

ספר

משנת השבת

הלכות שבת

לפי סדר ליט אבות מלאכות
ערוכים ומסודרים בשפה ברורה השווה לכל נפש
עם הערות וצינוני מקורות להעמקה והרחבה
כולל הלכות המובאות בדברי פוסקי זמנינו
ע"י צוות תלמידי חכמים

בעריכת

הרב משה פנחס זגדר שליט"א

רב ומו"צ בתל-אביב
ור"מ כולל אברכים באשדוד

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"א

מכון לחינוך יהודי תורני

"אור המאיר"

ע"ש הרב מאיר שצ'רנסקי ז"ל

תל-אביב

מהדורת תשס"ג

ספר

חשבון השלמות

ד"ר משה שניאורסון

לפי סודי ג'דע חלומות

הוצתק והוכנס לאיטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"א

ספר

משנת השבת

הלכות שבת

יו"ל על-ידי

מכון לחינוך יהודי תורני

"אור המאיר"

מיסודו של הוצאת "בית יעקב"

בראשות הרב בנימין שצ'דנסקי

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשע"א

מצות ה' ברה מאירת עינים.

לכה דודי לקראת בלה,

פני שבת נקבלה.

שמור וזכור בדבור אחד, השמיענו קל המיחה,
ה' אחד ושמו אחד, לשם ילתפארת ולתהלה.

ושמרו בני ישראל את השבת,

לעשות את השבת לדרתם ברית עולם.

ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם,

כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ,

וביום השביעי שבת וינפש.

אתה קדשת את יום השביעי לשמך,

תכלית מעשה שמים וארץ,

וברכתו מכל הימים, וקדשתו מכל הזמנים,

וכן כתוב בתורתך.

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם.

ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה,

וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה.

ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו,

כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות.

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג,

עם מקדשי שביעי, כלם ישבעו ויחצנו מטובך,

ובשביעי רצית בו וקדשתו תמדת ימים אותו קראת,

זכר למעשה בראשית.

אלקיני ואלקי אבותיני, רצה נא במנוחתנו,

קדשנו כמצותיך ותן חלקנו בתורתך,

שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך,

וטבר לבנו לעבדך באמת,

ותנחילנו ה' אלקיני באהבה וברצון שבת קדשך,

וינחנו כה כל ישראל מקדשי שמך.

ספר

משנת השבת

הלכות שבת

לפי סדר ליט אבות מלאכות
ערוכים ומסודרים בשפה ברורה השווה לכל נפש
עם הערות וצינוני מקורות להעמקה והרחבה
כולל הלכות המובאות בדברי פוסקי זמנינו
ע"י צוות תלמידי חכמים

בעריכת

הרב משה פנחס זגדר שליט"א

רב ומו"צ בתל-אביב
ור"מ כולל אברכים באשדוד

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"א

מכון לחינוך יהודי תורני

"אור המאיר"

ע"ש הרב מאיר שצ'רנסקי ז"ל

תל-אביב

מהדורת תשס"ג

יצא לאור

בסיוע

הערות והארות יתקבלו בברכה

המען למשלוח מכתבים:

הרב משה פ. זנדר שליט"א
רח' החשמונאים 19, תל-אביב

הוצאת "בית יעקב"
ת"ד 29111, תל-אביב

הפקה: קורל 03-6440291

מהדורה רביעית עם הוספות ותיקונים

© /

כל הזכויות שמורות

הוצאת "בית יעקב" תל-אביב
רח' רבי יצחק אלחנן 4, טל: 5113232
תל אביב, ת"ד 29111, מיקוד 61290

מצבת זכרון

א"מ הרב מאיר שצ'רנסקי זצ"ל
מייסד תנועת "בית יעקב" בישוב החדש בארץ ישראל - בשנת תרצ"ג
וסמינר "בית יעקב", תל-אביב - בשנת תרצ"ו
מתוך מסירות נפש
נפטר ביום ל' לחורש תשרי תשל"ג
תנצב"ה

מו"ר איש חסיד עובד ה' מנעוריו
ובתורת השם הגה כל ימיו
וגם בימי עברה וזעם
לא פסק לעבוד את בוראו
ודקדק קלה בבחמורה
אהוב על הבריות
הרה"ח ר' שמואל שמלקא ליפשיץ זצ"ל
נפטר ביום כ"ד לחורש מנחם-אב תשנ"ו
תנצב"ה

שמואל הלוי ואזנר
רב אביד חיים
זכרון-מאיר, בני ברק

ב.ה. יום 16.7.86 17.7.86

[illegible]

Handwritten signature: *Handwritten signature*

הרב ש. י. נסים קרליץ

רמת אהרן

רח' ר' מאיר 6, בני-ברק

בס"ד, יום י"ט כסלו גש"ה

כאשר הרב הקאן מו"ר משה נחמס נזכר שליט"א
דב בלוי ג"צ הראה לי את ספרו "התשובה"
השק"ל המדבר על אל מאלכא דאורייתא וביקש קצת
האגדה על נש, וקם צ"ח על דבר דאקורא ואלוה
אגב מדיאין געלט דב אורייתא אל הלעניין,
הנ"ל דעו אהר"י ואהר"י את הספר הנכבד דעו
אגילת הרבים.

החושב בדרכי אורח המדע שליט"א יצא לשלח ומ"ד
דגילה של ערוב ולכנא את הרבים בחקירות יקרים מען
לוק ואלוה ורוב נח.
חסימי קה"ל

RABBI MOISHE STERNBUCH

Vice President "Eda Hacharedis"
And Dayan Jerusalem Beth-Din
Head Torah Centre Community
Johannesburg S.A.

S.A. Address: 63 Fortesque Rd.
Yeoville Johannesburg
Tel: 271-1-648-5374 Fax: 271-1-648-5456

משה שטרנבוך

סגן נשיא העדה החרדית בעיה"ק
מח"ס "מועדים חמנים", שרת "תשובות והנהגות" ועוד
ראב"ד רק"ק תרדים ביוהנסבורג

הכתובת בירושלים:
רח' משקלוב 13, הר נוף, ירושלים
טל: 511780 פקס: 519610

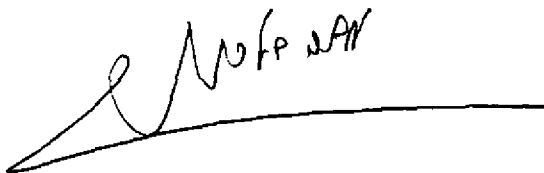
בעזרת, יום ז'ל מנחם תשנ"ח

ראיתי ספר שמו"ל ידידינו הרה"ח המפורסם לתהלה ה"ה הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א שבנה בנין גדול על כל הלכות שבת לפרטיהם, ובשם "משנת שבת" מכונה, ורואים שהרבה טורח עמל וגייעה הושקע בו שיהיה שוה לכל גוש, והתועלת ניכר לכל אחד, אשריו ואשרי חלקו שנתגלגלה לידו זכות כי האי שיש בה מלאכת אומן ומעשה חושב לזכות בו הרבים, הספר ערוך ומסודר בטוב טעם, שהת"ח ימצאו בכל הלכה גם הטעם ושורש, ומשויי עם אנשים וגושים, ידעו עיקר ההלכות מה לשאול, וראוי להמציא כישראל שיביא בס"ד לחיזוק שמירת שבת כהלכתה.

והנה הלכות שבת הם מחמורים שבחמורות בעונשו במויד סקילה ח"ו, ואם בפרהסיא דינו כעכו"ם, והספר הוא מעשי ידיו להתפאר, בצירוף ת"ח מובוקים שעברו על כל הלכה והלכה, ואני מוצא למותר הסכמה, שכבר הסכימו ועיטרו בהסכמותיהם מגדולי הוראה ואני מצרף גם דברי ברכה שיתקבל בס"ד בבית ישראל ויתפשט לחוק בעם ה' אסורי שבת, והברכה מצוייה בו שנכתב בלשון צח וקל. אמנם ידוע שבכל ספר קיצור הלכות יש חשש שהקורא מדמה שהוא כבר בזה בעל הוראה, ובוה יתברך המחבר, שפירש שאין ספרו להכריע, אלא לדעת היטב הדיעות ושיתות הפוסקים, ומניח ההכרעה לבעלי הוראה, ולכן בס"ד הספר יביא רק ברכה ותועלת וחיווק לשמור שבת כהלכתה וכראוי.

וקבל נא ברכתי שיוכה עור להגדיל תורה ולהאדירה, להוסיף פעלים לחיזוק התורה ודת בישראל, ומתוך נחת ורחבה נזכה בקרוב לראות התגלות כבוד ה' בעולמו ונקבל פני משיח צדקינו במהרה בימינו בקרוב.

הגני המצפה בכליון לישועת ה' ורחמי שמים מרובים

משה הלברשטאם

חבר הכ"צ העדה החרדית
ראש ישיבת "דברי חיים" משאקאווע
מח"ס שו"ת "דברי משה"
פקידת דיושלים תובכ"א
רח' זאל 8 סל. 5370514

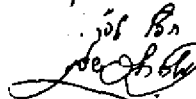
בס"ד

מה פארו נהניתו כאשר בא לפני ידי"ג האי גברא יקירא הרה"ח המכובד יו"ש מוכתר בנימוסין
וקילוסין כוה"ר בנימין שצ'נסקי שליט"א דפקיע שמי' לתהלה מידי עסקו זה עשרות בשנים בעבוה"ק
כחינוך בני"י במסירות נפלאה, ואייתי סרבינאטא טבא אשר חפץ ה' בידו הצליח להוציא מהשבתו
הטובה כפולל לזכות את הרבים בספרא רבא ויקירא על כל דיני והלכות שבת קדשיגו, ובס"ד עלה
בידו להוציא מח"י רב נאה ומחוקק, מעשי ידיהם להתפאר של חכורת ת"ח מופלגים בתורה
ויר"ש ובראשם המחבר המומלג בתורה והוראה ה"ה ידידנו הוב הגאון החסיד לן בעומקה של
הלכה כוה"ר משה שחם צנדר שליט"א רב ומו"צ בעיד תל אביב בארה"ק ת"ו, וכבר בהשקפה
לטובה נוכחתי לראות את הכוחות שהשקיעו לבנות בנין מסואר רב פארות, כאשר סידרו את
ההלכה לפי סדר ל"ט אבות סלאכות, האל משורש ומקור הדברים, ועד ההלכות למעשה, ועור
הוסיפו שהפון הלכות שנחתדשו בחקפנותיגו בעקבות הטבניקות והגילויים שהופצאו בדורינו
ע"י ההשגחה העליונה, והנה הכל ערוך ומסודר להפליא כהבונה ובהשכל בסוב סעס ודעת,
דבר דיכור על אופנו, והנדילו עשות לציין מקור נאמן לכל דבר ודבר, לדעת שורש ההלכות,
והכל נכתב כלשון צחה וקלה באופן השווה לכל נפש.

ואניד נאמנה כי נפלאהי מאוד מהאי ספרא רבא ויקירא אשר בשם "משנה השבת" יבונה, כי
לדעתי העני' יהי' בזה תועלת עצומה לכל יראי ד', לא מיבעיא לפשוטי עמך אשר יורו צמאונג
ואירו עיניהם למצוא כל ההלכות ערוך ומסודר לפנייהם בכהירות ובקלות, אלא אף לת"ח
וכערט סרביצי תורה מורים ומחנכים ומג"ש אשר ימצאו לפנייהם הדברים ערוכים ומסודרים
משורש עד ההלכה למעשה וחתרבה החכמה והדעת, ואמנם כן היטיבו אשר ציינו המו"ל כי
לא באו להכריע הלכה למעשה אלא לדעת היטב דיעות ושיטות כל הפוסקים, וההנהגה למעשה
נתונה אך ורק לבעלי ההוראה אשר על פיהם יושק כל דבר.

ואסינא לפעלא טבא איישר כוחם וחילם לאוריותא, ויבואו רבים ויכילאו הברכה לתוך ביתם
ולעומתם ברוך יאמרו על הסוב אשר שמו לפנייהם ואין טוב אלא תורה, ויזכו לילך מחיל אל
חיל ולאחר עוד חיבורים יקרים כאלו לזיכוי הרבים, וזכות הוה"ק לזכות שבת קדשיגו חג
כערס לשפע ברכה והצלחה בעבוה"ק מחוך אורה ושטחה וכסו"ס, ובזכות שמירת שבת כהילכתה נזכה
לנאולה עולם בב"א.

והנה אבקש להם לכתוב לי איש איש חילתו על חפץ זה איך יצא.

ביום יומא פתולפ. שנה ב' ד' אל תל אביב.

בנימין הלברשטאם

לא. מלך בן יוסף סל' אה"י.
הנה אבקש להם לכתוב לי איש איש חילתו על חפץ זה איך יצא.
שנה ב' ד' אל תל אביב.

הרב שלמה זילברשטיין

ראש כולל אנרכים בית חלמוד להוראה

ורב דחסידי גור ב"ב

רחוב ברנרשטער 8, בני ברק

- * -

ב"ה, מו"ש"ק מקץ ב' תמוזה תשנ"ח

הנה כבוד גיסי המפואר והמושלם מאנשי החינוך הנודעים לתהלה הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א
הגה ברעיוניו לחבר ספר על הלכות שבת בצורה מקיפה שיקיף את כל הלכות שבת החמורות על כל
פרטיה ודקדוקיה בנוסף לבעיות השעה שהתחדשו בזמן האחרון מהן בעיות טכנולוגיות שגולדו
בעידן הטכנולוגי מהן סתם בעיות ששכיחים כיום ועל כולם שיהי' בצורה מסודרת ובשפה המדוברת
בכדי שכולם ידעו ויבינו אנשים ונשים ותלמידים ואף לת"ח שתורתם אומנותם כשולחן הערוך ומוכן
לאכול לבני האדם כלשון רש"י ז"ל. ואין זה מילתא זוטרתא כלל וכלל, הרי שמירת שבת שקולה
ככל המצוות, ואף נשים חייבות בה כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והנה גיסי שליט"א מצא לנכון
לערוך ספר בשם משנת השבת בעריכת צוות ת"ח ובראשו הרה"ג משה פינחס זנדר שליט"א ספר זה
עונה על כל הדרישות שבו מתבארים כל הלכות שבת עד לפרטי פרטים וגם בעיות השעה למיניהם
בצורה מפליאה אשר בו יוכלו כל הציבור לדעת בצורה יסודית את הלכות שבת והנה על שבת קודש
כתוב לדעת כי אני ר' מקרישכס ודרשו חז"ל מתנה טובה יש לי בבית גנוי ושבת שמה ואני מבקש
ליתנה לישראל לך והודיעם, כנראה שלא מספיק הלימוד גרידא אלא "לדעת" הקבי"ה דרש ממשרע"ה
לך והודיע אותם תידע את בני ישראל, ואמינא לפעלא טבא יישר הוא ניהו כבוד גיסי שליט"א שיזכה
עוד רבות בשנים להפיץ את מאור התורה ובזכות התדרת הלכות שבת יכולה היא שתרחם ויתברך
בכל טוב מן השמים ככפל כפלים ולישב מתוך שלוה ומנוחה באהלה של תורה להרבות פעלים
לתורה ולתעודה ונוכה לביאת גואל צדק בב"א.

מאת גיסו הדושו"ס המברכו במנוחת השבת

שלמה זילברשטיין

תוכן הענינים

- הקדמה - הרב משה פנחס זנדר שליט"א 17
- אקדמות מילין - הרב בנימין שצירנסקי שליט"א 23
- פרק א - **איסור מלאכה בשבת מן התורה** א
- א. איסור מלאכה בשבת - "עשה" ו"לא תעשה" / ב. מלאכה מהי? / ג. איכות המלאכות - מן המשכן / ד. אבות המלאכות ותולדותיהן / ה. חלוקת אבות המלאכות לקבוצות / ו. עונש המחלל שבת
- פרק ב - **התנאים לאיסור מלאכה מן התורה** 1
- א. מלאכת מחשבת - כבמשכן / ב. תנאים שאינם תלויים במלאכת מחשבת / ג. ביאור תנאי מלאכת מחשבת / ד. ביאור התנאים שאינם תלויים במלאכת מחשבת
- פרק ג - **גזירות חז"ל בהלכות שבת** טו
- א. חכמי התורה מצווים לתקן סייגים / ב. שלשה עקרונות לגזירות חז"ל / ג. עקרון א' - גזירות משום דמיון למלאכה דאורייתא / ד. עקרון ב' - גזירות משום חשש גרירת מלאכה דאורייתא / ה. עקרון ג' - שמירת ייחודה של השבת / ו. טירחה יתירה / ז. עובדין דחול
- פרק ד - **מלאכה א - הזורע** 2
- הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. הטיפול בעציץ בשבת
- פרק ה - **מלאכה ב - החורש** כה
- הקדמה / דיני המלאכה
- פרק ו - **מלאכה ג - הקוצר** כט
- הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. שימוש באילן / ג. גזירות חז"ל נוספות משום שמא יתלוש

פרק ז – **מלאכה ד - המעמר** לה
הקדמה / א. מעמר בגידולי קרקע / ב. איסוף פירות
המפוזרים בחצר ודינים נוספים במלאכת מעמר.

פרק ח – **מלאכה ה - הדש** לט
הקדמה / א. דישה / ב. סחיטה / ג. סחיטת כבשים
ושלקות / ד. סחיטה לתוך אוכל / ה. משקים שיצאו
מעצמם / ו. סחיטת בגדים / ז. חליבה / ח. ריסוק שלג
וברד

פרק ט – **מלאכה ו - הזורה** נ
הקדמה / דיני המלאכה

פרק י – **מלאכה ז - הבורר** נב
הקדמה / מבוא / א. גדרי בורר / ב. ברירה בשני מינים /
ג. ברירה במין אחד / ד. התערובת: גדרה וסוגיה /
ה. פסולת מתוך אוכל / ו. אופנים בהם מותרת ברירת
פסולת מתוך אוכל / ז. ברירה בכלי / ח. ברירה לאלתר
וברירה לאחר זמן / ט. קילוף פירות / י. הוצאת גרעינים /
יא. עצמות בשר ודגים / יב. מיון / יג. סינון משקה /
יד. רחיצת פירות במים

פרק יא – **מלאכה ח - הטוחן** פא
הקדמה / א. טחינה האסורה בשבת / ב. גידולי קרקע
ושאינו גידולי קרקע / ג. חיתוך דק דק / ד. טחינה בכלים
המיוחדים לכך / ה. שינוי / ו. אין טחינה אחר טחינה /
ז. דינים שונים

פרק יב – **מלאכה ט - המרקד** פט
הקדמה / דיני המלאכה

פרק יג – **מלאכה י - הלש** צא
הקדמה / א. כללי המלאכה / ב. בר גיבול ולא בר גיבול /
ג. סוגי התערובת / ד. מאימתי מתחייב על הלישה /
ה. בלילה עבה / ו. בלילה רכה / ז. דוגמאות מעשיות /
ח. הכנת ביצה קצוצה בשבת

פרק יד – **מלאכה יא - האופה (מבשל)** צט
הקדמה / א. אש ותולדותיה - חמה ותולדותיה / ב. מאימתי
מתחייב המבשל / ג. בישול אחר בישול / ד. בישול אחר
אפיה וצליה וצליה ואפיה אחר בישול / ה. בישול אחר צליה

שאתר בישול / ו. בישול אחר טיגון / ז. דרגות החימום /
 ח. כלי ראשון / ט. עירוי מכלי ראשון / י. מצקת / יא. כלי
 שני / יב. עירוי מכלי שני וכלי שלישי / יג. דבר גוש /
 יד. הכנת תה בשבת / טו. הכנת קפה / טז. הגסה וקירוב
 בישול / יז. שימוש במתקני חימום מים

פרק טו - דיני שהייה וחזרה קכו

א. שהייה / ב. האופנים שבהם הותרה השהייה / ג. איסור
 נתינת תבשיל בתחילה בשבת על האש / ד. איסור החזרה
 והתנאים שבהם הותרה החזרה / ה. הזזת קדירה שעל גבי
 האש בשבת / ו. הוספת מים לתבשיל שעומד ע"ג האש /
 ז. כבתה האש בשבת

פרק טז - דיני הטמנה קמ

הקדמה - סוגי ההטמנה. / א. הטמנה בשבת בדבר שאינו
 מוסיף הבל / ב. האופנים שבהם הותרה ההטמנה בשבת
 בדבר שאינו מוסיף הבל / ג. הטמנה מערב שבת בדבר
 המוסיף הבל / ד. האופנים שבהם הותרה ההטמנה בדבר
 המוסיף הבל / ה. הטמנה במקצת / ו. מצוה להטמין /
 ז. עבר והטמין באופן האסור

פרק יז - מלאכה יב - הגוזז קמז

הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. גזיזת צפרניים ודלדולי
 עור / ג. הטיפול בשערות בשבת

פרק יח - מלאכה יג - המלבן קנא

הקדמה / א. כיבוס בגדים / ב. ניעור בגד מן הלכלוך
 שעליו / ג. הסרת לכלוך מבגד / ד. סחיטת בגדים /
 ה. טלטול בגדים רטובים / ו. שריית בגדים / ז. תליית
 בגדים לייבוש

פרק יט - מלאכה יד - המנפץ קסא

הקדמה / דיני המלאכה

פרק כ - מלאכה טו - הצובע קסב

הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. אין צביעה באוכלין

פרק כא - מלאכה טז - הטווה קסו

הקדמה / דיני המלאכה

פרק כב - מלאכה יז - המיסך קע

הקדמה

- פרק כג – **מלאכה יח - העושה שני בתי נירין** קעא
הקדמה
- פרק כד – **מלאכה יט - האודג** קעב
הקדמה / דיני המלאכה
- פרק כה – **מלאכה כ - הפוצע** קעד
הקדמה / דיני המלאכה
- פרק כו – **מלאכות כא-כב - הקושר והמתיר** קעו
הקדמה / א. סוגי הקשרים / ב. הקשרים האסורים
והמותרים בשבת / ג. קשר של אומן / ד. קשר של קיימא /
ה. קשר העשוי לזמן / ו. אופני קשירה מותרים / ז. קשר
עניבה / ח. פתילת חבלים
- פרק כז – **מלאכה כג - התופר** קפה
הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. הדבקה בשבת
- פרק כח – **מלאכה כד - הקורע** קצ
הקדמה / דיני המלאכה
- פרק כט – **מלאכה כה - הצר** קצג
הקדמה / א. צידה האסורה בשבת / ב. צידת דבר שבמינו
ניצוד / ג. צידת דבר שאין במינו ניצוד
- פרק ל – **מלאכה כו - השוחט** קצט
הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. הרחקת חרקים ומוזיקים
אחרים
- פרק לא – **מלאכה כז - המפשיט** רד
הקדמה / דיני המלאכה
- פרק לב – **מלאכה כח - המעבד (המולח)** רו
הקדמה / א. עיבוד העור / ב. מליחת מאכלים
- פרק לג – **מלאכה כט - הממחק** ריא
הקדמה / א. ממחק / ב. ממרח / ג. מריחת משחה על גוף
האדם / ד. ממרח במאכלים

- פרק לד – **מלאכה ל - המשרטט** רטז
הקדמה / דיני המלאכה
- פרק לה – **מלאכה לא - המחנתך** ריח
הקדמה / דיני המלאכה
- פרק לו – **מלאכה לב - הכותב** רכ
הקדמה / א. דיני כתיבה / ב. מקח וממכר / ג. מדידה ושקילה
- פרק לז – **מלאכה לג - המוחק** רכח
הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. מחיקה בדברי מאכל
- פרק לח – **מלאכה לד - הבונה** רלב
הקדמה / א. בנין המחובר לקרקע / ב. בנין וסתירה בכלים / ג. עשיית אהל בשבת / ד. אהל עראי / ה. עשיית מחיצות
- פרקלט – **מלאכה לה - הסותר** רמה
הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. סתירה בכלים
- פרקמ – **מלאכה לו - המכבה** רמח
הקדמה / א. דיני כיבוי / ב. כיבוי דליקה בשבת / ג. גרם כיבוי / ד. הצלת דברים מן הדליקה
- פרקמא – **מלאכה לז - המבעיר** רנג
הקדמה / א. הבערת אש / ב. גזירות חז"ל כדי שלא יבואו להבערה / ג. מכשירי חשמל / ד. שימוש בחשמל / ה. רחיצה בשבת
- פרקמב – **מלאכה לח - מכה בפטיש** רסג
הקדמה / א. דיני המלאכה / ב. כינון שעון / ג. השמעת קול / ד. קיפול בגדים / ה. איסור שיוט ושחיה / ו. השחלת שרוכים / ז. הפרשת תרומות ומעשרות / ח. מכה בפטיש בהכנת אוכלין / ט. עשיית נקב בכלי / י. פתיחת קופסאות / יא. פתיחת פקקים
- פרקמג – **מלאכהלט - המוציא מרשות לרשות** רעו
הקדמה / א. ארבע רשויות / ב. דיני ארבע הרשויות / ג. עירובי חצירות / ד. שיתופי מבואות / ה. דיני הוצאה מרשות לרשות / ו. עירובי תחומין

פרק מד – מעשה שבת רצה
הקדמה / א. דיני ההנאה מ"מעשה שבת". / ב. הנאה
ממעשה שבת של נכרי

מפתח ערכים אינדקס מפורט לפי א-ב שא

לוח ראשי התיבות שכה

מפתח אישים - שמות מחברי הספרים שהובאו בספר שכת

שיח חינוכי - הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א שלג

הקדמה

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו. מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, ששם חלקי מיושבי ביהמ"ד והגדיל עלי חסדו וזיכני לחבר ספר זה.

מידי שבת בשבתו זוכה "עם מקדשי שביעי" להתעטף באורה של השבת. זוכה הוא לנשמה יתירה הניכרת בפניו "ולא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבוע כמו שהוא דומה בשבת" (ב"ר יא).

קדושתה של השבת ממלאת את שומרי השבת מלגו ומלבר. מצוות השבת, על כל פרטיהן וסייגיהן, משנות את כל מעשיו, הליכתו, לבושו ושיחתו משאר ימות השבוע, כפי שהורונו חז"ל "שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול, שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול, שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול (שבת קיג).

חשיבות לימוד הלכות שבת

"ויקהל משה את כל עדת בני ישראל" (שמות לה, א) אמרו חז"ל, מבראשית עד לעיני כל ישראל לא תמצא פרשה שנאמרה בה לשון "ויקהל" אלא זאת בלבד. אמר לו הקב"ה למשה, עשה לך קהילות ודרוש בפניהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת, ולהכנס לבית המדרש ללמד ולהורות לבני ישראל דברי תורה, איסור והיתר, כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני (ילקוט שמעוני שם).

הלכות שבת הן מההלכות החמורות ביותר שיש בהן איסורי סקילה וכרת. איסורי שבת מקיפים את כל תחומי החיים היומיומיים של האדם למן כניסת השבת ועד צאתה, ומחייבים את האדם להיכנס בשבת למהלך מחשבה המחייבו לשקול כל מעשה בטרם עשייתו וכל דיבור טרם יצא מפיו, האם הוא מותר בשבת. עם התקדש השבת נאסרים מעשים שאדם עושה דרך שיגרה בכל ימות השבוע ללא מחשבה רבה, כגון הדלקת חשמל,

ריצה, הוצאה מרשות לרשות וכו'. בפעולות אחרות נדרשת מחשבה באופן עשייתם (כגון במלאכת בורר).

מחמת שינוי מקיף זה הנדרש בכל שבת, אין די בלימוד שטחי חד פעמי של הלכות שבת אלא חוב קדוש והכרחי הוא ללמוד באופן מתמיד את הלכות שבת. וידועים דברי רבי יהונתן אייבשיץ ביערות דבש: "ומי שלא למד הלכות שבת על בוריים פעמיים ושלוש, לא יכול להימלט שלא יקרה לו חילול שבת, הן דאורייתא והן דרבנן". עכ"ל. (ועיין בהקדמת המשנה ברורה להלכות שבת).

מהות הספר והצורך בו

ספרים רבים העוסקים במצות השבת, הופיעו במשך כל הדורות, ואף בדורנו. אכן, אם נתבונן במצב ידיעת הלכות שבת בדורנו, נמצא, כי על אף הנחיצות הרבה של ידיעת הלכות אלה על בורין, ועל אף ריבוי הספרים שנתחברו בנושא זה, לצערנו, אין לומר שהלכות שבת מבוררות ושגורות בפי כל.

אי לזאת ולאחר עצת ועידוד רבותי, אמרתי בעניי לחבר ספר זה שלוקטו בו הלכות שבת בצורה תמציתית, מקיפה, ובלשון קלה, על פי הכלל שקבעו חז"ל "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה".

כדי להביא ללומדי הספר את מירב התועלת שמנו לנגד עינינו כמה מטרות.

א. כתיבת ההלכות בסדר הגיוני מן השורש אל הענפים, מן הכללים אל הפרטים.

ב. ניסוח ההלכות בשפה ברורה וקצרה, כאשר המשא ומתן ההלכתי ומראי המקומות ניתנו בהערות.

ג. הבאת יסודות ההלכה: אבות, תולדות ואיסורים דרבנן. באופן זה ניתן להבין ולזכור ביתר קלות את ההלכות הנובעות מיסודות אלה.

ד. הבאת דעות גדולי הפוסקים בזמנינו. הובאו גם דעות חולקות וכל אחד ינהג למעשה ע"פ רבותיו.

ה. כתיבת הספר נעשתה לאחר עיון בגופי הסוגיות ובשיטות המפרשים והפוסקים, הספר נכתב בתשומת לב מרובה לסדר הדברים, לניסוחם ולמיקומם, בגוף הספר או בהערות.

ו. התייחסנו לדעות פוסקי זמנינו במציאת פתרונות לשאלות שהתעוררו בעקבות המצאות הטכניקה המודרנית (מכשירים חשמליים, אמצעי תעבורה וכו').

ז. בסוף הכרך ימצא המעיין מפתח עניינים מפורט בסדר האל"ף ב"ית. ובהלכות מסוימות הוספנו כמה טבלאות עזר לסיכום הלכות אלו.

ח. תועלת הספר כפולה היא. הן למתחילים, כעין הקדמה ובסיס לידיעת עיקרי דינים אלו. והן לאותם שלמדו ההלכות, מ"מ הרי ידוע שהעיקר בלימוד הלכות הוא החזרה התמידית, כדי שלא ישכחו מה שלמדו, הקיצור מועיל לשתי מטרות אלו, וכפי שכתב החכמת אדם בהקדמתו לספרו.

אך למותר להזהיר שאין הספר נועד לפסוק ממנו הלכה למעשה וכל מטרתו הוא להביא לידיעת ההלכות הברורות, וידיעת הרקע של העיקרים הדורשים שאלת חכם. כך שכל שאלה מעשית יש להפנות למורה הוראה.

מבנה הספר

- א. פרקים א-ג, הינם פרקי מבוא לאיסורי שבת מדאורייתא ומדרבנן.
- ב. בפרקים ד-מג, סודרו הלכות שבת לפי ל"ט אבות המלאכות. לכל פרק תוכן מיוחד, הקדמה והלכות, המחולקות לסימנים וסעיפים. בהקדמה שבכל פרק מובאות: הגדרת המלאכה, שיעורה והגדרות ודוגמאות לאב, לתולדות ולאיסורים דרבנן.
- ג. פרק מד דן ב"מעשה שבת", הגדרתו והלכותיו.

בכתיבת ספר זה השתתף עמי ידידי הרה"ג רבי משה אברהם פטרובר שליט"א ראש כולל "אמרי יושר" בירושלים, אשר ביקר ונתן את דעתו כמעט על כל סעיף והערה בספר. שיקול דעתו בהכרעת ההלכה, בדקדוק הדברים ובסידור הנכון של ההלכות היו לי לעינים, והערותיו משוקעות בגוף הספר.

הרבה יגיעות יגענו שתהא משנתנו סדורה וברורה בעזרת ה' בלי שום טעות ומכשול ח"ו. אמנם שגיאות מי יבין, לכן הננו מבקשים

מהמעין שאם ימצא איזו טעות או שתהיה לו איזו הערה על מה שכתבנו, שילמד עלינו זכות ויואיל נא להודיע לי על כך ואודה לו מאוד.

אפריון נמטייה **להרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א** מנהל סמינרים "בית יעקב" למורות בת"א ובירושלים, בנו של האי גברא רבה **הרב מאיר שצ'רנסקי זצ"ל** ממניחי היסודות לחינוך התורני של בנות ישראל בארה"ק. הרב שליט"א הגה ויזם את כתיבת הספר ולא חסך כל מאמץ להוציאו לאור, והוא אשר דרבן ללא לאות את כתיבת הספר והעמיד לרשותנו את האמצעים לכתיבת הספר. זכות הרבים תעמוד לו והשי"ת יחזקה ויאמצהו להוציא עוד ספרים חשובים לתועלת הרבים.

ברכה מיוחדת לידידי הרב **שלום המאירי** הי"ו על השתתפותו בכתיבת הספר ועל טרחתו הרבה בעריכת הספר, והערותיו החשובות המשוקעות בגוף הספר.

כולם ישאו ברכה מאת ה' ויזכו להמשיך בעבודת הקודש מתוך בריות גופא ונהורא מעליא להגדיל תורה ולהאדירה.

הנני להביע את תודתי העמוקה למו"ר הגאון מורנו **רבי שמואל הלוי ואזנר שליט"א** רבה של זכרון מאיר ב"ב. אשר הוא ובית דינו קרבוני אל מלאכת הקודש בהוראה מעשית, ותמיד האיר עיני בנעימות ובסבר פנים יפות, ואין לי אלא להביע ברכותי מעומקא דליבא שיאריך ה' שנותיו בטוב ובנעימים עד ביאת גואל צדק.

הרבה תורה והוראה למדתי אצל מו"ר הרה"ג רבי **משה שאול קליין שליט"א** מו"צ בבית ההוראה ורב שכונת אור החיים, אין בידי להביע הערכתי על אשר מקדיש מזמנו היקר לישא וליתן עמי ועומד לימיני לסמכני בכל עת ושעה.

ברכת אכסניה להנהלת כולל "בית ישראל" באשדוד ולמנהלו ה"ה הרב יוסף קפלדושינק, ולמנהלו לשעבר הרב מאיר שלמה גרינברג הי"ו אשר בין כתליו נלמדו סוגיות חמורות אלו.

ברכה מיוחדת לראש הכולל הרה"ג רבי **שמואל דוד הכהן גרוס שליט"א** רב דקהל חסידי גור באשדוד, שעבר על החומר והעיר את הערותיו המועילות, ולומדי הכולל שסייעו רבות בעריכת הספר, ובפרט לידידי

הרה"ג **אברהם נחמן גוטרמן** שליט"א ראש כולל הוראה באשדוד, שעבר על הספר והעיר את הערותיו המועילות.

אזכיר לטובה ולברכה את ידידי החשובים אשר עברו על הספר והעירו את הערותיהם החשובות, ה"ה הרב אורי גינזבורג, הרב א. מ. וקסשטוק, הרב שלמה פלדמן, הרב א.מ. קרול, הרב דוד שוירץ, הרב שמואל יוסף שטיצברג שליט"א. כמו כן נביע תודתנו להרב ירוחם הורוביץ שליט"א על עזרתו בעריכת מפתח הערכים.

ברכת אכסניה להנהלת בית המדרש לאברכים שבמרכז ת"א שבין כתליו למדתי מנישואי ועד הלום.

בהני הלכתא רבתא לשבתא זכינן לאור תורתו של מרן הגאון **רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל**, אשר חידושו מאירי עינים ומשמשים אבן יסוד בלימוד הלכות שבת, והובאו דבריו בעיקר בספר החשוב "שמירת שבת כהלכתה" אשר בו נעזרנו רבות. כמו כן נעזרנו בפרקי המבואות בספר "יסודות הלכות שבת" ותשואות חן חן להם.

לזכרון עולם יוחקו בספר אאמו"ר הכ"מ הרה"ח **מאיר נחום ז"ל**, בן הרה"ג **משה פנחס זצ"ל** הי"ד - רב בעיר סטרזעמישיץ, פולין - שנסתלק בשנה זו, אשר עמד לימיני כל הימים עם אמי מורתי שתח"י. יושרו, עיסוקו בתורה וגמילות החסדים שבה הצטיין, היוו נר לרגלי ולרגלי כל משפחתינו.

אברך בזה את אמי מורתי תח"י, יאריך ה' ימיה בטוב ובנעימים ותזכה לראות נחת דקדושה מכל יו"ח.

לזכרון עולם יוחקו בספר חמי הרה"ח **ישראל אריה יהודה לייב ז"ל** וחמותי מרת **יהודית ע"ה וקסשטוק** שמסרו את נפשם על חינוך ילדיהם לתורה בדרך החסידות הצרופה ועמדו לימינו בכל עת.

ובצאתי מהשער אסיים בתפלת רבי נחוניא בן הקנה "יהי רצון מלפניך ה' אלוקי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, שלא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא, ולא על מותר אסור, ולא על אסור מותר, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה, ואשמח בהם".

משה פנחס זנדר

בן לאאמו"ר הכ"מ הרה"ח **מאיר נחום ז"ל**

אקדמות מילין

מתנה טובה ו"שבת" שמה הוציא הקב"ה מבית גנזיו ונתנה לישראל לטוב להם. כמו שאמרו חז"ל במדרש (דב"ר פ"ג) "ואת סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת? לא נתתי לך אלא לטובתך", וכפי שביארו הקדמונים, שמצות השבת בכל פרטיה ודקדוקיה לא ניתנה לנו רק כדי להפרישנו מן הרע, כי אם גם לצורך חיובי דחינו להעלותנו ולקרב אותנו אל הטוב האמיתי. הדברים אמורים בכל יהודי מכל דרגה שהיא כפתגמו של הרר"ב מפשיסחא זצ"ל, שאותו אדם שיש לו שייכות ל"מחלליה מות יומת" יש לו שייכות ג"כ ל"ישמחו במלכותך שומרי שבת".

מצות השבת היא אמנם אבן-יסוד בדרך המרחקתו לאדם מן החטא, ב"סור מרע", כמאמרם ז"ל (מכילתא בשלה פ"ד) ש"כל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה", וכמו שכתב הרד"ק בפירושו לסי' ירמיהו (יז, כז) "ששמירת שבת היא עיקר גדול באמונת האל בחידוש העולם ובקיום כל התורה, וכל המשמר שבת באמונה ישרה לא במהרה הוא חוטא בשאר המצוות". ברם, הרבה יותר מזה היא נחשבת כגורם מרכזי בחיינו הרוחניים במובן החיובי, בבחינת "עשה טוב", כמאמרם ז"ל (שמי"ר פכ"ה) "אמר להם הקב"ה לישראל אם תזכו לשמור שבת. מעלה אני עליכם כאילו שמרתם כל מצוות שבתורה", וכמו שאמרו במכילתא (מסכת דשבתא פ"א) "ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם, מלמד שהשבת מוספת קדושה על ישראל". כיצד? "מה לפלוני חנותו נעולה? שהוא משמר את השבת! מה לפלוני שהוא בטל ממלאכתו? שהוא משמר את השבת! ומעיד למי שאמר והיה העולם שברא עולמו בששה ונח בשביעי. וכן הוא אומר "ואתם עדי נאום ד".

מצות השבת, שצומחת ומשתלשלת מתוך העובדה שעולמנו הוא מחודש בידיו ית"ש שבראו יש מאין בששת ימי בראשית וינח ביום השביעי, היא כלשונו של ה"מגיד משנה" (בהקדמתו לספר הי"ד) "פינה כוללת באמונת תורת משה רבינו עליו השלום". שמירת השבת וקיומה מהווים

איפוא את יסוד האמונה בחידוש העולם, ביציאת מצרים, באדנות הבורא ואחדותו, בהשגחתו הפרטית וכח מעשיו באותות ובמופתים לשדד הטבע בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. קיום מצות שבת קשור בקשר בלינתק עם האמונה בתורה מן השמים, בשכר ועונש, בעוה"ב ובגאולה העתידה ליום שכולו שבת במהרה בימינו.

מצות השבת ביסודה היא שנעשה את היום השביעי לא רק "יום מנוחה" בעלמא כ"אם "יום מנוחה וקדושה". שביתתנו מכל מלאכה לא תהיה הימנעות פאסיבית בלבד, אלא שבשבתה זו גופה נעבוד את בוראנו יתיש, כדברים שהביא רבינו בחיי ז"ל משמו של הרמב"ם ז"ל לפרש את הכתוב בעשרת הדברות "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לדי' אלקיך", דהיינו, ש"כל הששת ימים אפשר לך שתעבוד את השי"ת עם עשיית כל מלאכתך, כענין האבות שהיו עובדים השי"ת עם עבודת המקנה ושאר הענינים הגופניים, אבל יום השביעי שבת כולו יהיה לדי' אלקיך (ותעבדהו בזה) שלא תעשה בו מלאכה כלל".

ואמרו חז"ל (שמ"ר פכ"ה) "מצינו בתורה בנביאים ובכתובים ששקולה שבת כנגד כל מצוות שבתורה". השוואה מופלגה זו של מצוה אחת כנגד כל התרי"ג אומרת: דרשני! ב"ספר החיים" שחיבר מהר"ח מוורידבורג זלה"ה (אחיו של מהר"ל מפראג) מבואר ענין זה "לפי שלב האדם מפקפק וכו' שכל האמונה לאדם מזולתו מביאו לידי ספק אם לא עמד הוא עצמו עליה, ומאהבת השי"ת את עמו ישראל וכדי להסיר מלבם כל ספק נתן את שבת קדשו שהוא אות ברית בינו ובינינו במה שירגיש כל איש ישראל מעצמו שפע אלקי ואור פניו כי רציתו ושמחה יתירה שנופל עליו בלי מתכוון מיד בהיכנס השבת, שאין זה רק ניצוץ האור והשמחה המבהיק ממקום שהנבואה יוצאת משם, שאע"פ שאין לנו לא נביא ולא חוזה ואנתנו על אדמה טמאה (חז"ל) עכ"ז לא עזב ממנו חסדו ואמתו להשפיע עלינו אור אלקים מדי שבת בשבתו, ובזה נתברר לנו בירור גמור שאין אחריו ספק כי תורתנו תורת אמת". עיי"ש.

חכמים בדורות אחרונים פירשו, מה טעם שקולה שבת כנגד כל מצוות שבתורה, לפי שכל מצוה מתרי"ג היא כשורש לענף אחד בנפש האדם, ובקיומה הוא מאיר ומפעיל נטיה מסוימת הטבועה בו, כגון במצות צדקה וחסד הוא מעורר את רגש הרחמנות והאהבה לזולת, במצות כיבוד אב ואם הנו מתרגל בהכנעה והערכה כלפי דורות שקדמוהו ומפעיל

מדת הכרת הטוב כלפי מיטיביו, וכן הלאה - ואפילו אם אינו מרגיש הארה זו בפועל בשעה שמקיים גוף המצוה, מכל-מקום היא מאירה בו וחוררת רישומיה מתחת לסף הכרתו - אך גדולה מצות שבת שהיא שקולה כנגד כולן ומטביעה חותם בכל קומתו הרוחנית של האיש, ומאירה את כל רמ"ח ושס"ה שבנפשו. דורשי רשומות אמרו, למה נצטוונו על השבת בשבע פרשיות שבתורה (בשלח, יתרו, משפטים, תשא, ויקהל, אמור, ואתחנן), כדי לרמוז לנו שכל שבעת ימי השבוע שלנו תלויים בשבת! ("ערוך השולחן" או"ח סי' רמ"ב).

כדי לשבר את האוזן, ולקרב דבר זה אל השכל, הבה נשים לב ונתבונן כמה מן הזהירות והשמירה נדרש מאתנו, מכל איש מישראל, כדי לשמור שבת כהלכתה. בעקבות ההרגל בזהירות מופלגה זו והשפעתה, אין ספק שגם בששת ימי המעשה לא יהיה יהודי שומר-שבת מסוגל לעשות כ"כ בנקל פעולה חפזת בלתי מבוקרת - שאינה עולה בקנה אחד עם ארחות תורתנו הקדושה - כפי שמסוגל מי שאינו אמון על זהירות זו. אדם שהסכין תמיד לשאול את עצמו ולשקול היטב בדעתו, בטרם הושיט ידו להסיר קדירה מעל האש בש"ק, או בגשתו לקלף ולחתוך פרי כלשהו לצורך סעודה, מה מותר ומה אסור, באיזה אופן וכדו', הלא בודאי מתרגל ליישר ארחותיו תמיד ע"פ המחשבה האלקית ורצון השי"ת אשר גילה לנו בתורתנו הקדושה. אדם כזה מתחנך בהדרגה ובאופן טבעי לא לפעול בשום ענין ע"פ שיקולי השכל האנושי בלבד, כי אם לשאול תחילה את עצמו ואת פי רבותיו, הייטב הדבר בעיני השם.

ובכן, אותו "יום מנוחה" שאצל שאר בני-עממין הוא מהווה הזדמנות להתפרק מכל רסן ולהשתלחותו של האינסטינקט האנושי הפראי, הנפש הבהמית, אותו יום גופו שהוא אצלנו "יום מנוחה וקדושה" מהווה בשבילנו סולם גבוה לעליית הנפש, אשר כל שליבותיו מורכבים מגדרי-מעשה ומיגבלות-פעולה, המרסנים את האדם - שיצרו רע מנעוריו - מפני הפקרות בלתי-רצויה. ל"ט אבות מלאכה ועשרות ה"תולדות" שהסתעפו מהם, הלא יחנכו את האיש מישראל לבטל את רצונו מפני רצון קונו ית"ש, בכל זמן ומצב שהוא. מאות הגדרים והסייגים, ההרחקות והאיסורים, כל דיני "שבות" ושבייתה ממצוא חפץ ודבר דבר, בכולם יש להבטיח את חרותו המלאה משיעבוד היצה"ר. המון הדינים וההלכות המנתבים את כל צעד ופסיעה של האדם בש"ק, הם המה אשר למעשה נותנים בידו את שרביט המלוכה, ומעניקים לו אדנות אבסולוטית על

חושיו ואבריו, כי הלא בידו יחזיק אז את השליטה העצמית על רוחו ונפשו. ואף גם זאת: מי שירגיש כאילו ידיו אסורות בנחשושתיים מללחוץ על מתג חשמלי בש"ק, ויבכר לשהות בחדר אפל וחשוך מבלי להאיר אותו, חזקה עליו שיקנה מדת האיפוק, וגם בשאר הימים לא יעוץ כ"כ מהר אל קערת האוכל כרעבתן וכגרגרן. אדם שהתחנך לעמוד ולשאת בסבל פסי של כאב בש"ק, מפני הספק והחשש אם מותר לו להיעזר בטבליות של תרופה מסויימת מפני "גזירת שחיקת סממנים", הלה בודאי ייטיב לעמוד בגבורה מול כל קשיי החיים ולא ייחת.

אפס כל האמור נכון וקיים רק אם לומדים ויודעים את הלכות ודיני שבת על בוריים. אדם המשתוקק לאושר האינסופי שתנחיל לו שמירת ש"ק כהלכתה, בהכרח עליו לחפש כמטמונים ידיעת כל פרטיה ודקדוקיה, ולבקש וללמוד אותם על מנת לשומרם ולעשותם. כקילורין לעינים יאירו לנו בזה דברי רבן של ישראל ה"חפץ חיים" זצוק"ל, שכתב בהקדמתו לספר "משנה ברורה" (הלכות שבת) כהאי ליסנא: "באיזה ענין נוכל לבוא לזו המדרגה שישמור שבת בכל פרטיו? העצה היעוצה לזה-שיראה לזרז עצמו ללמוד הלכות שבת ולחזור עליהן תמיד, כדי שידע האסור והמותר, דאליה, אפילו אם ילמד כל הענינים המוסריים המזרזים לשמירת שבת כראוי לא יועיל לו, וכדאיתא במדרש משלי: "לדעת חכמה ומוסר", "אם יש בידו של אדם חכמה הוא יכול ללמוד מוסר, ואם אין בידו חכמה אין יכול ללמוד מוסר", והכוונה דאם הוא טועה בעיקר הענין שחושב שאין זה בכלל אסור מה יועיל לו המוסר בזה?!"

וכמה מבהילים מחד גיסא, ומזרזים מאידך גיסא דברי רבינו יהונתן אייבשיץ זצ"ל, האומר "דכל מי שלא למד הלכות שבת על בורין פעמיים ושלוש, לא יוכל להימלט שלא יקרה לו חילול שבת רח"ל, הן דאורייתא הן דרבנן..."

ובספר "מנחת שבת" איתא: "הירא את דבר ד' ילמד קודם לכל הלימודים הלכות שבת על בוריים, ולהיות חוזר עליהם תמיד, כי שמירת שבת כהלכתה היא יסוד לכל תורתנו הקדושה, הן לצדיקים גמורים הן לבעלי תשובה..."

ומתורתו של הגה"ק מהר"א מסוכאטשוב זצוק"ל למדנו (בהקדמתו לס' "אגלי טל"), דכשם ששמירת ש"ק שקולה ככל המצוות (ירושלמי

נדרים פ"ג, ה"ט), כך **ללמוד וללמד הלכות שבת** שקול כמו ללמוד וללמד כל המצוות!

אחריות מרובה רובצת על המערכת החינוכית שלנו, שנועדה להקנות לצאן קדשים את תכנית החיים האלקית כפי שמסורה לנו בתורה"ק, ולחנכם שיחיו על פיה. האנשים המופקדים על מערכת זו הם המה אשר יתבעו לדין ויידרשו לתת דין וחשבון על מחדליהם, בגלל כל פרט חיוני בדינים ובהלכות שנעלם באשמתם מדיעת תלמידיו ותלמידותיו. כל שגגת תלמוד של החניכים, תעלה זדון להם בפלס של מעלה, די' ישמרנו.

רגש אחריות זה היה כח המניע שהביא אותנו להוצאת הספר הנוכחי, המכיל את קיצור הלכות שבת היסודיות, שכל יהודי חייב לדעת אותו. בחרנו במקצוע זה ברוח דברי הגה"ק מסוכאטשוב זצוק"ל שהזכרנו לעיל, ש"ללמוד וללמד הלכות שבת שקול כללמוד כל התורה כולה". כי הנה כבר פסק הרמ"א ב"יורה דעה" (סימן רמ"ו ס"י) ד"כל אשה חייבת ללמוד דינים השייכים לאשה", ואם לימדו אותנו חז"ל שבדיני שבת אין כל הבדל בין איש לאישה "והני נשי הואיל ואיתניהו בשמירה איתניהו בזכירה" (ברכות ב' ע"ב), הרי מורס מכל ספק שכל בת ישראל חייבת ללמוד ולדעת היטב כל הלכות שבת, כי "אם לא תדע הלכות שבת, איך תשמור שבת?" (ספר חסידים ס"י ש"ג). אנו מודעים איפוא לכך, שבידיעת כל הלכה מהל' שבת שאנו מקנים לבת ישראל, הוספנו עוד אבן בריצפת העזרה, ואולי גם יצקנו אבן-שתיה בבית יהודי, הוא ביתה בעתיד שיהיה בעז"ה בבחינת מקדש מעט: "ושכנתי בתוכם".

מתוך שאיפה להוציא לאור את הספר בסגנון ובצורה שווים לכל נפש, בחרנו לערוך אותו ע"פ סדר ל"ט מלאכות, שכן בדרך זו ייקל ללמוד את המון הפרטים המסתעפים מכל אב-מלאכה ותולדתו, גדריהם וענפיהם, הן אלו מדאורייתא והן מדברי סופרים, לרבות דינים מחודשים ובעיות שונות שצפו ועלו בתקופתנו עקב התפתחות המחקר המדעי והטכנולוגיה. כמ"כ ביקשנו בספר זה לפתוח שערים ללומד אל אוצרות ההלכה של רבותינו הגדולים, אשר מפיהם אנו חיים ואת מימיהם אנו שותים, ולכן הובאו בו לפעמים כמה דעות של פוסקים - בעניינים השנויים במחלוקת - וכן הוראות גדולי חכמי הספרדים שנהגו עליהם אחינו בני

עדות המזרח ד' עליהם יחיו. לתועלת המעיינים הוספנו כותרות ותוכן הדברים בראש כל פרק, עם כותרות משנה בראש כל סעיף, בלוי מפתח עניינים שימושי. כמ"כ עיטרנו את הספר בציוני מקורות הארות והערות שנדפסו בשולי הדפים, לנוחיות הקורא, אך למעשה הם מהווים חלק בלתי-נפרד מגוף הספר, שמסוגל להביא תועלת מרובה גם לת"ח מובהקים שתורתם אומנותם.

מתוך הכרה בכובד האחריות הקשורה בהוצאת ספר דינים מעשיים, פניתי אל ידידי הרה"ג ר' משה פנחס זנדר שליט"א, מחשובי הרבנים בת"א, וראש כולל-אברכים דחסידי גור באשדוד, אשר הואיל לשתף ביצירה זו בהכוונתו צוות שלם של אברכים עמלית-תורה, ששקדו ללבן כל הלכה מיסודה ולהעמיד דברים על דיוקם, והרה"ג הנ"ל און וחקר כל פרט ואף התייעץ בנושאים רבים עם גדולי הוראה מפורסמים בדורנו, והרבה יגיעות יגע וטרח בעמלו עד שזכה להוציא מתחת ידו דבר שלם מתוקן. עם הוצאת הספר הריני מביע לו בזה שלמי תודה מעומק לבי עבור עזרתו וטירחתו לזיכוי הרבים. כמ"כ יאתה תודה להרה"ג ר' משה אברהם פטרובר שליט"א, ראש כולל אברכים "אמרי יושר" ירושלים, אשר הואיל בטובו לעבור פעם נוספת על כתה"י והערותיו היו לנו לעינים. ואתם יעמדו על הברכה כל הרבנים והגאונים שבדקו את הספר והעירו הערות מועילות שהוסיפו נופך לשלימותו (נודה מראש ונכיר טובה לכל מי שיסב תשומת לבנו לשיבושים וכיו"ב על מנת לתקנם במהדורות הבאות).

עם זאת עלינו לציין, לבל יסמכו על הדברים המופיעים בספר דן הלכה למעשה, כי-אם לאחר העיון היטב במקורות או בשאלת פירכס. הספר נועד לשם ידיעת הדינים וההלכות, אך בשום אופן לא לפסוק מתוכו על מקרה מסוים, הדורש כפי שמקובל הוראת-חכם, שהוא בלבד מוסמך להורות, ולא ניתנה תורת כל אחד בידו לדמות מילתא למילתא ולהכריע ולפסוק בעצמו. ראוי לכל יהודי כשר לנהוג ע"פ הוראת רבותיו אשר לאורם ילך וע"פ פסקיהם יכוון ארחות חיו בדרך תורתנו הק'. ויהא רעוא שלא תארע תקלה על ידינו ח"ו והספר הזה יתרום חלקו להגביר ידיעת הלכות שבת ושמירתה בקרב כל שדרות אחב"י, ובזכות שמירת ש"ק נזכה לגאולה קרובה בב"א, כמאמרם ז"ל אם היו ישראל משמרין שבת מיד היו נגאלין.

בחימת הדברים אפרוש כפי בתודה לדי הטוב והמטיב, אשר הנחני בדרך
 אמת עד הלום לגדל דורות מפוארים של בנות ישראל כשרות
 וצנועות חדורות אהבת תורה ויר"ש, כי אין לנו אושר וזכות גדולים יותר,
 וזה חלקי מכל עמלי. עתירתי ותפלתי קדם אבונא דבשמיא כי עוד רבות
 בשנים יצפנני די בסוכו, ויעזרני להמשיך בעבודת החינוך, ויזכני לרוות נחת
 מכל יו"ח ותלמידותנו בבריאות גופא ונהורא מעליא אכי"ר.

בנימין שצ'רנסקי

פרק א'

איסור מלאכה בשבת מן התורה

תוכן מפורט של הפרק

א. איסור מלאכה בשבת - "עשה" ו"לא תעשה"

ב. מלאכה מהי?

ג. איכות המלאכות - מן המשכן
איכות המלאכות ו"מלאכת מחשבת" נלמדות מן המשכן. הגדרת מלאכה אינה לפי הטייתה שבה.

ד. אבות המלאכות ותולדותיהן
חז"ל סמכו דבריהם - בדבר ל"ט מלאכות - על הפסוק.

ה. חלוקת אבות המלאכות לקבוצות
קבוצה א. הכנת חמרי צביעה צמחיים. קבוצה ב. מלאכות בהכנת היריעות.
קבוצה ג. מלאכות בהכנת העורות. קבוצה ד. מלאכות לצורך חקמת המשכן.

ו. עונש המחלל שבת
עונשם של מזיד ושל שוגג, חיוב תשובה בזמן הזה, כפרה ותשובה גם על איסור דרבנן.

א. איסור מלאכה בשבת - "עשה" ו"לא תעשה"

התורה אסרה עשיית מלאכה בשבת במצות "עשה": "ביום השביעי תשב" (שמות כג, יב). ובמצות "לא תעשה": "ביום השביעי שבת לה' אלוהיך, לא תעשה כל מלאכה" (שמות כ, י).

ב. מלאכה מהי?

בתורה שבכתב לא נמצאת הגדרה מדויקת למושג "מלאכה", למעט מספר

מלאכות הנזכרות בתורה במפורש ואלו הן: חרישה, קצירה, הבערת אש והוצאה מרשות לרשות (א).

חז"ל למדונו שהגדרת מלאכה היא: כל אחת משלשים ותשע הפעולות שנדרשו לבנין המשכן במדבר וכל פעולה הדומה להן (ב).

רמז להגדרה זו מצאו חז"ל בכך, שמצות שמירת שבת נכתבה בתורה מיד לאחר הצווי על מלאכת המשכן. "ראה קראתי בשם בצלאל... ועשו את כל אשר צויתך. את אהל מועד... אך את שבתותי תשמרו..." (שמות לא א-יז) (ג).

ג. איכות המלאכות (מלאכת מחשבת) - מן המשכן

לא רק את מהות ל"ט המלאכות למדו חז"ל ממלאכת המשכן, אלא גם את איכות עשייתן.

על מלאכת המשכן נאמר שהיא "מלאכת מחשבת" (ד), כלומר "מלאכת אומן". מכאן אנו למדים שרק מלאכות הנעשות במחשבה (כאותן המלאכות שעשה אומן בעבודתו במשכן), אסורות בשבת.

המפנה כלים בביתו (מפינה לפינה) במשך כל היום - פטור, ואילו המדליק גפרור - חייב. מכאן, שאיסורי מלאכה שאסרה התורה אינם מחמת טרחת האדם ויגיעתו, אלא התורה אסרה פעולות, שיש בהן משום יצירה של דבר ממצב שלא היה בו למצב חדש. לא כן "עבודה", שאינה משנה שום מצב, ועל כן אינה בכלל מלאכה (ה).

ד. אבות המלאכות ותולדותיהן

חז"ל מנו ל"ט אבות מלאכות, כפי שמבואר במשנה בפרק כלל גדול: (ו) "אבות מלאכות ארבעים חסר אחת" וסמכו את דבריהם על הפסוק בפרשת ויקהל "אלה הדברים" (שמות לה, א), 'אלה' בגימטריא ל"ו, 'דברים' שנים (מיעוט רבים שנים) ועוד אחד מה' של 'הדברים', ס"ה ל"ט מלאכות.

משה רבינו קבל מסיני, כי בשם "מלאכה" נקראות כל הפעולות שהיו דרושות למשכן, והן שלושים ותשעה אבות מלאכות.

שלשים ותשע המלאכות שהיו במשכן נקראות "אבות מלאכות", בהיותן

מקורות והערות

א. מלאכת חרישה נכתבה בתורה בחומש שמות לד, כא. קצירה - שם. (וע"ע ראש השנה ט) הבערת אש בשמות לה, ג. הוצאה מרשות לרשות בשמות סז, כט. ב. שבת מט. ג. חגיגה י: רש"י ד"ה מלאכה. ד. שמות לה, לג. ה. הסבר זה נמצא בפירוש רש"י הירש וצ"ל על התורה בפרשת ויקהל פסוק כ"ו. ו. שבת עג.

היסוד והמקור לכל שאר המלאכות הדומות להן (ח). המלאכות הדומות להן, גם אם לא היו במשכן, נקראות: "תולדות" (ח). מבחינת איסור, אין כל הבדל בין אב מלאכה לתולדה, שניהם אסורים מן התורה, וגם על תולדה יש חיוב מיתה כמו שיש על אב (ט).

ה. חלוקת אבות המלאכות לקבוצות

את שלושים ותשע המלאכות מקובל לחלק לפי הקבוצות הבאות, על פי סדר עשייתן במלאכת המשכן.

קבוצה א' - אחת עשרה מלאכות שנעשו בהכנת הסממנים לצורך צביעת יריעות המשכן: א. הזורע (י); ב. החורש; ג. הקוצר; ד. המעמר (יא); ה. הדש; ו. הזורה (יב); ז. הבורר; ח. הטוחן; ט. המרקד (יג); י. הלש; יא. האופה (מבשל). **קבוצה ב' - שלש עשרה מלאכות שנעשו בהכנת היריעות:** א. הגוזז את הצמר (יד); ב. המלבנו (טו); ג. המנפצו (טז); ד. הצובעו; ה. הטווה; ו. המיסך (יז); ז. העושה שני בתי גידין (יח); ח. האורג; ט. הפוצע (יט); י. הקושר; יא. המתיר; יב. התופר; יג. הקורע (על מנת לתפור).

קבוצה ג' - שבע מלאכות, שנעשו לצורך הכנת כסויי עורות האילים המאודמים ועורות התחשים: א. הצד; ב. השוחט; ג. המפשיט (כ); ד. המעבד (כא); ה. הממחק (כב); ו. המשרטט; ז. המחחק.

קבוצה ד' - שמונה מלאכות, שנעשו לצורך הקמת המשכן: א. הכותב; ב. המוחק; ג. לסימון קרשי המשכן, לדעת איזה בן זוגו.

מקורות והערות

ז. יש אומרים כי לא כל המלאכות שנעשו כמשכן נחשבות לאבות, אלא שלשים ותשע המלאכות החשובות המה "אבות", והשאר הם תולדות - שבת עג: בתוס'. ח. כ"ק ב. בהגדרת האב ותולדה, יצרין בכלכלת שבת כללי ל"ס מלאכות סק"א, שבינת השבת סוף מעשה חושב דף כ ד"ה כתב הרמב"ם, שביארו ענין זה באריכות. לגבי חומרת העונש אין הבדל בין אבות לתולדות. אם עשה אדם כמה אבות מלאכות - חייב להביא קרבן חטאת על כל אב מלאכה. לעומת זאת אם עשה אדם כמה תולדות השייכות לאב אחד - אינו חייב אלא קרבן חטאת אחד. ואם עשה כמה תולדות השייכות לאבות מלאכה שונים - חייב על כל תולדה. ט. רמב"ם שבת פ"ו ה"ח. יש הסוברים שאף מלאכות שהוצרכו לעבודת הקרבנות הן בכלל אבות המלאכות (ירושלמי פ"ג ה"ג, שהובא בריש"י שבת צב. ד"ה שכן משא בני קהת) ועיין באגלי טל בפתיחה. י. בסדר המלאכות הרגיל קודמת חרישה לזריעה. אעפ"כ הזכירה המשנה חרישה לאחר זריעה, כדי ללמדנו, שגם חרישה שניה שנעדרה לכסוי הזרעים - הריהי אב מלאכה - שבת עג: יא. מעמר - איסוף התבואה הקצורה, עשיית עמרים. יב. וורה - הפרדת המזן מן הגרעינים ע"י הטלתם לרוח. יג. מרקד - ניפוי הקמח. יד. גוזז - גזיזת הצמר מן הבהמה. טו. מלבן - כיבוס הצמר וניקויו. טז. מנפץ - הפרדת סיכי הצמר. יז. מיסך - מתיחת חוטי השתי כדי להכניסם לאריגה. יח. עושה בתי גידין - פעולת הכנה למלאכת האריגה (יש המזהים מלאכה זו עם פעולת העברת חוטי השתי במכונת האריגה). ראה בספר מעשה אורג (עמ' 26) שביאר את דעות הראשונים בזה בהרחבה. יט. פוצע - פירוק דבר ארוג לחוטים. כ. מפשיט - הפרדת העור מבשר בעלי חיים. כא. מעבד - עיבוד העור כדי להכשירו לשימוש. כב. ממחק - החלקת העור.

- ב. הבונה; הסותר: להקמת המשכן ופירוקו.
 ג. המכבה; המבעיר: ליציקת הכסף והזהב ולצריפתם.
 ד. המכה בפטיש (כג): להשלמת צפוי הזהב של קרשי המשכן.
 ה. המוציא מרשות לרשות: להבאת תרומות המשכן מרשות היחיד דרך רשות הרבים (כד).

ו. עונשו של מחלל שבת

המזיד באיסור מלאכה בשבת

- א. העושה בשבת אחת מל"ט המלאכות (אבות) או אחת מהתולדות, והיו עדים למעשהו, והתרו בו - חייב סקילה, ככתוב "וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה" - כל העושה בו מלאכה יומת" (שמות לה, יב).
 וכך מצינו, שהמקושש עצים ביום השבת, נסקל: "ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש, רגום אותו באבנים כל העדה מחוץ למחנה... וירגמו אותו באבנים, וימת" (במדבר טו, לה).
 ב. אם עבר במזיד על איסור מלאכה בשבת, ללא עדים או שלא התרו בו, חייב כרת, ככתוב: "כי כל העושה בה מלאכה, ונכרתה הנפש ההיא" (שמות לא, יד).
 ג. אם עבר במזיד על איסור דרבנן - חייב מלקות מדרבנן ("מכת מרדות" (כה)).

השוגג באיסור מלאכה בשבת

- ד. עשה את המלאכה בשוגג, היינו, לא ידע שמלאכה זו אסורה, או לא ידע ששבת היום, חייב להביא קרבן חטאת, כפי שנתבאר בגמרא: כל דבר שבמזיד חייבים עליו כרת, הרי בשוגג חייבים עליו חטאת (כו).
 ה. עשה מלאכה האסורה מדרבנן בשוגג, עליו לשוב בתשובה ולתת צדקה, כפי שיבואר לקמן (כז).

תשובה על חילול שבת

- ו. בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה, אין שם אלא תשובה. התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה

מקורות והערות

כג. מכה בפטיש - עשיית פעולה לגמר המלאכה, אפילו אינה אלא הכאה אחת בפטיש. כד. מוציא מרשות לרשות - העברה מרשות היחיד לרשות הרבים או להיפך. כה. למלקות זו אין קצבה, אלא לוקה לפי מה שיראו כייד להלקותו על פי מידת מרידתו בדברי חכמים, ועד שיקבל עליו שלא לשוב לחטאו עוד - רש"י חולין קמא: ד"ה מרדות, תפארת ישראל סכות ג, א. כו. רמב"ם שגגות א, א. כז. מ"ב סימן של סקע"ח, פא.

פרק א' - איסור מלאכה _____ ה

באחרונה אין מזכירים לו שום דבר מרשעו, שנאמר: "ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו..." (יחזקאל לג, יב) (רמב"ם הלכות תשובה א, ג).

ז. עיקר התשובה הוא הקבלה לעתיד "...שיעזוב החוטא את חטאו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד... וכל המתודה בדברים, ולא גמר בלבו לעזוב - הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו" (רמב"ם הלכות תשובה ב - ב-ג). על כן צריך השב לקבל עליו ללמוד הלכות שבת לפרטיהן, כדי שלא יכשל עוד בחילולה, ותהיה תשובתו גמורה וכפרתו שלמה מאת ה' אלוקי הסליחות (כח).

ח. כמו כן צריך השב ליתן צדקה כדברי הפסוק: "וחטאך בצדקה פרוק" (דניאל ד, כד), [ראה בהערות (כט)].

מקורות והערות

כח. וכתב בספר מאור השבת (עמ' נב) ששמע בשם חכם אחד ששאל את בעל הקהילות יעקב מה תיקונו על מכשול שקרה לו בהלכות שבת, וא"ל שיעסוק בהלכות שבת. כט. כתב הרמ"א בסימן שלד סכ"ו: ואם עבר וחילל צריך להתענות ארבעים יום שני וחמישי. ויתן במקום חטאת י"ח פשיטין לצדקה, ואם ירצה לפדות התענית יתן בכל יום שנים עשר פשיטין לצדקה (פסקי מהרא"י). וכתב שם המ"ב (סקפ"א) שבעשיר יתן יותר, הכל לפי עושרו. שיעור י"ב פשוטים הוא מפני שזה היה פחות שבכבשים או בעזים באותה עת, ולכן צריך ליתן שיעור זה לצדקה. על שיעור זה בומינו ראה באיכות בספר שיעורים בספר החניא עמ' 1168. ויש מי שכתב שהמנהג ליתן עבור כל יום (מהארבעים יום שני וחמישי שצריך לצום) כסף לצדקה שזה סעודה אחת, העני לפי עניו והעשיר לפי עשורו (כף החיים סימן שלד אות קנד).

פרק ב'

התנאים לאיסור מלאכה מן התורה

תוכן מפורט של הפרק

א. מלאכת מחשבת - כבמשכן
גם איכות עשיית המלאכות נלמדת מהמשכן, פירוט תנאי מלאכת מחשבת.

ב. תנאים שאינם תלויים במלאכת מחשבת
פירוט התנאים.

ג. ביאור תנאי מלאכת מחשבת
א. כדרכה. ב. כוונה. ג. מלאכה הצריכה לגופה. ד. תיקון. ה. קיום.

ד. ביאור התנאים שאינם תלויים במלאכת מחשבת
א. מעשה ולא גרמא. ב. שלימות המלאכה - ולא חצי מלאכה. ג. שיעשנה לבדו.
ד. שיעור, חצי שיעור.

א. מלאכת מחשבת כבמשכן

בפרק הראשון נתבאר, כי לא רק את מהותן של המלאכות, שנאסרה עשייתן בשבת, למדנו ממלאכת המשכן, אלא גם את איכות עשייתן. כלומר, אין איסור מן התורה לעשות מלאכה בשבת אלא באופן שבו נעשו המלאכות בהקמת המשכן (א).

כן הוזכר שם, כי מלאכות המשכן היו מלאכת מחשבת, ככתוב: "לעשות בכל מלאכת מחשבת" (שמות לה, לג), ואם כן לענין שבת אסורה מהתורה רק מלאכת מחשבת.

אלה הם תנאי מלאכת מחשבת:

- א. המלאכה תיעשה כדרכה.
- ב. המלאכה תיעשה בכוונה.
- ג. המלאכה תהיה צריכה לגופה.

ד. המלאכה תיעשה לשם תיקון.

ה. המלאכה תיעשה לשם קיום.

תנאים אלה יבוארו בהרחבה לקמן בסימן ג.

אף על פי שכל מלאכה שאינה "מלאכת מחשבת", מותרת בשבת מן התורה - גזרו חכמים גם על מלאכות שחסרים בהם תנאי מלאכת מחשבת, כפי שיבואר להלן.

ב. תנאים שאינם תלויים במלאכת מחשבת

מלבד תנאי "מלאכת מחשבת", יש עוד תנאים אחדים, ורק בהשלמת תנאים אלה אסורה עשיית המלאכה מן התורה:

א. המלאכה תיעשה במעשה ולא רק תיגרם בגרמא.

ב. המלאכה תיעשה בשלימותה.

ג. המלאכה תיעשה על ידי אדם אחד.

ד. המלאכה תיעשה בשיעורה הכמותי. (שיעור זה הוא רק לחיוב סקילה, כרת או חטאת, אבל אסור מן התורה לעשות את המלאכה גם בפחות משיעורה, ובלשון תז"ל "חצי שיעור אסור מן התורה".)

תנאים אלה יבוארו בהרחבה לקמן בסימן ד.

ג. ביאור תנאי מלאכת מחשבת

א. כדרכה

א. אין אדם חייב על עשיית מלאכה בשבת, אלא אם כן עשה אותה באופן שרגילים לעשותה, אבל אם עשה אותה בשינוי מן הדרך הרגילה - פטור (ב).

מלאכה הנעשית בשינוי נקראת "מלאכה כלאחר יד", ואינה נחשבת למלאכת מחשבת, כי במשכן נעשו המלאכות כדרכן (ג).

אמנם מדרבנן נאסרה גם עשיית מלאכה בשינוי.

ב. לדוגמא: הכותב בימינו ואינו איטר - חייב, אך אם כתב בשמאלו - פטור מן התורה ואסור מדרבנן, כי אין דרך בני אדם שאינם איטרים לכתוב בשמאלם. איטר אסור מן התורה לכתוב ב"ימינו" שהיא שמאל כל אדם, ואסור מדרבנן לכתוב ב"שמאלו" שהיא ימין כל אדם (ד).

מקורות והערות

ב. כלכלת שבת ב, ג. ג. חיי אדם ט, ב ועיין בבבבא יב: רש"י ד"ה אלא מאי, שמלאכת מחשבת היא מלאכת אומנות אסרה חורה, ועיין עוד באהע"ז סימן קכג בח"מ סק"ה, שהפסוק של כלאחר יד הוא משום שלא הוי מלאכת מחשבת. ד. רמב"ם פרק יא הי"ד. כמחיקה ביר שמאל מצאנו מחלוקת, יעוין ברעת תורה סימן שם ס"ג שסובר שפטור, ואילו בשרית אבנ"ז סימן רט סק"ס משיטא ליה שחייב, וכשאר מלאכות וחלקו הפוסקים, יעוין בסימן שם במ"ב סוס"ק ככ בשם הח"א כלל ס סעיף ב שמחייב.

ג. אף על פי שאסרו חכמים עשיית מלאכה בשינוי, יש מלאכות, שאם משנה בעשייתן שינוי גדול, התירו חכמים לעשותן, כי אין זו כלל דרך עשיית המלאכה.

לכן מותר לשחוק פלפלים בשבת, אם עושה שני שינויים גמורים, כגון ששוחקם בידית הסבין על גבי השלחן (ולא בתוך המכתשת), ואין בכך משום מלאכת טוחן (כפי שיתבאר להלן בפרק יא סימן ה).

וכן מותר להכין בלילה רכה בשבת, אם אמנם יקפיד לעשות בה שני שינויים, דהיינו: ישנה בסדר נתינת החמרים לתוך הקערה וגם ישנה באופן הבחישה, ואין בכך משום מלאכת לש (כפי שיתבאר להלן בפרק יג סימן ו).

ב. כוונה

ד. המלאכה תיעשה בכוונה, אבל אם עשה דרך התעסקות ("מתעסק"), או שלא התכוון לאיסור ("דבר שאינו מתכוון") - פטור.

מתעסק

ה. אין חייבים על מלאכה, עד שיתכוון העושה אותה לאותו מעשה ובאותו גוף שרוצה לעשות.

לכן, אדם שרוצה לחתוך ירק תלוש (מלאכה מותרת) ובטעות חתך ירק מחובר, לא עבר על איסור מלאכה. חז"ל מגדירים מצב זה כ"מתעסק" (ה).

ו. כמו כן העושה מלאכה בשבת בלא ידיעה כלל, כגון היוצא לטייל מרשות היחיד לרשות הרבים, ולא ידע כלל, שחפץ מונח בכיסו, הרי זה "מתעסק", ואינו חייב.

ז. ההבדל שבין מתעסק ובין שוגג הוא: שוגג, רצה לעשות מלאכה, אבל לא ידע שאסור לעשותה, או לא ידע ששבת היום. מתעסק, כלל וכלל לא רצה לעשות את המלאכה, אלא שזו נעשתה בטעות.

מקורות והערות

ויעוין במבוא להלכות שבת (להרב נויכרס שליט"א) פ"א הערה כד שהביא מחלוקת הפוסקים כזה. ה. רמב"ם שבת פרק א ה"ח, וכן נחבין לחתוך ירק בחושכו שהוא תלוש וגמצא שהוא מחובר - פטור (שבת עב:). ויעוין בתוס' שם ד"ה נחבין, שיש שני דיונים: א. "מתעסק", וזה דין לכל התורה כולה שמתעסק פטור, (ותלמד מן הפסוק "אשר חטא בה"), כלומר אפילו נחבין לחתוך את התלוש (מלאכה מותרת), וגמצא שהוא מחובר וחותר מה שהיה מתכוון, אלא שלא ידע שהוא מחובר - פטור. ב. "מלאכת מחשבת", ודין זה מיוחד לענין שבת. דהיינו אף שנחבין לעשות איסור, כגון שנחבין לחתוך מחובר זה וחתך מחובר אחר פטור. הבדל נוסף יש בין מתעסק בכל התורה למתעסק בשבת, שדעת רוב האחרונים שמתעסק אינו אלא פטור מחטאת, אך עכ"פ נחשב כעושה מעשה איסור מהתורה (שו"ת רע"א סימן ח), אבל בשבת דבעינן "מלאכת מחשבת", אין זה מלאכה כלל מהתורה לכ"ע, ואיסורו אינו אלא מדרבנן, וראה מחלוקת גדולה בהא ד"מלאכת מחשבת" ברמב"ם (פ"א ה"ז-י) ובראב"ד שם, וכן שיטת רש"י בטוגיא שם (וע"ע במ"מ ובלתם משנה שם ובשו"ת אבני"ז א"ח סימן

דבר שאינו מתכוון

- ח. עוד אמרו חכמינו ז"ל, כי המתכוון לעשות מעשה מותר, ובשעת עשייתו נעשתה מלאכה, גם אם ידוע היה מראש שיש אפשרות שתיעשה המלאכה אגב מעשהו - פטור (ומותר כדלקמן), מאחר שלא התכוון לעשייתה (ו).
- ט. לדוגמא: הלך על גבי עשבים מחוברים בשבת, ועקר מהם בהליכתו - אפילו יודע הוא מראש, שאולי יתלשו עשבים אגב הליכתו, הריהו פטור (ומותר כדלקמן), אע"פ שעשה מלאכה, מאחר שלא התכוון לעקירה זו (ו).
- י. וגדולה מזו אמרו חכמים: דבר שאינו מתכוון אליו, מותר לעשותו בשבת. כלומר, לא זו בלבד שהעושה כן פטור, אלא אף לכתחלה מותר לעשות מעשה שעלול להביא לידי מלאכה, אם קיימים שני התנאים הבאים:
1. לא יתכוון שתיעשה המלאכה האסורה.
 2. לא ידוע בוודאות, שהמלאכה תיעשה ע"י עשיית המעשה המותר. אבל אם בהכרח תיעשה המלאכה האסורה (פסיק רישיה) - חייב, לפי שידוע, כי בודאי תיעשה אותה מלאכה, ונחשב כאילו נתכוון לעשותה (ח).

פסיק רישיה

- יא. מעשה מותר הגורר בוודאות מלאכה אסורה, נקרא "פסיק רישיה ולא ימות". פירוש הבטוי: "חתוך ראשו ולא ימות"?! וכונתו: כשם שאי אפשר לחתוך ראש בעל חיים בלא לגרום את מותו, כך יש פעולות מותרות שאי אפשר לעשותן מבלי שיגררו בהכרח מלאכות אסורות (ט).
- יב. יש להבדיל בין שני סוגים של "פסיק רישיה":
1. "פסיק רישיה דניחא ליה", כלומר התוצאה האסורה נוחה ומועילה לו.
 2. "פסיק רישיה דלא ניחא ליה", כלומר התוצאה האסורה אינה מועילה לו.

דיניהם:

1. העושה מעשה, שיש בו משום "פסיק רישיה דניחא ליה" - חייב כאילו עשה מלאכה מתוך כוונה (בזדון - חייב כרת או סקילה. בשגגה - חייב חטאת), כגון הנוטל ידיו על צמחים בגינתו שלו. אף על פי שאינו מתכוין להשקות, אלא ליטול ידיו, הרי ההשקאה היא תוצאה הכרחית של נטילת הידים, כלומר "פסיק רישיה", וחייב עליה, משום שניחא ליה במלאכת האיסור, שהרי מועיל לו שגינתו מושקית (י).
2. העושה מעשה, שיש בו משום "פסיק רישיה דלא ניחא ליה", כגון

מקורות והערות

רנא שנחלקו בהבנת הרמב"ם בענין זה. ו. שבת מו. ז. רמב"ם פ"א ה"ה. ח. רמב"ם פ"א ה"ו. ט. שבת עה. י. רמב"ם פ"א ה"ו, סימן שלו ס"ג, מ"ב סקכ"ז.

הנוטל ידיו על צמחי אדם אחר שאינו מכירו - פטור מן התורה, כי לא איכפת לו, אם יגדלו צמחיו או לא (*). אמנם חכמים אסרו אף עשיית מעשה, שיש בו משום פסיק רישיה דלא ניחא ליה. לדעת ספר "הערוך", פסיק רישיה דלא ניחא ליה, לא רק פטור, אלא אף מותר לכתחילה, ואינו אסור אפילו מדרבנן (יא). להלכה מחמירים בזה (יב).

ג. המלאכה תהיה צריכה לגופה

יג. נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון במשנה, אם בכלל תנאי מלאכת מחשבת גם הכוונה לאותה תכלית שהיתה למלאכה במשכן, אם לא (יג).

יד. רבי יהודה סובר, שאם מתכוון אדם למעשה המלאכה - חייב, אף אם לא התכוון לאותה תכלית שהתכוונו לה במלאכה זו בעבודת המשכן. כלומר, גם העושה "מלאכה שאינה צריכה לגופה" (פירוש: לגוף איסורה ולשורשה) - חייב עליה.

טז. רבי שמעון חולק וסובר, שעל מלאכה שאינה צריכה לגופה - פטור, כלומר: העושה מלאכה, והתכוון בה לצורך אחר או לתכלית אחרת מהתכלית שהתכוונו לה במשכן - פטור, כי אין זה בכלל מלאכת מחשבת.

דוגמאות:

1. החופר בור בשבת, ואינו צריך לבור עצמו אלא לעפרו - פטור, כי במשכן נחפרו הבורות לצורך השימוש בבורות ולא לצורך עפרם (יד).
2. המכבה נר דולק, מפני שחס על השמן או על הפתילה - פטור, כי

מקורות והערות

י*. שם במ"ב. תוס' (קג. ד"ה בארעא) מפרש, שהפטור של פ"ר דלא ניחא ליה הוא משום שאצ"ל, ואין הסיבה להיתר משום שהיו אינו מתכוין, שהרי פ"ר נחשב כמתכוין, אלא מאחר שהוא עושה את הפעולה לתכלית של היתר, הרי ביחס לתוצאות האיסור הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ותליא במחלוקת ר"י ור"ש. ולפ"י לשיטת הרמב"ם (אם הוא תולק על הערוך שסובר שפ"ר דלא ניחא ליה מותר), יהא חייב על פס"ר דלא ניחא ליה, ורק לשיטת הפוסקים כר"ש ומלאכה שאצ"ל פטור, יהיה פטור בפ"ר דלא ניחא ליה. ועיין בחידושי רבנו חיים הלוי (פ"י מהלכות שבת הי"ז) דדעת הרמב"ם כהערוך, דפ"ר דלא ניחא ליה מותר. יא. שבת קג. תוס' ד"ה לא. יב. סימן שכ סי"ח, וע"ש בביה"ל ד"ה טוב שבצירוף עוד כמה סברות נקטינן כהערוך שפ"ר דלא ניחא ליה מותר. ולענין פ"ר דלא ניחא ליה כדרבנן יענין בפמ"ג (סימן שלו א"א סק"ב) שהביא בשם הלבוש דפ"ר דלא ניחא ליה כדרבנן מותר, ויענין בפמ"ג (משב"ז סימן שטז סק"ר) ע"ד הט"ז שם שאוסר פ"ר דלא ניחא ליה כדרבנן, וכ"כ עוד הפמ"ג לאסור בזה, יענין בא"א סימן שלו סק"א, דדעת המג"א סימן שיד סק"ה, וכמשב"ז שם סק"ג, וכמ"ז סימן שכ סק"י. וכן מצדד שם בא"א סק"ב וסיים כצ"ע אי כדרבנן יכולים לסמוך על הערוך, מיהו בסימן שטז (א"א סק"ט) מחלק הפמ"ג בין פס"ר דלא איכפת ליה שאסור, אבל פס"ר דלא ניחא ליה מותר. וע"ע במ"ב (סימן רצז ס"ג בביה"ל ד"ה א"א ובסימן רצז סק"א ושעה"צ סקט"ז) שגראה שדעתו לאסור בזה. (אף שיש לדון שמלאכה שאינה צריכה לגופה חמירא טפי, וכפי שמבואר בר"ן ריש פרק חבית בשבת ד"ה וכמקום) וע"ע. יג. שבת צג. יד. שבת צד. תוס' ד"ה רבי שמעון.

פרק ב' - תנאים לאיסור מלאכה יא

במשכן נעשתה מלאכת הכבוי לשם הפקת פחמי עץ, והמכבה לשם תכלית אחרת, אינו צריך לגופה של המלאכה, ופטור עליה (טז).
טז. גם לדעת רבי שמעון, מלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מדרבנן, ומחלוקתו עם רבי יהודה, היא רק בענין איסור דאורייתא (טז).
יז. רוב הפוסקים פסקו הלכה כרבי שמעון, והעושה מלאכה שאינה צריכה לגופה - פטור מן התורה, אבל עבר על איסור דרבנן (יז).

ד. דרך תיקון

יח. תנאי רביעי במלאכת מחשבת הוא שהמלאכה תיעשה לשם תיקון, אבל העושה מלאכה דרך קלקול - פטור. הוא שאמרו חכמים: כל המקלקלין פטורין (יח).

דוגמא: הסותר בנין בלא כוונה לבנותו, פטור.

יט. אמנם המקלקל על מנת לתקן - חייב, ועל כן הקורע על מנת לתפור ולתקן - חייב (כגון החייט החותך וקורע את הבד כדי לתפור ממנו בגד אחר), וכן המוחק על מנת לכתוב באותו מקום דבר אחר - חייב (יח*).
כ. חכמים גזרו גם על מלאכות הנעשות דרך קלקול, ואסרו לעשותן בשבת.

ה. קיום

כא. תנאי חמישי במלאכת מחשבת הוא שהמלאכה תעשה באופן שתתקיים, כפי שהיה במשכן, ולא תהיה כמעשה עראי (יס).
לדוגמא: הכותב בכתב שאינו מתקיים, כגון בצבע מתנדף או בחול וכאבק המתפזרים ברוח מצויה - פטור (כ).
גם מלאכות אלו, המותרות מדאורייתא, אסורות מדרבנן (כא).

ד. ביאור התנאים שאינם תלויים במלאכת מחשבת

א. מעשה ולא גרמא

א. איסור התורה על מלאכה בשבת נאמר בלשון "עשייה": "לא תעשה כל מלאכה" (שמות כ, י).
מכאן למדו חכמים, כי עשייה אסורה, אך גרימה מותרת, כלומר: אף על

מקורות והערות

טו. שבת כט: טז. לפי הכלל דשמואל בשבת ג. יז. סימן רעח מ"ב סק"ג. ועיין במ"ב סימן רעח סק"ג, שאיסור מלאכה שאצל"ג חמור טפי משאר איסורים דרבנן. יח. ומכ"ם שבת פ"א, ה"ז.
יח*. שם ה"ח. יט. שביתת השבת עמוד ת. וע"ע במבוא להלכות שבת הערה נג שביאר באריכות שהטעם הוא גם משום שבעיני מלאכה מחשבת (רש"י שבת ק"א: ד"ה ואלו קשרים, רשב"א הובא בביה"ל סימן שם ס"ד). כ. סימן שם מ"ב ס"ק כב הערה א. כא. שם.

יב. משנת השבת

פי שאסור לעשות את המלאכה, מותר מן התורה - לגרום שתעשה לאחר מכן (כב).

לדוגמא: הפורס מצודה, ובעל-חיים ניצוד בה רק לאחר זמן, הריהו גורם לצידת בעל החיים. התורה לא אסרה זאת, אבל חכמים אסרו גם גרימת-מלאכה (כג).

ג. כאמור, חכמים אסרו גם גרימת מלאכה, אך במקרים מסוימים התיירו. לדוגמא: במקרה של דליקה (ובשאר מקרי הפסד), מותר לגרום כיבוי על ידי הנחת כלים מלאים מים כמחיצה בפני האש, כדי שבהגיע השרפה לכלים, יתבקעו הכלים, והמים יכבו את הדליקה (כד).

ג. מלאכה שעשייתה נמשכת והולכת, אפילו דרוש זמן רב לגמירתה - תחלת עשייתה אינה נחשבת גרמא, לפי שזוהי דרך עשיית המלאכה עצמה, והעושה כן חייב מן התורה (כה). לכן חייב המניח קדירה על האש, אף אם יתבשל התבשיל שבה רק אחרי זמן מרובה, כיון שכך היא דרך הבישול (כו). וכן חייב הנותן צמר ליורה כדי לצבעו, אף כי צביעת הצמר נמשכת זמן מרובה, כיון שכך היא דרך הצביעה (כז).

אמנם צריך בירור הלכתי בכל מקרה ומקרה כדי להבחין בין "מעשה" ובין "גרמא", כי האבחנה דורשת עיון מעמיק במציאות ובמקורות ההלכה (כח).

ג. שלימות המלאכה - "כולה ולא מקצתה"

העושה מלאכה, המורכבת מיותר מפעולה אחת, אינו חייב, אלא אם כן יעשה את כל חלקיה. כגון במלאכת ההוצאה מרשות לרשות, המורכבת מעקירה מרשות אחת ומהנחה ברשות השניה, אינו חייב, עד שיעשה את כל חלקי המלאכה. אך העוקר חפץ מרשות זו, ואינו מניחו ברשות השניה - פטור (כט). פטור זה למדנו מן המקרא האמור בענין קרבן חטאת "ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ, בעשותה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם... והביא קרבנו..." (ויקרא ד, כז-כח), ודרשו חז"ל: "בעשותה" - עד שיעשה את כל המלאכה, אבל אם עשה מקצת המלאכה בלבד, אינו חייב (ל).

אמנם אסרו חכמים גם עשיית חלק מחלקי המלאכה, על כן אסור מדרבנן (בדוגמא של הוצאה מרשות לרשות) לעקור, גם אם לא יניח, ואסור להניח, גם אם לא עקר (לא).

מקורות והערות

כב. שבת קכ.: כג. סימן שטז במ"ב סק"ח. כד. רמ"א סימן שלד סכ"ב, ומבואר שם, שאף הותר בכל מקום הפסד לגרום לכיבוי. כה. יעוין בשכית השבת מצשה חושב דף יג. כו. האחרונים נחלקו בדיון אדם ששופט את הקדירה ע"ג האש בשבת, והתבשיל מתבשל רק במרצ"ש, יעוין שבת עג: ברש"י ר"ה במשנה, אג"ס הורצ אות ת, מניח מצוה רח"צ, שרית חלקת יואב (או"ח סימן י) ובמבוא להלכות שבת סכ"ה ובהערות שם. כז. סימן רנב כמ"ב סק"א. כח. שכית השבת עמ' יב-טו. כט. רמב"ם שבת יג, ח-ט. ל. שבת ג. לא. סימן שמו ס"א.

ג. "לבד"

מן המקרא הנ"ל דייקו חז"ל, כי אין עושה מלאכה בשבת חייב, אלא אם כן עשה את המלאכה בעצמו, אך שנים, שעשו בשותפות מלאכה, שיכול כל אחד מהם לעשותה בעצמו - פטורים, שהרי מפורש בתורה "נפש אחת", אבל שנים שעשאוה - פטורים, אלא שהם אסורים מדרבנן, לדוגמא: שנים שאחזו בעט וכתבו, פטורים (לב).

אבל אם אין האחד יכול לעשות את המלאכה בעצמו, וניתן לעשותה רק בשנים, כגון: שנים שהוציאו קורה גדולה וכבדה לרשות הרבים, ואין כת לאחד מהם להוציאה בעצמו - שניהם חייבים (לג).

ד. שיעור

ברבות ממצוות התורה, בין מצוות עשה ובין מצוות לא תעשה, נקבעו שיעורים מסוימים - הלכה למשה מסיני (לד). גם לרוב מלאכות שבת נמסרו שיעורים כמותיים מינימליים, שבפחות מהם אין עושה המלאכה חייב (לה), הוי אומר: אמנם עובר הוא על איסור תורה, אלא שאין עונשו בידי אדם (לו).

דוגמאות:

א. המבשל מאכל אינו חייב, אלא אם כן בישל כשיעור גרוגרת (לז).

ב. הכותב אינו חייב, אלא א"כ כתב שתי אותיות (לח).

שיעורים שונים למלאכה אחת

גודל השיעורים אינו תלוי במהותה של המלאכה בלבד, אלא גם במטרתו של עושה המלאכה.

לכן לאותה מלאכה עצמה יש לפעמים שיעורים אחדים שונים זה מזה, הדבר תלוי בחומר שבו היא נעשית, ובמטרה של עושה המלאכה.

דוגמא לשיעור התלוי בחומר: הטוחן אוכלים (דגן, ירק וכו') אינו חייב אלא א"כ טחן בנפח של גרוגרת (כגרוגרת), ואילו הטוחן מתכת חייב בשיעור של "כל שהוא" (לט).

דוגמא לשיעור התלוי במטרה: התולש עשבים למאכל אדם - שיעורו כגרוגרת, למאכל בהמה - שיעורו כמלוא פי גדי, להסקה - שיעורו כדי לבשל בהם שליש ביצה (מ).

מקורות והערות

לב. רמב"ם פ"א, טו. לג. סימן שמו ס"א. לד. סוכה ה. לה. רמב"ם שבת א, יד. לו. יעון שבת עד. כרש"י בריה ובי מותר, סימן שם ס"א במ"ב סק"ג ובביה"ל ר"ה על, במ"ב שם סק"ב אות ד. סימן שיח מ"ב סק"א ובשער הציון סק"ו. לז. סימן שיח מ"ב סק"א. לח. רמב"ם פ"א הי"ט-טו. לט. רמב"ם שם ה, טו. מ. רמב"ם פ"ח ה"ה.

חצי שיעור

אסור מן התורה לעשות מלאכה גם בפחות מן השיעור המחייב. השיעור נדרש רק לצורך חיוב בעונש ובקרבן. הוא שאמרו חכמים: "חצי שיעור אסור מן התורה" (מא). (זאת בניגוד ליתר התנאים כגון שינוי, מלאכה שאינה צריכה לגופה וכו', הגורמים לכך שהפעולה תהיה אסורה רק מדרבנן).

לסיכומם של התנאים בפרק זה:

- א. יש תנאים שבהם פטור רק מעונש ומקרבן, אך המלאכה אסורה מדאורייתא ("חצי שיעור").
- ב. יש תנאים שבהם מותר מן התורה ואסור מדרבנן (שינוי; מלאכה שאינה צריכה לגופה; מקלקל; גרמא; מלאכה בשותפות וכדו' (מב)).
- ג. יש תנאים שבהם מותר לכתחלה (דבר שאינו מתכוון אליו - מותר, ובלבד שלא יהיה פסיק רישיה, כפי שנתבאר למעלה).

מקורות והערות

מא. יומא עג: ועיין לעיל הערה לו. מב. ועיין במבוא להלכות שבת (להרב נויבירט שליט"א פ"א הערה עז) שהביא את דברי המשך חכמה פרשת כהר, ששנים שעשו יחד מלאכה, פטורים מקרבן, אך אסורים מן התורה, וכו' כשו"ת באר יצחק או"ת סימן יד, אך דעת השו"ת אבניו (יו"ד סימן שצג), שאינו אלא דרבנן, משום שהיו מלאכה כלאח"י. ושוב הביא את דעת הח"א (כלל ט סעיף ט) ששנים שעשו גרע טפי מחצי שיעור שאסור מה"ת. ויעו"ש במבוא שביאר ענין זה באריכות.

פרק ג'

גזירות חז"ל בהלכות שבת

תוכן מפורט של הפרק

- א. חכמי התורה מצווים לתקן סייגים מצוה על חכמים לגזור גזירות.
- ב. שלשה עקרונות לגזירות חז"ל
- ג. עקרון א' - גזירות משום דמיון למלאכה דאורייתא
א. גזירות על פעולות הדומות לאיסור דאורייתא. טבלה מדגימה. ב. גזירות על פעולות חסרות תנאי איסור תורה. ג. גזירות משום מראית העין.
- ד. עקרון ב' - גזירות משום חשש גרירת מלאכה דאורייתא
פעולות מסוימות אסרו חז"ל לעשות בשבת, משום שעלולות לגרור איסורים דאורייתא.
- ה. עקרון ג' - שמירת ייחודה של השבת
לשם שמירת ייחודה וקדושתה של השבת גזרו חכמים על: א. הליכה לשם חפצי חול. ב. הליכה בדרך חולין. ג. דיבורי חול.
- ו. טירחה יתירה
פעולות מסוימות שאסרו חכמים משום טירחה יתירה שבהן.
- ז. עובדין דחול
גזירות חכמים על דברים שראו בהם מעשי חולין, הפוגמים בחגיגותיה של השבת.

א. חכמי התורה מצווים לתקן סייגים

התורה צוותה על החכמים לגזור גזירות ולתקן תקנות, כדי שיישמרו חוקי התורה ומשפטיה ויתקיימו בשלמותם, וכדי להרחיק את האדם מן העבירה. וכך כתבה התורה: "ושמרתם את משמרת" (א), ופירושו: "עשו משמרת למשמרת" (ב) כלומר, גזרו גזרות ותקנו תקנות, כדי שיתקיימו מצוותי וישתמרו.

מקורות והערות

א. ויקרא יח, ל. ב. יבמות כא ע"א.

ב. שלשה עקרונות לגזירות חז"ל בהלכות שבת

- א. פעולות שנאסרה עשייתן מחמת דמיון למלאכה דאורייתא (ג).
- ב. פעולות שעשייתן עלולה להביא לידי מלאכה דאורייתא (ד).
- ג. גזירות לשם שמירת יתודה של השבת (ה).

ג. עקרון א' - גזירות משום דמיון למלאכה דאורייתא

א. גזירות על פעולות דומות למלאכה דאורייתא - חכמים גזרו איסור על פעולות הדומות למלאכה דאורייתא. אמנם אין הדמיון גמור, שאילו היה כן, היתה הפעולה נחשבת לתולדה האסורה מדאורייתא.

טעם האיסור הוא, שהדמיון בין המלאכה האסורה ובין הפעולה המותרת עלול להטעות, ומחמת הדמיון יבואו להתיר את האסור. כדי למנוע טעויות כאלה אסרו חכמים גם את הפעולה המותרת (ו).

הטבלה הבאה מדרגימה את העקרון בשני איסורים, ציינו את הדמיון לאב או לתולדה, וכן ציינו את ההבדל הגורם, אשר בגללו אין הפעולה אסורה מן התורה אלא מדרבנן:

אב מלאכה	תולדה	איסור דרבנן	הדמיון וההבדל
דישה	סחיטת פירות שהכל נוהגים לסוחטם, כגון ענבים (ז).	סחיטת פירות שאין הכל נוהגים לסחטם, אך מקצת בניא סוחטים אותם, כגון - תותים ורמונים.	הדמיון לתולדה ברור. ההבדל: אין הסחיטה אסורה מן התורה, אלא בדברים שהכל נוהגים לסחטם.
נכבה הפטיש	הוצאת חוטי כליבה מן הבגד (ח).	טבילת כלים טמאים או כלים שעשאו גוי, כדי להכשירם לשימוש (ט).	הדמיון: מכשיר כלי לשימוש. ההבדל: אינו עושה שינוי בגוף הכלי, אלא בדינו בלבד.

מקורות והערות

ג. רמב"ם פרק כא ה"א. ד. שם. ה. שם סרק כד ה"א. ו. חיי אדם ט, ג. ז. רמב"ם פ"ח ה"א.
ח. רמב"ם י, יח. ט. רמב"ם פ"ג ה"ח, סימן שכג ס"ז, מ"ב סקל"ג, ולענין טבילת כלים שנקנים מן
הנכרי, הובא שם מחלוקת הראשונים בזה, וכתב המחבר שם שירש יצא ידי כל הדעות ויתן הכלי לנכרי
כמתנה ויתחזר וישאלנו ממנו ואין צריך טבילה.

ב. גזירות על פעולות שאין עליהן איסור תורה - על אסורי מלאכה שגזרו חז"ל מחמת דמיונם למלאכות, יש להוסיף גם את עשיית המלאכות, שאמנם אסורות הן מן התורה, אך חסר בהן תנאי מתנאי האיסור דאורייתא (כפי שנתבאר בפרקים הקודמים), ועל כן הותרו מאיסור תורה, אך נאסרו מדרבנן מחמת דמיון למלאכה דאורייתא.

לדוגמא: אין איסור מלאכה מן התורה, אלא אם היא נעשית לשם תיקון, אך המקלקל במלאכתו - נפקע איסורו מן התורה. אבל חכמים גזרו גם על מלאכה כזו מחמת דמיונה למלאכה דאורייתא. למשל: המבעיר אש כדי לשרוף בית - הריהו מקלקל, לפיכך אין איסורו אלא מדרבנן, מחמת דמיון מעשהו להבערת אש לשם תיקון.

ג. גזירות משום מראית העין - יש פעולות שאסרו חכמים משום "מראית העין", ומסרתן היא מניעת חשד של הרואים. לדוגמא: אסרו לשטוח בגדים רטובים כדי לייבשם, למען לא יחשדו הרואים שכיבסום בשבת (י).

ד. עקרון ב' - גזירות משום חשש גרירת מלאכה דאורייתא

יש פעולות שאסרו חכמים, אף על פי שאינן דומות מבחינה חיצונית למלאכות דאורייתא, אלא שיש חשש, כי מתוך שכחה תגרורנה מלאכה דאורייתא.

לדוגמא: אסרו חכמים לרכוב על הבהמה בשבת, משום שחששו, שבשעת רכיבתו ישכח את איסור השבת ויתלוש זמורה להכות את הבהמה - כהרגלו ביום החול (יא).

לפי עקרון זה גזרו גם על הדברים הבאים:

א. אסרו לטלטל כלים שמלאכתם לאיסור - כלים מיוחדים למלאכת איסור (כגון משור, עט, מברג וכדו'), גזירה שמא יבואו לעשות בהם מלאכתם בשבת (יב).

ב. אסרו "אמירה לגוי" לעשות מלאכה בשבת, גזירה שמא יבוא האומר לעשות בעצמו את המלאכה (יג).

ג. יש שגזרו לא מחמת שכחה, אלא כדי למנוע עוברי עבירה בזדון

מקורות והערות

י. רמב"ם כב, כ. טעם נוסף באיסור מראית העין הוא, כדי שלא יחשד אדם באיסור, כפי ששנונו במשנה: לפי שאדם צריך לצאת ידי הכריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר לב, כב), ואומר "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם" (משלי ג, ד) מסכת שקלים פ"ג משנה ב. יא. רמב"ם פכ"א ה"ט. יב. רמב"ם פכ"ד ה"ג, וע"ע שם בראב"ד שכתב טעם אחר לאיסור מוקצה. יג. שם ד, א.

מעבירה על איסור. לדוגמא: גזרו שלא לרחוץ את כל הגוף בחמין בשבת, כדי למנוע מבלנים החשודים על חילול שבת. לחמם מים בשבת (יד).

ה. עקרון ג' - שמירת ייחודה של השבת

פעולות רבות נאסרו מתוך דאגתם של חכמינו ז"ל לשמירת אורית קדושתה של השבת ושלמות מנוחתה (סו).

מקצת גזירות אלו נקבעו על יסוד דברי הנביא: "אם תשיב משבת רגלך, עשות חפצך ביום קדשי... וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר" (ישעיהו נח).

א. איסור הליכה לשם חפצי חול. עפ"י המקרא: "אם תשיב משבת רגלך - עשות חפצך", לדוגמא: אסור לילך בשבת לפקוד את שדותיו או את שאר נכסיו לראות מה הם צריכים (סו).

ב. איסור הליכה בצורה של חול. מן המילים "מעשות דרכיך" למדו חז"ל, שאסור לרוץ, לדלג ולפסוע פסיעה גסה בשבת אם לא לדבר מצוה, כדי שלא יהיה הילוכו של אדם בשבת כהילוכו בימי חול (יח).

ג. איסור דיבורי חול. וכן למדו מן "ודבר דבר" "שלא יהיה דבורו של אדם בשבת כדיבורו בימי חול".

לכן אסור לדבר בחפצי חול בשבת, כגון: לומר "מלאכה פלונית אעשה למחר", כמו כן אסור לשאת ולתת בענייני מקח וממכר בשבת (יח).

וכן אסרו חז"ל להרבות בשיחה בטילה ביום שבת קודש (יט).

ו. טירחה יתירה

לגזירות מסוג זה (שמירת ייחוד השבת) יש לצרף גם איסור על פעולות מסוימות מחמת טירחה יתירה שבהן. כגון: 1. איסור הכנה משבת לחול גם בדברים שאין בהם משום מלאכה (למשל שטיפת כלים) (כ). 2. איסור הכנת מאכלי בהמה מסוימים (כא).

מקורות והערות

יד. שם כב. ב. טו. שם כד. א. טז. רמב"ם פכ"ד הלכה א-ב. יז. סימן שא ס"א. יח. רמב"ם כד. א. לצורך מצוה מותר לדבר בשבת אף בדברים שאסור לעשותם בשבת, כגון שאמר לחבירו שרואהו בשבת, שלמחרת היום יסע במכוניתו לצורך מצוה ומבקש ממנו שיצטרף אליו (סימן שו ס"ו). יט. רמב"ם פכ"ד, ד. כ. סימן שכג ס"ו. כא. רמב"ם כא, יח.

ז. עובדין דחול

חז"ל גזרו על דברים, שראו בהם מעשי חולין, הפוגמים בחגיגותה של השבת, אף על פי שאינם כרוכים בטירחא יתירה, והם קרויים "עובדין דחול". כגון: 1. איסור מדידה בשבת (כב). 2. איסור רדיית הפת מן התנור (כג).

פרק ד'

מלאכה א' - הזורע

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. דיני המלאכה

א. זריעת זרעים ונטיעת אילנות. ב-ג. פעולות המסייעות לגידול צמחים, כגון: זמירה, הרכבה והברכה. ד-ה. השקאה. ו. פתיחת ממטרות. ז. השלכת זרעים על מקום לח. ח. שריית זרעים במים. ט. הנחת גרעין אבוקדו במים. י-יא. נתינת פרחים במים או החזרתם למים.

ב. הטיפול בעציץ בשבת

א. זריעה בעציץ נקוב ושאינו נקוב. ב. העברת עציץ ממקום למקום. ג. פתיחת מכסה החממה.

הקדמה

הגדרת המלאכה: זריעה, נטיעה וכל פעולה אחרת המביאה לגידול צמחים או מסייעת לכך.

במשכן: זרעו סממנים כדי לצבוע בהם את היריעות.

שיעורה: זריעת גרעין כל שהוא (א).

האב:

א. זריעת זרעים.

ב. נטיעת אילנות - שתילת שתיל באדמה (ב).

ג. הרכבת אילנות - הכנסת ענף אילן לתוך גזע אחר, על מנת שיתחברו ביחד. ההרכבה מחזקת את האילן ומשפרת את גידולו.

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ח מהלכות שבת ה"ב. ב. שם, וי"א שהנוסע והמכריב אינם אלא תולדות, יעוץ

- ד. הברכה - כפיפת ענף של צמח והכנסתו באדמה כדי שיכה שורשים ויצמיח ענפים חדשים.
ה. זמירה - קציצת ענפי אילנות לשיפור צמיחת האילן (ב*).

תולדותיו:

- כל פעולה העשויה להשביח את הצמח או את הפרי - הרי היא בכלל זורע.
א. השקאה - שפיכת מים על צמחים (ג).
ב. ניכוש - תלישת קוצים וצמחי בר המונעים את גידול הצמחים (ד).
ג. זיבול - פיזור זבל טבעי (אורגאני) או דשן כימי על פני שדה להשביחו.
ד. עישון - פעולות להדברת מזיקים, כגון: עשיית עשן תחת העץ, ריסוס (בחומרים רעילים) על צמחים כדי להמית תולעים ומזיקים.
ה. זיפות - משיחת עצים בדברים שריחם רע (כגון זפת), כדי להרחיק מהם את התולעים.
ו. סיקול - פינוי אבנים וכל דבר המונע את גידול העצים.
ז. שרייה - הנחת גרעינים במים כדי שישתדרשו ויצמיחו (כגון הנחת גרעין אבוקדו בצנצנת מים) (ה).
ח. העברת עציץ - טלטול עציץ נקוב (דהיינו, שיש בו נקב בקרקעיתו או בדפנותיו) (ו) מהשלחן או מכל מקום המונע את יניקת הצמח מהקרקע, והנחתו על גבי הקרקע (ז).

איסורים דרבנן:

- א. פעולות הנעשות בעציץ שאינו נקוב אסורות מדרבנן, כגון נטילתו מהשלחן והנחתו על גבי קרקע (ח). ויש אומרים שאף זריעה בעציץ שאינו נקוב אינה אסורה אלא מדרבנן - ראה לקמן בסימן ב' סעיף ב'.

מקורות והערות

באג"ט זורע ט"א. ב* ויעוין באגלי טל מלאכת זורע הערה ד'. ג. שם. ד. ירושלמי פרק כלל גדול ה"ב ובפירוש הרי"ה שם. ה. רמב"ם שם ה"ב. ו. בענין עציץ נקוב העומד ע"ג קרקע מרופפת - ראה משי"כ בפרק ו' הערה יז. ויש אופן שבו אסור הדבר רק מדרבנן, כגון שהעציץ היה תלוי בארץ ע"ג יתרות והניחו ע"ג קרקע, שכאופן זה רק קירב את יניקת העציץ לקרקע - שם ס"ח, ונחלקו הפוסקים בענין זה, ורעת הפ"ב (בשער הצינן סימן שלו סקל"ז) שאין בזה איסור מן התורה, ויעוין באגלי טל ס"ט. עציץ חרס או עץ אצ"פ שאינו נקוב דינו כעציץ נקוב - ראה לקמן הערה לא. עציץ שמקצת ענפים כולטים - ראה בחזו"א שביעית סימן כב סק"א, שדינו כעציץ נקוב, אולם אם הרצפה מכוסה בנסרים או מרופפת - יש סוברים דנחשב כאינו נקוב - ראה משי"כ בספר מגילת ספר באריכות בענין זה (עמ' פו-פח). ז. שו"ע סימן שלו ס"ח, מ"כ שם ס"ק מה, וע"ע בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) שמבואר דברים נוספים שהם בכלל מלאכת זורע. ח. רעת האג"ט (הזורע ס"ט) שזריעה בעציץ שאינו נקוב, אינה אסורה אלא

א. דיני המלאכה

זריעה וזריעה

א. אסור מן התורה לזרוע זרעים או לנטוע אילנות בשבת (ט).

זמירה והרכבה

ב. כל פעולה שעשויה לסייע לגידול הצמחים או לצמיחת העצים, אסורה מן התורה, כגון "זמירה", דהיינו חיתוך ענפי האילן לשיפור צמיחת האילן (י) (ואם צריך את הענפים שזמר חייב גם משום "קוצר" (יא)).

וכן אסור לעשות הרכבה, דהיינו להכניס ענף אילן בתוך גזע עץ אחר, כי הרכבה זו מחזקת את האילן ומשפרת את גידולו (יב).

הברכה

ג. אסור להברין אילן, כלומר לכפוף ענף ולהכניסו באדמה, על מנת שישתרש ויצמח צמח חדש (יג).

השקאה

ד. אסור מן התורה להשקות כל צמח או אילן (יד).

לפיכך האוכלים בגינות אסורים ליטול ידיהם על גבי העשבים, שהרי משקים אותם וגורמים לצמיחתם. ואף על פי שאין מתכוונים לצמיחתם, הרי זה "פסיק רישיה" (יד*), כיון שודאי הוא שהמים יסייעו לצמיחתם (טו).

ה. מטעם זה, ראוי לכתחילה לא לאכול בגינה אם ישתמשו במים (או משקאות) בעת האכילה, משום שקשה להמנע מטפטוף כלשהו על גבי הצמחים (טז).

פתיחת ממטרות

ו. מותר לפתוח בערב שבת ממטרות השקיה ולהשאירן פתוחות בשבת, כדי שישקו את השדה או את הגינה (יז). ומותר גם לסגור את הממטרות בשבת (יח).

מקורות והערות

מרבנן, אמנם בשבחה"ש (הורף ט"ח) ובחיי אדם (כלל יא) סוברים שאסורה הזריעה מן התורה. ט. שבת ע"ג; רמב"ם פ"ז ה"ג. י. רמב"ם פ"ח ה"ב. יא. מו"ק ב: כתובי ד"ה וצריך לעצים. יב. רמב"ם פ"ח ה"ב. יג. שם. יד. רמב"ם פ"ח ה"ג, סימן שלו ס"ג, מ"ב ס"ק כו שהיא תולדה של זרע וחורש. יד*. "פסיק רישיה" היינו שבודאי תיעשה המלאכה האסורה בשבת כפי שנתבאר בפ"ב ס"י. טו. שם, ואף בגינה שאינה שלו יש לזהר - מ"ב סקכ"ז. טז. רמ"א שם ס"ג. יז. בשש"כ פרק כו ס"ח כתב שאין כזה אוושה מילתא וחילוחא דשבת, (הנוכרים בשו"ע בסימן רנב ס"ה), לפי המבואר בשו"ת צ"א (ח"ד סימן לא) ששונה דין זה מריחיים של מים כי כאן רק נראה ולא נשמע. יח. בשש"כ פרק כו הערה כח הביא את הוספתו של החזו"א בספר מנוחה נכונה (זריעה), שבשעת הסגירה בשבת יזהר

ז. אסור מן התורה להשליך זרעים או גרעיני פירות על אדמה רטובה (יט), ואף אסור חכמים להשליכם על אדמה יבשה, אם זו עומדת להיות מושקית במים או בגשם (כ).

שרית זרעים במים

ח. אסור מן התורה לשרות חטים, שעורים או זרע אחר במים כדי שיתרככו הזרעים ויצמיחו (כא).

ט. אסור להניח גרעין אבוקדו בכוס מים כדי שיכה שורשים ויתחיל לצמוח (כב).

פרחים

י. אין ליתן פרחים במים בשבת, לפי שממהרים בכך את פריחת הפרח (כג), וכן אין ליתן ענפים במים גם אם אין בהם פרחים (כד).

יא. פרחים שדרכם להפתח ע"י לחלוחית המים - אסור ליתנם במים (כה), ואף אם הוציאם מן המים אסור להחזירם (כו).

יב. פרחים שאינם נפתחים במים - מותר להחזירם למים שעמדו בהם בתחילה (כז). אבל אסור מדרבנן להוסיף עליהם מים, וכל שכן שאסור להחליף את המים, משום "טירחה יתירה" (כח).

ב. הטיפול בעציץ בשבת

זריעה בעציץ

א. אסור מן התורה לזרוע בעציץ נקוב, המונח על גבי הקרקע, משום שעציץ זה יונק גידולו מלחלוחית הקרקע, והזרוע בעציץ זה נחשב כזורע בקרקע (כט).

ב. אבל הזרוע בעציץ שאינו נקוב, יש אומרים שפטור מן התורה אבל אסור מדברי סופרים (ל). ויש אומרים שאיסורו מן התורה (לא).

מקורות והערות

לסגור כל הברזים כאחת (כגון ע"י סגירת הברז הראשי), כדי שלא יגבר לחץ המים כצנור שנשאר פתוח, וע"ע בשו"ת צ"א חלק ה' סימן ר'. יט. שם ס"ד, ואף אסור מה"ת (שביתת השבת זורע ס"ה) אבל אם הוא במקום רריסת רגלי אדם מותר להשליך. כ. שביתת השבת שם. כא. איסור זה הוא מה"ת כמב' שם ברמב"ם פ"ח ה"ב, סימן שלו ס"א. כב. שם. כג. סימן שלו ס"א, מ"ב ס"ק נד. כד. שם. כה. שם. כו. שם, ויש מי שמסתפק כשהניצנים כבר היו פתוחים, אם גם אז אסור להחזירם, שש"כ פכ"ז הערה צא. כז. שם במ"כ ס"ק נד. כח. שם. כט. עציץ נקוב - אם שיעור הנקב כדי שורש קטן, שהוא פחות משיעור זית ויותר מכדי יציאת משקים בריחה, ועיין בחזו"א שכתב שא"א בקיאים בשיעור זה בדיוק (שביעית כב סק"א). ל. יעוין באג"ט הזורע ס"ט, שאין בו אלא איסור דרבנן, כדן קוצר מעציץ שא"נ (שבת קת: תולש מעציץ שא"נ ופירש"י שם). לא. שביתת השבת הזורע ס"ח, ח"א כלל יא בנ"א סק"א, ומבואר באריכות כשש"כ פרק כו הערה ג. ויש טוברים שעציץ של חרס או של עץ

העברת עציץ

ג. אסור להעביר עציץ (אף שאינו נקוב) ממקום למקום, אם העברתו תסייע לגידול הצמח, כגון עציץ שהיה מונח באויר על גבי יתדות - אסור להניחו על גבי קרקע (זב). (מלבד זאת עציץ הוא מוקצה ובכל מקרה אין לטלטלו בשבת (זג)).

ד. אסור לפתוח בשבת את כיסוי החממות שמגדלים בהם פרחים וירקות, אם כוונתו להכניס אויר צח או שמש לירקות ולפרחים כדי שיצמחו ויגדלו (זד). אבל אם אין כוונתו לכך, כגון פתיחת דלת החממה או סגירתה - מותר (זה).

ה. מותר לפתוח חלונות או תריסים בדירת מגורים, אף שנמצאים בדירה עציצים שיש בהם צמחים והאויר מועיל לצמיחתם, כיון שאינו מתכוון לכך אלא להכניס אויר ואור לדירה (זו). אבל אם מתכוון לצמיחת הצמחים - אסור לפתוח (זז).

מקורות והערות

אפילו אינו נקוב יונק מהקרקע (רש"י גיטין ז: וחוסי' שם) וחייב מה"ח הזורע בעציץ זה, ולדינא צריך לחוש לכל הדעות כמב' בסימן שלו ס"ח, שעציץ אפילו אינו נקוב יש ליזהר מליטלו מע"ג קרקע, וכתב בביה"ל (כד"ה אפילו) בשם הנרי"א שמרן חשש לכל הדעות, וכ"כ שם בשעה"צ סקל"ז. לב. סימן שלו ס"ח, מ"ב סקמ"ה. לג. שש"כ פרק כו ס"ב. לד. ירושלמי פרק כלל גדול ה"כ, שכיתת השבת (זורע אות י') שכתבו שיש בזה איסור תורה, ובשו"ת הר צבי (סי' ריא) כתב שאיסור זה מדרבנן. לה. שו"ת הר צבי (סי' קלג) שבפס"ר כאופן שהוא רק גרמא יש להקל בדבר, שש"כ פרק כו ס"ט. לו. עיין בהערה לה, אמנם בשכיתת השבת (זורע י') מחמיר בזה. לז. ראה בהערה לד.

פרק ה'

מלאכה ב' - החורש

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

דיני המלאכה

א-ג. מהות המלאכה. ד. ניכוש וזיבול. ה. השקאה. ו. גרירת כסא וספסל. ז. הסעת עגלת תינוק. ח. טיאטוא קרקע. ט-י. טיאטוא מקום מרוצף.

הקדמה

הגדרת המלאכה: תיקון והכשרת קרקע לזריעה או לנטיעה. על ידי החרישה מתרפים רגבי הקרקע ונעשים ראויים לזריעה או לנטיעה.
במשכן: חרשו את הקרקע כדי לזרוע סממנים לצורך צביעת היריעות.
שיעורה: חרישת קרקע כל שהיא (א).

האב:

החופר, החורש או העושה חריץ בקרקע הראויה לזריעה - עובר על אב מלאכת חורש (ב).

תולדותיו:

- א. זיבול - פיזור זבל בקרקע הראויה לזריעה (ג).
- ב. סיקול - פינוי אבנים וכל דבר המונע את הכשרת הקרקע לזריעה (ד).
- ג. יישור פני הקרקע - הסרת תל עפר או מילוי גומה בעפר (ה).
- ד. ניכוש - תלישת עשבים רעים וקוצים המונעים את הכשרת הקרקע (ו).

מקורות והערות

א. שבת קנ. ב. שבת עג. רמב"ם פ"ח ה"א. אף שמלאכת חרישה קודמת לזריעה, הקדימה המשנה זריעה לחרישה - ראה לעיל פרק א' הערה י'. ג. ירושלמי פ"ז ה"ב דף מ"ח. ד. שם. ה. שבת עג. רמב"ם פ"ח ה"א, ויש לעיין ברמב"ם פ"י ה"י"ב שכתב לגבי השוואת פני הקרקע בבית שהוא אב, יעניין בשו"ת אבניו א"ח ח"א סי' רכו. ו. שם.

ה. השקאה - השקאת קרקע העומדת לזריעה, כדי לרכך את האדמה (ז).

איסורים דרבנן:

א. **אסור לטאטא** קרקע השדה או הבית, גזירה שמא ישווה גומות, ונמצא חייב משום חורש (אם עשה זאת בשדה הראויה לזריעה), או משום בונה (אם עשה זאת בבית) (ח).

ב. **אסור לקנח את הנעליים בקרקע** - יש אוסרים לקנח את הנעליים בקרקע שדה או בית שאינו מרוצף, כדי להסיר בוץ (ט) שנדבק עליהם, גזירה שמא יראה גומות וישווה אותן, ונמצא חייב משום חורש (אם עשה זאת בשדה הראויה לזריעה), או בונה (אם עשה זאת בבית) (י).

ג. **אסור לשחק באגוזים**, בגולות וכדוי על העפר, משום שחוששים שיבוא להשוות גומות כדי להכין לו מקום חלק למשחק (יא).

דיני המלאכה

מהות המלאכה

א. מהות מלאכת חורש היא: תיקון והכשרת הקרקע לזריעה או לנטיעה. על ידי החרישה מתרפים רגבי הקרקע ונעשים ראויים לזריעה.

הכשרת קרקע לזריעה

ב. מלאכה זו כוללת כל פעולה הקשורה בהכשרת הקרקע לזריעה, כגון: חפירה בקרקע, עשיית גומה או חריץ, זיבול הקרקע, סילוק אבנים, והשוואת פני האדמה (ע"י הסרת תלי עפר, מילוי בורות, פיזור חול וכדוי) (יב). בכלל מלאכה זו גם חרישה הנעשית לאחר הזריעה ומטרתה כיסוי הזרעים (יב*).

השוואת פני הקרקע

ג. יש פעולות שעשייתן בשדה אסורה משום חורש, - ועשייתן בבית אסורה משום בונה. כגון, המשווה פני האדמה - ע"י הסרת תל עפר או מילוי

מקורות והערות

ז. סימן שלו מ"ב ס"ק כז, טעה"צ ס"ק יח. ח. סימן שלו ס"ב. ט. טיט יבש אסור גם משום טוחן; כפי שנתבאר בפרק יא סימן ז, אך במקום צער הגוף יש להקל בזה, אם נדבק טיט יבש בגולו - ראה בסימן שב כיה"ל ס"י ד"ה או. י. בסימן שב ס"ו כתב המחבר שאסור לקנח טיט שעל רגלו בקרקע (ויש שאוסר אף בכותל) וכתב שם הרמ"א שיש מי שמחיר בשניהם, וכתב המ"ב בס"ק כ"ה שנתלקו הפוסקים בזה, ובכנהל בנדאי יש לסמוך להתיר כדעת המחבר, שכן דעת רוב הראשונים. ועייין בטעמ"צ סימן שלו סק"ד אם יש בזה איסור תורה. יא. סימן שלח ס"ה. יב. המשווה פני הקרקע מתקנה ומכשירה לזריעה טובה יותר, כפי שכתוב בישעיה (כח) "הלא אם שוה פניה", ופי' שם הר"ק: כדי שיפול בה הזרע בשוה (מנוחת אהבה פ"ב ס"ב). יב*. שכת עג.

בור בעפר - אם עשה זאת בשדה, חייב משום חורש. ואילו בבית או בכל מקום העשוי להילוך בני אדם, חייב משום בונה ולא משום חורש (יג).

ניכוש וזיבול

ד. תלישת עשבים רעים וקוצים כדי לייפות את הקרקע - אסורה מן התורה משום תולדת חורש (יד). וכן זיבול הקרקע, דהיינו פיזור זבל בקרקע כדי להשביחה לזריעה, או פינוי אבנים וכל דבר המונע את הכשרת הקרקע - כל אלו אסורים מן התורה משום חורש, שהרי כל פעולה שמייפה ומתקנת את הקרקע לזריעה או לנטיעה - אסורה מן התורה משום תולדת חורש (יד).

השקאה

ה. השקאת קרקע העומדת לזריעה - אסורה מן התורה משום תולדת חורש, שהרי הוא מרפה את הקרקע ומתקנה לזריעה (סז).

גרירת כסא וספסל

ו. דבר שאינו מתכוין מותר, ובלבד שלא יהא פסיק רישיה (פסיק רישיה - היינו שבוודאי תיעשה המלאכה האסורה בשבת, כפי שנתבאר בפרק ב' סעיף י').

לפיכך מותר לגרור כסא או ספסל על גבי העפר, כיון שאינו מתכוין לעשיית חריץ בקרקע (שהוא תולדת חורש), וגם אינו וודאי שיעשה החריץ ע"י גרירתו (סח). אבל אם יודע שבוודאי ייעשה חריץ ע"י גרירתו, כגון שגרור כסא או ספסל כבדים, אסור לגוררם (יז).

כבישת הקרקע

ז. מותר להסיע עגלת תינוק על העפר, אף אם בוודאי יוצרו חריצים בעפר, כגון בקרקע רכה, משום שהחריץ נעשה באופן שהעגלה כובשת ומקשה את הקרקע, ופעולה זו הפוכה מפעולת החרישה שמטרתה הרפיית הקרקע (יח).

טיאטוא הקרקע

ח. אסור לכבד במטאטא מקום שאינו מרוצף, לפי שע"י זה משווה גומות,

מקורות והערות

יג. סימן שלו בהקדמה. יג. רמב"ם פ"ח ה"א. יד. ירושלמי פרק כלל גדול ה"ב, הכיאהו הרי"ח והמאירי (שבת עג:). טו. עיין בהערה ו', ואם משקה קרקע שיש בה צמחים - חייב אף משום חורש. טז. ס"י שלו ט"א. יז. שם. מ"ב שם סק"ד. איסור זה מדרבנן - כפי שנתבאר בס"י שלו בב"י ובשו"ע ס"א, שעה"צ ס"ק א'-ג', משום דהוי חופר כלאחר יד, ואינו חייב אלא כשהופר במרא (מערר) וכיוצא בזה. איסור זה הוא אף בגורר בשדה של תבירו שלא איכפת לו בעשיית החריצים, שהרי אף פס"ד ולא ניהא ל"י אסור, וכפי שנתבאר בסימן שלו שעה"צ סק"י, וכ"כ בשו"ע הרב סימן שלו א-ג, שאף כפ"ר ולא ניתא ליה כדרבנן אסור. יח. קצות השולחן סימן קמו כבדה"ש אות נב עמ' קי, ששי"כ

כח _____ משנת השבת

ובשדה השוואת גומה אסורה משום "חורש", ובבית - משום "בונה" (יט). (טעם נוסף לאיסור הוא, שע"י זה מזיו העפר, והרי זה סלטול מוקצה וכו').

טיאטוא מקום מרוצף

ט. יש אוסרים לכבד גם מקום מרוצף, משום גזירה שמא יבוא לכבד מקום שאינו מרוצף ויבא להשוות גומות (כא).

לכן אם רוב הבתים באותו מקום אינם מרוצפים, כגון: מחנה אהלים - אסור לטאטא בו גם בית מרוצף.

י. בזמן הזה שכל הבתים מרוצפים - לכל הדיעות מותר לכבד קרקע בית מרוצפת בשבת (כב). אבל יש להזהר שלא לטאטא אלא במטאטא רך ולא במטאטא העשוי מקש, כי אז קרוב לודאי שישברו קשים אחדים, והרי זו כסתירת כלי, האסורה מדרבנן (כג).

מקורות והערות

מכ"ה הערה צט. יט. רש"י שבת קכב: ד"ה של חמרה, ועוד ראשונים סוברים, שהטעם הוא משום שמשווה גומות, הביאם שעה"צ סי' שלו סק"ד. ושם במ"ב סק"ו הביא את דעת הסמ"ג שהחשש הוא שמא מתוך סדרתו יבוא להשוות גומות במתכוין. כ. שעה"צ שם סק"ג הביא דעות הראשונים בזה, ויע"ע בחזו"א סימן מז ט"ק כא. בא. רמ"א סי' שלו ס"ב, ובביה"ל שם ד"ה ויש מחמירין הוכיח שטעם המחמירים משום אשו"י גומות. כב. עיי"ש בביה"ל ד"ה ויש מחמירים שכתב להקל אם כל בתי העיר - או עכ"פ רובם מרוצפים. ועיי"ש שאם נתכבד הבית מע"ש ק"ל יותר ענין זה, (ויעזיין בשש"כ מכ"ה הערה י' מה שכתב שם בשם הגרש"ו ארע"בך וצ"ל שיתכן שאם רוב בתי העיר מרוצפים, אז רואים את החצר המרוצפת כהמשך לבית המרוצף, גם אם אינה מקורה, ולא גורנין חצר מרוצפת אטו שאינה מרוצפת (והנפק"מ לגבי סוכה). כג. רמ"א סימן שלו ס"ב ומ"ב סק"ד, ועיי"ש בביה"ל ד"ה לא ישתברו, ובביה"ל סד"ה ויש מחמירים. ויש מחמירים לטאטא במטאטא מיוחד לשבת - הגר"ש אלישיב שליט"א הובא בספר שלמי יהודה עמ' ק"ס.

פרק ו' מלאכה ג' - הקוצר

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן, נזירות חז"ל.

א. דיני המלאכה

א. תלישת פירות מן העץ. ב. עקירת דבר ממקום גידולו. ג. תלישת פירות מעציץ נקוב, ומשאינו נקוב. ד. הגבהת עציץ מן הקרקע. ה. טלטול אגרטל.

ב. שימוש באילן

א. שימוש באילן בשבת. ב-ג. הישענות על אילן. ד. נגיעה באילן. ה. טיפוס על אילן. ו-ח. שימוש באילן ובצדדיו. ט. שימוש בצידו צדדיו של אילן. י. שימוש באילן למטה מגי' טפחים. יא. חשתמשות בקנים רכים ובעשבים. יב. ישיבה והליכה על גבי דשא.

ג. נזירות חז"ל נוספות משום שמא יתלוש

א-ב. שימוש בבעלי חיים. ג. הרחת פירות המחוברים לאילן.

הקדמה

הגדרת המלאכה: עקירת דבר ממקום גידולו.

במשכן: קצרו את הסממנים ששימשו לצביעת היריעות.

שיעורה: הקוצר לצורך אכילה (א) אינו חייב מן התורה, אלא אם קוצר כשיעור גרוגרת שהיא כשליש ביצה (ב) (אבל איסור יש מן התורה אף בפחות משיעור זה (ג)).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ח מהלכות שבת ה"ג - ה"ה. שיעור זה נאמר אם קוצר לצורך אכילה אדם. אבל בקוצר למטרות אחרות השיעורים שונים. ב. שיעור גרוגרת (תאנה יבשה) - לדעת הגר"ח נאה 19 סמ"ק ולדעת החור"א 33 סמ"ק לערך. ג. כרין חצי שיעור האסור מה"ח - סימן שמ ס"ב סק"ג.

האב:

הקוצר דבר בכלי הראוי ומיועד לקצירה, כמו מגל וכדוי (ד).

תולדותיו:

- א. **התולש צמחים או פירות בידיו ממקום גידולם (ה).**
- ב. **המנענע את האילן ומרעידו כדי שישיר פירותיו (ו).**
- ג. **המגביה עציץ נקוב מן הקרקע ומניחו על השלחן, או על כל דבר המפסיק את יניקת הצמח מהקרקע (ז).**
- ד. **יש אומרים שכל עקירת דבר ממקום גידולו הטבעי נכללת במלאכת הקוצר, כגון משיית דג חי מן המים (ח*).**

איסורים דרבנן:

- א. **חכמים אסרו לדדות חלות דבש מן הכוורת בשבת, כי פעולה זו נחשבת עקירה ממקום הגידול הטבעי (ח).**
- ב. **חכמים אסרו תלישה מעציץ שאינו נקוב, וכן הגבהת עציץ שאינו נקוב מהקרקע (ט).**

גזירות חז"ל:

- א. **אסרו חכמים לעלות על אילן בשבת, שמא יבואו לידי תלישת ענף, וכן אסרו חכמים להשתמש באילן, כלומר להשען עליו, להניח חפצים עליו, או ליטול ממנו חפצים, גזירה שמא יעלה באילן ויתלוש ממנו ענף (י).**
- ב. **כמו כן אסרו חז"ל להשתמש בבעלי חיים, דהיינו לרכב על בהמה, או לשבת בעגלה שבעל חיים מושך אותה, גזירה שמא יתלוש ענף מן העץ כדי להכותה. מטעם זה גזרו על כל שימוש בבעלי חיים, כגון להניח על בהמה כל חפץ שאין לה צורך בו (יא).**
- ג. **אסרו חכמים להריח פרי מאכל המחובר לאילן (כגון אתרוג) שמא יבואו לתולשו כדי לאוכלו (יב).**

מקורות והערות

ה. שבת עג. רמב"ם פ"ח ה"ג. ה. רמב"ם שם, ובלחם משנה שם. ו. שביחח השבת הקוצר ס"ב. ז. יש סוברים שאיסור מה"ת יש רק אם הפסיק יניקתו לגמרי, כגון שהניחו על דבר המפסיק וחוצץ בינו לבין הקרקע (גמ' שבת פא: פרפיסא, היה מונח, תוס' ורש"י שם, מאירי והגהות אשרי שם), אמנם דעת הרמב"ם (פ"ח ה"ד) נראה שאף אם מניחו ע"ג יתירות, חייב משום קוצר. ז*. ירושלמי שבת פ"ו ה"ב. וע"ע במ"ב סימן שטו ס"ק ל"ג שכתב: הצד דגים מן הנהר אפילו נתנו חיכך בחוך ספל של מים שלא ימות - חייב משום צידה, ואם הניחו עד שמת חייב גם משום גטילת נשמה. ח. סימן שכא ס"ג, אנלי טל הקוצר ס"ט. ט. רמב"ם פ"ח ה"ג. י. סימן שלו ס"א. יא. סימן שה ס"ה, מ"ב ס"ק כא. יב. סימן שלו ס"י.

א. דיני המלאכה

תלישת פירות

- א. אסור מן התורה לתלוש פירות או ענפים מעץ המחובר לקרקע (יג).
- ב. כמו כן כל העוקר דבר ממקום גידולו, חייב משום איסור קוצר (יד).
- לפיכך, אסור לתלוש עשבים שצמחו על גבי חבית, כותל, עץ או דלי, כי הכותל העץ והדלי הם מקום גידולם של צמחים אלה, והרי זה כאילו תולש צמחים מן הקרקע (טו). אבל מותר לתלוש פירות מענף שנתלש מן העץ מבעוד יום (טז).
- ג. אסור לתלוש בשבת בין מעציץ נקוב (- עציץ שיש נקב בתחתיתו או בדפנותיו) ובין מעציץ שאינו נקוב. ההבדל בין השנים הוא שתלישה מעציץ נקוב המונח ע"ג קרקע שאינה מרוצפת אסורה מן התורה (יז), ותלישה מעציץ שאינו נקוב (אפילו אם הוא מונח ע"ג קרקע שאינה מרוצפת) אסורה מדרבנן (יח).
- ד. אסור להגביה בשבת עציץ של עץ או חרס אפילו אינו נקוב, מן הקרקע, מפני שבפעולה זו ממעט את יניקתו מן הקרקע ונחשב לתולש (יט).
- ה. אגרסל, צנצנת וכדו' שמשהה בהם פרחים במים, ללא עפר, אינו מוקצה ומותר לטלטלו (כ).

ב. השימוש באילן בשבת

- א. חז"ל אסרו להשתמש באילן, דהיינו לטפס עליו או להשען עליו, להניח חפצים עליו או ליטול חפצים ממנו, גזירה שמא יעלה באילן ויתלוש ענף או פירות מן האילן (כא).

מקורות והערות

יג. סימן שלו ס"ב, ויעו"ש בכיה"ל ר"ה וחייב לענין יבש לגמרי. יד. שם ס"ה, מ"ב סקל"ה. טו. שם מ"ב ס"ק לד-לה. טז. שם ס"ח כרמ"א. יז. שבת צ"ה, סימן שלו במ"ב ס"ק מב. בענין עציץ נקוב המונח על גבי מרצפות - ראה משי"ב באריכות בספר מגילת ספר צמ' פו בעדותו של הגר"ש ואונר שליט"א שדן בזה עם החו"א, ולהחזיקא היה פשוט שהיניקה הולכת דרך המרצפות, ואפילו בקומות העליונות יש להחשיכם כעציץ נקוב, ויעו"ש שביאר ענין זה באריכות. יח. רמב"ם פ"ח ה"ג. ומן הב"י הביא דיעות הסוכרות שעציץ חרס או עץ אף אם אין בו נקבים הניכרים לעין דינו כעציץ נקוב, משום שהשרשים יונקים מלחלוטית הקרקע דרך החרס או העץ, וכחכ"ש שיש לחוש לדעות אלו (ראה רש"י גיטין ז' שסג"ב שיונק דרך החרס, וחוס' שם סוכרים שיונק דרך העץ שורטו להתלחלח מהמים). יט. רמב"ם פ"ח ה"ד, ויעו"ש בהערה ז, סימן שלו מ"ב סקמ"ג. אבל מותר להגביה מן הקרקע עציץ של פלסטיק שאינו נקוב וענפיו אינם יוצאים מגוף העציץ - סימן שלו ס"ח, כיה"ל ר"ה אפילו אינו נקוב, שו"ע הרב ס"ב. כ. ששי"ב פרק כו הערה פה, ואם יש באגרסל פרחים הנפתחים במים, יש שכתבו שיתלטלו בנחת, משום שנדונר המים גורם לפתיחתם ולגדילתם (שלמי יהודה עמ' עג בשם הגר"ש אלישיב שליט"א, וכ"כ בכרית עולם עמ' 32). אמנם בעציץ יש סוכרים שאסור לטלטלו משום מוקצה ויעו"ש בששי"ב הערה ה. כא. סימן

הישענות על אילן

- ב. אין להשען על אילן אפילו מעט, אם אין האילן חזק ובכוחו של הנשען להניעו (כב). אבל אם האילן חזק, שאין בכוחו להניעו - מותר להשען עליו קצת (משום שבאופן זה לא נחשב כמשתמש במחובר), אבל לא בחוזקה (כג).
- ג. זקן ותשוש כח לא ישען עליו אפילו מעט, כיון שנשען בכל כוחו - נחשב כמשתמש במחובר (כד).
- ד. מותר לנגוע באילן, ובלבד שלא ינידנו, שכן האילן הוא מוקצה (כה).

טיפוס על אילן

- ה. אין לעלות על אילן גם אם האילן חזק עד שאינו מניעו בשעת הטיפוס עליו (כו). אם עלה במזיד - אסור לרדת ממנו עד מוצאי שבת (כז). ואם עלה בשוגג חייב הוא מיד לרדת ממנו (כח).

השימוש באילן עצמו

- ו. אסור להניח חפץ על האילן. וכן אסור להסיר חפץ ממנו (כט). ואף אסור להניח עליו מבעוד יום דבר המותר בטלטול, גזירה שמא יבוא לקחתו מהאילן בשבת (ל). כמו כן אסור לקשור בשבת חבל נדנדה או ערסל באילן, או לתלות סל בענפיו (לא).

השימוש בצידי האילן

- ז. כשם שאסור להשתמש באילן עצמו, כך אסור להשתמש בצידי האילן, דהיינו בדבר התחוב או הקשור באילן (לב). לדוגמא: - אסור להוציא או להכניס בשבת כל דבר מסל התלוי בגזע אילן או באחד מענפיו (לג). וכן אסור להתנדנד בנדנדה המחוברת לעץ, ואפילו אם מחוברת רק מצד אחד (לד).

השימוש בצידי צדדיו

- ח. מותר להשתמש ב"צידי צדדים" של אילן. לדוגמא: סל שנתלה מבעוד יום במסמר התקוע באילן - מותר בשבת להכניס בו חפץ או להוציא ממנו, כי המסמר נחשב צידי אילן, ואילו הסל התלוי על המסמר נחשב "צידי צדדים" (לה). אבל אסור לתלות את הסל עצמו או להסירו מן המסמר בשבת (לו).

מקורות והערות

שלו ס"א. כב. שם במ"ב ס"ק סג, ביה"ל ד"ה ומותר. כג. שם. כד. שם. כה. שם ס"ג ברמ"א, שריע הרב סכ"ב. כו. שם ס"א. כז. שם במ"ב ס"ק יז. כח. שם ס"ג במ"ב. לפי שכל זמן שיושב עליו הרי הוא משתמש באילן שזה אסור חז"ל. אגלי טל הקוצר סל"ד. כט. שם ס"א, מ"ב ס"ג. ל. סימן רעו ס"ד, ויעזיין בשש"כ פכ"ו הערה נ. לא. סימן שלו במ"ב ס"ג, ושש"כ פכ"ו הערה טו. לב. שם ס"ג, מ"ב סקנ"ט. לג. שם במ"ב ס"ק סג. לד. שש"כ פכ"ו הערה נג. לה. שם במ"ב ס"ק סג. לו. שם.

פרק ו' - הקוצר _____ לג

וכן נדנדה התלויה מבעוד יום על מוט הקבוע באילן, מותר להתנדנד בה בשבת (זז).

למטה מג' טפחים

ט. איסור ההשתמשות באילן הוא דוקא במה שלמעלה מג' טפחים (זח), אבל בחלק האילן שלמטה מג' טפחים מותר להשתמש, כיון שנחשב כקרקע. לפיכך, מותר לישוב על שורשו של אילן כשאין השורש גבוה מן הקרקע שלשה טפחים (זס).

י. לא גזרו חכמים אלא על שימוש באילן, שמא יעלה עליו. אבל מותר להשתמש בקנים הרכים כירק וכעשבים בעודם מחוברים בקרקע, כי אין אפשרות לעלות עליהם (מ).

יא. לפיכך, מותר לשבת על גבי דשא (מא), וכן מותר לפרוש עליו שמיכה או מחצלת ולשבת עליהן (מב).

אם העשבים גבוהים יש להזהר שלא ללכת עליהם במהירות, כי בנקל עלול לתולשם (מג).

ג. גזירות חז"ל משום "שמא יתלוש"

השימוש בבעלי חיים

א. חכמים אסרו להשתמש בבעלי חיים, דהיינו לרכב על הבהמה, או לשבת בעגלה שבעל חיים מושך אותה - גזירה שמא יתלוש ענף מן העץ כדי להכותה (מד).

ב. כמו כן אין להניח על בהמה כל חפץ שאין לה צורך בו. אבל מותר להוריד ממנה משא, שהרי אם ישאר המשא עליה יש בכך משום "צער בעלי חיים" שהוא איסור דאורייתא (מה).

מקורות והערות

לז. שם במ"ב ס"ק סב. אבל אם זו האילן מחמת נדנוד הנדנדה - אסור להתנדנד עליה (סימן שלו במ"ב ס"ק סג). לח. שם ס"ב. לדעת הגר"ח נאה שיעורו של טפח הוא 8 ס"מ ולדעת החזו"א הוא עשר ס"מ, וראה בספר מדות ושיעורי תורה שביאר באריכות האם דעת החזו"א היא לקולא ג"כ או רק לחומרא. לט. אפילו העץ גבוה מאוד כמב' שם במ"ב סקכ"א. מ. רמ"א שם ס"א. מא. שם במ"ב סק"ט. מב. ששי"כ פכ"ו ס"כ. מג. סימן שלו ס"ג ביה"ל ד"ה מותר, ששי"ב שם הערה סד. מד. ס"י שה סי"ח, מ"ב סקס"א, ושם נחבאר הטעם, שמא יחתוך ומורה מן המחובר כדי להנהיגה (שחייב משום חולש שהוא תולדה דקוצר), ושם בשעה"צ סקנ"ב כתב מהירושלמי טעם משום שכיתת בהמתו. אבל לדינא עיקר הטעם הוא משום גזירה. מה. אג"ט מלאכת הקוצר סכ"ד, אבל מותר לחלות על הבהמה דבר שיש לה

לד _____ משנת השבת

הרחת פירות מחוברים

ג. חכמים אסרו להריח פרי מאכל (כגון אפרסמון, אתרוג וכדו') המחובר לאילן, שמא יבואו לתולשו כדי לאוכלו (מז). אבל לא אסרו להריח פרחים מחוברים (כגון הדסים), שהרי אפשר להנות מהם בעודם מחוברים ואין צורך לתולשם (מז).

מקורות והערות

צורך בו, כגון חבל האפסר או מרדעת ע"ג חמוד, ובלבד שלא ישען על הבהמה (סימן שה סעיפים א-ח-י).
מז. סימן שלו ס"י. מז. שם.

פרק ז'

מלאכה ד' - המעמר

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. מעמר בגידולי קרקע

א-ב. עימור גידולי קרקע, עימור שאר דברים. ג. עימור במקום הגידול.

ב. איסוף פירות המפוזרים בחצר ודינים נוספים במלאכת מעמר.

א-ג. איסוף פירות שנתפזרו. ד. העברת פירות צבורים. ה. דיבוק פירות. ו. חריזת מחרוזות. ז. משחק במחרוזת העשויה למשחק ילדים.

הקדמה

הגדרת המלאכה: איסוף גידולי קרקע במקום גידולם כדי לכנסם לערימה.

במשכן: אספו את הסממנים, שהשתמשו בהם למלאכת המשכן.

שיעורה: המעמר אוכלים לצורך אכילת אדם, שיעורו - כגורגרת. אוכלים לאכילת בהמה - כמלא פי הגדי. עצים להסקה - עד שיצבור עצים, שיהיה בהם כדי לבשל כגורגרת מביצת תרנגולת (א) (שיעור זה הוא רק לחיוב חטאת, אבל איסור יש מן התורה אף בפחות משיעור זה).

האב:

האוסף שבלים או שאר מיני אוכלים לערימה (ב), וכן האוסף ערימות קטנות וקושרן לערימה גדולה (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ח מהל' שבת ה"ה. ב. כתב הרמב"ם בפירוש המשניות (עג). "מעמר הוא הגורש העמרים הקצורים אחת על אחת". והרע"ב פירש "אוסף ודעים תלושים וצוברים אל מקום אחד". הביאם האג"ט (מעמר טק"א). וכתב "ב' הפירושים אמת ואין מחלוקת ביניהם דשניהם נקראים עימור", והוכיח מלשון המאירי "המעמר והוא שמאסף העומרים אחר שהניחום הקוצרים במקומם וצוברים במקום אחד וקושרם, וה"ה אם אסף השבלים אחת אחת ועשה מהם עומרים וכן כל כיוצא בזה". וכתב האג"ט דמשמע בדבריו, שבאסיפת העומרים לעשות מהם גריש אינו מחוייב בלא קשירה, משא"כ באסיפת השבלים לעשות מהם עומרים קטנים, חייבים אף בלא קשירה, אבל בשבחה"ש (סק"א) הביא דברי האג"ט וכתב "וכפרק הנבנה

תולדותיו:

המדבק פירות יחד, עד שיעשו גוש אחד. כגון: המקבץ תאנים מיובשות ועשה מהן עיגול (עיגולי דבילה), או עושה נקב בתאנים ומשחיל בהן חוט כדי להחזיקן ביחד (ד).

איסורים דרבנן:

- א. אסור מדרבנן לעמר דברים שאינם גידולי קרקע. לדוגמא: אין לאסוף מלח ממשרפות, שבהן נוצר המלח (ה). אין לאסוף ביצים מלול של תרנגולות, משום שדומה למעמר (ו).
- ב. פירות שנתפזרו בחצר - אסור לאוספם לתוך הסל, משום עובדין דחול - כלומר, נראה כמלאכת חול (ז). (ראה לקמן סימן ב').

א. מעמר בגידולי קרקע

- א. האוסף גידולי קרקע שכבר נקצרו או נתלשו - כגון: תבואה לאחר שקצורה, כדרך שאוספים את השבלים הקצורות ועושים מהם עמרים כדי לרוש אותם - עובר על מלאכת מעמר. וכן האוסף פירות אילן לתוך סלים לאחר קטיפתם מן האילן, כדי להביאם לבית או לשוק למכרם - הרי זה "מעמר" (ח).
- ב. אין איסור מעמר מן התורה אלא בגידולי קרקע (ט), אבל המעמר דברים שאינם גדלים בקרקע, כגון המקבץ מלח ממשרפות שבהן נוצר המלח (י), או האוסף ביצים מלול של תרנגולות - אינו עובר איסור מן התורה, לפי שמלח וביצים אינם גידולי קרקע. מ"מ אסור לאוספם מדברי סופרים, מפני שדומה למעמר (יא).
- ג. אין איסור מעמר אלא במקום גידולן, כגון תחת האילן או בשדה, אבל אם אוספן ממקום שנתפזרו בו, לאחר שהעבירן לשם ממקום גידולן - אינו עובר על איסור מעמר (יב), אך במקרים מסוימים אסור לאוספן משום "עובדין דחול" - ראה לקמן סימן ב'.

מקורות והערות

(קג). פירש הרמב"ם בפירוש המשנה "ואם היתה כוונתו בלקיטת העצים לשורפן או באסיפת העשבים לגישה ולהאכילן לבהמה - נקרא מעמר", עכ"ל. מבואר דגם בלא קשירה נקרא מעמר. וע"ע בקצות השלחן סימן קמו ע"י פ"א ש"ס ש"ס ש"ס. ד. רמב"ם שם ה"ו. ה. סימן שם ש"ס. ו. קצות"ש סימן קמו ע"י צ"ח. ז. סימן שלה ס"ה. ח. יעוין בהערה ב. ט. רמב"ם פ"ח ה"ה. י. מ"ב סימן שם ש"ק לו. (ועיין במאירי שבת עג: שיש שיטות שיש מעמר מה"ח אף במלח ובביצים). יא. סימן שם ש"ס, וע"ע בקצות"ש סימן קמו בבדי השלחן (עמוד צה הערה 22) שכתב, שאסור לאסוף ביצים בשבת מחוץ הלולים, אפי' הביצים שנולדו קודם השבת, דהו"ל מעמר מדרבנן. יב. שם מ"ב ש"ק לו. כסעם הדבר שמעמר הוא רק בגידולי קרקע ובאוסף ממקום גידולן, משא"כ בבור ודש יש איסור בכ"ע, מבואר בקצות השלחן (סימן קמו ע"י ע"ז בברה"ש הערה 1). לפי שדישה ובורר הם פעולות הנעשות בגוף התבואה, שעי' הדישה מתפרקים הקליפות, וע"י זורה בורר ומרקד נפרד הפסולת ונעשה שינוי בגוף

ב. איסוף פירות המפוזרים בחצר ודינים נוספים במלאכת מעמר

- א. פירות פזורים בחצר (או בבית (יג)) - אסור לאוספת לתוך סל וכדו' משום "עובדין דחול" (דברים הנראים כמעשה חול (יד)). אבל מותר לאסוף מהם מעט מעט כדי לאכול מהם מיד (טו).
- ב. ואם נפלו במקום אחד, מותר לאסוף את כולם, לפי שאין טורח גדול באסיפתם ובנתינתם בתוך הסל (ואין נראה כ"עובדין דחול" (טז)).
- ג. פירות שנפלו לבין אבנים ועפר שבחצר - אסור ליתנם לתוך סל משום איסור "בורר", אלא מלקט אחד אחד ואוכלו לאלתר (יז).
- ד. שבילים או פירות שכבר היו צבורים יחד, ורוצה להעביר חלק מהם או כולם למקום אחר - מותר להעבירם ולחזור לצוברן יחד במקום אחר, משום שאין איסור מעמר אלא כשאוסף יחד פירות ושאר גידולי קרקע שהיו מפוזרים, אבל אם הם כבר צבורים במקום אחד, אין איסור להעבירם למקום אחר ולחזור ולצוברם שם, שכן אינו "אוספם" אלא רק "מעבירם" (יח).
- ה. המדבק פירות יחד עד שנעשו לגוש אחד, כגון המקבץ תאנים ועושה מהן "עיגול דבילה", או שמנקב תאנים ומכניס בהן חבל, עד שמתקבצות להיות גוף אחד, עובר על תולדת מעמר, וחייב כשקושרן או מדבקן יחד, אף שעושה זאת שלא במקום גידולן (יט).

חריזת מחרוזת

- ו. יש האוסרים לחרוז פנינים על חוט כדי לעשות מחרוזת פנינים - משום איסור מעמר (כ). אמנם יש סוברים, שאיסור זה חל רק במרגליות, שהם גידולי קרקע כמו אלמוגים, אבל מחרוזת זכוכיות או דברים אחרים, שאינם גידולי קרקע, אינם בכלל איסור מעמר (כא).

מקורות והערות

הדבר, משאיכ במעמר שאינו עושה שום פעולה ושינוי בגוף הדבר, אלא שקירכ הנפזרים למקום אחד, אלא שכל המלאכות שהיו במשכן אסור לעשותן בשבת, ולכן אסור רק דומיא דמשכן, שהיה העימור במקום גידולו כדרך הקוצרים (ויעו"ש), אמנם באגלי טל (מעמר סק"ב) כתב שיש מחלוקת ראשונים בעימור שלא במקום גידולו, וכתב שם (כאוח יז) "ולענין הלכה נראה להחמיר לחייב משום מלאכה בגידול" אפילו עימור שלא במקום גידולו, וה"מ כשלא היו מקובצים אכל אם היו מקובצים ושוב נתפזרו אין חיוב שלא במקום גידולו". ויע"ע בקצות השלחן עמ' עט שאם נתפזרו במקום גידולן אסור לקבצן שם. יג. ברית עולם מעמר אות ז. יד. סימן שלה ס"ה משנ"ב י"ו. טו. שם, ויעו"ש בביה"ל ד"ה אחד, שנחלקו הפוסקים אם צריך לאכול לאלתר, וכתב בספר קצוה"ש (עמ' קא) שאם נתפזרו הפירות במקום שאינם משתמרים יכול לאוספם לתוך חיקו וכסותו. טז. שם. יז. שם במשנ"ב ס"ק יח. יח. שכיחת השבת העכר סק"ג, קצות השלחן עמ' עט. יט. סימן שם סעיף י. כ. באורחות חיים סימן שם סעיף י. כתב זאת בשם ספר מאורי אור. כא. שכיחת השבת מלאכת מעמר אות יב. ודעת קצוה"ש סימן קמו סקמ"כ עמ' צו שאסר לעשות מחרוזת בכל אופן משום מכה בפטיש.

לח _____ משנת השבת

ז. מותר לשחק במחרוזת העשויה למשחק ילדים, (דהיינו: להסיר החרוזים מן החוט ולהחזירם), כיון שאין המחרוזת עשויה לקיום (כב). אמנם יש להזהר, שלא לעשות בחוט קשר, שאסור לקושרו בשבת. (ראה לקמן בפרק כו)

מקורות והערות

כב. שו"ת באר משה ח"ו סימן לו.

פרק ח' מלאכה ה' - הדש

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. דישה

א. איסור מן התורה ומדרבנן. ב-ג. קילוף אוכל.

ב. סחיטה

- א. סחיטת זיתים וענבים - א. סחיטת זיתים וענבים בשבת. ב. סחיטת ענבים שנתדסקו מלפני שבת. ג. מציצת משקה מן הענבים.
ב. סחיטת תותים ורמונים - א. סחיטת תותים ורמונים. ב. סחיטת פירות שנוהגים לסחטם במקומות מסוימים. ג. לצורך רפואה.
ג. סחיטת שאר פירות - סחיטת שאר פירות שאין נוהגין לסחטם בשום מקום למשקה.

ג. סחיטת כבשים ושלקות

א. סחיטת ירקות כבושים בחומץ לצורך גופם. ב. לצורך מימיהם.

ד. סחיטה לתוך אוכל

א-ג. סיבת ההיתר ותנאיו.

ה. משקים שיצאו מעצמם

א. הסיבה לגזירת חכמים. ב. סוגי הפירות בהם גזרו חכמים. ג. מיץ הזב בשעת חיתוך הפרי.

ו. סחיטת בגדים

א-ב. סחיטת בגדים. ב. קינוח בספוג. ג. שימוש בממחטות לחות. ד. סחיטת עור ושערות.

ז. חליבה

א. חליבת בחמה אסורה משום מפרק. ב. אופנים שהותרה בהם החליבה.

ת. ריסוק שלג וברד

א. איסור ריסוק שלג וברד בשבת: טעם האיסור. ב. אופני האיסור. ז. הליכה על שלג.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הפרדת גידולי קרקע מהפסולת הטבעית המחוברת אליהם או המקיפה אותם.

מלאכת הדישה נעשתה, לאחר שאספו את התבואה לעמרים: היו דשים את התבואה במורג (א) כדי לפרק את הגרעינים ממקום חיבורם בשיבולים (ב).

במשכן: דשו את הסממנים, שהשתמשו בהם למלאכת המשכן.

שיעור: מן התורה אינו חייב חטאת אלא בשיעור גרוגרת (ג). (שיעור זה הוא לחיוב חטאת, אבל איסור מן התורה יש אף בפחות משיעור זה).

האב:

הדש תבואה או המנפץ פשתן מן הגבעולין שבו, בכלי העשוי לכך (ד).

תולדותיו:

- א. **פירוק גידולי קרקע,** כגון המפרק ביד קטניות משרביטן (ה).
- ב. **סחיטת זיתים וענבים** אסורה, שהרי הוא מוציא את המשקה הבלוע בענב על ידי דחיקת הענב ולחיצתו, ודומה לדש תבואה (ו).
- ג. **חליבת בהמה** אסורה, שהרי מפריד את החלב מהבהמה (ז).
- ד. **סחיטת בגדים** ממשקה הנבלע בהם, כדי להשתמש במשקה שוב מהם (ח) (ואם אין רצונו להשתמש במשקה - ראה לקמן בפרק י"ח סימן ד').

מקורות והערות

א. מורג - כלי דישה קדמון, לוח עץ רחב וכו שורות שורות של אבנים חרות או סכיני ברזל. הבהמה גוררת את המורג על פני התבואה, ושיניו מפרידות את הגרעינים מן השבילים. דישת כמות קטנה של תבואה נעשתה ע"י חביטה במקל כפי שמצינו בגרעון שהיה חובט חטים בנת. ואילו דישה של כמות גדולה נעשתה ע"י מורג (ישעיה מא, טו). ב. מטרת המלאכה היא הפרדת האוכל מהפסולת המחוברת בו כך שיהיה מוכן לכרייה בזרייה או בהרקרה או שיהיה מוכן למלאכה. בכך נכרלת מלאכה זו ממלאכות כורר, וורה ומרקר, שאף הן הפרדת פסולת מאוכל, אלא שבהן הפסולת מעורבת באוכל ואינה מחוברת בו ואילו בדישה האוכל והפסולת מחוברים (ר"ת שבת עד). ג. לדעת הרב חיים נאה זצ"ל "ביצה" היא 57.6 סמ"ק (שיעורי תורה עמ' 45) וממילא גרוגרת שהיא שליש ביצה היא 19 סמ"ק לערך. לדעת החזו"א "ביצה" היא 100 סמ"ק לערך (קונטרס השיעורים) ושלש ביצה הוא 33 סמ"ק לערך. אמנם יש הסוברים שגרוגרת היא חצי ביצה (טור אורח סימן תט). ד. רמב"ם הלכות שבת פ"ח ה"ז, אגלי טל הדש ס"א. ה. שם. ועיין בשו"ע הגר"ז סימן תקי בקריא ס"ק א. ו. רמב"ם שם ה"י. ז. שם, ולדעת היוזשילמי (שבת פ"ו ה"ב) תייב משום קוצר (ועיין ברש"י צה). ו. וצ"ע בשכחת השבת עמ' נב בכיבוד השיטות הראשונים. ח. הראשונים נחלקו בזה, דעת התוס' (מחובות ו. ד"ה האי מסוכרייתא) וכן הסכים הרשב"א כחידושו (שם) שיש איסור סחיטה מה"ת בסחיטת בגד מן המשקה הבלוע בו כדי להשתמש במשקה

איסורים דרבנן:

- א. מן התורה מותר לסחוט פירות שאין דרך כל העולם לסחוטם. ברם, חז"ל אסרו גם סחיטת פירות שרגילים לסחוט מקצת בני אדם (ט).
- ב. אסרו חכמים לשתות בשבת מיץ שזב מעצמו מחפרי בלי סחיטה, גזירה שמא יבואו לסחוט הפירות בידים (י).
- ג. אסרו חכמים לרסק קרח ושלג בידים להפכם למשקה, לפי שדומה הדבר לסחיטת משקה מאוכל, וחששו שמא יבואו לסחוט פירות העומדים למשקים (יא). (ויש אומרים שטעם האיסור הוא משום שנראה כבורא ומוליד את המים, ודומה לעשיית מלאכה (יב)).
- ד. כמו כן גזרו חכמים על סחיטת שֶׁצֶר בשבת (יג).

א. דישה

- א. אסור מן התורה לדוש תבואה על ידי בהמות, וכן אסור לדוש במקלות או במכונות מיוחדות לדישה (יד), אבל דישת התבואה ביד, אסורה רק מדרבנן, לפי שאין הדרך לדוש תבואה ביד אלא בכלים (טו).

קילוף אוכלין

- ב. אסור מן התורה לקלף בשבת אוכל, שיש עליו קליפה אשר נהוג להסירה קודם שעת האכילה, כגון הקליפה הידוקה (מסביב לקליפה הקשה) שעל האגוזים והשקדים, שרביטי (תרמילי) קטניות יבשים (טז) (כגון: אפונה ושעועית), לפי שנהוג לקלף דברים אלו בשדה, ואין נוהגים לאכלם בתרמיליהם (יז).
- מותר לקלוף תרמילים הראויים לאכילה, כגון תרמילי אפונה בעודם ירוקים (יח).
- ג. מותר לקלוף (סמוך לאכילה - משום איסור בורר (יט)) קליפות בצלים,

מקורות והערות

הנסח (מס' שדימו' ה' דין זה לסוחט ענבים וזיתים, נראה שס"ל שבסחיטת בנן חייב כנסוחט וזיתים וענבים). אמנם דעת הרמב"ם (פ"ט ופרק כב) שכתב דיני סחיטת בננים בהלכות מלבן, ולא כתב בפ"ח ובפכ"א בהלכות דש, נראה שסובר שחיוכו הוא משום מלבן ולא משום דש, וכ"כ הרמב"ן בחירושו (שבת קיא:). שכל סוחט פירות תולדת "ספרק" בצריך למשקים ושיעורו כגורגרת, ואין דישה אלא בגידולי קרקע. והסוחט בנן תולדת "צובע" כדרך מלבן. והובא במ"מ (פ"ט הי"א) ועיין בכ"מ שם שדן בדברי רמב"ן אלו (ועיין במנחת חינוך מוסף השבת אות יג מה שדן בזה). ט. סימן שכ מ"ב סק"ה. י. שם ס"א. יא. סימן שכ ס"ט. יב. שם מ"ב ס"ק לג. יג. שם מ"ב ס"ק נה וע"ע בביה"ל סימן שב ס"ט ד"ה אסור, וכתב האג"מ (ח"א ס' קלג) שהאיסור מדרבנן הוא משום מפרק ולא משום מלבן, ועיין בשו"ת שכת הלוי (ח"ה ס' מה) שהאריך בענין זה. יד. מאירי שבת עג:.. טו. ב"י סוף סימן שכא, שביטת השבת דש ס"ה. טז. סימן שיט ס"ו, מ"ב ס"ק כא. יז. חיי אדם כלל יד דין א, אגלי סל דש סק"ג, שש"כ פ"ג הערה צב. יח. סימן שיט מ"ב ס"ק כא. יט. רמ"א סוף סימן שכא, מ"ב ס"ק פג.

בוטנים, שקדים וכדומה, לפי שהדרך הוא לקולפם בשעת אכילה, ואין דרך דישה בכך (כ) (ראה בהערה (כא)).

ב. סחיטה

סחיטת פירות והוצאת משקה מהם היא תולדת דש, שהרי העושה כן מפרק את המשקה מתוך הפרי.

במלאכה זו יש להבדיל בין שלשה סוגי פירות:

- א. פירות שעומדים לסחיטה בכל מקום, דהיינו זיתים (לשמן) וענבים (ליין) - אסור לסחטם מן התורה (כג).
- ב. פירות שסוחטים אותם רק מיעוט בני אדם, כגון: תותים ורימונים - אסור לסחטם רק מדרבנן, שמא יבואו לסחוט זיתים וענבים בשבת (כד).
- ג. פירות שאין דרך לסחטם בשום מקום (כגון צנון ותפוחי אדמה), מותר לסחוט אותם בשבת ולשתות את המשקה היוצא מהם, הואיל ואין דרך לסחטם כלל, אין חשש שמא יבואו לסחוט זיתים וענבים בשבת (כד). ויש שאסרו לסחוט גם פירות אלה (כה). (ראה בהערה (כו)).

א. סחיטת זיתים וענבים

א. סחיטת זיתים וענבים אסורה מן התורה, לפי שדרך כל העולם לסחוט פירות אלה. אבל שאר פירות, כיון שאין דרך כל העולם לסחטם - הרי המשקים הזבים מהם הם בגדר אוכל ולא בגדר משקה, ומן התורה מותר לסחטם, לפי שהדבר נחשב כמפרק אוכל מאוכל (כו).

מקורות והערות

כ. שם. בא. ודעת שו"ע הרב בפסקי הסידור, שטוב להמנע מאכילת אגוזים ושקדים בשבת אלא אי"כ הוציאם מקליפתן מע"ש משום איסור "בורר" ואיסור "מוקצה" וע"ע בפמ"ג סימן שיט א"א סק"ח, וע"ע בשו"ת שבת הלוי (ח"א ס' פא) שכתב שאף המתירים לקלוף אגוזים, הרי בבוטנים יש לאסור לקלפן, משום שהמהרי"ל התיר רק כשהפרי מחובר לקליפה, ובבוטנים הפרי נפרד מהקליפה, ועי"ש עוד שבזמננו שהדרך להסיר את הקליפה מאגוזים ובוטנים בכמיות גדולות בבתי חרושת - יש להחמיר טפי, ויעוין בנשמת שבת עב' קס שביאר באריכות את הדעות בזה, אך ציין שמנהג העולם להקל בקליפת אגוזים ובוטנים. כב. שבת קמה. כג. רמב"ם פכ"א ה"ב הובא במ"כ סק"ה. כד. אמנם בשו"ע הרב ס"א מכאור חילוק אחר בין פירות שסוחטים אותם מקצת בנ"א שאז אומרים אחשבינהו, לפירות שאין סוחטים אותם בשום מקום שאז לא אומרים אחשבינהו, מכיון שאין על המשקה היוצא מהם שם משקה אלא שם אוכל, ונמצא כמפרק אוכל מאוכל, ובטלה דעת הסוחט שסחטם לשם משקה. המ"ב בס"ק ה' כתב כטעם הרמב"ם (פרק נא ה"ב) שבתוחים ורימונים החמירו שמא יבואו לסחוט זיתים וענבים משא"כ בשאר משקים שאין הדרך לסחוטם לא אסרו, ואילו בס"ק ז' מצטט לכאורה את הסבר שו"ע הרב בזה. כה. דעת הב"ח, הובא במ"ב סק"ח שאסר מדרבנן לסחוט שום פרי כדי להשתמש במשקה שלו. כו. להלכה נפסק כדעת המחידים. אמנם במקום שנהגו להחמיר שלא לסחטם, אין לסחטם למשקה. שם, ובביה"ל ר"ה מותר לסחטן. כז. סימן שכ שו"ע הרב ס"א, ויעוין ברש"י קמ"ד: ד"ה ובעורדין ורש"י קמ"ה. אמר רב חייא בר אשי, וכ"כ הרשב"א בחידושיו (שבת קמה). כהסבר החילוק בין זיתים וענבים

ב. זיתים וענבים, שנתרסקו קודם השבת, אין איסור מן התורה לסחטם, כיון שגם בלי הסחיטה יזוב המשקה מעצמו, אבל מדרבנן אסור לסחטם (כח).

ג. מותר להכניס לפיו זיתים וענבים ולמצוץ מתוכם את המשקה, אבל נכון להחמיר שלא לאחוז בידו זיתים וענבים ולמצוץ מהם בפיו את המשקה (כס).

לפיכך, מי שאינו אוכל את הענבים על קליפתם ועל החרצנים שבהם, אל ימצוץ את מיצם, כשהענבים בידו, אלא יתנם בתוך פיו ויאכל, ויוציא מפיו את מה שאינו רצוי לו (ז).

ב. סחיטת תותים ורמונים

א. פירות שסוחטים אותם מקצת בני אדם, כדי לשתות את מימיהן לשם הרות צמאון או לשם תענוג, כגון תותים ורמונים, תפוזים, אשכוליות (זא), לימון (זב), תפוחים וכדומה - אסור לסחטם מדרבנן, גזירה שמא יבוא לסחוט זיתים וענבים (שאיסור סחיטתם הוא מן התורה) (זג).

ב. פירות, שאיסור סחיטתן הוא רק מדרבנן, מותר אפילו לכתחילה לאחוז

מקורות והערות

לשאר משקים. ויעוין בפמ"ג בפתיחה לסימן שכ שביאר שיטת רש"י והר"ן בזה. אם סוחטין כדי למתקן לאכילה הרי מלאכה שאינה צריכה לגופה (יעוין בתוס' כתובות ו. בשם ר"י, וכן מוכח בתוס' שבת קלה. ד"ה מפני הסכנה), ולדעת רוב הפוסקים אין איסור תורה כמלאכה שאצ"ל, משא"כ לדעת הרמב"ם יש בזה איסור תורה. אמנם דעת הרבה ראשונים הובאו בביה"ל סימן שכ סעיף יח ד"ה יש מי שמתיר, שאין כלל איסור דש כשסוחט וא"צ למשקה הנסחט. כח. שם סי"ב, מ"ב סק"ג. כט. שם ס"ק יב. ל. שם. לא. יש לעיין אם סחיטת תפוחים ואשכוליות בזמננו שהדרך לסחטם בכל מקום אסורה מה"ת או מדרבנן, ויעוין בפמ"ג בהקדמה לסימן שכ שביאר מחלוקת רש"י והר"ן בזה, ומכאן באריכות בספר מגילת ספר צמ' ס' ענין זה. לב. כתב הרא"ש בתשובה (כלל כב) שמוותר לסחוט לימון בשבת, וכן פסק מרן בסימן שכ ס"ו, וכתב הב"י: ומשמע מלשון הרא"ש שאם היה הדרך לסחוט היה אסור לסחוט, ויש לתמוה שבמצרים נוהגים לסחוט לחוך מים ואין נמנעים בכך. ואפשר שלא מיתסר אלא כששותים מי סחיטת הפרי בלא חצובה משקה אחר, אי נמי דלא מיתסר אלא כשכותשים מימיו לבד, ואח"כ מערבים אותם, אבל אם המנהג לסחוט מימיו לחוך משקה אחר שרי עכ"ל. אמנם בזמננו שאין סוחטים כימות החול את הלימונים לחוך כלי עם מים דוקא, ובפרט שהרבה סוחטים במסחטה לחוך כלי ריק, ואח"כ מערבים את מיץ הלימון עם תה או מים וכדו' יוצא שהותר הלימון חלוי בשני תרוצי הב"י, דלפי תירוץ א' גם כזה"ו מותר לסחוט את הלימון (כיון שאין שותים אותו בפנ"ע), אבל לחידוש ב' יש לאסור, לפי שכיום נוהגים לסחוט הלימונים לחוך כלי ריק (ורק בזמן מרן הב"י שהיו נוהגים לסחוט לימון לחוך כלי עם מים - מותר היה לסחוט), ולפי"ז אסור בזמננו לסחוט לימון לחוך משקים, וזכ"כ המ"ב בסימן זה (ס"ק כב) שכזמן הזה שירדע שממלאים תביות מלאות לשתות עם פאנ"ש צע"ג אם מותר לסחוט בשבת לחוך משקה, וע"כ צריך לזהר שיטחוט מקודם על הסוכר בפנ"ע (ויעו"ש). (ויש שתפסו טעמו הראשון של הב"י לדינא, עיין שו"ע הרב סימן שכ ס"י, ס"ו שם סק"ה, וע"ע בקצה"ש סימן קצו ברה"ש ס"ק כה שביאר דעת שו"ע הרב להחמיר בלימון). ויעוין בספר מור וקציעה סימן שכ שהאריך בענין זה. בדין סחיטת תפוחים כתב הב"י בסימן שכ שאסור, ויעוין באגלי טל הדש סק"ט אות ס' שביאר זאת באריכות. לג. סימן שכ ס"א. אבל אם אין רגילים לסחוט פרי זה בכל העולם, אף במקומות שהפרי מצוי שם בשפע, מותר לסחטם בכל העולם, דוקא באותו מקום שנוהגים לסחוט אסור (משגיב סק"ח). ויש שהתירו אף באותה העיר (ביה"ל ס"א ד"ה וכמקום). אמנם יש אוסרים לסחוט מירות אלו בכל אופן אם רוצה להשתמש

אותם בידו ולמצוץ בפיו המשקה שבהם (ד), אך יזהר שלא לסחוט את הפרי ביד בשעת המציצה (לה).

ג. אם תינוק סובל משלשולים, ואין בהישג יד תרופה מוכנה המועילה לעצירת השלשול, וזקוקים למיץ רימונים, יש להשתדל לסחוט את הרימונים דרך שינוי (לו).

כיצד יעשה? לא יסחט את הפרי במעיכה בידו, אלא יסיר מעט את קליפת הרימון, יחדיר כפית לתוכו, ואגב סיבובה יסחט את המיץ הישר לתוך הכוס, או יפרוס את הרימון לרבעים, וימעכס בגב ידו, וכיוצא בזה (לז).

ד. מותר לחתוך אשכולית לרוחבה ולאוכלה בכפית, אע"פ שנסחט מעט מיץ, בשעה שחותך את האשכולית (לח), הואיל ואינו מתכוון למשקה היוצא אלא מתכוון לחתוך את הפרי (לט), אבל אסור לדחוק בכף ולהוציא משקה לשתייה (מ).

ג. סחיטת שאר פירות

מותר לסחוט, אפילו למשקה, שאר פירות שאין נוהגים לסחטם בשום מקום למשקה, ואפילו סוחטים אותם לתיבול מאכל או לרפואה (מא), אבל לא יסחטם בכלי המיוחד לכך (מב).

לפיכך מותר לסחוט (בזמנינו) מלפפונים (שאינם כבושים), סלק וזדומה, שכן את כל אלו אין נוהגים לסחוט כיום למשקה (מג).

ויש אומרים שאסור מדרבנן לסחוט שום פרי כדי להשתמש במשקה שלו. להלכה נפסק כדברי המתירים. אמנם במקום שנהגו להחמיר שלא לסחטם אין לסחטם למשקה (מד).

מקורות והערות

במשקה טוב מהן, כפי שנתבאר בהערה כה-כו. לה. מ"ב שם ס"ק יב. לה. שש"כ פ"ה ס"י. לו. שם ס"ג, ע"ן סימן שכח מ"ב ס"ק נו. לו. שם. לח. שש"כ פרק ה הערה מב בשם הגרש"ז אויערבך וצ"ל וכתב שם בסברות ההיתר, שהרי אפילו אם יסחט אותם בידים, ג"כ אין בזה אלא איסור דרבנן, כמב' בס"י שם מ"ב סק"ה, וכאן שהפרי נסחט קצת כשעת האכילה הוי סחיטה כלאחר יד והרי תרי דרבנן, וכיון שאינו מתכוון למשקים אלא לבשר הפרי, יש להתיר תרי דרבנן בפסיק רישיה. וע"ע בספר מגילת ספר סימן ז אות א מה שהאריך בזה. ויעוין מש"כ בספר משמרת השבת שאין להתיר אכילה אשכולית בכף ע"ג צלחת ולשחות את מימיו, שהרי בפס"ד דניחא ליה אף באיסור דרבנן צריך להתמיר (אפילו היכא שהיו כלאחר יד), וכותב שם שהיה אצל הגרש"ז אויערבך וצ"ל, והציע לפניו דבריו, והודה לדבריו, ואמר לו שבעת שאמר למחבר הספר שש"כ, לא נחית לזה שהיו פס"ד, והיות שפס"ד בדרבנן לא ברירא להיתירא, אפילו היכא שהיו כלאחר יד, לכן א"א באמת למיסתם בפשיטות להיתירא עכ"ל. לו. שם, וע"ע בשו"ת נשמת שבת סימן רסו. וראה בשו"ת אז נרברו (ח"ב, יז) שהחמיר שלא לעשות אף באופן זה, אבל לכל הדעות מותר לחתוך שלא ע"ג צלחת, כיון שהמשקים הולכים לאיבוד. מ"ב. שם. מא. סימן שכ ס"א, ומש"כ אפילו סוחטים אותו לתיבול מאכל או לרפואה, כ"כ בב"י סימן שכ. מב. קצוה"ש סימן קכו בברכה"ש סק"ט. מג. סימן שכ מ"ב סק"ה. מד. ראה לעיל הערות כה-כו.

ג. כבשים ושלקות

א. מותר לסחוט ירקות כבושים בחומץ או במים (כגון מלפפונים), או מאכלים שנבלעו בהם משקים, אם אינו מתכוון להשתמש במשקים היוצאים מהם, אלא סחטם רק לצורך שיפור טעמם (מה). אבל אסור לסחוט מאכלים אלה אם צריך את מימיהם (מו) (מח).

ב. כמו כן אסור לסחוט לצורך מימיהם שאר מאכלים שנבלעו בהם משקים, בין על ידי בישול (כגון דג שבשלו במשקה) (מח) ובין שלא ע"י בישול (כגון פת ששרוהו במים או ביון) (מס).

ד. סחיטה לתוך אוכל

א. מותר לסחוט פירות לתוך אוכל, כיון שמשקה הבא לאוכל, שם אוכל עליו ולא שם משקה, הרי הוא כמפריד אוכל מאוכל, ואין זו דישא (י). לפיכך מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך אוכל שמונח בקדרה או לצלחת שיש בה אוכל, וכל שכן שמותר לסחוט תותים ורמונים לתוך האוכל (בתנאים המבוארים לקמן).

ב. אמנם יש מי שאוסר סחיטת פירות אף לתוך האוכל (נא).
ג. להלכה נפסק כדעת המתירים, אלא שהמחמיר שלא לסחוט זיתים וענבים אף לתוך אוכל (נב), תבוא עליו ברכה (נג).

התנאים שהותרה בהם סחיטת פירות לתוך אוכל:

- א. יסחט לתוך אוכל, אבל אסור לסחוט לתוך משקה (נד).
- ב. יסחט לתוך הקדירה שבה האוכל, אבל אסור לסחוט לקדירה שאין בה אוכל, כדי לתת אחר כך את המשקה לתוך האוכל (נה).
- ג. רוב המשקה הנסחט יבלע באוכל (נו), או שהמשקה בא לתקן את האוכל, אע"פ שהמשקה אינו נבלע באוכל. לדוגמא: מותר לסחוט לימון

מקורות והערות

מה. שם ס"ז, מ"ב ס"ק כד. מו. שם. מז. ואין למאכלים אלה דין של פירות שאינם עומדים לסחיטה, כי למים ולחומץ היה שם משקה בטרם נבלעו במאכל - שם כמ"ב סק"ט. מח. שם ס"ח. מט. שם, מ"ב סק"א. נ. שבת קמד, סימן שכ ס"ד. נא. שם ס"ז. נב. מ"ב ס"ק יז וס"ק ל, ויעוין ביה"ל ס"ז סוף ד"ה לסחוט, שהתיר לכתחלה לסחוט לימון לתוך אוכל ואין צריך לחוש לחומרת הדין (ונראה מדבריו שם שהמחמיר לחוש לדעת הרי"ח שלא לסחוט לתוך אוכל אינו רק בויתים וענבים אלא גם בשאר פירות שמקצת כניא רגילים לסחטם). אמנם בשו"ע הרב (ס"ז) לא הביא כלל את דעת ר"ח שאסר כזה. נג. מ"ב שם. וכתב בשש"כ פ"ה ס"ד שלצורך תינוק יש להקל כזה. נד. שם ס"ד ביה"ל ד"ה הבא לאוכל שכתב: לסחוט לתוך כלי שיש בו משקה אסור, וחייבא גמי יש בזה, כ"כ הא"ר וש"א ופשוט עכ"ל. נה. מ"ב שם סק"ח. נו. שם, ודעת החו"א (סימן נו אות א') היא שכל החלב צריך להיות נבלל בתוך האוכל, אבל אם נשאר קצת חלב צלול ע"ג האוכל - אסור.

על סלט או דגים, אע"פ שאין המשקה נבלע באוכל, כיון שבא לתקנו (נז).

ד. יש הסוברים שצריך שלא תהא כוונתו ליתן את האוכל לתוך משקה, אבל אם כוונתו לתת את האוכל עם המשקה לתוך משקה אחר, אסור. לכן לדעתם אסור לסחוט לימון על סוכר, אם בדעתו ליתן את הסוכר לתוך התה (נח). ויש מתירים אף באופן זה (נט).
ה. מותר לסחוט דוקא ביד ולא בכלי המיוחד לזה (ס).

ה. משקים שיצאו מעצמם

א. חכמינו ז"ל גזרו, שאפילו משקים שלא סחטם בידים, אלא יצאו מעצמם, ג"כ אסורים עד מוצאי שבת, גזירה שמא יבוא לסחוט אותם בידים (סא). ואסור לטלטלם בשבת, משום מוקצה (סב).

ב. חכמים גזרו גזירה זו על מיץ הזב מפירות שסחיטתם אסורה מן התורה (זיתים וענבים). אבל מותר לשתות את המשקים הזבים מפירות שסחיטתם אסורה רק מדרבנן (כגון תותים ורימונים), בתנאי שהפירות הללו מיועדים לאכילה בלבד (סג). (אולם אם יעדם גם למשקה ואפילו אם טרם החליט אם ליעדם למשקה או לאכילה, אסורים המשקים שזבו מהם).

ג. לפיכך מותר לשתות מיץ שנמצא בתחתית קערה או בשקית של פירות העומדים לאכילה, כיון שלא ייעד את הפירות לעשיית מיץ, אלא לאכילה (סד).

ו. סחיטת בגדים

א. אסור מן התורה לסחוט בגד ממשקה שנבלע בו, כדי להשתמש במשקה הנסחט (סה). אך חכמינו ז"ל אסרו סחיטת בגדים, גם כשאינו זקוק למשקה הנסחט (סו).

קינוח בספוג

ב. אם נשפכו מים או שאר משקים על השלחן, אסור לקנח בספוג, כיון

מקורות והערות

נז. סימן חקק שו"ע הרב סי"ב, שש"כ פ"ה הערה יג. גח. חזו"א סימן נו סק"ז. נט. מסתימת דברי המ"ב בס"ק כב נראה שמיקל בזה (אף ש"ל שהיקל רק בלימון ולא בתותים ורימונים, מ"מ מפשטות לשונו נראה שהיקל בזה), וכ"כ להקל בזה בשו"ת משנה הלכות ח"ח סימן נא. ס. קצוה"ש סימן קכו בבדי"ש סק"ט. סא. סימן שכ ס"א, אבל אם נחרסקו מע"ש מותר לשתות את המיץ שזכ מהן בשבת (שם בס"ב). סב. שו"ע הרב סימן שח ס"ט. סג. סימן שכ מ"ב סק"ו. סד. שש"כ פ"ה הערה מב. סה. סימן שכ מ"ב ס"ק נב ויעוין בהערה ח. סו. סימן שכ ס"ח, ויעו"ש בכיה"ל ד"ה יש מי שביאר מחלוקת הראשונים אם יש איסור סחיטת מדרבנן (משום דש) כשהמשקה הולך לאיבוד. אמנם סחיטת בגד ממים שנבלעו בו אסורה מה"ת משום "מלבן" אף שאינו צריך להשתמש במים, כמב' ברמב"ם פ"ט הי"א, סימן שכ מ"ב סק"ה, ויעו"ש בכיה"ל שיש הסוברים שיש איסור ליכון אף בסחיטת

שבאחיות הספוג ביד נסחטים המשקים בין האצבעות, ואפילו אינו מכוון לכך - אסור, משום "פסיק רישיה" (סח). אבל אם יש לספוג בית אחיזה, מותר לקנח בו משקים מעל גבי השלחן, כיון שאין וודאות שיסחט (סח).

שימוש בממחטות לחות

ג. ממחטות לחות עשויות מנייר ספוג במי בושם, אין להשתמש בהם לחיטוי תינוק בשבת, משום סחיטת המים שבתוך הממחטה (סח).

סחיטת עור ושערות

ד. אסור מדרבנן לסחוט עור ושערות שנרטבו. דין זה יתבאר בפרק יח סימן ד.

ז. חליבה

א. החולב את הבהמה בשבת חייב משום מפרק, שהוא תולדת דש (ע). ואפילו לחלוב אותה באופן שהחלב יזרום הישר לתוך אוכל - אסור (עא).

ב. רבוי החלב מצער את הבהמה, ולכן משום "צער בעלי חיים", התירו לחלוב את הבהמה באחד מג' האופנים הבאים, שבהם איסור החליבה הוא מדרבנן:

א. חליבה ע"י גוי - אמירה לגוי אינה אלא "שבות", והתירו במקום צער (עב). ויש אומרים שיש לקנותו מהגוי אחר השבת במעט כסף, כדי שלא יהא נראה שהגוי חולב עבור היהודי (עג).

ב. במקום שאין מצוי גוי, מותר לישראל לחלוב בשבת, בתנאי שהחלב הנחלב ילך לאיבוד, כגון: חולב לתוך כלי מאוס, כדי שלא יהא החלב ראוי לשתייה (עד), או חולב לתוך כלי שיש בו נפט, או חולב על

מקורות והערות

בגד משאר משקים. סז. שם סי"ז, מ"ב סקמ"ז. סח. בטעם היתר השימוש בספוג שיש לו בית אחיזה חלקו הראשונים, לרשי" ורמב"ם טעם ההיתר בספוג שיש לו בית אחיזה, משום שאפשר לקנח בלא סחיטה, ולהראב"ד אע"פ שא"א לקנח בלא סחיטה - מותר, כיון שיש לו בית אחיזה, וה"ל כצלוחית מלאה מים שמריק ממנה המים (שודאי לא נחשב כסוחט). וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' יג. טט. שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' נט, ויעוין בקובץ מבית לוי (חלק ו' עמ' קסה) שביאר באריכות ענין זה. וע"ע בשו"ת מנח"י ח"י סי' כה ובתיקונים ומלותים לשש"כ פי"ד הערה צד. בסוגים מסוימים של הממחטות נקרע הנייר, על ידי שליפת הממחטה מהקופסה, וזה אסור משום איסור "קריע". ע. רמב"ם פ"ה הלכה ז. עא. סימן שה סי"ב, מ"ב ס"ק עא, אמנם אף כד"ט לא הותרה חליבה לתוך אוכל אלא בבהמה העומדת לאכילה (כמב' בשו"ע סימן תקף ס"א). ועיין במ"ב שם סק"ה שבמקום מניעת שמחת יו"ט יש לסמוך על הראשונים המתירים חליבה לתוך אוכל אף בבהמה העומדת לחליבה. עב. סימן שה סי"ב, ויעוין שם במ"ב ס"ק עג שראוי לחלוב לתוך אוכל, שאז האיסור הוא מדרבנן, וה"ל שכוח דשכות. וכתב בשש"כ (פ"ל סכ"ח) כשם האשל אברהם מבוטשאטש שיש להשתדל לחלוב לפני כניסת השבת, כדי למעט בחליבה ע"י נכרי. עג. שם. עד. חו"א סימן נו סק"ד.

- הארץ (עו). אבל לא יחלוב לתוך כלי, אף אם בדעתו לשפוך את החלב לאחר מכן ולאבדו (עו).
- ג. ע"י מכונת חליבה חשמלית - פרטי ההלכה בענין שימוש במכונה כזו מרובים ויש לשאול שאלת חכם (עו).
- ג. החלב שנחלב בשבת, גם באופנים המותרים, אין לשתותו עד מוצאי שבת, כדין משקים שזבו מעצמם (ראה בסימן ה ס"א) (עו), והינו מוקצה ואסור בטלטול (עו).

ח. ריסוק שלג וברד

- א. אסרו חכמים לרסק בשבת שלג, ברד או קרח, כדי שיוזבו מים מהם, משום שנראה כבורא ומוליד את המים (פ). ויש אומרים שטעם האיסור הוא משום גזירה, שמא יבוא לסחוט פירות העומדים למשקה (פא).
- ב. כמו כן אין לתת שלג או קרח בתוך כוס ריקה כנגד השמש, או סמוך למדורה, כדי שיפשירו וישתמש במימיהם (פב).
- יש סוברים, שכל האיסור הוא רק אם עושה פעולה, כדי שיפשירו, כגון שמניחם כנגד השמש או המדורה, אבל מותר להוציא קרח מתא ההקפאה ולהניחו בחוץ, אם אינו עושה שום פעולה כדי להפשירו אלא נפשו מאליו (פג). ויש אוסרים הפשרה אף באופן זה (פד).
- ג. מותר להפשיר קרח (או שלג וברד), אם ילכו מימיו לאיבוד, כגון שנותן את גושי הקרח על גבי פירות כדי לצננם, או אם זורקם לתוך כיוור המטבח (פה).
- ד. מותר לתת את הקרח לתוך כוס מים או שאר משקים כדי לצננם, אע"פ שנימות הקרח בתוכו. כיון שהמים הנפשרים לא ניכרים בפני עצמם, לא גזרו חכמים על כך (פו).
- ה. יש מתירין אפילו לרסק את הקרח בידים או בכפית אם נותנן בכוס.

מקורות והערות

ער. כשהחלב לאיבוד הרי זו מלאכה שאצ"ל האסורה מדרבנן, והותרה במקום צער כמב' בסימן של ס"ח, מ"ב סק"ל. עו. סימן תקה במ"ב סק"ג, סימן שכ במ"ב סק"ק יח, חו"א סימן נה סק"ו. עו. יעוין בחו"א סימן לח, שש"כ פכ"ז סמ"ח ועיי"ש בהערה קנט. עח. סימן סה ס"כ, וכ"כ בשו"ע הרב שם ס"ב. עט. סימן טב מ"ב סק"ק עא. פ. שו"ע סימן שכ ס"ט. פא. משנ"ב שם ס"ק לג. פב. סימן שית דמ"א סט"ז, סימן שכ מ"ב סק"לה, אמנם המחבר שם התיר את הדבר, והנה בדעת מן יש להסתפק אם מותר להתחלה בזה שהרי כתב בסימן שכ ס"ט: ואם הניחם בחמה או כנגד המדורה מותרים, וחמה שם הדמ"א למה כתב בלשון ריעבר (ואם הניח) ויע"ע במ"ב שם, ובאגלי טל (בס"ק לו) מבאר שדעה המחבר שרק בדיעבר התיר, וכן הרמב"ן שהחיר בזה כתב לשון דיעבר. וצ"ע בכוננו עדות ספרד בזה. ובמקום הצורך מותר אף לדעת הדמ"א כמבואר בסימן שית סט"ז, מנ"א סימן שכ סק"ד. פג. שו"ת שבט הלוי ח"ו סימן ב, וכן כתב בשו"ת או נרצרו ח"י סימן י. פד. שש"כ פדק י פצ"ק ג. פה. שם מ"א. פז. משנ"ב סק"ק לה.

פרק ח' - הדש _____ מט

משקים (פח), ויש אוסרין זאת (פח), לפיכך לכתחילה ראוי להקפיד שלא להמיס בידים את הקרח שבתוך המשקים (פס).

אולם מותר לבחוש סוכר בכפית בתוך כוס משקה, כי בניגוד לקרח וכדו', הסוכר אינו נהפך למים אלא מתמוסס בתוך המשקה (צ).

ו. צריך להזהר לא לנטול את הידים במים שמעורב בהם שלג או ברד, שמא ירסקם בידיו. ואם נוטל ידיו, יזהר, שלא לדחוק את השלג בין ידיו שלא יתרסקו הפתיתים (צא).

ז. אבל מותר ללכת על גבי שלג בשבת, אע"פ שעל ידי כך נימוח השלג, הואיל ואינו מתכוון לרסקו (צב).

מקורות והערות

פז. משניב ס"ק לר. פח. סימן שיח שער הציון קמו. פט. שם. צ. שו"ת רב פעלים ח"ג חלק א"ח סימן יד, ובשו"ח צ"ח אליעזר ח"ו סימן לד כתב שיש לחלק בין סוכר לשלג וכדו', לפי ששלג לפני שזכים מימיו לאו שם אוכל עליו, משא"כ סוכר אף לפני המסתו במים שם אוכל עליו, ואף לרעה המחבר אין איסור בהמסתו. אמנם בספר אמרי יושר כתב שרצת החזו"א להחמיר בזה. צא. סימן שכ סעיף יא. צב. סימן שכ ס"ג, אמנם בשו"ע הוב ס"כ כתב שיש אוסרים הליכה ע"ג השלג אם ירדע בדאי שימטה קצת ע"י הילוכו, ויש שהתירו. (וכתב בסוגרים לבסוף: וטוב להחמיר במקום שאפשר ליוהר בקל).

פרק ט

מלאכה ו' – הזורה

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

מהות המלאכה, הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסור דרבנן.

דיני המלאכה

א. הפרדת פסולת מאוכל על ידי זריה לרוח. ב. ריקקה בשבת ברוח. ג. שימוש במטהר אויר (ספריין).

הקדמה

מהות המלאכה: לאחר הדישה נשארים גרעיני החטה מעורבים עם פסולת – מוץ ותבן. כדי להפריד ביניהם משליכים את התערובת כלפי מעלה באמצעות רחת (מזורה). הרוח מפזרת את המוץ הקל ואילו גרעיני החטה הכבדים נופלים למטה, וזו היא מלאכת "זורה" (א).

מלאכות זורה, בורר ומרקד הן מט"ל מלאכות האסורות מן התורה בשבת. אף על פי שמהות מלאכות אלו היא אחת: הפרדת פסולת מאוכל, והריהן דומות זו לזו, מנו אותן כשלושה אבות, מפני ההבדל שיש ביניהם: "זריה" נעשית ברוח, "ברירה" ביד, ו"הרקדה" – בכלי (ב).

הגדרת המלאכה: הפרדת פסולת מאוכל בעזרת הרוח.

במשכן: זרו את הסממנים, שהשתמשו בהם למלאכת המשכן.

מקורות והערות

א. דעת רש"י עג. הזורה כרחת, וכ"כ הר"ן והמאירי, וכ"כ בפירוש קדמון לרמב"ם (פ"ח הי"א) שזורה כרחת לרוח, כדי שהרוח יפריח את המוץ הוא מלאכת זורה. ב. רמב"ם פ"ח הלכה יא, ויעזין בלשון הר"ח בסוגיא דף עג. שביאר שהחילוק הוא באיכות הפועל, כלומר זורה הוא ברוח, בורר ביד, מרקד כנפה וכברה, ועיין אנלי טל מלאכת זורה שביאר באריכות ענין זה. וע"ע בר"ן (פרק כלל גדול משנה כ') ד"ה האופה, שמבאר שמכיון ששלוש מלאכות אלו נצרכות לברירה התבואה והיו כולן במשכן, נחשבות כולן ל"אבות מלאכות", ואינו דומה לוועד נוטע שנחשב כאב אחד, מפני שזורה ובורר ומרקד כולם צריכים בדבר אחד, שכן הוא דרך עשיית הפת, וזורה ואח"כ בורר ואח"כ מרקד, משא"כ בוריעה וכנסיעה וכיוצא בזה, ודעת רש"י (עה:) בריה הרי הוא אורג, שהחילוק הוא בדברים הנבדלים: "זריה" היא בהפרדת המוץ, "ברירה" בברירת הצורות ו"הרקדה" היא כקמת, וכן כתב המאירי שם.

שיעור: מן התורה אינו חייב אלא בשיעור גרוגרת (ג), ואם זרה פחות משעור זה, פטור מחטאת, אבל אסור מן התורה לעשות כן.

האב:

הפרדת פסולת מאוכל על ידי רוח בעזרת כלי המיוחד לכך (ד).

תולדותיו:

- א. זריית שבלי תבואה לרוח בידיו (ה).
- ב. הפרחת מוץ התבואה בנשיפת פיו (ו).

איסור דרבנן:

חכמים אסרו לזרות לרוח גם דברים שאינם גידולי קרקע, כדי להפריד את הפסולת מהם, משום שדומה הדבר למלאכת הזורה (ז).

דיני המלאכה

- א. כל פעולה של הפרדת פסולת מאוכל על ידי רוח נחשבת למלאכת זורה. לפיכך אסור לנפוח רוח על קטניות או על בטנים (אגוז אדמה), שמעורבים בפסולת שלהם, כדי להפריד מהם את הפסולת (ח).
- ב. יש מחמירים שלא לרקוק בשבת ברוח, מפני שהרוח מפזרת את הרוק, ויש בכך משום זורה (ט), ורבים התיירו זאת, כי לדעתם מלאכת זריה היא הפרדת אוכל מפסולת ולא חלוקת דבר לפרורים דקים על ידי הרוח (י).
- ג. מותר להשתמש בשבת במטהר אויר (ספרי), המפזר בושם באויר, ואין בזה משום זורה (יא).

מקורות והערות

ג. רמב"ם שם. ד. אגלי טל הזורה ס"ד. ה. אג"ט שם סעיף ה, שביתת השבת מלאכת זורה ס"ק יא. ו. שם.
ז. שו"ת רע"א סימן כ. ח. שביתת השבת זורה אות ו. ט. ירושלמי שבת פרק ז ה"ב, רמ"א סוף סימן שיט. י. המ"ב שם בס"ק טז כתב שלא ראה מי שחושש לדין זה, וכן מבואר שם בביה"ל באריכות בד"ה מפזר. ונראה שהסכמת האחרונים היתה להקל בזה וכפי שמבואר בח"י אדם (נשמת אדם כלל טו אות א) וכספר מנחת חינוך (מלאכת זורה) וכן העיר באריכות בשו"ת רע"א (סימן כ) והביאו בביה"ל שם, שאף הירושלמי אינו מחמיר אלא בגידולי קרקע, לפי שאדם הרוקק נחשב כגידולי קרקע, משא"כ בדברים שאינם גידולי קרקע אין בהן איסור זורה, וכן מתבאר ענין זה באריכות בשו"ת מנח"י ח"ו סימן כו. יא. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן כו) מבאר באריכות היתר השימוש בספריי בשבת, סברא ראשונה להיתר היא שגוף דברי הרמ"א אינו מוסכם לדעת רוב הפוסקים וכפי שהארכנו בס"ק הקודם. ב. אף המחמירים יודו בכה"ג שאין הרוח עושה בלום אלא הכל מעשה ידיו שלוחץ על בקבוק הספריי, ואין כאן אפילו איסור דרבנן וכפי שמוכיח מתשובת הרע"א שם. (ותמה בספר נשמת שבת סימן קפד, שהמציאות היא שבבית החרושת דוחפים לתוך הכבוק אויר, ואז כשלוחץ האדם על הכבוק ע"י לחץ האויר שבפנים מתפזר החומר שבתוכו ויוצא לתוך האויר נחשב זאת לזורה, וכותב שם כנשמת שבת שאולי כוונת המנח"י שהאיסור רק באופן שהאויר שבבת הבריאה דוחף וזורה מכת דחף האויר, משא"כ בכה"ג הכת הדוחף הוא מחמת לחץ האויר שבבבקבוק, ויעז"ש). וכן כתבו כששי"כ פכ"ג ס"יג ובספר הלכות שבת (מלאכת דש הערה ריט) בשם הגר"מ פינשטיין וצ"ל להקל בזה, אמנם בשו"ת קנין תורה בהלכה ח"ה סימן כג החמיר בזה, וע"ע מש"כ בזה בשו"ת שבת הלוי חלק ו סימן קלט-ב.

פרק י

מלאכה ז – הבורר

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

מבוא

תקציר מלאכת בורר.

א. גדרי בורר

א. הדברים האסורים בבירור. ב-ג. התנאים שבהם עוברים על איסור בורר: אוכל מעורב בפסולת, בורר באחד מן האופנים שנוהגים לברור בימות החול.

ב. ברירה בשני מינים

א. מלאכת בורר בשני מיני אוכלים, האיסור וטעמו. ב. איסור ברירת שאר דברים. ג. ברירה אסורה בדרך ברירה ולא בדרך אכילה. ד. הדברים הנחשבים לשני מינים.

ג. ברירה במין אחד

ברירה במין אחד, דוגמאות של מין אחד.

ד. התערובת: גדריה וסוגיה

א-ב. תערובת גמורה. ג. תערובת במקום המגע. ד. אופני ערבוב שאינם בגדר תערובת: א. דברים רחוקים זה מזה. ב. שני דברים גדולים המונחים זה ליד זה. ג. דברים היכרים בתוך התערובת. ה. הסרת שכבות כדי להגיע למין התחתון.

ה. פסולת מתוך אוכל

הקדמה: דרך ברירה ודרך אכילה: א-ב. הטעם לאיסור ברירת פסולת מתוך אוכל, דוגמאות מעשיות. ג. ברירת מקצת מן הפסולת. ד. סוגי הפסולת שנאסרו בבירור: א. פסולת גמורה. ב. המין שאינו רצוי בין שני מינים. ג. פסולת ראויה לאכילה בשעת הדחק. ד. מין אחד שחלק ממנו אסור באכילה. ה. מין אחד שחלק אינו ראוי לו, מחמת שהוא איסטיניס.

ו. אופנים בהם מותרת ברירת פסולת מתוך אוכל

א. הוצאת הפסולת מפיו. ב. הוצאת פסולת עם מעט אוכל. ג. הוצאת עצמות בשר ודגים בשעת אכילה (דעות המתירים והאוסרים). ד. קילוף פירות.

ז. ברירה בכלי

א. ברירה בכלי המיוחד לברירה. ב. ברירה בכלי שאינו מיוחד לכך. ג. סינון במסננת. ד.ה. ברירה בכף, בסכין ובמזלג. ו. כפות שיש בהם נקבים. ז. שימוש במלחיה שיש בה גרגירי אורז. ח. שימוש במסננת שבכור. ט.יא. סינון תמצית תה בשבת.

ח. ברירה לאלתר וברירה לאחר זמן

א. ברירה כדי לאכול לאחר זמן. ב. ברירה לאלתר - סמוך לסעודה. ג-ד. שעור "סמוך לסעודה". ה-ו. התועלת מן הברירה צריכה להיות מיידית. ז-יא. דוגמאות מעשיות לברירה לאלתר.

ט. קילוף פירות

א. בקילוף פירות יש משום בורר. ב. קילוף פירות לצורך אכילתם לאלתר. ג-ד. סוגי הקליפות האסורות והמותרות בקילוף. ה. הסרת עלי חסה תיצוניים. ו-ז. קילוף אגוזים ובטנים. ח. הסרת תווית מעל חלה.

י. הוצאת גרעינים

א. הוצאת גרעינים אסורה משום בורר. ב-ג. סוגי הגרעינים האסורים בהוצאה. ד-ו. כיצד מוציאים את הגרעינים בשבת. ז. גרעיני אבטיח ומלון.

יא. עצמות בשר ודגים

א. ברירת עצמות. ב-ה. האופנים המותרים בהוצאת העצמות: עצם שיש עליה קצת בשר, עצם רכה, עצם שיש עליה לחלוחית ומוצצה. ו. ברירת עצמות בשעת אכילה. ז. יש שנהגו לאכול בשבת דגים ממולאים.

יב. מיון

א. האיסור במיון אוכלין או חפצים מעורבים. ב-ט. דוגמאות לכך (פירות, בגדים, כלים, ספרים וכדו'). י-יא. זהירות בהסרת כלים מן השלחן בשבת.

יג. סינון משקה

א. סינון משקה בשבת אסור משום בורר. שלשה סוגי משקה: א. משקה צלול. ב. משקה עכור קצת. ג. משקה עכור לגמרי. ד. סינון מים ויין צלולים. ג. חלקיקי פרי במיץ. ד. סינון מי הברז. ה. סינון לאיסטניס. ו-ז. משקה עכור קצת. ח. משקה עכור לגמרי. ט. סינון שני מינים מעורבים. י-יג. העצות במקום שאסור לסנן.

יד. רחיצת פירות במים

א. להפרדת לכלוך שאינו דבוק לפרי. ב. להפרדת לכלוך הדבוק לפרי. ג-ד. לצורך הגיינה של הפירות. ה. קילוף הפרי עם הלכלוך.

הקדמה

מהות המלאכה: אחר פעולת הזריה בוררים את הצורות (אבנים קטנות) ואת שאר הפסולת, שעדיין מעורבים בגרעיני החיטה (א).

הגדרת המלאכה: הפרדה בין פסולת לבין אוכל (ב).

במשכן: בררו את הפסולת מן הסממנים, שהוכנו לצורך צביעת היריעות (ג).

שיעורה: מן התורה אינו חייב, אלא אם כן ברר כשיעור גרונת, שהיא כשליש ביצה (ג*). (גם פחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת (ד)).

האב:

א. **ברירה בכלי המיועד לברירה,** בין שהאוכל נשאר בכלי והפסולת נופלת, ובין שהאוכל נופל, והפסולת נשארת בכלי (ה).

ב. **ברירת פסולת מן האוכל אפילו בידיו** (ו).

תולדותיו:

א. **המחבץ** – העושה גבינה או חמאה מחלב – עובר על תולדת בורר, שהרי הוא מפריד את הגבינה או את השומן ממי החלב (ז).

ב. **סינון משקאות** – יש אומרים, שהעברת יין, שמן, או שאר משקים דרך משמרת (מסננת) כדי לסנן את השמרים, הרי היא תולדת בורר. ויש אומרים שחייב משום תולדת מרקד (ח).

ג. **ברירת אוכל מן הפסולת בידו כדי לאוכלו לאחר זמן** (ט).

ד. **ברירת שני אוכלין זה מזה באחת הדרכים האסורות** (י).

איסורים דרבנן:

א. **ברירת אוכל בכלי שאינו מיועד לברירה** – ראה להלן בסימן ז.

ב. **ברירת פסולת מאוכל, כשהפסולת ראויה לאכילה בשעת הדחק.**

מקורות והערות

א. גמ' שבת עה: רש"י ר"ה הרי הוא, אגלי טל מלאכת זורה ס"ג. ב. במהות מלאכת בורר עיין ברמב"ם פ"ח הי"ב-ג, ביאור הלכה סימן שיט ס"ג ד"ה לאכול מיד וע"ש. ג. רש"י במשנה עג. ד"ה האופה, שביחה השבת בורר ס"א. ג*. שיעור זה במידות זמנינו נחבאר בפרק ו. גרונת – היינו בגרונת אוכל לאחר שבירר ממנה הפסולה, סמ"ג סימן שיט ס"ק יג. ד. ביאור הלכה סימן שיט ס"א ד"ה בקנון, שאפילו בירר חצי שיעור – אסור מן התורה. ה. אגלי טל מלאכת בורר סעיף א' וע"ש. ו. שם. ז. שו"ע סימן שיט ס"ו מ"ב ס"ק סב. ח. רמב"ם פ"ח הי"א, ביאור הלכה סימן שיט ס"ט ד"ה משמרת, משנ"ב ס"ק לב שחיובו הוא משום בורר או משום מרקד, אגלי טל מלאכת הורה סק"ב. ט. אג"ט מלאכת הבורר ס"ב. וע"ע שם שכתב שלדעת קצת מחברים אפשר שגם זה אב מלאכת בורר, וע"ע בתפארת ישראל בכלכלת השבת. י. אגלי טל שם ס"ח, ויעוין שם בהערה טז.

לדוגמא: ברירת עלי חסה מעופשים (הראויים לאכילה בשעת הדחק) מעלים הראויים לאכילה (יא).

מבוא

מלאכת בורר היא מן המלאכות השכיחות ביותר. שאלות שיש בהן חשש בורר מתעוררות בתחומים רבים: בהכנות לסעודה ובשעת הסעודה, בהדחת הכלים, בסידור בגדים, ספרים ועוד.

אולם בעיני האדם אין הברירה נראית כמלאכה, שהרי לכאורה אינו עושה בה שום פעולה (כמו בקצירה, טחינה, בישול וכדו"ק) אלא רק מוציא דבר ממקומו. לכן צריך לימוד מרובה כדי להרגיל את האדם לתשומת לב, משום שדוקא במלאכה זו מצוי להכשל בחשש איסור דאורייתא (לדוגמא ברירת פסולת מאוכל). ועל מלאכה זו ראוי לומר את דברי ה"מרגניתא טבא" (באות ל') "שלא להזיז ידיו בשבת וביו"ט ובמועד לשום פעולה, אם לא יחקור מתחלה וישים אל לבו אם אין בו חשש איסור חילול שבת ויו"ט ומועד ח"ו".

לכן חיוב על כל אחד ללמוד היטב דיני בורר. בפרק זה הובאו עיקרי הדינים ולצידם דוגמאות רבות בהן נתקלים מידי שבת.

כדי להקל על שינון הלכות אלו, הבאנו בסוף הפרק טבלאות ובהן הובאו בקצרה עיקרי ההלכות.

א. גדרי בורר

א. אסור להפריד זה מזה בדרך "ברירה" שני מינים מעורבים, בין שהמין האחד הוא אוכל או כלי, והאחר הוא פסולת (יב), ובין ששני המינים הם מיני מאכל (יג), או כלים (יד). אבל מותר להפרידם בדרך "אכילה" (טז). (יבואר בסימן ה).

ב. אין איסור ברירה חל אלא על שני מינים מעורבין זה בזה, אבל אם אינם מעורבים, הרי אף על פי שהם מונחים זה ליד זה, מותר להרחיקם זה מזה, ואין עוברים בכך על איסור בורר (טז). (יבואר בסימן ד' סעיף ד').

ג. איסור ברירה אינו אלא כשבורר ב"דרך ברירה", כפי דרך ברירה בימות חול, דהיינו באחד מג' האופנים הבאים:

א. בורר פסולת מתוך האוכל.

מקורות והערות

יא. מ"ב סימן שיט סק"ז. יב. סימן שיט ס"ד. יג. סימן שיט ס"א ס"ג. יד. ט"ז בשני סק"ז. ועיי' בערוך השלחן סימן זה סעיפים ז ט ובאור שמח פ"ח מהלכות שבת ה"א שהקילו בזה, ועיי' בשו"ת מהרש"ג ח"א סי' לו, שו"ת צ"ח ח"ב סימן לה, אמנם למעשה פסקו רוב האחרונים להחמיר בזה. טז. רמב"ם ברורה בהקדמה לסימן שיט. טז. צ"ח ח"ב סי' ד"ד לאכול מיד.

ב. בורר בכלי המיועד לברירה.

ג. בורר כדי לאכול לאחר זמן.

אבל מותר לברור שלא כדרך הברירה בחול, היינו מותר לברור אוכל מתוך פסולת בידו, כדי לאכול לאלתר (מיד), שהרי זו דרך אכילה ולא דרך מלאכה כלל (י). (פרטי הדינים מבוארים בהמשך פרק זה).

ב. ברירה בשני מינים

האיסור וטעמו:

א. מלאכת בורר חלה גם על הפרדת שני מיני אוכלים מעורבים זה בזה (יח), אע"פ ששניהם טובים וראויים לאכילה, כיון ששניהם שונים זה מזה בטיבם ובתכונותיהם, לכן אם ברצונו דוקא במין אחד ולא באחר, נחשב מין זה כ"אוכל" והמין האחר כ"פסולת" (יט).

לדוגמא: תערובת אגוזים ושקדים – אם רצונו באגוזים, הריהם נקראים "אוכל", וממילא השקדים הם "פסולת": ואם להיפך, דהיינו רוצה הוא בשקדים, הרי השקדים הם הנקראים "אוכל", והאגוזים הם "פסולת".

ב. איסור ברירה בין שני מינים אינו רק בבורר מיני אוכלים, אלא אף בבורר שאר דברים, כגון כלים או בגדים וכדומה (כ).

ג. גם בשני מיני "אוכלים" מעורבין אין איסור ברירה, אלא כשבורר בדרך ברירה, דהיינו בורר המין שאינו רוצה בו עתה (והוא נחשב כ"פסולת") יכ, או בורר בכלי ובא, או בורר כדי לאכול לאחר זמן (כג).

אבל בדרך אכילה מותר לברור, דהיינו: מותר לברור בידו המין שרוצה לאכול לאלתר, או להשתמש בו לאלתר (כד).

ולכן, אין להוציא מתוך קערה מלאה פירות ממינים שונים את הפירות שאינו רוצה בהם עכשיו, כדי שישארו בה רק הפירות שרוצה לאכול, אבל מותר להוציא מן הקערה את הפירות שרוצה לאוכלם לאלתר, או להאכילם לאחרים לאלתר (כד).

ד. מה נחשב לשני מינים

שני מינים לענין ברירה הם – מינים שונים זה מזה בשמם, בטעמם (כה) או בשימושם.

מקורות והערות

י. המשנה ברורה בהקדמה לסימן שיט. יח. שו"ע סימן שיט ס"א. יט. שבת צד. תוס' ר"ה היו. כ. עיין בהערה יד. כ*. ועיין ביה"ל ס"ג ד"ה ומניח השני, שדן בדעת הרמב"ם וכ"י בזה. כא. שו"ע סימן שיט ס"א. כב. שם סעיף ג, ועיין ביה"ל ס"ג ד"ה היו לפניו, בבורר שני מיני אוכלין המעורבין ע"מ לאכול "שניהם" לאחר זמן, שדעתו לאיסור ודלא כפרי מגדים ע"ש. כג. שם. כד. שם. כה. פרי

שונים זה מזה בשמם - כגון, שני סוגי בגדים: חולצה וסוודר (כו).
שונים זה מזה בטעמם - כגון, בשר צלי ובשר מבושל (כז), בשר עוף
ובשר הודו (כח), שקדים מרים ומתוקים (כט), פרי חי ומבושל (ל).
שונים זה מזה בשימושם - כגון, צלחות עמוקות ושטוחות (לא).

ג. ברירה במין אחד

אין איסור ברירה אלא בתערובת אוכל ופסולת או בתערובת שני מינים,
אבל בתערובת דברים ממין אחד אין איסור ברירה, גם אם מקצתם גדולים
ומקצתם קטנים (לב), ואפילו בורר את מה שאין בדעתו לאכול עכשיו (לז).
לפיכך, אם מונחים לפניו נתחי בשר קטנים וגדולים מעורבים, או תפוזים
גדולים וקטנים וכדו', ורוצה לאכול עתה את החתיכות הגדולות, מותר לו
לברור אפילו את החתיכות שאינו רוצה לאכול עכשיו (לד) (לה).

ד. התערובת - גדריה וסוגיה

א. כלל גדול במלאכת בורר הוא, שאינה אסורה, אלא אם האוכל והפסולת
מעורבין זה בזה (לו). אבל אם אינם מעורבים - אף שמונחים הם זה לצד
זה - מותר להפרידם בשבת (לז).

ב. תערובת גמורה

א. אסור לברור בשבת תערובת, שבה האוכל והפסולת (או שני המינים)
מעורבים יחד, כגון פירות שנתערבו זה בזה (לח); שמרים מעורבים ביין וכדו'
(לט).

ב. תערובת היא לאו דוקא מינים אחדים מעורבים זה בזה - אלא אף

מקורות והערות

מגדים סימן שיט א"א סק"ה. כו. יש לעיין האם סוודר ואפורה ג"כ נחשבים לשני מינים. כז. משנ"ב
שם ס"ק טו. כח. שם, וכ"ש בשר עוף ובשר בקר. ולענין החלקים הפנימיים כגון הכבד והקוקבן עם
בשר העוף, עיין בדרכי יו"ד סימן צח סקל"א שהביא דעות כזה, ויע"ע בשש"כ פ"ג הערה נח, ונראה
שצריך להחמיר בזה. כט. איל משולש פרק ב סעיף ה. ל. שם. לא. שם. וכן מבואר שם שמולג
גדול וקטן נחשב כשני מינים, מכיון שיש להם שני שימושים, המולג הגדול משמש לאכילת בשר, והקטן
לאכילת עוגה וכדו'. לב. סימן שיט ס"ג ברמ"א, ומקור דבוי הרמ"א בתה"ד סימן נו, וכך פוסק המ"ב
סקט"ו לדינא. ויעיין בט"ז סק"ב שהחמיר בזה, וכתב הח"י אדם כלל טז ס"ה דנכון להחמיר כט"ז, וכ"כ
המאמר מרכזי סק"ה, והבן איש חי שנה שניה פרשת בשלח ס"ב. מיהו רוב הפוסקים נוקטים להקל בזה
וכפי שבארנו בתחילה. לג. שם במ"ב סקט"ו. לד. שם. לה. חלקים שונים כעוף, כגון החזה
השוק והכנף - נחשבים למין אחד כמבואר בשו"ת או נדברו (חי"ד ס"י), וכ"כ בספר אי"מ (פ"ג
ס"ז). ויעיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן קפה אות יב) שכתב שהם שני מינים. לו. רמב"ם
פ"ת הלכה יג היו לפניו שני מיני אוכלים "מעורבים", כיאור הלכה ס"ג ד"ה לאכול. לז. שם.
לח. תוספתא פ"ז ה"ו. לט. יענין בסימן יג.

אם סמוכים המינים זה לזה ומונחים באי סדר, עד שנראים כמעורבים, הריהם נחשבים לתערובת (מ).

אפילו דברים גדולים, שכל אחד מהם ניכר בפני עצמו, אם הם מונחים בערבוביא, נחשבים כ"תערובת". למשל: חתיכות דגים ממינים שונים המונחים בערבוביא, ערימת ספרים וכדו' (מא).

ג. תערובת במקום המוע

אף דברים הדבוקים במקצת זה לזה, נחשבים כמעורבים, כגון אוכל ופסולת (או שני מיני אוכלים) שאינם מעורבים ממש, אלא נוגעים הם זה בזה, למשל: שמנת שעל גבי החלב, או פרי שחציו רקוב, נחשבים למעורבים במקום מגעם, ואסור להפריד את השמנת כדי לשתות את החלב (מב), או לחתוך את הרקבון מהפרי (מב*).

אמנם קל דינה של תערובת זו, שכן כל זמן שלא הגיע למקום התערובת (דהיינו מקום נגיעת הפסולת במאכל), מותר להוציא את הפסולת או את המין שאינו רוצה בו (ואפילו בכלי ולאחר זמן), ואין בזה משום בורר כלל (מג).

לכן מותר להסיר שמנת מעל פני החלב, אם אינו מגיע סמוך לחלב, אבל כשהגיע סמוך לחלב, יש בהפרדתה משום מלאכת בורר (מד).

וכן מותר לחתוך חלק מקולקל מפרי, אם אינו חותך במקום התערובת (מה).

ד. אופני ערבוב שאינם תערובת

א. איסור ברירה אינו אלא בהפרדת דברים המעורבים זה בזה, לכן אין איסור ברירה אלא בהפרדת דברים הסמוכים זה לזה. אך דברים מפוזרים הרחוקים זה מזה וניכרים כל אחד בפני עצמו – אין בהם איסור ברירה (מו).

ב. שני דברים גדולים, המונחים זה ליד זה, אינם נחשבים מעורבים זה בזה, ואין בהם איסור ברירה, לכן אין איסור ברירה בשני ספרים או בגדים או בחתיכת בשר וחתיכת דג (מז).

ג. דברים הניכרים בתוך התערובת, כגון דברים גדולים המעורבים במשקה,

מקורות והערות

מ. איל משולש פרק ד, יד, בשם ספר ישועות חכמה, וע"ע בשכיתא השבת מלאכת בורר ס"ק כה. מא. טורע סי' ברמ"א, מ"ב ס"ק יד. ומקור הדברים הוא בזה"ל סימן נו שנסתפק בזה, ויעוין בפמ"ג סימן שיט משב"ז סק"ב. מב. מגן אברהם סוף טקט"ו נסתפק בזה אי שמיה תערובת, עיין מ"ב סימן שיט ס"ק לאיסור וע"ע אגלי טל מלאכת בורר סעיף י. מב*. אי"מ פ"ד סכ"ג. ויעוין בסימן ה ס"ב האם מותר לחתוך את הרקבון לגמרי כדי לאכול את התפוח לאחר. מג. סימן שיט משנ"ב ס"ק סב ולמד כן משו"ע סי"ד. מד. סימן שיט מ"ב ס"ק סב. מה. ועיין להלן סימן ה' אות ב' ובהערות אות נג. נר. ששי"כ פ"ג סי', ועיין בספר מנורה הטהורה סימן שיט סק"ל ובשביחא השבת בורר ס"ק כה. כז. איל משולש פ"ד כל"ז בשם שביחא השבת סק"ח, וכן מבואר בערוך השלחן סימן זה ס"ט. היתר זה הוא רק בשתי חתיכות ולא ביותר, ובשתי נשמת שבת סימן קג נחבאר זאת באריכות.

אינם נחשבים מעורבים זה בזה. לפיכך מותר להוציא ביצים או תפוחים מן המים, מלפפונים חמוצים מהרוטב שלהם, וכל כיוצא בזה (מח).

אבל אסור להוציא דברים קטנים מתוך משקה, כגון אטריות מתוך מרק, ויש בהפרדתם איסור ברירה (מח*).

ה. הסרת שכבות כדי להגיע למין התחתון

אם מונחות זו על זו שכבות ממינים שונים, כגון מעילים תלויים זה על זה, או פירות מונחים זה על זה, מותר להסיר את המין העליון כדי להגיע למין התחתון, שרוצה בו, לפי שאין כוונתו לברירה, אלא מבקש להגיע למין שלמטה (מח).

ה. פסולת מתוך אוכל

דרך ברירה - ודרך אכילה

אין שם מלאכה חל על ברירה, אלא אם כן היא נעשית באחד האופנים, שבהם "בוררים" בימי חול. אבל ברירה שלא כדרך ברירה בימי חול אלא בדרך "אכילה" - אינה מלאכה כלל, ומותרת לכתחילה (מח*).

ונבאר את שלוש דרכי הברירה בימי חול ואת גדר "דרך אכילה".

א. פסולת מתוך אוכל - דרך ברירה בחול לברור הפסולת מן האוכל, לכן בכל אופן שבורר הפסולת (או המין שאינו רוצה, שנחשב כפסולת), חייב חטאת. (ויתבאר זאת בהרחבה בסימנים ה-1.)

ב. ברירה לאחר זמן - רוב עניני הברירה הם כדי להשתמש בדבר הנברר לאחר זמן. לכן, כל שבורר על מנת לאכול או להשתמש לאחר זמן חייב, אע"פ שבורר האוכל בידו. (ויתבאר זאת בהרחבה בסימן ח.)

ג. ברירה בכלי - דרך הבוררים לברור בכלי המיוחד לכך, כגון נפה, כברה ומסננת. לכן בכל אופן שבורר בכלי - דרך ברירה היא וחייב, אפילו כשבורר האוכל כדי לאכלו מיד. (ויתבאר זאת בהרחבה בסימן ז.)

אבל כשבורר שלא באופן הברירה בחול, כלומר: שבורר האוכל בידו, כדי לאכול לאלתר, הרי זה דרך אכילה, ומותר לכתחילה.

מקורות והערות

מח. שביח השבת בורר בב"ד ס"ק כב וס"ק כה. מח*. שם. מט. מ"ב שם סקט"ו. ועיין ביאור הלכה סימן שיט ס"ג ד"ה לאכול מיד. ויעוין בספר איל משולש עמ' מג, שנוטה לומר שמותר לברור אפילו שאינו צריך את המין שלמטה לאלתר. אמנם יש סוברים שפסולת (ממש) המונחת ע"ג אוכל, אע"פ שאינה מעורבת בו, יש בהסרתה משום איסור ברירה - שם בביה"ל, וע"ע בשש"כ פ"ג ס"ז ובאי"מ פ"ד סעיף ל. מט*. משנה ברורה בהקדמה לסימן שיט.

פסולת מתוך אוכל

א. הבורר פסולת מתוך אוכל, או בורר מתוך שני מינים את המין שאיננו רצוי לו עתה (ו) (ולפיכך נחשב כפסולת) – חייב חטאת, ואפילו בורר ביד כדי לאכול מיד, לפי שאין היתר לבורר אלא אוכל מן הפסולת כדי לאכלו לאלתר (ו*).

ב. אסור לבורר את העצמות מהבשר או מהדגים (נא), וכן אסור לבורר זבובים או תולעים ממשקה, ענבים רקובים מהאשכול, תמרים ושזיפים מתולעים מפירות שאינם מתולעים וכדו', אלא יבורר את הטובים כדי לאכלם מיד (נב).

כמו כן לא יחתוך חלק רקוב מתפוח מקולקל, ויש מתירים כשעושה זאת סמוך לסעודה (נג).

הדרך להפריד את החלק המקולקל מן הטוב היא לאתוז במקולקל ולחתוך את הטוב (נד), כמו כן מותר לחתוך את החלק הרקוב, אם אינו חותך במקום המגע עם הפרי הראוי לאכילה (וראה פרטי הדין בסימן ד' סעיף ג').

כמו כן אסור להסיר את השמנת (אם אין רצונו בשמנת) מן החלב, או את השומן שעל גבי המרק – לפי שבכל אלה הוא בורר את הפסולת מן האוכל (נד*).

ברירת חלק מהפסולת

ג. איסור ברירה חל גם על ברירת חלק מהפסולת, אם מעורב האוכל בפסולת. לפיכך אסור להוציא עצמות מן הדגים, גם אם אינו מוציא את כל העצמות (נה).

ד. סוגי פסולת:

א. פסולת גמורה – שאינה ראוייה כלל לאכילה או לשימוש, אסורה בברירה מן התורה.

ב. מין שאינו רצוי מתוך שני מינים – מין שאינו רצוי עתה, נחשב כפסולת ואסור מן התורה לבוררו (נה*).

מקורות והערות

ג. ועיין ביאור הלכה סי' ד"ה ומניח השני וכאגלי טל כורר סי' ח ובהערות שם. נ*. מ"ב כהקדמה לסימן שיט, שר"ע הרב שם ס"א. נא. ביאור הלכה סימן שיט סי' ד"ה מתוך. נב. סימן שיט משני"ב ס"ק סא. נג. שמירת שבת כהלכתה פ"ג סעיף כב וע"ש בהערה נו, ועי' במגילת ספר סי' ו אות א מה שהקשה ע"ז, שר"ת מנחת יצחק ח"ה סימן לח כשם מאורי אור הובא כמנת שבת. נד. אי"מ בפרק ד סכ"ג ובפרק ו סל"ח. נד*. סימן שיט מ"ב ס"ק נה. נה. אגלי טל בורר סי' ד שהביא מחלוקת הבבלי והירושלמי בזה, שדעת הבבלי שמלאכת בורר היא בעצם מעשה הברירה של הפסולת, ולכן חייב גם כשהוציא רק חלק מהפסולת, ואילו הירושלמי סובר שהמלאכה היא כשנגמרה מעשה הברירה. וכל האוכל שלפניו הוא מבורר, ויעזין כפמ"ג סימן שיט מש"ז ס"ק יג ובשעה"צ סקנ"ט. נה*. אגלי

ג. פסולת ראויה לאכילה בשעת הדחק - מדרבנן אסור לברור מין אחד, שחלקו אינו ראוי לאכילה אלא בשעת הדחק, דהיינו שהוא ראוי לאכילה, אלא שאין דרך בני אדם לאכלו אלא בשעת הדחק.

לדוגמא: אסור לברור בשבת עלים מעופשים מחסה, אם הם נאכלים רק בשעת הדחק (נ), וכן אסור לברור חתיכות דגים, שחלק מהם נקדחו מחמת הבישול, אם אין הדרך לאכלם אלא בשעת הדחק (ו).

ד. מין אחד שחלק ממנו אסור באכילה או בשימוש - מין אחד, שמקצתו אסור באכילה או בשימוש, כגון פירות, שמקצתם ערלה - נחשב לפסולת (נח), ויש אומרים, שדינו כתערובת במין אחד, שאין בו איסור ברירה (ס).

לדעת המחמירים (שאיסור נחשב לפסולת), אם רוצה לברור מצות שלמות ללחם משנה מתוך חבילת מצות, שמעורבות בה מצות שלמות ושבורות, אל יוציא את השבורות ויניח את השלמות, שהרי השבורות אינן כשרות למצוה זו, ובלקחתן בורר פסולת מתוך האוכל (ט). אבל מותר להוציא מצה מצה, עד שימצא שתי מצות שלמות, שראויות ללחם משנה (סא).

ויש שהתירו אף ליקח את השבורות מתוך השלמות, כי לדעתם, רק אם קצת מן המין אסור באכילה - אסור לברורו. אבל אין עוברים על איסור ברירה, אם קצת מהמין אינו ראוי בשל חסרון מעלה (כברירת מצות שבורות משלמות, שאינן אסורות, אלא שאינן חשובות ללחם משנה כמצות שלמות) (סב).

ה. דין ברירה במין אחד, שקצת ממנו אינו רצוי לו, מחמת שהוא אסטיניס - אסור לברור מתוך מין אחד חלק בלתי רצוי לו מחמת שהוא אסטיניס או ששונאו. לדוגמא: רגילים לשתות חלב המכיל חלקיקי שומן. אולם איסטיניס הנמנע מלשתות חלב מעורב זה, אסור לסנן את התערובת בשבת (סג).

מקורות והערות

טל בורר ס"ח. נו. משנה ברורה סימן שיט סק"ז. נז. משנ"ב סקט"ו. נח. מנחת חינוך מוסף השבת מלאכת בורר נסחפך כזה, ועיין שביתת השבת בורר ס"י דהוי פסולת מדרבנן. נט. אחרונים שדייקו ממ"א סימן חק ס"ק יב לענין ניקור בירט ועיין ששי"כ פ"ג הערה ק. ס. אמנם אם כוונתו ליתן מצוה שלמות לשם יופי, מותר לו להוציא את השבורות שאינו רוצה בהן עכשיו - ששי"כ פ"ג סעיף כח. סא. ששי"כ שם. סב. איל משולש פרק ג ס"ד. סג. איל משולש פט"ז ס"ט. יש אומרים שאף אסור לאיסטיניס לקלוף את עור העוף מן הבשר, כיון שנחשב אצלו לפסולת, ורק מותר לקלוף את העור כדי לאכול את הבשר לאלתר (כמב' בסימן ט), אבל אם כבר נפרד העור מהבשר, אסור לברור כיניהם. (אי"ם פרק ו סעיף יח). וע"ע בששי"כ פ"ג הערה עח שכתב בשם חכם אחד, שמותר לקלוף את העור מן הבשר (אף במי ששונא את העור), כיון שלדוב בני אדם הקליפה הוא אוכל ולכן אמרינן שאף

ו. אופנים בהם מותרת ברירת פסולת מתוך אוכל

הוצאת פסולת מהפה

א. מותר להוציא את הפסולת מפיו, בשעה שהאוכל בפיו, כיון שזו דרך אכילה. כגון: אם מכניס לפיו דג, ובו עצמות, מותר להוציא את העצמות מפיו (טו).

ברירת פסולת עם מעט אוכל

ב. מותר לברור פסולת, כשמוציא עמה קצת מן האוכל, כיון שכל מלאכת ברור – ענינה הפרדת הפסולת מן האוכל, אבל אם נשאר קצת מאכל עם הפסולת, אין זו דרך ברירה (סח). לפיכך מותר לברור עצם, שיש עליה קצת בשר, ולהשליכה (סו). כמו כן מותר להוציא זבוב שבתוך המרק עם מעט מרק (סז). ויש שאסרו לברור פסולת, אף כשיש קצת מן המאכל עמה, כיון שניכרת הכוונה לברירת הפסולת, ומעט האוכל שעליה אינו מועיל להתיר זאת (סח).

אמנם מותר לברור את הפסולת עם מעט מהאוכל כדי לאכול את מעט האוכל שעליה, כיון שהפסולת בטלה ביחס לאוכל, והרי זה כנוטל חלק מן האוכל. לדוגמא: מותר לברור עצם, שעליה מעט בשר, כדי לאכול את הבשר שעל גבי העצם (סט). כמו כן מותר לברור גרעין, שיש עליו מעט מבשר הפרי, כדי לאכול את בשר הפרי שעל הגרעין (ע).

מחלוקת בברירת עצמות בשר ודגים בשעת אכילה

ג. ראוי להזהר ולא לברור את העצמות מהבשר והדגים, אף כשעושה זאת בשעה שאוחז את הבשר והדג לאכילה. אמנם אין למחות במי שבורר את

מקורות והערות

למקפיד אין זה חשיב כבורר. וכן נראה לרייך מרבירי האג"מ (או"ח ח"ר סימן עד בורר). סד. חזון איש (סימן נד סק"ג איש או"ח סימן נד ס"ק א. סה. ביאור הלכה שם ס"ד ד"ה הבורר. סו. חזון איש (סימן נד סק"ג ד"ה ובמ"ב שכתב) בהבנת המשנ"ב, וכנראה כוונתו על משנ"ב ס"ק סב שהביא את היתר הט"ז. וכן יש לדייק בס"ד בכיה"ל ד"ה הבורר, שכתב שישליך מן האוכל עמו. סז. ס"ז סימן שיש ס"ק יג הובא במ"ב ס"ק סא. סח. חזו"א סימן נג, ועיין שו"ע הרב בסידורו, ונפ"מ גדולה בין שו"ע הרב לחזו"א, שלהחזו"א נכבד אחר מותר להוציא ורק הרבה זבובים אסור במב' בחזו"א סימן נג ואילו לדעת שו"ע הרב בסידורו אסור בכל אופן. סט. חזו"א סימן נד סק"ג. בדעת החזו"א והבנת הביה"ל שם יש להסתפק, האם החזו"א החמיר אף כשאוכל גם את מעט הבשר שעל העצם. כיון שכונתו לתיקון הבשר ודוקא כשבאמת חפץ בבשר שעל העצם מותר. והביה"ל החיד רק כשנמצא עצם עם קצת בשר שיאכל מעט מן הבשר (כך הובא באי"מ פ"ד ב"ש כמה רבנים). אמנם הובא באי"מ שם סבדא להקל שהביה"ל החיד אף שאינו אוכל את מעט הבשר כיון שנחשב כמין אחר, והחזו"א התמיד רק כאופן שאינו אוכל את הבשר (כך הובא שם בשם כמה רבנים וכן היא הבנת השש"כ פ"ג סי"ב). ע. להמבואר בחזו"א שם.

העצמות מהבשר והדג, בשעה שאוחז את האוכל בידו (עא). ויש אוסרים בכל אופן (עב), [ראה בהערות (עג)].

קילוף פירות

ד. קילוף פירות - מותר לקלף פירות וירקות (כשאוכל את הפירות לאלתר), אע"פ שבורר את הפסולת, כיון שאי אפשר להגיע לאוכל באופן אחר, נחשב הדבר "דרך אכילתו", ואין זו ברירה (עד). דינים אלו יתבארו עוד בפרטות להלן סימן ט.

ז. ברירה בכלי

כלי מיוחד לברירה וכלי שאינו מיוחד

א. הבורר בכלי מיוחד לברירה, כגון: נפה, כברה ומסננת - חייב (עה), ואף אם בורר את האוכל מהפסולת כדי לאכלו לאלתר (עו), לפי שברירה בכלי לעולם דרך ברירה היא (עז).

ב. וגזרו חכמינו ז"ל, שאסור לבורר בכל כלי המסייע לברירה, אע"פ שאינו מיוחד לזה, כגון קנון ותמחוי (עז*), שמא יבוא לבורר בכלי המיוחד לכך (עח).

סינון במסננת

ג. מן התורה אסור לסנן במסננת (משמרת) את היין מן השמרים שבו (עט). כמו כן אסור לסנן את האטריות מן המים שנתבשלו בהם; את תמצית התה מהעלים; וכן אסור לסנן במסננת את דייסת התינוק מהגושים (כפי שיבואר בסימן יג).

ברירה בכף, בסכין ובמזלג

ד. מותר להפריד בכף מאכל סמיך מרוטב, כגון לקחת בכף, חמין (טשולנט)

מקורות והערות

עא. כיה"ל סימן שיט ס"ד ר"ה מתוך. עב. חז"א סימן נד סק"א, וכתב האיל משולש פי"ד ס"ק כו שלדעת החז"א צריך למחות בידו. עג. אם א"א להוציא את האוכל מהפסולת כגון בעצמות דגים קטנות או המאכיל דגים לילד קטן. פסק האג"מ (בח"ד עד, בורר ו) להחיר להוציא את העצמות סמוך להכנסתו לפה, ע"פ דברי הפמ"ג, דכל שא"א בענין אחר הוי דרך אכילה. עד. סימן שכא סייט כרמ"א וכביה"ל שם ד"ה לקלף. עה. משנה ברורה בהקדמה לסימן שיט. עו. שם, שו"ע הרב סימן שיט סעיף א'. עז. משני"ב סימן שיט סק"א. עז*. קנון ותמחוי היו בלים שהשתמשו בהם לברירה, אע"פ שלא היו מיוחדים לכך, קנן=כעין צנור רחב מצד אחד וצר מצד השני, הכנור קטניות נותנם בצד הרחב ומנענע אותם, והם מתגלגלים ויורדים דרך הצד הצר, והפסולת נשארת בכלי. תמחוי=קערה גדולה ורחבה שבוודאי בה את הקטניות, - מ"ב שם סק"ב. ועיין בשו"ת אג"מ (או"ח סי' קכד) שביאר שע"י הקערה מתברר האוכל ביתר קלות, ע"י התפשטות האוכל בקערה, נפרד האוכל מפסולת. עח. בשו"ע הרב סימן שיט ס"א כתב את טעם הרמב"ם כזה משום גזירה שמא יבוא לבורר בנפה וכברה, אמנם כמ"ב שם סק"ב נראה שהטעם משום דהוי בורר כלאחר יד. עט. סימן שיט ס"ט וכמ"ב שם ס"ק לב.

או אורז מהרוטב (9). וכן מותר לקחת במזלג את הבשר מהעצם (9*). בכל אלו השימוש בסכ"ט הוא דרך אכילה, ואין הכלים מסייעים לברירה, אלא משתמשים בכך כדי שלא לזהם את הידים מהמאכל (9).

כמו כן מותר לקלוף תפוח ושאר פירות בסכין, (כדי לאכול אותם לאלתר). הואיל ודרך אכילתם בכך, אין נחשב הסכין לכלי של ברירה, אלא לכלי של אכילה (9).

כשהכף והמזלג מסייעים לברירה

ה. אבל אסור להפריד בכף בצמצום את השמנת שעל גבי החלב, או את השומן הצף ע"ג המרק, אפילו אם בדעתו לאכול את השמנת ואת השומן לאלתר, כיון שהכף מסייעת להפרדת השמנת בצמצום, הרי זו ברירה בכלי (9).

כפות שיש בהם נקבים

1. הכפות, שיש בהם נקבים, והן עשויות לסינון, כגון הכף העשויה ליטול בשר מתוך מרק, או לסנן את האטריות מן המשקה שמעורב בהן – דינן כמסננת, ואסור להשתמש בהן בשבת, ויש שהתירו, אם כוונתו בשימוש בכף רק להעביר את האטריות לצלחת, ואינו שווה בהעברה (אף על פי שנוזלים מעט מים מן הכף (9)). [ראה בהערות (9)].

מלחיה שיש בה גרגירי אורז

2. יש סוברים, שאסור להשתמש בשבת במלחיה סגורה, שיש בה נקבים להוצאת המלח, והונחו בתוכה גרגירי אורז (כדי לספוג את לחות המלח), כי כשבורר את המלח מגרגירי האורז, נחשב כבורר בכלי (9). אולם הרבה חולקים וסוברים, שאין פעולה זו נחשבת למלאכת בורר בכלי, שהרי הנקבים מיעדים לפיזור המלח ולא לברירת המלח מן האורז, (שהרי אף אם לא היה האורז

מקורות והערות

פ. משניכ סימן שיט סקטור. פ*. חז"א סימן נד ס"ק ה. פא. שו"ת אגרות משה א"ח ח"א סימן קכד. פב. אגלי טל כורר ס"ו, שו"ת אג"ס ס"י קכד, שו"ת מחזה אליהו סימן נא. פג. מ"ב ס"י שיט ס"ק טב ושעה"צ ס"ק נח, עין מנחת יצחק ח"א סימן עו, שש"כ פ"ג הערה קכו. פד. שש"כ פ"ג סנ"ד, וע"ע בשו"ת שכס הלוי ח"ח ס"י נח שאוסר בכה"ג, משום שכפות אלו נעשו לברירה. פה. אודות השימוש בכלי שמגישים בו זיתים לשלחן (הנקרא חמוצון) שכתחיתו מסננת לסינון הזיתים מן המשקה, ראה מש"כ באיל משולש (פ"ו סל"ה) שאסור להשתמש בכלי זה משום שיש בתחתיתו מסננת לסינון המים מן הזיתים, וכחב שם ששמע בשם חכם אחד להתיר מכמה טעמי: א) זיתים הם דברים גדולים שניכרים כמים, ואין כוה איסור בורר (ראה כסימן ר ס"ד). ב) הנקבים כמסננת גדולים ביותר. ודעת האי"ם שם שלא כאותו חכם, כיון שזית אינו דבר גדול, וכל היחוד שביתת השבת הוא רק ברכרים גדולים ביותר כעין ביצים במים. וצ"ע בדיון זה. פו. ספר הלכות שבת להגר"ם פינשטיין וצ"ל (עמ' 196), וכ"כ בספר שש"כ פ"ג סעיף ט', ועיי"ש בהערה קעט. אכן בחיבורים ומילואים לשש"כ להערה קכה כתב הגרש"ז אורעבך וצ"ל שיש להתיר.

מעורב במלח, היה משתמש בכלי זה) והפרדת המלח מן האורז אינה נחשבת לברירה בכלי אלא לברירה ביד, ומותרת לצורך אכילה לאלתר (פז).

הפרדת פסולת מפסולת

ח. מותר להשתמש בשבת במסננת שעל פי הכיור, וכן במשולש שבכיור (העשוי להשליך בו פסולת) (פח), לפי שאין איסור בורר חל על הפרדת פסולת מפסולת והשלכתם לאיבוד (פז).

תיון שבפיו מסננת, שקית תה

ט. מותר למזוג תמצית תה צלולה מקומקום, שיש בתחתיתו עלי תה, גם אם מותקנת מסננת בזרבובית הקומקום (צ) (שהרי אינו בורר בין התמצית לעלים), אבל אם מעורבים עלי התה בתוך התמצית, יש אוסרים למזוג את תמצית התה דרך המסננת, לפי שנחשבת לכלי של ברירה (צא).

י. מותר להכין כוס תה בעזרת שקית המכילה עלי תה, (או ע"י כפית תה, שהיא כפית כפולה מנוקבת, ששמים בה עלי תה) ואין בכך משום איסור בורר (צב), אך יעשה זאת בכלי שלישי בלבד (משום חשש בישול) (צג). ויש שאסרו ליתן את שקית התה בכלי שלישי – כל זמן שהיד סולדת במים (ויתבאר ענין זה בפרק יד סימן יא – יב).

יא. ראוי להזהר להוציא את השקית (או את כפית התה) בכפית, ולא ביד, מפני שאם אחר הוצאתה ישהה את השקית על גבי המים שבכוס, תיטפנה טיפות תמצית חזרה לתוך הכוס, ויש בזה חשש של איסור ברירה (צד). ויש שהתירו להוציא את השקית מהכוס, ובלבד שלא יטפטף בכוונה מן השקית לכוס (צה).

מקורות והערות

פז. איל משולש פ"ו ס' מא, וכן רעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל - ראה לעיל הערה פו. פח. אגרות משה ח"ד סימן עד בורר ד. פט. שם, איל משולש פ"ז הערה קיא. צ. שש"כ פ"ג סעיף נו. צא. שביית השבת בורר בא"ר ס"ק מט, נב ד"ה זכוב, כף החיים שיט ס"ק קיג. ויש שכתבו, שלא נהגו העולם להזהר בזה, וסברו להתיר הואיל וברצונו להשתמש לאלתר בתמצית התה, ועיקר שימוש של הכלי הוא ליצוק את התמצית לכוס, אלא שאגב יציקחה גם מסננת התמצית, ממילא אין הכלי נחשב לכלי של ברירה, שהרי אין זו עיקר תכליתו, עיין שש"כ פ"ג הערה קכה, והחזו"א סימן נג מסתפק בזה. ובספר שביית השבת (בורר ס"ק מט) כתב, שאפשר שטעם העולם להקל בזה הוא משום ששוהין את התה אף כשנמצאים העלים שם ומסננים את העלים כשיניס. ויעוין בשר"ת מנ"י ח"ד סימן צט, שר"ת צ"ץ אליעזר חלק יד (סימן מו). צב. שמירת שבת כהלכתה פ"ג ס' נח. צג. משום חשש קלי הבישול כפי שנחבאר שם. צד. מנחת יצחק ח"ד ס' צט, שש"כ שם. צה. איל משולש פרק ז' סל"ג.

ח. ברירה לאלתר וברירה לאחר זמן

ברירה לאחר זמן

א. הבורר כדי לאכול לאחר זמן חייב, ואפילו בורר בידו אוכל מן הפסולת. כיון שרוב פעולות ברירה נעשות כדי לאכול לאחר זמן ולא לצורך מידי, הרי זו דרך ברירה (צו).

ברירה לאלתר

ב. מותר לברור אוכל מפסולת בידו כדי לאכול לאלתר (צו*) או להאכיל לאחרים לאלתר, כיון שלקחת אוכל מן הפסולת כדי לאכלו מיד, אינה דרך מלאכה אלא דרך אכילה (צז).

ומה נקרא לאלתר? סמוך לאותה סעודה שהולך לאכול עתה (צח).

סמוך לסעודה

ג. "סמוך לסעודה" – פירושו סמוך לסעודה ממש, דהיינו יתחיל לברור לפני הסעודה רק כפי הזמן הנצרך לו להכנת הסעודה (צט). ויש הסוברים, ששיעור "סמוך לסעודה" הוא חצי שעה לפני הסעודה (ק). (ויש מקילים שעד שעה נחשב סמוך לסעודה (קא)).

ברירה לכל הסעודה

ד. עם זאת מותר לברור (בידו, אוכל מפסולת) את כל הכמות הדרושה לסעודה שעומד לערוך, גם אם הסעודה תימשך זמן רב (קב), או הסועדים מרובים, והוא עסוק בהכנת הסעודה זמן רב. לדוגמא: בשמחה משפחתית, מותר להתחיל בברירה קודם הסעודה כפי הזמן הנצרך, ואפילו מספר שעות קודם הסעודה (קג).

מקורות והערות

צו. משנה ברורה שיט ס"ק י. צו*. סימן שיט ס"א. צו. משנה ברורה בהקדמה לסימן שיט. צח. שו"ע הרב סימן שיט ס"ג, מ"ב ס"ק ד. צט. שו"ע הרב סימן שיט ס"ג כדעת המג"א סימן שכא ס"ק טו בזה. ק. שו"ת או נדברו ח"ו עב, בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' קפה אות ג כתב שיש שהבינו כך בדעת החזו"א, וכ"כ בקובץ מבית לוי ח"ו דיני בורר בשם הגר"ש ואונר שליט"א. קא. בן איש חי שנה כ' בשלח, וכן יש לעיין בלשון שו"ע הרב ס"ג בזה שכתב אינו קרוי לאלתר אלא "סמוך לסעודה ממש", אבל אם לא יאכל עד לאחר שעה אסור, ולכאורה קשיא דיוקא דרישא אדיוקא דסיפא, וכן מבואר גם בשו"ע הרב (סימן שכ"א ס"י) להזהיר שלא יתחילו לעשות עד לאחר שיצאו מבית הכנסת, מפני שצריך שיהא סמוך לסעודה ממש, ואולי י"ל בכוננת הרב שסובר כדעת האג"ט שלאחר היינו עד שעה סמוך לברירתו, אבל אם אינו מיסב תיכף לא יברור אלא מה שיאכל בתוך שעה סמוך לברירתו. יעוין שם באגלי טל בורר סעיף ה (ע"ש או"ק ט) שאם יעבור שעה בתוך הסעודה עד שיאכל הבורר חייב לברור "סמוך לסעודה ממש", וע"י שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סימן עד בורר יג, ולדעת האגלי טל (ס"ה) היתר שעה הוא רק שעה משעת הברירה עד האכילה, ולא שעה לפני הסעודה. קב. משנ"ב סק"ד. קג. שש"כ פ"ג סעיף סג. מיהו בספר נחלת אליהו (להגה"צ ר"א דושניצר) כתוב ששאל את

ברירה לאלתר בשאר דברים

ה. כמו באוכלין כך בשאר תערובות, כגון בגדים וכלים וכדו', מותר לבורר את מה שרוצה מתוך שאר הדברים סמוך לשימושו בחפץ הנבחר.

שימוש לאלתר

ו. אין היתר ברירה לאלתר, אלא כשבורר כדי להשתמש בדבר הנבחר מיד, כגון: באוכל - לאוכלו; בבגד - ללבושו; בספר - ללמוד בו. אבל אם התועלת מן הברירה איננה מידית - הרי זו ברירה לאחר זמן ולא לאלתר (קד).

כגון: אסור לקלוף בצלים וביצים כדי להכין מהם מיד מאכל ביצה קצוצה לסעודה שאינו עומד לאכלה מיד, שכן לא הכנת המאכל היא התכלית, כי אם אכילתו, לכן הקילוף צריך להיות סמוך לסעודה שבה יאכל המאכל (קד).

דוגמאות מעשיות

ז. בדרך כלל מעורבים מיני ירקות אחדים במגירת הירקות במקרה, וכן מעורבים כמה סוגים יחד במגש פירות. מכל אלו אין לבורר אלא את מה שצריך לאכול לאלתר (קד).

ח. כמו כן מותר לבורר סמוך לסעודה סכו"ם המונח מעורב במגירה ולקחת ממנו את מה שצריך לסעודה (קד).

גם אם לא היה הסכו"ם מעורב מלכתחלה, אלא שנתערב תוך כדי נטילתו לשלחן, אין לבורר אותו אלא סמוך לסעודה (קד*).

ט. גם הרוצה לבורר ספר המעורב בין ספרים אחרים, יעשה כן סמוך לעיונו בו, ואם מעוניין בהוצאת הספר זמן רב קודם עיונו בו, יוציאנו ויעיין בו מעט, ואח"כ יניחנו כדי לעיין בו לאחר זמן (קד). [ראה בהערות (קט)].

י. כמו כן אין לבורר את בגדי הילדים בליל שבת כדי להכניס לבוקר, אלא יש לבררם סמוך לשימושם (קז).

מקורות והערות

דעת החזו"א בענין זה והחמיר לו משום שכ"א נחשב ככ"א נפרד. וצריך שיהיה סמוך לסעודה של כ"א מן המסוכים. (יש לעיין בדעת החזו"א האם החמיר בשמחה משפחתית ג"כ, אף ששם כ"א קשור לשני, וי"ל שהחמיר רק בשיבה בפ"ח שלא היו אוכלים בשבת בבת אחת, וצ"ע). קד. שש"כ סעיף עג בהבנת הבית"ל סי' שיט ס"ד ד"ה חייב, ועי' בקובץ מבית לוי ח"ו כדוני בורר שהביא דעת הגר"ש ואזנר שליט"א, שמותר לקלף פירות לפני שיוצאים לטייל אף שאין אוכלים מיד, מ"מ נחשב כ"סמוך לסעודה". קה. שם. קו. אי"מ פ"ח סי"ט. קז. שם סעיף כא, בשו"ת פניני המאור מספר מאור השבת הביא את דעת הגר"שז אויערבך וצ"ל. שמותר לבורר סכו"ם לצורך סידור שלחן השבת, אף שמכניס כמה שעות לפני הסעודה, אם כוונתו ששלחן השבת יראה יפה, מכיון שהיפוי נעשה לאלתר (שם בעמ' תפז). קז*. שם. קח. שש"כ פ"ג סעיף סט. קט. אין איסור ברירה חל על ספרים המונחים במדף, ושם הספר כתוב על הכריכה כמבואר בספר איל משולש פרק יח סי' בשם שביתת השבת, ועיין שש"כ פרק ג' הערה קצו. קי. מנחת שבת סימן פ ס"ק ע.

יא. אין למיין לאחר התפלה את הסיפורים והחומשים המונחים זע"ז בערבוביא, ואין לשים כל אחד במקומו, אלא יניחם בארון מעורבים (קיא). אבל מותר למינם בשבת בבוקר לאחר המנין הראשון, כדי שיהיו מוכנים למנין השני, העומד להתחיל מיד. (ראה לקמן סימן יב סעיף ה').

ט. קליפות

א. בקילוף פירות וירקות יש משום בורר (ק"ב). לכן, הקולף פירות כדי לאכלם לאחר זמן (ק"ג), או קולפם בכלי המיוחד לזה, כגון מקלף פירות – עובר על איסור בורר (ק"ד).

ב. אבל מותר לקלף פירות וירקות ביד או בסכין (קטו) כדי לאכלם מיד, ואף שבורר את הקליפה (שהיא הפסולת) מן האוכל, אין זו "דרך ברירה" אלא "דרך אכילה", כיון שאי אפשר להגיע לאוכל באופן אחר, הקילוף הוא דרך אכילה ומותר (קטז).

סוגי הקליפות

ג. כל קליפה, שאין רוב בני אדם אוכלים אותה, יש בהסרתה מן הפרי משום בורר (ק"ז). לפיכך, אסור לקלף קליפת אגוזים, ביצים, תפוזים, בננה, בצל (ק"ח), אלא א"כ מקלפם ביד או בסכין כדי לאכול לאלתר (ק"ט).

ד. יש טוברים, שאין כלל איסור ברירה בקליפה הראויה לרוב בני אדם, כגון קליפה של תפוח עץ, משום שהיא נחשבת למין אחד עם הפרי, לכן מותר לקלפה אפילו בכלי המיוחד לכך, ואפילו אם אין בדעתו לאכול את הפרי לאלתר (ק"י).

יש מתמירים, שגם בקליפה הראויה לרוב בני אדם, יש איסור ברירה, ולכן

מקורות והערות

קיא. מסגרת השלחן סימן פ סט"ז, ויש שהתירו בברירת ספרים, שו"ת מהרש"ג ח"א סימן לו, אור שמח פ"ח שבת ה"א. אמנם למעשה מתמירים כזה. וכתב בספר שו"ת נשמת שבת (סימן קנח) שאם כוונת המסדר כדי שיהיו הספרים מונחים ללומדים שבאים לאלתר ללמוד, אף שספק אם ישתמשו בספרים – יש מקום להקל בזה, בצירוף דעת הפמ"ג (כסימן שיט הובא בביה"ל סי"ג ד"ה היו) שמיקל בכה"ג. אמנם יש שהתירו לקחת כל ספר וספר בפני עצמו כדי להחזירו למקומו בארון כמבואר לקמן בהערה קנח. קיב. סימן שכא סעיף יט, משני"ב שם ס"ק פג-פד, כיה"ל ד"ה לקלף, ויעו"ש שביאר הביה"ל באריכות אם יש בזה איסור בורר מן התורה. קיג. שם. קיד. אגלי טל בורר פ"ו, ודעת רוב האחרונים שמקלף הוא כלי מיוחד לקילוף, שו"ת מחזה אליהו סני"א, שו"ת חשוניות והנהגות ח"א סימן כח. קטו. אגלי טל סעיף ו, ובי"ב בשו"ת אג"מ (ח"א סימן קכד). קטז. ביאור הלכה סימן שכא בסוף הסימן ד"ה לקלף, ויעוין בביה"ל סימן שיט ס"ד ד"ה מחוך, שכתב טעם אחר ע"ז. קיז. אגלי טל סעיף ו, שש"כ פ"ג הערה פד. קיח. שם. קיט. רמ"א סימן שכא ס"ט. ועיין בשש"כ פ"ג ס"ל, שיש לעיין האם מותר לקלף מלפפון בכל אופן כיון שהרבה כני"א אוכלים אותו בקליפתו. קכ. אגלי טל בורר ס"ז, סימן שכא שעה"צ ס"ק צז.

יש לקלפה רק סמוך לסעודה, ולא ישתמש בכלי המיוחד לקילוף (קכא). [ראה בהערות (קכב)]

הסרת עלי החסה החיצוניים

ה. מותר להסיר מן החסה את העלים החיצוניים (שאינם טובים לאכילה) כדי לאכול את העלים הפנימיים לאלתר (קכג) (כדין קליפת שאר פירות), אבל אסור לברור עלי חסה שכבר הופרדו, ויש ביניהם עלים מעופשים, שאינם טובים כל כך לאכילה (קכד), אלא סמוך לסעודה יקח את העלים הטובים (קכה).

אגוזים ובוטנים

ו. מותר לקלף - אגוזים, שקדים ובוטנים, אפילו במפצח אגוזים לפי שאין הכלי מברר כלל, אלא מפצח את הקליפה, ועדיין מעורבים האוכל והפסולת (קכו).

ז. פיצח את האגוז לחלקים רבים, וחלקי הקליפה מעורבים בהם, אל יברור את הקליפות, אלא יברור דוקא את האגוז ויניח את הקליפות, וגם זאת לא יעשה אלא סמוך לאכילה (קכז).

הסרת תווית מעל החלה

ח. צריך להזהר בהסרת תווית המאפיה הדבוקה לחלה או לעוגה, ואין להסירה אלא עם מעט מהחלה (קכח).

אולם יש הסוברים, שמטעם איסור ברירה אין לאסור זאת לפי שדין הסרת התווית כדין הסרת הקליפה, שמותרת בשבת לאלתר, ורק כדי שלא יפגע באותיות המודפסות ע"ג התווית יסירה עם מעט מהחלה (קכט).

י. גרעינים

א. הוצאת גרעיני פירות היא הפרדת פסולת מאוכל, ולא הותרה אלא באופנים שיבוארו לקמן בסעיף ד (קל).

מקורות והערות

קכא. סימן שכא מ"ב ס"ק פד ויעוין בשש"כ פ"ג ס"ל. קכב. אבל מאכלים שאוכלים כל בני אדם את קליפתם, כגון משמש ועגבניה - מותר לקלפם גם בכלי המיוחד לכך כמבואר בספר איל משולש פרק יב הערה כה ובהלכה ז-ח. וכן יעוין בשו"ת אג"מ אר"ח (ח"ד, ער כורר אר"ח). קכג. סימן שיט סעיף א בביה"ל ד"ה מן העלים. קכד. שם ברמ"א, ואם הם ראויים לאכילה בשעת הרחק איסורם מדרבנן - מ"ב שם ס"ק ז. קכה. שם ברמ"א ס"א זביה"ל ד"ה מן העלים. קכו. אגלי טל כורך ס"ו. קכז. שש"כ פ"ג ס"ח. וצריך להזהר שלא להויר את הקליפות שלא לצורך האכילה, כי הן מוקצה. ועיין בשו"ע הרב "הלכתא רכתא לשבתא", שאסר לאכול לחזים ואגוזים בגלל קושי הזהירות מאיסור כורך ומוקצה. קכח. איל משולש פרק ו סעיף פד. קכט. שש"כ פ"ג ס"א זכרונות המצוינות שם. קל. משנה כרורה סימן שכא ס"ק פד בשם פרמ"ג.

סוגי הגרעינים האסורים

- ב. אסור לברור גרעיני זיתים, מישמש, תמרים, אפרסק, תפוז, שסק, אבוקדו וכדומה, שאינם ראויים לאכילה כלל (קלא).
- ג. אסור לברור אפילו גרעיני תפוחים ואגסים (קרב), (אף כי יש האוכלים אותם עם הפרי), כי רוב בני אדם משליכים אותם (קרג).

כיצד מוציאים את הגרעינים?

- ד. האופנים שבהם מותר להפריד את הגרעינים מהפרי לכל הדעות:
 - א. לאכול את הפרי מעל הגרעין.
 - ב. להכניס את הפרי עם הגרעין לפיו ולהוציא את הגרעין מפיו (קדד).
 - ג. למשוך את הפרי מעל הגרעין כדי לאוכלו לאלתר (קדה), דהיינו יאחז הגרעין בידו אחת וימשוך את האוכל בידו השניה.
 - ד. לפתות את הפרי באופן שיפול הגרעין מאליו (קדו).
 - ה. יש הסוברים, שמותר להוציא את גרעיני הפירות, כדרך שמותר לקלפם. כלומר, כפי שהותרה קליפת פירות (אף שבורר את הפסולת מן האוכל), משום שדרך אכילה כן, כן מותר להוציא גרעינים, בשעה שאוחזים ביד את הפרי לאכול, משום שדרך אכילה הוא בכך (קדז).
- ו. יש שהחמירו ואסרו לברור את הגרעינים, אפילו כשאוחז את הפרי בידו לאכול (קדח).
- ז. יש מתירים להסיר ביד גרעין, שבשר הפרי דבוק בו (כגון שזיף), ויש האוסרים זאת, וכבר נתבאר ענין זה באריכות בסימן ו סעיף ב.

גרעיני אבטיח ומלון

- ז. האוכל אבטיח, מכניס לתוך הפה את החתיכה על גרעיניה ומוציא את הגרעינים מן הפה, ואין בזה חשש איסור ברירה. אם אינו רוצה לעשות כן, ינער את פרוסת האבטיח כדי להפריד את הגרעינים בדרך זו, ויעשה כן סמוך לאכילה

מקורות והערות

קלא. משנה ברורה סימן שכא ס"ק פד, איל משולש פיק יג סעיף ג. קלב. אבל גרעיני תאנים, עגבניה ונזיאה וכדו', שדרך כל בניא לאכלם, אין משום בורר בהוצאתם, ראה בהערה 13. קלג. כביה"ל (סימן שח ס"ל ד"ה גרעיני) כתב, שגרעיני תפוחים ואגסים ראויים אף לאכילת אדם ולפעמים אוכלים אותם עם הפרי. אפ"ה לגבי ברירה צריך להחמיר בהוצאת גרעיניהם, מכיון שרוב בניא אינם אוכלים אותם, כפי שנתבאר בסימן ט ס"ג. קלד. סימן שיט סט"ז, חזו"א סימן נד ס"ק א. קלה. חזו"א סוף סימן נד. קלו. שם. קלז. מ"ב סימן שכא סקפ"ד בשם הפמ"ג, ועיי"ש בשעה"צ סקצ"ה דהטעם הוא משום שכשעת אכילה ממש מותר לברור הפסולת, וכפי שהתיר הביה"ל (סימן שיט ס"ד ד"ה הבורר בשם הרמב"ן), ואע"פ שהביה"ל שם לא סמך על הרמב"ן, מ"מ בגרעינים שהפמ"ג מצדד שאף סמוך לסעודה מותר (כפי שהובא במ"ב שם), עכ"פ בשעת אכילה יש להקל בזה. קלח. משמעות החזו"א סימן נד ס"ק ר"ה, המיקל בזה לסמוך על המחירים יש לו על מי לסמוך כמבואר במשנ"ב סימן שכא ס"ק פד.

(קלס). ובאשר לגרעינים הנשארים דבוקים בפרי - הנוהג להקל ולהוציאם מבשר האבטיח, יש לו על מי לסמוך, אם יעשה כן סמוך לאכילתו (קמז). כשפותח מלון, מותר לזרוק את הגרעינים שבו, שאם לא כן אי אפשר להגיע אל בשרו (כדין קליפת מאכל - ראה לעיל סימן ט ס"ב), ויעשה זאת סמוך לסעודתו (קמא).

יא. עצמות בשר ודגים

א. אסור לברור את העצמות מדגים או מבשר, שהרי זו ברירת פסולת מן האוכל (קמב).

האופנים המותרים

ב. אם מכניס לתוך פיו את הבשר עם עצמותיו, או את הדג על אדוותיו, ודאי מותר לו להוציא את העצם או את האדוות מתוך הפה, ואין כאן חשש ברירה (קמג).

כמו כן מותר לאחוז את העצם ביד ולאכול את הבשר מעליה, או להסיר במזלג את הבשר מן העצם שבצלחתו, אפילו כשהוא מחזיק בידו בעצם שבצלחת (קמד).

ג. עצם, שיש עליה מעט בשר, מותר לבררה, שהרי מותר לברור פסולת עם קצת מן האוכל (קמה). (לדעת ה"חזון איש" אם אין דעתו על הבשר שעל העצם אלא לברירת הבשר שבצלחת - אסור קמו).

ד. מותר לברור עצם וכה הראויה לאכילה, אפילו משליכה בלי לאכלה (קמז). (ולדעת ה"חזון איש" אם כוונתו לברירה - אסור קמח).

ה. מותר לברור עצם, אם מוצץ את הלחלוחית שבה קודם שמשליכה (קמט).

מקורות והערות

ש"ת נשמת שבת סימן קסה. קלט. כף החיים סימן שיט ס"ק מז בשם הכן איש חי. קמ. שם. ששי"כ פרק ג סעיף טז. קמא. ששי"כ פרק ג סלי"ג, ולדעת החזו"א י"ל שאסור אף בכה"ג, וראה מש"כ באי"ב פרק יג הערה כג. קמב. סימן שיט ביה"ל סעיף ד ר"ה מתוך. קמג. סי' שיט סט"ז, חזו"א סימן נד ס"ק א. קמד. שביית השבת ס"ק כ בשם מגן אבות, חזו"א סימן נד ס"ק ה. קמה. יעוין הערה סט. קמו. לדעת החזו"א, אם דעתו על הבשר שעל העצם, ונוטל העצם לאכלה, הרי היא בטלה לגבי הבשר ומותר לברור, אבל אסור ליטול את העצם כדי לברור את הבשר מן העצמות, כיון דאין דעתו לבשר שעל העצם אלא לברירת הבשר שבצלחת. חזו"א סימן נד סק"ג. בספר איל משולש (פרק יד ס"ד) כתב שיש שהבינו בדעת החזו"א, שאף אם אוכל את הבשר שע"ג העצם אסור, כיון שכונתו לחיקון המאכל, והביא שם גם דעות שהקילו, וע"ע בהערה סט. קמו. סימן שיט ס"ד ביה"ל ר"ה מתוך. קמח. לדעת החזו"א (שם סק"ד) כל שניכר הרבה שדעתו לברירה, שיהיה הבשר מבורר מן העצמות - אסור. קמט. סימן שיט ס"ד ביה"ל סוד"ה מתוך. ודעת חזו"א בזה עיין איל משולש פ"ד סעיף ז ובהערות שם.

עב _____ משנת השבת

1. אין למחות ביד הבורר את העצמות בשעת אכילה (קט), כשאוחז בידו את החתיכה לאכלה (קנא) (ולדעת החזון איש יש למחות ביד המיקל בזה (קנב)).
2. יש שנהגו לאכול בשבת קציצות דגים ("געפילטע פיש") כדי שלא להכשל באיסור בורר (קנג).

יב. מיון

א. אסור למיין אוכלין או חפצים ממינים שונים המעורבים זה בזה, גם אם אין כוונתו להשתמש בסוג אחד מהם עתה, אלא להניח כל אחד במקומו המיוחד, שהריהו בורר מתוך התערובת לא כדי להשתמש לאלתר בשני המינים שבירר (קנד).

דוגמאות

ב. לפיכך, אסור להפריד תפוזים ואשכוליות, הנתונים בקערה אחת ולהניחם בשתי קערות נפרדות, אלא אם כן בדעתו לאכול מהם לאלתר, כמו שנתבאר בסימן ח.

ג. כמו כן אסור למיין בגדים ממינים שונים המעורבים בערימה ולסדר כל בגד במקומו (קנה).

ד. וכן אסור למיין כלים מסוגים שונים המעורבים במייבש הכלים ולסדר כל כלי במקומו (קנו).

כמו כן אסור להפריד זה מזה סכ"ס בשרי שנתערב בתוך סכ"ס חלבי, אלא סמוך לשימוש של אחד מהם יקח רק את הנצרך לו, ואל יוציא יותר מזה (קנז).

ה. אסור למיין ספרים המונחים בערבובייה, כדי לסדרם במקומם בארון הספרים (קנח) [ראה בהערות (קנס)].

מקורות והערות

קנ. המ"ב בביה"ל ד"ה מחוך מלמד זכות גם על המפרידים את העצמות מן הבשר לפני הסעודה. קנא. סימן שיט ביה"ל ד"ה מחוך. קנב. לדעת החזו"א (סימן נד סק"ד) צריך למחות ביד המיקל בזה, ויע"ע בהערה עג לעיל. קנג. ספר קהילת יו"ט על זכתי"ם כשם הגרי"ד מבריסק. קנז. ביה"ל שיט סיג ד"ה היו זע"ש שהפמי"ג מסתפק בזה. קנה. עיין משנ"כ סקט"ו. קנו. אי"ס פי"א ס"ב. קנז. שש"כ פיג ס"פ, רע"ש בהערה ריר, רצ"ע בדבריו שם. קנח. שש"כ שם סעיף פא. קנט. כתב השש"כ שם, שמוחר להסיר את הספרים מצל השלחן, כשברצונו לפנות את השלחן ונות לו ליקח כל ספר בנפרד, כלומר לקחה מן הבא לידו כל ספר וספר בפני"ע ולהחזירו למקומו בארון, ויערין בהערות ומילואים להגרש"ז אויערבך זצ"ל שכתב (עמ' ט) וז"ל: אפשר הואיל ודרך המוציא ספרים ללמוד בהם להחזירם למקומם מותר להחזיר כל ספר למקומו ואין בזה משום בורר, אפילו אם אינו צריך עתה את השלחן. (ובספר ילקוט יוסף [עמ' שלט] מתיר לסדר את הספרים ולמיין כל ספר למקומו מכמה טעמי), ונראה שאם כוונת המסדר כדי שיהיו הספרים מוכנים בשביל הלומדים שיבואו כשעה הקרובה ללמוד (אף שספק אם ישתמשו בספרים אלו) – אין להחמיר בזה (שו"ת נשמת שבת עמ' קס). אמנם לטעם זה ההיתר משום לאלתר, ולפי"ז אסור לסדר ספרי לימוד לפני התפילה. ויש שאסרו להחזיר את הספרים למקומם

ו. אסור לסדר בארון צעצועי ילדים המונחים בערבוביא ולשים כל אחד במקומו (קס). כמו כן אסור למיין משחקי קלפים לסדרות כדי להניחם במקומם, כיון שכל צעצוע ומשחק שהוא לוקח בידו - לשם מיונו הוא לוקח, ויש בו איסור ברירה (קסא).

ז. אסור לסדר כלים המעורבים בכיור באי סדר, ולהניח בנפרד את הצלחות, את הסכ"ם ואת הכוסות, וכן אין למיין את הסכ"ם (קסב).

ח. אסור להפריד ירקות מתוך מרק הגשאר לאחר הסעודה, כדי לשים כל אחד במקור בנפרד (קסג).

כמו כן נשאים לעתים על מגש סוגי עוגות מעורבים, אסור למינם לסוגיהם ולהניח כל דבר במקומו, אלא יניחם מעורבים.

ט. מותר להדיח כלים, שצריך להם בשבת.

וכיצד יעשה? יוציא מן הכיור מכל הבא לידו וידיחנו, אבל לא יוציא קודם הצלחות וידיח כל אחת, ואח"כ יוציא הכוסות וידיח כל אחת, לפי שאסור לברור, אם אין צורך לאלתר בחפץ הנברר (קסד).

לאחר שהדיח את הכלי, מותר להניחו במקומו הקבוע או במקומו במיבש הכלים (קסה) [ראה בהערות (קסו)].

פינוי השלחן

י. יש מחמירים שלא להסיר לפי סוגיהם כלים המעורבים זה בזה מהשלחן, דהיינו, אין לאסוף קודם כפיות, ואחר כך מזלגות, וכן הלאה, אלא יאסוף מכל המינים יחד, מכל הבא לידו (קסז). ויש שהקלו בזה וסוברים, שאין זה נחשב לתערובת (קסח).

יא. אם נשארו על הצלחת סוגים שונים של מאכלים באופן שנראים מעורבים, אסור למינם ולשים כל מין בכלי נפרד (קסט).

מקורות והערות

אף באופן זה, ורק אם מעיין קצת בכל ספר לפני שמחזירו לארון - מותר. אי"מ פי"ח סי"ב, וע"ע בשו"ת נשמת שבת עמ' קמ. קס. שש"כ פרק ג ספ"ג. קסא. אי"מ פי"א סי"ד, אבל להפרידם כדי לשחק בהם לאחר מותר, ככל ברירה שהותרה לצורך שימוש לאלתר. קסב. איל משולש פרק יא סי"ו. קסג. איל משולש פי"א סעיף טו, ועיין לעיל סימן ד סעיף ג-ד, שבתחיכות גדולות במרק אין איסור ברירה. קסד. אי"מ פי"ט סי"ח, ויעיין בשש"כ פי"ג הערה דט ובתיקונים ומילואים לפרק יב בשש"כ הערה סד. קסה. איל משולש פרק יא סעיף ה ושש"כ פי"ג סעיף עז. קסו. בא"מ פי"א הערה כ הביא את דעת הגר"ש אלישיב שליט"א שאסר להניח את הכלי במקומו הקבוע, אם מלכתחילה היתה כוונתו ל"מיון" בסוף. קסז. איל משולש פרק יא סט"ז, ראה גם בשו"ת אג"מ או"ח ד סוף סי' עד. קסה. שם בשם הגר"ש ואזנר שליט"א. קסט. עיין לעיל סימן כ באיזה צורה נקרא חצרות.

יג. סינון משקה

שלשה סוגי משקה

א. כבר נתבאר (בסימן ז' סעיף ג'), שיש משום איסור בורר בסינון משקה מהפסולת שלו.

אמנם מצאנו ג' סוגי משקה לענין סינון:

- א. משקה צלול – רוב בני אדם שותים אותו בלא סינון.
- ב. משקה עכור קצת – אפשר לשתותו בלא סינון, אבל רוב בני האדם מסננים אותו.
- ג. משקה עכור לגמרי – אי אפשר לשתותו כלל בלא סינון.

משקה צלול

ב. מותר לסנן אפילו במסננת משקה צלול – שרוב בני אדם שותים אותו בלא סינון (קט), כיון שרוב בני אדם שותים אותו בלי לסננו, אין כאן תיקון של בורר, והרי זה כבורר מין אחד (קעא) (ראה לקמן דין איסטניס).

חלקיקי שומן בחלב, חלקיקי פרי במיץ

ג. מותר לסנן חלב, שיש בו גושים קטנטנים של שומן, לפי שדרך בני אדם לשתותם בחלב (ראה לקמן דין איסטניס) (קעב).

וכן מותר לסנן חלקיקי פרי קטנים שבמיץ, לפי שרוב בני אדם נוהגים לשתות מיץ עם חלקיקים אלה, ומותר אפילו לסננם לתינוק, כדי שלא יסתמו הנקבים שבפטמת הבקבוק (קעג).

סינון מי הברז

ד. מותר להשתמש בברז מים שעל פיו מותקנת מסננת, כיון שדרך בני אדם לשתות את המים בלא סינון (קעד).

מקורות והערות

קע. ויש אומרים (הב"ח הובא במ"ב שט) שמותר לסנן רק אם כל בני האדם שותים כך. ולענין הלכה עיין בא"ר סקט"ו, שכל האחרונים העתיקו דעת הר"ן (הוא הדיעה הראשונה) להקל בזה, וכ"ה בשו"ע הרכ סי"ד, אג"ט סי"ו, ובחזו"א סר"ס נג. קעא. גמ' שבת קל"ט: סימן שיט ס"י, מ"ב סקל"ד. קעב. שש"כ פרק ג סמ"ט. קעג. איל משולש פרק טו ס"ח בשם הגר"מ פינשטיין זצ"ל, וטעם ההיתר הוא משום שאינו מסונם משום שמחשיבם כפסולת, אלא מטעם צדדי (כדי שלא יסתמו הנקבים שבפיטמה). קעד. עיין בשש"כ פ"ג הערה קסג שהעיר הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דלפי"ז אלה הנוהגים לא לשתות בפטת רק מים מסוננים יל"ע איך מותר להעביר המים דרך המסננת, ובתיקונים ומלואים כתב שאפשר שכיון שלא נראה לעינים כלל שום ערוב, ורק חוששים לחשש חמץ (מה גם שרוב שומרי מצוות אין חוששים כלל לזה) מסתכר שמותר, ויעוין מש"כ בחזו"א סוכה סימן קנ הערה כג וע"ע בקובץ מבית לוי ח"ו בנייני בורר מש"כ בזה. אם נפלה המסננת, מותר להחזירה רק באופן עראי, בלי לכורכה היטב, משום חשש

סינון לאסטניס

ה. במה דברים אמורים, שכל אלו וכיוצא בהם מותרים? דוקא אם מסננם אדם, שיכול לשתותם ללא סינון, אבל איסטניס שאינו יכול לשתותם ללא סינון – אסור לו לסננם (קעה). וכן אסור לסנן בשביל איסטניס, שאינו יכול לשתותם בלא סינון (קעו).

לפיכך אסור לסנן את חלקיקי שומן החלב למי שקץ בהם, או את חלקיקי הפרי לתינוק, שחוששים שיחנק בהם, וכדומה (קעז).

משקה עכור קצת

ו. אסור לסנן בשבת במסננת משקה עכור קצת, שאפשר לשתותו בלא סינון, אלא שרוב בני אדם מקפידים לסננו (קעח), אבל מותר לסנן משקה זה בסודר (שאינו כלי המיוחד לסינון) (קעט) כדי לשתותו לאלתר, ובלבד שיעשה שינוי: לא יעשה גומא בסודר כדי לקבל את המשקה (קעז). ויש המחמירים שדוקא אם הכל יכולים לשתות בלי סינון, מותר לסנן, כדי שיהיה המשקה צלול ביותר (קעט*).

לפיכך ראוי להחמיר שלא לסננו אפילו בסודר לחוש לדעות שהחמירו בזה (קעז).

ז. אסור לסנן במסננת מיץ תפוזים, שיש בתוכו גרעינים, או חתיכות מהפרי, לפי שרוב בני אדם מקפידים לסננו (קעח), אבל מותר לסננם בסודר, אלא שטוב להחמיר אף בסינון בסודר, כפי שנתבאר בסעיף ו.

וכן מותר מעיקר הדין לסנן בסודר במקום שיש מעט חול או לכלוך במים, ורוב בני האדם מסננים המים. אעפ"י שאסור לסננם במסננת, מותר לסננם בסודר מעיקר הדין, אלא שטוב להחמיר שלא לסנן אף בסודר (קעז).

משקה עכור לגמרי

ח. אסור לסנן משקה עכור לגמרי, שאי אפשר לשתותו כלל בלי סינון, ואסור לסננו אפילו בסודר (קעז).

לכן אסור לסנן אפילו בסודר, את היין מן השמרים שבו, או משקה שיש

מקורות והערות

איסור בונה, חזון איש סימן נג ד"ה ולענין השני. ויעויין בשו"ת מנח"י (ת"ז כ"ג) שכתב סברא להיתר, אף אם מקפידים שלא לשתות את המים בלא סינון. קעה. סימן שיט סעיף י ביה"ל ד"ה הואיל. קעו. דומיא דסימן שב ס"א ביה"ל ד"ה והוא שמקפיד, איל משולש פרק טו סעיף ט, ועיין ששי"ב פרק ג' הערה קנ. קעז. איל משולש פרק טו סעיף ט, וטעם האיסור הוא מכיון שחוששת שהתינוק יחנק ע"י שתיה זו, נחשב הדבר לברירה ולא למעשה צודי כבהערה קער. קעח. שו"ע סימן שיט ס"י וסי"א מ"ב ס"ק מ. קעט. שם. קפ. ס"י שיט ס"א. קפ*. דעת הרמב"ם הובא בשו"ע שיט ס"י, מ"ב ס"ק מ"ב. קפא. שם במשנ"ב סימן שיט ס"ק מ"ב, ולעז הצורך אפשר להקל בזה (אליהו רבא ס"ק יח). קפב. איל משולש שם סעיף יא. קפג. כמבואר בהערה קפא. קפד. סימן שיט סעיף י ובמ"ב

בו זבובים, תולעים, יתושים, וכדומה. כמו כן אסור לסנן מיץ תפוזים, אשכוליות או ענבים, שיש בהם גרעינים (גדולים) (קפה).
וכן אסור לסנן אפילו בסודר, משקה שיש בו שבירי זכוכית (קפה) (ראה בהערות).

סינון שני מינים מעורבים

ט. שני מינים מעורבים, כגון מרק ואטריות, סרדינים ושמן וכדו', הרי הם כמשקה עבור לגמרי, ואסור לסננם בין במסננת ובין בסודר.
כמו כן אסור להצמיד את מכסה הסיר לסיר ולהשאיר פתח צר לסינון כדי לסנן דרכו את המרק מן האטריות, או את הרוטב מן התבשיל, שהרי זה כבורר בכלי, ואסור לעשות כן (קפה).

העצות במקום שאסור לסנן

י. במקום שאסור לסנן משקה מפסולת, (כגון משקה שיש בו זבובים, שבירי זכוכית וכדומה) - מותר לשתות דרך מטפחת או בד, לפי שאין איסור ברירה, אלא כשבורר לפני האכילה או השתייה, אבל אם נברר המשקה תוך כדי שתייתו אין זו צורת ברירה אלא צורת אכילה, וזו מותרת (קפה). אולם אין לסנן מים בדרך זו - משום איסור "מלבן" (ראה הערה (קפה)).

יא. כמו כן מותר לתת משקאות אלו בבקבוק של תינוק ולשתות דרך הנקבים, או בכוס של ילדים שיש בה קש - כי שתיה דרך הקש היא דרך אכילה ולא דרך ברירה (קפה).

יב. מותר להצמיד ידו לכוס או לכלי ולהשאיר פתח צר לסינון, ולעכב בכך את הפסולת, אם דעתו לאכול לאלתר את מה שנשפך לחוץ (כדין בורר אוכל מתוך פסולת לאלתר) (קפה*) [ראה בהערות (קפה)]. כמו כן מותר להוציא את הגרעינים, את שבירי הזכוכית וכדומה, עם מעט מהמשקה (קפה*) (ויש האוסרים להוציא את הגרעינים אף עם מעט משקה (קפה)). וכן יכול לערוך את המשקה לכלי אחר, באופן שהפסולת תשאר בשולי הכלי שעירה ממנו (קפה*).

יג. יש שנתנו עצה נוספת: להגביה את הכוס עם הכף שבתוכו, ויכניס את

מקורות והערות

ס"ק מ. קפה. איל משולש פרק טז סעיף יז. קפו. אמנם נראה שאין איסור סינון, אם מצויים שבירי הזכוכית רק בתחתית הבקבוק, ומסנן רק המשקה שלמעלה, ראה שם בהערה מח. קפו. ספר הלכות שבת (עמ' 61) בשם הגרמ"פ. הובא באיל משולש פרק ז סל"ז. וצ"ע בתשובה (ת"ד סי' עז סק"א), וע"ע בשו"ע פ"ג הערה קנט. קפה. סימן שיט סט"ז. קפה*. ראה בפרק יח סימן ו'. קפט. איל משולש פרק ז סעיפים לט-מ עמ' קיב. קפט*. איל משולש פרק טז סעיף כז. קצ. לדעת שו"ע הרב בסידורו, אסור לעשות כן, לפי שנחשב כבורר פסולת מחוץ אוכל, ובחיבורו בפנים הספר לא כתב הכי. קצ*. לדעת הט"ז הובא במ"ב שיט ס"ק סא. קצא. שו"ע הרב בסידורו והחזו"א בסימן נג כתחילתו ובסימן נד סק"ג. קצא*. שם משנ"ב ס"ק נה, ולדעת שו"ע הרב בסידורו אין לעשות כן - ראה לעיל הערה קצ.

הזבוב לכף בזמן שעודו במשקה, ובידו השניה ימשוך את הכוס מטה, שבכך אין בוררים פסולת מאוכל, אלא אוכל מפסולת (קצב).

יד. רחיצת פירות

א. פירות וירקות, שמעורבת בהם פסולת כלשהי, ואין רוב בני אדם אוכלים אותם כך - אסור לתתם במים, כדי להפרידם מהפסולת (קצג), כמו כן אסור לשטוף את הפסולת בזרם מים, שכן גם בזה יש משום הפרדת פסולת מן האוכל (קצד), אלא יכין וישטוף פירותיו מערב שבת.

ב. אולם אם דבוק לכלוך בפירות, או שיש על הפירות אבק או חומר ריסוס וכדומה - מותר להסירו על ידי הזרמת מים עליהם, אבל יעשה כן רק סמוך לאכילת הפירות (קצה).

ויש שאסרו להסירם אף על ידי רחיצה בזרם מים, לפי שבורר הוא פסולת מן האוכל (קצו). לדעתם, אסור אפילו להסיר הלכלוך ביד (קצז).

רחיצה להיגינה

ג. אין איסור רחיצה וניקוי אלא בלכלוך ניכר לעין, אבל מותר לרחוץ פרי לשם היגינה, אם הלכלוך אינו ניכר, ואין בזה משום בורר (קצח).

לפיכך, מותר לחטא פירות נקיים על ידי שרייה במי קאלי או בחומר מחטא אחר (קצט).

ד. כמו כן מותר להשתמש במסנני מים מכניים (לא חשמליים) (ר), המסננים את החיידקים והכימיקלים מן המים (אף למי שמקפיד שלא לשתות המים בלא סינון), משום שאין הכימיקלים והחיידקים נראים לעין, אין נחשב זאת לבורר פסולת מן האוכל (רא).

מקורות והערות

קצב. בשם האדמו"ר בעל האמרי אמת הובא באיל משולש פרק ו' הערה קכו, וכך הועיל גם לדעת שו"ע הרב בסידורו. קצג. סימן שיט סעיף ת, משגיב ט"ק כח, ויע"ש בביאור הלכה ד"ה דהו"ל, שחשש שיש בזה איסור תורה. קצד. ששי"כ פרק ג סכ"א. קצה. ששי"כ שם בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, ויע"ש בשו"ת אגרות משה או"ח סימן קכה, וההיתר בזה הוא כיון שהפסולת דבוקה ע"ג הפרי (ולא מעורבת בין הפירות כבסעיף הקודם) נחשב המורידה כמוריד קליפה מן המאכל שמוחר לאלתר. קצו. איל משולש פרק טו ס"ג. קצז. איל משולש שם ס"ד, ועיין אגלי טל מלאכת בורר ט' טז. קצח. ששי"כ פ"ג סכ"א והערה נד, איל משולש פרק טו ס"ח. קצט. ששי"כ שם סעיף כא. ר. מכשיר מטהר מים חשמלי אין להשתמש בו בשבת, מכיון שגורם להפעלת המכשיר ע"י הוצאת המים, ואף ישנם מכשירים שדולקת נורה ביקורת עם הוצאת המים. רא. שו"ת נשמת שבת סימן קער. אולם מסננת, שמסננת את

עח _____ משנת השבת

קילוף הפרי עם הלכלוך

ה. כמו כן, מותר לקלף את הקליפה עם הלכלוך שעליה (סמוך לסעודה),
אע"פ שכוונתו להסרת הלכלוך – כיון שקילוף הפרי הוא דרך אכילה (רב).

מקורות והערות

הלכלוך והאבנים שבמים ומקפיר שלא לשחות את המים בלא"ה, אין להשתמש בה בשבת, וצ"ע.
רב. סימן שכא סעיף יט, שש"כ שט.

טבלאות

טבלה (מס' 1) לדיני בורר

ה מ ין				
הפעולה		אוכל מתוך פסולת	פסולת מתוך אוכל	במין אחד – גדולות מקטנות
ביר	לאלתר	מותר 1	חייב 2	מותר 3
	לאחר זמן	חייב 4	חייב 2	מותר 3
כנפה וכברה	לאלתר	חייב 5	חייב 2	מותר (ראה בהערה 6)
	לאחר זמן	חייב 5	חייב 2	מותר (ראה בהערה 6)
בקנון ותמחוי	לאלתר	פטור, אבל אסור מדרבנן 7	חייב 2	מותר (ראה בהערה 8)
	לאחר זמן	חייב 5	חייב 2	מותר (ראה בהערה 8)

הסברים לטבלה:

1. סימן א ס"ג
2. סימן ה
3. סימן ג
4. סימן ח ס"א
5. סימן ז ס"א
6. בפמ"ג א"א סימן שיט נסתפק בזה, ובתהלי"ד סק"ה כתב שמותר, וע"ע באי"מ פ"ג ס"א
7. סימן ז ס"ב
8. יעוין בהערה 6, ויש לדון מה סוכר הפמ"ג בקנון ותמחוי

טבלה (מס' 2) לדיני בורר

הסברים לטבלה:

1. ראה בסימן ט בענין סוגי קליפות שונים
2. סימן ט ס"ב
3. שם ס"א
4. סכין אינו כלי לברירה אלא כלי חיתוך, שם ס"ב
5. כבורר בנפה וכברה, סימן ט ס"א
6. שם

קילוף פירות ¹		
הפעולה	לאלתר	לאחר זמן
ביד	מותר ²	חייב ³
בסכין	מותר ²	חייב ³
בכלי לקילוף ⁵	חייב ⁶	חייב ³

טבלה (מס' 3) לדיני בורר

סינון משקים			
המין	הפעולה		
	במסננת	בסודר	סינון לתוך פיו
משקה צלול ¹	מותר ^{5,4}	מותר ⁶	מותר ⁷
משקה עכור קצת ²	אסור ⁸	יש מתירים עיי' שינוי ויש אוסרים, וראוי להחמיר ^{9,10}	מותר ⁷
משקה עכור לגמרי ³	חייב ¹¹	אסור ¹²	מותר ⁷

הסברים לטבלה:

1. שרוב בני אדם שותים אותו כך
2. שרוב בני אדם אינם שותים בלא סינון (אף שהמסנן שותה אותו בלא סינון), סימן יג
3. שכולם לא שותים אותו כך
4. מי שהוא איסטניס אסור לו לסננס (סימן ה ס"ד)
5. יש מהמזיקים שאסור במסננת אלא אם כן צלול לגמרי (סימן יג הערה קע)
6. מי שהוא איסטניס יש להסתפק אם מותר לסננס יעוין באיל משולש פ"ו הערה כד
7. סימן י"ג סעיף י
8. סימן יג ס"א
9. עיין סימן י"ג ס"ו
10. שם
11. סימן יג ס"ח
12. שם

פרק יא

מלאכה ח - הטוחן

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. טחינה האסורה בשבת

א. פעולה שיש בה חלוקת דבר לחלקים דקים נחשבת לטוחן. ב. מיעוץ פירות או ריסוקם. ג. מריחת פירות.

ב. גידולי קרקע ושאינו גידולי קרקע

א. עיקר איסורי טחינה הוא בגדולי קרקע. ב-ג. טחינת אוכל שאינו מגדולי קרקע.

ג. חיתוך דק דק

א. חיתוך פירות וירקות לחתיכות דקות. ב-ג. חיתוך דק דק סמוך לסעודה.

ד. טחינה בכלים המיוחדים לכך

א. טחינה בכלים המיוחדים לכך. ב. שימוש בכלי המיוחד לחיתוך בצל, או בסכין פורס ביצים.

ה. שינוי

א. טחינה על ידי שינוי; אופן השינוי. ב. מיעוץ בננה בשינוי.

ו. אין טחינה אחר טחינה

טחינה בדברים שהיו כבר טחונים; טחינתם בכלי המיוחד לכך.

ז. דינים שונים

א. לעיסת מאכל שאינו רוצה לאכלו. ב. הסרת טיט יבש מבגדו. ג. שימוש בתרופות בשבת.

הקדמה

הגדרת המלאכה: פירור גוף מוצק לחלקים דקים לשם הכשרתם לשימוש (א).

במשכן: שחקו (טחנו) את הסממנים, כדי לעשות מהם צבע שבו צבעו את היריעות.

שיעורה: שיעור החיוב מן התורה הוא לפי מטרת הטחינה.

הטוחן **אוכלים**, שיעורו – כגרוגרת (-כשליש ביצה) (ג).

המנסר עצים (או מגרד מתכת) כדי להשתמש בנסורת - חייב בכל שהוא. **החותך עצים** דק דק להסקה - אינו חייב (חטאת) עד שיחתוך כמות עצים המספיקה לבישול כגרוגרת מביצת תרנגולת (ג). (שיעור זה הוא רק לחיוב חטאת, אבל איסור יש מן התורה אף בפחות משיעור זה).

האב:

הטוחן בריחיים, וכן השוחק תבלין, סממנים וכיוצא בהם במכתשת (ז).

תולדותיו:

המחתך ירק (תלוש) **בסכין** דק דק, או עצים תלושים, וכן הנוסר עצים כדי ליהנות מהנסורת שלהם, או השף לשון של מתכת כדי להשתמש בעפרו, כדרך שעושים צורפי זהב, לפי שבכל אלו הפעולות הרי הוא הופך גוף אחד לגופים דקים רבים (ה).

איסורים דרבנן:

- א. מותר לטחון דברים שאינם גידולי קרקע והם ראויים לאכילה בלא הטחינה, כגון בשר, דגים או ביצים (ו). אך **אסרו חכמים לטחונם בכלי המיוחד לכך** משום "עובדין דחול" (שנראה כמעשה חול) (ז).
- ב. **חכמים אסרו לעשות בשבת כל דבר שהוא לצורך רפואה**, שמא יבואו לשחוק סממנים (צמחי רפואה וכדו') לצורך הכנת התרופות (ח).
- באיסור זה נכללת כל פעולה רפואית, כגון: נטילת תרופות, סיכה בשמן (במקום שאין סכין אלא לרפואה) (ט).

מקורות והערות

- א. רמב"ם הלכות שבת פ"ה הט"ו, פכ"א הי"ח ו-כ. ב. לדעת רבי חיים נאה וצ"ל שיעור גרוגרת הוא 19 סמ"ק לערך ולדעת התו"א 33 סמ"ק לערך (יש סוברים שהתו"א כתב שיעורו רק לחומרא, ועיין באורחות רבינו ת"כ). ג. רמב"ם שם. ד. שם. ה. שם. ו. סימן שכא ס"ט. ז. שם ס"י. ח. סימן שכא ס"א. ט. סימן שכז ס"א ובמ"ב סק"א וסק"ד.

ישנם מקרים בהם מותרת פעולה רפואית בשבת, ונתבאר בהרחבה בשו"ע או"ח סימן שכ"ח.

א. טחינה האסורה בשבת מהי?

א. כל פעולה שגורמת חלוקת דבר לחלקים דקים, כדי שיהיה נוח להשתמש בהם, נחשבת למלאכת "טוחן". בהגדרה זו נכללים טחינת תבואה, טחינת קפה, טחינת פירות או ירקות, שחיקת תבלינים, נסירת עצים וכל כיוצא בהם.

מערכת פירות וירקות

ב. ריסוק פרי ומערכתו נחשבים לטחינה, ואף באופן שמתמת לחות הפרי חוזר הדבר הנטחן ונדבק לגוש עבה.

לפיכך אסור למעך ולשחוק בננה, אף שהבננה נשארת גוש אחד מחמת לחותה (י).

ויש סוברים שאין איסור במיעוך, כיון שאינו מתפורר לחתיכות דקות, אלא נשאר גוש אחד כבתחלה (יא).

ג. משום איסור טחינה אין למרוח פירות כגון בננה או אבוקדו על פרוסת לחם (יב), אלא אם כן הם רכים מאוד, עד שאם אווזו במקצת הפרי אין השאר נגרר אחריו (יב*).

ד. פירות וירקות, שנתמעכו על ידי הבישול, ונוחים הם מאד לריסוק, אין בהם עתה איסור טחינה, לכן מותר למרוח פירות מבושלים (קונפיטורה) על פרוסת לחם וכדומה, וכן מותר לרסק ירקות ותפוחי אדמה שנתמעכו על ידי בישולם ונוחים הם למיעוך, אך אסור לרסקם ע"י העברתם דרך מסננת, משום שהמסננת היא כלי המיוחד לכך (יג).

מקורות והערות

י. חז"א סימן נו ד"ה ולענין. לדעת החז"א אסור המיעוך אף אם אוכל את המאכל לאלתר, כפי שנחבאר שם בהערה, וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"א סימן פו. יא. תהלה לרוד (בהשמטות לסימן רנב), קצוה"ש בברכה"ש סימן קל סק"יט, שו"ת אג"מ (ח"ד סימן ער, טוחן או"ב), וכתב באג"מ (שם) שלכתחלה ראוי להחמיר בדעת החז"א שיש איסור טחינה ע"י ריסוק או מיעוך ורק בשינוי יש להקל. יב. שש"כ פ"ו הערה יו. יב*. דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל הובאה בשש"כ סס. אמנם להריעות המתירות בסעיף הקודם אין איסור למרוח פירות על פרוסת לחם - ראה בשו"ת נשמת שבת סימן שח, וע"ע בהערה יא שיש שהחמיר לכתחלה בכ"ע. יג. חז"א סימן נח סק"ט, שש"כ שם הערה כא, ויעוין בשו"ת אג"מ ח"ד טוחן, שכתב שצריך שיהיו התפוחי אדמה מרוסקים היטב. וע"י בשש"כ פ"ו ס"י שכתב בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאסור להעביר את הירקות דרך מסננת על מנת לרסקם דק דק, משום

ב. גידולי קרקע – ושאינם גידולי קרקע

א. עיקר איסור טחינה הוא בגידולי קרקע (יד). לפיכך אסור לטחון או לחתוך דק דק כל דבר שהוא מגידולי קרקע, כגון פירות או ירקות, בין שאינם ראויים לאכילה ללא הטחינה או החיתוך, ובין הראויים לאכילה אף ללא טחינה וחיתוך.

טחינת אוכל שאינו מגידולי קרקע

ב. אין איסור טחינה על אוכל שאינו מגידולי קרקע, אם הוא ראוי לאכילה כמות שהוא, כגון ביצה או בשר מבושל, לפיכך מותר לחותכם דק דק או למעכם, אבל אסור לעשות כן בכלי המיוחד לכך (סו).

לרוגמא: מותר למעך בשיני המזלג ביצה, בשר, או דגים מבושלים, ואפילו דעתו לאכול רק לאחר זמן (באותה השבת) (סו). אבל אסור לעשות כן בכלי המיוחד לכך.

ג. אבל אם האוכל אינו ראוי לאכילה ללא חיתוך (אף שאינו מגידולי קרקע), אסור לטחון. לפיכך אסור לחתוך בשבת לחתיכות דקות, בשר חי שאינו ראוי לאכילה לרוב בני אדם, וכל שכן שאסור לטחון (יז).

ג. חיתוך דק דק לאכילה לאלתר

א. אסור מן התורה לחתוך בסכין ירקות ופירות לחתיכות דקות ביותר (יח) משום "טוחן" (יס).

מקורות והערות

שהמסננת היא כלי המיועד למלאכה זו. יד. סימן שכא סי"ב, מ"ב ס"ק לח. טו. שם סי"ג. טז. ששי"ב פ"ר סי"ד. יז. סימן שכא ס"ט, ואם איסור טחינה באופן זה הוא מה"ח, חלוי במחלוקת האחרונים בהבנת דברי תורה"ד בסימן נו שהיא מקור ההלכות שבסעיפים א-ג, דהגרי"א בביאורו לשו"ע ס"ט והפמ"ג משב"ז סק"י והאג"ט סק"כ נקטו שאין איסור טחינה אלא בגדו"ק, אמנם התו"א בס"ס נו האריך בביאור תורה"ד שרק באוכל ס"ל שאין טחינה אלא בגדו"ק משא"כ בשאר דברים כגון עפר ומתכת ש"י טחינה אף באינו גדו"ק, וכ"מ בשו"ע הרב בסימן שכא ח"י, וכ"כ הנשמת אדם כלל יז סק"ב, וע"ע בשו"ת תפלה למשה סימן מח שהאריך בזה, והביא שבשו"ת הריב"ש (סימן קפד) שהביאו הטור"ע כס"י נראה ששייך איסור טוחן מה"ח בגבינה. כמו כן אסור לטחון מלח, אע"פ שאינו מגידולי קרקע, הואיל ואינו ראוי בפנ"ע לאכילה אלא ע"י תערובת, יש בו איסור טחינה (סימן שכא ס"ח, שו"ע הרב סי"ב). אמנם מלח שהיה דק מתחילה ואחר כישולו נעשה לנוף אחד, כגון מלח שלנו שעושים ממים מלוחים, שמבשלים את המים עד שמחאדים ונעשים מלח, אין בו איסור טחינה, הואיל והדיבור נעשה ביד אדם, וכפי שנחבאר בסימן ו, ויעניין כשש"כ פ"ז הערה כו, וצ"ע בזה. יח. ראה מה שכתב בשו"ת אג"מ ח"ד עד, טוחן אות ג. יט. סימן שכא סי"ב, ונחלקו הראשונים אם שייך טחינה בדברים שאינם צריכים כישול, דעת החס"ד שבת עד: שרק בסילקא שייך טחינה אבל בשאר אוכלין מותר, וכן כתב הר"ן סה"ת והמאירי וקיד"ש שם. אמנם דעת המחבר בס"ב נראה שסובר כדעת הראשונים שחייב אף בטוחן ירק שראוי לאכלו בלא

סמוך לסעודה

ב. אמנם אם החיתוך נעשה סמוך לסעודה, מותר לחתכן דק דק בסכין (אך לא בכלי המיוחד לכך, כגון במקצץ ירקות) (ב), משום שסמוך לסעודה נחשב החיתוך כ"דרך אכילה" ולא "דרך טחינה" (כא). ויש סוברים, שיש איסור טחינה אף אם טוחן סמוך לסעודה (כב). לכן, נכון להזהר לחתוך לחתיכות גדולות יותר מהנהוג בימות החול (כג), ויחתכם סמוך לסעודה (כד). (שיעור סמוך לסעודה התבאר בפרק י' סימן ח').

לדוגמא: בהכנת הבצל בשבת, צריך להזהר לחותכו לחתיכות גדולות קצת ולעשות זאת סמוך לסעודה.

ג. יש סוברים שאף המתירים טחינה לאלתר, לא התירו אלא בחותך דק דק שהוא "דרך אכילה", אך מיעוט פירות וירקות נחשב כטחינה ממש, ואין זה דרך אכילה שהותרה לאלתר (כה). ויש מתירים אף למעך פירות וירקות כדי לאכלם לאלתר (כו).

ד. החותך בשביל ילד קטן או בשביל מי שמתקשה באכילתו, יש לו על מי לסמוך אם יחתוך בשבילם דק דק, ובתנאי שיעשה זאת סמוך לסעודתו (כז) (ולא בכלי המיוחד לכך).

ד. טחינה בכלים המיוחדים לכך

א. חכמינו ז"ל אסרו להשתמש בשבת בכלי אופן שהוא בכל מכשיר המיועד לטחון בו, כגון מטחנה, מכתשת או מגרדת (כח). ואף בדברים שהותר לטחנם (כגון דברים שאינם גידולי קרקע) (כט) או דברים שכבר נטחנו פעם אחת (ל), אסור להשתמש בכלי המיוחד לכך (לא), משום שנראה כ"עובדין דחול" (- נראה כמעשה חול).

ב. אין להשתמש בכלי מיוחד לחיתוך הבצל, והוא מערכת סכינים מותקנת בציר ובקפיצים, וכשמסתובבת המערכת מסביב לציר, נעשית פעולת הקציעה באופן יסודי (לב). לעומת זאת מותר להשתמש בשבת בסכין "פורס ביצים",

מקורות והערות

בישול. כ. סימן שכא ס"ב בדמ"א. כא. שו"ת הרשב"א ח"ד סימן פה, הובא בב"י סימן שכא. כב. שלטי הגבורים פרק כלל גדול חלק על הרשב"א, והב"י חשש שם להתמיר בזה. כג. בב"י שם, מ"ב שם סקמ"ה. כד. שם, ביה"ל ס"ב ד"ה המחנה, וע"ע בשו"ע הרב ס"י שכתב לבסוף: אבל במדינתנו נהגו לחתוך הצנון דק דק ויש להם על מה שיסמוכו. כה. חזו"א סימן נו ד"ה ואמנם. כו. יש שהתירו אף בריסוק ומיעוט, כדי לאכול לאלתר, (יעוין בשו"ת אג"מ ח"ד עז, טוחן אות ב), וכבר נתבאר לעיל בסימן א ס"ב שיש התירו מיעוט שאינו נחשב ככלל טוחן, ואף להמתמרים בזה מבואר בשו"ת יתור דעת ח"ה סימן כז שיש לסמוך על דעת הרשב"א שמותר לחתוך בסכין סמוך לסעודה (אמנם בשו"ת אור לציון סימן כח התיר למעך בשיני המולג, משום שמיעוט בשיני המולג נחשב לשינוי, מאחר ואינו כלי המיוחד לטחינה). כז. שש"כ פ"ו הערה טו. כח. סימן שכא ס"י מ"ב סקל"ו. כט. שם. ל. שם סקל"ל. לא. סימן שכא ס"י. לב. שש"כ פ"ו ס"ג.

שהוא שורה של להבים מרוחקים זה מזה המותקנים במסגרת, וכשנתונה הביצה בבית הקיבול, לוחצים את המסגרת על בית הקיבול והביצה נחתכת לפרוסות כמספר הלהבים. סיבת ההיתר היא משום ש"פורס ביצים" אינו כלי העשוי לטחינה, אלא מחובר הוא מכמה סכינים, והרי הוא כשאר כלי הסעודה, שמוותר לחתוך בהם (דג).

ה. שינוי

- א. אסור מן התורה לשחוק בשבת פלפלים במכתשת (דז), ומדרבנן אסור, גם אם עושה איזה שינוי, כגון ששוחקם במדוך של עץ או בידית הסכין (דח). אבל מותר לשחוק בשבת פלפלים, אם עושה שני שינויים גמורים, כגון ששוחקם בידית הסכין על גבי השלחן (ולא בתוך המכתשת) (דז).
- ב. וכן מותר למעך לצורך תינוק (דח), בננה או עגבניה על ידי שינוי, כגון בכף או בידית המזלג (דח).

ו. אין טחינה אחר טחינה

- א. קיים כלל במלאכת טוחן: "אין טוחן אחר טוחן", כלומר, אין איסור טוחן אלא בדבר שלם ומחובר מברייתו, אבל לא בדבר שכבר היה טוחן ונתחבר ונעשה גוף אחד (דס), (הואיל וחבורו נעשה בידי בני אדם).
- לפיכך, מותר לטוחן (או לפורר) בשבת לחם, מצה, או תרופות העשויות מדברים שכבר היו טחונים פעם אחת (ס).
- ב. כלל זה נאמר דוקא כשטוחן בכלי שאינו מיוחד לכך (כגון בסכין) כדי

מקורות והערות

לג. שם בשם הגרש"ו אויערבך זצ"ל. לד. סימן שכא מ"ב ס"ק כג. לה. שם מ"ב ס"ק כה. לו. שם. ויעוין במג"א סק"ט שהתיר אף ע"י עשיית שינוי גדול אחד בלבד, אמנם במ"ב כתב שם שצריך לזהר לעשות שני שינויים. ונחלקו הפוסקים אם במלח צריך גם שני שינויים, ויעוין בא"ר סימן שכתב סק"א, תהליד סימן שכא סק"ו וחיי אדם כלל יו ס"א. לז. בחזו"א סימן נו ד"ה נמצינו למדין כתב וז"ל: נמצינו למדין דשחיקת כננות לפני התינוקות בשבת, שאינם יכולים ללעוס אפילו להאכילם לאלתר, אין כאן היתר של הרשב"א, ואין לנו להתיר רק ע"י שינוי בקתא דסכינא או קתא דכף ומזלג, ולכריאות התינוק אין השינוי מו"ק שאין כאן שינוי בתוצאות השחיקה, אלא שיש כאן שינוי בעבודתו של השוחק שצריך טרחא טפי, עכ"ל. ועיין באג"מ (אור"ח ח"ד סימן עד טוחן אות ב) שהקשה לדעת החזו"א שיש בריסוק זה חיוב חסאת, אמאי שרי ע"י שינוי הא מדרבנן אסור לעשות כל מלאכה אף בשינוי, וי"ל שהחזו"א סובר ששינוי גדול מותר אף לכתחלה, כפי שנתבאר בהערה לו שיש מחירים אף ע"י עשיית שינוי גדול אחד בלבד. (ועי' באג"ט סק"ל אות ה שהאריך לבאר בהיתר הפלפלין ע"י עשיית שינוי אחד, מכיון שדרך אה הפלפלין לצורך השתמשות לאלתר וגם ע"י שינוי לא אסרו חכמים בכה"ג, אבל מדברי המ"ב כס"ק כד נראה שמוותר אף לאחר זמן, ובלבד שיהא באותו השבת) ושם דעת החזו"א היתה להתיר רק ככננות ששוחקם לצורך התינוקות משא"כ שלא לצורך התינוק הצריך שני שינויים, ולכן כתבנו "לצורך התינוק" שאז בודאי יש להקל ע"י עשיית שינוי גדול אחד בלבד. ועי' בשש"כ פ"ו ס"ח. לה. שם. לט. סימן שכא ס"ב, ועיין בחזו"א סימן נו ד"ה ענין אין. מ. שש"כ פ"ו הערה כו.

לאכול בו ביום. אבל בכלי המיוחד לכך (כגון במגדרת) אסור, משום "עוברין רחול" (מא).

ז. דינים שונים

א. אסור ללעוס בשיניו מאכל שאינו רוצה לאכלו וגם לא להאכילו לתינוק, משום טוחן (מב).

ב. אסור להסיר טיט יבש שדבק בבגדו, כגון בוץ או רפש, שהרי הלכלוך מתפורר בהסרתו, ויש בזה משום איסור טוחן (מג).

ג. אסרו חכמינו ז"ל לעשות בשבת כל דבר שהוא לצורך רפואה, גזירה שמא ישחוק סממנים לרפואה ויעבור על איסור טוחן (מד). (באופנים מסויימים מותר לקחת תרופות בשבת - ראה באו"ח סימן שכח)

מקורות והערות

מא. סימן שכא ס"י. מב. שם מ"ב סקל"ו. מג. סימן שב ס"ז, ויעוין שם במ"ב סקל"ו שע"י נכרי מותר להסירו, כיון שהיו שבות רשבות לצורך כבוד הבריות שלא ילך בבגדים מלוכלכים. אבל אם היה הלכלוך מברבי אוכלים שכבר היו טחונים, כגון בצק או דייסה, מותר להסירו, אם אכן הלכלוך משאיר נחם כבגד לאחר שיוסר, ראה להלן בפרק יח ס"ג. וכן יש לעיין באיסור פיזור טיט שע"ג בגדו, הלא הצפר היה מרוסק, ולמה יתחייב שוב משום טוחן, ועיין בשש"כ פ"ו הערה כו שביאר בטוטז"ד בענין זה. מד. סימן שכח ס"א. ישנם אופנים מסויימים שמותר לקחת תרופות בשבת כפי שמבואר שם.

טבלת סיכום למלאכת טוחן

לאכילה לאחר זמן		לאכילה לאלתר			
לחתוך בסכין	לסחון בכלי	לחתוך בסכין	לסחון בכלי	גידולי קרקע	הראויים לאכילה ללא חיתוך
1	2	2	3		
אסור	אסור	מותר ויש אוסרים ולכן יחתוך חתיכות גדולות	אסור	גידולי קרקע	הראויים לאכילה ללא חיתוך
6	9	12	13		אינם ראויים לאכילה ללא חיתוך
אסור	אסור	מותר ויש אוסרים ולכן יחתוך חתיכות גדולות	אסור	שאינו גידולי קרקע	הראויים לאכילה ללא חיתוך
6	9	12	13		אינם ראויים לאכילה ללא חיתוך
מותר	אסור	מותר	אסור	שאינו גידולי קרקע	הראויים לאכילה ללא חיתוך
7	10	7	10		אינם ראויים לאכילה ללא חיתוך
אסור	אסור	מותר ויש אוסרים ולכן יחתוך חתיכות גדולות	אסור	שאינו גידולי קרקע	הראויים לאכילה ללא חיתוך
8	11	12	13		אינם ראויים לאכילה ללא חיתוך

הסברים לטבלה

1. או בכלי שאינו מיוחד לטחינה כגון מזלג.
2. שיעור "לאלתר" ו"לאחר זמן", התבאר בפרק ז' סימן ח'.
3. בכלי המיוחד לטחינה, כגון מטחנה.
4. ראויים לרוב בני האדם, ואפילו טוחנו לזקן וקטן שאינו יכול לאכול ללא הטחינה.
5. לרוב בני אדם (סימן ב ס"ג).
6. סימן ב ס"א.
7. סימן ב ס"ב.
8. סימן ב ס"ג.
9. סימן ב ס"א.
9. סימן ג ס"ב.
10. משני"ב ס"ק מה. ואילו לאחר זמן בלא"ה אסור כמב' בסימן ב ס"א.
11. משום עובדא דחול - סימן ד.
12. סימן ג' ס"ב.
13. סימן ד'.

פרק יב מלאכה ט - המרקד

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסור דרבנן.

דיני המלאכה

הרקדת קמח בנפה.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הפרדת אוכל מפסולת ע"י הרקדה בנפה וכדומה.
אחר טחינת החטים צריך לנקות את הקמח מן הסובין המעורבים בו. פעולה זו נעשית ע"י הרקדת הקמח בנפה באופן שהקמח יוצא מן הנפה, ונשארים בה הסובין.

במשכן: היו מנפים את הסממנים מן הפסולת שמעורבת בהם (א).
שיעורה: השיעור שחייבים עליו חטאת הוא כגרוגרת (ב). (גם בפחות משיעור זה אסור מן התורה אך אין חייבים עליו חטאת).

האב:

המנפה קמח מן הפסולת שבו, בנפה.

תולדותיו:

- א. **סינון משקאות** - המסנן יין או שאר משקים מן הפסולת שבהם חייב משום תולדת מרקד. (לדעת הרמב"ם חייב משום תולדת בורר או משום תולדת מרקד) (ג).
- ב. **ניפוי אוכל מאוכל** - כגון ניפוי קמח מצה מהפרורים הגסים שבו (ד).

מקורות והערות

א. שבת עג. רש"י ד"ה האופה. ב. רמב"ם פרק ח' הלכה טו. ג. רמב"ם פרק ח' הלכה יא, ועיין בסומן שיש ס"ט ביה"ל ד"ה משמרת, ויעיין בהקדמה לפרק י' משי"כ בזה. ד. אגלי טל מרקד ס"ב.

איסור דרבנן:

המרקד קמח בנפה כדי לפרר את גושיו, עובר על איסור מדרבנן, משום ש"נראה כמרקד", גם אם יוצא כל הקמח דרך הנקבים ולא נשאר מאומה בנפה (ה).

דיני המלאכה

א. אסור מן התורה לרקד (לנפות) קמח בנפה מהסובין המעורבים בו או מעפר ומתולעים המעורבים בו (ו), וכן אסור לרקד בנפה קמח מצה טחונה כדי להפרידו מפרורי מצה שלא נטחנו היטב (ז).

ב. דין סינון יין או שאר משקים מן הפסולת שבהם או מחתיכות פרי שמעורבות בהם נתבאר לעיל בפרק י סימן יג.

מקורות והערות

ה. חיי אדם כלל יח, ס"ב. ו. מאירי שבת עג: ד"ה הרש. ז. אגלי טל מרקד ס"ב דהוי תולדה, ועיין בשכית השבת מלאכת מרקד סעיף א'.

פרק יג מלאכה י - הלש

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. כללי המלאכה

א. לישא בדברים שהאוכל נילוש ומתדבק בהם. ב. גיבול מאכל בלחות עצמו.
ג. נתינת דבר גוש בתוך משקה.

ב. בר גיבול ולא בר גיבול

איסור לש חל בין בדבר שהוא "בר גיבול", ובין בדבר ש"אינו בר גיבול".

ג. סוגי התערובות

א. בלילה עבה. ב. בלילה רכה. ג. תערובת נוזלית. ד. חתיכות גדולות המעורבות
במשקה. ה. עירבוב דברים יבשים.

ד. מאימתי מתחייב על הלישה

מחלוקת הפוסקים מאימתי מתחייבים על הלישה, משעת נתינת המים או משעת
הגיבול.

ה. בלילה עבה

א-ב. דין בלילה עבה. ג. הוספת מים לבלילה. ד. הכנת בלילה עבה בשבת, בשעת
הצורך בשני שינויים.

ו. בלילה רכה

הכנתה בשני שינויים.

ז. דוגמאות מעשיות

א. עירוב לבן בגבינה. ב. עירוב גבינה בדבש. ג-ד. עירוב אבקה במים. ה. הכנת
חרוסת בפסח. ו. הכנת טחינה. ז. הכנת דייסה לתינוק.

ח. הכנת ביצה קצוצה בשבת

הזהירות בהכנת המאכל משום בורר, טוחן, לש, ממרח, מוקצה.

הקדמה

הגדרת המלאכה: עירוב מוצק ונוזל (כגון: מים עם קמח, עפר, או מלט וכדו') והפיכתם לבלילה אחת (א).

במשכן: היו לשים את הסממנים במים כדי להכין מהם צבעי תכלת וארגמן (ב).

שיעורה: הלש דברי מאכל בשיעור כגרוגרת (=כשליש ביצה) חייב מן התורה (ג). (גם בפחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת).

האב:

לישת קמח במים או בשאר משקים ועשיית עיסה סמיכה מהם (ג*).

תולדותיו:

א. **גיבול עפר במים** (ד).

ב. **נתינת זרע שומשומין** או זרע פשתן במים (ד*).

איסורים דרבנן:

א. **אסור לעשות עיסה רכה בשבת** (ה).

ב. **אסור להאכיל בהמה חיה ועוף בשבת כדרך האכלתם בחול**, שמא יבוא לאיסורי לישא וטחינה (ו).

א. כללי המלאכה

א. אין ללוש כל דבר שהאוכל נילוש ומתדבק על ידיו, כגון עירבוב אוכל במים, בחומץ, בייץ, בשמן, במיונית (ו) וכדומה (ח). דיני המלאכה למעשה תלויים בפרטים רבים, ובאופן כללי ניתן להגדירם בקצרה (ויבוארו יותר לקמן).

א. סוג החומר (בר גיבול או אינו בר גיבול - ראה לקמן בסימן ב').

ב. סוג התערובת (בלילה עבה או רכה - ראה לקמן בסימנים ה-ו).

מקורות והערות

א. סימן שכא מ"ב סק"נ. ב. שבת מט: רש"י ד"ה ה. ג. רמב"ם פ"ח ה"ז. ג*. שם. ד. שם. ד*. שם. ה. סימן שכא מ"ב ס"ק סו. ו. רמב"ם פכ"א הל"ה, ויעוין במ"ב סימן שכד סקב"ד, שסובר כרש"י שהטעם משום טרחה יתירה, וכן הבינו בזה הלבוש והתו"ש. ז. שו"ת אג"מ ת"ד סימן עד. ויש מי שסובר (שו"ת נשמת השבת עמ' רמט) שמותר לשים מיונית אף בבלילה עבה אם משנה בגיבול, עפ"י שכתב הפמ"ג (משכ"ז סק"ב) שברבש ושומן קרוש גם לרבי אינו חייב עד שיגבול, ומכיון שמיונית הוא דבר קרוש אינו חייב עד שיגבול ומותר לערב מיונית לתוך סתה אם משנה בגיבול, אף שהוא בלילה עבה. ח. סימן שכא מ"ב סק"נ, חו"א סימן נח סק"ג, סק"ט.

גיבול מאכל בלחות עצמו

ב. איסור לישא חל רק על עירבוב שני דברים זה בזה, כגון נתינת מים לקמח וכדו', אבל מותר לרסק בננה, תפוח, או תמר (באופנים שאין בהם איסור טחינה - ראה לעיל פרק יא), אף על פי שמתגבלים בלחות עצמם, משום שאין זו דרך לישא (ס). ויש האוסרים לעשות כן (י).

ג. נתינת משקה בדבר גוש. לדוגמא: מותר לתת לחם במים (יא), או ליצוק משקה לתבשיל, משום שהמשקה גורם לפירוד הגוש ולפיזורו, ואין זה נחשב ללישה. אולם אסור לגבל את הלחם שנותרך ונתפורר במשקים, כדי לחזור ולעשותו לגוש אחד (יא*).

ד. איסור לש חל אף על לישא וגיבול הסמוכים לסעודה (יב).

ב. בר גיבול ולא בר גיבול

א. איסור לש הוא בין בדבר שהוא "בר גיבול", ובין בדבר ש"אינו בר גיבול".

ב. דבר בר גיבול - חומר שדרכו להתחבר היטב ע"י מים (או ע"י שאר משקים), כגון קמח, חול דק, שומשומין, שעל ידי עירבובם במים נדבקים ונעשים לגוף אחד, (כגון בצק וטיט) (יג).

איסור לישא בדבר בר גיבול הוא מן התורה (יד).

ג. דבר שאינו בר גיבול - חומר שאינו נדבק לגוף אחד ממש כשמתערב במים, כגון אפר או חול גס - יש אומרים שלישתו אסורה רק מדרבנן (טז).

אבל הרבה מן הראשונים סוברים, שיש איסור לישא מן התורה גם בדבר שאינו בר גיבול. לדעתם, מכיון שאין דברים אלו מתגבלים, הרי נתינת מים בהם היא גיבולם וחייב (אע"פ שלא גיבלם) (טז).

ג. סוגי התערובת

א. בלילה עבה

בלילה עבה היא בלילה עבה וקשה, עד שהיא נעשית לכעין גוש אחד, כגון בצק. על בלילה זו חייבים מן התורה (יז).

מקורות והערות

ט. חז"א סימן נח סק"ח. י. שביחח השבחה בהקדמה ללש. יא. חז"א סימן נח סק"ו, סק"ט, ויעוין בביה"ל סימן שכא סט"ו ד"ה יכול. יא*. חז"א סימן נח סק"ו ד"ה כתב עוד, שש"כ פ"ח הערה עו. יב. סימן שכא מ"ב ס"ק סו, ויעוין בשש"כ פרק ח' הערה י'. יג. שבת יח. ויעוין בחז"א שם סק"ג. יד. שם. טו. סימן שכא מ"ב סק"ג. טז. שם, ויעוין בחז"א סימן נח סק"ג ד"ה גראה, שאין ראשונים אלו סוברים שחייב בנתינת המים לכד, אלא אסור רק מדרבנן ורק כשגיבל חייב לדעתם. יז. שו"ת תה"ד סימן נג, סימן שכא מ"ב ס"ק סו. בהגדרה של בלילה עבה ובלילה רכה - ראה בקצוה"ש

ב. בלילה רכה

בלילה רכה, כלומר בלילה נזילה שניתן למוזגה מכלי לכלי (יח), אינה אסורה מן התורה, אבל חכמים אסרוה (יט).

ג. עירוב דברים נמסים

תערובת נוזלית, כגון אבקת מרק הנמסה במים (כ), מותר להכינה בשבת (באופן שאין בו חשש בישול) כיון שלא נוצר ממנה שום גוש סמך, ואינה דומה ללישה כלל (כא).

ד. תערובת של חתיכות גדולות

אין איסור לישה אלא בתערובת של דברים מרוסקים, כגון כשמערבב משקה בקמח או בבגנה מרוסקת, אבל חתיכות גדולות שמערבבים אותן במשקה אין בהן איסור לישה (כב). לדוגמא: מותר ליצוק שמן, חומץ ומיניית על גבי ירקות, כגון תפוחי אדמה החתוכים לחתיכות גדולות, שכן אין הוא מחבר את החתיכות לבלילה אחת (כג).

ה. ערבוב דברים יבשים

מותר לערבב שני דברים יבשים, כגון סוכר וקינמון או שאר תבלינים, הואיל ואין נעשים גוף אחד כלל, ונשארים פרודים גם לאחר שעירבם (כד).

ד. מאימתי חייבים על הלישה

אסור מן התורה ללוש קמח במים ולעשות ממנו עיסה, וכן אסור לגבול עפר או סיד ולעשות מהם עיסה. אולם אם נותן מים בקמח או בעפר בלא לגבולם יחד, הדבר אסור רק מדרבנן (כה). ויש אומרים שעוברים על איסור לש מן התורה גם בנתינת מים בדברים הנ"ל או בהנחת הדברים במים (כו).

מקורות והערות

סימן קל בכדה"ש ס"ג, חזו"א סימן נח ס"ט. יח. חזו"א סימן נח ס"ט. ודעת קצות השלחן (סימן קל בכדה"ש ס"ג) שכל דבר חייב כדרך לישתו, ואם משנה ועשהו רך יותר מן הנגיל - הרי זו בלילה רכה. יט. סימן שכא מ"ב ס"ק סו. כ. חזו"א (סימן נח ס"ט). ויע"ע בשו"ת אג"מ (ח"ד עד), לישה אוח א"י ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' מא) שכתבו שמותר לבחוש את הקקאו והקפה בשבת. כא. חזו"א שם. כב. סימן שכא במ"ב ס"ק סח, ויעוין בשש"כ פ"ח הערה ט"ו, ומזכיר זאת מסימן שם ס"ב. זצ"ל. כג. שש"כ פ"ח ס"ד. כד. שש"כ פ"ח ס"ד הערה ט"ו, ומזכיר זאת מסימן שם ס"ב. כה. שבת י"ח, סימן שכא מ"ב ס"ק נ. כו. דעת בעל התרומה הובאה במ"ב שם.

ה. בלילה עבה

א. אסור מן התורה ללוש בשבת בלילה קשה ועבה שאינה נשפכת, כגון בצק וכדומה (כו).

ב. אין להכין בלילה עבה בשבת, אף אם משנה מדרך עשייתה בחול (כח).
ג. אולם מותר להוסיף משקה בשבת לבלילה שהוחל בהכנתה בערב שבת, דהיינו שנתן מן המשקה בחומר היבש בערב שבת, עד שכל החומר היבש נהיה רווי, וערבב קצת. לתערובת זו מותר להוסיף משקה בשבת, אך ישנה באופן הבחישה, כלומר יערבב בנחת ולא בכח (כט).

ד. בשעת הצורך, דהיינו כשאי אפשר לתת את המשקה בחומר היבש בערב שבת (ל), כגון בלילת בננות או אבוקדו, שרוצה לערב בהם שמנת או לבן, ועלולים להשחיר אם יכנס מערב שבת, או ששכח לתת את המשקה מערב שבת, והוא זקוק למאכל שבליילתו עבה (לא), או שצריך להכין אוכל טרי, (כגון בשביל תינוק (לב)) - מותר להכין בלילה עבה, אך יקפיד לעשות שני שינויים אלה:

1. ישנה מסדר נתינת המשקה, כלומר - אם בימות החול הוא רגיל ליתן את המשקה בתוך החומר היבש אזי בשבת יהפוך את הסדר ויתן את החומר היבש בתוך המשקה (לג), וכן להיפך. ואם אין לו סדר קבוע, דהיינו לעיתים עושה כך ולעיתים עושה כך, יש להתיר במקום הצורך, ליתן קודם את החומר היבש ואח"כ את המשקה (לד) [ראה בהערות (לה)].

2. ישנה באופן הבחישה כלומר יבשש באצבעו (לו), או יבשש בדרך של נענוע הכלי (לז). ואם יש צורך לבחוש בכלי (כפ, מזלג וכדו') - יעביר את הכף דרך התערובת שתי וערב, ואפילו כמה פעמים, דהיינו לא יערבב בסיבוב כדרכו בחול, אלא דוקא יטה את הכף פעם אחת לצד

מקורות והערות

כו. סימן שכא מ"ב ס"ק סו, ויעויין בקצות השלחן סימן קל בכרה"ש אות ג' בהגדרת בלילה עבה ורבה. כח. שם. כט. שם במ"ב ס"ק סו, ובביה"ל שם ד"ה ודוקא, שש"כ פ"ח ס"י, ויעויין שם בשש"כ שכתב "היה הכרח להכין בלילה עבה יתן את המשקה". וראה שלא התיר לכתחילה לעשות כן, וצ"ע (ואולי חשש לדעת המג"א, ויעויין שם בביה"ל ד"ה דוקא שאף להמג"א אם הוסיף קצת משקה ולא רק מעט טיפין מותר להוסיף). אוכלין שכבר נתבשלו ונתרככו, מותר ליתן עליהם משקה, כפי שביאר החזו"א (בסימן נח סק"ז) את הביה"ל (סייד ד"ה שמא) שכיון שנחבשל ועומד לאכילה אין נתינת הרוטב אלא תיקון מאכל, ואין שייך לישא בכ"ג. לכן מותר ליתן רוטב על התבשיל בזמן שנחורך ביותר, כגון ליתן מרק על תפוחי ארמה מבושלים ורכים, אמנם אם לא נחרך, או שהוא יבש, אסור לתת בהם רוטב ולגבול כמכואר בחזו"א שם. ל. מ"ב שם ס"ק סח. שער הציון ס"ק פה. לא. שם. לב. חזו"א סימן נח ס"ק ח'. לג. סימן שכא מ"ב ס"ק נז שש"כ פ"ח סעיף ט'. לד. שם. לה. דעת החזו"א להחמיר כשיטת הט"ז, שדבר שאין לו מנהג עשייה קבוע, דהיינו לפעמים נותן את המשקה תחלה ולפעמים האוכל - אסור לעשותו בשבת בכל אופן (חזו"א סימן נח סק"ה). לו. סימן שכא סט"ז ברמ"א. לז. שם במ"ב ס"ק סג.

זה ופעם לצד זה (לח). ונכון להוציא את הכף מהתערובת אחרי כל העברה (לט).

1. בלילה רכה

א. אסור מדרבנן להכין בשבת בלילה רכה, כלומר בלילה שניתן למוצה מכלי לכלי, אולם מותר להכין בשבת בלילה רכה, אם מקפיד לעשות שני שינויים בהכנת הבלילה, דהיינו:

1. ישנה את סדר נתינת המשקה מכפי שעושה בחול.
2. יערב בנחת ולא בכח, או יערב שתי וערב (לט*). (כמבואר לעיל בסימן ה סעיף ד').

לפיכך, הרוצה לערב מים או חלב באורז טחון (דייסה לתינוקות), יעשה בלילה רכה בשני השינויים הנ"ל: א) אם בימות החול נוהג ליתן את האורז בחלב, בשבת יצוק את החלב על האורז, ויקפיד ליצוק את כל כמות החלב בבת-אחת, כדי שתהיה זו "בלילה רכה" (מ). ב) יערב בכף בנחת, או יערבם שתי וערב.

2. דוגמאות מעשיות

א. אסור לערב לבן או שמנת בגבינה, אלא אם כן יעשנה בלילה רכה ויקפיד על שני השינויים הנ"ל (מ*), ויש אומרים, שמותר לערבם, ואין בזה משום לישא (מא).

ב. אסור לערב גבינה לבנה בדבש, גם אם כוונתו לאכלם מיד (מב).
ג. מותר לתת לתוך המים - אבקות הנמסות במים כדי להמיסן, כיון שלא נוצרת שום בלילה סמיכה. לדוגמא: מותר ליתן לתוך המים אבקת מרק, קפה נמס, אבקת סירופ וכדו', (מג) (באופן שאין בו חשש בישול, כפי שיתבאר בפרק ט"ז סימן י"ב).

ד. אבקת פודינג, או אבקת תפוחי אדמה, אסור ליצוק עליהן נוזלים, וכן אסור לתתן לתוך נוזלים (מז).

מקורות והערות

לח. סימן שכר ט"ג, ביה"ל ד"ה ומעביר. לט. חזו"א סימן נח סק"ד. לט*. עיין בכל זה בתה"ד סימן נג, ויעוין בחזו"א סימן נח סק"ה ד"ה ומשמע, שכרבה מספיק שינוי אחד בנתינת הנוזלים וא"צ שינוי בגיבול. מ. חזו"א סימן נח סק"ח, קצוה"ש סימן קל בבדה"ש סק"ד. מ*. בריית עולם לש אות לג בשם שביחת השבת. מא. שו"ת אג"מ ח"ד סימן עד, וכפי הנראה סברתו, מכיון ששניהם מיני חלב ומערב את שניהם לא שייך לישא בזה. ויעוין בספר מגילת ספר סימן י' ס"ק א' שדן בענין זה באריכות. מב. שש"כ פ"ח סי"ג. מג. יעוין בסימן ג' סעיף ג'. מד. שש"כ פ"ח סכ"ה, וטעמו לאסור מדין הנוחן זרע משהן במים שהייב משום לש (סימן שמ סי"ב), כיון שמחערבים ונתלים זה בזה, דהיינו שהרייר שיש בזה פשתן גורם שידבק הורע פשתן היטב וחייב משום לש אף בבלילה רכה, וה"נ בנרדיר סוכר הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שכיון שהאבקה נדבקת היטב ע"י עירוב המים, אסור משום לש בכל גווני, מיהו

ה. חל פסח להיות בשבת, אין לערב את החרוסת ביין בשבת, אלא מבעוד יום. ואם שכח לערב את היין בערב שבת, צריך לערבב את החרוסת בשינוי, דהיינו לשים את היין תחילה, ואח"כ להניח בו את החרוסת ולערבב באצבעו, או בכלי בדרך שתי וערב. ויש להשתדל שתהיה הבלילה רכה ולא קשה (מה).

ו. יש אוסרים להכין טחינה בשבת, ע"י הוספת מים, לימון ומעט מלח לטחינה הגולמית, אף שכבר נילווה בבית החרושת, ואף שלגסוף נעשית הבלילה רכה, לפי שבתחילת הערבוב נעשית הבלילה עבה, ואסור להכינה בשבת (מז).

ז. הכנת דייסה לתינוק מאבקה חלב (המיוחדת לתינוקות, כגון מטרנה): אם מתמוססת האבקה מיד במים, אין בזה משום לישא, ומותר להכינה בשבת (באופן שאין בו חשש בישול, כגון שנותנה בתוך כלי שני) (מז). אבל אם אין האבקה מתמוססת מיד במים, ישנה את סדר העירוב, דהיינו אם בימות החול דרכו לשים את האבקה במים, בשבת יצוק את המים על האבקה. מלבד זאת ישנה גם את צורת הבחישה, דהיינו, יבחוש שתי וערב (כפי שנתבאר בסימן ה' סעיף ד'), ואם מכין את הדייסה בבקבוק, ינערנו בנחת ולא בכח (מז*).

ח. הכנת ביצה קצוצה (מאכל העשוי מביצים ומבצלים קצוצים) בשבת

בבתי ישראל נהוג לאכול מאכל שבת העשוי מבצל ומביצים, ועליהם יוצקים שמן. בהכנת מאכל זה יש להזהר בכמה דברים כדי שלא להכשל באיסורי שבת.

בזר - יש לקלוף את הבצלים ואת הביצים המבושלות סמוך לסעודה, כדי

מקורות והערות

באג"מ (ח"ד סימן ער לש ס"ק ז) כתב שאבקה נמסה של תפוז"א אסור, אבל אבקה נמסה של פורדג בלילה רכה מותר לעשות בשינוי, ובלילה עבה אסור. מה. סימן שכא מ"ב ס"ק סח. אם עדיין לא ריסק את מרכיבי החרושת, יש לשנות גם אופן הריסוק, כפי שנתבאר בפרק יא (הלכות טותן). מז. שש"כ פ"ח סכ"ו, וסברתו כיון שבתחילת הבלילה נעשית הבלילה עבה אינו מועיל מה שלגסוף נעשית הבלילה רכה, ואסור לעשותה אף אם עושה בה שני שינויים, כדין עשיית כלילה עבה האסורה בשבת. ועיין בשו"ת אור לציון (ח"ב) שכתב להתיר בזה וכמה סברות נאמרו להיתיר בזה: הואיל והטחינה נילווה כבר בביהמ"ד ונעשית כלילה עבה, לא שייך בזה לישא אלא"כ מתייפה ע"י שמוסיף לילוש אותה בשבת וכנוד"ר אין יפוי לטחינה שעושה אותה בתחילה קשה ועבה, כיון שבלא"ה מתרכך לבסוף, וכ"ש לפי מה שכתב החזו"א (חאו"ה סימן נח אות ה') שאין לישא אחר לישא, ואף את"ל שמדובבן אסור אף בכה"ג, מ"מ כנוד"ר שאין הלישה מתקיימת (שהרי לבסוף נעשית רכה) שאין אסור לישתה אלא מדרבנן, וכן הדין הלישה משאצ"ג שאין צורך בעיסה הקשה שנוצרת, יש להתיר בכה"ג. ויעיין שם. מז. אם מתמוססת האבקה במים דינה כמבואר בסעיף ג' שאין איסור לישא בכה"ג, אמנם צריך לזהר משום בישול, ולכן כ"ש יש להקל בזה כיון שכבר נחבשל בבית החרושת, ואף שכבר נצטנן יש להקל בכ"ש כפי שנתבאר בפרק יד סימן יא. מז*. שש"כ פ"ח סי"ח, ויעיין שם בהערה סא, תשובת הגר"ש ואזנר שליט"א בספר אוצרות השבת.

לא לעבור על איסור "בורר". (הגדרת "סמוך לסעודה" - ראה לעיל בפרק י' סימן ט').

כמו כן יש להזהר משום איסור בורר, שלא להוציא את קליפת הביצה אם היא נמצאת בתוך תערובת הביצה הקצוצה, אלא יוציא עמה קצת מן התערובת, (דין זה התבאר בפרק י' סימן ו' סעיף ג') (מח).

טוחן - משום איסור טוחן יש לחתוך את הבצלים לחתיכות גדולות קצת, ולעשות זאת סמוך לסעודה (מס). את הביצים מותר לרסק אף בשיני המזלג (כפי שנתבאר בפרק י"א סימן ב') (ו).

לש - בנתינת השמן, וכן בערבוב המאכל יש משום איסור לישה, לפיכך יש לעשות שינוי, דהיינו ליתן קודם את השמן ואח"כ את הבצל והביצים, וגם לערב באצבע, או לערב בכף שתי וערב ולהוציא את הכף בכל פעם (נא).

יש שכתבו ליישב מנהג העולם, שמערבים בלא השינויים המוזכרים לעיל, ולפיכך אין למחות בידם (נב).

ממרח - יש אומרים, שמשום איסור ממרח יש להזהר שלא להחליק את מאכל הבצל והביצים בצלחת, כדי לייפותם, אלא יניחם בצלחת כמות שהם (נג).

מעבד - בנתינת המלח על הבצלים יש משום איסור מעבד (נד). לכן יש ליצוק שמן על הבצלים מיד לאחר מליחתם (ובכך להחליש את כח המלח), וראוי לכתחילה ליצוק את השמן לפני המליחה (נה).

מוקצה - צריך ליזהר שלא לטלטל בידים, את קליפות הבצל והביצים שהן מוקצה, מכיון שאינן ראויות אף למאכל בהמה. ובחלק ב' יתבארו האופנים המותרים בטלטול.

מקורות והערות

מח. יש שהחמירו אף אם מוציא קצת אוכל עם הפסולה וכפי שנחבאר בפרק י' סימן ו'. מט. סימן שכא מ"ב ס"ק מה. ג. שם ס"ק לו. נא. שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן קפא וע"ע בשו"ת מנח"י ח"ט סי' כח. גב. שש"כ פ"ח הערה פא. גג. קש"ע סימן פ' סכ"ה. גד. משנה ברורה סימן שכא סק"ג, שו"ע ה"כ ס"ד. נה. ראה פרק לב ע"י רת, ויעו"ש בהערה יח בדברי שו"ת נשמת שבת שאם עירב את הבצל בביצה לפני המליחה יש מקום לומר שאין חשש מעבר אף אם לא יוסיף שמן.

פרק יד

מלאכה יא - האופה (מבשל)

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים זרבנן, מושגים בבישול ובדרגות החום.

א. אש ותולדותיה - חמה ותולדותיה

א. בישול באש. בישול בתולדות אש. ב. בישול בחמה, בישול בתולדות חמה.

ב. מאימתי מתחייב המבשל

א. המבשל כשיעור מאכל בן דרוסאי. ב. שיעור מאכל בן דרוסאי. ג. בישול תבשיל שלא התבשל כל צרכו. ד-ה. בישול בדבר נוזל (לח).

ג. בישול אחר בישול

א. בישול מאכל יבש שכבר נתבשל. ב. נתינת תבשיל מבושל כל צרכו על גבי האש. ג. בישול אחר בישול במאכל לח. ד. בישול מאכל לח שלא נצטנן לגמרי. ה-ז. הגדרת מאכל יבש ומאכל לח. ח. מאכל יבש שנימות. ט. אפיה אחר אפיה.

ד. בישול אחר אפיה וצליה וצליה ואפיה אחר בישול

א. מחלוקת הראשונים. ב. פסק ההלכה.

ה. בישול אחר צליה שאחר בישול

א. בישול מאכל שנתבשל ואח"כ נצלה. ב. צליית מאכל שנצלה ואח"כ נתבשל.

ו. בישול אחר טיגון

א. בישול אחר טיגון בשמן מועט. ב. בישול אחר טיגון בשמן רב.

ז. דרגות החימום

כלי ראשון: עירוני מכלי ראשון: כלי שני: עירוני מכלי שני: כלי שלישי.

סוגים שונים של תבשילים:

לח ויבש: מבושל כל צרכו ושאינו מבושל כל צרכו: חם ונצטנן.

ח. כלי ראשון

א. נתינת מאכל בכלי ראשון. ב. נתינת מאכל שאין בו איסור בישול בכלי ראשון.

ק. משנת השבת

ט. עירוי מכלי ראשון

א. עירוי על מאכל יבש שאינו מבושל כל צרכו. ב. עירוי על מאכל יבש המבושל כל צרכו. ג. עירוי על דבר לח. ד. עירוי על מאכל יבש הנימוח על ידי העירוי. ה. חימום דייסה לתינוק. ט"א. עירבוב מים חמים וקרים.

י. מצקת

מחלוקת הפוסקים בדין מצקת.

יא. כלי שני

א. הגדרת כלי שני, בישול דברים קלי הבישול בכלי שני. ב. איסור נתינת כל מאכל שאינו מבושל בכלי שני. ג. דברים שודאי אינם מקלי הבישול. ד. נתינת דבר לח מבושל בכלי שני. ה. נתינת מאכל יבש שהופך להיות לח בכלי שני. ו. כלי שני שהיד נכוית בו.

יב. עירוי מכלי שני וכלי שלישי

סוגי המאכלים שמותר ליתנם בכלי שלישי או לערות עליהם מכלי שני.

יג. דבר גוש

א. סברת המחשיבים "דבר גוש" ככלי ראשון. ב. ג. בישול ע"י דבר גוש.

יד. הכנת תה בשבת

א. דין הכנת תמצית. ב. עירוי מים חמים על תמצית.

טו. הכנת קפה

א. הכנת "קפה טורקי". ב. הכנת קפה נמס.

טז. הגסה וקירוב בישול

א. ד. קירוב בישול בשבת. ה. ז. הגסה בתבשיל שלא נתבשל כל צרכו. ח. י. הגסה בנתבשל כל צרכו. יא. הגסה במים. יב. דין חמין שיש בו עצמות.

יז. שימוש במתקני חימום מים

א. ב. מיתקן לחימום מים (בוילר). ג. ד. דוד שמש. ה. מיחם חשמלי.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הכשרת דבר לשימוש ע"י חום האש (א). איסור בישול הוא גם בדברים שאינם למאכל, ולכן אסור להתיך מתכת, שעווה וכדומה באש (ב). מלאכת הבישול ומלאכת ההבערה הן שתי מלאכות נפרדות. לפיכך אפילו היתה האש דולקת מערב שבת, אסור לבשל עליה בשבת (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פרק ט' מהלכות שבת הלכה א"ו, הובא במשנה ברורה סימן סק"א. ב. שם, ועיי' טעם הציון סק"א. ג. ביצה לד.

פרק יד - האופה (מבשל) קא

במשכן: בישלו את הסממנים להכנת צבע בו השתמשו לצביעת היריעות וכדו' (ד).

שיעורה: במאכל - כגרוגרת שהוא כשלוש ביצה (ה). ובמים - כמות המספיקה לרחוץ אבר קטן שבגוף (ו). (גם בפחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת (ז)).

האב:

אב מלאכת "מבשל" הוא בכמה אופנים (ז):

- א. **בישול** - בישול מאכל בנוזלים.
- ב. **אפיה** - אפיית לחם וכדומה.
- ג. **טיגון** - טיגון במעט שמן.
- ד. **צליה** - צליה ע"ג גחלים או צליה בשפוד (ח).

תולדותיו:

התכת מתכות, חימום מתכת עד שתיעשה גחלת, התכת שעווה או זפת, וכן בישול כלי אדמה עד שייעשו חרס. כל אלו הם תולדות מבשל (ט).

איסורים דרבנן:

- א. **אסור לבשל בתולדות חמה**, דהיינו לבשל בדבר שהתחמם מחום השמש, (כגון בישול בחול המדבר הלוהט מקרני השמש), גזירה שמא יבואו לבשל בתולדות האש, אבל בשמש עצמה מותר לבשל (ט*).
- ב. **אסור להניח דבר שאינו מבושל כנגד האש** כדי להפשירו, במקום שיוכל להתבשל בו, אע"פ שמתכוון להסירו משם לפני שיתבשל (גזירה שמא ישכת להסירו) (י).
- ג. **אסור להניח על האש מאכל מבושל כל צרכו** (אף שאין בו איסור בישול), משום שנראה כמבשל בשבת.

מקורות והערות

ד. שבת ער: ה. לדעת הגר"ח נאה "ביצה" היא 57.6 סמ"ק (שיעורי חורה עמ' 45) וממילא גרוגרת שהיא שליש ביצה היא 19 סמ"ק לערך, לדעת התו"א "ביצה" היא 100 סמ"ק לערך (בקונטרס השיעורים) ושליש ביצה הוא 33 סמ"ק לערך, אמנם יש הסוברים שגרוגרת היא תצי ביצה וטור א"ח סימן תט). ו. רמב"ם פרק ט הלכה א'. ר*. יוסא ער. שבת ער, רש"י שם ד"ה וכו', רמב"ם פ"ה הכ"ג, משנה למלך (פ"ה ה"א), מג"א סימן שמ סק"ב, שו"ע הרב שם ס"א, ביה"ל שם ס"א. ז. רמב"ם פ"ט ה"א - לגבי אפיה. ולגבי צליה - אגלי טל מלאכת אופה הלכה א'. ח. ויש הסוברים שרק המבשל הינו אב מלאכה, אבל האופה המטגן והצולה הם תולדות מבשל - אג"ט שם לדעת הידושה"ל. ט. רמב"ם פ"ט ה"ו. אף המגיס איסורו מן החמירה והוא תולדה של האופה. יעויין בכלכלת שבת (אופה יא). ויע"ע ברש"י ביצה (לד). שכתב בד"ה כולן חייבין, שמגיס משום מבשל שאף הוא אב מלאכה. ט*. שם ה"ג. י. סימן שיה פ"ד.

ד. **אסור לטרופ** (-לערב) **ביצה** בלתי מבושלת, משום מראית העין, שכן הרואים יאמרו שעושה כן כדי לטגנה אח"כ (*).

מושגים:

בישול באש: בישול באש עצמה.

בישול בתולדות האש: בישול בדבר שנתחמם באש, כגון בישול מאכל בברזל שנתחמם באש. (אולם ברזל שחיממוהו באש עד שהתלבן, דינו כאש ממש).

בישול בחמה: בישול מאכל ישירות בחמה.

בישול בתולדות חמה: בישול בדבר שהוחם בחמה.

מאכל בן דרוסאי: מאכל הראוי לאכילה בשעת הדחק למרות שטרם הושלם בישולו. (יש אומרים שהוא מבושל מחצית בישולו ויש אומרים שליש בישולו).

יד סולדת בו: מידת חום, שהמכניס את היד לדבר שמידת חומו כך, מסלקה מיד מחמת החום. דעות רבות נאמרו בשיעור זה - ראה לקמן סימן ב' סעיף ד'.

יד נכוית בו: מידת חום גבוהה עד כדי שיד נכוית בה.

א. אש ותולדותיה - חמה ותולדותיה

בישול באש

א. **בישול באש** - הוא בישול באש עצמה, כגון על גבי פחמים, וכן בישול בגז או בחשמל (תנור, פלטה וכדו') (יא). **בישול בתולדות האש** הוא בישול בדבר שהתחמם באש, כגון בברזל או במתכת שהתחממו באש, גם לאחר שהוסרו מהאש.

דיניהם:

אסור מן התורה לבשל באש ובתולדת אש (יא*).

חמה ותולדותיה

ב. **בישול בחמה** הוא בישול בחום ישיר של קרינת השמש.

בישול בתולדות חמה הוא בישול בדבר שהתחמם בחמה: כגון בישול בחול המדבר הלוחט מקרני השמש, במים שהתחממו בשמש ובכל מקור חום טבעי, כגון מעיינות חמים (חמי טבריה) וכדו'. בישול בכל אלו הוא בישול בתולדות חמה.

מקורות והערות

י*. סימן שכא מ"ב ס"ק ס"ח. יא. חזו"א סימן נ סק"ט, ויעוין באריכות באנציקלופדיה התלמודית כרך יח ערך חשמל עמוד קעט. יא*. שבת לח ע"ב במשנה, סימן שיח ס"ג.

דיניהם:

מן התורה אין איסור לבשל בחמה או בתולדות חמה (יב). אבל חכמינו ז"ל אסרו לבשל בתולדת חמה, לפי שלא ניכר ההבדל בין תולדת חמה ובין תולדת האש, וחששו חכמים, שהרואה שמבשלים בתולדת חמה (דבר שהתחמם בחמה) יחשוב שזוהי תולדת אש (דבר שהתחמם באש) ויבוא לבשל גם בתולדת האש (יג). לכן אסור להכניס ביצה למים שהתחממו בשמש, וכן אסור לגלגל ביצה בחול הלוחט מקרני השמש.

חכמינו ז"ל לא ראו צורך לאסור בישול בחמה, מחשש שמא יבוא לבשל באש, לפי שכל אחד מכיר את ההבדל בין אש ובין חמה (יד).

ב. מאימתי מתחייב המבשל

א. אין המבשל בשבת חייב, אלא אם כן נתבשל התבשיל במקצת וראוי לאכילה בשעת הרחק (טו). בלשון חז"ל נקרא בישול חלקי זה בשם "מאכל בן דרוסאי" (טז).

שיעור "כמאכל בן דרוסאי"

ב. יש אומרים, ששיעור מאכל בן דרוסאי הוא חצי בישול (יז). ויש אומרים, שהוא שליש בישול (יח) (יט).

אמנם גם בישול בשיעור פחות ממאכל בן דרוסאי אסור בשבת (כ).

ג. גם אחרי שהגיע המאכל לשיעור מאכל בן דרוסאי, אם עדיין לא נתבשל כל צרכו, יש בו איסור בישול מן התורה (כא).

בישול דבר נוזלי

ד. בדבר לח, כגון מים, שמן, חלב וכדומה, עוברים על איסור בישול, אם

מקורות והערות

יב. שבת לט. סימן שיח ס"ג. יג. שם וכרש"י לט. יד. גמ' שבת לט. ברש"י, הובא בסימן שיח מ"ב ס"ק כא. טו. רמב"ם פרק ט' הלכה ה'. טז. עבודה זרה דף לח ברש"י וע"ע בקיצור הלכות שבת סימן טז הערה 6. יז. רמב"ם פ"ט הלכה ח'. יח. רש"י שבת כ. ד"ה בן דרוסאי טור סימן רנב. יט. וכתב החזו"א בסימן לו סק"ז: ונראה שמשערים התחלת הבישול משעה שהיד סולדת בו. כי עד שמגיעים המים לשיעור זה, אין המזון מתבשל בהם כלל. לדוגמא: בשר שזמן בישולו הרגיל הוא שעה וחצי, ואחר חצי שעה מתחילת הבישול מגיעים המים לחום שהיד סולדת בהם, הרי שליש בישולו הוא שליש שעה, וחצי- היינו חצי שעה. אבל בספר פני שבת (עמ' כד) כתב בשם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל, שאין משערין בזמן, משום שהרבה פעמים מועיל הבישול בטופו יותר מכל זמן הבישול, אלא משערין במציאות אם ראוי לאכול התבשיל בשעת הרחק, ועיין בקובץ מבית הלוי (חלק ו' עמ' לה) שהביא כן בשם הגר"ש וזנר שליט"א. כ. יש הסוברים שאסור מה"ת כמבואר בחזו"א (לו, כב) וכן נראה מרובי הראש יוסף שבת לח: ד"ה דע. אמנם דעת דוכ האחרונים שאין בזה איסור תורה. ויעוין במ"ב סימן שיח שעה"צ סק"ה שנואה שסובר שאין בזה איסור תורה. וכן הובאה בשו"ת או נדברו (ח"ב, יח) שאין איסור חצי שיעור מה"ת בפחות משיעור בישול, ויעוין בשביתת השבת מבשל אות נט. כא. ביאור

חיממו אותם עד כדי שהיד סולדת בהן (כב), דהיינו, המים חמים כל כך, עד שאם מכניסים בהם את היד, היא נרתעת לאחריה (סולדת - בורחת), מחשש כויה מחום המים (כג).

בשיעור הטמפרטורה של "יד סולדת בו" נאמרו דעות שונות, ויש להחמיר בטמפרטורה של 40 מעלות צלזיוס, שהיא כבר חום של "יד סולדת בו". ויש סוברים שיש להחמיר רק מ-45 מעלות צלזיוס (כד). במקרים בהם בא שיעור "יד סולדת" להקל (כד*), יש להחשיב "יד סולדת" רק מ-70 מעלות צלזיוס (כה). ה. יש אומרים שגם אחרי שהתחממו הנוזלים עד כדי שהיד סולדת בהם, יש בהם איסור בישול כל עוד לא רתחו (כו).

ג. בישול אחר בישול

בישול אחר בישול - חימום מאכל שנתבשל כל צרכו והצטנן.

מאכל יבש

א. אין בישול אחר בישול בדבר יבש. כלומר דבר יבש שנתבשל כל צרכו, אף שהצטנן לגמרי, אין איסור לחממו (שלא ע"ג האש), שכן עדיין קיימת איכות בישולו הראשון (כז).

ב. לפיכך מותר לחמם בשבת מאכל יבש, כגון בשר ואטריות ללא דוטב שהתבשלו כל צרכם מערב שבת, ע"י שיניחם בתוך תבשיל רותח שהוסר מן האש, או על גבי כסוי קדירה, שעומדת על האש (כח).

עם כל זאת אסרו חכמים להניחם על גבי האש, או בתוך קדירה שעומדת

מקורות והערות

הלכה סימן ס"ד ד"ה שייך, ויעו"ש במ"ב ס"ק כו שאיסורו מן התורה. כב. שו"ע סימן שיח ס"ד. כג. גמ' שבת מ: ברש"י ד"ה סולדת. כד. בקש"ע להר"ר פלדמן נתן שיעור של 40 מעלות צלזיוס, וכ"כ בספר אוצרות השבת בשם הגר"ש ואונר שליט"א, ואילו בשש"כ פ"א הערה ג' כתב בשם הגר"ש אויערבך וצ"ל שער 45 מעלות אין צריך לחוש ליס"ב. רבו השיטות בשיעור זה, ויש אף שסברו שהוא 52 מעלות צלזיוס - מדות ושיעורי תורה פי"ט אות ג' בשם הגר"א קוטלר והגרצ"פ פראנק, ויש שכתבו שאם ראוי לאכילה או לשתייה לאדם בינוני בפעם אחת בלי שיצטרך להפסיק מחמת חמימותו, או אם יכול להחזיק אצבעו בתבשיל לערך דקה יש לוטר שאין דינו ביד סולדת בו (ברית עולם מלאכת האופה). וראה בספר הלכות שבת לר"ש איידר עמ' 243 שהביא כמה מקורות חשובים בענין זה, וראה גם בספר מאורי השבת סימן כ סעיפים ג'ו שהאריך לכאז את ההגדרה כזה בטו"ד. כד*. כגון להחשיב דבר לח כמבושל שאין בו בישול אחר בישול לדעת הב"י כמבואר לקמן בסימן ג' ס"ד. כה. אגרות משה ח"ד סימן עד. אמנם יש לעיין בדעת האג"מ שלענין יין מבושל ביין נסך כתב (כיו"ד ח"ב סימן נב) ששיעורו כ"ט מעלות צלזיוס וכאן היקל אף בפחות מזה וצ"ע. כו. בשביתת השבת בהקדמתו להלכות מבשל נטה להתיר בזה, וכן באג"מ ח"ד סימן עד התיר בזה, והוכיחו כן מדברי הב"י סימן שיח. אמנם בתהלה לדוד סימן שיח ס"ק יז מחמיר בזה, וכן מובא בספר אמרי יושר בסופו בפסקי החור"א, שנראה שדעתו הייתה להחמיר בזה, ויעו"ש בשש"כ פ"א הערה טו, שהרחיב הדיבור בזה. כז. סימן שיח ס"ד. כח. סימן שיח ס"ו, ועיין משנה ברורה סק"ג שאף אם מצטמק ויפה לו מותר.

פרק יד - האופה (מבשל) _____ קה

על גבי האש (כס), משום שהמניח בשבת תבשיל על גבי האש, נראה כמבשל בשבת (כפי שיבואר בפרק ט"ו סימן ג').

מאכל לח

ג. מאכל לח שהצטנן כגון מים, חלב, מרק וכדו', שונה ממאכל יבש, ויש בו בישול אחר בישול (ז).

הסיבה להבדל היא, שבמאכל יבש, פעולת הבישול היא ריכוך המאכל והשבחתו, ופעולה זו נשארת גם כשהמאכל הצטנן, ואילו במאכל לח שאינו מתרכך בבישולו, חימומו הוא בישולו, וכשנצטנן בטל בישולו הראשון, ואם חוזר ומחממו - הרי הוא כמבשל בתחילה.

לפיכך אסור לחמם בשבת מאכל לח שנתבשל כל צרכו ונצטנן לגמרי. (אמנם מותר לחממו בכלי שני - ראה לקמן בסימן י"א סעיף ד').

מאכל לח שנתבשל ולא נצטנן לגמרי

ד. מאכל לח שנתבשל, ולא נצטנן לגמרי (כלומר, יש בו עדיין חמימות, וראוי לשתותו מחמת חמימותו (זא)) אין בו משום בישול (זא*). לכן מותר ליצוק אותו לתוך כלי ראשון שהוסר מן האש, או לערות עליו מכלי ראשון ורתח בכל אופן, וכן מותר להניחו על קדירה העומדת על האש.

אולם מאכל לח שנצטנן לגמרי, אפילו אם חזר ונתחמם קצת בשבת באופן המותר (ראה לקמן פרק ט"ו סימן ג' ס"ו) יש בו איסור בישול.

לדעת מרן ה"בית יוסף", אם נצטנן מאכל לח לדרגת חום הגמוכה מחום

מקורות והערות

כט. יעויין בסימן רנג מ"ב ס"ק פט, שאף במצטמק ורע לו אסור. ל. סימן שיח ס"ד. לא. שר"ע הרב שם ס"ט. וכך פסק בשו"ת אג"מ (אוי"ח ח"ד, עד, בישול) וז"ל: ושיעור החמימות שצריך להיות בלח להרמ"א הוא, שראוי לאלו שרוצין לאכול חמין כדכחב בשו"ע הגר"ז ס"ט, עכ"ל. ואף שבחזו"א סימן לו, יג, משמע דסגי כל שתמימותו ניכרת, מ"מ החזו"א לשיטתו סם שהרמ"א פסק בעיקר הדין כרשב"א שאין בישול אחר בישול בדבר לח, אלא שנהגו להתמיר בנצטנן לגמרי שאין חמימותו ניכרת, אמנם הרב לשיטתו שפסק כמג"א סימן רנג ס"ק לו, שכל שנצטנן לגמרי אף לרמ"א הוי חשש ראורייתא (יעויין בשו"ע הרב שם סעיף כה), וי"ל דלכך מחמיר גם בהגדרת "נצטנן" שצ"ל ראוי לשתותו מחמת חמימותו, הלכך ראוי להתמיר לדעת המג"א, וע"ע באג"ס מלאכת מבשל ס"ח, ובשבה"ש ס"יא, ובחזו"א סימן לו, י"ג ובחיקונים ומילואים לשש"כ פ"א הערה ט'. לא*. שם סט"ו ברמ"א, בביאור הכרעת הרמ"א שכ"ו שלא נצטנן לגמרי שוב אין בו בישול נחלקו האחרונים דעת החזו"א (סימן לו, יג ד"ה וכתב) היא שאנו נוקטים לדינא כדעת הראשונים שאין בישול אחר בישול בדבר לח, ורק כרי שלא יכולה להקל יותר התמיר בדבר שנצטנן ואין חמימותו ניכרת. אמנם המג"א (בסימן רנג ס"ק לו) סובר שהרמ"א חשש להדיעות שיש בישול אחר בישול בדבר לח ואפ"ה היקל כ"ו שלא נצטנן לגמרי וכ"כ בשו"ע הרב סימן רנג סכ"ה (ויעויין באגלי טל מלאכת האופה סק"ד מה שכתב בזה). והנה כמ"ב סי' רנ"ג סקפ"ד הביא דברי המג"א ונראה מדבריו שאם יש לו אפשרות אחרת צריך להתמיר בזה, ולכן כתב בכרית עולם (האופה, ל"ב) שראוי לבעל נפש להתמיר בזה. אמנם בסימן שיה לא הוכיח כלל המ"כ חזו"א וז. (ויש מקום לומר שהמ"ב מתמיר רק היכן שיש שתי אפשרויות שאז ראוי להעדיף את האופן שאין בו בישול אחר בישול אליבא דכו"ע, משא"כ אם אין לו אפשרות אחרת לא התמיר בזה כלל). ויעויין בספר מאור השבת (ח"ב עמ' יד) שביאר נושאים

ש"היד סולדת בו" (71 מעלות צלזיוס שהוא שיעור שהיס"ב לחומרא (גב), יש בו משום בישול (ג), וכך נוהגים בני ספרד.

הגדרת יבש ולח

ה. מאכל יבש הוא תבשיל שאין בו רוטב, ואפילו יש באותו תבשיל מעט מוהל או שמן, הריהו נחשב ליבש, שהרי אין לך תבשיל, שאין בו מעט מוהל או שומן (גד). (ויש שהחמירו, שאם יש על גבי המאכל אפילו מעט לחלוחית - דינו כדין מאכל לח (גד*)).

ו. מותר לחמם מאכל יבש מבושל כל צרכו, באופנים שהוזכרו בסעיף ב'. לפיכך, מותר לחמם חתיכת בשר מבושלת שהוצאה מהמקרר על גבי מכסה של סיר העומד על האש (גה).

ז. אבל תבשיל שיש בו רוטב, אפילו הוא מעט, ואפילו מחמת התבשיל, כגון חתיכות דגים ומעט ציר שעומד, חתיכות בשר שבושלו במעט רוטב וכדו' - דינו של התבשיל כדין מאכל לח (גו).

יבש ונימוח

ח. יש הסוברים כי מאכל יבש שנהפך ללח ע"י חימומו במשקה (כגון קפה נמס או סוכר) דינו כמאכל יבש שאין בו בישול אחר בישול, כיון שקודם החימום

מקורות והערות

אלו בהרתכה. לב. מנוחת אהבה פ"י הערה 22. לג. סימן שיח ס"ד. לד. מאכל יבש שיש על המאכל מעט לחלוחית מבחוץ - דנו האחרונים האם דינו כדבר יבש (שאין בו בישול אחר בישול) או כדבר לח. והנה כתב בשו"ע הרב (סימן שיח ס"א) ח"ל: תבשיל יבש שאין בו רוטב כלל אין בו בישול אחר בישול, ומבאר בקצה"ש (סימן קכד כרה"ש סקל"ו) שרעת הרב שתבשיל שיש עליו קצת לחלוחית נחשב כדבר לח. וכן דעת הגר"ש ואזנר שליט"א (הוצאה בספר מאור השבת ח"ב עמ' נא) שקוגעל שיש עליו רטיבות מבחוץ דינו כדבר לח. אמנם יעויין במאור השבת שם שהביא את דעות הגר"ש אויערבך וצ"ל ויבלחט"א הגר"ש אלישיב והגר"י פישר שליט"א שרטיבות מעט בלא ממשות רוטב ע"ג המאכל אין נחשב כדבר לח, ושמן שע"ג הקוגעל דינו כיבש. אמנם רטיבות הכולעת בתוך המאכל דינו לכר"ע כדבר יבש. וע"ע בשו"ת אגרות משה (ח"ד ער מלאכת מבשל סק"ה) שכתב שאם עומד התבשיל מוצק אף בלא כלי - הריהו בגדר יבש, ואם בלא כלי התבשיל נשפך לצדדים - הריהו בגדר לח. לד"א, ראה בהערה לו. לה. בשש"כ פ"א סעיף ס' כתב שלפי המבואר בביה"ל סט"ו אסור להניח בשר מבושל על מכסה קרירה העומדת על גבי האש כי הבשר המבושל נצלה בחום האש, אמנם בהערה קפא שם הביא דברי האגלי טל מלאכת האופה ס"ט, תהלי"ד ס"ק כ"ד, חזו"א סימן לו סק"ד, כף החיים ס"ק ע"ח, שיש להקל בזה, משום שאין זה נחשב ל"צליה" אחר בישול. לו. ובפמ"ג הביא דברי המנחת כהן שיכש היינו כל שהרוב יבש. (ויעויין בשו"ת אג"מ ח"ד, ע"ד, מבשל אות ו' מה שכתב לכאר אח דעת הפמ"ג בזה, נ"יש לעיין בדבריו, דהא דעת הפמ"ג נוטה שאיסור בישול אחר בישול בדבר לח הוא מהתורה וכפי שמבואר בסימן רג בפמ"ג ס"ק לז), ולבסוף כתב האג"מ וראוי להתמיר, ובשעת דחק גדול אולי יש להתיר) ובשו"ע הרב בפסקי הסידור מבואר שאינו נידון אחר הרוב וכן נקטו הפוסקים האשכנזים. ויש מפורקי ספרד שנקטו לדינא שתלוי ברוב. ועיין בילקוט יוסף עמ' רי שביאר ענין זה באריכות. אמנם בשו"ת אור לציון (ח"ב) התמיר בזה, וכן הביא שם שרעת רבי עזרא עטייה וצ"ל היתה להתמיר בזה.

הוא יבש (לז). ויש שהחמירו בו כבמאכל לח, כיון שנמס אחר החימום (לח). וראוי להחמיר לכתחילה לדונו כדבר לח (ראה לעיל סעיף ג') (לס).

אפיה אחר אפיה

ט. כשם שאין בישול אחר בישול, כך אין צליה אחר צליה ואין אפיה אחר אפיה, ולכן מותר להניח לחם או חלות כנגד מדורה או על גבי קדירה כדי לחממם (ח). אמנם אסור להניחם על גבי האש, אפילו מכוסה היא בפח או באזבסט, מפני שנראה כמבשל בשבת.

ד. בישול אחר אפיה וצליה - וצליה ואפיה אחר בישול

א. רבותינו הראשונים נחלקו בדין בישול אחר אפיה וצליה: האם מותר כדין בישול אחר בישול, או שאסור משום שבישול ואפיה שונים זה מזה (מא). כמו כן נחלקו באפיה וצליה אחר בישול, האם מותרים או אסורים (מב).

להלכה נוהגים להחמיר בדין זה (מג). לפיכך אין לשרות בכלי ראשון דבר שנאפה או נצלה. נהגו לאסור גם את הנחתו בכלי שני משום חשש "קלי הבישול", כפי שיתבאר לקמן (בסימן יא). לפיכך יש להזהר שלא להניח פת, מצה, ביסקויט, בורקס וכדו' במרק חם או בתה (מד), אף שהם בכלי שני (מה). (יש מן הספרדים המקילים בדין זה (מו)).

כמו כן משום איסור צליה אחר בישול אין להניח מאכל מבושל (כשהוא בלא משקה) כנגד האש או בתנור, במקום שיכול להיצלות שם.

מקורות והערות

לז. מגן אברהם סימן שי"ט ס"ק מ"א, והוכיח מנמ' שבת קמ"ה: ומרש"י שם, וכן הסכים המאמר מרדכי (שם סי"ק יז) והמשנ"ב שם (ס"ק ק') להקל בזה. לח. הגהות רבי עקיבא איינר על המג"א סימן שי"ט סקמ"א. וכן החמיר המשנה ברורה לכתחילה (סימן שי"ט ס"ק ע"א). לט. מ"ב שם, וכן החמיר הרב בסידורו בזה (וכתב שם שהוא איסור ראוייתא), אף שבספרו כתב בסימן שי"ט ס"א להקל בזה, ועיין בשו"ת דברי נחמיה שבסוף שו"ע הרב מה שהאריך בזה. ויעיין בקצות השלחן סימן קכ"ד ס"ז. ובבד"ש שם סי"ק מד. מ. שם משנה ברורה ס"ק מא. מא. שו"ע סימן שי"ט סעיף ה'. יש סוברים שדעת האוסרים בישול אחר צליה הוא משום שהבישול מבטל את הצליה, ועפ"י יחא אסור שוב לצלותו אתר הבישול, מכיון שהבישול כבר ביטל את הצליה, ויש שהחירו בזה - ראה מש"כ באג"ט ס"ט סקט"ז ומש"כ לקמן בהערה מו. מב. משנה ברורה ס"ק מא. מג. רמ"א שם. מד. שם. מה. ואם אין היר טולדת במרק - מותר, וכן מותר להניחם בתוך כלי שלישי - משנה ברורה ס"ק מה, וכן אם מערה כמצקת מכלי ראשון לצלחת יש להקל בזה (שם). מו. שו"ע סימן שי"ט סעיף ה' הביא מרן שתי דיעות, דיעה ראשונה בשם יש מי שאומר (שהוא דעת הרא"ם) לאסור בזה, ודיעה שניה, כתב: ויש מתירין, ולא הכריע כמי ההלכה. במג"א (סקי"ט) נראה שהבין את דעת מרן המתברר להקל בזה. אמנם בכף החיים (סימן שי"ט, אות סה בענין קפה), הביא את דברי הגינת ורדים ומהר"ם בן חביב להתמיר, וכ"כ באות פ"ד שדעת מרן להתמיר בזה. וכן הביא ג"כ בספר בן איש חי (פרשת בא אות ח'). אמנם הרבה הקילו בזה. עיין בספר ננסת הגדולה (סימן שי"ט) ובספר מטה יהודה (סימן שי"ט ס"ק ג') שכתבו להקל בזה, וכן פסק בשו"ת יביע אומר ח"ו סימן מח אות ט"ו כהמתירים. ובספר כף החיים סימן שי"ט ס"ק פד הביא דעת האחרונים שלכתחילה ראוי להזהר בזה כדעת הרמ"א, וכן דעת הקצ"ע להרב טולידנו (ואף בכלי שני כתב שיש

ה. בישול אחר צליה שאחר בישול

- א. מאכל שנתבשל, ואח"כ נצלה או נאפה, כגון פשטידת אטריות (קוגעל) - יש שהחמירו לאסור שרייתו בחמין בשבת, מפני שהפעולה האחרונה נקבעת בו יותר (הצליה), ועל כן נחשבת שרייתו כבישול אחר הצליה והאפיה (מח).
לפיכך טוב להחמיר שלא לשרות פשטידא בחמין (מח). [ראה בהערות (מח)].
- ב. כיוצא בזה: מאכל שנצלה או נאפה, ואח"כ נתבשל, יש להחמיר לא לצלותו או לאפותו שנית, כי הפעולה האחרונה (הבישול) נקבעה בו יותר, ועל כן נחשב כצליה אחר בישול. כגון: בשר שנצלה ואח"כ נתבשל - אסור ליתנו כנגד האש, במקום שעשוי להיצלות שנית (י).

ו. בישול אחר טיגון

- א. כשם שמחמירים בבישול אחר אפיה, כן יש להחמיר בבישול אחר טיגון (נא) (טיגון - בישול מאכל במעט שמן, כגון חביתה, שניצל וכדומה).
לפיכך אסור לחמם בתוך משקים בכלי ראשון בשר מטוגן (נב), וכן נהגו להחמיר שלא ליתנו בתוך צלחת מרק, שהיא כלי שני (נג).
- ב. אבל מותר ליתן בצלחת מרק מאכלים שטוגנו בהרבה שמן (כגון פלאפל, ורוב סוגי שקדי מרק) (נד), לפי שטיגון בהרבה שמן דינו כבישול (נה).

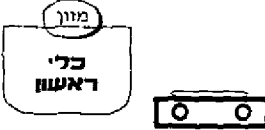
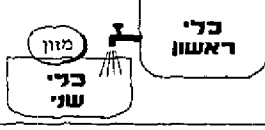
מקורות והערות

מקום להחמיר בזה). מז. ביאור הלכה סימן שיח ס"ה ד"ה יש מי, ויש שהתירו בזה (פרי מגדים הובא שם בביאור הלכה, וכן סובר להתירא האגלי טל מלאכת אופה ס"ט). מח. שביתת השבת מבשל סכ"ח. מט. יש לדון אם מותר להניח את הפשטידא בכלי שני, מאחר שיש שהתירו בישול אחר אפיה אחר בישול, וקוגעל זה כבר היה מבושל (בדר"כ) לפני אפייתו, וכן יש שהתירו בכלי שני ולא חששו לקלי הבישול בזה, וצ"ע. וכן שמעתי שדעת הגרש"ז אויערבך וצ"ל להתיר בזה, ועיין בספר מאור השבת סימן ת ס"ק קמ שהאר"ך בענין זה. ג. ראה לעיל הערה מז. זא. קצות השלחן סימן קכד ס"ק נד. נב. שם. נג. במבואר בסימן שיח סעיף ה. ואם מערה במצקת מן הקדירה לצלחת, יש מקום להקל בזה (מ"ב סימן שיח ס"ק מ"ה) נד. צריך לכוון את אופן ייצורם של שקדי המרק, לפי שלא תמיד מטוגנים הם בהרבה שמן, ולעתים הם מתבשלים באדים. נה. לסברא זו שאין בישול אחר בישול יש להתיר להניחם אף בכ"ד, אולם מאחר שיש שחששו שבישול בשמן עמוק דינו כטיגון (שר"ח שבט הלוי ח"י, יב) ורק התירו בכלי שלישי, ויעדיין בפמ"ג סימן שיח סק"ז שנראה שמסתפק בזה, אף שלדינא נראה שפוסקים להקל בזה, כמבי בקצה"ש (סימן קכד סקנ"ד, שהביא מלשון הרב שו"ע שמיקל בזה), וכן כתב בשו"ע פ"א הערה קפב בשם הגרש"ז אויערבך וצ"ל להקל בזה, מ"מ כתבנו ליתן ב"כלי שני", שבו יש כמה סברות להקל. בשו"ת שבט הלוי ח"ז סימן יב חשש להטבירים שטיגון דינו כצליה, ואין ליתן שקדי מרק בכלי שני, אבל בכלי שלישי היתר. ובקובץ מבית לוי (ח"ח קסו) הוסיף בשם הגר"ש ואזנר שליט"א, שאם מטגנים את השקדי מרק בטיגון עמוק יש לזה דין בישול ואין להחמיר בזה, ורק בדרך הנראה כללית קשה להתיר דבר כזה שאופן ייצורו משתנה, ויתכן שיעשו שקדי מרק במעט שמן ויהיה להם דין טיגון.

ז. דרגות החימום

לענין איסור בישול בשבת יש להבדיל בין כלים שונים ובין פעולות שונות. כמו כן יש להבדיל בין תבשילים שונים.

סוגי הכלים:

שם	תאור	הסבר
בישול ב- כלי ראשון שע"ג האש		הכנסת מאכל (או משקה) לתוך כלי העומד ע"ג האש (נו)
בישול ב- כלי ראשון שהוסר מהאש		הכנסת מאכל (או משקה) לתוך כלי שעמד ע"ג האש והוסר ממנו (נו) (נח)
בישול ע"י עידוי ראשון מכלי ראשון		יציקת נוזל חם מכלי ראשון על מאכל או על משקה (נט)
בישול ב- כלי שני		הכנסת מאכל (או משקה) לתוך נוזל חם הנמצא בכלי שני (ס) (סא)
בישול ע"י עידוי שני מכלי שני		יציקת נוזל חם מכלי שני על מאכל או משקה (סב)
בישול ב- כלי שלישי		הכנסת מאכל (או משקה) לתוך נוזל חם הנמצא בכלי שלישי (ג)

מקורות והערות

נו. סימן שיח ס"ט. גז. שם. גח. שם, סעיף ט', ויעויין בשש"כ פ"א הערה ו'. גט. שם סעיף י', משנה ברורה ס"ק ער. ס. שם סעיף ט' י"ב. סא. שחי חששות יש בהכנסת מאכל בכלי שני: א. משום חשש קלי הבישול (כפי שיתבאר בסימן יא) ב. משום מיתוי כמבשל (סימן שיח מ"ב סקל"ד). סב. שם ס"ק לה. סג. שם ס"ק מ"ז, ויעויין בשמירת שבת כהלכתה פ"א הערה קס"ו.

סוגי הכלים - דיניהם בקצרה:

- א. **אש וכן כלי ראשון** - מבשלים. כלומר, בכוחם להביא לידי בישול, לפיכך אסור לשים בהם מאכל שאינו מבושל כל צרכו.
- ב. **עירוי מכלי ראשון** - מבשל "בכדי קליפה", כלומר, מבשל הוא את קליפתו העליונה של המאכל. לפיכך אסור לערות מכלי ראשון על תבשיל שאינו מבושל כל צרכו.
- ג. **כלי שני** - באופן כללי אינו מבשל (מלבד דבר גוש, שיבואר דינו בסימן יג). אולם יש דברים, שהם קלים להתבשל, ומתבשלים אף בכלי שני, לכן יש לחוש בכל דבר, שמא הוא מ"קלי הבישול", חוץ מדברים המפורשים בחז"ל שמותר ליתנם בכלי שני. (ויתבארו דיניהם בסימן י"א סעיף ג')
- ד. **כלי שלישי וכן עירוי מכלי שני** - לא נהגו לחוש בהם לבישול, פרט למאכלים מסויימים, שמתבשלים אף בכלי שלישי (ויתבארו דיניהם בסימן יב).

סוגי התבשילים:

- בשלשה דברים נקבע סוג התבשיל: א. יבש או לח. ב. מידת בישולו. ג. מידת חומו.

סוגי התבשיל הם:

- א. **תבשיל לח (נזיל)**, שעדיין לא נתבשל כל צרכו.
- ב. **תבשיל לח המבושל כל צרכו**, והיד סולדת בו.
- ג. **תבשיל לח המבושל כל צרכו**, ועדיין נשאר חם במקצת.
- ד. **תבשיל לח המבושל כל צרכו**, ונצטון לגמרי.
- ה. **תבשיל יבש (מאכל מוצק)**, שעדיין לא נתבשל כל צרכו.
- ו. **תבשיל יבש המבושל כל צרכו**, בין שהוא חם עדיין, ובין שהוא צונן לגמרי.

ח. כלי ראשון

- א. **כלי ראשון** הוא הכלי שמבשלים בו על האש, כלי זה מבשל מן התורה, כל עוד היד סולדת בו (סד), אפילו לאחר שהעבירוהו מן האש. לכן אסור לשים בכלי ראשון מאכל שאינו מבושל, בין שהוא יבש ובין שהוא לח.

מקורות והערות

סד. סימן שיח ס"ט. ריש סוכרים שסוב להימנע מליהן דבר שאינו מבושל בכ"ה, אף אם אין היס"ב, כדי לעשות הרחקה לדבר - מג"א (סימן שיח ס"ק ב"ח) כתב שאיתא בירושלמי שחכמים עשו הרחקה לאסור נתינת דבר שלא התבשל בכלי ראשון גם אם אין היד סולדת בו. אמנם דעת רוב האחרונים להקל בזה, עיין בש"ך י"ד סי' קה ס"ק ה', ובהגר"א סימן שיח ס"ק כ"ח, וכן פסק להקל במ"ב סימן שיח ס"ק סד, ובשכית השבת (בפתיחה להלכות מבשל אות טז). ובשו"ע הרב מחמיר בזה כדעת המג"א.

כמו כן אסור לערות לתוכו תבשיל לח, אפילו מבושל כל צרכו, אם נצטנן לגמרי מבישולו הראשון. (ולדעת הבית יוסף, אף אם נצטנן לשיעור הנמוך מיד סולדת בו (סה)).

מאכלים שאין בהם איסור בישול

ב. אמנם מאכלים שאין בהם איסור בישול כגון משקה מבושל והוא עדיין חם, או מאכל יבש מבושל, אף שהוא צונן, מותר ליתנם לתוך כלי ראשון רותח, אם אינו עומד על גבי האש (טו).

לדוגמא: אסור ליתן תבלינים בתוך סיר המרק שהוסר מן האש, אבל מותר ליתן לתוכו אורז, אטריות, בשר, שכבר נתבשלו מערב שבת (טז).
האופן בו מותר להוסיף מים לסיר טשולנט העומד על גבי האש יבואר לקמן בפרק ט"ו סימן ו'.

ט. עירוי מכלי ראשון

עירוי על מאכל מוצק (לא נוזלי)

א. אסור לערות מכלי ראשון תבשיל חם (שהיד סולדת בו) על תבשיל שאינו מבושל כל צרכו, לפי שעירוי מבשל בכדי קליפה (סח). כלומר, מבשל הוא את קליפתו העליונה של המאכל (טט).

ב. אמנם מותר לערות מכלי ראשון, אפילו הוא עומד על גבי האש, על מאכל יבש, המבושל כל צרכו, משום שאין בישול אחר בישול בדבר יבש (כפי שנתבאר בסימן ג' ס"א) (ע).

עירוי על דבר נוזלי

ג. אין לערות מים חמים מכלי ראשון לתוך כלי שיש בו מים קרים או משקה קר, אם יגיע המשקה הצונן לשיעור חום שהיד סולדת בו (ע*).

ד. כוס שנשטפה ועדיין היא רטובה, נחלקו הפוסקים באיזה אופן מותר

מקורות והערות

ונראה מדבריו שם שהחמיר אף בכ"ד שאינו עומד עתה ע"ג האש (וכפי שמבואר במתה"ש סימן שית, כת, וכתהלה לדוד שם ס"ק כז). ובספר כף החיים שם ס"ק קה כתב שבעל נפש יחמיר לעצמו בענין זה. שם סעיף טו. סו. אבל אם עומד ע"ג האש - אסור ליתן בתוכו אפילו דברים שאין בהם איסור בישול, משום שנראה כמבשל - שם משנה ברורה ס"ק צב, ועיין בשער הציון ס"ק מו. סז. סימן שית סעיף ד. סח. סימן שית ס"י, משנה ברורה ס"ק עד. סט. אין עירוי מבשל מה"ת אלא בלא נפסק הקילוח כמ"ב ברמ"א יו"ד סימן סח ס"י, פמ"ג סימן שיה סקל"ב, אגלי טל סעיף טו מלאכת האופה. ויעויין באגלי טל ס"ק לב שהביא דעת המג"א ס"י שיה ס"ק מה, שסובר שמבשל אף בעירוי שנפסק הקילוח (ויעויין בהערה קו מה שתמהו על המג"א בתירושו זה). ע. סימן שיה ס"ד, סט"ו. ע*, בביה"ל סימן שיה ס"כ ר"ה והוא הביא דעת כמה ראשונים להחמיר בזה, אמנם כתב שם בשם הרשב"א והר"ן שדעתם להקל בזה, מכיון שמתערבין המשקין זה בזה לא שייך לומר חתאה גבר, וכתב

קיב _____ משנת השבת

לערות לתוכה מים מכלי ראשון. המחמירים סוברים שיש לנגב את הכוס תחילה ואילו המקילים סבורים שדי בכך שינער את הכוס ממי השטיפה (עא).

ה. כמו כן אסור לערות מכלי ראשון על משקה מבושל שכבר הצטנן לגמרי (עב).

לדוגמא: אסור לערות מכלי ראשון, לתוך כוס שיש בה חלב קר או תמצית תה נוזלית שכבר נצטננה.

ו. אמנם מותר לערות מכלי ראשון, אפילו הוא עומד על גבי האש, על משקה פושר, שלא נצטנן מבישולו הראשון. (ולמנהג הספרדים אין לערות על משקה פושר אם אין היד סולדת בו, כפי שנתבאר בסימן ג' ס"ד (עב*).

ז. טוב להמנע מעירוי מים חמים מכלי ראשון על סוכר, על קפה נמס ועל אבקת חלב, אפילו נתבשלו כבר בתהליך היצור, לפי שע"י העירוי נהפכים להיות דבר לח (שיש בו בישול אחר בישול). על כן יש ליצוק תחילה את המים החמים לתוך כלי שני, ורק אחר כך מוסיפים חומרים אלה (עג).

כיצד לחמם חלב (דייסה) לתינוק

ח. קיימים כמה אופנים בהם מותר לחמם בשבת חלב (או דייסה) לתינוק.

מקורות והערות

כסוף להחמיר בזה, אמנם בשו"ע הרב ס"כ ואגלי טל (האופה סכ"ט) נראה דעתם להקל בזה. עא. דעת האג"מ (ח"א סימן צג, ח"ד עד בישול אות יט) שאסור לערות מים מכ"ר לתוך כוס שנשטפה במים קרים שלא נחשלו ועדיין הכוס לחה, ולרעהו יש לנגב תחלה את הכוס, וכן רעהו שו"ת מנחת יצחק (ח"ט, ל, לא), בריח עולם (מלאכת אופה סלי"ד) וכן כתב בספר זה השלחן בשם החו"א, אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ז, מב) כתב שא"צ לנגב את הכוס, ודי לנערה מן המים שכתוכה, ואף שנשארו מים בכוס, א"צ לחוש לזה, לפי שאין זה דרך בישול, וכ"כ בשו"ת צי"א (ח"ג סימן מ), שו"ת יביע אומר (ח"ד סימן לג), וכ"כ אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בקובץ עטרת חכמים כתב ליישב מנהג ישראל שנוהגים היתר לערות מים מכ"ר לתוך כוס שעדיין לחה ממי ההרחה אחר שניערה היטב, וחז"ד הוא כיון דהוי דשא"מ אף שהוא פס"ד שדי, דעירוי בכה"ג שהעבירו מעל האור ס"ל לכמה פוסקים שאינו מכשול, ועכ"פ י"ל דל"ה רק דרבנן, ופס"ד דרבנן ס"ל להתה"ד רשרי, ויש מהראשונים דס"ל דלא הוי פס"ד כלל, לכן יש להתיר, ועוד סברא להתירא, רשיטת הח"צ שבאיסור שבת מותר ח"ש מה"ת, והאריך שם לבאר שבבישול מים אף הסוברים שהוא מה"ת, מ"מ בחצי שיעור י"ל דלא הוי מלאכה כלל, ועכ"פ אין איסורו אלא מרבנן לכו"ע, ויש לסמוך בכה"ג ע"ד התה"ד שהתיר פס"ד דרבנן, ובשו"ת אג"מ (ח"ד, עד, בישול אות יט) כתב לחלק בין טפות של מים וחומים שנצטננו (שמעצם הדין אין בישול אחר בישול לשיטת רוב הפוסקים) שאין צריך להחמיר, לבין כוס שנשארו בו קצת מים שעדיין לא נתבשלו שצריך להחמיר, וכ"כ בשו"ת מנח"י (ח"ט סימן לא), ויע"ע בשו"ת מנחת שלמה סי' ו' סק"ג ובספר מאור השבת סי' ג' הערה לג. עב. ויעדין בכה"ל שם מש"כ בשם הבית מאיר שבמבושל אין למחות ביד אחרים שעושים כן אבל כל בעל נפש יחוש לעצמו, צירה מים וחתכים לתוך דבר לח אינו נאסר, אף שהתוס מגיע לשיעור שהי"ב (בית מאיר הביאו הביה"ל סי"ב ד"ד והוא). עב*. בדעת הבית יוסף בזה יעדין בספר שבתותי השמורו ע"י קשר ובשו"ת תפלה למטה ח"א סי' לו. ומכיון שלדעת המתברר אם אין היס"ב נחשב כעונן, אסור אף לערות עליו חמין. עג. סימן שי"ח במשנ"ב ס"ק ע"א, ובשע" הציון ס"ק צו, רע"א שם על המג"א ס"ק לא. וכ"כ שו"ע ד"ב בסידור.

פרק יד - האופה (מבשל) קיג

בכל האופנים שיבוארו לקמן יש להזהר שהמים החמים לא יכסו לגמרי את הבקבוק (מדין הסמנה) (עג*).).

א. נתינה בכלי שני - מותר להניח בקבוק חלב קר בתוך ספל (שהוא כלי שני) שיש בו מים רותחים (עד*).

ב. עירוי מכלי ראשון - מותר לעדות על בקבוק חלב קר מים רותחים מכלי ראשון (כי עירוי אינו מבשל אלא בכדי קליפה, והבקבוק עומד במקום הקליפה, ולא יוכל להתבשל התבשיל שבתוכו) (עד*).

ג. נתינה בכלי ראשון - מותר ליתן את הבקבוק בתוך כלי ראשון שהוסר מן האש, כשהחלב שבבקבוק מדובה ולא יגיע לחום של יד סולדת בו (עה). אולם אסור ליתן את הבקבוק בתוך כלי ראשון, גם אם אינו עומד על גבי האש אם החלב עלול להגיע לחום שהיד סולדת בו (עו).

ד. המסת אבקת חלב או דייסה שכבר נתבשלו בתהליך הייצור - אפשר לתת מים חמים אפילו מ"דוד השבת" לתוך בקבוק נגוב, ולהוסיף אבקה נמסה (אינסטנט) ולהמיסה במים. אך לא יערה מים מכלי ראשון על האבקה (עו*). אם מכין דייסה יקפיד להמיסה באופן שלא יהיה בו חשש לישה - ראה לעיל פרק י"ג סימן ז' ס"ז.

עירוב מים חמים וקרים

ט. מותר ליצוק מים חמים, אפילו מתוך כלי ראשון, העומד על גבי האש, לתוך כוס, שיש בו מים קרים מרובים, בתנאי שהמים הקרים לא יתחממו עד שתהא היד סולדת בהם (עו).

י. כמו כן מותר ליצוק גבת אחת מים קרים מרובים לתוך כלי המכיל מים חמים, גם אם הם נתונים בכלי ראשון (אם אינו עומד על גבי האש), אם לא יגיעו המים הצוננים ל"יד סולדת בו" (עח), אבל אסור ליצוק את המים מעט מעט, שהרי המים המועטים מתבשלים מיד, ולא תועיל תוספת מים צוננים אחר כך (עט).

יא. מותר ליצוק מים קרים (אפילו מועטים) לתוך כלי שני, שיש בו מים חמים, משום שאינם מתבשלים שם (כפי שיתבאר בסימן י"א ס"ג).

י. מצקת

נחלקו הפוסקים בדין מצקת שמוציאים בה את האוכל מכלי ראשון. יש

מקורות והערות

עג*. סימן רנח משנה ברורה ס"ק ב, ובחזון איש (סימן לו ס"ק לב) מיקל בזה, ויבאר באריכות בהלכות הסמנה. עד. סימן שיח ס"ג. עד*. שמירת שבת כהלכה פרק א' סעיף ג. עה. סימן שיח סעיף יג בכיבוד הלכה ד"ה אבל. עו. סימן שיח סעיף יג, ואסור אפילו אין כוונתו אלא להפשירו. עו*. ראה משי"כ בסימן זה סעיף ה'. עז. שם משנה ברורה ס"ק פג, ויעזיב בביה"ל שם ד"ה והוא. עה. שכ ברמ"א וכמ"כ ס"ק פג. עט. שם משנה ברורה ס"ק פג, ועיין שם כשער הציון ס"ק קא.

קיד. משנת השבת

סוברים שהמצקת נחשבת כלי ראשון (פ), ויש סוברים שהיא כלי שני (פא), והחמירו הפוסקים להחשיבה ככלי ראשון (פב), ודין עירוי מהמצקת כדין עירוי מכלי ראשון (פג).

לפיכך אין לערות מהמצקת רוטב חם על מאכל שטרם בושל כל צרכו, וכן אין לערות מהמצקת על דבר אפוי כגון פת, ביסקויט, בורקס וכדו' (משום שיש בישול אחר אפיה - ראה לעיל סימן ד').

יא. כלי שני

א. כלי שני הוא הכלי אשר לתוכו הועבר התבשיל מן הכלי הראשון. חז"ל נקטו שכלי שני אין בכוחו לבשל, ואפילו התבשיל שבתוכו עדיין חם, לפי שדפנות הכלי מצננות את התבשיל שנשפך לתוכו (פ). אולם יש מאכלים רכים, הקרויים "קלי הבישול", והם מתבשלים אף בכלי שני, כגון דג מלוח ישן וקולייס האיספנין (דג רך ביותר) (פה). מאכלים אלה אסור לשים בשבת אפילו בכלי שני (פ). ואסור אפילו לערות עליהם מים חמים מכלי שני, שכן הדחתן היא גמר מלאכתן (פז).

ב. מכיון שאין אנו בקיאים לדעת מה הם המאכלים "קלי הבישול", יש להחמיר ולאסור לתת בכלי שני כל מאכל שאיננו מבושל, אם התבשיל שבכלי שני חם בשיעור שהיד סולדת בו (פח). טעם נוסף לאיסור שריית דברים בכלי שני הוא, שהעושה כן נראה כמבשל (פט).

דברים שבדאי אינם מקלי הבישול

ג. יש דברים שמותר ליתן בכלי שני, כי חז"ל קבעו במפורש שאינם מ"קלי

מקורות והערות

פ. משנה כדורה שם ס"ק פז. פא. מ"ב שם. פב. אמנם אם מוציאים תבשיל במצקת מכ"ש אין להחמיר, ודינה ככלי שלישי - שו"ת מנחת יצחק ח"ה סימן קכז, שו"ת או נדברו סימן נב, ויעוין בשביתת השבת מבשל סעיף כא שהחמיר בזה. פג. אם שהתה המצקת זמן מה בתוך הקדירה ודאי יש להחמיר שהיו ככ"ד, מ"ב שם. פד. שבת מז, תוס' ד"ה ושי"מ, סימן שיח סיג. פה. סימן שיח ס"ד, מ"ב ס"ק לו. דברים אלו מתבשלים מן התורה אף בכ"ש, משא"כ מה שחוששים בכל הדברים שמא הם מקלי הבישול וא"א בקיאים, וזהו חומרת היראים וע"ז נחלקו הרבה ראשונים ויעוין בהערה פח. פז. שם. פז. שם, ועוין שם בביה"ל ד"ה והיא, ובשש"כ פ"א הערה קסח. פח. טעם זה מבואר ביראים (סימן רעד) וז"ל: ואין בישול תלוי לא בכלי ראשון ולא בכלי שני, אך לפי המתבשל, פעמים שהוא רך ומבשל אף בכלי שני, ויש דבר קשה שאינו מתבשל אף בכלי ראשון, ויש דבר שמתבשל בכלי ראשון ואינו מתבשל בכלי שני... הלכך יזהר אדם שלא יכניס בשבת שום דבר בכ"ש ואף בכלי שלישי במקום שהיד סולדת בו, שאין אנו בקיאים מה הם הדברים הקשים או הרכים, ומה הוא המתבשל בכ"ד ומה הוא המתבשל בכ"ש, (מ"ב ס"ק מב, ובשו"ע הרב סי"ב). וע"ע בחזו"א סימן נב ס"ק יח, יט. פט. תוס' שבת לט. ד"ה כל שבא, בהירוצו הראשון, ולתירוק זה אין שום חשש של בישול מה"ח אלא אסור מדרבנן משום מיתוי כמבשל, והביאם המג"א (בס"ק טו, יט)

הבישול" ואלו הם: מים, שמן (צ), (ויש הסוברים שאף שאר משקים (צא)) ותבלין (צב) (יש האוסרים כתבלינים המצויים בימינו) (צג).

דבר לח מבושל - נתינתו בכלי שני

ד. מותר לתת בכלי שני תבשיל לח, שנתבשל מבעוד יום (אף שאסור ליתן תבשיל זה בכלי ראשון). לדוגמא: מותר ליתן בכלי שני, חלב או תמצית תה, אף שנצטננו לגמרי מבישולם הראשון (צד).

ה. מותר ליתן בכלי שני מזון יבש, שנתבשל מבעוד יום, והופך להיות לח בהגיעו למים, כגון סוכר, מלח מבושל (צה), קפה ותה נמסים (ויש מחמירים ליתן את הקפה רק בכלי שלישי (צו)). [וראה עוד בהערה שקיימים סוגי

מקורות והערות

והמ"ב בס"ק לד שם, שר"ע הרב סעיף יא. צ. סימן שיח ס"ג, שער הציון ס"ק סח. ובטעם היתר נתינת מים ושמן בכלי שני מבואר בפמ"ג (א"א ס"ק לב ור"ד) שדווקא בדבר גוש שאינו מתערב במים יש איסור דרבנן של מיוחד כמבשל, משא"כ בנתינת מים במים שמתערבים יפה אין שייך מיוחד כמבשל. ויעויין בתוספת שכת (סימן שיח ס"ק מו) שביאר שבנתינת מים קרים לתוך כ"ש אין נראה כמבשל, כיון שנראה שבא לצנן המים ולא לחממם, משא"כ כשמניח דבר גוש למים נראה כמבשל. צא. שו"ע הרב סימן שיח ס"ב. אמנם יש מדויקים מדברי המ"ב שם ס"ק לט מדבריו לגבי עלי תה, וכן מוכח מפשוטו לשונו בשער הציון שם ס"ק סח שצריך להחמיר בזה. וכן כתב במאור השכת (עמ' קצב) בשם הגר"ש ואזנר שליט"א להחמיר בזה. ויעויין בשש"כ פ"א הערה קנא. צב. לגבי תבלין מבואר במשנה שכת מב: ובתוס' שם לט. ד"ה כל. שו"ע סימן שיח ס"ט, משנ"ב ס"ק סה, וס"ק עד. כמו כן טעם "נראה כמבשל" לא שייך בנתינת דברים אלה בכ"ש, כיון שמתערבים הם היטב בתוך המים, ושוכ לא נראה כמבשל, כמבואר בתוס' שכת (בר"ה כל דף לט). שמקשה על הטעם שמיחוי כמבשל מתבלין ומתרחץ שתבלין אינו נראה שוההו שם לבשל, כיון שבא למחך הקדירה. צג. קצוח השלחן סימן קכד ס"ק יד כתב: והנה לא נתבאר בפירוש מהם הדברים הנקראים תבלין ויעו"ש. ובשש"כ פ"א הערה קנ"ב כתב בשם הגר"ש אריערכך וצ"ל שלא מסתבר שתבלינים שלנו שהם דקים מאוד אינם מתבשלים בכ"ש. צד. שם מ"ב ס"ק כג, לט. ויש לעיין האם לדעת הבית יוסף שפסק בסתם שיש בישראל אחר בישראל כלל שנצטנן, (ולא הביא כלל דעת המחמירין להקל בלא נצטנן לגמרי) יש להחמיר אף בלח שנצטנן שלא ליתנו בכ"ש. אולם י"ל סברא להקל בזה, כיון שכל עיקר האיסור לתת בכ"ש במחלוקת שנויה, ובפרט שדעת המחבר (בטי' שיח ס"ה) נראה להקל בנתינת פת בכלי שני, ולכן הקילו בני ספרד קצת בדינים אלו. וכתב בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ט, י"ד) שכנראה דעת המ"ב להקל בזה הוא אף לדעת המחבר. (וכן נראה מזה שהמ"ב קבע דבריו על דברי המחבר) וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ה ס"י קכז, שהמ"ב כתב לדעת המחבר ולכן כתב בלשון "יש להקל" שמשמע שיש קצת מקום להחמיר בזה. ובספר מאור השכת ח"א דף קצז מבאר באריכות ענין זה. רבים התירו ליתן בכ"ש חלב מפוסטר, אף שהפוסטר נעשה בטמפרטורה הנמוכה מטמפרטורת הרתיחה, עיין בשו"ת מנחת יצחק ח"ה סימן קכז אות ה, ובשש"כ פ"א הערה קנו, בשם הגר"ש אריערכך מיקל בזה. ויעויין בשו"ת אז נדברו ח"ה סימן נב, שדן בזה. צה. סימן שיח מ"ב ס"ק עא, שעה"צ ס"ק צו. כמו כן יש להביא את דברי הרב בסידור שכתב: ולכן אין להקל במלח שלנו אף שנתבשל תחלה, שמאחר שחזר ונמחה, אין להקל בו יותר ממלח שבימיהם, לפי חילוק הדעות שבשו"ע שיש אוסרים אפי' ליתן בכ"ש שהיס"ב, והמחמיר תבא עליו ברכה, עכ"ל. ויש לעיין בכוונתו האם החמיר אפי' שלא ליתנו בכ"ש, או שנתכוין לומר שמאחר ויש שהחמירו אפילו ליתן בכ"ש, צריכים אנו עכ"פ להחמיר בעירוי מכ"ד. ויעו"ש. צו. לאחר ביטול הקפה, הופך הוא לאכזה ע"י שעובר הוא תהליך של ייבוש הקפה (שנחשב כאפיה), ויש שחששו אח"כ לנתינתו בכלי שני, משום ביטול אחר אפיה אחר ביטול, ויעויין בשו"ת אז נדברו (ח"א סימן לה) שביאר ענין זה באריכות, ובשו"ת אגרות משה (ח"ד סימן עד ס"ק טז) כתב שאף שלדינא מסכים עם הפוסקים להקל בזה, מ"מ הוא מחמיר לעצמו להכין את הקפה רק בכלי

אבקות נמסות, שאין דינם כמבושלים משום שתהליך ייבושם אינו נחשב כבישול (צז).

חוס שהיד נכוית בו

ו. יש הסוברים שחוס גבוה שיד האדם נכוית בו, מבשל אף בכלי שני (צח). לדעת הסוברים כן אסור ליתן תבלין וכל דבר שאינו מבושל במרק שהיד נכוית בו (צט).

יב. עירוי מכלי שני ודין כלי שלישי

אף על פי שאסור ליתן מאכל שאינו מבושל בכלי שני, שמא הוא מ"קלי הבישול" (שמתבשלים אף בכלי שני), אין חוששים לכך בכלי שלישי. ומותר ליתן בכלי שלישי מאכל שלא נתבשל (ק), ואף מותר לערות עליו מכלי שני, משום שעירוי מכלי שני דינו ככלי שלישי (קא).

אבל אסור לערות מכלי שני, שהיד סולדת בו, על מאכלים הידועים לנו

מקורות והערות

שלישי. צז. יש לברר היטב את תהליכי ייצור המלח, הסכרין, אבקת סוכר, אבקת מרק, וקקאו, וראוי לשאול שאלה חכם על זה. והנה קיימות שיטות ייבוש של המלח ללא בישול, או בישול בטמפרטורה נמוכה מ"יד סולדת בו", וצריך לברר את אופן הייצור כזה, כדי לדעת האם המלח נחשב כמבושל. וע"ע בספר מאור השבת עמ' רכו שכירד במפעלי ים המלח את תהליך ייצור המלח, וביאר שישנם כמה סוגים של מלח. מלח שלחן הנקרא מלח סלעית עוכר תהליך בישול, שמסתיים כיבוש סופי של המלח, אמנם ישנם סוגים אחרים של מלח, כגון מלח מטבח שכיוצא ע"י אדוי מי ים החיכוך או ים סוף בכריכות ללא כל חימום, פרט לייבוש הסופי, ויעוי"ש שרן באריכות כזה. וכן נתברר לנו שסכרין ואבקת קקאו אינם מבושלים כל צרכם. צח. חיי אדם כלל כ ס"ד, והובאו דבריו במ"ב סימן שיח ס"ק מת, וכתב בספר שכיתת השבת (בהקדמה מבשל אות י) שלא מצא לו חבר בכל הפוסקים שיתמיר כזה, (אמנם בדעה הטור גבי אמבטי משמע שיש אופן שכלי שני מבשל מה"ח וכן משמע בה"י הרשב"א מב, א) ויעויין בשש"כ פ"א ס"ק קנג. צט. ויש שהתירו בישול בכלי שלישי שהיד נכוית בו - שו"ת אגרות משה (ת"ד, עד, בישול אות ד') ושו"ת שבה"ל (ת"ז, מב). בענין נתינת תמצית תה בכלי שני שהיד נכוית בו, יש שהחמירו כזה וכמבואר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן קכו אות ה), ובספר קצות השלחן (סימן קכד בבדי השלחן ס"ק לב) כתב: ומיהו ההיתר לתת הסענע (תמצית) לתוך הכוס אחר שנתנו התמין לתוכו מוסכם בכל האחרונים, ע"כ כשאין החמין רוחחין הרבה פשוט דמותר. (ובספר אמרי יושר כתב שדעת התו"א היתה להתמיר כזה), ויש שהקילו בזה, מאחר שנחלקו הפוסקים אם יש בכלל בישול אחר בישול בדבר לח, וכל חומרא זו של יד נכוית בו לא סבירא להו להרבה פוסקים, כך הביא בספר מאור השבת עמ' קצח בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א (אכן יש שהחמירו לשים קומקום קטן (תינו) עם תמצית מעל דוד השבת כדי שהתמצית תהיה חמה). ק. מ"ב ס"ק מז הביא את דעת הפמ"ג להקל בזה, וכן מצדד בחזו"א סימן נב ס"ק יט בזה. ואף שהבאנו לעיל בהערה פ"ח את לשון הידאים שלא חילק בין הכלים וחשש לקלי הבישול אף בכלי שלישי מ"מ רוב האחרונים כתבו להקל. ובטעם הדבר יעויין בדברי החזו"א בסימן נב סק"ט, דמאתר ולא חיישינן לקלי הבישול מעיקר הדין ו"אינו אלא חומרא", ובמה שהוגו והגו, וע"פ הרוב אין כלי שלישי יס"ב ולכן הקילו. קא. במג"א סימן תמו סק"ט כותב שעירוי מכלי שני דינו ככלי שלישי לענין כליעת חמץ (ויש לעיין אם היקל בשבת ג"כ, והפמ"ג הביא כאן ונראה קצת שדימה הדינים אהדדי). בקצות השלחן סימן קכד בברה"ש ס"ק כא כתב להקל בזה. וכן נראה דעת החזו"א בכ"י נח סק"ט, ד"ה ומיני. (ויש לעיין במ"ב סימן שיח סקל"ט, וסקמ"ז, וע"ע בספר

כ"קלי בישול" כגון: מליח ישן וקוליים האיספנין (קב). כמו כן אסור ליתנם בכלי שלישי שהיד סולדת בו (יש שאוסרים מטעם זה אף ליתן עלי תה, שקית תה או ביצה בכלי שלישי (קג)).

יג. דבר גוש

א. יש אומרים שהאופנים שבהם כלי שני וכלי שלישי אינם מבשלים, נאמרו רק בדבר לח (נוזל), כלומר שאם בכלי שני (או שלישי) יש נוזל חם, נוזל זה לא יבשל מאכל שיונח בתוכו, מפני שדפנות הכלי מצננות אותו. אבל אם נמצא בכלי שני או שלישי דבר גוש חם (כגון תפוחי אדמה, חתיכות בשר וכדומה), יש להחמיר שהוא מבשל כל עוד היד סולדת בו, מפני שהחום אגור בתוכו, ואין דפנות הכלי מצננות אותו (קד).

ב. לפיכך אין לשפוך מרק קר על חתיכת בשר חם שבצלחת (קא), וכן אין ליתן חתיכת בשר רותח או תפוח אדמה לתוך מרק שנצטנן (קז).

ג. כמו כן אין לשים תבלין או חמאה (קו) על תפוח אדמה חם וכיוצא בו, כל זמן שהיד סולדת בו (קח). וכן יש שהחמירו שלא ליתן מלח שנתבשל

מקורות והערות

מאור השבת עמ' רא). קב. סימן שיח ס"ד וע"ע בביה"ל סעיף ד שם ד"ה היא. קג. שביתת השבת מלאכת מבשל כבא"ר סקצ"א, וכן משמע בחזו"א סימן גכ סק"ט. וכן דעת הגרש"ז אויערבך בדיון ביצה (הובא בשש"כ פ"א הערה קמת). והנה כמאור השבת (עמוד רי) הביא את דעת הגר"י פ"ש שליט"א להחיר ליתן ביצה בכלי שני, ומוכיח זאת מרש"י דף קלט: שביצה אינה מקלי הבישול. אמנם י"ל שאין ראיה מדברי רש"י, ד"ל שרק החלבון הוא מקלי הבישול, והצ"ח הגמי' כרף קלט: הרי החלבון נשאר במסננת ואינו יורד לכלי שני, ולכן כותב רש"י שם שאינו מתבשל. קד. נחלקו גדולי האחרונים בהלכות איסור והיתר אם דבר גוש דינו ככ"ר, דעת הרש"ל ב"ש"ש (פרק גיד הנשה סמ"ד ובפרק כה סימן עא) שדבר גוש דינו ככ"ר והביאו הש"ך ב"י"ד סימן צד סק"ל ובט"ז: סק"ד, ואילו דעת הרמ"א ב"י"ד סימן קה ס"ג להקל בדבר גוש, וכן דעת הגר"א שם שיש להקל בזה, ונחלקו האחרונים כדעת המחמירים בדבר גוש, דעת החזו"ד (י"ד סימן צב סקצ"ז) שאף המחמירים לא החמירו אלא גבי או"ה שדבר גוש מפליט ומבליע ככ"ר, אך גם לדבריהם דבר גוש אינו מבשל, ואלו המג"א הביא דעת האוסרים גם לענין שבת (מג"א סימן שיח ס"ק מה), וכן פסק המ"ב שם בס"ק סה. (ויעוין בפמ"ג י"ד סימן צד במ"ז סק"ד). קה. שש"כ פ"א סעיף נח. ויש שנסו להקל ברין זה, לפי שיש כאן שני סבירות להקל, דעת המחמירים שאין בישול אחר בישול בלח, ודעה הסוגרים שדבר גוש אינו מבשל, ועיין בשו"ת אגרות משה (ח"ד סימן עד ס"ק ה) שמדבר לגבי נחיתת קטשאפ (וסק עגבניות מבושלות) על דבר גוש ומחיר מהני חרי טעמי, וכן מביאו בשש"כ פ"א סעיף נח להקל בזה, וחמה בספר מאור השבת סימן ו' ס"ק יז, שלגבי מרק חם על גבי כשר שכצלחת החמיר השש"כ, ולכאורה ממ"נ אם לפי סבירות האג"מ היה צריך להחיר בזה ג"כ. ודעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הובא שם) שההיתר הוא רק בדיסק (קטשאפ) שהוא קצת סמך משא"כ במרק יש להחמיר בזה. וכן דעת הגר"ש אלישיב הובא כמאור השבת שם. אמנם מפשטות דברי האג"מ נראה שלא חילק בדבר זה, וכפי שמכאור שם בספר מאור השבת, ולכאורה דעתו להקל אף בהנחת מרק על גבי חתיכת בשר חמה. קו. מג"א סימן שיח סק"ה והביאו להלכה המ"ב שם ס"ק עח. קז. בשו"ת אגרות משה (ח"ד, עו, ז) כתב להחיר בחמאה מפוסטרת שנחשב לדבר יבש שאין בו יותר משום בישול, אולם הגרש"ז אויערבך זצ"ל הובאו דבריו בשש"כ (פ"א הערה קעג) מסתפק לאסור בזה. קח. מ"ב שם ס"ק סה. ויש לדון אם מותר ליתן עליהם שומן או מרגרינה. המבושלים כבר מע"ש, וצדדי השאלה

בתהליך ייצורו (קט) או רסק עגבניות מבושל (קטשאפ) על חתיכת בשר חמה (ע"י), ויש שהקילו בזה (ק"א).

י"ד. הכנת תה בשבת

נתינת עלי תה בכלי ראשון ובכלי שני

א. אסור לבשל עלי תה בשבת, לפיכך אסור לערות עליהם מים מכלי ראשון, ואף אסור ליתן שקית תה או עלי תה בתוך כוס (שהוא כלי שני), משום שיש לחוש, שהתה הוא מן הדברים "קלי הבישול", שמתבשלים אף בכלי שני (ק"ב).

ב. הדרך הטובה היא להכין תמצית תה מערב שבת, דהיינו לבשל (ק"ג) את העלים או את שקיות התה לפני שבת (ק"ד).

ראוי לסנן את העלים, או להוציא את השקיות מהתמצית לפני שבת משום איסור "בורר".

ג. יש השומרים את התמצית כשהיא חמה (כגון בתיון על גבי הדוד) כדי שיהא מותר להוסיף עליה בשבת מים רותחים מכלי ראשון.

עירוי מים חמים בשבת על תמצית

ד. אסור לערות בשבת מים חמים מן המיחם על תמצית שנצטננה (ק"ד*), אלא יערה מים חמים לכוס יבשה (קטו), ואחר כך יצוק לתוכה את התמצית. הרוצה להחמיר על עצמו (לחוש לדעת האוסרים צביעה במשקים) יצוק

מקורות והערות

הם האם צריך להחמיר בדבר גוש את החומרא של יבש שנהפך ללח. ויעויין בהערה קה. קט. לדעת שו"ע הרב בסידורו יש להחמיר, שאין לערות מכ"ר על מלח מבושל. ויש לעיין בדבריו אם החמיר אף בכלי שני, ועיין בהערות עג רצו. קי. שו"ת או נדברו ת"ח סימן י'. ק"א. הנה במ"ב שם ס"ק עא התיר במלח וסוכר ליתנו בכ"ר שהעבירוהו מן האור וכחכ ויש שמפקפקין בזה (ודעתם דדבר יבש שנהפך לח יש בו שוב בישול) וכחכ, וטוב, ליהדר מכלי ראשון לכתחילה. וכתב בספר מאור השבת עמ' רנו שנראה שהחמיר רק בכ"ר אבל לא בדבר גוש, כיון שיש פוסקים שמלח לא מתבשל בכ"ש כלל, ודבר גוש אינו דין כדור לכו"ע. וכתב שם שהגרי"ש אלישיב שליט"א הסכים לו בסברא זו. (ונראה שאף שבמאור השבת לא היקל לענין סוכר ורק דיבר לענין מלח שיש מקילים שאינו מתבשל בכלי שני כלל, מ"מ בסברא יש להקל אף בסוכר לענין זה). וע"ע בשש"כ פ"א סכ"ח שכתב בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל להקל במלח ליתנו על דבר גוש, מכיון שלא נמס המלח וגם מה שנמס אינו ניכר להדיא. וכן כתב בשו"ת אג"מ (ח"ד, ע"ד סק"ה), ויעויין בהערה קה, שהרחבנו את הדיבור בזה. ק"ב. מ"ב סימן שיח ס"ק לט, ויעויין לעיל סימן יב ס"א שיש שהחמירו אף בכלי שלישי. ק"ג. אין צורך לבשל את העלים בכ"ר שע"ג האש, אלא אף אם יערה עליהם מים חמים מכ"ר יהא מותר ליתן את התמצית לכוס התה בשבת, ואף שלא מצאתי דין זה בפירוש, נ"ל מסברא שיש להקל בזה, שכל הדיון במ"ב ס"ק לט הוא רק אם מותר לערות פעם נוספת על עלי התה שהתבשלו ע"י עירוי בלבד, אבל ליתנם עתה בכלי שני, נראה שיש להקל בזה. קיד. מ"ב סימן שיח סק"ס. קיד*. למנהג בני אשכנז נצטננה לגמרי. למנהג בני ספרד כ"ו שאין היס"כ אסור. קטו. מ"ב שיח ס"ק לט.

פרק יד - האופה (מבשל) _____ קיט

תחילה לכוס את התמצית, ואחר כך, יערה לתוכו את המים. אם התמצית חמה מותר לערות עליה אפילו מכלי ראשון, ואילו אם התמצית קרה - מותר לערות עליה רק מכלי שני (קסז).

ה. מותר להכניס סוכר לכוס תה (כלי שני) בשבת, משום שהסוכר הוא דבר מבושל, כפי שכבר ביארנו בסימן י"א ס"ה (ק"ז).

ו. בשימוש בתמצית התה יש להמנע, מלברור את עלי התה או השקית, מן התמצית - ראה בהרחבה פרק י' (מלאכת בורר) סימן ז' סעיפים ט"א.

טו. הכנת קפה בשבת

קפה טורקי - קפה קלוי

א. קפה טורקי עובר תהליך קליה בבית החרושת, ומכיון שיש איסור בישול אחר אפיה וקליה, אסור לערות עליו מכלי ראשון, ואף אסור ליתנו בכלי שני (ק"ז). (יש שאסרו אף ליתנו בכלי שלישי (ק"ח)).

הכנת קפה נמס בשבת

ב. בקפה נמס (שנתבשל בתהליך ייצורו) אין איסור בישול בשבת, הואיל וכבר בושל בבית החרושת. אעפ"כ יש להחמיר בו כמו במלח ובסוכר וליתנו רק בכלי שני (ק"ט), (כיון שהוא יבש ונימוח, כפי שנתבאר בסימן ג' סעיף ו') (קכ). יש מחמירים ליתן את הקפה רק בכלי שלישי (קכ*) או להכין תמצית קפה, כפי שנתבאר לעיל בסימן י"ד בענין תמצית תה.

מקורות והערות

קטז. סימן שית מ"ב ס"ק לט, שער הציון ס"ק סה. וכתב בשו"ת אבני נזר (אר"ת סימן קעג אות ט') שנכון להחמיר לעצמו לענין צביעה באוכלין כיון שבחז"ל ר"ד כתב להראי שיש צביעה באוכלין. קיז. מ"ב ס"ק עא, ובשער הציון ס"ק צו. קיז*. וכבר נתבאר לעיל בהערה מו-מז שיש מערות ספרד שנהגו להקל בזה, ועכ"פ הקילו רבים מהם בכ"ש. ויעניין גם במאור השבת עמ' רכב. קיח. בשו"ת נשמת שבת סימן נג החמיר בזה, ויש שהחירו בזה (שו"ת אג"מ ח"ד סימן עז ס"ק טו-טז). קיט. משנ"ב סימן שית ס"ק עא, שו"ת מנחת יצחק (ח"א נה). קכ. בשו"ת או נדברו (ח"א סימן לו) כתב שראוי להכין תמצית קפה מערב שבת, וממנו יכין את השתיה בשבת. קכ*. בשו"ת אגרות משה (ח"ד סימן עה, מבשל ס"ק טז) שכתב שם שאף שמצד הדין מותר ליתנו בכלי שני, מ"מ היה מחמיר על עצמו שסוכר וקפה הם מקלי הבישול והניחם בכלי שלישי בלבד, וכן החמיר בשו"ת באר משה ח"ב סימן כא, ובשו"ת שבת הלוי ח"ה כוסי"י סג, וכן דעת הגר"ש אלישיב שליט"א (הוצא בספר מאור השבת ח"א סי' ה' הערה כה) וכן יש לדון לאיסורא בזה משום בישול אחר אפיה אחר בישול, לפי שהקפה אחר בישולו עובר דמי תרדק אפיה (הל"ה) והבאנו לעיל שיש המחמירים בבישול אחר אפיה אחר בישול (ביאור הלכה

טז. הגסה וקירוב בישול

קירוב בישול

א. אסור לקרב תבשיל לאש, כדי לזרז את בישולו. לדוגמא: אין להזיז סיר חמין (טשולנט) המונח על הפח שעל הגז למקום חם יותר, אם התבשיל שבו טרם נתבשל כל צרכו.

ב. כמו כן אין לכסות במכסה, קדירה שעדיין לא נתבשלה כל צרכה, לפי שהכיסוי גורם לזירוז הבישול. אף אסור להוסיף כיסוי נוסף על מכסה הסיר, (כגון: להוסיף שמיכה על הכיסוי), שהרי אף בזה גורם לזירוז הבישול (קכא).

ג. קדירה העומדת על גבי האש ולא נתבשלה כל צרכה, יש סוברים שאסור להוציא דבר מתוכה, כיון שבהמעטת כמות התבשיל יזרז בישול הנותר בסיר (קכא*). לפיכך אסור לדעתם להוציא מים ממיחם, העומד בשבת על האש, כל עוד לא רתחו המים שבו, שכן הפחתת המים תזרז את בישול המים הנותרים (קכב).

ד. תבשיל שנתבשל כל צרכו - מותר לקרבו לאש. לדוגמא: מותר להזיז סיר חמין העומד על הפח שעל הגז, למקום חם יותר, לפי שהחמין כבר מבושל כל צרכו, ואין בישול אחר בישול (קכג).

מגיס

ה. אסור מן התורה להגיס, כלומר לערבב תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, בכף או על ידי ניעור הקדירה, משום "מבשל", מפני שעל ידי כך הוא מקרב את בישולו של התבשיל (קכד).

ו. איסור ההגסה הוא בין אם הקדירה עומדת על האש ובין אם הוסרה מן האש (כל זמן שהיד סולדת בה), שהרי פעולה זו מחישה את הבישול (קכה).

מקורות והערות

סימן שיח סעיף טו) וכפי שהתבאר בהערה טז. קכא. סימן רנד ס"ד, ויש לעיין האם מותר לכסות קדירה שלא עומדת ע"ג האש, ויעיין בביה"ל סימן רנו ס"ד ד"ה גורם, שמתמיר לא להסמין בדבר שאינו מוסיף הבל משום תוספת בישול, ויש לעיין האם דומה זאת לכיסוי קדירה שלא ע"ג האש. קכא*. ספר אמרי יושר בשם התו"א, שש"כ פרק א' הערה צו. ולכאורה יש לעיין מדוע כדן הוצאת תבשיל שאינו מבושל כל צרכו בכף מבואר במשניב שאיסור הוצאתו הוא רק מדרבנן (שער הציץ סימן שיח ס"ק קלז) ומדוע אין בזה חשש קירוב בישול מן התורה? נראה שיש ליישב שיטות אלו שכאן מדבר המ"ב שמוציא הכף אף שאין התבשיל על גבי האש, שאז אין חשש קירוב בישול ע"י המעטת התבשיל, ורק כשום מגיס יש לאסור בזה, וצ"ע. וע"ע בפניני המאור שבספר מאור השבת עמ' תקלב שהביא מכתב של הגר"י פישר שליט"א להקל בזה. קכב. הגאון רש"י אויערבך בשש"כ פ"א הערה צו מסתפק אם צריך להחמיר שלא להוציא מים מן המיחם אחר שהמים כבר יס"ב ועדיין לא רתחו, מאחר ולדעת כמה פוסקים נחשבים כבר כמבושלים (כפי שמבואר בשש"כ שם הערה טו) ואף לדעת הסוברים שיש בישול עד שיעלו המים רתיחות, מ"מ ככה"ג שאינו אלא גורם י"ל שיש להקל בזה וצ"ע. קכג. סימן שיח סט"ז. קכד. ביצה לר: ורש"י שם, דמכ"ס פ"ט ה"ט, טוש"ע סימן רנב ס"א, סימן שיח ס"ח, שו"ת הרדב"ז ח"ג (סימן תתנ"ד). קכה. טוש"ע ס' שיח ומ"כ ס"ק ק"ג.

ז. כמו כן אסור להוציא ממנה תבשיל בכף, כי בשעה שמוציא את התבשיל, הריהו מגיס קצת את התבשיל (קכז).

הגסה בתבשיל שנתבשל כל צרכו

ח. יש הסוברים שאיסור מגיס חל אף על תבשיל שנתבשל כל צרכו, העומד על גבי האש (קכז). לפיכך צריך להזהר שלא להגיס את התבשיל, בעודו עומד על גבי האש.

כמו כן אין להוציא בכף מן התבשיל, שעומד על גבי האש, מפני שהעושה כן, מגיס מעט את התבשיל (קכז*).

ט. יש סוברים שראוי להזהר לא להגיס בתבשיל שנתבשל כל צרכו, ונמצא בכלי ראשון, אף כשהוסר מן האש. אבל מותר להוציא בכף מן התבשיל (קכח).

י. לפיכך, כדי להוציא תבשיל שנתבשל כל צרכו, מסיר העומד על האש, ובעדו להחזירו, (באופן המותר - ראה לקמן פרק טו סימן ד') יש להרים את הסיר מן האש, ובעודו אווה בו, יוציא בכף מן התבשיל (קכח*). (ואם הסיר כבד וקשה להרימו, ראה בהערה) (קכט).

יא. איסור מגיס חל רק על אוכלין, אבל במים שרתחו כבר אין איסור מגיס, וכל שכן שמותר להוציא מים במצקת ממיחם שעומד ע"ג האש (קכט*).

חמין שיש בו עצמות

יב. חמין (טשולנט), שנתבשל כל צרכו, ויש בו עצמות של בשר עוף, ההולכות ומתרככות ונהיות ראויות לאכילה ככל שהן מתבשלות - יש להחמיר בו כדין תבשיל שלא נתבשל כל צרכו. כלומר: אם הסירו מן האש, לא יחזירו (קל). כמו כן יזהר שלא לקרבו למקום האש, לא יכסהו ולא יחזיר את מכסהו אם הרימו, לפי שיורז בכך את

מקורות והערות

קכו. איסור זה (כשמוציא ואינו מערב להדיא) הוא מדורבנן בלבד, מפני שהוא כעין מגיס, ויעויין ברמב"ם פ"ג סי"א שכתב: אסור להכניס מגריפה לקדירה בשבת מפני שמגיס בה וזה מצרכי הבישול, ולכאורה נראה דעתו שאוסר מה"ת. אמנם יעויין במ"מ שם שביאר שכוונתו לאסור מדורבנן, ונראה שסובר שיש חשש שמא יבוא להגיס הקדירה, וכך הביאו כשער הציון ס"ק קלו. ויעויין בלשון הרא"ש בטסקיו (פ"ק דשבת סי' לד) שהכנסת כף לקדירה נחשבת הגסה "ממש". קכז. דעת הכל בו הובאה במ"ב סימן ס"ק קיג וכשער הציון ס"ק קלו. קכז*. מ"ב שם הא"ר וכתב החזו"ן איש (סימן לו ס"ק טו) שאם ע"י ההורדה מן האש לא יוכל להחזירו לאש (כגון שאין לו פח וכדומה) מותר לו להוציא אף מן הסיר על גבי האש ויבואר לקמן בדיני חזרה בשבת. קכח. מ"ב שם ס"ק קיז. קכח*. שם. קכט. אם הסיר כבד וקשה להרימו מן האש - ראה מ"ב בשו"ת אג"מ (ח"ד, עד, אות ט') שאסור להוציא בכף ע"ג האש, ויעויין במאור השבת (ת"כ, ש) ש"ל שהאג"מ שהחמיר רק דיבר במקום שיכול להסירה אלא שקשה לו, אבל כשא"א להורידה ולהוציא ממנה המאכל, אפשר שמורה האג"מ שמותר להוציא התבשיל ע"ג האש. וכ"כ בשו"ת אז נדברו (ת"ה יג) שכסיר גדול שקשה להחזיקו יש לסמן ליטול אוכלין מחוכו בכף. קכט*. שו"ת אבני נזר אור"ח (סימן נט) בשם הגאון מקוטנא, ויש שהחמירו שיש הגסה אף במים (קצות השלח) סימן קכד סעיף י). ויעויין בפמ"ג סימן שכג א"א סק"ד, שנראה קצת ששייך איסור מגיס, וצ"ע. אמנם לענין איסור הוצאה בכף בודאי יש להקל בהוצאת מים, מכיון שהוצאת הכף אינה הגסה גמורה לכ"ע. קל. שו"ת מנחת שלמה סימן ו וכן הסכים עמו בשו"ת אגרות משה ח"ד (עה"ע) שבמקומות

הבישול, אבל מותר לעשות כן אם נתבשלו העצמות כל צרכן וראויות לאכילה. ויש שהתירו כל זאת, לפי שסוברים, שאין להתחשב כלל בבישול העצמות, אם אינו מתכוין לבשולן (קלא).

יז. שימוש במתקני חימום מים בשבת

השימוש בבזילר חשמלי בשבת

א. אסור להוציא מים חמים ממתקן לחימום מים המופעל על ידי חשמל (כגון הסקה מרכזית או דוד חימום (=בזילר)), נפט, או גז וכדומה, אפילו כשאין המתקן מופעל, משום שפתיחת ברז המים גורמת לכניסת מים צוננים לתוך מיכל המים החמים והם מתבשלים מחום המים הנמצאים בדוד (קלב).

ב. אם אין המים שבדוד חמים בכדי שהיד סולדת בהם - מותר לפתוח את ברז המים כדי להוציא מים מתוכו, אם לא יופעל מתקן החימום בשבת. אבל אם יופעל המתקן בשבת, אסור לפתוח את הברז, אף שעתה אין המים בתוכו חמים, מכיון שהמים הנכנסים יתבשלו כשיתחיל המתקן בפעולתו (קלג).

השימוש בדוד שמש בשבת

ג. מותר לבשל בחמה, כגון להניח מים צוננים בשמש, כדי שיתחממו, אבל אסור לבשל בתולדת חמה, כגון לצלות ביצה בחול או בסודר, שנתחממו מן השמש.
ד. פוסקי זמנינו נחלקו בדיון שימוש בדוד שמש (כאשר מים אלה נתחממו ע"י השמש בלבד ולא ע"י מיתקן חשמלי) בשבת: האם דינו כתולדת חמה, שאסור לבשל בה, או האם דינו כחמה עצמה ומותר בשימוש.

רוב הפוסקים אוסרים לפתוח בשבת את ברז המים החמים (קדז), כי כאשר מוציאים את המים החמים, נכנסים במקומם מים קרים, שמתערבים עתה במים החמים בדוד שהתחממו מכת השמש, ופעולה זו נחשבת לבישול בתולדות חמה. סיבה נוספת לאיסור השימוש במים אלו: המים הקרים שנכנסו עתה, מתחממים על ידי קולטי השמש, והרי זה בבישול בתולדת חמה, האסורה בשבת, שהרי עינינו רואות שאם נעמיד כלי מול השמש, לעולם לא יגיע לחום בדרגת יד סולדת בו. הוי

מקורות והערות

שהדרך לאכול את העצמות צריך להחמיר בטשולנט, כדיון תבשיל שלא נתבשל כל צרכו. קלא. שו"ת או נדברו (ח"ט סימן יג), (ויעוין בחלק יד סימן לו שנטה קצת להחמיר בזה) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' צג) כתב וז"ל: ובענייני, סתימת הפוסקים לא משמע כן, אלא דעל עיקר התבשיל דנין, אכן בעצם מה שעומד לאכילה כבר נתבשל ואין דרך לאכול העצמות, מכ"מ אין הדרך לבשל את העצמות עצמן דה פשוט לצג"ר עכ"ל. יש שכתבו בסברת ההיתר שאף שאוכלים את העצמות, מכ"מ אין הדרך לבשל את העצמות בנפרד, אלא עם בישול הבשר נהיים ראויים לאכילה ואפשר או לאכלם. וכן כתב הגר"ח"פ שיינבוך בספר הזכרון לגד"ב זולטי זצ"ל, ובספר מגילת ספר עמי' לו להמיר כזה, וע"ע בספר מאור השבת ח"ב סימן ט. קלב. מבואר באריכות בשו"ת צ"ח אליעזר (ח"ב סימן יח) ובשו"ת חלקת יעקב (ח"א, עה, קפא) ובשו"ת או נדברו ח"ו (סימן טו) ובשו"ת יביע אומר וחלק ד, לה... קלג. שש"כ פ"א סעיף מ. קלד. שו"ת שבט הלוי (ח"א סימן צד), שו"ת מנחת יצחק

אומר, שהקולטים של הדוד הם הגורמים את ריכוז קרני השמש, ועל כן דינם כתולדת חמה, שאסור לבשל בה בשבת.

כמו כן ראוי להמנע משימוש במים אלו מחמת חשש שיבואו להשתמש גם במים שהוחמו בחשמל: בדודי שמש מותקן גם גוף חימום חשמלי (לימים מעוננים), ולכן אם ישתמשו במים חמים מדוד השמש עלולים בטעות להשתמש בו גם ביום המעונן שבו חוממו המים בדוד ע"י החשמל (ואז יתחממו המים הנכנסים ב"תולדת האור" שאסרוה חכמים, כפי שהזכרנו בסימן א) (קלד*).

סברת המתירים שימוש במים המתחממים בדודי השמש היא: שהצינורות וקולטי השמש אינם מחממים את המים, אלא מונעים את האויר הקר מלקרר את המים. המים עוברים בצינורות הלך ושוב, עד שמתחממים בשמש עצמה, לפיכך דינם כדין בישול בחמה עצמה, שמותר בשבת (קדח).

ברז "מיקסר"

ברז מסוג "מיקסר", המופעל באמצעות ידית בודדת, יש להקפיד שבעת פתיחת הברז תימצא ידית ההפעלה בצד הימני בלבד (המים הקרים). כיון שסטייה - אפילו קלה - של הידית שמאלה, גורמת לזרימת מים חמים.

מיחם חשמלי

ה. מיחם מים חשמלי (סמובר), המופעל על ידי ווסת חום (תרמוסטט), מותר לשימוש בשבת, אם אמנם היו המים שבו רתוחים מלפני שבת ולא נצטננו לגמרי, ובלבד שלא יכנסו מים קרים למתקן במשך כל השבת (קלז).

אבל אסור להשתמש בשבת במיחם שברז יציאת המים שבו מותקן במקום הנמוך מגוף החימום. הסיבה לכך היא שכאשר גוף החימום פועל ללא מים הוא מתקלקל ויש חשש, שאם יראה האדם שהמיחם מתרוקן לגמרי, יוסיף לתוכו מים צוננים כדי למנוע את קלקול גוף החימום, ויש בכך איסור בישול (קלז).

מקורות והערות

(ח"ד סימן מד), ברית צולם מלאכת אופה אות יג. קלד*. שש"כ פ"א סמ"ה. קלה. ציץ אליעזר (חלק ו סימן יט), ובשו"ת הר צבי (אור"ח חלק א קפת) היקל שם משום שהיו פסיק רישא בחרי דרבנן: א) בישול בתולדת חמה, ב) גרמא בלבד האסורה מדרבנן. וכן אין לחוש לדעתו לכניסת המים הקרים למיכל, שהרי רינם של המים בדוד שמש כדון חולדת חמה שאיסור הבישול בהן הוא רק מדרבנן ובכח"ג שהיו רק גרמא, יש להקל בזה. דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל הובאה בשש"כ פ"א סעיף מה. שמדינא יש להקל בזה בהמתירים, אך, "טוב להמנע" מלהוציא מים חמים מדוד השמש, אם נכנסים לתוכו מים קרים המתחממים על ידי החמים, וע"ע במאור השבת סימן יז ס"ק כח, ובשש"כ מהדורא קמא ע"י י, כט, כתב סברות נוספות להיתרא. כל זה לענין שטיפת כלים, אבל לענין רחיצת הגוף ציין בפרק מא ס"י ה', ובשש"כ פרק יד ס"ג. קלו. ויעויין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה, צא) שהתמיר בהוצאת המים בשבת, משום שיש לחוש שהתרמוסטט יקדים את כיבוי המכשיר עקב הקטנת כמות המים שבו (הדבר עלול לקרות בעיקר כשהווסת עמד לסיים את פעולת החימום). קלו. שש"כ פ"א ס"ב.

קכד _____ משנת השבת

טבלת סיכום לדיני מלאכת מבשל

8	7	6	5	4	3	2	1	
תולדות חמה	עירוי מכלי שני או כלי שלישי	דבר נוש	מצקת שהוציא בה מבלי ראשון	כלי שני שיד נכזית	בכלי שני	עירוי מכלי ראשון	בכלי ראשון	שע"ג האש
37	36	34	33	29	26	3	16	16
אסור	מותר	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור
18	18	18	18	18	18	18	18	17
מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	אסור
19	19	19	19	19	19	19	19	17
מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	מותר	אסור
30	36	30	30	30	27	23 מחבר-אסור רמ"א- המנוג להלכה	20 מחבר-אסור רמ"א- המנוג להלכה	17
מחבר-אסור רמ"א- מנהג להתיר	מותר	מותר	מותר לדעת הרמ"א	מותר	מותר	מותר	מותר	אסור
37	36	35	4	31	27	24 אסור ועל צוק מוכן מותר	21	16
אסור	מותר	אסור ויש מקילין	אסור	י"א שאסור	מותר	אסור	אסור	אסור
38	34	26	28	28	28	25	22 דרך אפה-מותר ודרך נשול- המנוג לאסור	17
אסור וצ"ע בזה	מותר	המנהג לאסור	המנהג לאסור	המנהג לאסור	המנהג לאסור	המנהג לאסור	אסור	אסור
37	36	34	33	29	4	3	16	16
אסור	מותר	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור
37	36	34	33	29	4	3	16	16
אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור
37	36	7	6	32	14	3	16	14
אסור	מותר	אסור	אסור	י"א דאסור	מותר	אסור	אסור	אסור
37	36	7	6	32	15	24	18	16
אסור	מותר	אסור	אסור	י"א דאסור	מותר	אסור	אסור	אסור
37	36	40	40	41	40	39	39	17
מותר ויש מחמירין, וצ"ע	מותר	מותר, וצ"ע	מותר, וצ"ע	מותר	מותר	מותר ויש מחמירין	מותר ויש מחמירין	אסור

הסברים לטבלה

1. אפילו האש מכוסה בפת, או בפלטת שבת (יבואר בפרק שהיה וחזרה).
2. שאינו ע"ג האש או ע"ג קדירה העומדת על האש.
3. עירוי מכ"ר מבשל כדי קליפה סימן ט' סעיף א'.
4. ככלי שני יש גזירת "נראה כמבשל" ויש חשש קלי בישול. סימן יא סעיף ב'.
5. "יא שכלי שני שיד נכזית בו, דינו ככלי ראשון, ויש חולקין בזה. סימן יא סעיף ו'.
6. "יא שדין מצקת ככלי ראשון, בפרט אם שהתה בתוכו. ויש חולקין. סימן י'.
7. "יא שדבר גוש מבשל אפי' בכלי שני ושלישי. סימן יג סעיף א'.
8. לא גזרו בשמש עצמה אלא בתולדותיה, אטו תולדות האש. סימן א' סעיף ב'.
9. כ"ז שלא נתבשל לגמרי, שייך בו בישול מהתורה ואפי' נתבשל כמאכל בן דרוסאי. סימן ב' סעיף א'.
10. ואפילו צונן לגמרי. סימן ג' סעיף א'.
11. דהיינו שאין היד סולדת בו, ועדיין נאכל מחמת חמימותו. סימן ג' סעיף ד'.
12. כל הדברים חוץ מתבלין, מים, שמן, (וי"א שאר משקים). ויש בזה גם חשש "נראה כמבשל" (עיין הערה 4).
13. סימן יא.
14. כגון דג מלוח ישר, קוליים האיספנין וזה. סימן יא סעיף א' (ועיין סוף סימן יב).
15. ודאי אינו מקלי הבישול, ואין בזה "נראה כמבשל". סימן יא סעיף ג' (עיין "שם" הערה מס' 21).
16. שהם ודאי אינם קלי הבישול, ואין בהם "נראה כמבשל". וי"א אף שאר כל המשקין כיוצא בהם. סימן יא ס"ג - ו'.
17. מן התורה - דמבשל. סימן ח'.
18. מדרבנן, ועיין בהלכות שהיה וחזרה - הטעם. סימן ג' ס"ב. ולדעת המחבר י"ל שאסור מן התורה.
19. דאין בישול אחר בישול ביבש. סימן ג' סעיף א'.
20. דאין בישול אחר בישול בלח רותח. סימן ג' סעיף ד'.
21. סימן ג' סעיף ד'.
22. דיש בישול אחר בישול בלח צונן. סימן ג' סעיף ג'.
23. אין אפיה וצליה אחר אפיה וצליה, סימן ג' סעיף ז'. מחלוקת אי יש בישול אחר אפיה או ההיפך. סימן ד' ס"א.
24. סימן ג' סעיף ד'.
25. סימן ג' סעיף ב', סימן ט' סעיפים ז-ט. עירוי על צונן מרובים - מותר. ונראה ששמן שאינו מתערב אסור לערותו אף לצונן מרובים. קצות השלחן בבדי השלחן סימן קכד סק"ל.
26. סימן ד'.
27. סימן י"א, ובתבלין, מים ושמן, מותר.
28. סימן י"א סעיף ד'.
29. סימן ד סעיף א'.
30. כבהערה מס' 5.
31. סימן ג' סעיף ד' עיי"ש.
32. סימן יא ס"ו ועיין שם הערה צו דיש מקילין כאן.
33. סימן יא סעיף ז'.
34. כבהערה מס' 6.
35. כבהערה מס' 7.
36. סימן יג סעיף ב' ועיין שם הערה צד.
37. סימן יב, חוץ מקלי הבישול.
38. מדרבנן סימן א' סעיף ב'.
39. לא מצינו לחלק בין בישול באש ובין בישול בתולדות החמה בזה, וצ"ע.
40. סימן ג' סעיף ח' ועיי"ש שטוב להזהר לכתחילה.
41. סימן יא ס"ה ואף שבמצקת יש מחמירין, מ"מ בנדו"ד יש להקל. אמנם מצקת ששהתה זמן מה בתוכה, יש לעיין בזה.
42. ראה משי"כ בתערה צח, ובנדו"ד קיל טפי כיון שכבר היה מבושל.

פרק טו

דיני שהייה וחזרה

תוכן מפורט של הפרק

א. שהייה

א-ב. הגדרת שהייה, סיבת האיסור. ג. כיריים שבזמנינו.

ב. האופנים שבהם הותרה השהייה

א. שהייה על כירה גרופה או קטומה. ב. כירה שהוסקה בקש ובגבבה. ג. תבשיל שנצטמק ורע לו. ד. תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי. ה. תנור טוח בטיט. ו-ט. בשר חי. י. אופן השהייה הראוי לכתחילה. יא. שהייה באיסור.

ג. איסור נתינת תבשיל בתחילה בשבת על האש

א-ג. נתינת תבשיל בתחילה על האש בשבת. ד. נתינת תבשיל כנגד האש, נתינת תבשיל על גבי קדירה. ה-ז. נתינת תבשיל שלא נתבשל כל צרכו במקום שיכול להגיע בו לידי בישול. ח. שתי קדירות זו על גב זו - הנחת הקדירה העליונה על גבי הכירה.

ד. איסור החזרה והתנאים שבהם הותרה החזרה

א-ב. הגדרת חזרה, האופנים בהם מותרת החזרה. ג. חזרה לתוך התנור. ד. חזרה באיסור.

ה. הזזת קדירה שעל גבי האש בשבת

הזזה למקום חם יותר, של תבשיל שנתבשל כל צרכו ושל תבשיל שלא נתבשל כל צרכו.

ו. הוספת מים לתבשיל שעומד ע"ג האש

א. הוספת מים לתבשיל בשבת כשהמים והתבשיל עומדים על גבי האש. ב. הוספת מים שלא היו ע"ג האש כגון מים מתרמוס. ג-ד. אופנים נוספים ליציקת מים ממחם לתבשיל.

ז. כבתה האש בשבת

א. העברת הקדירה לאש אחרת. ב. הפסקת חשמל.

מושגים

כירה - תנור קטן ומיטלטל, שמבעירים אש בתוכה, ומעמידים לבישול סירים וקדירות על גבה או בתוכה.

כירה גרופה - כירה שהוציאו מתוכה את הגחלים.

כירה קטומה - כירה שכיסו את גחליה באפר כדי למעט את חום הכירה.

מאכל בן דרוסאי - מאכל הראוי לאכילה בשעת הדחק למרות שטרם הושלם בישולו (א).

תבשיל המצטמק ויפה לו - תבשיל שכבר נתבשל כל צרכו ותוספת בישולו נוחה לאדם.

תבשיל המצטמק ורע לו - תבשיל שכבר נתבשל כל צרכו ותוספת הבישול אינה נוחה לאדם.

א. שהייה

שהייה: הנחת קדירה על האש או השארתה שם לפני שבת, כדי שתהיה מונחת על האש בשבת.

א. מן התורה מותר לאדם להתחיל מלאכה לפני שבת, אפילו תיגמר המלאכה בשבת. לדוגמא: מותר מן התורה לפתוח ברז מים בגינה בערב שבת, והמים יזרמו מאליהם וישקו את הגינה בשבת (א*). כמו כן מותר מן התורה להניח תבשיל על גבי האש מערב שבת, והתבשיל יתבשל בשבת.

ב. אולם החמירו חכמינו ז"ל ואסרו להשהות מערב שבת תבשיל שלא נתבשל, על כירה שיש בה גחלים, כדי שיגמר בישולו בשבת (ב), משום שחששו שאם ימצא אדם בליל שבת, שעדיין לא נגמר בישולו, ישכח ויחתה בגחלים (דהיינו יהפוך את הגחלים) כדי למהר את בישולו, ונמצא עובר על איסור הבערה ועל איסור בישול בשבת (ג).

כירים שבימינו

ג. כירים של גז, או כירים חשמליים, שיש בהם כפתורים להגדיל את האש, דינם כדין כירה שיש בה גחלים, ואסור להשהות עליהם תבשיל מע"ש, כדי שיגמר בישולו בשבת, מחשש שמא יגדיל את הלהבה (ד).

מקורות והערות

א. בישול חלקי זה נקרא ע"ש שודד שתי בזמן חז"ל, דרכם של השודדים היתה שלא להמתין עד גמר הבישול, והיו אוכלים את מזונם כשהוא מבושל במחצית בישולו ויש אומרים שליש בישולו (גמ' ע"ו לה ברכ"י, וע"צ בקיצור הלכות שבת סימן טז הערה 16). א*. סימן רנב ס"א. ב. סימן רנב ס"א. ג. שם ס"א. ד. שו"ת אגרות משה ח"א סי' צג דן רבות בנושא זה.

ב. האופנים שהותרה השהייה בהם

שהייה על כירה גרופה ועל כירה קטומה

א. כירה גרופה או קטומה, מותר להשהות עליה, לפי שאין לחוש שמא יחתה בגחלים.

כירה גרופה: היא כירה, שהוצאו ממנה הגחלים לפני שבת. מותר להשהות עליה משום שאין חשש שיחתה בגחלים (ה).

כירה קטומה: היא כירה, שכיסו גחליה באפר כדי למעט את חום הכירה. מותר להשהות עליה משום שבהקטנת האש (ע"י כיסוי הגחלים באפר) מגלה אדם דעתו שאינו צריך לגחלים, ושוב לא חששו חכמים שיחתה בשבת (ו) [ראה בהערות (ז)].

כיריים שבזמנינו

בימינו רגילים לבשל על כיריים של גז או כירים חשמליים. גם בכיריים אלו קיים אופן של "גרופה או קטומה".

כיריים של גז: אם כיסו את האש בלוח פח, אזבסט וכדו' - נחשבת האש כ"קטומה" ומותר להניח תבשיל על כיסוי זה מערב שבת, כדי שיגמר בישולו בשבת (ח). ויש סוברים שצריך לכסות בפח גם את הכפתורים המגדילים את הלהבה (ט).

לדעת החזון איש, כיסוי הפח אינו מועיל לעשות את הכירה גרופה וקטומה, לפי שצריך פעולה בגוף האש למעט חומה, ואין כיסוי הפח ממעט כל כך את החום, אולם מותר להניח את הקדירה על גבי קדירה אחרת, אפילו ריקה (י).

מקורות והערות

ה. שו"ע סימן רנ"א, ו. שם. ז. יש שהצריכו שיהיה התבשיל מבושל כמאכל בן דרוסאי, אף בגרופה וקטומה - חידושי רע"א הובא בביה"ל סימן רנ"א ד"ה אלא, ויעוין בשו"ע הרב ס"א דהתיר שהייה בגז אפילו בלא הגיע למאב"ד, וע"ע בספר פני שבת עמ' קפו שהביא דיוקים מכמה ראשונים דס"ל שגרוף וקטום מועיל אף כשלא נתבשל עדיין כמאב"ד. ח. שו"ת שבט הלוי (ת"א סימן צא), שו"ת אגרות משה ח"א סימן צג, שש"כ פ"א הערה נד. בספר שבות יצחק עמ' סו דן אם כיסוי אזבסט נחשב לקטום, כיון שפעמים שמעמידים את האזבסט כדי שלא יחרך התבשיל, כגון שמבשלים קוגעל או פשטידא (שהם דברים שיש בהם מעט נוזלים ויש חשש שיתרכו), ונותנים את האזבסט כדי שיפזר את החום ולא יחרך התבשיל, וכתב לבסוף ששאל את הגרש"ז אויערבך וצ"ל, ואמר לו לכתוב שאם כן הוא שהאזבסט משמש היום לא רק לשמירת חום התבשיל, אלא גם לבישול לא חשיב קטימה ע"כ. (אמנם בשש"כ (פ"א סכ"ג) כתב שמועיל היכר של אזבסט, ולא הזכיר כלל מה שכתבנו). ט. שו"ת אגרות משה שם, וכן כחב בשו"ת באר משה (ח"ז, קונטרס החשמל ח"ב סימן ג, ד), וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' צא, וכן כתב בספר הלכות שבת של ר"ש איידר שהגר"א קוטלר הצריך לכסות הכפתורים. י. חזון איש סימן לו סק"ט, הובא כברית עולם "שהייה ותורה" סעיף כ. לדעת התנז"א צריך להניח סיר ריק להפסק בין האש ובין התבשיל, דבר שכוונתו ממעט את החום. אלא שלדעת התנז"א אין צורך להתמיד בשהייה אם כבר נתבשל כמאב"ד וכפי שנתבאר בהערה טו. ונראה שאם מניחים צלחת מתכת

כידים חשמליים: כיריים חשמליים שיש בהם כפתורים להגדלת דרגות החום - דינם ככיריים של גז.

פלטה חשמלית מיוחדת לשבת, שאין בה כפתורים להגדיל את מידת החום, דינה כגרורף וקטום, מכיון שאי אפשר להגדיל את מידת חומה ואין איפה חשש שיבוא לחתות בשבת (יא).

כירה שהוסקה בקש ובגבבה

ב. כירה שהוסקה בקש ובגבבה, שאין בגחלים שלהם ממשות כלל, מותר להשהות עליה, אף על פי שאינה גרופה וקטומה, לפי שאין לחוש בהם שמא יחתה (יב).

תבשיל שמצטמק ורע לו

ג. בערב שבת מותר להעמיד על גבי האש תבשיל שנתבשל כל צרכו, ומצטמק ורע לו, דהיינו שבתוספת בישולו משתנה התבשיל לרעה, (או שצריך את התבשיל לאורחים וצימוק התבשיל רע לו). וכן מותר להניח על האש מים רותחים, המתאדים מחמת חום האש. הטעם להיתר הוא שאין לחוש שמא יבואו להגדיל את להבת האש שהרי בכך יצטמק התבשיל לרעה ויתאדו המים. (יג).

מאכל שנתבשל כ"מאכל בן דרוסאי" או ש"מצטמק ויפה לו"

ד. יש המתירים להעמיד בערב שבת על גבי האש תבשיל שנתבשל כל צרכו, ומצטמק ויפה לו, דהיינו שרבווי הבישול גורם להשבחת התבשיל. ולדעתם מותר אף להעמיד בע"ש על האש, תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, אף שלא נגמר בישולו. כיון שכבר ראוי התבשיל לאכילה בשעת הדחק, שוב לא יבוא לחתות בגחלים בשבת (יד).

ויש שאסרו ליתן תבשיל על גבי האש (שאינה גרופה וקטומה), אלא א"כ נתקיימו בו שני תנאים: א) נתבשל התבשיל כל צרכו, ב) מצטמק ורע לו (טו).

מקורות והערות

הפוכה ג"כ הרי הפסק טוב לדעת החזו"א (ויעזיין בשש"כ פ"א סכ"ג). יא, שו"ת הר צבי (אורח, קלו) וכן כתב בשש"כ פ"א הערה עא כשם הגרש"י אויערבך וצ"ל להקל כזה. אמנם בספר אורחות רבינו (להגר"א הורביץ - שבת אות יא) כותב, ששאל את התזו"א דעתו בזה, ואמר לו, שאף פלטה שבת שאין לה אלא מידת חום אחת, דינה כאינה גרופה וקטומה, אך דעת הברית עולם (שהייה וחזרה סעיף כו) שלסברת החזו"א היה נראה להתיר כזה. יב, סימן רנ"ג ס"א. יג, סימן רנ"ג ס"א. יד, שם. בשיעור של המאב"ר נחלקו הפוסקים אם הוא חצי בישול או שליש בישול והמג"א בסקט"ו צוין לסימן רנ"ג ס"ב ששם סתם המחבר חצי בישול, ובשו"ע הרב ס"ג פסק שמשום חומר שבת צריך לזהר לכתחילה שיתבשל חצי בישולו מבעו"י ובדיעבד יש להתיר אם נתבשל שליש בישולו, וכתב המ"ב (סקל"ח) שבמקום הדחק אפשר שיש להקל בשיעור שליש בישול, וע"ע כפרק יד הערה יט שביארנו שם באדיקות דעות הפוסקים בשיעור מאב"ד. טו, דעת המחבר כסימן רנ"ג ס"א נראית להחמיר בזה כדעת הרי"ף והרמב"ם. אלא שבספר מנחת כהן (משמרת השבת פ"ה שער ה) כתב שהמחבר חזר בו (כסימן רנ"ג ס"ד) ופסק כהר"צות המחירות בנתבשל כמאב"ד, והספרדים הנוהגים היתר בדבר, מסתמכים על מה שכתב במנחת כהן

לכתחילה ראוי לחוש לדעת האוסרים. אולם במקום הצורך (כגון שבאו אליו אורחים וכדומה, ואין ברשותו פח וכדו' לכיסוי האש), מותר להשהות את התבשיל על האש אם נתבשל כשיעור מאכל בן דרוסאי (טז).

תנור טוח בטיט

ה. מותר להשהות מערב שבת תבשיל שאינו מבושל, בתנור "טוח בטיט" - כלומר שפתחו סגור בטיט. הסיבה להיתר זה היא שכאשר התנור טוח בטיט אין חשש שיבוא לחתות בגחלים, כי עד שיסתור את הדבקה הטיט, יזכר ששבת היום, ולא יבוא לחתות (יז). (לדעת מרן הבית יוסף אין היתר "טוח בטיט" (יח)). לפיכך יש שהתירו להשהות בערב שבת תבשיל על כיריים, שסגרו את כפתורי ההדלקה שלהם (ע"י הדבקה, קשירה וכדו') מבעוד יום כך שאי אפשר להגדיל את האש בלי לקרוע את ההדבקה. דינם של כיריים אלה כדין תנור "טוח בטיט" (יט).

בשר חי

1. בשר חי לגמרי, מותר ליתנו על האש מבעוד יום, ואין חוששים שמא יחתה בשבת. שהרי בלילה לא יהיה ראוי למאכל עדיין אף אם יחתה בגחלים, ובמשך כל הלילה - עד למחר - יוכל להתבשל אף בלא חתוי כלל, ולכן הוא מסיח דעתו ממנו עד למחר ולא יבוא לחתות בגחלים (כ). יש סוברים שבזמנינו אסור ליתן בשר חי על האש סמוך לשבת (כא).

2. ומכל מקום צריך שיניח את הבשר על האש סמוך לכניסת השבת, כי אם יניחו שם מבעוד יום, יתבשל הבשר קצת קודם כניסת השבת - וצריך לסלקו מחשש חיתוי, משתחשך.

מקורות והערות

הג"ל, ואין לגעור בהם. וכפי שכתב הרא"ש (פרק כירה סימן א') "ובשביל שרבו הדעות בהאי פיסקא וישראל אדוקין במצות עונג שבת ולא ישמעו להחמיר, הנה להם כמנהג שנהגו על פי הפוסקים כחזניא". ובפרט בקריה של חמין שיש לצרף דעת שבלי הלקט, שאם התבשיל הוא לצורך יום שבת בבוקר יש להקל בזה, משום שאין לחוש שיבוא לחתות בכה"ג. טז. שם ביאור הלכה ד"ה ונהגו. ויעיין בחזו"א סימן לו סק"ג שנוטה להקל בזה אף שלא במקום הצורך, כפשטות דברי הרמ"א סימן רנג ס"א וכן דעת שו"ע הרב ס"ט. יז. סימן רנד ס"ה, משנ"ב ס"ק לו. יח. בסימן רנד ס"א כותב המחבר שטוח בטיט אינו מועיל לגבי דין של קדירה תייתא. וכך נפסק בכ"פ החיים שם סק"ח. ונראה שכך הדין לגבי שהייה שאינו מועיל לדעת המחבר היתר של טוח בטיט, ודו"ק. יט חזו"א הובא בכרית עולם עמ' 68. ב. סימן רנג ס"א. כא. בשביח השבת (ס"ק טו) כתב שבזמנינו שמקדימים לקבל שבת לא שכיח ההיתר של בשר חי, שכבר מספיק קצת להתבשל עד כניסת השבת, ויש סוברים שמחשיכים את הזמן משעת קבלת שבת של זה שהניח את התבשיל, ואם קיבל עליו שבת מיד אחר הנחת הבשר החי מותר (פני שבת סימן רנג בשם החולדות שמואל), ויעיין בשפת אמת (שבת יח:). טעם נוסף לומר שבזמנינו לא שייך היתר "בשר חי" כתב בספר שבוע יצחק (עמ' קכט), שבכיריים של גז המצויים כיום, חום האש רב כ"כ עד שאפילו האש הבינונית אם יגדילה יתבשל בדר"כ התבשיל כתחילת הלילה ואין שייך היתר בשר חי. ויע"ע בקובץ מבית לוי (ח"ו, שהיה וחזרה ס"א) שהתיר להשהות בשר חי ע"ג כירה שמתבשל שם הבשר בזמן קצר והתבשיל יהיה ראוי בהמשך הלילה, כפי שכתב החזו"א (סימן לו

פרק טו - שהייה וחזרה קלא

ח. מותר ליתן על האש מבעוד יום קדירה שכבר התחילה להתבשל, אם נותן לתוכה סמוך לכניסת השבת חתיכת בשר חי, שהרי מפני אותה חתיכה הוא מסיח דעתו מכל הקדירה עד למחר (כב).

ט. היתר זה הוא דווקא בבשר חי, אבל מאכלים שממהרים להתבשל, כגון ירקות, קטניות ומיני בצק, או מים - אסור להשהותם או ליתנם על גבי הכיריים סמוך לחשיכה, לפי שאף שעכשיו אינם מבושלים כלל, יכולים הם להתבשל לצורך הלילה, ויש לחוש שמא יחתה בשבת (כג).

השהייה הראויה לכתחילה

י. מכיון שיש הרבה חילוקי דינים בנוגע להשארת קדירה על גבי האש מערב שבת, הדרך המובחרת היא, שכל תבשיל יהיה מבושל כל צרכו (כד), ושהקדירה תינתן על גבי אש מכוסה, לפני כניסת השבת (כה).

שהייה באיסור

יא. עבר והשהה באיסור, כגון שהשהה (אפילו בשוגג) תבשיל המבושל פחות משליש בישול, על אש שאינה מכוסה, אסור התבשיל באכילה בשבת זו (כה*).

אבל אם השהה תבשיל, שכבר נתבשל שליש בישולו, מותר לאוכלו (כו).

ג. איסור נתינת תבשיל בתחילה בשבת על האש

א. כבר נתבאר בהלכות בישול, שאסרו חכמים להניח בשבת קדירה, או

מקורות והערות

סקכ"ב) על הביה"ל (סימן רנג ס"א ד"ה מסית). כב. סימן רנג ס"א. כג. סימן רנג מ"ב סק"ט. כד. לחוש לדעת הרעק"א הובא בביה"ל (ס"א ד"ה אלא) שכ"ז שלא נתבשל כמאב"ד אינו מועיל גרוף וקטום. כה. בפנים כתבנו שראוי שהתבשיל יהא מבושל כל צרכו, וכן יהא מונח על כירה גרופה וקטומה, הטעם לכך: יהא מונח על כירה גוף לחוש לדעת המתבר (ס"א) שמצטמק ויפה לו אסור באינו גרוף וקטום. הטעם שצריך שיהא מבושל הוא לחוש לדעת הרעק"א שהובא בס"א בביה"ל (הובא בהערה כד). ואף שלדעת הרעק"א מספיק שיהא כמאב"ד ואין צריך מבושל כל צרכו, מ"מ לכתחילה נכון להחמיר שיהא מבושל כ"צ, משום שלפעמים פותחים התבשיל וסוגרים אותו בעוד שהוא על האש, ובאינו מבושל אסור לעשות כן משום שממהר הכישול, וכן לפעמים מוזיזים את הקדירה ע"ג הכירה ומקריבים אותה לאש ואסור מטעם הנ"ל, וכן יש שחששו לדעת התו"א שכיטוי הכירה בפה לא נחשב לגרוף וקטום כפי שנתבאר בסימן ב' סעיף א', לכן כתבנו נחבשל כ"צ. (אף שלדעת התו"א אם התבשיל נתבשל כמאב"ד מותר ואין צריך לחוש לדעת המתבר בזה, מ"מ כתבנו שלדין שמחמירים לכתחילה כדעת המחבר, וכן יש החוששים לדעת החו"א בגר"ק, יש מקום להחמיר בזה. אמנם לפי הסבר זה, אם היינו רוצים לצאת ידי כל הדעות צריך שלא יהיה התבשיל מצטמק ויפה לו, שהרי להמחבר אף בנתבשל כ"צ אסור אם מצטמק התבשיל ויפה לו). כה*. בסימן רנג ס"ק לב כתב המ"ב שבהנהגת אש"י מכורא שבמוצאי שבת צריך להמתין שיעור "בכרי שיעשה", דהיינו שיעבור שיעור זמן שבו אפשר לעשות את אותה מלאכה בהיתר, אך מלשון הרמב"ם לא נראה כך, ואילו בסימן רנד סק"כ סתם לאיסור, וכן דעת שו"ע הרב בסימן רנג ס"ב. כו. עיין סימן רנג ס"א וכמ"ב סקמ"ג.

קלב משנת השבת

דבר מאכל על הכירה, אף אם אין בו איסור בישול (כגון דבר יבש המבושל כל צרכו) (כו), משום שנראה כמבשל בשבת (כח).

איסור זה חל אף על הנחת מאכל על גבי כירה גרופה וקטומה (כט).

ב. כך לדוגמא אסור ליטול תבשיל מן המקרר, אפילו הוא יבש ומבושל כל צרכו (ל), ולחממו על הכיריים, אפילו מכוסים הם בפח או אזבסט, וכן אסור להניחו על פלטה חשמלית (לא).

ג. כמו כן אסור להוסיף לסיר העומד על גבי האש (או לסיר שעומדים להחזירו לאש), דבר שלא היה בו מערב שבת (אפילו דבר שאין בו משום בישול). לדוגמא: אסור להוסיף מים חמים מן התרמוס לתוך סיר החמין (טשולנט) (לב).

האופנים בהם מותר חימום תבשיל בשבת

ד. לצורך חימום מותר ליתן ליד הכירה תבשיל יבש, שנתבשל כל צרכו, וכן תבשיל לח, שהוסר בערב שבת מן האש, והוא עדיין קצת חם, (ולדעת הבית יוסף עדיין היד סולדת בו (לג)), מפני שבימות החול אין נוהגים לבשל כנגד האש (ואינו נראה כמבשל בשבת) (לד). כמו כן מותר ליתנו על גבי קדירה שיש בה תבשיל או על גבי מיחם העומדים על האש, מפני שאין נוהגים לבשל על גבי קדירה או על גבי מיחם העומדים על האש (לה).

מקורות והערות

כו. סימן שיט סעיף טו, מ"ב ס"ק צב, וכמ"ב סימן רנג ס"ק פ"ט מכאור שאף מצטמק ורע לו אסור. כח. כמ"ב סימן שיט ס"ק צ"ח נחבאר טעם נוסף לאיסור, משום שיש לחרש שיבוא לחתות בגחלים. וכמקום שהוא יס"ב, אך התבשיל לא יוכל להגיע לכדי חום שהיה סולדת בו, יעויין בשו"ת או נדברו (ח"א סימן לו) שביאר השיטות בזה, ויעויין בחזו"א (סימן לו סק"ח) שהביא מהב"י שמוותר אם התבשיל לא מגיע ליד סולדת בו, וכן הביא מדברי המ"ב כביה"ל ד"ה אבל רס"ל כן, וכ"כ בשו"ת אג"ם (ח"ד, ע"ד, לו), ויעויין בשו"ע הרב סעיף כ"א כתב: וכ"ז כשמחזיר בשבת למקום שהיה סולדת בו, ובסוגריים כתב רהיניו שאם תבשיל זה שמחזיר היה צונן ויכול להתחמם שם עד שהי"ב, אבל אם אין היד סולדת שם לדי"ה מותר לסמוך שם, ויעויין בקונטרס אחרון שם שהחמיר בזה, שאף למקום שהיה סולדת בו אסור להחזיר. בנידון נחיצת קדירה על כירה חשמלית שהחשמל יודלק בשבת - ראה משי"כ בשש"כ פ"א סכ"ו, ובשו"ת או נדברו כ"י סימן טו, שו"ת מנח"י ח"ד סי' כ"ו, ובספר שכות יצחק עמ' קה. כט. סימן רנג ס"א וס"ה ברמ"א. ל. סימן רנג שו"ע הרב סי"ד. לא. האג"מ (ח"ד, סימן ע"ד, בישול-לה) דן על כלים העשויים רק לחימום אוכלים המבושלים ולא לבישול שקוראים "האט פלייט", האם מותר לחמם דבר יבש, המבושל כ"צ על גבי כלים אלו, והשיב הגר"מ זצ"ל וז"ל: "על 'האט פלייט' ועל 'האט טריי' אם א"א להתבשל שם או מותר להעמיד קדירה חמה אם אין שם אלא מידה אחת להחמם ואם יש שם שתי מידות אסור". עכ"ל. מיהו גם לדעת האג"מ י"ל שהחיר רק להשהות ע"ג כלים אלו שא"א לבשל עליהם אלא עשויים לחמם האוכל סמוך לסעודה, אך פלטות שבת שיכולות להרחיב צונן ופעמים שנותנים עליהם קודם שבת קדירת טשולנט או קוגעל שלא נתבשלו כ"צ ונגמר בישולם בשבת, י"ל שאסור לחמם עליהם בשבת. וכן כתב בשש"כ (פרק א טכ"ה), ובשו"ת או נדברו (ח"ב סימן כב) להחמיר בזה, וכן מנהג העולם להחמיר בזה, ובתיקונים ומילואים להשש"כ, כחכ הגרש"י, דאף שיתכן שמוותר (להניח ע"ג פלטה בשבת), מ"מ טוב להחמיר, אך אם הניחו ע"ג קרקע שפיר שרי להחזיר (וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"י סימן לב) שנוקט שפלטה אין הדרך לבשל עליה ומותר ליתן עליה תבשיל בשבת (אם אין חשש לבישול)). לב. ואם הוסיף ישאל שאלת חכם כי יש והתבשיל נאסר באכילה, ויעויין בשו"ת אמרי יוסף סימן קכט. לג. סימן שיט סי"ד, וסט"ו. לר. סימן שיט סט"ו. לה. שם

האיסור ליתן תבשיל במקום שעלול להגיע לידי בישול

ה. אסור להניח מאכל שלא נתבשל כל צרכו, או תבשיל לח שנתקדר לגמרי מבישולו הראשון, (ולדעת הבית יוסף, אם נצטנן לפחות משעור ש"היד סולדת בו" (ד), סמוך לאש, במקום שעשוי להגיע בו לידי בישול (ז)).

ואסרו חכמים אפילו להניחו שם זמן מועט, על מנת להסירו בטרם יגיעו לשיעור חום שהיד סולדת בו, מפני שחששו שמא ישכח שם את התבשיל ויתבשל בשבת (זח).

ו. אמנם מותר להניח תבשיל במקום שאין אפשרות שיגיע התבשיל לחום שהיד סולדת בו (זט).

ז. בשעת הצורך (כגון בשביל תינוק או חולה) מותר להניח סמוך לאש מאכל לח שבושל כל צרכו ונצטנן, כגון חלב או מרק קר, אפילו במקום שיוכל המאכל להתחמם בכדי שתהא היד סולדת בו, הואיל והכוונה היא רק להפיג צינתו או להפשירו, אבל יזהר להסיר את התבשיל, לפני שיתחמם בכדי שתהא היד סולדת בו (ח).

קדירה העומדת על גבי קדירה - נתינתה על גבי האש

ח. שתי קדירות העומדות על גבי האש, אחת על גבי תברתה - אם הוסרה

מקורות והערות

ס"ח. משנה ברורה ס"ק נ"ט, ס. וע"ע בשו"ע סימן רנ"ג ושם בס"ה, וכמש"כ בביאור דברי השו"ע כמציא סימן ש"ק בו, לחלק בין דבר יבש לדבר לח (אמנם תירוצו לא מוסכם לכו"ע, מאחר שאין לזה מקור בגמרא ובראשונים, ואף המג"א חזר בו במסקנתו ולדינא אין מתלק בין דבר לח לדבר יבש). והתירוץ המרומז הוא מש"כ הפמ"ג והביה"ל בס"ט רנ"ג ד"ה ויזהר, שלהעמיד ע"ג קדירה מלאה מותר לכתחילה בשבת (דבר שאין בו חשש בישול) אבל ע"ג קדירה ויקנית אסור, ובשש"כ (פ"א הערה ק"ב) כתב בשם חכם אחד שאם מעמיד את הקדירה הריקנית כדי לשנות מדרך הבישול עדיף טפי ושוי להעמיד ע"ג אף שהקדירה ריקנית. וכתב הגרש"ז אויערבך וצ"ל (במיקונים ומילואים לשש"כ פ"א הערה ק"ב) שאם האש כבר מכוסה ומעמיד את הקדירה כדי לשנות מדרך הבישול עדיף טפי ושוי לכו"ע אף שהקדירה ריקנית, ודוקא אם העמיד קדירה ריקנית ע"ג אש גלויה כדי לתת לה דין גוי"ק או י"ל דדינה כשאר גוי"ק ולא שרי להניח עליה קדירה לכתחילה בשבת, וכן דעת הנר"ש ואונ"ש שליט"א בקובץ מכילת לוי ח"ו הלכות שניה ותורה ס"ה, והביא בפניני המאור ח"כ עמ' תקנ"א את הדעות האוסרים בזה. לו, יעויין בהערה לג. שם שם סעיף ד, טו. לח. סימן שיש ס"ו וס"ד. לט. שם סעיף ו, ביה"ל ד"ה עד שתהא. מ. שש"כ פ"א סעיף יג, לפי שצרכי קטן כחולה שאין בו סכנה, ומקורו בחיי אדם כלל כ סימן יג ובני"א סק"ח, ובאר שם בנשמת אדם הסכרא להקל בדבר שנצטנן מבישולו לחממו לצורך חולה, שרש"י הסוכר שיש בישול אחר בישול לא סוכר הגזירה שאסור להניח במקום שיכול להגיע לבישול, ולהרשב"א שאסור ס"ל שאין בישול אחר בישול, (אמנם יש לעיין בדבריו, מאחר ויש ראשונים שסוברים שיש בישול אחר בישול בלח, וכן ס"ל שאסור להניח במקום שיכול להתבשל, ויש עוד לעיין בדבריו שהרי שני המחלוקות לא קשורות כלל, והרי השו"ע פסק ככל מחלוקת בפני"ע לחומרא, דהיינו שפסק שיש בא"ב בלח וכן אסר להניח כנגד המרומז כדי להפשיר, והנה המ"ב השמיט דינו של החי"א אדם וצ"ע בדבר זה). וכן כתב להקל בזה בשו"ת שבט הלוי (ח"ה ס"א) לצורך בריאות התינוק, וכן כתב בספר ולקוט יוסף סימן קנ"ד להקל בזה, וע"ע בשו"ת צמח צדק (אור"ח לו) שביקל יותר שאפילו במשקה שלא נתבשל כלל יש להקל להעמיד כדי להפיג צינתו (ולא להפשירו), כיון שאין דעתו להשהות שם הכלי כ"א זמן מועט, ועיין חתמה לדור (סימן שיש ס"ק כט) שהסכים ליבריו באדם חרט.

קלד _____ משנת השבת

הקדירה התחתונה, לא יתן את העליונה במקומה, גם אם התבשיל שבה מבושל כל צרכו וחם בכדי שתהא היד סולדת בו, ואפילו האש מכוסה. לפי שעד כה עמדה הקדירה העליונה במקום שמותר ליתן שם בתחילה בשבת (לפי שאין רגילים לבשל שם), לפיכך נחשבת עתה נתינת הקדירה העליונה על האש (ללא הפסק קדירה) כנתינת תבשיל על האש בתחילה בשבת, ואסור לעשות כן בשבת (מא). כיצד יעשה? יניחנה על גבי קדירה אחרת, שיש בתוכה תבשיל, העומדת על גבי האש (מב).

ויש שהתירו להניח את הקדירה העליונה על גבי האש המכוסה, אם אין בהנחה זו משום חשש בישול (מג) (כפי שיתבאר בדיני חזרה בשבת).

ד. דיני החזרה בשבת

חזרה: החזרת קדירה על גבי הכירה, לאחר שכבר עמדה עליה והוסרה ממנה.

א. חז"ל אסרו להניח תבשיל על גבי הכירה בשבת (כפי שנתבאר בדיני נתינה על האש בשבת), ולא התירו אלא **להחזיר** קדירה שנטלו מהכירה, בתנאים דלהלן:

- א. הכירה גרופה או קטומה.
 - ב. התבשיל בקדירה מבושל כל צרכו.
 - ג. התבשיל (מד) עדיין חם במקצת. (ולדעת הבית יוסף - עדיין היד סולדת בו).
 - ד. לא הניח את הקדירה אלא החזיקה בידו.
 - ה. בשעה שהסיר את הקדירה היה בדעתו להחזירה.
 - ו. התבשיל נשאר בכלי, ולא העבירו לכלי אחר (לדעת מקצת המוסקים).
- אבל אם חסר אחד מתנאים אלו, הרי הוא כנותן תבשיל בתחילה על גבי

מקורות והערות

וכן הביאו בקצות השלחן סימן קכ"ז לו. מא. חזון איש סימן לו ס"ק יא, שש"כ פ"א הערה קיא. מב. כמבואר בסימן זה סעיף ד, וראה שם בהערה לה. מג. שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סימן כט, שש"כ שם, ולהמבואר בשש"כ יש לחלק בין אם הניח את הקדירה ע"ג הקרקע בע"ש כשהסירה מן האש, שאז אסור להחזירה ע"ג האש בשבת, אבל אם לא הניחה - מותר להחזירה ויעו"ש. אמנם בספר שבות יצחק עמ' קצ כתב בשם הגרש"ז איערבך וצ"ל שאף אם הניח את הקדירה ג"כ מותר להחזירה, כיון שכל עסקו עם הקדירה הוא לצורך העמדה על האש ומתעסק כדרך שרגילים להתעסק בע"ש, מותר להחזירה. מד. תבשיל יבש אין צריך שיהיה עדיין חם במקצת, לפי שאין בישול אחר בישול בדבר יבש, אך לדעת המג"א אסור אף התנורת דבר יבש שנצטנן לגמרי - משנ"ב סימן רנ"ג ס"ק ס"ח בשם המג"א, אמנם בבית"ל שם ס"ה ד"ה וכלכד נראה שהכריע הדבר כהג"א ולא כהמג"א. וכן נקט להקל החזו"א סימן לו סוסק"ה ויעויין בשו"ת אגרות משה (ח"ד או"ח סימן עד, בישול ס"ק לא) שנטה להתמיר בזה. וכן בשו"ע הרב סי' רנ"ג סעיף יט פסק להחמיר בזה כהמג"א.

פרק טו - שהייה וחזרה _____ קלה

האש בשבת, שאסרוהו חכמים משום שנראה כמבשל (מה). (ואם התבשיל אינו מבושל כל צרכו, עובר על איסור בישול מהתורה) (מז).

הכירה גרופה או קטומה

א. כירה "גרופה", היא כירה שהוצאו ממנה הגחלים לפני שבת, וכבר אי אפשר לחתות בגחלים. כירה "קטומה", היא כירה שכיסו את גחליה באפר כדי למעט את חום הכירה, ובכירים שבזמנינו אם כיסו את האש בכיסוי פח וכדו' (מ). (לדעת החזון איש לא מועיל כיסוי בפח, אלא צריך להניח את הקדירה על גבי קדירה אחרת אפילו ריקה) (מח).

מותר להחזיר את התבשיל לפלטה חשמלית מיוחדת לשבת, המיועדת לשמירת החום ולא לבשול, וגם אי אפשר להגדיל את מידת חומה (מס).

התבשיל מבושל כל צרכו

ב. התבשיל מבושל כל צרכו. (אף אם מצטמק ויפה לו (u)), אבל אסור להחזירו אם אינו מבושל כל צרכו (או שמסופק אם מבושל כל צרכו (u)), כי על ידי החזרתו הרי הוא מבשל בשבת (נב).

התבשיל חם עדיין

ג. התבשיל עדיין חם במקצת (כלומר לא נצטנן לגמרי). אבל אם נצטנן לגמרי יש בהחזרתו משום בישול, ואסור להחזירו (נג). לדעת הבית יוסף תבשיל שיש בו רוטב ונצטנן ואין היד סולדת בו - אסור להחזירו.

לא הניח את הכלי מידו

ד. לא הניח את הכלי מידו על גבי הקרקע או השלחן. אבל אם הניח את הכלי מידו, ביטל את שהייתו הראשונה, וכשיחזור ויניח את הכלי ע"ג הכירה, יהא נראה כנותן תבשיל על גבי האש בתחילה בשבת (שאיסורו משום שנראה כמבשל) (נד).

מקורות והערות

מה. סימן רנ"ב ס"ק נה. ויש סוברים שטעם האיסור הוא משום גזירה שמא יתחם בגחלים - ספר הישר, הובא בסימן רנ"ג שער הציון סקל"ז. מז. אולם בדיעבד מותר בכה"ג דמבושל כמאב"ד, משום דיש פוסקים שס"ל דאחר מאב"ד אין בישול (עיין ביה"ל סי' שיח ס"ד ד"ה אפילו). מז. שם ס"ב. מה. חזו"א הובא בבית עולם עמ' 68. מט. יעו"ן בהערה יא. ועיין בספר אורחות רבינו שכתב שדעת החזו"א היתה להחמיר בזה (אף שכספר ברית עולם כתב להתיר בזה), ויעו"ן בהערה לא. ג. סימן שיח סט"ז. גא. סימן רנ"ב ס"ב, סימן שיח ס"ד בביאור הלכה ד"ה שייך. נב. שם. נג. סימן שיח ס"ד. נד. סימן רנ"ב ס"ב. אם הניח את הקדירה ע"ג שיש - יש שדנים אם זה כהניחם ע"ג מטה וספסל שמוותר להתזרים בשעת הצורך - שו"ת או נדברו ת"ח סי' יז, וכ"כ בספר שבות יצחק (עמ' קנה) בשם הגרש"ז איערך זצ"ל. ויש שדנים אותם כהניחם ע"ג קרקע - קובץ עם התורה כשם הגר"מ שטרן מרעברעצין. קדירה שהוסרה בטעות מן האש דעת הגרש"ז איערך זצ"ל דמותר להחזירה (תיקונים ומילואים

אמנם אם הסיר כבד מותר לסמכו על השיש ולהוציא ממנו תבשיל, אך יש להקפיד ולהמשיך לאחוז בסיר בכל הזמן שאינו על גבי האש (נה).

דעתו להחזיר

ה. בשעה שמסיר את הסיר מן האש, היה בדעתו להחזירו. אבל אם לא היה בדעתו להחזירו, ואח"כ נמלך להחזירו, הרי זה אסור כדין נתינת תבשיל בתחילה על גבי האש בשבת (יז).

באותו כלי

ו. יש אומרים, שאם העביר את התבשיל לכלי אחר שאינו עומד ע"ג האש, נתבטלה שהייתו הראשונה, ואסור להחזיר את התבשיל על האש. ויש מתירים בזה (יז).

ז. בשעת הצורך אפשר להקל ולהחזיר כלי על האש במקרים הבאים:
א. אם הניח את הכלי ע"ג שולחן או כסא בלי להחזיק בו, ובלבד שהיה בדעתו להחזירו על האש (נח), אבל אם הניח על גבי הקרקע, אסור להחזיר. (ויש שהתירו להחזיר, במקום הצורך, אם היתה דעתו להחזיר - ראה בהערות (נט)).

ב. כמו כן מותר להחזיר את הכלי במקום הצורך, אם החזיק את הכלי בידו, ולא הניחו כלל, אף אם לא היה בדעתו להחזירו (ס).

חזרה לתוך התנור

ג. כל התנאים שנאמרו בחזרה הם דווקא כשמחזיר על גבי כירה, אולם אין היתר להחזיר תבשיל לתוך התנור, משום שנראה כמבשל, אך מותר להניח על גבי כירה אחרת אם נתקיימו תנאי ההחזרה (סא). (ויש שהתירו להחזיר, בתנורי זמנינו, אף לתוכם (סב)).

מקורות והערות

לש"כ פ"א ט"כ) ודעת השב"ח"ל שאם הוריד את הקדירה בטעות ע"ג קרקע, לא יחזירה לכתחילה ע"ג האש רק ע"ג קדירה אחרת העומדת ע"ג האש, וכשאי אפשר יש להקל להחזירה ע"ג האש (קובץ מביא לוי ח"ח שבת סעיף כ'). נה. שמירת שבת כהלכתה (פ"א הערה נג) בשם התורה שבת (סימן רנג סק"ג). גז. סימן רנג ס"ב. גז. מ"א בסימן רנג סק"כ אסור בזה וכן שו"ע הרב שם סי"ד. אמנם כמ"כ שער הציון שם ס"ק מז מכריע להיתר, וכן דעת הגרש"ז אייערבך (כשש"כ פ"א הערה מד) נוטה להקל בזה, ויעו"ש בסוגיא שבת לח: ברש"י ותוס' נה"ר"ן שם, שש"כ פ"א הערה מד, במלואים לספר שש"כ, ובספר מגילת ספר סימן א' סק"ט). נח. סימן רנג משנ"ב ס"ק נו, ושער הציון סק"ג, וע"ע בביה"ל ד"ה ודעתו להחזירה, וע"ע חזו"א סימן לג ס"ק יג מה שכתב בזה. נט. יעו"ש כמ"כ סימן רנג סק"ג, שער הציון סק"ג, ביה"ל שם ד"ה ודעתו, חזו"א סי' ל"ז סק"ב, שש"כ פ"א הערה סד, ויעשה שאלת חכם בזה. ס. שם. סא. סימן רנג ס"ב, משנ"ב ס"ק נח. סב. הנה יש לעיין בתנורי אפייה חשמליים אם מותר להחזיר לתוכן (באופן שהם גרופים וקטומים שהותרה החזרה בהם), ויעו"ש בשי"ת שבת הלוי (ח"ג מת) שכל האיסור להחזיר לתוכו הוא דווקא בכירות של זמן החלמוד שהיה נעשה כקדירה צר למעלה ורחב למטה, ועיקר הנחלים והחום למטה, א"כ נראה כמבשל, משא"כ בתנורים שלנו שהם

חזרה באיסור

ד. עבר והחזיר תבשיל באופן אסור, ישאל שאלת חכם, אם התבשיל מותר באכילה (סג).

ה. הזזת התבשיל על האש

א. מאכל שלא נתבשל כל צרכו, ומונח על הפח שעל האש, אסור להזיזו ממקום חום נמוך למקום חם יותר, משום שאסור לקרב בישול בשבת (סז).
 ב. מאכל שנתבשל כל צרכו, והוא עומד על הפח במקום בו עשוי המאכל להתחמם בשיעור של יד סולדת בו, מותר להזיזו ממקום חום נמוך למקום חם יותר, ואפילו כנגד האש ממש, משום שכל הפח נחשב למקום האש (סה).
 אולם אם הקדירה מונחת ע"ג הפח, במקום שאין התבשיל יכול להתחמם בכדי שתהא היד סולדת בו, יש אוסרים להזיזה למקום האש (אף שהתבשיל התבשל כל צרכו), לפי שהדבר נחשב כשהייה חדשה (סו). ויש שהתירו אף בזה לפי שכל הפח שע"ג האש נחשב למקום אחד, ואין איסור בהזזת דברים על גביו, אם התבשיל כבר מבושל כל צרכו (סז).

מקורות והערות

פשוטים וישרים, ע"כ הבל האש אינו מצטבר במקום אחד יותר מהשני, לא גזרו על תוכה, ומותר להחזיר לתוכה כתנאי שהתנור גרוף וקטום, דהיינו שהכפתורים מכוסים, וגם מניח על קרקעית התנור תחת הקדירה נייר כסף וכדו'. אמנם בשש"כ פ"א סעיף יז החמיר בזה, וכ"כ בשו"ת אג"מ (ח"ד עד, כו) וכן דעת הגר"ש אלישיב שליט"א (ספר שכות יצחק עמ' פט). סג. חזרה חמור יותר משהייה ואסור אף בנתבשל כ"צ ובצטמק ויפה לו, ואפילו החזירו בשוגג (רמ"א סימן רנ"א). כד"א שהחזירו לכירה שאינה גרופה וקטומה אבל החזירו לכירה גרוף אבל לא היה דעתו להחזיר בנטילת התבשיל, יעויין כרמ"א (שם ס"ב) שהביא את דעת הר"ן בשם היושלים וז"ל: "ה"א שכל זה אינו אסור רק כשנטלו מן הכירה מבער"י ולא החזירו עד שחשבה אבל אם לקחו משם משחשבה אפילו הניחו ע"ג הקרקע מותר, וכן נוהגים להקל בתנורים שלנו שיש להם דין כירה וסומכים עצמם על דברי המקילים, וטוב להחמיר" עכ"ל. ויעויין במ"כ שם ס"ק סז (אף שאין ראיה שיחמיר אף בדיעבד בזה), ולמעשה ישאל שאלת חכם בזה. החזירו ע"ג פלטה חשמלית יש מקום להקל בזה כי אפשר שיש לצרף גם דעת הסוברים שמותר להשהות לכתחילה ע"ג פלטה חשמלית בשבת כפי שמבואר בהערה לא. סד. כ"י סימן שיח, והגהות רעק"א סימן שיח. סה. ספר פני שבת בקובץ הלכות כביאור השיטות בזה. סז. שם. סז. סברת האוסרים היא, שהרי לדעת המ"כ (סימן רנ"א ס"ק סח) אם מניח במקום שלא יהיה יס"ב שרי ליתן שם בשבת, משום שאין נחשב מקום זה לע"ג הכירה רק לסמיכה, וא"כ אין מותר להזיז משם לע"ג הכירה. אמנם בשו"ת אג"מ (ח"ד, ע"ד, יב) דן בקדירה שמונתה ע"ג הפח כמקום שאין היס"ב אם מותר להעבירה לכנגד האש, והשיב שמכיון שהוא על הפח אין בזה איסור חזרה (ויעויין בתשובה שם ס"י ס"א), וכן כתב בשש"כ פ"א הערה ק"א בשם הגרש"י אויערבך וצ"ל שהטעם שמקילים להעביר קדירות בשבת ממקום למקום, ואין בורקין אם המקום הראשון הוא יס"ב, היינו משום שכיון שהסירה מן האש בע"ש ע"ד להתזירה למחר ע"ג כירה גרוף, אין זה חשוב כסילוק דעת מן האש והוא כעורה בידו, שמותר להחזיר אפילו ישן כל הלילה ועבר הרבה זמן עכ"ד. וגדאה מסברת המקילים בזה שהקילו בזה אף שאין המקום ההוא יס"ב, וצ"ע בזה. אמנם יש להעיר בזה שאם הסיר את הקדירה והניחה ע"ג קרקע (וכ"ש אם גם לא היה בדעתו להחזירה) לא חשיב כעורה בידו ואין להחזיר בשבת את הקדירה למקום האש לסברא זו, וצ"ע. וכתב בספר שכות יצחק (עמ' עח) בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שאם עמדה הקדירה כמקום שאם היה נותן שם מאכל לחממו

ו. הוספת מים לתבשיל שעומד ע"ג האש

א. מותר להעביר תבשילים מקדירה לקדירה, אם שתיהן עומדות ע"ג אש גרופה או קטומה, והתבשילין שבהן מבושלים כל צרכם. (ומנהג הספרדים בזה מבואר בהערה (סח)).

לפיכך אם רואים שהתמין (טשולנט) העומד ע"ג האש מכוסה, הולך ומתייבש - מותר ליצוק בו בנחת מן המים הרוותחים שבדוד השבת, העומד אף הוא ע"ג האש (סס).

וכן מותר ליתן תבשיל תחת ברז פתוח של מיחם מים, כדי שיכנסו המים לתוך התבשיל, (ויזהר שלא יעלו אדים מתבשיל בשרי או חלבי, למיחם פרווה), ואח"כ יחזיר את התבשיל למקומו (ש).

ב. אבל אסור להוסיף לתבשיל מים חמים שאינם עומדים ע"ג האש, משום שנעשה כשהיה חדשה בשבת. לכן אסור להוסיף מים חמים מן התרומוס לתוך סיר החמין (טשולנט).

ג. מותר להוציא מים מתוך דוד השבת בכף או במצקת, וליתן אותם לתוך התבשיל, בעודו על האש המכוסה (עא).

מקורות והערות

היה תועלת מחמו אפי"פ שאינו יכול לחמם לכדי שחא היס"ב, מותר להוזה למקום האש. סח. בנימוקי יוסף ריש פרק לא יחפור כתב על המכשלה שטומנין קומקום של מים חמים כע"ש ליתן בשבת בתוך התבשיל בזמן שמצטמק, ופעמים האחר אין היס"ב והאחר יס"ב, נמצא מבשל האחד את השני, ולאחר מכן כתב הר"י עוד שאפילו שבשניהם היס"ב, האיכא מ"ד בירושלמי שעירוי אינו ככ"ד, וא"כ מיד כשיצאו המים מכ"ד פסק מהם דין כ"ד, ולאחר מכן כשחוזרים לכ"ד מתבשלים בכ"ד (ובדבריו האריך החזו"א סימן לו סק"ג). הבי"ב בסוף סימן רנג הביא דברי הג"י שהחמיר בזה. ובשו"ע סימן רנג ס"ד הביא מן להלכה דברי הר"י שיש למחות ביד הנוהגים לטמן קומקום של מים חמים, ובשבת אם מצטמק התבשיל נותנים לתוכו. בב"י לא מבואר האם דין זה איירי אף בששניהם על האש ומנביה קדירה כדי לערות התבשיל לקדירה שניה, ואפי"ה אסור הר"י מטעם עירוי דהוי ככ"ש (או שלפעמים פסק כח דחיתתה), וכן הבין בילקוט יוסף עמ' קט, ובספר שבתותי השמורו עמ' רח. ובספר מנוחת אהבה מבאר באריכות (בעמ' סו) שהמיקל יש לו על מי לסמוך. אמנם להאשכנזים הנוהגים כרמ"א ברור שמותר כי אין ביטול אחר ביטול כלל שהצטנן פחות מיס"ב אם הוא חם קצת עדיין. סט. בשש"כ פ"א הערה מב כתב בשם הגרש"ז אויערבך וצ"ל שמותר לערות חמין לתוך קדירה שעל האש בנחת, אך שלא בנחת יש לחוש לדעת ה"כל בו" שהביא הבי"י שאסור משום "מגיס" (ויעניין במילואים לספר שש"כ מה שכתב הגרש"ז וצ"ל בזה). ובספר שבות יצחק (להרב יצחק רד"י) בפרק יז כתב בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שהדוך הנמונה לכתחילה, להסיר הקדירה מן האש ולהחזיקה בידו ולשפוך לתוכה, ולהחזירה אח"כ לאש, רכשין הקדירה על האש אין לחוש בשפיכת מים משום מגיס. וכן אם הקדירה עומדת על פת שלא כנגד האש ממש, לא חשיב שעומדת על האש לענין חומרת ה"כל בו", ולכן יכול להוזה הקדירה על הפת שלא כנגד האש מותר כלל, ואז יערה לתוכה, ושוכ להחזירה כנגד האש. אך אם אין אפשרות להוזה הקדירה מכנגד האש מותר לשפוך מן המיחם לקדירה העומדת ע"ג האש, ובלבד שיהיה שלא לערות בשפיכה חזקה שתגרום ערוב כבתבשיל. ע. אם עלו אדים מן התבשיל על המיחם הפרוה - יעשה שאלת חכם על צורך הגעלת הכלי, וכן האם מותר לשתות את המים עם חלב. עא. שמירת שבת כהלכתה פ"א סעיף ט"ז.

יש המתירים ליצוק מים מן הדוד לתוך כוס וליתנם לקדירה העומדת ע"ג האש, שכן אין זו שהייה מחודשת (עב).

ד. אם מכסה הכלי אשר בו התבשיל, אינו שטוח, ניתן ליצוק מים חמים מן המיחס לתוך המכסה ההפוך ומן המכסה לתבשיל (עג).

ז. כבתה האש בשבת

א. אם כבתה האש בשבת או שהפלטה הפסיקה לפעול, יש אומרים שמותר להעביר את התבשיל לפלטה אחרת של שבת או לכירים של גז (או חשמל) המכוסות בפח וכדו', שהרי לא הסיח דעתו מן התבשיל. ובלבד שיתקיימו כל תנאי החזרה המבוארים בסימן ד' (עד). ויש הסוברים, שבטלה השהייה הראשונה, ולפיכך אסור להעביר את התבשיל, כדין נתינה לכתחילה בשבת (עה). אך מותר להניחה על גבי קדירה העומדת על האש.

ב. תבשיל שהיה מונח על גבי פלטה חשמלית שהפסיקה לפעול מחמת הפסקת חשמל, ולא הסירו מן הפלטה, ולאחר זמן תוקנה התקלה, ישאל שאלת חכם בדין התבשיל (עו).

מקורות והערות

עב. שם ס"ק מד בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל. עג. כאופן זה ראוי לעשות לכתחילה כתבשיל כשרי שעולה ממנו אדים, אך כאופן שביארנו א"צ לתוש לזה, שהרי יש כאן ששים נגד האדים. ובן גראה שאין לחוש בכה"ג משום פניה ממיחס למיחס, שהרי כיסוי זה היה ע"ג האש. עד. שמירת שבת כהלכתה (פ"א סכ"ג). דן כזה טובא, ומביא אח דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל שנטה להקיל בזה, עכ"פ אם אין אופן אחר לשמור התבשיל. עה. שו"ת בצל התכמה (חלק ד' סימן קלו סק"ז) נוטה לאסור ורק במקום הצורך מחיר, וכן כתב בספר תולדות שמואל, ויע"ע בספר שכונת יצחק עמ' קעז-ח. עו. בספר מאור השבת (עמ' תכד) מכאן דעות הפוסקים בזה: אם אירע הקלקול במקום גדול כעיר וכדומה, שמסתבר שיש שם חולה שיש בו סכנה הזקוק למכשירי חשמל שונים, דעת הגרש"ז אויערבך להתיר את התבשיל (הובא בשש"כ פלי"ב הערה קעד), וכן כתב שם בשם הגר"ש אלישיב שליט"א להתיר בזה, וכן כתב בשו"ת אז ודברו (ח"ד סימן כח) שאלו המקילים להשתמש בחשמל מותרים להנות מהתבשילים אפילו שנצטננו בינתיים לגמרי. אמנם יש שהחמירו בזה כ"ז שלא ידוע שיש חולה באחד מהבתים באיזור זה (יעוין בשו"ת באר משה בקנטרס אלקטריק סימן ג', ספר מנוחת אהבה זח"א פכ"ד סוף הערה 6) שו"ת מקוה המים [ח"ג או"ח סימן מג] ולדעתם צריך להסיר את כל התבשילים מע"ג הפלטה אם עדיין לא נתבשלו כ"צ או נתבשלו והצימוק יפה להם, או אם נצטננו במשך ההפסקת חשמל, אבל אם עדיין לא נצטננו התבשילים ומצטמק ורע לו, מותר להשאירם על הפלטה. אבל אם נעשה הקלקול רק בחורף שכונה אחת שאין שם ביה"ח וגם אין שם חולה שיש בו סכנה מכאור שם במאור השבת שאסור להנות מהתבשילים בשבת (שם עמ' תכח). (ויש לעיין אם יש אפשרות לחברת חשמל לכוון את חולה שיש בו סכנה בשכונה זו, ויש סבא לומר שמותר להם לחבר את החשמל כ"ז שלא יודעים שאין חולה בשכונה זו, וצ"ע בזה). ויעוין בקובץ נועם (כרך י' עמוד נג) במאמר הגר"ש גינזבורג, שכתב שאם היתה ההפסקה למשך דקות ספורות בלבד, יש לתלות שחוקן הורם באופן אוטומטי ע"י מערכת הבקרה האוטומטית שקיימת בתחנות הכח.

פרק טז דיני הטמנה

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה - סוגי ההטמנה.

א. הטמנה בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל
האיסור וטעמו.

ב. האופנים שבהם הותרה ההטמנה בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל
א. הטמנת דבר צונן. ב. תוספת כיסוי. ג. העברה ממיחם למיחם. ד. הטמנת אוכל
באוכל. ה. העדר מגע בין הדבר המוטמן ובין הקדירה. ו. אין כוונתו להטמנה
ז. הטמנה במקצת (לדעת הרבה פוסקים).

ג. הטמנה מערב שבת בדבר המוסיף הבל
א. האיסור וטעמו. ב. הדברים המוסיפים הבל. ג. חכמים החמירו בהטמנה יותר
מבשהייה, הטעם לכך. ד. כיסוי קדירה העומדת ע"ג האש מכל צדדיה.

ד. האופנים שבהם הותרה ההטמנה בדבר המוסיף הבל
א. הטמנה במקצת (לדעת הרבה פוסקים). ב. העדר מגע בין הדבר המוטמן ובין
הקדירה. ג. הטמנת אוכל באוכל. ד. כפיית כלי על תכשיל כדי שלא יתלכלך.

ה. הטמנה במקצת
מחלוקת הראשונים ופסק ההלכה.

ו. מצוה להטמין
מצוה להטמין מאכל חם לשבת כדי שיאכל חמין בשבת.

ז. עבר והטמין באופן האסור

הקדמה

הטמנה היא כיסוי הקדירה מכל צדדיה. (לדעת מרן ה"בית יוסף" אף כיסוי
חלקי - "הטמנה במקצת" - יחשב להטמנה).

שני סוגי הטמנה הם:

- א. הטמנה בדבר המוסיף הבל (- חוס).
 - ב. הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל.
- הטמנה בדבר המוסיף הבל** היא כיסוי הקדירה מכל צדדיה בדברים המוסיפים הבל (כלומר יוצרים חוס), כגון: מלח, חול, פסולת של זיתים וכדומה.
- הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל** היא כיסוי קדירה מכל צדדיה בדברים שאינם מוסיפים הבל (חוס), כגון בגדים וכדומה. כסויים אלה אינם יוצרים חוס אלא רק שומרים על החוס הקיים של התבשיל ומונעים את הצטננותו.

א. הטמנה בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל

חכמינו ז"ל אסרו להטמין בשבת תבשיל (אפילו יבש) אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, לפי שחששו שמא כאשר יבוא לסלק את הקדירה מהכירה בכדי להטמינה, ימצא שנצטננה הקדירה ויחתה בגחלים כדי להרתיחה, ויעבור על איסור מבעיר או מבשל בשבת (א). אבל בערב שבת מותר להטמין תבשיל בדבר שאינו מוסיף הבל (ב).

לפיכך מי שהסיר קדירה מן האש בשבת - אסור לו לעטוף אותה בבגדים ובשמיכות. (בסימן הבא יפורטו האופנים בהם מותר להטמין).

כמו כן אם כבתה האש ולא ניתן להעביר את התבשיל למקום אחר, אסור לעטוף אותו בבגדים ובשמיכות כדי לשמור על חומו (ג).

ב. האופנים שבהם הותרה ההטמנה בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל

הטמנה הותרה באופנים רבים, ונפרט אחדים מהם:

א. **הטמנת דבר צונן** - לא אסרו חכמים להטמין אלא דבר חם, שמבקשים לשמור את חומו, אבל מותר להטמין דבר צונן בדבר שאינו מוסיף הבל, ומטמינו כדי שלא יצטנן יותר, או כדי להפיג את צינתו (ד).

אמנם אסור להטמין את הצונן בדבר שמחממו, אפילו אינו מגיע לחום שהיד סולדת בו (ה).

מקורות והערות

א. שו"ע סימן רנז ס"א, מ"ב סק"א ושע"צ סק"א. ומקורו מהגמ' שבת לד., וכירושלמי (פ"ד ה"א) נתבארו שני טעמים נוספים: א. מפני ביטול בית המדרש (היינו, מנהגם היה לבוא לביהמ"ד עם חשיכה לשמוע דרשה, ואם נתייר לו להטמין בשבת, יעסוק בכניסת השבת בהטמנה, ולא יבוא לבית המדרש לשמוע הדרשה) ב. "מפני החשד" (היינו שהוראהו מטמין בשבת, יבוא לחושדו שבישל הקדירה בשבת). וע"ע במ"ב שם, שאף למ"ד שאינו חייב משום מבשל כיון שנתבשל פעם אחת, איכא למיגזר טמא יתממה ע"ג האש ויחתה בגחלים ויחתייב משום מכעיר. ב. שם. ג. שם. ד. שם ס"ו. מ"ב סק"ב. ה. סימן

טעם ההיתר: אין לחוש, שיבוא להרתיח את התבשיל, שהרי אינו מעונין לחממו, אלא רק למנוע את התקררותו (ו). לפיכך מותר לעטוף משקאות קרים שהוצאו מן המקרר בבגדים ובשמיכות, שהרי מטרתו רק להפיג צינתם ולא לחממם (ז).

ב. תוספת כיסוי - מותר להוסיף כיסוי לקדירה שכבר היתה מוטמנת ומכוסה (ח), אם התבשיל שבה מבושל כל צרכו (ח).

כמו כן מותר לגלות בשבת קדרה מוטמנת ולכסותה מחדש, ואפילו לא היתה מוטמנת אלא הטמנה מועטה, כגון בסדין וכדומה, מותר להטמינה עתה בכרים ובכסתות (ט).

ג. פינה ממיחם למיחם - אם העביר את התבשיל מהסיר שנתבשל בו לסיר אחר, מותר להטמינו בדבר שאינו מוסיף הבל, לפי שלא אסרו חכמינו ז"ל הטמנה אלא בכלי שבו התבשל (או חומם) התבשיל, אבל אם מעבירו לכלי אחר, מותר להטמינו, משום שבהעברתו מקררו קצת, ובכך מגלה דעתו שאינו מקפיד על חומו, ממילא אין לחוש, שיבוא להרתיחו (י).

לפיכך, אם הוסר סיר מהאש, באופן שאינו יכול להחזירו, או שכבתה האש, מותר להעביר את התבשיל לסיר אחר, וסיר זה מותר להטמין בשבת בבגדים ובשמיכות.

מותר להעביר תבשיל לכלי אחר, גם אם מתכוונים לשמור את חומו, לכן מותר להעביר תבשיל לתרמוס שומר חום, כי מכל מקום לא גזרו חכמים על העברה לכלי שני (יא). (ויש מחמירים שלא לערות מכלי ראשון לתוך התרמוס, אלא יערה לכלי אחר ומשם לתרמוס (יב)).

ד. הטמנת אוכל באוכל - לא אסרו חכמים להטמין אוכל בתוך אוכל אחר, אפילו מתכוונים לחממו, לפי שאין זו דרך הטמנה (יג). ולכן מותר לתת נתח

מקורות והערות

רנח מ"ב סק"ב. וביה"ל ס"י רנו ס"ו ד"ה אפילו, חזו"א סימן לו סק יז-יח. ג. בית יוסף שם. ז. שם מ"ב סק"ב. זא. סימן רנו ס"ד, ופשוט שתוספת זו צ"ל מדבר שאינו מוסיף הבל, וע"ע בשש"כ פ"א הערה רב. ח. ראה הערה ה'. ט. שם. י. שם ס"ה, והנה יש שני טעמים: לרש"י מותר רק כשפינה ממיחם למיחם במטרה לצונם, אבל אם פינה מסיבה אחרת - אסור להטמינו. ודעת הרמב"ם שאפילו אם פינה מסיבה אחרת ג"כ מותר להטמין, וכתב הב"י על טעמו של הרמב"ם שכן עיקר. וכן נקטו האחרונים להלכה בזה (מ"ב שם ס"ק כט). וע"ע שם במ"ב סק"כ ושע"צ ס"ק כט, ושו"ע הרב בקונטרס אחרון סימן רנו סק"א. יא. חזו"א סימן לו סק"ב, שו"ת אג"מ ח"א סימן צה. יב. בשו"ת לבושי מרדכי (ח"ב, נה) דן לאסור בזה משום הטמנה. וכ"כ בשו"ת שכת הלוי (ח"א, צג) וכתב שבמקום חולי יש להקל בזה, אמנם דעת רוב האחרונים להקל בזה (ויש שהחידו מטעם מה שכתב החזו"א בסימן לו סק"ב שבכלי מרוצף סביבו כבגר לא חשיב הטמנה, משום שלא גזרו אלא להטמין את הכלי בכגר, אבל ליתן בתוך כלי אינו בכלל הטמנה. וע"ע בספר מני שבת סימן רנו מש"כ בענין זה). ועיין בספר כרית עולם דיני הטמנה אות מג שכתב להקל בתרמוס, ואין כאן אפילו מהיות טוב להתנהג כדעת המחמירים. יג. שש"כ פ"א סעיף עב. וע"ע בשו"ע הרב סימן רנט במהדו"ב ד"ה אבל אין לומר, שהתמיר בהטמנת אוכל כחוך אוכל אחר.

בשר קר בתוך סיר מרק חם או בתוך סיר החמין (טשולנט) כדי לחממו, ובלבד שלא יהיה הסיר נתון על גבי האש, כפי שהתבאר בפרק טו סימן ג (יד).

אבל אסור להטמין כלי שבו אוכל, בתוך תבשיל אחר כדי לחממו (טו). לפיכך אסור להטמין בקבוק חלב של תינוק, או קופסת שימורים סגורה בתוך מים חמים, אלא יש להשאיר חלק מהם מגולה מחוץ למים (טז).

ה. הדבר שמטמינים בו אינו נוגע בקדירה - אם הכיסוי והעטיפה שבהם מטמינים את הקדירה, אינם נוגעים בקדירה - מותר להטמין בהם, לפי שדרך הטמנה היא רק כשהכיסוי והעטיפה נוגעים בקדירה (טז).

ו. אין כוונתו להטמנה - מותר לכפות כלי על התבשיל כדי לשומרו מן העכברים, או כדי שלא יתטנף בלכלוך - לפי שאין כוונתו לשמירת החום (יז).

ז. הטמנה במקצת - אם רק מקצת הקדירה עטופה, הרי זו "הטמנה במקצת" ולדעת הרמ"א תהא מותרת, כפי שיבואר בסימן ח' (יח).

ג. הטמנה בדבר המוסיף הבל

א. חכמינו ז"ל אסרו להטמין אפילו בערב שבת, בדבר המוסיף הבל וחום בדבר המוטמן (יח).

הטעם: חששו חכמים שאם נתיר להטמין בדבר המוסיף הבל, יטמינו גם באפר שיש בו גחלים וישכחו ויחתו בגחלים בשבת (יט).

ב. דוגמאות לדברים המוסיפים הבל: פסולת של זיתים או שומשומין, זבל, מלח, סיד, חול, גחלים וכדומה (כ).

ג. אף שאיסור "הטמנה" ואיסור "שהייה" נובעים מאותו טעם - שמא יבוא לחתות בגחלים, החמירו חכמים באיסור "הטמנה" יותר מאשר באיסור "שהייה", ואף שהותרה שהייה על גבי האש בתנאים מסוימים (כ), נאסרה הטמנה בדבר המוסיף הבל אף באותם תנאים שבהם הותרה שהייה (כא).

הסיבה להחמרה ב"הטמנה" היא, כיון שהטמנה נעשית בדרך כלל לצורך זמן ארוך (אכילה בסעודת הבוקר), וכדי שהמאכל לא יתקרר עלול האדם לחתות

מקורות והערות

יד. שם. טו. לדעת החזו"א מותר להטמין בתוך תבשיל מאכל הנמצא בכלי. לפי שהטמנה בתוך תבשיל אינה דרך הטמנה - תזו"א סימן לו סק"ב. ויעיין בספר מאור השבת (עמ' עא) שהביא את דברי השו"ת מנחת יצחק (ח"ת, יז) שהחזו"א בנה יסודו עפ"ם שסובר שלא כהרמ"א, וס"ל שהטמנה במקצת שמה הטמנה (ולפי"ז מוכיח מהגמ' שאין נתינה בחמין בכלל הטמנה). משא"כ לדין שהטמנה במקצת לא שמה הטמנה, אין הוכחה מהגמ' להיתר זה וצריך להחמיר בזה. טז. סימן רנח מ"ב סק"ב. ולדעת הכ"י אסור להטמין כמבואר לקמן בסימן ה'. טז"א. סימן רנו ס"ח. יז. סימן רנו ס"ב. יח. ועיין כשי"ע הרב בקו"א סימן רנו סק"ב ובמהדורא בתרא כד"ה והנכון. יח"א. סימן רנו ס"א. יט. גמ' שבת לד. סימן רנו סק"ה. כ. שם ס"ג. כ"א. שהייה התורה כתבשיל שמצטמק ורע לו. ואף אם אינו מצטמק ורע לו אך נתבשל כשיעור מאכל בן דורסאי, רבו הדיעות להיתר, כפי שנתבאר בפרק טו סימן כ'. ואילו הטמנה אסורה אף באופנים אלו. כא. שם ס"ו.

בגחלים (גם אם המאכל מצטמק ורע לו), ואילו שהייה נעשית בדרך כלל לזמן קצר (לצורך סעודת ליל שבת הסמוכה לכניסת השבת שבה הקדירה טרם נצטננה), ואין חשש שיבואו לחתות בגחלים אם מתקיימים תנאי ההיתר (כב).

ד. אסור לטמון קדירה העומדת על האש אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, כי על ידי האש שתחת הקדירה מוסיפים הכיסויים הבל ודינם כ"דבר המוסיף הבל" שאסור להטמין בו אפילו מבעוד יום (כג).

לפיכך קדירה העומדת על אש או על קדירה העומדת על האש (כד), על כיריים של גז, על פלטה חשמלית וכדו' - אסור לכסותה מכל צדדיה בבגדים, (ראה לקמן בסימן ה').

[ויש קהילות בעדות ספרד שהקלו לכסות מכל הצדדים את הקדירה, אם היא עומדת על גבי פח שעל האש או פלטה שבת (כד*)].

ד. האופנים שבהם הותרה הטמנה בדבר המוסיף הבל

א. אסור להטמין בדבר המוסיף הבל, אולם יש אופנים שאינם נחשבים כמעשה הטמנה ובאופנים אלה מותר "להטמין" אף בדבר המוסיף הבל.

האופנים המותרים הם:

א. הטמנה במקצת - לדעת הרמ"א מותר להטמין במקצת וכפי שיבואר בסימן ה'.

ב. אם הדבר שמטמינים בו, אינו נוגע בסיר - מותר להטמין בו, כפי שנתבאר בסימן ב' סעיף ה'.

ג. מותר להטמין אוכל בתוך אוכל אחר - איסור הטמנה חל רק על

מקורות והערות

כב. אמנם הרשב"ם (הובא בחוסי' ר"פ כמה טומנין) סובר שהטמנה שזה לשהייה, לכן כמו שבשהייה הותר במצטמק ורע לו וכמאב"ד להרבה מן הראשונים, כן הותר זאת בהטמנה. השו"ע בסימן רנו ס"ז מתמיר בזה, אמנם הרמ"א הביא את דעת המקילים בזה, וכתב שאין למחות בידם במקום שנהגו כך. (ויעוין במ"ב סק"י"ב שם). כג. סימן רנו ס"ח. כד. חזון איש שם ס"ק יט. כד*. יש קהילות בעדות ספרד שהקלו לכסות מכל הצדדים את הקדירה, אם היא עומדת ע"ג פח שעל האש או פלטה שבת, והסתמכו על דעת הרמב"ן (שבת מח.) והרא"ה הובא בחידושים המיוחדים לר"ן (שבת לח:) וכ"כ המאירי (שבת לו:). וכספר מנחת אהבה הכי בשם הגאון אבן טוואה ז"ל בשו"ת חוט המשולש שבטוף שו"ת התשב"ץ (הטור השלישי סימן ח) שמנהגם להקל בזה עפ"י הרמב"ן. וכתב לבסוף שם (במנחת אהבה פ"ג ס"כ) שכן נהגו להקל באר"י מזה קדום, וכן נהגו בהרבה קהלות בחו"ל אצל עדות הספרדים. ואע"פ שאין למחות בזה להקל, מ"מ ראוי להתמיר בזה ועי' תהל"ד סימן רנו סק"ט וסי' רנח שכתב להקל בהטמנת מיחם ע"ג מיחם האש ולא מקרי כה"ג דבר המוסיף הבל ומותר מבעו"י אפילו כשכולה טמנה, ועי' בספר ברכת השבת שביאר השיטות בזה. בספר ארץ חיים סימן רנו ס"ה מביא את מהר"א אבן טוואה שבחוט המשולש והביא מספר זכור ליצחק בשם מהר"ם בן חביב שכתב שנוהגים שלא כשו"ע. אמנם יש לעיין האם ההיתר הוא רק במפסיק אויר, אך כאשר הקדירה גמצאת ע"ג פלטה של שבת או כיריים של גז, יש לעיין אי חשיב מפסיק אוירא וצ"ע. בשו"ת או נדברו (ח"ז כט) כתב ל"אסור לכתחלה, ובדיעבד

הטמנת דברי מאכל הנתונים בכלי בתוך כיסויים (כרים ושמיכות וכדו'), כפי שנתבאר בסימן ב' סעיף ד'.

ד. מותר לכפות כלי על התבשיל, כדי שלא יתטנף בכלכלו - לפי שאין כוונתו לשמירת החום.

ב. מותר ליתן בערב שבת, שקית ניילון או נייר כסף שיש בהם פשטידא (קוגעל) לתוך סיר החמין או המרק, כדי שיתבשלו ביחד, ואין בזה משום מטמין בדבר המוסיף הבל, משום שכן הוא דרך בישולו והרי זה כמטמין אוכל באוכל, שהוא מן האופנים המותרים בהטמנה (כה). ויש שסברו שזו הטמנה בדבר המוסיף הבל והחמירו לאוסרה (כו).

ג. שני ההיתרים האחרים "הטמנת צונן" ו"פינוי ממיחם למיחם" שהותרו בהטמנה בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, אינם חלים על הטמנה בדבר המוסיף הבל (כז).

ה. הטמנה במקצת

נחלקו הפוסקים אם "הטמנה במקצת" נחשבת להטמנה (כח).

הטמנה במקצת היא הטמנת מקצת הקדירה ולא עטיפת כולה. מרן ה"בית יוסף" פוסק, שהטמנה במקצת נחשבת להטמנה (כט). לדעת הרמ"א, אין הטמנה במקצת נחשבת להטמנה, לפיכך אם אינו מכסה את הקדירה מכל צדדיה, אין

מקורות והערות

או בשעת הדחק מחיר בזה. כת. שו"ת או נדברו ח"ו סימן עח, ובש"כ כספר המילואים פמ"ב הערה רמב כתב בשם הגרש"ו איערבך זצ"ל שמוחל ליתן לתוך החמין אפילו בנייר כסף או ניילון אטומים שאינם מקבלים טעם מהתבשיל, כיון שהמרק והפשטידא צריכים שניהם לאש שמתחתיהם ה"ו נחשב לשני מיני אוכלים שמתחממים שם כל השבת, ובספר שבות יצחק עמ' רנא כתב בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שאם מקבל האורז או הקוגעל טעם מן התבשיל מותר (וראה מש"כ בשו"ת מנח"י ח"ח סי"ז ובספר ברכת השבת כענין זה). כו. שו"ת שבט הלוי ח"ג סימן מז. יש שכתבו שאין לעטוף דבר מבושל (כגון פשטידא) בנייר אלומיניום ולחממו ע"ג קדירה - משום איסור הטמנה (אג"מ א"ח ח"ד סימן ער הטמנה א"ג) ורבים הקילו בזה, ולדעתם נייר כסף אינו אלא ככלי של הפשטידא, ולא נחשב להטמנה אלא אם נוטל את הפשטידא כשהיא נהונה בנייר כסף ומטמינו שוב בדבר אחר או מניח מגבת עליה (ועיין בחזו"א סימן לו סוף ס"ק לב). אם עוטף את המאכל בכמה חתיכות נייר כסף - אסור (שו"ת מחזה אליהו סימן לב, ספר מאור השבת עמ' פד בשם הגר"ש אלישיב והגר"י פישר שליט"א), ויעוי' שם במאור השבת (עמ' פו) מש"כ בשם הגרש"ו איערבך זצ"ל שאם חושש שהקוגעל ילכלך את הקדירה ולכן בא לעטפו בנייר כסף או נחתו בשקית ניילון ומניחו כך ע"ג המיחם - אפשר שמוחו לכל הדיעות. כז. סימן רנו ס"ו. כת. סימן רנ"א. כט. שם סי"ד אף לדעת האוסרים הטמנה במקצת מותר להניח את הקדירה ע"ג פלטה חשמלית או על הפח (אובסט), אע"פ שהסיר נוגע בפלטה או בפח (דברים המוסיפים הבל), ואין זו "הטמנה במקצת", לפי שא"א להטמין בתוך הפלטה או הפח כבתוך גתלים (שו"ת תפלה למשה, ח"א ו), ועיין מש"כ המ"ב בסימן רנו סקמ"ג וע"פ בשו"ת אור לציון ח"ב ובבית מאיר סימן רנח, ויעוין עוד בשש"כ פ"א הערה קצה, בשם חכם אחד, שמוחו להעמיד קדירה ע"ג שלהבת הגז, ולא הוי בכלל הטמנה, לפי שבלהבה של גז לא חשיב הטמנה מכיון שא"א להטמין בתוך הלהבה. וכתב בספר עוטה

קמו _____ משנת השבת

זה נחשב להטמנה ומותר לעשות כן אפילו בשבת עצמה (אם התבשיל מבושל כל צרכו).

בני אשכנז נהגו להקל כדעת הרמ"א בזה (ז) (אך החזון איש החמיר בזה).

ו. מצוה להטמין

מצוה להטמין לשבת (או להשהות חמין על גבי הכירה), כדי שיאכל חמין בשבת, כי זהו מכבוד שבת ומעינוגה (זא). אבל מי שהחמין מזיקין לו - מותר לו לאכול צונן. ומי שאינו מאמין בדברי חכמים, ואוסר אכילת חמין בשבת - חוששים שמא אפיקורס הוא (זב).

ז. עבר והטמין

עבר והטמין באופן האסור, ישאל שאלת חכם, כי יש מקרים בהם התבשיל נאסר באכילה (זג).

מקורות והערות

אור (בקונטרס השבת) שבמרוקו החמירו בזה, ובשאר צרות המזרח חלוקים המנהגים. ל. סימן רנג בסוף ס"א, סימן רנו ס"ח, ואף לדעת הרמ"א צריך שיהיה חלק ניכר מגולה וכפי שכתב בש"כ פ"א הערה קצה בשם הגרש"ו אייערכך וצ"ל. אמנם החזון איש (סימן לו סק"ט) החמיר שהטמנה במקצת שמה הטמנה. לא. שו"ע הרב סימן רנו ס"ג. לב. רמ"א סימן רנו ס"ח. לג. יעויין בסימן רנו ס"א, ס"ז, מ"ב סק"י, יב.

פרק יז

מלאכה יב - הגוזז

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. דיני המלאכה

א-ב. גזיזת צמר מבעלי חיים. ג. תלישת נוצות מעופות.

ב. גזיזת צפרניים ודלדולי עור

א-ב. נטילת צפרניים. ג-ד. תלישת דלדולי עור ויבלת מגוף האדם. ה. הסרת גלדי פצע.

ג. הטיפול בשערות בשבת

א. גזיזת שערות. ב. הסרת קשקשים. ג. סירוק שער. ד. סירוק פאה נכרית. ה. עשיית פסוקת (שביל) בשערות. ו. קליעת צמה והתרתה.

הקדמה

הגדרת המלאכה: ניתוק דבר ממקום גידולו על גוף האדם או על גוף בעל-חיים, כמו: צמר, שערות וצפרניים.

במשכן: גזוז את הצמר מן הבהמה לצורך עשיית היריעות.

שיעורה: הגוזז צמר או שער מבהמה, ויש בו כדי לטוות ממנו חוט שאורכו ארבעה טפחים - חייב (א). (אף פחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת).

האב:

הגוזז צמר או שערות מן הבהמה בכלי המיועד לכך (ב).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ט ה"ז ולדעת רש"י חייב גם בשני טפחים (סימן שמ מ"ב סק"ה). ב. שם.

תולדותיו:

- א. התולש נוצה של עוף.
- ב. התולש בידו צמר מבהמה לאחר מיתתה (ב*).
- ג. הגוזז צפרניו או שערו בכלי (ג).

איסורים דרבנן:

- א. אסור לאדם לגוזז צפרניו ושערותיו בידיו או בשיניו (ד).
- ב. אסור לחתוך יבלת מגוף האדם, ביד או בשיניים (ה).
- ג. אסור לתלוש בידו צמר מבהמה בחייה.

א. דיני המלאכה

- א. הגוזז בשבת כדרך גזיזה בחול – חייב מן התורה. הגוזז בשבת שלא כדרך גזיזה בחול – אסור מדרבנן (ה*).
- לפיכך, אסור מן התורה לגוזז בכלי, (כגון מספריים), צמר או שער מבהמה או מחיה, בחייה או לאחר מיתתו (ו).
- ב. וכן אסור מן התורה לתלוש ביד צמר או שער מבהמה (או מחיה) לאחר מיתתה, לפי שגם בחול הדרך לתלוש ביד מבהמה מתה. אבל התולש בידים צמר מבהמה בחייה אינו אסור אלא מדרבנן, לפי שאין זו דרך גזיזה בחול (ז).
- ג. אסור מן התורה לתלוש נוצות מעופות, בין בחייהו ובין לאחר מיתתן (ח).
- וכן יש להזהר שלא להסיר מעור העוף את קצות הנוצות שנשארו בו, אפילו העוף מבושל, שכן יש בזה חשש איסור גוזז (ט). (ויש שהתירו להסירם אם העוף מבושל, אך יעשה זאת סמוך לסעודה משום איסור בורר (י)).

ב. גזיזת צפרניים ודלדולי עור

- א. אסור מן התורה ליטול את הצפרניים, הן במספריים, הן בפצירה והן

מקורות והערות

ב* ראה להלן בסימן א' סעיף ב' את הדינים בזה. ג. שם הלכה ח. ד. שם. ה. רמב"ם שם ה"ח, ויעזיב בשו"ת שו"מ מהדורא א' ח"ב ריש סי' קמז. ה*. סימן שם מ"ב סק"ב. ו. רמב"ם שם ה"ח, סימן שם מ"ב סק"ה. ז. ס"כ שם, אמנם בשו"ע הרב ס"א כתב: אכל התולש צמר בידו מן הבהמה או מהעור פטור. ונראה שאף לאחר מיתתה סובר הרב שפסור. ח. שם. ט. שו"ת זית רענן ח"א ס"א. י. קצות השלחן סימן קמג בבדיה"ש ס"ק א וכן פסק בשו"ת הר צבי חאו"ח טל הרים מלאכת הגוזז.

בכל כלי אחר (יא). אבל נטילתן בידים או בשיניים, אסורה מדרבנן בלבד, לפי שאין זו דרך גזיזתן בחול (יב).

ב. מותר להסיר צפורן, שפרשה רובה מגוף האדם, והיא קרובה להנתק, ויש לאדם צער הימנה, כי מן התורה כאשר רובה תלוש נחשבת כתלושה לגמרי ואסור לתלשה רק מדרבנן, אבל במקום צער וע"י שינוי לא גזרו. אך אין לעשות כן בכלי (יג*).

ג. אסור לתלוש דלדולי עור, כגון קילוף העור מסביב לצפורן או בכל מקום אחר בגוף, אפילו פירשו רובן מעור האצבע ומחזברים רק בקצותיהן, ואפילו הדבר מצערו (יד).

ד. אסור לחתוך יבלת מגוף האדם בין לחה ובין יבשה, ואף ביד או בשיניים אסור לעשות כן (יד).

ה. מותר להסיר ביד גלדי פצע שנתייבשו, ואין בוה משום גוזז. אמנם אם יודע, שיצא דם בעשותו כן - אל יסירם בשבת (טו).

ג. הטיפול בשערות בשבת

א. גזיזת שערות - אסור לגזוז שערות בין בכלי (מספריים וכדו'), בין ביד ובין בשיניים (טז).

ב. הסרת קשקשים - מותר להסיר ביד קשקשים (חתיכות עור יבש המתקלפות) מבין שערות ראשו (יז), אך יזהר שלא להסיר קשקשים, שעדיין מחזברים לגוף (יח).

ג. סריקת שערות - אסור לסרק שער במסרק, כי בודאי תתלשנה שערות (יט), ויעבור על איסור גוזז מן התורה (כ).

מקורות והערות

יא. שריע סימן שמ ס"א, ויעיין ככיה"ל שם ד"ה וחי"ב שרן שם רבוא בשיטות הראשונים בזה, האם חייב במלאכת גוזז אף שאין צריך לשערות. יב. סימן שמ ס"ב סק"ב. יכ*. בששי"כ מ"ד סניד הביא את דעת הח"א כלל כא סימן ד, קצושי"ע סימן פ סניד וקצושי"ע סימן קמג ביה"ש סק"ג, שהתירו בצפרניים שפירשו רובן ויש לו צער גדול מזה, מכיון שרובה תלוש נחשבת כחלושה לגמרי מה"ח, והקילו חכמים כעניני שבות במקום צער ע"י שינוי, וכיארזו שם שדכרי השו"ע שצריך לחוש לשני הפירושים אינו אלא גבי ציצין ולא גבי צפרניים, דשם אין ספק מהו פירשו רובן. וכן כתב להחיר בשו"ת או נדברו (ח"ז) סימן לב). אמנם בשו"ת שכתב הקהתי (ח"ג סימן קלו) כתב להחמיר אף בציפורן שפירשה רובה שלא ליטלה בשבת, ויעו"ש. יג. סימן שכח ס"א. ברלרולי צור צריך לאסור אף בפירשו רובן, כיון שיש מחלוקת בין הראשונים בפירוש דברי הגמ' (שבת צד): ציצין שפירשו רובן "כלפי מעלה", לכן יש לחוש לכל הפירושים, ואסור ליטלן אפילו ביד. יד. סימן שמ ס"ב מ"ב סק"ח. טו. סימן שכח ס"ב, ולא דמי לציצין כיון שסוף הגלדים ליפול (קצושי"ע סימן קלו בבדיה"ש ס"ק כג), אבל אם יודע שיצא דם, אסור (סימן שכח במ"כ ס"ק צ ובשעה"צ ס"ק טז). טז. סימן שמ ס"א, ומן התורה אסור רק אם נטלן בכלי כפי שנחבאר לעיל בסימן כ' ס"א. יז. ששי"כ פרק יד סמ"ג מוכיח זאת מסימן שכח ס"ב. יח. שם. יט. סימן שג סעיף כז, מ"כ ס"ק פו, שעה"צ ס"ק עב, ער. כ. שם ועיין אג"ט מלאכת

אבל מותר להחליק מעט את השערות במברשת רכה, שאינה תולשת שערות (כא). אך כיון שיש בכך משום "עובדין דחול", יש לייחד לשם כך מברשת רכה מיוחדת לשבת (כב).

ד. סירוק פאה – נכון להמנע מסירוק פאה נכרית (שייטל) במסרק בשבת (כג), אבל מותר להחליק את השערות של פאה נכרית במברשת בעלת שערות רכות (כד).

ה. סידור השער – פסוקת (שביל) בשער מותר לעשות באצבעות בלבד, אבל לא במברשת (כה). כמו כן מותר לחכך בשער בנחת, או להוציא ממנו בנחת דברים שנסתבכו בו, אבל יש להזהר שלא לבוא לידי תלישת שערות (כו).

ו. קליעת צמה והתרתה – אסור לקלוע את השערות לצמה, או לסתור את הקליעה בשבת, לפי שדומה לבונה וסותר (כז).

מקורות והערות

הגוזז ט"י הערה יד. ויע"ע במגילת ספר צמ' קלה. כא. סימן שג משנ"ב ט"ק מז. כב. שם. כג. אגלי טל מלאכת גוזז ט"י, קצוה"ש סימן קמג בבד"ש טק"ו, ששי"כ פרק יד סעיף מז ט"ק קכג. כד. כפי שנחבאר בשערות הראש סימן שג מ"ב ט"ק מז, ששי"כ שם. כה. סימן שג סעיף כו—כו ברמ"א, מ"ב ט"ק פה, לדעת המ"ב ט"ק מד האיסור הוא משום חשש תלישת שערות אם ישתמש ככלי, ולדעת הקצוה"ש סימן קמו בבד"ש ט"ק כא האיסור הוא משום בונה. כז. מנחת שבת סימן פ ט"ק קיו. כז. סימן שג סכ"ו.

פרק יח מלאכה יג - המלבן

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. כיבוס בגדים

א-ב. כיבוס בגד הוא תולדת מלבן. ג. בגדים שיש בהם משום כיבוס ד. סוגי הלכלוך שיש בהם משום כיבוס.

ב. ניעור בגד מן הלכלוך שעליו

א. ניעור בגד שהתלכלך ורגילים להקפיד על נקיונו. ב. ניעור בגד שאין מקפיד על נקיונו. ג-ד. מהו בגד שמקפיד עליו. ה-ז. ניעור בגד מגשם שעליו.

ג. הסרת לכלוך מבגד

א-ג. הסרת לכלוך המותר כתם לאחר הסרתו. ד. הסרת לכלוך שאינו מותר כתם בבגד לאחר הסרתו. ה. הסרת לכלוך יבש. ו. נקוי המשקפיים. ז. עצה טובה שלא להיכשל באיסור ליכון.

ד. סחיטת בגדים

א. סחיטת בגד שנבלע בו מים או שאר משקים. ב-ג. סחיטת עור ושערות. ד-ה. הרטבת בגדים במים או בשאר משקים.

ה. טלטול בגדים רטובים

א. האיסור לטלטל בגדים רטובים וטעמו. ב-ג. האופנים שבהם התירו חכמים את הטלטול.

ו. שריית בגדים

א. שריית כבסים במים. ב. שריית חיתולים במים. ג-ד. סוגי הדברים האסורים בשרייה. ה-ח. שריית בגד נקי. ט-י. שרייה בשאר משקים. יא. שרייה בדרך לכלוך.

ז. תליית בגדים לייבוש

א-ב. תליית כבסים בשבת. ג-ד. באילו אופנים מותרת תליית בגדים בשבת. ה. השארת כבסים תלויים מערב שבת.

הקדמה

הגדרת המלאכה: פעולה המביאה לניקוי בגדים, אריגים, חוטים וכדומה (א).
במשכן: היו מלבנים צמר ופשתן לצורך היריעות, הפרוכת ובגדי כהונה (ב).
שיעורה: המלבן (ג) גיוז צמר, פשתן וכדוי בשיעור שיש בו כדי טוויית חוט שאורכו ארבעה טפחים (ד).
אמנם גם פחות משיעורים אלו - אף שאין חייבים עליהם חטאת - יש בזה איסור תורה (ה).

האב:

המלבן צמר, פשתן וכל דבר שנהוג להלבינו (ו).

תולדותיו:

- א. **כיבוס בגדים** במים (ז). (ויש הסוברים שכיבוס במים הוא אב המלאכה (ז*)).
- ב. **שריית בגד** במים כדי ללבנו (ח).
- ג. **סחיטת בגד** שנרטב במים (ט).
- ד. **ניעור בגד חדש** מטל (ויש אומרים אף מאבק) שנפל עליו (י).

איסורים דרבנן:

- חכמינו ז"ל גזרו כמה גזירות, כדי שלא יבואו להכשל באיסור מלבן.
- א. **אסור לשפשף בגד** שנוהגים לשפשפו לאחר כיבוסו כדי שיצהיר וילבין יותר (יא). כמו כן אסור לגהצו (אפילו במגהץ לא חשמלי) לפי שגם הגיחוץ מיפה ומצחצח את הבגד (יב).
 - ב. **אסור להסיר טיט** מבגד ע"י שפשוף צדו האחד של הבגד על צדו השני, מפני שנראה כמלבן (יג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ט מהלכות שבת ה"י. ב. רש"י שבת עג ד"ה הגחז. ג. ואילו מכבס בגד שיעורו: כיבוס בשיעור שלש על שלש אצבעות, מנחת חינוך מוסף השבת יב, יג. ד. רמב"ם שם, ולדעת רש"י חייב גם באורך ב' טפחים - מ"ב סימן שם סק"ה אות א'. ה. רמב"ם פ"ח הכ"ג, ביה"ל סימן שם ס"א ד"ה על ב' שערות. ו. רמב"ם שם ה"י-א. ויעויין בשו"ת אבניו קסה סק"א. ז. רמב"ם שם. ז*. ראה לקמן הערה יד. ח. זבחים צד: ט. רמב"ם פ"ט ה"א, י. שבת קמז ע"א, שו"ע סימן שב ס"א. כענין ניעור מאבק יעויין ברש"י ובר"ח שם שהחמירו אף כאבק, והתוסי' שם ד"ה המנער טליתו מתיר בזה, והרמ"א חשש שם לדעת האוסרים. יא. שבת קמ, סימן שב ס"ה. יב. סימן שכ מ"כ ס"ק כב. יג. שם ס"ז. ויעוי' בשעה"צ ס"ק מא. ישנם אופנים שאסור משום איסור טוחן - ראה לקמן סימן ג ס"ה.

ג. בגדים שנרטבו - אסור לתלותם לייבוש, משום מראית עין (הרואים עלולים לחשוד שכיבסם בשבת) (יג*).

א. כיבוס בגדים

א. כיבוס בגד במים אסור מן התורה משום תולדת מלבן (ויש סוברים שהוא אב המלאכה) (יד*).

ב. לפיכך אסור לנקות כתם מכל בגד שהוא, ללא הבדל צבע (טו), ובכל חומר ניקוי: מים (טז), רוק, נפט, בנזין וכדו' (יז). כמו כן אסור להשתמש באבקת טלק כדי לספוג כתם שומן מן הבגד. (יח*).

סוגי הבגדים שיש בהם איסור כיבוס

ג. איסור כיבוס מן התורה הוא בבגדים שהלכלוך נבלע בתוכם, כגון בגדי צמר, פשתן, עורות רכים וכדומה.

עורות קשים וכן בגדי ניילון ופלסטיק - אין בהם איסור כיבוס מן התורה אלא מדרבנן (יח*) (יש הסוברים שבכיבוס אריג העשוי מחוטי ניילון יש איסור תורה (יט)).

אבל בדברים קשים ביותר שאין הלכלוך נבלע בהם, אין איסור כיבוס, לפיכך מותר ליתן מים על שלחן ולשפשף היטב את הלכלוך שעל גביו (יט*) אולם אסור לנקות את השלחן הרטוב במטלית ספוגית, שכן בהכרח יבוא לידי סחיטה (כ*).

סוגי הלכלוך

ד. איסור כיבוס הוא חוקא בלכלוך הנבלע בבגד, או בלכלוך הדבוק בבגד, כגון כתמים או תבשיל שנדבקו לבגד. אבל סוגי לכלוך, העומדים על הבגד מלמעלה ואינם בלועים בו, כגון נוצות, חוטים וסיבים שע"ג הבגד - אין איסור בהסרתם בידו (אך לא במברשת) (כ*¹). אולם אסור להסיר שיירי חוטים וכד' שנתלו בבגד בזמן עשייתו, משום "מכה בפטיש", כיון שדרך האומנים לעשות כן בגמר עשיית הבגד (כא*).

מקורות והערות

יג*. סימן שא סמ"ה. יד. זכתיים צד. רש"י ד"ה היתה. טו. סימן שב ס"א, כיה"ל ד"ה י"א. טז. כתב הפמ"ג (סימן שא מ"ו סק"ט) שכמים צבועים יתכן שצריך להחמיר, שאף בהם נחשב לצובע, ויעויין בהלה"ד סימן שב סק"ד ובשו"ע הרב שם ס"כ. יז. שם שו"ע הרב ס"כ. יח. שש"כ פט"ו הערה ער בשם הגרש"ז אויערבך וצ"ל. יח*. מ"ב שם סק"ט, ויעו"ש שהביא מחלוקת בזה, שו"ע הרב ס"ט. יט. לדעת בעל שו"ת שבט הלוי שליט"א יש חילוק בין אריג העשוי חוטי ניילון כגון מפת טרלן וכד' שיש בו איסור כיבוס מן התורה, לדבר העשוי ניילון יצוק ואינו ארוג, כגון סינר או מפת ניילון שאין בו כיבוס מה"ת (שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' כז). יט* שש"כ פ"ב ס"מ. כ. שם, ואף בלחה קצת מחמיר בשש"כ שם. כ*. סימן שב ס"א ברמ"א ובביה"ל שם ד"ה ועיין. כא. מ"ב סימן

ב. ניעור בגד מן הלכלוך שעליו

א. בגד שרגילים להקפיד על נקיונו והתלכלך באבק או שירד עליו מעט גשם או טל - אסור לנערו או להסיר את אבק או הטיפות שעליו, בכל אופן שהוא, שהרי על ידי הניעור מתנקה הבגד ומתיפה (כא*).

ב. אולם בגד שאין רגילים להקפיד על נקיונו, מותר לנערו כדי להסיר ממנו את האבק, אבל אסור לשפשפו, או לנערו בחוזק רב (כב). כמו כן אסור להסיר את האבק במגרשת, משום עובדין דחול (- נראה כמלאכת חול) (כב*).

ג. בגד שמקפיד על נקיונו, הוא בגד שחור או כהה (כג), כשהוא חדש, ואפילו כבר נתכבס, אך עודו נראה כחדש (כד). אבל אם ידוע, שלובשים אותו גם בלי לנקותו תחלה, אינו בכלל בגדים שרגילים להקפיד על נקיונם (כה).

ד. בגד שאין רגילים להקפיד על נקיונו הוא בגד בצבע בהיר, או אפילו בגד שחור אם הוא משומש שאינו נראה כחדש (כו).

אך גם בגד כזה - אם הלובשו מקפיד שלא ללובשו אם אינו נקי, יש לנהוג בו כדין בגד שמקפיד על נקיונו (כז).

ניעור בגד מגשם

ה. בגד שירדו עליו גשמים ונספגו בו, - אם הבגד חדש או נראה כחדש - אסור לנערו, (בכל אופן), שכן נהוג להקפיד על כל בגד חדש שלא ישהה במים, משום שדרך הבגד להתכווץ בשהייתו במים, ובניעורו יש משום איסור ליבון (כח).

ו. ניעור בגד ישן - מותר לנער בגד רטוב שאינו חדש (כט), אך אין לנערו בחזקה, שכן בניעור חזק עובר משום איסור סחיטה (ל).

ז. מעיל גשם העשוי מחומר פלאסטי או ניילון (ללא אריג), ואין בו בד כלל (לא), וכן כיסוי הניילון על המגבעת - מותר לנערם מן הגשם או מן השלג אף בחזקה (לב).

מקורות והערות

שב סק"י. כא*. סימן שב ס"א ברמ"א. כב. שם ס"א ברמ"א, מ"ב סק"ו. ועיין ביה"ל שם ד"ה וי"א. ניעור בחוזק רב אסור - ששי"כ פט"ו הערה עט. כב*. תפארת ישראל בכלכלת השבת הובא בביה"ל סימן שב ס"א ד"ה ועיין. כג. שם ס"א, מ"ב סק"ב, ששי"כ פט"ו סכ"ו. כד. שם מ"ב סק"א, שער הציון סק"א. כה. שרי"ע שם ס"א, ולדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הובא בששי"כ פט"ו סכ"ו), בגד שברוך כלל אין בעליו מקפיד ולובשו גם כשאינו נקי, אלא שעכשיו הוא מנער מפני כבוד השבת או מפני כל מאורע אחר, דינו כדין בגד שאין מקפיד עליו. כו. מ"ב סק"א. כז. שם ס"א בביה"ל ד"ה עליה (שם בביה"ל כתב "ואפשר" ולא כתב כפשיטות לאסור כזה, אמנם בערוך השלחן סימן שב ס"ג אסר בזה). כח. שם רמ"א ס"א, מ"ב סק"ג-ד, ועיין בששי"כ פט"ו הערה קיד, ובששי"כ מהדו"ב מש"כ בזה. כט. שם. ל. שם במ"ב סק"ד. לא. ששי"כ פט"ו סל"ה. לב. שם.

ג. הסרת לכלוך מבגד

א. מותר להסיר לכלוך שנדבק לבגד אם לאחר ההסרה ישאר כתם בבגד (כגון בכללון לח). היתר זה הוא גם בבגד שמקפיד על נקיונו, לפי שאין הכוונה לנקות את הבגד מן הכתם, אלא להסיר את ממשות הכללון. (בהסרת לכלוך יבש המתפורר יש איסור טחינה - ראה לקמן סעיף ה.) (לג).

ב. אופן הסרת הכללון - מותר להסיר את הכללון ע"י גירוד בצפורן או בגב הסכין (לד). וכן מותר לשפשפו מצדו הפנימי של הבגד עד שיפול הכללון (לה).

ג. כמו כן מותר לקנח מעט את הבגד (אף במקום הכללון) במטלית יבשה, אבל אסור לנקות את הבגד במברשת, או לשפשף צד אחד של הבגד על צדו השני. וכן אסור לקנחו במטלית רטובה משום סחיטה (לו).

ד. אבל אם בהסרת הכללון לא נשאר שום כתם על הבגד (כגון בדבר יבש), מותר להסירו רק מבגד שאינו רגיל להקפיד על נקיונו ובאופנים המותרים שנתבארו בסימן ב סעיף ב (לז*).

הסרת לכלוך יבש

ה. אם נדבק בבגד לכלוך יבש, כגון בוך יבש - אסור להסירו בכל אופן, שהרי בהסרתו מתפורר הכללון, ויש בזה משום איסור טוחן (לז).

אבל מותר להסיר לכלוך יבש שהוא מדברי אוכלין שכבר היו טחונים, כגון בצק או דייסה (לח), או מדברי אוכלין שנתמעכו על ידי הבישול, כגון שעועית מבושלת, שנתמעכה בבישול (לס), אם אכן ישאיר הכללון כתם בבגד אף לאחר שיוסר (מ). (ואין איסור טוחן, כי אין טחינה אחר טחינה, כפי שיתבאר במלאכת טוחן).

ניקוי משקפיים

ו. מותר לנקות את המשקפיים. ובלבד שלא ירטיב את המטלית שמשתמש בה לצורך הניקוי (מא), אך מותר להרטיב את הזכוכית ולנגבה במטלית יבשה (מב).

זהירות ממכשול באיסור ליבון

ז. כתבו הפוסקים: טוב להזהר ולהניח בגדים שמקפיד על נקיונם דוקא

מקורות והערות

לג. שם ס"א בביה"ל ד"ה עליה, ס"ז במ"ב ס"ק לב, לג ושעה"צ ס"ק מא. לד. שם במ"ב סקל"ד. לה. שם שו"ע ס"ז, מ"ב סקל"ב ועיי' שער הציון סקמ"א. לו. שש"כ פט"ו סכ"ו. לז* שם במ"ב סקל"ו. לז. סימן שב ס"ז. לח. יעויין בפרק יא סימן ו. לט. שש"כ פ"ו ס"ט. מ. ראה הערה לג. מא. שש"כ פט"ו סעיף לא. מב. שם.

במקום שמור, כדי שלא יפלו לארץ ויבוא לידי ספק חילול שבת (מג). וכן יניח מפית על בגדיו כשנוטל בידיו תינוק שעלול ללכלכו (מד).

ד. סחיטת בגדים

א. הסוחט בגד מן המים שבו, חייב משום מכבס, כיון שהסחיטה היא חלק מתהליך הכיבוס (מה).

אבל בגד שנבלעו בו שאר משקים שאינם מלבנים, כגון יין אדום, אין איסור בסחיטתו משום "מלבן" אלא משום "דש" (מו).

ב. חכמינו ז"ל אסרו לסחוט עור ושערות אע"פ שאין בהם איסור סחיטה מן התורה (מז).

לפיכך: בגדי עור, שנפלו למים או נרטבו בגשם - אסור לסוחטם ממימיהם (מח).

ג. סחיטת שערות - אסור לסחוט את שערות הראש או את שערות הזקן ממים שעליהם, אלא יגבם במגבת, ואף שעל ידי הניגוב נסחט מעט השיער, מכל מקום הואיל ואין הסחיטה ניכרת - מותר (מט) (ראה בהערה (מט*)).

דין קינוח בספוג או בסקוטש-ברייט בשבת, נתבאר בפרק ח' סימן ו'.

ד. הרטבת בגדים במים - חכמינו ז"ל אסרו להרטיב בגד במים שמא יבוא לסוחטו לאחר מכן (נ). (גזירת חכמים זו היא אפילו במקום שאין חשש של "שרייתו זהו כיבוסו", כגון שמרטיבו דרך לכלוך וכד', כפי שיתבאר בסימן ו).

ה. האופנים בהם מותר להרטיב בגד הם:

א. בשאר משקים - לא אסרו חכמים להרטיב בגד אלא במים, אבל מותר להרטיבו בשאר משקים שאינם מנקים (נא), משום שאין חוששים שיבוא לסוחטו, כיון שממילא אין הבגד מתנקה מריחו וממראהו בסחיטה זו (נב).

ב. במים מועטים - לא גזרו חז"ל, אלא כשמרטיב את הבגד במים מרובים, אבל מותר להרטיבו במים מועטים (כשעושה זאת בדרך לכלוך), משום שאין חשש שיבוא לסוחטם (נג). לפיכך מותר לנגב

מקורות והערות

מג. סימן שב מ"ב סק"ו. מד. שם סק"ה. מה. סימן שב מ"ב סקל"ט אות כ', רמב"ם פ"ט הי"א, שו"ע הרב סימן שא סכ"ו. מו. סימן שב ס"ח, אולם מאחר שבדרי"כ הולכים המשקים לאיבוד, איסורו רק מדרבנן כמב' שם בביה"ל ד"ה יש מי, שו"ע הרב שם סכ"א. מז. סימן שב ס"ט ביה"ל ד"ה אסור. מח. שם. מט. שש"כ פ"ד סי"ב ויעו"ש בהערות שביאר ענין זה באריכות, וע"ע בשש"כ שם הערה א. מט*. לדעת האז נדברו (ח"א, נה) אסור לנגב שערות במגבת, כי כל כוונתו בניגוב השערות הוא סחיטתן מהמים שבהם, ויעויין גם בבדה"ש (סימן קלנ, עמ' מח) שכתב: ועכ"ז לא יקחם בכח אלא בנחת לאט לאט עד שיכלעו המים שבשער במטפחת. נ. סימן שא ס"ג. נא. סימן שיט מ"ב סקל"ט. נב. שם, וכן אין כזה משום "דש", שהוא רק אם צריך למימו. נג. סימן שב ס"ט.

כלים מועטים בבגד (אף שבדרך כלל מקפיד עליו שיהא יבש), כיון שזה נחשב למים מועטים (נד).
ג. בגד שאינו מקפיד - בגד שאינו מקפיד עליו בדרך כלל שיהא יבש - לא גזרו חז"ל עליו שמא יבוא לסוחטו, ומותר להרטיבו אפילו במים מרובים (נה).
 לפיכך, מותר לנגב אפילו כלים רבים במגבת המיועדת לניגוב כלים (באופן שאין לחוש לאיסור מלבן, כפי שיתבאר בסימן ו' סעיף י"ב) (נו). וכן מותר לנגב מים שנשפכו על השולחן, בסמרטוט המיועד לכך, ויזהר שלא לסוחטו (נז*).

ה. טלטול בגדים רטובים

א. חכמינו ז"ל אסרו לטלטל בגדים שנרטבו עד כדי שיעור של טופח על מנת להטפית. כלומר: יש בהם רטיבות במידה כזאת, שהיד שתגע בהם, נרטבת עד כדי הרטבת בגד אחר בנגיעתה בו (נא). ואפילו נרטבו הבגדים רק במקצתם (נח), אסור לטלטלם - גזירה שמא יבוא לסוחטם (נט).
ב. האופנים המותרים בטלטול:
א. בגד שאינו מקפיד. בגד שאינו מקפיד על הרטיבות שבו, כגון מגבת מיוחדת לניגוב כלים, מותר לטלטלו (ס).
ב. נרטבו בשאר משקים. כמו כן אין איסור לטלטל בגדים שנרטבו במשקים אחרים (לא במים), לפי שאין חוששים שמא יבוא לסוחטם (- ראה לעיל סימן ד' סעיף ה') (סא).
ג. בגדים שלובשם. לא אסרו חכמים לטלטל בגדים רטובים כשהוא לבוש בהם. לפיכך, אם נרטבו בגדיו מהגשם מותר להמשיך ללבושם, ואף לכתחילה מותר ללבושם אם אין לו בגדים אחרים (סב).
ד. אבל אין לנער את הבגדים מן המים שבהם (- ראה לעיל סימן ב') (סג), וכן אין לעמוד או לשבת בבגדים אלה כנגד האש, וכל שכן שאין לתלותם

מקורות והערות

נד. מ"ב שם סקנ"ט. נה. סימן שב ס"ב ס"ק מז. נו. סימן שב מ"ב ס"ק נא. אולם כלי צר, כגון כוסית שנותן בו מים, לא ינגבנו, שכן בהכרח יבוא לידי סחיטת המגבת שש"כ פ"ב סכ"א. נז*. אבל אין לנגב במגבת שנרטבה כולה, ויש חשש שיסחטו מנה מים בשעת הניגוב. שם ס"ב ובבית"ל ד"ה משום. נז. סימן שא סמ"ו ברמ"א. בהגדרת דבר רטוב יעויין בסימן שח מ"ב ס"ק סג וסימן שא בסוף ס"ק קצה, ויעויין גם בשש"כ פס"ו סט"ו. נח. שש"כ שם הערה מת, וע"ע שם מש"כ בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאין איסור בהרטבת מקצת הבגד אלא דוקא בהרטבת חלק ניכר מהבגד. נט. סימן שא סמ"ו ברמ"א. בגדים שהיו רטובים בבית"ש ונתיבשו - אסור לטלטלם כשבת משום מוקצה (סימן שח מ"ב ס"ק סג, ער) ויש שהחידו בזה משום שלא דחיה בידים, ויעויין בשש"כ פכ"ב הערה ב, שו"ת שבט הלוי ח"א ס"י סב. ס. רמ"א שם. סא. שו"ע הרב סימן שא סנ"ט. סב. סימן שא סמ"ה, מ"ב שם ס"ק קסב. סג. שם בבית"ל ד"ה ואינו.

שם, אם הבגד עלול להתחמם כשיעור שהיד - סולדת בו, שהרי בכך מתבשלים המים שבבגדים אלו (סד).

1. שריית בגדים במים (שרייתו זהו כיבוסו)

- א. אסור לשרות כבסים במים או לשפוך עליהם מים (אפילו מים מועטים) (סח), משום שאף על ידי שרייה בלבד בלא שפשוף מתנקה הבגד במקצת.
ב. לפיכך יש להזהר לא להשרות במים חיתולים או בגדי תינוקות שנרטבו או נתלכלכו (סו), ואסור אף להתזו עליהם מים (סז).

סוגי הדברים האסורים בשרייה

- ג. אין איסור שרייה אלא בדברים רכים, כגון בבגדים שבולעים מים, אבל בעורות וכן בשערות אין איסור שרייה, ומותר לכתחילה לשרותם או לשפוך עליהם מים (סח).
ד. לפיכך, נעל עור, או גומי, וכן מפת ניילון שנדבק עליהם לכלוך - מותר להזרים עליהם מים כדי לנקותם. (ויש המתירים רק במפת ניילון יצוק אך לא ניילון ארוג, ראה לעיל סימן א' סעיף ג').
כמו כן מותר לשרות במים מכנסי תינוקות העשויים ניילון (ולא תפור בהם שום בד או חוט מסיבים טבעיים), או להזרים עליהם מים כדי לנקותם (סט).
אבל אסור לשפשף חלקיהם זה בזה, וכן אין לשפשפם ביד או במטלית (ע).

האופנים המותרים בשריה

- ה. יש ראשונים הסוברים שאם הבגד נקי לגמרי, אין בו איסור שרייה, ומותר לשרותו לכתחילה במים מועטים, לפי שאינו מתלבן יפה בשרייה בלבד בלא שפשוף (עא). אבל אסור ליתן עליו מים מרובים, גזירה שמא יבוא לסוחטו להוציא את המים הבלועים בו (עא*).
- ו. אולם יש הסוברים, שגם בבגד נקי אומרים "שרייתו זהו כיבוסו", ואסור לשרותו במים או ליתן עליו מים (עב).
ז. להלכה יש לחוש לדעות האוסרות (עג). לפיכך אסור לסנן מים בסודר

מקורות והערות

סד. וכן אסור משום "מלכך" כמב' במשנה שבת יז. שם סמ"ו, ויעוין בשערי צדק שם ס"ק ר"י שהעתיק את הא"ר שמשחפץ אם יש איסור לעמוד כנגד האש מי שכוונתו לחמם עצמו בלבד. סח. סימן שב ס"ט. יש שהתירו לזלף על החיתולים טיפות ליולד כדי לגרש את ההרקים. ט"ז. סימן שב ס"ט ונוטה שם להתיר מכמה טעמים. סז. סימן שב מ"ב סקנה. סח. סימן שב ס"ט ובבית"ל ד"ה אסור. טט. סימן שב ס"ט. ע. לגבי עור - יעוין בסימן שב ס"ט. לגבי ניילון ופלסטיק - יעוין פט"ו ד"ה. עא. תוס' שבת ק"א ד"ה האי, המ"א סימן שב ס"ט. עא*. סימן שב ס"ט-מ"י ויעוין במ"ב סקמ"ו שם שאם נתכוון בנתינת המים לכבסו אסור אף בבגד נקי. עג. שם. עג. מ"ב שב

פרק יח - המלבן קנט

שאינו מיועד לכך, אף אם הסודר נקי. (ואף אם המים צלולים שאין איסור בורר בסינונם.)

ח. גרירת מים על המפה - ראוי להזהר שלא להעביר ממקום למקום מים שנשפכו על המפה, אפילו המפה נקיה, כיון שבפעולה זו נישרה עתה במים מקום שהיה יבש בתחלה (עד).

שרייה בשאר משקים

ט. איסור השרייה הוא רק במים (עה), אבל בשאר משקים אין איסור שרייה, ומותר לשרות בהם בגד אף לכתחלה (עד), משום שאין הבגדים מתלבנים בהם, וכן אין לחוש שמא יסחוט, משום שאינו מתנקה על ידי הסחיטה. לפיכך, מותר לסנן יין אדום ושאר משקים צבעוניים בסודר, ואין חוששים משום "שרייתו זהו כיבוסו" (עד).

י. גרירת משקים על המפה - משקים שנשפכו על המפה - מותר לגררם בנחת (עד) (באופן שלא יסחוט) כדי שיוזבו לאיבוד, אע"פ ששורה עתה את המפה במשקים (עח). ואם צבועים המשקים, כגון יין אדום - יזהר שלא להעבירם ממקום למקום, מחשש איסור צביעת המפה (עח*).

שרייה בדרך לכלוך

יא. איסור שרייה הוא דוקא בהרטבת הבגד דרך כיבוס ונקוי, אבל הרטבת בגד בדרך לכלוך אינה נחשבת לכיבוס, ומותר לעשות כן בשבת. לכן מותר לגבגב ידיו או גופו במגבת או בבגד (עט). ויש סוברים, שטוב לנער היטב את הידים מהמים לפני הניגוב במגבת (עט*).

יב. ההיתר להרטבת בגד בדרך לכלוך הוא רק בכמה תנאים:

א. אין כוונתו לניקוי הבגד. אבל אסור להרטיב בגד, אם כוונתו לגקתו (פ).

ב. אין נעשה ניקוי ניכר בבגד. אבל אם נעשה ניקוי ניכר בבגד, כגון שיש לכלוך על הבגד, ובניגוב ידיו הרטובות מתנקה לכלוך זה - אסור (פא).

מקורות והערות

סי' מת. עד. סימן שכ ביה"ל סי' כסוף ד"ה טוב להנהיגם, שהחמיר שאין להעביר את המים ממקום למקום שלא במקום הצורך, ויעו"ש במ"ב סקני"ה שלא הביא דין זה כלל, וכן נטה בשש"כ פ"ב סל"ז להקל בזה. עה. סימן שיט סי' מ"ב סקל"ט. עו. שם. עז. שם במ"ב סקל"ז, ויעו"ז בספר תהלה לדוד (סימן שי"ט ס"ז) שביאר הטעם דלא חיישינן לצביעת הסודר, משום שסודר אין דרכו בצביעה, אבל בגד או מפה אסור לסנן בהם, ויעו"ש. עז*. שם בס"ק לח. עח. ביה"ל סימן שכ סי' ח, בכיה"ל סי' ח ד"ה טוב, ודוקא כמשקט אבל מים ראה לעיל בס"ח שיש לזהר לא להעבירם ממקום למקום. עח* סימן שכ מ"ב סקני"ה. עט. סימן שכ סי' וברמ"א שם, מ"ב סקני"א. עט*. דעת מרן בסימן שכ סי', שטוב לחוש לרעת המחמירים שאמרין שרייתו זהו כיבוסו אף בדרך לכלוך, ובתב הרמ"א שם ע"ז ויש שכתבו שאין לחוש לזה, ויעו"ש. פ. מ"ב שם סקני"ג. פא. שו"ע הרב סכ"א, מ"ב שם.

ג. במים מועטים, אבל אסור לשרות בגד במים מרובים אפילו דרך לכלוך, גזירה שמא יבוא לסוחטו אחר שרייתו. (כפי שנתבאר בסימן ד סעיף ד-ז) (פא*).

ז. תליית בגדים לשם ייבושם

א. חכמינו ז"ל אסרו לתלות כבסים בשבת, מפני מראית העין, פן יחשדו בו שכיבס בגדים אלה בשבת (פג).

חכמים אסרו לתלות בגדים רטובים אף במקום שאין רואים (פג). וכך אמרו חז"ל: "כל דבר שאסרו חכמים מפני מראית העין - אפילו בחדרי חדרים אסור" (דפ).

ב. אסור לתלות בגד או לשטוח אותו באופן שניכר כי מתכוון ליבשו, אפילו נרטב הבגד רק במקצתו (פה), או שנרטב מזיעה (פז).

אופני ההיתר

ג. שלא בדרך שטיחה - לא אסרו חז"ל לתלות בגד בשבת אלא כשמניחו דרך שטיחה כבחול, לפי שאז ניכר שכונתו ליבשו ויבואו לחושדו שכיבס בשבת, אבל מותר להניחו במקום שאין רגילים לתלות שם כביסה, כגון להניח מגבת טובה על כסא מבלי לפרוס אותה ממש (פז).

ד. בגדים שמותר לשרותם במים, כגון מכנסי ניילון של תינוק, או מפת פלסטיק וניילון - מותר לתלותם כדי לייבשם (פח).

כבסים שתלויים מערב שבת

ה. כבסים שתלויים מערב שבת על חבלי כביסה, אין צורך להסירם לפני כניסת השבת. (פס). (אמנם יש שכתבו בשם ה"חזון איש" שנכון לא להשאיר כבסים תלויים בשבת (צ)).

מקורות והערות

פא*. שו"ע סימן שכ ס"י ברמ"א, ויעו"ש שבנד שאין מקפיד עליו שיהא יבש, מותר להרטיבו אף במים מרובים. פב. סימן שא סמ"ה. פג. שם. פד. שבת קמו: פה. סימן שא מ"ב ס"ק קפג. פו. שם סמ"ז. פז. סימן שא מ"ב ס"ק קע, ויעוין בשש"כ פי"ד הערה עב, שאם דרכו של אדם לתלות תמיד את המגבת הרטובה על החבל שבאמבטיה, י"ל שאסור לתלות שם בשבת, וצ"ע. פח. שש"כ פט"ו ס"א. וכן מותר לתלות תלולים שנרטבו במקצתם במי רגלים, וניכר בהם שלא לשם ייבוש אחר כביסה תולים אותם, אם אמנם מתכוון להשתמש בהם בו כיום, ואין לו תלולים אחרים - שם במ"ב ס"ק קסד, ובזת"מ - שש"כ שם. פט. סימן שא סמ"ה, מ"ב ס"ק קסז. צ. בספר אמרי יושר (פסקים ממרן החו"א) כתב שדעת החו"א היתה, שבומגנו שהדור פרוץ - לא ניהא, שישאירו בגדים מכובסים על החבל משום מראית עין, אף שמדינא אין איסור בזה. (ויש לעיין האם דעתו היתה להחמיר אף בריבויים החדדיים).

פרק יט

מלאכה יד - המנפץ

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

מהות המלאכה, הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו.

דיני המלאכה

הכשרת חומר גלם לעשיית חוטים.

הקדמה

מהות המלאכה: אחר שמלבנים את הצמר מנפצים אותו, דהיינו סורקים את הצמר כדי להפריד בין השערות ולהכשירו לטוייה (טוייה היא עשיית החוטים) (א).

הגדרת המלאכה: פעולה המכשירה חומר גלם לעשיית חוטים.

במשכן: נפצו את הצמר כדי לטוות חוטים לצורך היריעות.

שיעורה: המנפץ צמר בכמות שאפשר לטוות ממנה חוט באורך ארבעה טפחים - חייב חטאת (ב). (בפחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת).

האב:

המנפץ צמר או פשתים כדי לטוותם.

תולדתו:

המכה על גידין של בהמה כדי לעשות מהם חוטים (ג).

דיני המלאכה

אסור להכשיר כל חומר גלם (צמר, פשתן, גידים וכדו') ליצירת חוטים (ד).

מקורות והערות

א. על מהות המלאכה יצויין בפירוש המשניות להרמב"ם (פרק ז' עג) וברש"י שבת עג. ובמאירי שם, וכחיי אדם כלל כג. ב. רמב"ם פ"ט הי"ב. ג. שם. ד. יש סוברים שאיסור סירוק שערות הוא משום מנפץ (סימן שג במג"א סק"ג בשם רש"י שבת נא:); ויעוין כשר"ת אב"ז אר"ח סימן קעא.

פרק כ

מלאכה טו - הצובע

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו, גזירות חז"ל.

א. דיני המלאכה

א. צביעה בצבע המתקיים. ב. צביעה בצבע שאינו מתקיים. ג-ד. צביעה בגוף האדם. ה. איפור הפנים. ו. חשש צביעה בקינות פיו וידיו במפה. ז. חבישת פצע.

ב. אין צביעה באוכלין

א-ב. צביעה באוכלין ומשקים. ג. נתינת צבע במים בכוונה לצבעם. ד. נתינת צבע במאכל שאינו עומד לאכילה. ה. נתינת חומר מחטא לתוך מיכל ההדחה בבית הכסא.

הקדמה

הגדרת המלאכה: צביעת דבר או חיזוק הצבע הקיים.

במשכן: צבעו את חוטי הצמר בצבעי תכלת, ארגמן ותולעת שני.

שיעורה: צביעת חוט באורך ארבעה טפחים (א). (אמנם גם בפחות משיעור זה יש איסור מן התורה).

האב:

הצובע בגדים, חוטים וכדו' בצבע המתקיים.

תולדתו:

העושה עין הצבע בשבת, כלומר העושה צבע כדי לצבוע בו, כגון שמערב מיני סממנים במים (ב).

איסורים דרבנן:

א. צביעה בצבע שאינו מתקיים (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ט ה"ג. ב. שם ה"ד, ושם בראב"ד חולק על זה וסובר שחיובו הוא משום לש. ג. שם

ב. צביעת הפנים, השפתיים והשער (ד).

א. דיני המלאכה

א. אסור מן התורה לצבוע בשבת קידות, כלים, עורות, בגדים וכיו"ב בצבע המתקיים (ה).

אסור למשוך נעליים במשחת נעליים וכד' (ו), וכן אסור למושחן במשחה שקופה כדי להבריקן (ז).

ב. חכמים אסרו לצבוע אפילו בצבע שאינו מתקיים, כלומר בצבע שנעלם מאליו לאחר זמן (ח).

צביעת הגוף

ג. מן התורה אין איסור צביעה בגוף האדם, אולם חכמים אסרו זאת (ט). לפיכך, אסור לאשה לצבוע את פניה (י), או את שפתיה (גם אם היו צבועות כבר מבעוד יום), ואסורה לצבוען אפילו בשפתון שקוף (יא).

ד. אסור לצבוע את הצפרניים בלקה, הן בלקה צבעונית, והן בלקה שקופה (יב).

ה. אסורה האשה לתת על פניה אבקת איפור (פודרה) אם פניה משוחות במשחה או אם האבקה מעורבת במשחה (יג).

יש שהתירו ליתן אבקת איפור שאינה מעורבת בשום משחה, מפני שאין אבקת האיפור נשארת על הפנים אלא לשעה מועטת והיא נופלת מאליה (יד*). ויש שאסרו אף באבקה זו, וראוי לחוש לדבריהם (יד).

ו. האוכל בשבת תותים או שאר פירות הצובעים, צריך ליזהר שלא יקנח

מקורות והערות

הי"ג. ד. נחלקו הראשונים אם צביעת עור האדם (כגון צביעת הפנים) אסורה מן התורה - ביה"ל סימן שג סכ"ה ד"ה משום צובע. וכתב המ"ב (בסימן שג ס"ק עט) שאשה המעברת סרק על פניה אין בזה אלא איסור דרבנן, משום שאין צביעה מדאורייתא על גוף האדם, ובנשמת אדם (בלל בד) מבאר שפסור מה"ח משום שהצביעה אינה מתקיימת כ"ב, והקשה האבני"ז (או"ח סימן קעג) על דבריו דמאי שנא מהכוח על בשרו דחייב, ויעויין בקצות השלחן סימן קמו (עמ' לא) שביאר ענין זה באריכות. ה. כל דבר שהדרך לצובעו יש בו איסור צביעה מה"ח. ו. סימן שכז משנ"ב סק"ב. ויעויין בשש"כ פט"ו הערה קכו. ז. משנ"ב שם, שעה"צ סקט"ז, ואף יש בזה משום איסור ממרח כמב' שם בשעה"צ סק"ז, ויש החוששים לאסור זאת משום מעבר כמב' במשנ"ב שם. ח. רמב"ם פ"ט הי"ג וע"ע בחיי אדם (כלל כד דין א') ובנשמת אדם שם. ט. רמב"ם פכ"ב סכ"ג, סימן שג סכ"ה. י. סימן שג סכ"ה. יא. שש"כ פרק יד סניח, ואף אם השפתון או הלקה שקופים יש בזה איסור צביעה כמבואר בשש"כ פ"ד הערה קנב בשם הגרש"ז איערבך זצ"ל, וראה משנ"ב בקצות השלחן עמ' לו שם שאף בחול צריכות הנשים ליזהר שלא לצבוע את השפתיים כצבע אדום בולט יותר מהרגיל משום צניעות. כצביעה זו יש גם איסור ממרח כפי שיתבאר בפרק לג סימן ג' ורק כתומר נוזלי אין איסור ממרח. יב. שש"כ שם סע' נז. יג. שם סעיף נט, והאיסור הוא משום שהאבקה נצבעת היטב על פניה ואסור לעשות זאת לכו"ע. יד*. שו"ח אג"מ או"ח ח"א סימן קיד, שו"ח יביע אומר ח"ו סי' לו. יד. שש"כ פרק יד שחשש לדעת

קסד _____ משנת השבת

פיו וידיו במפה משום שצובע בכך את המפה (טו). לפיכך ירחץ תחילה את פיו וידיו במים ויעביר את צבע הפירות ואח"כ יקנהם במפה (טז).

חבישת פצע בשבת

ז. פצע שדם שותת ממנו, צריך לשוטפו במים לפני חבישתו, מפני שהדם צובע את התחבושת (יז). אולם בשעת הדחק, (או אם הדם אינו מפסיק לשתות) מותר לחבוש את הפצע גם מבלי רחיצה תחילה (יח).

אם נאלצים לחבוש פצע ששותת ממנו דם יש לחבושו במטלית לבנה ולא במטלית אדומה, מפני שצביעת המטלית הלבנה בדם היא "קלקול" ואסורה רק לכתחלה, ואילו צביעת המטלית האדומה היא תיקון (יח*).

אם אין לו בגד לבן מותר לחבוש בבגד אדום.

ח. יש שהתירו ליתן גזה, תחבושת, או כל דבר שעומד לחבישה ומיוחד לכך, אף על גבי הפצע השוחת דם ללא שטיפה במים (יט).

ב. אין צביעה באוכלין

א. אין איסור צביעה בשבת באוכלין או משקים, כל עוד אינו מתכוון לצביעת המאכל אלא רק לתיקון או שיפור טעמו (כ).

ב. לכן מותר ליתן לתוך מים תמצית תה, יין אדום, תרכיז פטל וכד', אע"פ שצובע את המים, כי אינו מתכוין לצביעה אלא ליתן טעם במשקה.

הרוצה להחמיר על עצמו (לחוש לדעת האוסרים צביעה במשקים), יצוק תחילה את היין האדום, או התמצית, ואח"כ יערה לתוכו את המים (כ*). (וראה בפרק יד סימן ט' שאין לערות מים חמים מכלי ראשון על תמצית התה).

כוונתו לצביעת המאכל

ג. הרוצה להאדים יין לבן ע"י עירוב יין אדום לתוכו, כגון לצורך ארבע כוסות של ליל הסדר, נכון שיעשה זאת מבעוד יום, משום שיש לחוש לדעת הפוסקים שיש איסור צביעה באוכלין אם כוונתו היא לצביעת המאכל (כא). ואם שכח לערב מבעוד יום, לא ימזוג את היין האדום לתוך הלבן, אלא ימזוג היין הלבן לתוך האדום (כב).

מקורות והערות

החיי אדם בזה, וכן הביא שם בשם הגרש"ז אייערבך וצ"ל. טו. יש מחזירים בשעה הדחק, בין שאין זו דרך צביעה, אלא דרך לכלוך - משנ"ב סימן שכ סקנ"ט, שו"ע הרב סכ"ז. טז. סימן שכ ס"ב ויעוין במ"ב ס"ק נט. יז. סימן שכח סמ"ח. יח. שם במ"ב ס"ק קמו. יח*. שם. יט. שו"ע הרב סימן שכ בקו"א, וכן פסק בשש"כ פל"ה ס"ח, ויעוין באבניז או"ח סימן קעה שלא סבר הכי. כ. סימן שכ ס"ט. כ*. סימן שכ משנ"ב סקנ"ז, שש"כ פ"א סל"ח, וע"ע לעיל בפרק יד הערה קטו. כא. משנ"ב שם, (ועוין שעה"צ סי' שיח ס"ק סה). כב. שם במשנ"ב ס"ק נו (ועוין בבדי השלחן עמ' כח שכתב שאין חילוק בין אם נותן את התמצית למים או להיפך, והרוצה להחמיר כדעות החוששות שיש צביעה

פרק כ - הצובע קסה

ד. אבל אם רוצה לשנות את מראה המאכל שלא לצורך אכילה כלל - אסור (כג.). לדוגמא: אסור לצבוע מים שאינם עומדים לשתיה אלא לשם קישוט הבית. וכן אסור למזוג יין לבן בתוך יין אדום וליתנם בתוך כלי זכוכית לנוי (כד.).

ה. מותר להכניס חומר מחטא למיכל של מי ההדחה בבית הכסא, אבל יזהר מלהשתמש בחומר כזה שהוא צובע את המים, ואף אם הוא נמצא במיכל כבר מלפני שבת, יוציאנו מבעוד יום (כה.).

מקורות והערות

באוכלין אין ליחן חמצית למים בכל גווניו. כג. שם. כד. שם. כה. ששיכ פרק כ"ג סו"ד. ויש שהחירו כזה כיון שציקר מונחו לחיטוי המים ולא לצביעתם. שו"ת צ"ח אליעזר חו"ד סימן כז. שו"ת באר משה ח"ח סימן כב. ויעניין בשו"ת צ"ח שביאר באריכות סברות נוספות לחיזוק: אין צביעה באוכלין 'לשיקוי' יא"י נחשם צב"ת 'עובד לצובע ויעור'.

פרק כא

מלאכה טז - הטווה

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסור דרבנן.

דיני המלאכה

איסור טויית צמר או פשתים, שזירת חוטי הציצית.

הקדמה

הגדרת המלאכה: עשיית חוטים בכל דרך שהיא, מחומר גלמי (כגון מצמר, פשתן, כותנה וכדו').

במשכן: טוו את סיבי הצמר כדי לארוג מהם את היריעות.

שיעורה: עשיית חוט באורך ארבעה טפחים (א). (אף פחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת).

האב:

הטווה חוטים מצמר, מפשתים, מגידים ומשאר חומרים (א*).

תולדותיו:

א. עשיית לבד - סוג בד עשוי צמר (או תערובת של צמר ושער), שסיביו מתערבים זה בזה ע"י דחיסתם, ואינו נעשה ע"י אריגת שתי וערב (ב) (לבד זה משמש ליצור כובעים וכדו').

ב. שזירת חוטים אחדים, לעשות מהם חוט אחד עבה (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ט הלכה טו. א* איסור טווה מה"ת הוא בין אם טווה בכלי או טווה ביד, שכן הדרך לסוות ביד, ככתוב "כידה טוו" (מ"ב סוף סימן שמד). ב. שם, ועיין בראב"ד שם שחולק וסוחר, שאיסורו משום בונה. ג. מ"ב סוף סימן שרמ.

פרק כא - הטווה _____ קסז

איסור דרבנן:

הטווה צמר, בעודו מחובר לבעל חיים, פטור מן התורה, לפי שאין דרך טווה בכך, אבל אסור מדרבנן (ו).

דיני המלאכה

א. הטווה צמר או פשתים, שערות או גידים, ועשה מהן חוטים, בין בכלי ובין בידיו חייב (ה).

ב. כמו כן אסור לסובב כמה חוטים כדי שיווצר חוט אחד עבה יותר. פעולה זו נקראת "שזירה", והיא תולדה של מלאכת "טווה". לפיכך, אם נתפרד אחד מחוטי הציצית, אסור לסבבו כדי להחזירו (ו).

מקורות והערות

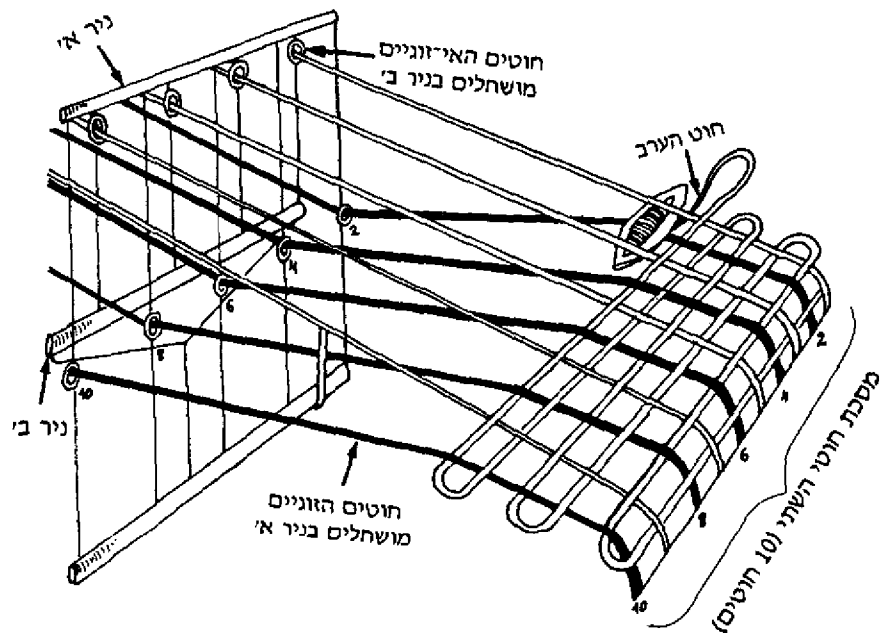
ד. סימן שמ מ"ב סק"ה אות ג, שעה"צ סק"ב ומרי"ק שם דלהרא"ש טוה בבלי יהיה חייב. ה. מ"ב סוף סימן שדמ. ו. יעוין בהערה ג.

הקדמה כוללת למלאכות הכנת האריג (מיסך, אורג, עושה שני בתי נירין)

פעולת האריגה היא יצירת אריג מחוטים המשולבים שתי וערב. הפעולה הראשונה היא הכנת מסכת (ערכת חוטים מתוחים) של חוטי אורג בלבד (שתי). פעולה זו נקראת "מיסך". אחר כך משלבים חוטי רוחב (ערב) ברשת השתי, שילוב זה נעשה ע"י הכנסת חוטי הערב לסרוגין מעל ומתחת לחוטי השתי. פעולת הכנסת חוטי הערב במסכת השתי היא מלאכת "אורג".

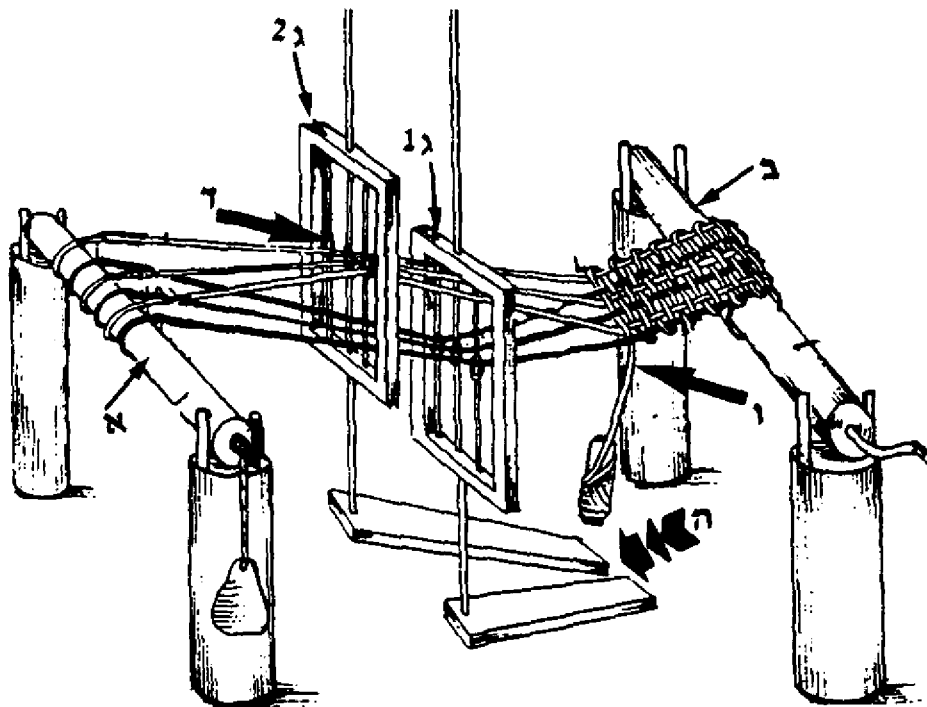
על מנת להקל את שילוב חוטי הערב בחוטי השתי משתמשים בשני "נירים". מטרת הנירים לאפשר הכנסה נוחה (בקו ישר) של חוטי הערב בין חוטי השתי. הניר הוא מלבן המורכב ממסגרת שבין שני צידיה קשורים חוטים. בכל חוט יש טבעת ("בית ניר") בטבעות שבמערכת הניר משחילים את חוטי השתי. למערכת אחת מושחלים חוטי השתי 1,3,5.. ולמערכת הניר השני מושחלים חוטי השתי 2,4,6.. ראה ציור א'.

כאשר שתי מערכות הניר מורחקות זו מזו נוצר מעבר פנוי שבו ניתן להכניס את חוט הערב בקו ישר. עתה מקרבים את שני הנירים זה לזה ומרחיקים אותם בכיוון הפוך מאשר בפעם הראשונה. בכך נארג חוט הערב הראשון. ע"י ההרחקה של הנירים נוצר רווח חדש שבו מכניסים את חוט הערב השני וחוזר חלילה.

ציור א' - פעולת האריגה

בציור ב' מתואר מכשיר האריגה. מסכת השתי מחוברת לכובד העליון והתחתון (א, ב). בשני הנירים (ג) מושחלים חוטי השתי לסרוגין ב"בתי הנירין" (ד). כדי להקל את הפעלת הנירים מחוברות להם דוושות (ה), שבעזרתן מעלים ומורידים לסרוגין את שני הנירים.

ציור ב' - מכשיר מכונת הנול

- א. כובד העליון - קורה שעליה כרוכים חוטי השתי.
- ב. כובד התחתון - קורה שעליה כרוך הבד הארוג.
- ג. נירים - ג' - מערכת החוטים הזוגיים. ג' - מערכת החוטים הלא זוגיים.
- ד. בית הניר שלתוכו מושחל חוט השתי.
- ה. דוושות להורדת הנירים והעלאתם.
- ו. חוט הערב העובר בין חוטי השתי.

פרק כב מלאכה יז - המיסך

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו.

הקדמה

הגדרת המלאכה: מתיחת חוטי השתי (- חוטי אורד) כדי להכניס לאריגה

(א).

במשכן: מתחו חוטים לאריגת היריעות.

שיעורה: המותח חוטי שתי ברוחב שתי אצבעות (4 ס"מ לערך), חייב חטאת.
(אבל איסור יש מן התורה אף בפחות מזה).

האב:

המותח את חוטי השתי כדי להכניס לאריגה.

תולדתו:

המכה על חוטי השתי בשעת האריגה, כדי ליישר את החוטים שיעמדו
מתוחים זה בצד זה, הרי זה תולדת מיסך (ב).

פרק כג - העושה שני בתי נירין _____ קעא

פרק כג

מלאכה יח - העושה שני בתי נירין

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו.

הקדמה

הגדרת המלאכה: פעולת הכנה למלאכת האריגה. יש סוברים שהמלאכה היא עשיית טבעות (- בתי נירין) להשחלת חוטי השתי במכונת האריגה (א). ויש סוברים, שהמלאכה היא השחלת שני חוטי שתי לטבעות הנירין, כל חוט לבית ניר אחר (ב).

במשכן: עשו בתי נירין לאריגת היריעות.

שיעורה: עשיית שני בתי נירין (ג).

האב:

העושה שני בתי נירין.

תולדתו:

העושה סל, נפה או כברה, או המסרג מיטה בחבלים וכדומה (ד).

מקורות והערות

א. תוסי' וי"ד שבת עג. ב. רש"י שם. ג. שם. ד. רמב"ם פ"ט הט"ז, מ"ב סוף סימן שר"מ.

פרק כד

מלאכה יט - האורג

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו.

דיני המלאכה

קליעת שערות תלושות, קליעת פאה נכרית, קליעת שער המחובר לגוף.

הקדמה

הגדרת המלאכה: יצירת אריג ע"י הכנסת חוטי הערב (-חוטי הרוחב) בין חוטי השתי (-חוטי האורך).

במשכן: ארגו את היריעות, הפרוכות ובגדי הכהונה.

שיעורה: המעביר שני חוטי ערב ברוחב שתי אצבעות בין חוטי השתי - חייב חטאת (שיעור זה הוא רק לחיוב חטאת, אבל איסור מן התורה יש אף בפחות משיעור זה).

האב:

המעביר שני חוטי ערב בתוך השתי (א).

תולדותיו:

א. המפריד את החוטים בשעת האריגה (ב).

ב. הקולע חוטים או שערות (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"ט הי"ז-הי"ט. ב. שם ס"ט. ג. שם.

דיני המלאכה

הקולע שערות תלושות והקליעה מתקיימת - חייב משום תולדת "האורג".
אבל אם אין הקליעה מתקיימת - אסור מדרבנן (ד).
לדוגמא: אסור לקלוע פאה נכרית, אף אם אין הקליעה עשויה להתקיים (ה).
אולם אם השערות מחוברות לגוף, האיסור בקליעתן הוא מדרבנן משום
"בונה", והאיסור לסתור קליעה כזו הוא מדרבנן משום "סותר" (ו).

מקורות והערות

ד. סימן שג מ"ב ס"ק פכ. ה. שם, וראה מש"כ בסוף הס"ק שאף שאסור לקלוע שער
נראה שאין כדאי למחוח במקום שלא ישמעו לו. ו. שם סכ"ו.

פרק כה

מלאכה כ - הפוצע

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה:

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו.

דיני המלאכה

- א. הפרדת אריג לחוטים או חוט עבה לחוטים דקים. ב. תלישת חוטים מבגד.
- ג. סתירת קליעת שערות. ד. קריעת צמר גפן.

הקדמה

הגדרת המלאכה: סתירת האריגה על מנת לתקן את האריג. כאשר יש קרע באריג נוטלים ("פוצעים") חוטים ממקום אחר באריג לצורך התיקון. (הגדרות אחרות למלאכת פוצע - ראה בהערות (א)). כל הוצאת חוטים מן האריג כגון הוצאת חוט שתי מהערב, הפרדת חוטים לסיבים וכו', אסורה משום "פוצע".

במשכן: פצעו את החוטים לצורך תיקון היריעות.

שיעורה: פידוק שני חוטין מחוטי האריג (ב).

האב:

המוציא חוטי שתי או חוטי ערב מהאריג.

מקורות והערות

א. כמה שיטות ישנם בראשונים בביאור מלאכה זו: שיטת הראב"ד - כגמר מלאכת האריגה כשרוצים להסיר את הקטע הארוג ממסכת האריג, חותכים את החוטים. חיתוך זה הוא מלאכת "פוצע". (ראב"ד פ"ז מה' שבת ה"ב). שיטת התוס' רי"ד - לפעמים נעשים חוטי השתי רפויים, והדבר מפריע למלאכת האריגה, שצריך שיהא מתוח. כדי להתזיר את החוטים למצב המתוח, חותך את שני חוטי השתי ומקצרים. חיתוך זה הוא מלאכת "פוצע" (תוס' רי"ד שבת ע"ג). שיטת הר"ן - לפעמים נקרעים חוטי השתי (מחמת שחיקתם ע"י הסירוק). כדי לחבר חוט שנקרע פוצעים את שזירת החוט בשני צידי הקרע ושזורים אותם זה לזה מחדש (ר"ן שם). שיטת הרמב"ם - לפעמים כשיש קרע באריג וצריך לתקנו, מתקנים אותו מחוטי האריג עצמו, דהיינו שמוציאים מאיזה מקום באריג ממקום שאינו בולט כבגד, שני חוטים, ומאותם חוטים מתקנים מקום הקרע. ב. רמב"ם פ"ט מהלכות שבת ה"כ.

פרק כה - הפוצע _____ קעה

תולדתו:

הסותר את הקליעה על מנת לתקן (ג).

דיני המלאכה

א. אסור להפריד אריג לחוטים. כמו כן אסור להפריד חוט לסיבים, או חוט עבה לחוטים דקים (ד).

ב. יש סוברים שאסור לתלוש חוטים שיוצאים מבגד שלם או קרוע, משום איסור פוצע. הדבר מצוי בבגד שנפתחה אמרתו, ותלויים בסוף הבגד כמה חוטים מן האריגה, יש איסור ליטול חוטים אלה מן הבגד (ה). (בבגד חדש אסור להוציא חוטים אלו משום מכה בפטיש (ו)).

ג. אסור מדרבנן לסתור קליעת שערות שאינן מחוברות לגוף, כגון פאה נכרית (ז). (אבל סתירת קליעת הצמות המחוברות לגוף אסורה משום "סותר" מדרבנן (ח)).

ד. יש סוברים שאסור לקרוע צמר גפן משום מלאכת פוצע (ט).

מקורות והערות

ג. שם. ד. כלכלת שבת מלאכת פוצע. ה. סימן שג שעה"צ ס"ק ע"א. ו. סימן שכ מ"ב סק"ח.
ז. שש"כ פט"ו סעיף ט"ו. ח. סימן שג כמ"ב ס"ק פג. ט. שו"ת צור יצקב סימן קנב. שו"ת מנחת
יצחק ח"ד סי' מה, ויעויין בשש"כ פט"ו סעיפים סה-סז.

פרק כו

מלאכות כא"כב - הקושר והמתיר

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת קושר ומתיר, המלאכה במשכן, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. סוגי הקשרים

א. אופן עשיית הקשר - קשר של אומן וקשר של חדיט. ב. זמן קיום הקשר - קשר של קיימא / קשר העשוי לזמן / קשר שאינו של קיימא.

ב. הקשרים האסורים והמותרים בשבת

א-ה. מחלוקת הראשונים מהו הקשר האסור מן התורה. ו-ז. התרת קשר, ניתוקו וחיתוכו.

ג. קשר : אומן

א. קשירת קשר של אומן. ב. קשירת קשר על גבי קשר - הגדרה ודוגמאות. ג. קשירת קשר אחד. ד-ה. קשירת חוט בקצהו. ו. קשירת קשר ועניבה. ז. הידוק קשר.

ד. של קיימא

הגדרה ודוגמאות מעשיות.

ה. קשר העשוי לזמן

קשר העשוי להתירו אחר שבוע ימים, קשר שעומד יותר מכ"ד שעות.

ו. אובני קשירה מותרים

א. קשר שאינו של קיימא. ב-ג. לצורך מצוה. ד. במקום צער.

ז. קשר עניבה

א-ב. הגדרה. ג-ו. דוגמאות מעשיות. ז. עניבה שנהפכה לקשר.

ח. פתילת חבלים

פתילת חבלים, ליפוף חוט ברזל או סרט פלסטי על שקיות איכל וכדו'.

הקדמה

הגדרת מלאכת "קושר": חיבור שני דברים והידוקם בקשר של קיימא (א).

הגדרת מלאכת "מתיר": התרת קשר של קיימא (ב).

במשכן: לצורך עבודת המשכן היו קושרים את חוטי היריעות, שנקרעו בזמן אריגתם (וב*). גם צידי החילזון היו קושרים ומתירים את החוטים שברשותיהם, לצורך תיקון הרשתות, הגדלתן והקטנתן (ג).

אבות מלאכה:

אב מלאכת קושר: המחבר שני דברים ומהדקם בקשר של קיימא.

אב מלאכת מתיר: המתיר קשר שחייבים על קשירתו בשבת.

תולדותיהם:

תולדת קושר: פתילת חבלים (שזירת מספר חבלים לחבל אחד) (ד).

תולדת מתיר: הפרדת הפתיל.

איסורים דרבנן:

חז"ל אסרו לקשור או להתיר אפילו, קשר שאינו של קיימא.

א. סוגי הקשרים

קיימים שני תנאים שעל פיהם נקבע האם הקשר אסור מן התורה:

א. אופן עשיית הקשר - אומן או הדיוט. ב. זמן קיומו של הקשר - קיימא, לזמן, אינו של קיימא כלל.

א. אופן עשיית הקשר

א. קשר של אומן - הוא קשר חזק ואמין, שאינו נותר בשום אופן מעצמו, כמו קשר שקושר אומן. (לדוגמא: הספנים מכניסים חבל בנקב שבראש הספינה וקושרים אותו בקשר מיוחד הנקרא "קשר הספנים", שלא יותר לעולם (ה)).

ב. "קשר הדיוט" - אינו קשר מעשה אומן ואינו קשר אמין.

מקורות והערות

א. סימן שיו ס"א, ועיין בשו"ת אבני נזר סימן קפ שדן באריכות באיסור קשירת קשר בדבר אחד, כפי שקושרים בראש תום התפירה. ב. ועיין ביאור הלכה סימן שיו ס"א ר"ה רינו כמו, שדן אי צריך ע"מ לקשור, או די בתקון כל שהוא. כ*. נמי שבת ער: ג. שם. ד. רמב"ם פ"י ה"ח, וכן הביאו הב"י בסימן שיו ונפסק כך במג"א ס"ס שיו ובמשנ"ב שם ס"ק לד, אמנם יעויין בביה"ל סימן שיד ס"ח ו"ה תחלות שיש חולקים על הרמב"ם וסוברים שאין זה קושר ומתיר, אך כתבו האחרונים שעשיית חבל אסורה ע"פ משום טוה וזריאתא בירושלמי (ועיין בשו"ת אבני נזר אות סימן קפב). ה. סימן שיו

ב. זמן קיום הקשר

- א. קשר של קיימא - הוא קשר שקושרים אותו, כדי שישאר לעולם (ו). כגון קשר של חבל בדלי (ו*), קשר של רסן בפי הבהמה, או קשר של ציצית.
- ב. קשר העשוי לזמן - קשר שאינו מיועד לעמוד לעולם, אך מיועד להתקיים לפחות יום (כ"ד שעות), ויש אומרים שמיועד להתקיים לפחות שבוע (ז).
- ג. קשר שאינו של קיימא כלל - קשר שאינו עשוי לזמן אלא מיועד להתירו תוך כ"ד שעות (ולדעה השניה תוך שבעה ימים) (ח).

ב. הקשרים האסורים והמותרים בשבת

- א. נחלקו הראשונים, אילו קשרים אסורים מדאורייתא ואילו קשרים אסורים מדרבנן. יש אומרים, שאין עוברים על איסור קשירה מן התורה אלא בשני תנאים: שיהיה הקשר "קשר של קיימא" וגם "מעשה אומן", כגון קשר הספנים.
- ב. אבל קשר שאינו מעשה אומן, (כגון קשירת חבל בדלי, או רסן בפי הבהמה, שהם מעשה הדיוט), אינו אסור אלא מדרבנן, אעפ"י שעשוי להתקיים לעולם. כמו כן קשר "מעשה אומן" אך אינו של קיימא, אסור רק מדרבנן (ט).
- ג. לדעה זו מותר לכתחלה לקשור קשר מעשה הדיוט (שאינו מעשה אומן), אם עומד להתירו אי פעם, ואפילו לאחר זמן רב (ט*).
- ד. ויש אומרים, שאין הדין תלוי בצורת הקשר (מעשה אומן או מעשה הדיוט) כלל, אלא בזמן עמידתו, כלומר אם עשוי הקשר להשאר לעולם, אסור הוא מן התורה. ואם אינו עשוי להתקיים לעולם, אלא עומד להתקיים כ"ד שעות (י), אינו אסור מן התורה אלא מדרבנן.
- לדעה זו, מותר לכתחלה לקשור בשבת קשר שעומד להתירו בו ביום, אף אם הקשר הוא "מעשה אומן".
- ה. להלכה מחמירים כשתי השיטות, לפיכך: אסור לקשור קשר מעשה אומן, אפילו הוא עשוי כדי להתירו בו ביום, וכן אסור לקשור קשר העשוי לזמן (דהיינו

מקורות והערות

ס"א ויעוין בביה"ל שם ד"ה הקושר. ו. רמ"א סימן שיו ס"א מ"ב ס"ק ה. ויעוין במ"ב בהקדמה לסימן שיו וש"ע הרב ס"א שאין צריך שתהא כוונתו בקשירה כדי שישאר לעולם, ודי אם כוונתו לקשור לזמן בלתי מוגבל. ו*. סימן שיו מ"ב ס"ק כז, ויעוין שם החילוק בין חבל רגיל שאינו חשוב ודרכו לבטלו שם, אבל חבל של אורנים חשיב ואינו מבטל, לכן אינו נחשב כקשר של קיימא. ו. רמ"א ס"א. ח. רמ"א ס"א, כ"ב בהקדמה סימן שיו. ט. רמב"ם פ"י ה"א וכן פסק המחבר סימן שיו ס"א. ט*. בפמ"ג מ"א סק"ג כתב שלדעת הרמב"ם מותר לכתחלה באופן זה, וכן כתב בביה"ל ד"ה שאינו (שם ס"א), אמנם בשלטי גיבורים (תחלת פרק ואלו קשרים) כתב שלדעת הרמב"ם אסור אף באופן זה, וכן נראה דעת שו"ע הרב (שם ס"ב), וכבר האריך בזה כההלה לדור סק"א. י. רש"י רא"ש וטור הובא

מרק כו - הקושר והמתיר _____ קעט

קשר העשוי להתקיים יותר מיום אחד, אפילו הוא מעשה הדיוט (יא). אבל קשר, שאינו עשוי מעשה אומן, ואינו עשוי להתקיים כ"ד שעות, מותר לקשרו ולהתירו בשבת (יא*). (ראה להלן בסימן ה').

התרת קשרים

1. כל קשר שאסור לקשרו בשבת, אסור גם להתירו, וחומרת איסור ההתרה היא כחומרת איסור הקשירה. כלומר, כל קשר שחייבים על קשירתו - חייבים על התרתו. וכל קשר שהקושר אותו פטור אבל אסור מדרבנן - גם המתירו פטור אבל אסור, וכל קשר שמותר לקשרו - מותר להתירו (יב).
2. קשר שמותר להתירו בשבת, מותר אף לקרעו או לחתכו בסכין, כשאינו יכול להתירו (יג). אבל אין לעשות כן בפני עם הארץ, כדי שלא יבוא להקל באיסור קשירה והתרה (יד).

ג. קשר של אומן

א. קשר של אומן - אסור לקשור או להתיר קשר של אומן, שהוא קשר חזק ואמין, כגון קשר דל"ת ויו"ד של תפילין, אפילו דעתו להתירו בו ביום (טו).

ב. קשר על גבי קשר - הואיל ואין אנו בקיאים מהו "קשר אומן", מחמירים מספק לא לעשות כל קשר אמין שלא יפתח מעצמו, כגון קשר על גבי קשר או קשר בקצהו של חוט, אפילו עומד להתירם בו ביום (טז). כמו כן אסור להתיר בשבת קשרים אלה, שמא דינם כקשר אומן, שאסור להתירו בכל ענין (יז).

דוגמאות מעשיות

- א. אין לקשור את הסדינים למיטת התינוק בשני קשרים זה על זה (אף אם בדעתו להתירם בו ביום), אלא יקשור קשר ועניבה על גביו (יח).
- ב. אין לקשור את שרוכי גופיות התינוקות בשני קשרים זה על זה (יט).
- ג. וכן אסור לקשור סינר לילד בשני קשרים.
- ג. אסורה אשה לקשור את מטפחתה בשני קשרים זה על זה (כ), אפילו

מקורות והערות

ברמ"א ס"א. יא. רמ"א שם, וכתב שיש מקילין שעד שבועה ימים לא נקרא קשר של קיימא. יא*. מ"ב כהקדמה לסימן שיו. יב. רמ"א שם, מ"ב ס"ק ז. ואם מנתק את החוט דרך קלקולו, כגון שחזתך את החוט באמצעו ולא במקום הקשר, יש להקל בכל קשר (שש"כ פ"ט הערה נה). יג. מ"ב שם ס"ק ז, וכשיכול להתיר יתיר ולא ינחק חו"א נב ס"ק יז, ויעויין בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן קה) בהבנת הענין. יד. מ"ב שם. טו. לחוש לדעה א' שאוסרת מעשה אומן, מ"ב שם ס"ק י. טז. רמ"א שם סוף סעיף א. יז. שם. יח. כמבואר בסימן זה בסעיף כ'. יט. כמבואר כאן בסעיף כ'. כ. משום

רגילה להתיר את הקשרים בו ביום. (ויש שהתירו לקשור את המטפחת בשני קשרים, אם הקשר אינו מהודק, ועומדת היא להתירו בו ביום (כא).)

קשר אחד

ג. מותר לקשור שני חוטים בקשר אחד, משום שקשר אחד אינו מתקיים כלל, ולכן מותר לאשה לקשור את מטפחתה בקשר אחד, אפילו דעתה להשאירו לזמן ממושך (כב).

ד. אמנם במקום שמתקיים אף קשר אחד, אסור לקושרו (כג). לפיכך אסור לקשור חוט אחד בקצהו, כפי שקושרים בראש חוט התפירה (כד). קשר כזה אסור, אפילו אם בדעתו להתירו בו ביום, כפי שביארנו בסעיף ב' (כד*).

ה. כמו כן יש להזהר, שלא לקשור את ראש שקית הניילון בעצמו אפילו בקשר יחיד, כי קשר כזה מתקיים. לדוגמא: אסור לקשור קשר בשקית ממתקים לילדים, אף על פי שהקשר נעשה בגוף השקית ללא חוט (כה). וכן אין להתיר קשר כזה, ואם יש צורך לפתוח בשבת את השקית כדי להוציא את האוכל מתוכה, יקרע את השקית (כו).

קשר ועניבה עליו

ו. קשר ועניבה עליו (כדרך קשירת שרוכי נעליים) דינו כקשר "מעשה הדיוט" ומותר לקושרו בשבת, אם מתכוון להתירו בתוך כ"ד שעות מקשירת הקשר (כפי שיתבאר בסימן ה') (כו*).

הידוק קשר

ז. כל קשר שאסור לקושרו, אסור גם להדקו, אם הוא רפוי. על כן צריך ליזהר שלא להדק את קשרי הציציות שנתרפו, ויש בזה חשש איסור קושר מן התורה (כז).

ד. קשר של קיימא

א. אסור לקשור קשר של קיימא, דהיינו קשר העשוי להתקיים לעולם, אפילו הוא מעשה הדיוט (כז*).

מקורות והערות

דהוי ב' קשרים זה על זה וצריך לחוש לרעת האוסרים. כא. שמירת שבת כהלכתה פרק טו בהערה קסז, שו"ת מחזה אליהו מז-מח, וטעמם דרשו אינו מעשה אומן, לפיכך אם עשוי לפתחו היום, אינו נחשב כקשר של קיימא ומותר לקשור בשבת. כב. שו"ע הרב סימן שיו סעיף ג. כג. חיי אדם כלל נו ס"א. כד. סימן שיו רמ"א ס"א. כד*. ויעויין בביה"ל סימן שיו ס"א ד"ה דינו כשני קשרים. כה. שמירת שבת כהלכתה פרק ט סעיף טז. כו. שם. כו*. סימן שיו מ"ב ס"ק כס. כז. קצות השולחן בכרי השולחן סי' קכ"ג ס"ק ר. כז*. סימן שיו רמ"א ס"א, ולדעת הרמ"א אף אסור מהתורה

פרק כו - הקושר והמתיר _____ קפא

ב. קשר שדרך העולם לעשותו כדי שישאר לעולם - אסור לקושרו, אף אם בדעת הקושר לפותחו בו ביום (כח).

דוגמאות מעשיות

- א. אסור לקשור קשר של ציצית או של תפילין, שעשויים להתקיים לעולם, אפילו דעתו להתירו בו ביום (כס).
- ב. כמו כן אסור לקשור שני חלקי שרוך נעל שנקדע, אפילו דעתו להתירו בו ביום (ל).
- ג. אסור לקשור חוט למפתח, כדי שלא יאבד, אפילו דעתו להתירו בו ביום (לא).
- ה. קשר שלפעמים משאירים אותו לעולם, אסור לקושרו, אף אם בדעת הקושר לפותחו בו ביום, שמא ימלך וישאירו שם לעולם (לב).

ה. קשר העשוי לזמן

כל קשר, שאינו עשוי להתירו בתוך כ"ד שעות - אסור מדרבנן לקושרו או להתירו בשבת, אפילו הוא קשר הדיוט (כגון קשר ועניבה על גביו) (לג), לפי שדומה הוא קצת לקשר של קיימא (לד). יש החולקים, ולדעתם דוקא אם אינו עשוי להתירו בתוך שבוע ימים, אסור לקושרו בשבת, אבל אם עומד להתקיים פחות משבוע ימים, מותר לקושרו או להתירו (לה). ובמקום הצורך אפשר לסמוך על דעה זו (לו).

ו. אופני הקשירה המותרים

קשר שאינו של קיימא

א. מותר לכתחלה לקשור ולהתיר קשר שעשוי להתירו בתוך כ"ד שעות משעת הקשירה, ואינו מעשה אומן. לכן מותר לקשור את קשר הנעליים בקשר ועניבה על גביו, כיון שעומד הוא להפתח בו ביום (לז).

לצורך מצוה

ב. חכמינו ז"ל לא גזרו גזרתם במקום מצות, והתירו לקשור קשר שאינו

מקורות והערות

(כפי שנחבאר בסימן ב'), אך לדעת המחבר שם אסור מדרבנן, ואף שכלא"ה מחמירים בכל קשר ע"ג קשר שמא הוי קשר אומן (כפי שנחבאר בסימן ג' ס"ב), מ"מ במקום צער מתירים, ובקשר שעשוי לקיימא (אפילו הוא מעשה הריוט) אסור אף במקום צער וכו'. כח. ביאור הלכה סי' שיו ס"א ד"ה הקושר עיי"ש. כט. שם. ל. שם. לא. שם. לב. סימן שיו מ"ב סקל"ד. לג. רמ"א סי' שיו ס"א. לד. סי' שיו מ"ב ס"ק כט. לה. רמ"א סי' שיו ס"א. לו. סי' שיו ס"ד ביה"ל ד"ה שאינם קבולים, אמנם לדעת שו"ע הרב (סימן שיו ס"א) מותר לעשות זאת ע"י נכרי בלבד. לז. רמ"א סי' שיו ס"א,

של קיימא לצורך מצוה (כאשר אין אפשרות אחרת), אפילו הוא מעשה אומן (זח).

ג. לדוגמא: מותר לקשור שני חבלים יחד בקשר שאינו של קיימא אף שהוא מעשה אומן, כדי למדוד בהם אחד משיעורי המצוות (כגון מדידת שיעור העירוב) (זט).

במקום צער

ד. וכן הקילו חכמים במקום הצער להתיר שני קשרים זה על זה (מ), אם נקשרו מתוך כוונה להתירם בתוך שבוע ימים מעשיית הקשר (מא). ולכן אם שכח אדם, וקשר את שרוכי מנעליו בשני קשרים זה על זה, ומצטער ללכת בהם כל השבת, מותר להתירם (מב).

במקרה זה, אם אינו יכול להתיר את השרוך, מותר אף לנתקו, (ולא יעשה זאת בפני עם הארץ, שמא יבוא להקל באיסור קשירה והתרה) (מג).

ז. עניבה

- א. עניבה אינה קשר (מד), ומותר לענוב בשבת אף שתי עניבות זו על גב זו (מה), גם אם כוונתו כדי שיתקיימו לעולם.
- ב. אמנם קשר ועניבה על גביו (כדרך קשירת שרוכי נעליים), דינו כ"קשר

מקורות והערות

אבל אסור לקשור בשני קשרים זה ע"ג זה כדלעיל ט"ג. לח. מחבר סי' שיו ס"א, ועיין מ"ב ס"ק יג דלדעת רש"י וחז"ל אסור אפי' במקום מצוה. בנזף ההיתר לזכר מצוה יעויין בערוך לגר סוכה לג: ד"ה אגור, ובבבב"ר יעקב סימן חנוא סק"ד שהקשה סתירה בשו"ע מסימן חנוא, ומה שכתב בסוף ספר אור לגר, לחדש שהרמב"ם לא החיר כל קשר דרבנן לצורך מצוה אלא רק קשר שאינו של קיימא דקיל טפי, אבל קשר קיימא שאינו מעשה אומן - אסור. לט. שבת קנו, רמב"ם פ"י ה"ו. מ. רמ"א סי' שיו ס"א, ועיין בספר מגוה הטהורה קה"מ ס"ק ח שרק התיר קשר היתר במקום צער ולא קשירת קשר וע"ע בשו"ע הרב ס"ב שכתב: ומ"מ במקום צער אין להתמיר בדי"ס ומותר להתירו אם אינו עומד להתקיים כלל כענין שמוחר בוראי מעשה הדין, כיון שלפי סברא האחרונה מותר אפילו בוראי מעשה אומן, ונראה שהרב לשיטתו בס"א שיש להתמיר כסברא א' שקשר ליותר מיום אחד נחשב כקשר ש"ק ורק ע"י נכרי יש להקל בזה, ולכן החמיר בגדודי שאם הקשר ליותר מיום אחד אסור, משא"כ לדין שמקילים במקום הצורך אף ע"י ישראל (וכפי שנחבאר בביה"ל ס"ד ד"ה שאינם), יש להקל במקום צער אף אם הקשר הוא עד שבוע ימים. מא. מפשטות לשון הרמ"א סי' שיו ס"א, נראה שהיתר זה הוא בכל קשר שאיסורו מדרבנן (כגון בקשר לזמן) וכ"מ מביאר הגר"א שם. אמנם דבר זה הוא חידוש, שהיכן מצאנו שהתירו איסור דרבנן מחמת צער כל זהו שאינו צער הגוף, ומקורו של הגר"א היא רק בצער הגוף. בקצות השלחן סימן קכ"ג בבדי השלחן סק"ה מרייך כן מדברי הקרבן נחנאל על הרא"ש, שבמקום צער יש להקל בהתיר קשר שאיסורו מדרבנן. וכתב שם שהסברא היא, כפי שמצינו שהקילו בקשר דרבנן לצורך מצוה. אמנם יש סוברים שהיתר זה הוא רק בשני קשרים זעגיו - שו"ע הרב סימן ש"ב, תורת שבת סק"ה. מב. יעויין בהצעה מא. מג. סימן שיו מ"ב סק"ז. מד. משנה ברורה שם ס"ק כט. מה. שם.

הדיוט", ומותר לקושרו, דוקא אם דעתו להתירו בתוך כ"ד שעות מקשירת הקשר (מ).⁽¹⁰⁾

דוגמאות מעשיות

ג. מותר לענוב עניבה על הלולב ביום טוב של סוכות (מ), אבל אסור לקשור קשר ועניבה על גביו, לפי שקשר זה נשאר יותר מכ"ד שעות (מח).

ד. אסור לקשור סרט קישוט של בגד, אפילו בעניבה על גבי קשר, לפי שהדרך להשאירו ליותר מכ"ד שעות (מט).

כמו כן אין לקשור את חגורת השמלה אפילו בקשר ועניבה, אם נשארת השמלה כך עד לשבת הבאה (א).

ה. שרוכי נעליים, שאין מתירים אותם בשעת חליצת הנעל - אסור לקושרם אפילו בעניבה על גבי קשר (נא), שכן עומדים הם יותר מכ"ד שעות.

ו. יש הנמנעים מלקשור "קשר עניבה" בשעת גלילת ספר התורה בשבת, אם אין כוונה לקרוא עוד בספר הזה בתוך כ"ד שעות (שהרי אין לקשור קשר עניבה ליותר מכ"ד שעות) (נב), ולדעתם יש לתחוב את קצה הסרט לתוך הכריכה שכורכים סביב הספר (נג). ויש שהתירו קשירת קשר זה לצורך מצוה, ולימדו על כך זכות, שאם לא יעשו קשר ע"ג עניבה כראוי, יש חשש שספר התורה יפתח ויבוא לידי נפילה ח"ו (נד).

עניבה שנהפכה לקשר

ז. עניבה שהסתבכה והפכה לקשר, מותר להתירה (נה), ואם אי אפשר להתירה מותר גם לנתקה, (אבל אין לעשות כן בפני עם הארץ, כדי שלא יבואו להקל באיסור קשירה והתרה) (נו).

לכן, מותר להתיר שרוכי נעליים, שנקשרו בקשר ובעניבה, אלא שהעניבה הסתבכה ונהפכה לקשר (נז). אם אי אפשר להתירם, מותר גם לנתקם (נח) (כפי שהתבאר בסימן ב ס"ז).

מקורות והערות

מז. שם. מז. שו"ע סימן תרנא ס"א ע"ש. מח. הרב סימן תרנא ס"ו, וכמבואר לעיל ס"ב. וע"ע בהערה לח. מט. כפי שנחבאר בסעיף ב'. נ. שם. נא. שם. גב. שם, ויעיין בש"כ פט"ו הערה קעח. גג. מנחת שבת סימן פ ס"ק קנה. נד. נמוקי אורח חיים, ויש עוד לימוד זכות שהרי מפשטות הש"ג נראה דעניבה ע"ג קשר שרי לגמרי (וכ"מ קצת דעת הגר"א כאן), וכן יש הסוברים שעד ז' ימים נחשב כקשר שאינו ש"ק, (אך בספר תורה המיוחד ל"מפטיר". כגון לר' פרשיות, אין היתר של "עד ז' ימים", שהרי לא רגילים לקרוא בו באמצע השנה) ובצירוף דהוי צורך מצוה יש מקום להקל בזה. נה. סימן שיו מ"ב סקכ"ג בשם החיי אדם, ולדעת קצוה"ש (כרה"ש סימן קכג סק"א) אין להתיר קשר זה אלא במקום צער (משום חשש מעשה אימץ), ויע"ע בתו"א סימן נב סק"ז שמיקל בכל גווני. נו. סימן שיו במ"ב ס"ק כג בשם החיי אדם. נז. ראה הערה נה. נח. שם במ"ב סק"ז, חו"א סימן גב ס"ק יז.

קפד - משנת השבת

וכן שכית דין זה בחגורה (-גארטל) שנסתבכה ונעשה בה קשר שלא בכוונה - מותר להתיר קשר זה בשבת (נט).

ח. פתילת חבלים

אסור לפתול חבלים, (לשזור מספר חבלים לחבל אחד), לפי שעל ידי הקליעה מתחברים החוטים ונחשב ל"קושר" (ס).

ליפוף חוט ברזל ופתיחתו

נחלקו הפוסקים האם יש איסור בליפוף חוט ברזל או בפתיחתו. יש סוברים שאין לסגור שקית אוכל בחוט ברזל או בסרט פלסטי מלופף (אם דעתו להשאירו כך כ"ד שעות), לפי שאף זה דומה לפותל חבלים (סא), כמו כן אסור לדעתם לפתוח בשבת חוט ברזל או סרט פלסטי המלופף על גבי שקית משום "מתיר", אלא יש לשולפו החוצה (אם החוט מהודק היטב, ואי אפשר לשולפו - מותר לנתקו בדרך קלקול (סב)).

ויש הסוברים שאין בליפוף חוט ברזל וכדו' משום קושר ובהתרתו משום מתיר (סג).

מקורות והערות

נט. הכל כנ"ל. ס. משנה ברורה ס"ק לר ושו"ע הרב סעיף יא. וע"ע בהערה ד'. סא. שמירת שבת כהלכתה פרק ט סעיף יג ויעו"ן בשש"כ שם פרק טו הערה קסו בשם הגרש"ז אויערבך וצ"ל ובתיקונים ובמלואים ע"ז. ויעו"ן מש"כ בספר שכתותי חשמורו עמ' סו. סב. שם. סג. שו"ת רבבות אפרים ח"ג סימן תקנ"ב, מגילת ספר על הלכות שבת פרק כא אות ז, ובשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' נ"ה כתב שמעיקר הדין אין בזה משום קושר ומתיר.

פרק כז

מלאכה כג - התופר

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסור דרבנן.

א. דיני המלאכה

- א. תפירה המתקיימת ותפירה שאינה מתקיימת. ב. מתיחת חוט התפר בשבת.
- ג. חיבור ע"י סיכה. ו. הידוק ניירות במהדק. ז. חיבור בעזרת רוכסן.

ב. הדבקה בשבת

- א. הדבקה אסורה בשבת משום תולדת תופר. ב. שימוש בטיטולים בשבת.

הקדמה

הגדרת המלאכה: חיבור שני דברים בתפר המתקיים.

במשכן: תפרו את היריעות זו לזו.

שיעורה: תפירת שתי תפירות באופן שהתפירה מתקיימת [כפי שיבואר להלן בסימן א']. (א). (בפחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת).

האב:

התופר תפירה המתקיימת.

תולדותיו:

- א. הדבקת שני דברים זה לזה, כגון הדבקת ניירות בדבק, הדבקת פיסות בד וכד' (ב).

- ב. מתיחת חוט כדי להדק תפירה רפויה (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"י מהל' שבת ה"ט. ב. שם הי"א. ג. שבת עה. סימן שם ס"ו, והחכא"ר באריכות ענין זה בתפארת ישראל בכלכלת השבת (מלאכת התופר), שלרש"י מותר חוט התפירה הוא המותר תפירה ופפח ע"י משיכת החוט, (ומבואר שם בכלכלת השבת שלרעת רש"י הוא תולדה), ולהרמב"ם הוא מותר

איסור דרבנן:

חז"ל אסרו לתפור אפילו תפירה שאינה מתקיימת, כגון התופר שתי תפירות (כלומר, תוחב פעמיים את המחט) ואינו קושר את קצות החוט (ד).

א. דיני המלאכה

א. התופר בשבת תפירה המתקיימת חייב.

- תפירה המתקיימת, שחייבים עליה בשבת, היא באחד משני האופנים:
- א. התופר שתי תפירות (כלומר, התוחב פעמיים את המחט) וקושר את שני קצות החוט כדי שהתפירה לא תפרם, חייב משום "תופר", ואם הקשר בר קיימא חייב גם משום "קושר" (ה). אולם התופר שתי תפירות ואינו קושר את קצות החוט - אסור מדרבנן (ו).
- ב. התופר שלש תפירות (כלומר, התוחב שלש פעמים את המחט), חייב גם אם אינו קושר את קצות החוט (ז).

איסור מתיחת חוט

- ב. אסור למתוח חוט של תפר שנתרופף כדי להדק את התפר (ח). וכן אסור להדק את החוט המחבר כפתור לבגד (ט).

חיבור ע"י סיכה

- ג. יש סוברים שחיבור שני דברים ע"י סיכה דינו כתפירה (י). ויש מתירים, כיון שניכר שאין זו תפירה אלא הידוק לשעה בלבד (יא).
- ד. לפיכך אין לתחוב סיכה בשתי תחיבות במקום שאינו עומד להפתח כל שעה, כגון בתחתית הבגד (יב).
- ה. אבל מותר לתחוב סיכה במקום שאינה עומדת להתקיים שם, כגון שמשמש בסיכת בטחון במקום כפתור שנתלש (יג). אם אפשר לא יתחוב את הסיכה בבגד פעמיים אלא פעם אחת בלבד (יד).

מקורות והערות

חוט התפירה קודם התפירה, כדי שלא יתכווץ החוט בשעת תפירתו, ומשום שזה מדרכי התפירה, חייב משום תופר. ד. סימן שם ס"ו, מ"ב ס"ק כו. ה. שם, אבל חייב משום תופר, אף אם הקשר אינו של קיימא, כפי שנחבאר שם. ו. שם. ז. שם. ח. סימן ש"מ ס"ו. ט. שש"כ פט"ו סעיף סו. י. סימן שם מ"ב ס"ק כו, הובא שם דעת הקרבן נחנאל שאוסר בזה, ויעוין בשש"כ פרק טו הערה וכת. יא. שערי תשובה שם ס"ג, שו"ת אגרות משה ח"ב סימן פד, ובשש"כ פרק טו הערה וכת לימד זכות על המקילים, וכן דעת התו"א בזה (תו"א אור"ח בהשטות שבסוף הכפר לסימן שם). יב. קרבן נחנאל הובא במ"ב שם, שו"ת מנח"י ח"ב סימן יט, שש"כ פט"ו ס"ע חשש לכתחילה לדעת הקרבן נחנאל שהתמיר בזה, קיצור הלכות שכת מלאכת התופר סימן ד. "שינוי תחיבות" הן כשהחזר ותוחב באותו בד בו תחב תחילה, אולם כשמחבר שתי פיסות ע"י נעיצה אחת בפיסה הראשונה ואח"כ בפיסה השנייה נחשב הדבר כתחיבה אחת. יג. שש"כ שם. יד. שם מבואר שלכתחלה ראוי לחוש לדעת הק"י "שמחמיר

הידוק ניירות במהדק

1. אין להדק דפים באמצעות מהדק ("שדכן"), מכיון שדרך הידוקם בכך הרי זה נחשב כתפירה (סו). (וכן אין להפריד דפים שהודקו באמצעות מהדק זה, משום איסור קריעה).

חיבור בעזרת רוכסן

2. סגירת רוכסן אינה נחשבת כתפירה ומותרת בשבת, ואף מותר לחבר בטנה של מעיל גשם בעזרת הרוכסן (טז), (ויש אוסרים אם הכוונה להשאיר שם זמן רב (יז)).

ח. מותר להדק שני חלקי בגד וכדו' בעזרת סרטים שהצדדים המחוספסים שלהם נצמדים זה לזה (יח).

ב. הדבקה בשבת

א. המדביק ניירות, עורות וכדו' בדבק או בנייר דבק - הרי זה תולדת תופר ואסור מן התורה (יס).

שימוש בטיטולים בשבת

ב. בשימוש בטיטולים יש כמה שאלות וגבארם בקצרה:

פתיחת האיספלנית

בטיטול מודבק נייר הגנה על האיספלנית (- סרט הדבקה). לפני השימוש מסירים נייר זה.

ראוי להוריד מערב שבת את נייר ההגנה שעל גבי האיספלנית ולחזור ולהדביקו שם, כדי שיהא מותר לעשות זאת שוב בשבת.

הטעם לצורך פתיחת נייר ההגנה: כיון שבבית החרושת מדביקים את הנייר על גבי סרט ההדבקה כדי שיתקיים עד השימוש בטיטול, הרי שיש בהסרת הנייר המודבק משום איסור "קורע". לכן יש לפתוח את הנייר מבעוד יום ולחזור ולהדביקו על גבי האיספלנית, ובאופן זה (שההדבקה היא למשך זמן של

מקורות והערות

בזה, וכן כתבו בשו"ת מנח"י (ח"ב סימן יט) ושו"ת שבט הלוי ח"ד סימן לה. טו. ששי"כ פרק כ"ח הערה יז. טז. שם פט"ז הערה רלכ"א בשם הגרש"ז איוערכך. יז. שו"ת שבט הלוי ח"ג סימן נא. יח. ששי"כ שם הערה רמר, והטעם שאין בזה משום תפירה, אלא נחשב רק לרוכס שתי לולאות ברזל זו בזו או שני כפתורי לחץ זו בזו. יט. סימן שם סי"ד.

פחות מכ"ד שעות) מותר לחזור ולהסירו בשבת (כ). ויש מקילים שאם שכח לפתוח את האיספלנית מערב שבת, מותר לפתחה בשבת (כא).

הדבקה האיספלנית על הטיטול

ג. מותר להדביק "טיטול רב פעמי" דהיינו, טיטול שהאיספלנית שבו מיועדת לסגירה ולפתחה כמה פעמים.

טעם ההיתר: משום שניכר שאין ההדבקה עשויה להתקיים ויפתחוה לאחר כמה שעות (כב). (יש שהחמירו אף בהדבקה איספלנית זו (כג)).

ד. אולם "טיטול חד פעמי" דהיינו, טיטול שלאחר שהודבקה האיספלנית אין אפשרות לחזור ולפתחה (אלא ע"י קריעה) - יש להחמיר שלא להדביקו בשבת, אלא לסוגרו בדרך אחרת (כגון ע"י סיכה מתאימה) (כד).

מקורות והערות

כ. שו"ת מנח"י ח"ה סימן לא וח"ט סימן מא, שו"ת מחזה אליהו סימן ע, שש"כ פל"ה העדה טו, וסברתם כיון שמתקיים כך זמן רב יש לחוש לזה משום קורע. (וכן יש שהששו משום מכה בפטיש), וע"ע בספר נחל זרע עמ' קכה. לדעת האוסרים אסור אף להוריד את האיספלנית שע"ג אגד מדבק כפי שנחבא בשש"כ פל"ה סכ"ו, אמנם בחיקונים ומלואים להגרש"ו ארערכך וצ"ל (עמ' נח) כתב שיש לרין שאין בהסרת האיספלנית איסור "קורע", כיון שמטרת ההדבקה היא שלעת הצורך באיספלנית לא יהיה הרבק מקלקל, והכל נעשה רק לצורך ההפרדה שלאחר מכן, ולכן אין נחשב זאת לחיבור קיימא ומותר להסירה בשבת. כא. בשו"ת או נדברו ח"ו לד - לו כתב שאם שכח לפתוח את האיספלנית מע"ש, מותר לפתחה בשבת דאין זה ממש ריבוק של קיימא, שהרי הוא עשוי לפתוח בו כיום, אם יקנה הקונה וישתמש בו כיום, ואין זה בגדר הדבקה לקיום, ודומה למשי"כ המ"ב בשם הלכוש בסימן שיו סקכ"א, ואפשר לסמוך בדיעבד על המתירים שם. כב. המתירים סוכרים שתפירה דינה כקשירה שמתרת לפתוח סכ"ד שעות, ואף שהרמ"א בסי' שיו ס"ג לא החיר אלא כצניעה, מ"מ לצורך חינוך יש להקל, וכך פסקו להקל בשו"ת צ"א הטי"ו סימן ה, שש"כ פט"ו סעיף מא, שו"ת שבה"ל ח"ה סימן לא. ואף שיש לרין בזה שהרי בא"ן בתפירה לא מצאנו שהקיל הרמ"א באינה של קיימא וכל מה שהקיל הרמ"א בסי' שיו רק דיכר כקריעת תפירה שאינה של קיימא ובתפירה שאינה של קיימא סתם השו"ע (סי' שמ ס"ו) כדעת האוסרים בזה, והרמ"א שם לא חלק ע"ז, וכ"כ בתהלי"ד (סימן שמ ס"ו) כדעת השו"ע והרמ"א, לחלק בין תפירה לקריעה, וכ"כ בחזו"א בהשטות לסימן שמ. אמנם דעת הגרש"ו ארערכך וצ"ל (כששי"כ פט"ו הערה דג) שתפירה שאינה לקיום מותרת, כפי שמוכח מהר"ם בסימן שמ שאין לחלק בין תפירה לקריעה, וכתב בספר מגילת ספר (עמ' קנא) שנראה שבטיטולים יש להקל לבו"ע, היות ומתקנים מלמטה פיסת נייר מיוחדת כדי שיהיה אפשרות שוב לפתוח באותו מקום, ותזותה של הדבקה זו מוכיחה על עצמה שאינה עשויה לקיום, ובאופן זה יש להחיר לבו"ע, וכפי שמתירים במחיתח החוט כשהנקבים רחבים שזה מוכיח שאין התפירה עשויה לקיום עכ"ל. ואולם מסימן שמ ס"ו נראה לכאורה שאסור אף בכה"ג, שהרי כתב שם במחבר שאסור להדק את החוט (אא"כ יהיו הנקבים רחבים קצת), אע"פ שהתפירה היא תפירה ארעית וכ"א יודע שאינה עשויה להשאר כך. ונראה שהמתירים סכרי שמכנים חוט תפירה כרוך תפירה, מצד צורת העשייה היא צורת תפירה רגילה, לפי שמותה ומרפה את חוטי התפירה, לכן איננו רואים את הסגירה והפתחה כדבר ארעי רק כדבר קבוע, משא"כ בטיטולים נראה לבו"ע שהטיטול עשוי במיוחד כדי שיוכל להסגר ולהפתח באותו מקום ואין נראה דומו כ"כ לתפירה והדבקה. כג. שו"ת מנח"י ח"ה סי' לא, ויש לעיין אם דיכר אף בטיטול רב - פעמי שניכר שאינו עומד ההדבקה לקיימא, וראה בשו"ת מנח"י ח"ה סימן לב שמשמע שאסור אף בכה"ג. כד. טיטול חד פעמי, שאין אפשרות להדביק כמה פעמים, ואחר שמדביקים צריך לקרוע כדי להסירו, יש להחמיר שלא להדביקו אלא לחברו בדרך אחרת לגוף התינוק

מרק כז - התופר _____ קפט

ה. בשעת הסרת הטיטול מן התינוק יש ליזהר לא להדביק את סרטי ההדבקה לטיטול לפני זריקתו, כי הדבקה זו אינה עשויה להיפתח, והרי היא בקשר של קיימא שאסור לעשותו בשבת (כה).

מקורות והערות

(כגון ע"י קליפסים וכדו'), ושונה דינו מטיטול רב פעמי ששם הפתיחה היא במקום ההדבקה ונחשב לתפידה שאינה של קיימא, משא"כ בטיטול זה א"א לפותחו במקום ההדבקה ונחשבת ההדבקה להדבקה ש"ק, אלא שיש הסוברים שהדבקה זו שעומדת לקריעה אף שלא קורעים במקום ההדבקה אלא בצירה נחשבת כהדבקה שאינה ש"ק, ונפי שמכואר בהערה כה, ולדינא נראה שיש להחמיר בשאלה זו ונשבתותי תשמורו עמי עד). כה. הנה בזה שאין כוונתו להשאיר הקשר דהיינו ההדבקה, רק זורק בלא לטרוח לפתוח את הקשר דנו האחרונים אם נחשב לקושר קשר קיימא: דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל (בהערותיו לספר לב אברהם ת"כ) להחמיר בזה ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה אות לה) הסתפק בזה יעוין בספר טל תורה (יומא טו), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סימן כז) ובשו"ת צ"א (חט"ו כ"ז) שדנו רבות בשאלה זו.

פרק כח

מלאכה כד - הקורע

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו.

דיני המלאכה

א-ב. קריעה בדרך תיקון. ג. הפרדת דברים דבוקים. ד-ה. קריעה בדרך השחתה.
ו. קריעת נייר טואלט. ז. הסרת תווית מבגד. ח. הפרדת דפי ספרים.

הקדמה

הגדרת המלאכה: קריעה או הפרדה של דברים המחוברים בחיבור בר קיימא.

במשכן: כדי לתקן נקב שנוצר באחת מיריעות המשכן על ידי תולעת וכדו', היו קורעים את היריעה למעלה ולמטה מן הנקב, כדי שיוכלו לאחותו היטב, בתפירה ישרה ללא קמטים (א).

שיעורה: קורע בשיעור שיוכל לתפור שם שתי תפירות (ב). (שיעור זה הוא רק לחיוב חטאת, אבל איסור יש מן התורה אף בפחות משיעור זה).

האב:

קורע בגד, אריג וכדו', או קורע תפר שבין שתי יריעות (ג).

תולדתו:

מפריד שני דברים שאינם תפורים אלא מודבקים זה לזה (ד).

מקורות והערות

א. שבת עה. רש"י ד"ה רחא ויעוין בחוס' שט ד"ה שכן יריעה שנפל שם. ב. שבת עג. קה.
ג. רמב"ם פ"י ה"י. ד. רמב"ם שם הי"א.

דיני המלאכה

- א. הקורע בגד מפני שצריך לתקנו, ובקריעה זו יש תועלת לתיקון הבגד - עובר על איסור "קורע" מן התורה (ה). אבל קורע בגד ללא תועלת, הריהו בכלל כל המקלקלין שפטורים, אלא שאסור לעשות כן מדרבנן (ה*).
- ב. אסור מן התורה לפרוס תפר מכפלה של בגד כדי להאריך את הבגד, ומדרבנן אסור לפרוס מכפלת בגד אף שלא לצורך.
- ג. כשם שהדבקה ניירות אסורה משום תולדת "תופר", כך הפרדת דברים דבוקים אסורה משום תולדת "קורע" (ו).
- דוגמאות לכך הן: תלישת דף מבלוק מכתבים, פתיחת אגרת אויר או מעטפת מכתב (ז).

קריעה בדרך השחתה

- ד. מדרבנן אסור לקרוע שום דבר, אפילו הוא מקלקל בקריעתו (ח).

קריעה לצורך שבת

- ה. מותר לקרוע בדרך קלקול (כלומר, שלא יקפיד לקרוע באופן שיוכל לשמש למטרה כלשהי) קרטון או שקית נייר סגורים, שיש בהם אוכלין, או דברי הלבשה חדשים, שצריך להם בשבת (ט). אולם יש להזהר שלא לקרוע במקום בו מודפסות אותיות או ציורים משום מוחק (י).

מקורות והערות

ה. יעויין בסימן שמ סייד בכיה"ל ולא נתכוין, שא"צ מן התורה שיהא קורע ע"מ לחפור, אלא כל שמתכוין לצורך איזה תיקון חייב, אע"פ שאינו מתכוין לחפור וע"ע בשו"ת אבני נזר סי' קפו. ה*. ככל דיני מקלקל שפטור מן התורה אכל אסור מרכזי סופרים, שבת עג. קה. אף הרמב"ם שסובר במלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, מודה בקורע שלא ע"מ לחפור שפטור משום שהוא מקלקל. יעויין במ"מ פ"ח מהל' שבת ה"ח. ו. סימן שמ סייד. והנה בקריעת תפירה שאינה של קיימא, כלומר תפירה שעומדת פחות מכדי שעות כתב הרמ"א סימן ש"ג שיש אסורים לקרעה ויש מחזירים בזה, אך לא יעשו בפני ע"ה, שלא יבואו להקל ככל האופנים, וע"ע בשו"ת או נדברו ח"ו סימן לג - לו. ז. שם בכיה"ל ד"ה הנייר. פותח אגרת בצירה חייב לכו"ע מה"ת שהרי מתקן הוא את האגרת בפתיחתו, ויע"ז בשש"כ פ"ט הערה יט מש"כ בענין זה. ח. יעויין בהערה ה'. והנה הקורע בגד כדי להטיל אימה על אנשי ביתו, אע"פ שאין כוונתו לקלקל הבגד, הרי זה אסור מדרבנן, הואיל והצורך לקריעה הוא מחוץ לבגד (ולגבי הבגד הרי הוא מקלקל), תשיב במלאכה שא"צ לגופה ופטור עליה (תוס' שבת צד. טל אורות מלאכת הקורע, ביה"ל סי' שמ סייד בד"ה הנייר). ויש אומרים שאסור מה"ת משום קורע, הואיל ויש לו צורך בקריעת הבגד ואין כוונתו לקלקל הבגד ומלאכה שא"צ לגופה חייב לדעתו (רמב"ם פ"י ה"י). ט. סי' שיר מ"ב סקכ"ה. היתר זה מקורו בחוספתא קורע ארס עור שע"פ החבית, וע"ע בשו"ע ה"כ סימן שם סייד, שביחת השבת מעשה חושב דף יב, ובחזו"א סימן סא סק"ב ד"ה ובקריעת, וכבר דנו בזה גדולי פוסקי זמנינו, יעויין בשש"כ (פרק ט הערה יח-כ) שהביא את דעת הגרש"ז אויערבך וצ"ל להחזיר, וכן כתב בשו"ת אג"מ (ח"א סימן קכב ענף ת), וכן דעת הגר"ח פדוואה (הובא בשו"ת או נדברו חלק יא סי"ב). אמנם בשו"ת קנה בשם (סימן כב) כתב שאסור לפתוח שקיות וכדו' אף בדרך השחתה, ורק ע"י נכרי יש להקל בזה. והנה יש לעיין בשקית שנגזרה ע"י הדבקה ודוצה לקרעה כשבת, האם עדיף שיקרענה

קריעת נייר טואלט

ז. אסור לקרוע שום דבר בשבת, לכן אין לקרוע נייר טואלט (יא) בין במקום הניקוב (יב), ובין שלא במקום הניקוב (יג). [אם שכח להכין מערב שבת נייר חתוך, ראה בהערה (יד)].

הסרת תווית

ז. אסור להסיר מבגד חדש תווית הדבוקה בו. כגון תווית מחיר או תווית המפרטת את סוג הסחורה (טו).

הפרדת דפי ספרים

ח. דפי ספר שקצותיהם לא נחתכו עדיין זה מזה, אסור לחתכם כדי להפרידם, משום קורע ומשום מכה בפטיש, שבכך מביאים את הספר לידי גמר תיקונו (טז). אבל אם היו הדפים מופרדים מלכתחילה אלא שנדבקו בלא מתכוין בדבק וכדו', בזמן הכריכה - מותר להפרידם (יז), ובלבד שלא יהיו - דבוקים במקום האותיות, שהרי אסור למחוק אותיות בשבת (יח).

מקורות והערות

במקום ההדבקה או שלא במקום ההדבקה, לדעת הש"ס (פ"ט הערה יא) צריך לחוש לדעת שו"ע הרב, שקורע הוא מלאכה הפוסה מחזור ואינו חייב אלא א"כ קורע שני דברים דבוקים אבל אם קורע נוף אחד אינו חייב (שו"ע הרב סימן שם ס"ז), ולדעתו צריך לקרוע באמצע השקית (שלכ"ע אין איסור מה"ה), ולא במקום שהקרטון או השקית דבוקים זה בזה, וצ"ע. י. סי' שם מ"ב סקמ"א, ט"ז, ויעיין בשש"כ פ"ט הערה מז. וע"ע בספר ילקוט יוסף (סימן שיר עמי תקיט) מש"כ בזה, והוא לשיטתו שפ"ר דלא ניהא ליה באיסור דרבנן מותר, אבל לדעת הרמ"א והמ"ב - אסור (רמ"א סימן שם ס"ג מ"ב סימן דנט סקמ"א, יבטע"ז שם סקמ"ז, וע"ע ברמ"א סימן שלו ס"ב ומג"א שם סקמ"ח). יא. סימן שם ס"ג, ויעיין בשש"כ פכ"ג הערה כו שאף שלרברי הביה"ל (סי"ג ד"ה אין) ושו"ע הרב (הובא בהערה י) יש להקל בזה, סתם לאסור ע"פ עצת הגרש"ז אויערבך וצ"ל, שלא להכניס את עצמו למחלוקת ראשונים ואחרונים בהסבר מלאכת קורע. יב. במקום הניקוב י"ל שאסור משום מחחק (סימן שם מ"ב סקמ"א) ויעיין בשו"ת חלקת יעקב ח"ג סימן קכג. יג. סימן שם ס"ג. יד. אם שכח להכין מערב שבת נייר חתוך יש שהקילו משום כבוד הבריות לקרוע נייר טואלט כלאחר יד (היינו, יקרע בגב ידו או במרפקו), ויעיין בשש"כ (פכ"ג סט"ו) שהביא את דעת שו"ת החלקת יעקב להיתר בזה, וסברתם להיתר היא משום שיש להקל באיסור דרבנן משום כבוד הבריות (כמ"ב סימן שיב ס"א, מ"ב סק"ב), ומכיון שעושה כלאחר יד, הרי אין איסורו אלא מדרבנן, ועוד, שהרי לדעת ביה"ל (סי"ג ד"ה אין) איסור קריעה הוא רק אם צריך את שני חלקי הנייר, וכאן בקריעתו משתמש רק בנייר שתלש. [אף שיש לדון טובא אם המ"ב נשאר בסברא זו למעשה, שהרי כמשנה ברורה (ס"ק מא) לא הוזכר כלל סברא זו]. ומטעם זה יעדיף לקחה לצורך זה נייר מגליל, ולא יתחוך נייר אחד לשנים להשתמש בשני חלקי הנייר. וע"ע בשו"ת או נדברו (ח"ב סימן עט) שדן אם יש להקל בהיתר זה. אמנם ישתלל לקרוע דוקא שלא במקום הניקוב משום איסור מחחק. טו. שש"כ פ"טו סעיף עט הערה רמו. טז. ביה"ל סימן שם ס"ד ד"ה וחייב. יז. סי' שם מ"ב ס"ק מה. יח. שם

פרק כט

מלאכה כה - הצד

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו, איסורים דרכנו.

א. צידה האסורה בשבת

א. צידה למקום מחוסר צידה ולמקום שאינו מחוסר צידה. ב. צידת בעל חיים ביתי שאין דרכו להישמט מתחת ידי האדם. ג. צידת בעל חי שחוזר לכלובו בערב. ד. צידת בעלי חיים שמרדו ה. סגירת דלת בית שצבי בתוכו. ו. סגירת דלת בית שצבי קשור בתוכו. ז. צידת צבי ישן, סומא, חיגר או זקן. ח. שיסוי כלב כדי שיצוד. ט. הנחת מלכודת. י. שחרור בעל חיים שניצוד. יא. ציפור דרוו.

ב. צידת דבר שבמינו ניצוד

ג. צידת דבר שאין במינו ניצוד

א. איסורו מדברי סופרים. ב. צידת חרקים העוקצים את האדם. ג. תפישת חרקים שעל בגדי האדם. ד. צידת חרקים שאינם עוקצים. ה. צידת זבובים. ו. צידת בעלי חיים מסוכנים. ז. צידת נחשים ועקרבים.

הקדמה

הגדרת המלאכה: כל פעולה שעושה אדם כדי לשלול את חירותו של בעל חיים בכל אופן שהוא כגון: צידת בעלי-חיים ביד, ברשת, במלכודת או במצודה. (א).

במשכן: צדו את התחשים כדי להשתמש בעורם לכיסוי המשכן.

שיעורה: צידת בריה כל שהיא.

האב:

התופס בידו בעל חיים או מבריהו למקום שאינו מחוסר צידה ונועלו. חיוב

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"י ה"ט.

קצד _____ משנת השבת

צידה מן התורה הוא דווקא בבעל חיים שב"מינו ניצוד", כלומר שדרך בני אדם לצודו.

תולדתו:

התופס בעל חיים ע"י כלב ציד תוך סיוע של האדם במעשה הציד (ב).

איסורים דרבנן:

- א. אסור לצוד דבר ש"אינו מחוסר צידה", כגון צבי חיגר וכדו' (ג).
- ב. אסור לצוד בעל חיים ש"אין במינו ניצוד", כלומר דבר שאין דרך בני אדם לצודו, כגון זבובים ויתושים (ד).
- ג. אסור מדרבנן להכניס בעל חיים אף למקום המחוסר צידה, כלומר למקום שצריך תחבולות כדי לתפוס את בעל החיים שנמצא בתוכו, כגון חצר גדולה (כפי שיתבאר לקמן סימן א' סעיף א').
- ד. אסור לצוד בעלי חיים שהם בני תרבות, כלומר שיוצאין מכלובן במשך היום וחוזרים בערב מאליהם (כפי שיתבאר לקמן סימן א' סעיף ג).
- ה. אסור לשסות כלב לתפוס בעל-חיים אפילו כשאין מסייע בידו (ה).

א. צידה האסורה בשבת

אינו מחוסר צידה

א. אין איסור צידה מן התורה אלא כשצד את בעל החיים למקום שבו אין הוא עוד מחוסר צידה, כגון שרודף אחר צבי, עד שמכניסו לבית או לחצר (ו), שהם מקומות לא גדולים שאפשר לתופסו שם בריצה אחת בלא לנוח בינתיים.

מחוסר צידה

אבל אם הבריה ציפור לתוך בית ונעל בפניה או הבריה דג לבריכה של מים וסגר את הבריכה, או רדף אחר צבי עד שנכנס לבית גדול ונעל בפניו - הרי זה פטור מן התורה, כיון שאין זו צידה גמורה, שהרי כאשר יבוא לקחתם יצטרך עדיין לרדוף אחריהם, אולם רבנן אסרו לעשות כן (ז).

ב. אין איסור צידה בבעל חיים ביתי, שאין דרכו להשמט מתחת יד האדם

מקורות והערות

ב. שם הכ"ב, סימן שטז ס"ב ברמ"א, מ"ב ס"ק י'. ג. סימן שטז ס"ב. ד. שם ס"ג. ה. שם ס"ב ברמ"א, מ"ב ס"ק י'. ו. וכן הרין אס הצבי ברת מעצמו לכה, הנועל בפניו חייב משום צד כמב' בסימן שטז ס"ה. ז. רמב"ם פ"י הי"ט, ובשיעור אינו מחוסר צידה צ"ע

הבא לתופסו, כגון פרה וצאן. לפיכך מותר לגרשם לכלוב שלהם (ח), (אולם לא יקחם בידו ויכניסם לכלובם, שכן בעלי חיים מוקצים הם ואסורים בטלטול (ח*)), אבל אסור לצודם בשבת, אם מרדו בבעליהם עד שאי אפשר לתפסם אלא בתחבולות (ט).

ג. אין איסור מן התורה לצוד בעלי חיים שהינם בני תרבות, כלומר הגדלים בבית ומכירים את בעליהם, וגם אם יוצאים הם מכלובם במשך היום חוזרים הם בערב מאליהם (י). כגון תרנגולים. אבל יש איסור מדרבנן על צידתם, כיון שדרכם להשמט מתחת יד האדם הבא לתופסם בשעה שהם נמצאים בחוץ (יא). (ויש מתירים לצודן אם קיים חשש הפסד או צער בעלי חיים אם לא יצודן יב).

ד. במה דברים אמורים? בבעלי חיים שלא מרדו בבעליהם, אבל אם מרדו בבעליהם - אסור מן התורה לצודן, שהרי לא יחזרו בערב לכלובם, והריהם כמחוסרים צידה (יג).

סגירת דלת בית שצבי בתוכו

ה. אסור מן התורה לסגור דלת של בית שצבי נמצא בתוכו או בעל חיים אחר שאסור לצודו (יד). איסור זה הוא אף אם אינו מתכוין לצידת הצבי אלא לשמירת ביתו מגנבים וכדו' (טז).

ו. מותר לסגור דלת בית שצבי נמצא בתוכו אם הצבי קשור, אפילו אם כל כוונתו לשמור הצבי (כגון שחושש שהצבי ינתק קשריו). ואף אם ניתק הצבי מקשריו אין צריך לפתוח לו הדלת כדי שיוכל לצאת, כי בזמן שסגר הדלת, היה הצבי קשור וניצוד, ולא היה כאן מעשה צידה (טז).

ז. אסור מן התורה לצוד צבי ישן או סומא, אף שהוא נתפס בקלות, משום שדרכו לברוח כאשר רוצים לתופסו. ומדרבנן אסור לצוד צבי חיגר או זקן, והוא הדין בשאר בעלי חיים (יז).

ח. המשסה כלב כדי שיתפוס צבי וברח הצבי מפני הכלב ורדף גם הוא אחר הצבי או שעמד בפניו והבהילו עד שהגיע הכלב ותפסו, הרי זה אסור מן התורה משום "צד", אבל אם לא השתתף האדם בפועל בצידת הצבי רק שיסה כלבו לתופסו, ותפסו הכלב - אינו אסור מן התורה אלא מדרבנן (יח).

מקורות והערות

במ"ב סק"ד ובביה"ל ד"ה שהם ניצודים. ח. סימן שט"ז מ"ב ס"ק נט. ח*. שם מ"ב ס"ק נד וע"ע בביה"ל ד"ה לתופסם. ט. רמ"א סימן שטז מ"ב ובמ"ב ס"ק נט. י. מ"ב שם ס"ק נכ-נג, וע"ע בביה"ל שם ד"ה חיה בסוף הס"ק. יא. רמ"א שם מ"ב ובמ"ב ס"ק נז, וע"ע בביה"ל ד"ה וי"א. יב. חו"א סימן נב ס"ק טז. יג. סימן שט"ז רמ"א מ"ב ובמ"ב ס"ק ס. יד. שם ס"ה, מ"ב ס"ק כ. טז. שם מ"ב ס"ק כה. ר"ע במשנה שבת קה: כמחלוקת הרשב"א והר"ן בענין זה. טז. שם מ"ב ס"ק כג. יז. סימן שטז ס"ב, וההכדל בין צבי ישן או סומא לחיגר או זקן, כתב המ"ב בסק"ז, שישן או סומא דרכן להשמט כשמרגישים יד אדם, משא"כ בחיגר שאינו יכול להשמט, וע"ע עוד בביה"ל ד"ה או חולה. יח. רמ"א שם מ"ב ובמ"ב ס"ק י ובביה"ל ד"ה הרי צידה.

העמדת מלכודת

ט. אסור מדרבנן להעמיד מלכודת ללכוד בה בעלי חיים, ואפילו אם אין בעל החיים נמצא במקום בשעת פריסת המלכודת (יט).

שחרור בעל חיים שניצוד

י. מותר לשחרר כל בעל חיים שניצוד, כי האיסור חל על צידתו ולא על שחרורו ממקום שניצוד בו, ובלבד שלא יקח אותו בידים, שכן בעלי חיים מוקצים הם ואסורים בטלטול (כ).

ציפור דרוור

יא. אסור לסגור חלון כדי למנוע יציאת ציפור דרוור שנכנסה לבית, אולם אם רוצה לסגור חלון כדי להגן על עצמו מפני הקור, ישתדל להפריח קודם את הציפור מן הבית, ואם לא עלה הדבר בידו מותר לסגור את החלון הואיל ואינו מתכוין לצוד, ובלבד שלא יהא זה מקום "שאינו מחוסר צידה", כגון כלוב (שאז צידתו אסורה מן התורה), כפי שנתבאר בסימן א' סעיף ב' (כא).

ב. צידת דבר שבמינו ניצוד

אין איסור צידה מן התורה אלא אם כן יצוד דבר שב"מינו ניצוד", כלומר דבר שרגילים לצודו לצורך שימוש כל שהוא, כגון לאכילה, לשימוש בעור, בפרווה וכדו', אבל מדרבנן אסורה גם צידת בעלי חיים שאין ב"מינו ניצוד", כלומר שאין הדרך לצודו לצורך כל שהוא (כב).

מקורות והערות

יט. וכתב המ"ב בסק"ח, שבמריסת מלכודת או מצודה אין איסור תורה, שהרי אינו יודע בבירור שיצוד בחוכה, ואפילו אם יצוד הו"ל גרמא, כיון שאינו צד בשעה שפרסה, אלא שמורכבן אסור. ואם נכנס למצודה עכבר בשעת פריסת המצודה אסור מה"ת. כ. מ"ב סס"ק כה. כא. מ"ב ס"ק ה', שש"כ פכ"ז סמ"ב, וה"ה שמוותר לסגור את החלון משום צער אחר כמ"ב כמ"ב שם, וטעם ההיתר לסגור את החלון כשרוצה להגן עליו מפני הקור שכבית שהוא מחוסר צידה, ה"ו משום דהוי פס"ר באיסור דרבנן, ואף שנקטינן להלכה שפס"ר אסור אף בדרבנן וכמש"כ המ"ב בסימן שי"ד ס"ק י"א, מ"מ הכא הוי פס"ר בחרי דרבנן יש להתיר וכעין מה שכתב בשעה"צ סימן שטז אות י"ה להתיר, (שהרי בדרכ"כ לא איכפת לו כצידת צפור הדרור וא"כ הו"ל פס"ר דלא ניתא ליה, דאינו אסור אלא מדרבנן זכמב' בביה"ל סימן שכ סעיף י"ח ד"ה יש מי שמתיר) ואף דהתם הוי תרי דרבנן שעיקרם דרבנן, וכאן איסור אחד עיקרו מה"ת (שהרי פס"ר דלא ניתא ליה אינו מדאורייתא משום שהו"ל מלאכה שאצ"ל ג), מ"מ י"ל שכאן הקילו טפי משום צערא, א"נ יש לצרף את שיטת הערוך דס"ל דפס"ר דלא ניתא ליה הוא היתר גמור. כב. סימן שטז ס"ג, שש"כ פכ"ז סעיף ל"ב, ואפילו הדרך לצודו כדי שלא יפריעו, כגון צידת זכוכים ויתושים נחשב שאין במינו ניצוד.

ג. צידת דבר שאין במינו ניצוד

א. אסור מדרבנן לצוד דבר ש"אין במינו ניצוד", דהיינו דבר שאין רגילים לצודו לצורך שימוש בגופו, כגון פרעושים ויתושים (כג).

חרקים העוקצים את האדם

ב. חרקים העלולים לעקוץ את האדם, אבל אינם גורמים לכאבים מרובים כגון יתושים, לא יצודם אלא יבריחם מעליו (כד).

אבל אם החרקים נמצאים על גופו ועלולים לעוקצו, ואינו יכול להסירם מבלי לקחתם בידו - מותר לצודם, כלומר לתופסם ולהשליכם (כה). אבל אסור להרוג אותם, אפילו בזמן שהם עוקצים (כו).

ההיתר לצודם הוא מאחר ש"אין במינו ניצוד", הרי איסור צידתם הוא מדרבנן, וכיון שאין הכוונה לצודם אלא למנוע אותם מעקיצה, לא אסרו חכמים צידתם במקום צער (כז).

ג. במה דברים אמורים בחרקים שעל גופו, אבל אסור לתפוס חרקים שעל בגדיו מבחוץ, כיון שאינם יכולים לעוקצו, אך מותר לנערם ולהפריחם (כח).

ד. נמלים, זבובים וחרקים אחרים, שאינם עוקצים את האדם - אסור לצודם וכל שכן שאסור להורגם (כט).

צידת זבובים

ה. אסור לסגור קופסה שיש בה זבובים, אפילו אינו מתכוון לצוד את הזבובים, כי בסגירה הם ניצודים (ל).

יש מקילים לסגור את הקופסה, אם בפתיחתה יעופו הזבובים ולא יוכל לתפסם מרוב קטנותם, ונמצא שלא היתה צידה כלל, שהרי תיכף לאחר שיפתח את הקופסה יעופו הזבובים, וממילא לא יוכל לתפסם (לא).

לכתחילה ראוי לחוש לדעת האוסרים, לכן הרוצה לסגור קופסה שיש בה זבובים, יעיף את הזבובים ולאחר מכן יסגור את הקופסה. אמנם לאחר שהעיף הזבובים, רשאי לסגור ואינו מחוייב לבדוק אם אמנם הקופסה ריקה מזבובים

מקורות והערות

כג. שם. כד. סימן שטז ס"ט. מ"ב ס"ק לו. כה. שם ס"ט. וע"ע במ"ב ס"ק לו ובשעה"צ ס"ק סג. כז. שם במ"ב ס"ק לח. כז. שם סק"ל, ובשו"ע הרב סי"ח. כח. מ"ב ס"ק ל"ז, וברוחשים על הבנר מבפנים ואין נוגעו בשרו אין למחות ביד המקלים, יעויין במ"ב שם ובשעה"צ ס"ק ס"ג. וע"ע בשו"ע הרב סי"ח שכתב שאין להקל בנמצא על כשרו, אא"כ עוקצו ממש. כט. שם מ"ב ס"ק מח, ויש לעיין מה הדין בנמלים שעולים על גופו של אדם ומציקים לו ואינו יכול לישון מחמתם או זכוכ שמטרידו ואינו יכול לישון מתחתו, האם דינו כחרקים שעוקצים, ולא מצינו מי שיתיר זאת. וצ"ע. ל. סימן שט"ז ס"ג ברמ"א. לא. שם ברמ"א ובמ"ב ס"ק ט"ו.

קצח _____ משנת השבת

(גב). כמו כן מותר לסגור את הקופסה בלא בדיקה, כאשר יש ספק אם יש בה זבובים כלל, אם אינו מתכוין לצידת הזבובים (גד).

צידת דברים המזיקים

ו. מותר להרוג בעלי חיים המסכנים חיי אדם, כגון כלב שוטה (או צידעה הנמצאת בקרבת תינוק (גד)), אפילו כאשר הם גורחים מפניו, שמא יזיקו לבני אדם אחרים (דה).

ז. נחשים ועקרבים לא ארסיים, שדרכם להזיק, אבל אין נשיכתם מסכנת חיי אדם-מותר לצודם על ידי הנחת כלי עליהם, אבל לא ע"י מלכודת (גו). ומותר לצודן אפילו כאשר אינם רצים אחריו, אלא שחושש שמא ירוצו אחריו או אחרי אדם אחר ויזיקוהו (גז). (יש אופנים שבהם מותר אף להורגם, כפי שיתבאר בפרק ל' סימן ב').

מקורות והערות

לב. שם. לג. שם, וכן כתב בשו"ע הרב ס"ד כדעת הט"ז בזה. אמנם בהגהות ועק"א בהנהגותיו לשו"ע יו"ד (סימן פו ס"ו) החמיר בספק פ"ד לשעבר (וגם בביה"ל ס"ג ר"ה ולכן צידד קצח כדעתו בספק פ"ד דאורייתא), מ"מ בזבובים שאין במינו ניצור דעת המ"ב ושו"ע הרב להקל בזה. לד. שש"כ פכ"ה הערה ב'. לה. סימן שטו ס"י, וראה להלן בפרק ל' סימן ב' בהרחבה דינים אלו. לו. שם במ"ב ס"ק כ"ז, וע"ש בשעה"צ ס"ק ל"ט, שאין נכון לצוד אותם כדרך הצדים, שלא יבואו לחושרו שהוא צדם לצורכו. לז. סימן שטו ס"ז ובמ"ב ס"ק כז, וע"ע בסימן שכת מ"ב ס"ק קמ"ג.

פרק ל

מלאכה כו - השוחט

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסור דרבנן.

א. דיני המלאכה

א-ב. נטילת נשמה מבעלי חיים. ג. הוצאת דם. ד. הכאת בעל חיים. ה. בדיקת דם. ו. חיכוך פצע. ז-י. פתיחת מורסה. יא. הוצאת קוץ.

ב. הרחקת חרקים ומזיקים אחרים

א. הריגת חיה המסכנת חיי אדם. ב. צידת מזיקים. ג. הריגת חרקים. ד-ה. רישוס בתכשיר קוטל חרקים.

הקדמה

הגדרת המלאכה: נטילת נשמה של בעל חיים בכל צורה שהיא.

במשכן: שחטו אילים ותחשים כדי להשתמש בעורותיהם לכסויי המשכן (א).

שיעורה: נטילת נשמה של בריה כלשהי.

האב:

הנוטל נשמת בעל חיים בשחיטה או בהכאה (ב).

תולדותיו:

א. הריגת בעלי חיים בחניקה (ג). וכן שליית דג מן המים והשאתו מחוץ למים, עד שלא יחיה אפילו יחזירוהו למים (הסימן לכך: שנתייבש גופו בין סנפיריו ברוחב שליש טפח) (ד).

מקורות והערות

א. שבת עה: בפרש"י ד"ה משום. ב. רמב"ם הלכות שבת פ"א ה"א, (שו"ע הרב סימן שטז ס"ג). ג. שם. כהריגת רמשים ופרעושים יתכנו מקרים שהדבר אסור מה"ת, כגון בהריגת פרעושים שהזיח מן העפר ותולעים שגדלים במתוכו, ואילו הריגת רמשים המתהווים רק מגללים ומפירות תלושים רקובים - אסורה רק מדרבנן, כפי שיתבאר לקמן. ד. רמב"ם פ"א ה"א. ועיין בגמ' שבת קז: שאין צורך שיהא

ר. משנת השבת

ב. הכאת אדם או בעל חיים, אפילו לא הוציא מהם אלא מעט דם, או שעל ידי ההכאה נצרר הדם מתחת העור - חייב. כי זו נטילת נשמה שבאותו מקום (ה).

איסור דרבנן:

אסור מדרבנן להרוג רמשים המתהווים מגללים ומפירות תלושים רקובים (ו).

א. דיני המלאכה

א. אסור מן התורה ליטול בשבת נשמה מבעל חיים, בין בשחיטה, בין בחניקה או בכל אופן אחר (ז).

ב. במה דברים אמורים? כשיש לו איזה צורך בנטילת הנשמה, כגון שרוצה להשתמש בנבילה, אבל אם אין לו צורך כלל במעשה זה, הרי זה "מקלקל" ופטור מן התורה (ח), אך אסור מדרבנן (ט).

הוצאת דם

ג. המוציא דם מאחד מאברי האדם או משאר בעלי חיים חייב. כי הדם הוא הנפש, והוצאת דם היא כנטילת מקצת נשמה מן החי (י).

המוציא דם, עובר על איסור שחיטה, אפילו יצא רק משהו דם (יא), או אפילו לא יצא דם, אלא נצרר דם תחת העור, ג"כ אסור מן התורה (יב). (אם

מקורות והערות

יבש ממש, אלא אם נוגעין בו וחוט הריר נמשך עם האצבע - חייב. אם העלה דג מן הנהר חייב גם משום "צירה", אבל אם העלהו מן ספל מים (שהוא ניצוד ועמד שם) חייב משום נטילת נשמה בלבד (סימן שטו שעה"צ ס"ק נג). לדעת הירושלמי חייבים על שלייתו גם משום "קוצר", לפי שמבדילים אותו מחיותו, ולשיטה זו חייבים על כך מיד עם השליה מן המים, גם אם לא נתייבש כלל. ה. סימן שטו ס"ח, מ"ב ס"ק כט עיי"ש שכן דעת רוב הפוסקים, אמנם דעת הרמב"ם הובאה בביה"ל שם ד"ה והחובל שחיובו הוא משום "רש" (ומבואר שם בביה"ל שלפעמים חייב משום צובע). ו. סימן שטו מ"ב ס"ק מא, ואיסורו מדרבנן בלבד, מכיון שרק רמשים שהם פרים ורבים או שנחשו מן העפר, חייב על הריגתם, אבל רמשים הנוצרים מגללים או מפירות שהבאישו, פטור (רמב"ם פ"א ה"ב). ז. רמב"ם פ"א ה"א, שו"ע הרב סימן שטו ס"ג. ח. שם, ועיין עוד בביה"ל סד"ה והחובל. לדעת הרמב"ם אם חובל דרך נקמה בחבירו ונהנה מתכלה זו חייב, (רמב"ם פ"ח ה"ז, שו"ע הרב סימן שטו סט"ז) וחיתו הוא משום שנחשב למתקן, מפני שמתקן הוא אצל יצור הרע. וכל זה לשיטת הרמב"ם שפוסק שמלאכה שאצ"ג חייב. אמנם הראב"ד משיג והולק על הרמב"ם שם בעיקר הדבר שלא נחשב מתקן. ועי' בטו"ש ח"מ סימן תכר ובסמ"ע שם, ובמשגיב סימן שטו סק"ל שעה"צ אות מא. ט. שם ס"ב סק"ל, ועיי"ש מה שהביא גבי נצרר הדם. י. סימן שטו שו"ע הרב סעיף יד, מ"ב ס"ק כט. יא. שם, ובשעה"צ ס"ק מג, ולדעת הרמב"ם שחיובו משום דש, כתב שם הביה"ל ששיעור חיובו הוא כגורגה. יב. סימן שטו ס"ח, ושם נתבאר שבשרצים שאינם משמונה שרצים האמורים בחורה אינו חייב עד שיצא הדם לגמרי.

אין לו צורך בהוצאת הדם פטור משום שכל המקלקלים בשבת פטורים (יג), ומ"מ אסור מדברי סופרים (יד).

ד. לפיכך צריך להזהר, שלא להכות אדם או בעל חיים בחזקה בשבת, כי יש לחוש שיכנו הכאה שעלולה לבוא לידי צרירת דם תחת העור (טו).

בדיקת דם

ה. אסור לעשות בדיקת דם בשבת לחולה שאין בו סכנה, שהרי רוצה הוא בדם (לצורך הבדיקה), ונמצא שהיא מלאכה הצריכה לגופה, האסורה מן התורה (טז). אך מותר לעשות בדיקת דם לחולה שיש בו סכנה, או חשש סכנה.

חיכוך פצע

ו. אסור לדחוק בידים על מכה כדי להוציא ממנה דם. אם צריך לקנח את המכה, יש לקנח בנחת כדי שלא לגרום להוצאת דם (טז*). כן יש להזהר שלא לחכך פצע, כי על ידי החיכוך יוצא דם (יז).

הוצאת מוגלה

ז. אף שאסור ללחוץ על פצע כדי להוציא דם (יח), מותר לנקוב פצע כדי להוציא את הליחה (מוגלה) שבו כשהיא גורמת צער (יט) (אם גוי נמצא במקום, מוטב שהוא ינקוב את הפצע (כ)).

ח. מותר להוציא את הליחה גם אם מעורב בה דם, אך יזהר שלא להוציא דם הבלוע בבשר (כא).

ט. כמו כן אסור לגזור מן העור שעל המורסא (משום איסור גוזז), וכן אסור לתולשו (כב).

עשיית פה למכה

י. אין לפתוח פצע ולהתקין בו התקן ניקוז (DRAIN), אבל מותר להכניס

מקורות והערות

יג. שם מ"ב סק"ל, שו"ע הרב שם סט"ז. יד. שם. טו. שם. טז. שש"כ פלי"ב סוף הערה קנא, ואף שהיה מקום לחלק ממקוץ דם לרפואה שהמ"ב שם (בסק"ל) כתב שחייב מה"ת, שהרי במקוץ דם עצם הוצאת הדם מתקנת את האדם, אבל בהוצאת הדם לבדיקה, עצם ההוצאה אינה מתקנת כלום, אלא יש צורך ברבר, מ"מ יש לדמות דין זה לתוס' כתובות (ה:): שגראה שסבר שנחשב זה כצריך לגופו, ועיי"ש בשש"כ מש"כ לבאר ד"ו. טז*. סימן שכת סמ"ח, מ"ב ס"ק קמו וס"ק צ. יז. שם שו"ע הרב סל"ג ל"ד, מ"ב ס"ק צ. יח. סימן שכת סמ"ח ובמ"ב ס"ק קמו. יט. ואף שאסור לעשות נקב בפצע (כדי להוציא ליחה) מדרבנן משום בונה כמב' ברש"י כתובות ה. ובתוס' שם, ולדעת הרמב"ם חייב משום מכה בפטיש, מכ"מ החירו שבוח במקום צער - סימן שכת במ"ב ס"ק פח. כ. סימן שכת במ"ב ס"ק פח. כא. סימן שכת מ"ב ס"ק פט, וע"ע בשו"ע הרב סל"ג. ויערוין בביה"ל סימן שכת סכ"ח ד"ה כדי להרחיק, שכתב כשם הפמ"ג שמה שאנו מתירים להוציא ליחה הוא רק ביד ולא בכלי. כב. סימן שם

התקן זה בפצע פתוח כדי למנוע את סגירתו, ובלבד שיזהר לא להרחיב את פי הפצע (כב*).

הוצאת קוץ

יא. מותר להוציא ביד או במחט (כג), קוץ שחדר לגופו של אדם, כשיש צער, או שעלולים לבוא על ידו לידי חולי (הרעלת דם) (כד), אך לכתחילה יש להזהר שלא יצא דם (כה).

בדיעבד, אם אי אפשר באופן אחר - מותר להוציא את הקוץ גם כשברור שיצא דם, הואיל ואין מתכוונים להוציא דם, וגם אין זקוקים לדם זה, הרי זו "מלאכה שאינה צריכה לגופה" האסורה רק מדרבנן - והתירו שבות במקום צער (כו).

ב. הרחקת חרקים ומזיקים אחרים

א. מותר להרוג כל חיה ורמש שנשיכתם מסכנת חיי אדם, כגון כלב שוטה, נחש ועקרב (ארסיים) (כז), או אפילו צרעה הנמצאת בקרבתו של תינוק (כז*).

מותר להרוג בעלי חיים אלה, אפילו כאשר הם בורחים מפני האדם (כח).

ב. מזיקים שנשיכתם או עקיצתם גורמים לכאבים מרובים (אבל אינה ממיתה), אפילו עומדים הם במקומם ואינם רודפים אחר האדם, מותר לצודם ע"י שיכפה עליהם כלי, כדי שלא יזיקו (כט). כמו כן מותר לדרוך עליהם דרך הילוכו, אפילו מתכוון להרגם, אבל אסור להרגם באופן שניכר שמתכוין לכך, כדי שלא יבואו אחרים לידי טעות, ויחשבו שמותר לקטול חרקים גם כאשר אין חשש להנזק מהם (ל). ואם מזיקים אלו רודפים אחר האדם, ואי אפשר לצודם, מותר אף להרגם (לא).

ג. אסור להרוג חרקים, שאינם יכולים להזיק לאדם, כגון יתושים, נמלים וזבובים. כמו כן אסור לדרוך עליהם דרך הילוכו, אפילו אינו מתכוון להרגם (לב).

ד. אסור לרסס על חרקים בתכשיר שנועד לקטילתם, שכן אסור להרגם

מקורות והערות

ס"ק ו-י. כב*. סימן שכח סכ"ח ובמ"ב סק"צ, אבל אם הנקב נסחם קצת, ססתפק המ"ב שם אם מותר לפתחו. כג. לכתחילה ישתמש בכלי שאינו מוקצה, ורק אם אין לו כלי כזה - מותר להשתמש במחט, כדין כלי שמלאכתו לאיסור (סימן שח מ"ב סק"יב). כד. סימן שכח ס"ק פח. כה. שם, (ועיין שו"ע הרב ס"י שח סל"ח). כו. מ"ב שם ושע"ה צ"ס ס"ק סג, וע"ע ביה"ל סימן ש"ח ס"א ד"ה הקוץ. אף אם יש לו צער, אם אפשר להוציא את הקוץ בלא להוציא דם - ודאי שצריך להזהר בזה, כמ"ב בשע"ה צ"ס ס"ק כז. סימן שט"ז ס"י, ואף ששם נחבאר שנחש ועקרב במקום שאינם ממיחים מותר להורגן רק ברצון אחריו, מ"מ כנחשים ועקרבים שיכולים להמית - מותר בכל ענין. כז*. שש"כ פכ"ה ס"א. כח. שם משנ"ב ס"ק מ"ה. כט. שו"ע שט"ז ס"ז, משנ"ב ס"ק כז, וע"י בשע"ה צ"ס סקל"ט. ל. שו"ע שם ס"י, והטעם שהותר להורגם, כיון שאינו צריך להורגם, אלא מתכוון שלא ישכנו, הו"ל מלאכה שאי"צ לגופה, והותר ככה"ג כשהן מזיקים את האדם, אבל להרסב"ם שמלאכה שאצ"ל חייב מותר לדורסן רק במקום שיש ספק פקוח נפש. לא. שו"ע שם. לב. שו"ע הרב סכ"ב, משנ"ב ס"ק מ"ח.

(לג). כמו כן אסור לפזר רעל כדי להמית מזיקים וחרקים למיניהם (לד), אך מותר לפזר את הרעל מבעוד יום (לה).

ה. מותר לרסס בתכשיר קוטל חרקים בחדרו של חולה שאין בו סכנה, או בחדר אשר נמצא בו תינוק, כדי לגרש את החרקים מן החדר (לו). ויש להקפיד שלא לרסס על החרקים עצמם, שכן אסור להרגם. כמו כן יש להשאיר דלת או חלון פתוחים, כדי לא לגרום להריגת החרקים (לז). (וכן מותר למרוח על גוף האדם חומר נזיל, שאינו משחה, כדי להרחיק את החרקים מעליו (מח)).

מקורות והערות

לג. שו"ת יביע אומר ח"ד סימן לו, שש"כ פכ"ה ס"ה. לד. שש"כ פכ"ה הערה כח. לה. סימן רנ"ב ס"א. לו. הוספות החזו"א לספר מנוחה נכונה, ויעוין בשש"כ פרק כ"ה הערה ל. לז. שם. לח. קצוה"ש סוס"י קל"ח וכזה"ש ד"ה מי שמצוי. לענין הריגת כינים בשבת יעוין בס"י שט"ז ס"ט ובמ"ב ס"ק לח - מב. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' קכ"ו) שכיום אנו רואים שהכינים פרים ורבים ואולי אסור להרגם, וצ"ע (וע"ע בקובץ נר ישראל על שבת ומכתב מאליהו ח"ד).

פרק לא

מלאכה כז - המפשיט

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו, איסור דרבנן.

דיני המלאכה

הפשטת עור מבעלי חיים לאחר מיתתם, הסרת עור מעוף מבושל.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הפשטת עור מבעל חיים לאחר מיתתו (א).

במשכן: הפשיטו את העורות מהאילים ומהתחשים.

שיעורה: המפשיט עור בשיעור שאפשר לכתוב עליו קמיע (ב). (שיעור זה הוא לחיוב חטאת, אבל איסור מן התורה יש אף בפחות משיעור זה).

האב:

המפשיט עור מבעל חיים לאחר מיתתו.

תולדתו:

הפרדת העור - עור הבהמה מורכב משני חלקים, החלק העליון הוא הקלף, והחלק התחתון שכלפי הבשר הוא הדוכסוסטוס (דוך=מקום; סוסטוס=בשר). המפריד בין שני חלקים אלו חייב משום תולדת מפשיט (ג).

איסור דרבנן:

המפשיט עור מבעל חיים בעודו חי - פטור מן התורה, משום שאין דרך הפשטה בכך, אבל אסור מדרבנן (ד).

מקורות והערות

א. רמב"ם פי"א ה"ה. ב. שם. ג. שם הלכה ו'. ד. רמב"ם פ"ט ה"ז, כלכלת שבת אות כז.

דיני המלאכה

אסור מן התורה להפשיט עור מבעל חיים לאחר מיתתו (ה).
אבל מותר להסיר עור מעוף לאחר בישולו, כי עור זה ראוי לאכילה ונחשב כאוכל (ו).

מקורות והערות

ה. רמב"ם פ"א ה"ה-ו. ועיין ביסודי ישרון עמ' 572 שדן באיסור מפשיט עור הדג לשם מילוי (ראה שבת קמ. ומה שכתב ערוך השלחן בסימן שכא סכ"ו). ו. קיצור הלכות שבת מלאכת מפשיט, ועיין בפרק י' הערה סג שביארנו שם שיש מחמירים שצריך לקלוף את עור העוף מן הבשר סמוך לסעודה, משום איסור "בורר".

פרק לב

מלאכה כח - המעבד (המולח)

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. עיבוד העור

א-ב. מליחת העור ויתר פעולות עיבודו. ג. סיכת נעליים.

ב. מליחת מאכלים

א. איסור מליחת מאכלים מדרבנן. ב. סוגי המאכלים שאסור למלחן. ג. האופנים שהותרה בהם מליחת מאכלים. ד-ו. כבישת מאכלים. ז-ח. הכנת מי מלח. ט. מליחת בשר חי כדי להוציא את דמו.

הקדמה

הגדרת המלאכה: עיבוד העור כדי להכשירו לשימושים שונים. המלאכה כוללת מליחה, במלח, שרייה בסיד או בחומרים אחרים (א).

(מלאכה זו נקראת גם מלאכת "המולח", משום שעיקר העיבוד נעשה ע"י מליחת העור (א*)).

במשכן: עיבדו את עורות האילים והתחשים לצורך כיסוי המשכן.

שיעורה: המעבד עור שניתן לעשות ממנו קמיע - חייב (ב) (גם בפחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת).

האב:

המולח עורות במלח (ג) או המרככם בשמן, כדרך שהעבדנים עושים (ד).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"א הלכה ה-ז, שבת ע"ג עורות הן, מאירי בפירושו למשנה עג. וכ"כ בכלכלת שבת. א*. רע"ב שבת פ"ז מ"ב ותו"ט שם ו. ב. רמב"ם שם. ג. רמב"ם שם. ד. רמב"ם פכ"ג ה"י.

תולדותיו:

א. דריסת העור כדי להקשותו (ד*).

ב. ריכוך העור בידיים (ד*).

ג. סיכת העור בשמן (ה).

איסורים דרבנן:

אף שמן התורה אין עיבוד באוכלים, מכל מקום גזרו חז"ל ואסרו למלוח בשר בשבת כדי להוציא את דמו ולהכשירו לאכילה, כיון שדומה למעבד (ו).

כמו כן אסרו למלוח כל דבר שהמלח משנה את טבעו, מרככו, מקשהו או מפיג את מרירותו, כגון צנון, בצל או שום (מלפפון (ז)), וכן אסרו כבישתם במי מלח (ח).

א. עיבוד העור

א. המולח בשבת עורות במלח, בסיד, או בשאר דברים שהדרך לעבד בהם - הרי זה "מעבד" ואסור מן התורה (ט).

ב. כמו כן אסור מן התורה לעשות שום פעולה, המסייעת לעיבוד העור כגון: לדרוס על עור כדי שיתקשה, או לרככו בידיים, כי בפעולות אלו מעבדים את העור (י).

ג. אסור לסוך את הנעליים בשמן, אף על פי שמתכוון להברקת הנעלים בלבד, משום שנראה כמעבד, וחששו חז"ל שיבוא לעבד את העור בשבת. (מלבד איסור זה יש גם איסור צביעה אם בכוונתו לצבוע בשמן את הנעל). (יא).

מקורות והערות

מ"ב סימן שכו סק"ב. ד*. רמב"ם פ"א ה"ו, סימן שכו מ"ב סק"ב. ה. רמב"ם פכ"ג ה"י, ויעוין בכלכלת השבת (המולח) שביאר בכרי הרמב"ם שיש שני תולדות נפרדים: מרככו בידו או שמושכו עד שמשוה אותו, ע"ש. ו. סימן שכא מ"ב סק"א בשם המג"א. ז. מג"א שם סק"ו החמיר במלפפון, ויעוין בספר פני שבת שרצה לחלק בין מלפפון עם קליפה, שע"י מליחתו מחקנו, אבל אם המלפפון קלוף מותר, וכן רצה לחדש שם, שלטעם הרמב"ם, שהאיסור משום "כובש כבשים", שנראה כמבשל - אין איסור בכבישת החיכות מלפפונים קלופים, מכיון שאין הדרך לכבשם אלא כשהם שלמים ובקליפתם, וז"כ בתיקונים ומלואים לשש"כ פ"א הערה ו בשם הגרש"ז איערכך זצ"ל. ח. סימן שכא מ"ב סק"ו, טעם האיסור כזה הוא מפני שנראה כמעבד או מפני שנראה ככובש כבשים בשבת (הרמב"ם). ט. רמב"ם פ"א הלכה ה-ו. י. מ"ב סימן שכו סק"ב. יא. מ"ב שם. יש הסוברים שדק במנעל חרש אסור וכפשוטו לשון הרמ"א שם (וכן העתיק בשו"ע הרב ס"ד "חדשים"). ולדעת הח"א (הובאה במ"ב שם) אף חייב מה"ת. אמנם המ"ב שם הביא שם את דעת הת"א, שכחב שיש איסורים גם במנעל ישן, ובשרט בזמן הזה דנפישו עמי הארץ ויבואו להקל גם בארשים בודאי יש להחמיר בכל נזוני, וכ"ש אם כוונתו

ב. מליחת מאכלים

א. אף שמן התורה אין מלאכת מעבד במאכלים, מכל מקום גזרו חז"ל ואסרו למלוח אוכל, אם המלח פועל לשנות את האוכל, לרככו, להקשותו או להפיג את המרידות שבו (יא*).

טעם האיסור: כיון שפעולה זו דומה למלאכת מעבד (שהרי גם בעיבוד העזר, פועל המלח לשנות את טבעו של העזר) חששו שיבואו למלוח עורות בשבת (יב). ויש אומרים שטעם האיסור, מפני שדומה הדבר ל"כובש כבשים" בשבת, שאסור מפני שנראה כמבשל (יג).

ב. לפיכך, אוכלין שמולחים לשם כיבוש או שימור, כגון בצל, צנון, (מלפפון (יד)) וכדו' - אסור למולחם בשבת, אף אם בדעתו לאכלם מיד (טו).

ג. האופנים שהותרה בהם מליחת מאכלים

א. אם מולח חתיכה אחת ואוכלה מיד - מותר למלוח אוכל שרגילים למלחו לשם כיבוש או שימור, אם טובל כל חתיכה לחוד במלח (או מפזר עליה מלח) ואוכלה מיד, משום שאין זו דרך עיבוד (טז).

ב. הוספת שמן או חומץ - דרכם של שמן וחומץ להחליש את כח המלח, לפיכך אם יוצק שמן או חומץ על הירקות מותר למלוח אפילו חתיכות רבות בבת אחת, משום שאז המלח רק נותן טעם ואינו מעבד (יז).

יש סוברים שמותר ליצוק את השמן מיד לאחר המליחה. אך ראוי לכתחילה ליצוק את השמן לפני המליחה. (יח).

ג. מאכלים שאין מולחים לשם כיבוש או שימור, אבל המלח משפר את טעמם (כדי שלא יהיו תפלים), כגון ביצה מבושלת, בשר וירקות מבושלים - מותר למולחם. ומכל מקום יש להקפיד למלחם רק סמוך לסעודה, כדי שלא

מקורות והערות

במשיחת השמן כדי שיהיה המנעל שחור נראה שיש לאסור לכו"ע משום חשש צביעה. יא*. שו"ע הרב סימן שכא ס"ד. יב. מ"ב סימן שכא סק"ט וסקט"ו בשם רש"י. יג. רמב"ם פכ"ב ה"י, שו"ע שכ"א ס"ג, מ"ב סקט"ו. יד. ראה הערה ו. טו. שם מ"ב סק"ד, סקכ"א. מאכל שאין רגילים למולחו לשם כיבוש או שימור, אבל המליחה מתקנה אותו - ראה מש"כ במ"ב סימן שכא סק"ב ובמגילת ספר עמי קסג. טו. שם במ"ב סק"ד, סק"כ. יז. שם. יח. שם, וכתב בספר קצות השולחן (סימן קכח סק"ג) שראוי להחמיר ליתן את השמן לפני מליחת החתיכות, וכן כתב בספר מנורה הטהורה (קנה"ג סק"י). וצ"ע בשו"ת נשמח שבת סימן שב טרן בסלט שעשוי ממנינים שיש בהם עיבוד ומנינים שאין בהם עיבוד האם שייך כזה איסור "מחוי כמעבד", וכן כתב בספר שבתותי חשמליו (עמ' קיז) שיש נמחזקים בעשיית סלט שנותנים מלח להטעימו, מכיון שאין הדרך לכבוש החתיכות קטנות של מלפפון ועגבניות.

ייראה כמעבד (יט). ויש שהתירו למלוח גם עבור סעודה אחרת באותו יום (כ).
(בשעת הצורך אפשר להקל בזה (כא)).

כבישת אוכלין

ד. חז"ל אסרו לכבוש כבשים בשבת. כי מטרת הכבישה היא שימור המאכל
לזמן ממושך, ובכך הרי זה דומה לעיבוד העור, שהמלח מקיימו (כב). ויש סוברים,
שטעם האיסור הוא, מפני שנראה כמבשל בשבת (כג). לפיכך אסור לכבוש
זיתים, עגבניה ירוקה וכדו' (כד), במי מלח או בחומץ.

וכן אסור ליתן מי מלח או חומץ לתוך צנצנת שיש בה ירקות כבושים,
שהרי זה כבוש כבשים (כה).

ה. יש סוברים שאסור לכבוש בסוכר, פירות שרגילים לשמרם ע"י סוכר.
לדוגמא: אסור לכבוש בסוכר דובדבנים, חתיכות לימון וכדו' (כו).

ו. אסור ליתן בשבת יין או שאר משקים לתוך חומץ, אם כוונתו להחמיץ
משקים אלה. אולם אם כוונתו רק להחליש את חריפות החומץ - מותר (כז).

מי מלח

ז. אסור להכין בשבת מי מלח מרוכזים, דהיינו שנותן שני שלישים מלח
ושליש מים, משום שנראה שמכינים אותם לכבישה, כלומר לעיבוד אוכלים
(כח). אבל מותר להכין מעט מי מלח לא מרוכזים (דהיינו, שנותן פחות משני
שלישים מלח) סמוך לסעודה (כט). ויש מתירים להכין אפילו לצורך סעודה
אחרת (ל). אבל אין להכין מי מלח מרובים בכל אופן (לא).

ח. לכן אם חל פסח בשבת, יש להכין את מי המלח להטבלת הכרפס
והביצים מבעוד יום. ואם לא הכין את מי המלח מבעוד יום - יכין רק מעט
מי מלח לצורך הטיבול בלבד, ולא יהיו מי המלח מרוכזים ביותר (היינו, צריך
שיהא המלח פחות משני שלישים בתמיסה) (לב).

מקורות והערות

יט. סימן שכא ס"ה. ברין מליחת פולין ועדשין (ארבעס) ראה משי"כ בספר פני שבת (עמ' קכא) שמתיר
למלחם, אך יש למלחם סמוך לסעודה כביצה ובשר מבושלים. וע"ע בשו"ת חלקת יעקב, ח"ב סימן קכח.
כ. דעת המ"א והט"ז להתמיר בזה, אמנם הא"ר מצידד להקל בזה (הובא כמ"ב שם סקכ"א). כא. מ"ב
שם, וכתב שם שבפרט אם העת חם והוא עושה כן כדי שלא יסריח, בודאי יש להקל. כב. שם מ"ב
סק"ט ושו"ע הרכ ס"ג בסוף הסעיף. כג. שם. כד. יש שהתמירו אף בעגבניה רגילה (שו"ת או
נרברו ח"ו לו וחי"ע סימן כו) ובספר שש"כ (פרק יא הערה ו) מחלק בין שלמה לחתיכה, שבעגבניה
חחוכה אין רגילים למלחה לשם כיבוש, וע"כ מותר למלחה. כה. שם כמ"ב סקט"ו. כו. קצוה"ש סימן
קכח בכדה"ש סק"ב. שש"כ פ"א הערה א כשם הגרש"ן אויערבך זצ"ל. כז. שם. ועיין בשש"כ פ"א
הערה כו דס"ל שמ"ס מותר להוסיף לתוך החומץ אף אם כוונתו להרבות החומץ, דרוקא ביין ושאר
משקים שנוסב לחומץ שייך מעבד משום שהם נהפכים גם לחומץ, אבל מים הוא רק תערובת מים ומותר
אף כשכוונתו להרבות בכמות החומץ. כח. לדעת הרמב"ם איסור הכיבוש הוא מדברי סופרים מפני
שנראה כמבשל, ולדעת רש"י הוא משום שנראה כמעבד (שו"ע הרכ ס"ג). כט. דעת המג"א הובאה
שם בשו"ע הרכ. ל. שם כמ"ב סק"א. לא. שם כסק"ט. לב. פשוט להמכור לציל. יש סוברים

מליחת בשר

ט. אסור למלוח בשר כדי להוציא את דמו ולהכשירו לאכילה, או כדי למנוע את קלקולו על ידי שימורו במלח, כיון שדומה למעבד (דג).

מקורות והערות

שאף בפסח שחל בימות החול צריך להכין את מי המלח בשינוי (חיי אדם כלל קל ס"ט). קיצור שו"ע סימן קיח). לג. מ"ב שם סקב"א. אין להדיח בשר בשבת כדי שיוכל למולחו לאחר השבת, משום שניכר שעושה לצורך חול, אבל אם חל יום השלישי לשחיטתו בשבת ושכח למולחו או להדיחו מבעוד יום, אם אין במקום נכרי שיוכל להדיחו - מותר לישראל לעשות כן, כדי שלא יאסר הבשר לבישול, ואם הבשר מונח בכלי, מוטב שירחץ ידיו מעל לכלי עד שהבשר יהיה שרוי במים (סימן שכ"א מ"ב ס"ק כא, ששי"ב פ"א סעיף ה').

פרק לג

מלאכה כט - הממחק

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. ממחק

א. העברת שער או צמר מן העור. ב-ג. הורדת בוך מהנעל בעזרת סכין או ברזל.
ד. הסרת בוך שהתייבש. ה. צחצוח כלי כסף ונחושת. ז. שפשוף כלי מתכת.

ב. ממרח

א. ממרח זפת או שעה. ב. החלקת דבר על ידי מריחת שמן או משחה. צחצוח נעלים והברקתן.

ג. מריחת משחה על גוף האדם

א. החלקת משחה על גבי תחבושת. ב. נתינת רטיה על המכה. ג-ה. מריחת משחה על הגוף. ו. מריחת משחה נוזלית. ז. מריחת חומר נוזלי כדי להרחיק חרקים מעליו.
ח. משיחת תינוק במשחה או בשמן. ט. שימוש בסבון. י. צחצוח שיניים.

ד. ממרח במאכלים

א-ב. מריחת ממרחים על לחם. ג. החלקת מאכל כדי ליפותו.

הקדמה

הגדרת המלאכה: החלקת עור בעלי חיים, כדי להכינו לשימוש.

במשכן: החליקו את עורות האילים והתחשים ע"י הסרת השערות והצמר שעליהם.

שיעורה: החלקת פיסת עור שמספיקה לעשות קמיע (א). (שיעור זה הוא לחיוב חטאת, אבל איסור מן התורה יש אף בפחות משיעור זה).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"א מהלכות שבת ה"ה.

האב:

המעביר שער או צמר מעל עור של בהמה אחר מיתתה, עד שמחליק פני העור (ב).

תולדותיו:

- א. מריטת נוצה מן האברה (כנף העוף) (ג).
- ב. ממרח שעור, זפת, חלב ושאר דברים המתמרחים על דבר כלשהו כדי להחליקו (ד).
- ג. משפשף כלים כדי להחליקם ולצחצחם (ה). (ראה לקמן סימן א' סעיפים ה-ו).

איסורים דרבנן:

- א. אסרו חכמים לסתום נקב של חבית בשעור, שמא ימרח את השעור על הנקב ויחליק פניה (ו).
- ב. אסרו חכמים לחבוש תחבושת שיש עליה משחה על פצע, משום שחששו שמא לא תהיה המשחה מרוחה היטב ע"ג התחבושת, ויבוא למרחה בשבת (ז).

א. ממחק

ממחק בעורות

- א. המעביר שער או צמר מעל עור של בהמה אחר מיתתה, עד שמחליק פני העור - הרי זה ממחק, ואסור מן התורה (ח).
- ב. אסור לגרד נעליים בסכין או בברזל חד, מפני שקולף את העור וממחקו (ט).
- ג. לפיכך אסור להסיר בוע שנדבק בסוליות הנעליים בסכין או בברזל חד, משום איסור "ממחק", שהרי קולף את העור (או הגומי י"ח) וממחקו (יא). אבל מותר לקנח את הנעליים על מחצלת קש, אם אין הטיט יבש. וכן מותר להסיר את הבוע בעזרת חפץ שאינו חד (ואינו מוקצה) (יב).

מקורות והערות

ב. שם. ג. שם ה"ו, ויעוין כפירוש קרמון ממזרים (מהדורות שבת פרגל) המבאר ש"אברה" הוא קנה הנוצה ו"נוצה" הוא השער שעל הקנה. ד. שם. ה. שבת ג. וברש"י שם ב"ה חוץ מכלי כסף. סימן שכנ ט"ט. ו. סימן שיד ס"א במ"ב ס"ק מו. ז. סימן שכת סכ"ה במ"ב סקפ"א. ח. רמב"ם פ"א היה. ט. סימן שב ס"ח. י. שש"כ פט"ו הערה קלג. יא. סימן שב ס"ח. יב. שש"כ פט"ו סל"ט-מ. וכן מותר לקנח את הנעליים בברזל חד, אם אינו מקנחם בחזקה - שם.

פרק לג - הממחק _____ דיג

ד. אם נתייבש הבוץ שעל גבי הנעליים - אין להסירו, לא בכלי ולא ביד, שכן האדמה היבשה תתפורר, ויהא בזה משום איסור טחינה (יג).

צחצוח כלי כסף

ה. אסור לצחצח כלי כסף, מפני שממחק את הכסף (יד).

ו. יש שהחמירו ואסרו לשפשף כלי מתכת בצמר פלדה, מפני שממחק את הכלים ומצהירם (טו).

ב. ממרח

א. הממרח זפת או שעווה וכדו' - חייב משום תולדת ממחק (טז).

צחצוח נעליים

ב. אסור למשוך נעליים במשחה (יז), ואסור להבריכן במברשת או במטלית אף ללא משחה (יח). אבל מותר להסיר ביד או במטלית, אבק מעל הנעליים, ויזהר לעשות זאת ביד רכה כדי שלא להבריכן (יט).

ג. מריחת משחה בשבת

א. אסור להחליק משחה על גבי תחבושת, (אף לחולה אם אין בו סכנה) משום איסור ממרח (כ).

ב. חז"ל גזרו שלא להניח תחבושת שיש עליה משחה על פצע, אפילו הוכנה מבעוד יום (כ*), משום שחששו, שמא לא תהיה המשחה מרוחה יפה על התחבושת, ויבוא למורחה בשבת (כא). אמנם מותר ליתן תחבושת שמשוחה

מקורות והערות

יג. סימן שב סי'. יד. סימן שכ ס"ט. איסור הצחצוח הוא לא רק במשחה אלא גם צחצוח במטלית המיוחדת לכך (שכה מצחצחים) כלא שום נוזל - אסור, כי עצם הצחצוח הוא האיסור - ששייב פי"ב סכ"ד. טו. ששייב פי"ב סכ"ד, ולמד זאת מהמ"כ בסימן שכ ס"ק לח שמבאר שם איסור שפשוף כלי כסף בגרויין. וכתב שם עוד שהמהרי"ל היה אוסר לשטוף את הזכוכית בשבולה שועל להצחירו ומה למד הגרש"י אויערבך זצ"ל (הובא בששייב שם) שצמר פלדה י"ל שממחק לכלים, וגם יתכן שצמר פלדה מצחיר את הכלים, ויעו"ש. ויעו"ש בשלמי יהודה פ"ט הערה ז בשם הגר"ב זילבר שליט"א, שמחיר בשאר כלים ורק בכלי כסף יש לאסור. ולכל הדיעות אסור להשתמש בצמר גפן רטוב, משום שהמים נסחטים ממנו. טז. רמב"ם פ"א ה"ו. יז. במשיחת נעליים יש גם איסור צובע כמ"ב בסימן שכ ס"ב סק"ב. יח. ששייב פט"ו טל"ז. יט. שם. ויעו"ש בהערה קל בשם הגרש"י אויערבך זצ"ל, שאם מצחצח את הנעליים אחר מריחת המשחה, אפילו אם מירח את המשחה מבעוד יום, אסור משום ממחק, כי הצחצוח נעשה מפני שמחליק יפה את המשחה וזה נורם להבריכה. כ. רמב"ם פ"א ה"ו. כ*. תחבושת, שהיתה על מכה, ונפלה ע"ג קרקע - אסור להחזירה (סימן שכ"ח סכ"ה מ"ב סקפ"א). ואם נפלה (במקום נקי) שלא ע"ג קרקע מותר לחזור ולחבושה, גם כשמשתה מרוחה עליה מלפני שכת. כא. סימן שכ סכ"ה-כו. איסור זה הוא גם באופן שאין כמריחת המשחה, משום איסור רפואה, כגון שהוא חולה שא"ב סכנה.

חיד משנת השבת

עליה משחה מבעוד יום, על גוף חולה שאין בו סכנה או על גבי פצע הגורם לכאב מרובה עד שנחלש כל גופו (כב).

ג. אסור למרוח משחה על הגוף משום איסור ממרח.

לפיכך אסור להשתמש בשבת בקרם ידים וכדו', וכן אסור לאשה למרוח משחה על פניה או על ידיה.

ד. אם יש צורך למרוח משחה (לצורך חולה שאין בו סכנה), יש להוציא את המשחה מן השפופרת ולתתה כמות שהיא על הפצע, בלא למורחה כלל (כג).

ה. כמו כן מותר לשים תחבושת על משחה שעל גוף החולה, אף על פי שעל ידי זה גמרחת המשחה שתחת התחבושת (כד).

ו. מותר לחולה שאין בו סכנה למרוח משחה נוזלית כדי לשכך הכאב, וימרח בידו או בעזרת חומר לא ספוגי (כה).

ז. חומר נוזל, שאינו משחה - מותר למורחו ביד על גוף האדם כדי להרחיק חרקים (יתושים) מעליו (כו).

ח. אסור למשוח תינוק במשחה כלשהי (כז) (ראה בהערה (כח)). אמנם מותר לסוך את התינוק בשמן, ואפילו אותם המקומות בגופו, שיש בהם גירוי עור מחמת חיתולים רטובים וכדו' (כט) (סיכה זו יש לעשות בידו ולא בצמר גפן, משום איסור סחיטה (ל).

ט. אסור להשתמש בסבון מוצק משום אסור "ממחק", ומשום איסור "נולד", שהרי הסבון נימוח ומשתנה מכמות שהיה, וזה כעין ריסוק קרח ושלג (ראה במלאכת הדש) (לא). אבל מותר להשתמש בסבון נוזלי (לב). (אך יש מחמירים גם בסבון נוזלי, ולדעתם יש לדללו במים (לג)).

מקורות והערות

כב. ש"כ פליג סייד בשם שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סימן טו פרק יד ס"ק א-ג. כג. שש"כ שם. כד. שם, ויש שהתירו למרוח משחה על גוף חולה שאין בו סכנה, באופן שכל המשחה נבלעת בגוף, כיון שאם הכוונה להבליע את המשחה בגוף, אין נחשב זה לממרח - שם בהערה נח. כה. קצה"ש סימן קלד בברה"ש סק"ז (עמ' נז). כו. קצה"ש סו"ס קלח (עמ' צט). כז. שש"כ פי"ד סכ"ז. כח. יעו"ץ בהערה כד, ובאופנים מסוימים כגון במקום צר גדול יש שסמכו להקל בזה. כט. סימן שכו ס"א, שש"כ פי"ד הערה פג. ל. סימן שכ סט"ו מ"ב ס"ק מד, שש"כ פי"ד סכ"ח. לא. סימן שכו ס"י ברמ"א, מ"ב סק"ל, וע"ע בקצה"ש סימן קמו בברי השלחן סק"ב (עמ' נז), שו"ת יב"ע אומר חיד סימן כו. לב. שש"כ פי"ב ס"ז, קצה"ש ס"י קמו בברי השלחן סק"ב, אבל אסור להשתמש בדבר סמך כגון משחה לרחיצת כלים, משום איסור ממרח. לג. שו"ת אג"מ ח"א ס"י קיג, וסברתו היא, שאף שאין בזה משום ממרח, מ"מ כיון שדומה לשמן עב, יש לאסור בכל הדומה לזה שש"כ פי"ד סל"ד, וכתב בשו"ת אז נדברו (ח"י ס"י טז) שאם מערב את מי הסבון במים יש להקל בזה, וטוב שיערבנו מערב שבת, ואם מערב בשבת לא יערכו בחוקה משום חשש נולד.

י. אין לצחצח שיניים בשבת במשחה, משום איסור ממרח (לד). ונוהגים שלא לצחצח את השיניים במברשת גם ללא משחה (לה).
מותר להדיח את הפה ב"מי פה" (ראה בהערה (לו)).

ד. ממרח במאכלים

א. אין איסור ממחק במאכלים, לפיכך מותר למרוח מרגרינה או חמאה על פרוסת לחם, כיון שאין הכוונה להחליק את פני הלחם אלא שכל הפרוסה תהיה מרוחה (לז). אבל דבר שאי אפשר לאכלו בלי מירוח - אסור למרוחו מדרבנן (לח).

ב. אסור למרוח דברי מאכל שלא לשם מאכל, כגון למרוח מרגרינה או חמאה על השפתיים או על כוייה (לט).

ג. ראוי להחמיר שלא להחליק מאכל שנוהגים ליפותו, כגון תפוחי אדמה או מאכל ביצים ובצל (מ).

מקורות והערות

לד. ש"כ פי"ד הערה מח. צה. לח. שם, ויעזיין בשו"ת נשמת השבת סימנים רעז-ה שביאר באריכות בזה. לו. סימן שכח במ"ב ס"ק קטז. אך משום חשש מוליד ריחא ראוי שלא לתת את מי הפה בתוך מים בשבת. ויכול לתת תחילה את מי הפה בפיו (או ליחנם בכוס ולהוסיף עליהם מים). ויש שהתירו לערבב את מי הפה אף בשבת - ש"כ פי"ד סל"ו. לו. סימן שכא מ"ב סקפ"ב. לח. שם בדמ"א ובמ"ב סקפ"א. לט. שם סי"ט ד"ה תע"ב, ש"כ פי"א הערה קל. מ. רמ"א שם סי"ט, ביה"ל ר"ה במאכל, קצו"ה סימן קמז ס"ה, ושם בבדי השלחן סק"א י"ב.

פרק לד מלאכה ל - המשרטט

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו.

דיני המלאכה

א. שרטוט האסור בשבת. ב. שרטוט המותר בשבת.

הקדמה

הגדרת המלאכה: ציון סימנים על קלף או נייר כדי לכתוב עליהם ישר, או כדי לחתוך אותם על פי סימנים אלה.

במשכן: שרטוטו על הקרשים כדי לכתוב עליהם.

שיעורה: המשרטט כדי לכתוב שתי אותיות - חייב. (אמנם גם בפחות משיעור זה יש איסור תורה.)

האב:

המשרטט קו ישר כדי לכתוב תחת אותו השרטוט (א).

תולדתו:

המשרטט לצורך חיתוך ולא לצורך כתיבה. לדוגמא: כאשר הנגר מסמן קו על הקרש אותו הוא מעונין לחתוך בקו ישר הרי זו תולדת משרטט (ג). ויש הסוברים ששרטוט לצורך חיתוך הוא אב המלאכה (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"א הי"ו, וע"ע ברש"י שבת עה: שמפרש משרטט כדי לחתוך יפה. ב. שם. ג. דעת רש"י (שבת עה.) שאב המלאכה הוא שרטוט לפני חיתוך עורות וכדו', כדי שהחיתוך יהיה לאחר מכן ע"פ הסימון (ועיין כמ"ב סימן שמ סקכ"ב).

דיני המלאכה

א. אסור לסמן שום דבר במסמר וכדו' או בהעברת קו בסרגל, כדי לכתוב על הסימון או כדי לחתוך דבר לפי הסימון (ד).

ב. אמנם מותר לסמן קווים בעוגה, בקליפת תפוז וכדו', בעזרת סכין, כדי לדייק בשעת פריסת המאכל, לפי שאין איסור משרטט באוכלין, כשהשרטוט הוא לצורך מאכל אדם (ה).

פרק לה

מלאכה לא - המחלתך

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסור דרבנן.

דיני המלאכה

א. חיתוך דבר לפי מידה. ב. חידוד פקק כדי להתקינו לשימוש. ג. מחתך באוכלין.

הקדמה

הגדרת המלאכה: חיתוך דבר כלשהו לפי מידה או לפי צורה מסויימת.

במשכן: חתכו את עורות האילים והתחשים במדה מסויימת, כדי לפורסם לאהל על המשכן.

שיעורה: החותך את העור כדי לעשות קמיע, חייב. (אמנם גם בפחות משיעור זה יש איסור מן התורה) (א).

האב:

המחתך עור לפי מידה, חייב.

תולדותיו:

א. **הקוטם דבר כלשהו בידו** (דברים שרגילים לחתוך ביד), ומקפיד על מידתו (ב).

ב. **החותך דבר כלשהו** (כגון עץ, מתכת, נייר, או זכוכית) **בכלי**, ומקפיד על מידתו (ג*).

איסור דרבנן

המחתך ביד, דבר שרגילים לחתכו בכלי - פטור, אבל מדרבנן אסור לעשות כן (ג).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"א ה"ז. ב. שם. ב*. שם. ג. סימן שכב מ"ב סק"ח אות ג, ביה"ל ד"ה אחד.

דיני המלאכה

א. אסור מן התורה לחתוך דבר לפי מידה מסויימת. לדוגמא: אין לחתוך עור או נייר לפי גודל מסויים הרצוי לחותך (ד). ואם אינו מקפיד על מידה מסויימת - אסור מדרבנן (אך אם עושה זאת לצורך כלשהו, חייב מן התורה משום "קורע" (ה) כפי שהתבאר בפרק כ"ח סעיף ז).

וכן אסור לקרוע נייר במקום הניקוב המיועד לקריעה (פרפורציה). לדוגמא: אין לקרוע נייר טואלט במקום הניקוב, משום איסור "מחתך" (ו). (אם אין קורע את הנייר במקום הניקוב, אסור משום מלאכת קורע, כפי שהתבאר בפרק כח סעיף ז).

ב. כמו כן אסור לחדד פקק כדי להתאימו לסתימת פתח הבקבוק, והעושה זאת בשבת, חייב משום מחתך. (וכן יש בזה לפעמים משום איסור מכה בפטיש) (ז).

מחתך באוכלין

ג. אין איסור מחתך באוכלין, (ואפילו בדבר הראוי למאכל בהמה), ומותר אפילו חיתוך שלא לצורך אכילה, כגון: מותר לחתוך תבן כדי להוציא בו את שירי המזון שבין השיניים (ח).

לפיכך מותר לחתוך כל מיני אוכלין בשווה, לפי מידה מסויימת הרצויה לחותך, ובלבד שלא יחתוך דק דק, כפי שנתבאר בפרק יא סימן ג' (ט).

מקורות והערות

ד. רמב"ם פ"א ה"ז. ה. סימן שמ ס"ג-יד, ויעו"ש בביה"ל ד"ה אין שוברין. ו. שש"כ פכ"ג סט"ו, שו"ת חלקת יעקב (ח"ג סימן קכ"ג) שו"ת אור לציון (ח"ב), וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן קטו) שנכתב א"י כזה איסור מחתך מן התורה, כיון שכבר נעשה השיעור והמידה לפני קריעתו. ז. ברית עולם מלאכת מחתך. הסרת לשונית מפחיות שתיה - להשיטות המתירין פתיחת קופסאות בשבת, מותר גם לפתוח ולהסיר הלשונית מפחיות שתיה, ואין לאסור משום מחתך, מכיון שאין לו כל כוונה של שימוש בחלקי הקופסא לפי מידה מסויימת, וכל הסימון הוא רק להקל על פתיחתה (רעת הגרש"ו אורעבאך זצ"ל הובאה במוריה ניסן תשנ"ב), וע"ע בשו"ת אור לציון סימן כו מש"כ בזה, ודעת הגר"ש אלישיב (הובאה במאור השבת ח"ב עמ' תקנ"א) לאסור בזה. ח. ח"י אדם כלל לו, ס"ג, הביאו המ"ב סימן שכ"ב ס"ק יב, וע"ע בספר פני שבת עמ' קעה שהוכיח מכמה אחרונים שלכתחילה יאוי להחמיר בזה. ט. אולם אסור לחתוך מאכל כדי לתקן בו כלי, כגון אסור לחתוך לפת כדי לסתום בו נקב כלי. ואיסורו הוא משום מכה בפטיש ומשום מחתך כמ"ב בחיי אדם כלל לו, ס"ג.

פרק לו

מלאכה לב - הכותב

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותו, איסורים דרבנן, גזירות חז"ל.

א. דיני כתיבה

א-ג. התנאים לאיסור כתיבה מן התורה (מתקיימת, ביד ימין). ג. איסור מדרבנן בהעדר התנאים הנ"ל. ד. כתיבה שאינה ניכרת. ה-ז. כתיבה בימין. ז-ח. כתיבה במכונת כתיבה וצילום. ט-יא. חיבור אותיות, קירוב אותיות, הרכבת פזל שחלקיו מהודקים זה בזה. יב-יד. השלמת אותיות.

ב. מקח וממכר

א. איסור מכירה, קניה ושכירות בשבת. ב-ג. לקיחת אוכל מחנות בשבת. ד. פתיחת חנות בקביעות בשבת. ה-ו. מתנה בשבת.

ג. מדידה ושקילה

א-ב. הגדרת האיסור. ג. שקילה לצורך מצוה.

הקדמה

הגדרת המלאכה: כתיבת אותיות.

במשכן: כתבו אותיות על קרשי המשכן כדי לדעת את מיקומו המדויק של כל קרש (א).

שיעורה: כתיבת שתי אותיות (שיעור זה הוא רק לחיבו חטאת, אבל איסור מן התורה יש אף בפחות מזה) (ב).

מקורות והערות

א. שבת ע"ג ר"ה כותב ומוחק. ב. כמ"ב סימן ש"מ סקכ"ב כתב, שכותב אות אחת דינו כחצי שיעור שאסור מה"ת. אמנם יעוין בלשון רבנו יוחנן נתיב יב ח"ד, שכתב: הכותב שתי אותיות בשתי העלמות אסור מ"דרבנן" ופסטר מחטאת, ואף שהכותב אות אחת "פסטר" אם ע"י אות זה השלים את

האב:

הכותב שתי אותיות.

תולדתו:

המצייר ציור (ג).

איסורים דרבנן:

- א. מן התורה איסור הכתיבה הוא רק אם כותב כתיבה המתקיימת, כלומר כתיבה בחומר מתקיים (דיו, צבע וכדו') ועל גבי דבר המתקיים (נייר, קרש וכדו'), אולם חז"ל אסרו לכתוב אפילו **כתיבה שאינה מתקיימת** (ד).
- ב. **כתב על גבי כתב** - היו אותיות כתובות בדיו, אסור לעבור עליהן פעם נוספת בדיו (ה).
- ג. **כתיבה ביד שמאל** (למי שאינו איטר) או כלאחר יד (כלומר שהקולמוס אחוז באצבעותיו כלפי גב ידו) - אסורה מדרבנן (ו).

גזירות חז"ל:

- חז"ל אסרו על הדברים המפורטים להלן שלא יעסקו בהם בשבת, פן יבואו על ידי העיסוק בהם לידי כתיבה או מחיקה:
- א. **אסור למכור או לקנות** לפי שרגילים לכתוב את עניני המסחר, ועלולים לשכוח ולכתוב בשבת (ז). ויש אומרים שטעם האיסור הוא משום "ממצוא חפצך" (ישעיהו נח), כלומר כל התעסקות בדברי חול - אפילו אין בהתעסקות כל איסור מחמת עצמה - אסורה בשבת (ח).
 - ב. **אסור לתת מתנה משום** שדומה הדבר למקח וממכר שנאסר בשבת, (כפי שנתבאר בסעיף הקודם) (ט).
 - ג. **אסור ללוות או להלוות** חפץ כלשהו (כגון חבילת סוכר), הואיל ורגילים לכתוב את סכום ההלוואה לזכרון. אולם לשאול ולהשאל מותר (י),

מקורות והערות

הספר חייב - רמב"ם פ"א ה"ט. ג. רמב"ם פ"א הי"ז ועין בביה"ל סימן שם ס"ד ד"ה במשקין (דף קצא), שדייק מלשון הרמב"ם ה"רושם" רשמים וצורות, שאין חיוב "כותב" אלא על שירטוט הציור, ואילו המצייר הרי הוא צובע ע"ש. ד. שם ה"טז, מ"ב שם סימן שם סק"ב אות א'. בהגדרת "כתב המתקיים" ראה בשו"ת מנח"י ח"ז סימן יג, שו"ת מנחת שלמה סימן צא סק"א, ביה"ל סימן שם ס"ד ד"ה במשקין, ושעה"צ סימן שג ס"ק סח בביאור מחלוקת רש"י והרמב"ם. וע"ע בספר מגילת ספר סימן יח. ה. מ"ב שם אות ג'. ו. מ"ב שם אות ז'. ז. רמב"ם פכ"ג הי"ב. ח. רש"י כיצה לו, בפירוש הראשון. ט. סימן שו מ"ב סק"ג. י. רמב"ם פכ"ג הי"ב, ההבדל בין הלואה והשאלה הוא, שבהלוואה אין הלווה מחזיר את הדבר עצמו, כגון אם לזה כסף הוא משתמש בו, ואילו בהשאלה מחזיר השראל את החפץ עצמו. המלווה לחבירו סתם אינו רשאי לתבוע את החזרת ההלוואה לפני שעברו ל' יום, שהרי הכסף (או

רכב _____ משנת השבת

(ראה בהערות). וכן מותר ללוות אם עושים זאת בלשון השאלה כגון שמבקש "השאלני חבילת סוכר".

השואל חפץ מחבירו לא יאמר לו "הלוני חפץ פלוני" שיש במשמעותו לשון הלוואה לזמן מרובה, אלא יאמר לו "השאלני חפץ פלוני" (*).

ד. חז"ל אסרו לדון בבית דין, שמא יבואו לכתוב את הטענות או את פסק הדין (יא).

ה. אסרו חכמים למדוד או לשקול בכלי מדידה, מפני שזוהי דרך מקח וממכר האסורים בשבת. ויש סוברים שהאיסור הוא משום "עובדין דחול" (נראה כמלאכת חול) (יב). אולם מדידה לצורך מצוה, כגון מדידת כוס הקידוש, לדעת אם יש בה שיעור רביעית - מותרת (יג).

ו. אסור לעשות הגרלה בשבת משום שדומה הדבר למקח וממכר (יד).

ז. אסרו חכמים לערוך חשבונות בשבת, גזירה שמא יכתוב (טו). אך מותר לחשב חשבונות של מצוה או חשבונות בעניינים שעברו, ואין בהם כל תועלת (טז).

א. דיני כתיבה בשבת

א. אסור מן התורה לכתוב שום אות, מספר או צורה, בכל כתב ובכל לשון יחי.

כתיבה מתקיימת

ב. מן התורה אסורה רק כתיבה המתקיימת.

מקורות והערות

הפן אחר שלווה) אינו ביד הלווה, ואילו משאל ראוי להכניע את החזרת החפץ מיד. לכן בהלוואה יש חשש שהמלווה יכתוב לעצמו לזכרון "כך וכך הלויני לפלוני" ואילו כשאלה, התנורת בעין, שאפשר להוכיחה מיד, אין חשש שכחה ואין חשש כתיבה. (סימן שז ס"א, שר"ע הרב שם ס"ח). ** סימן שז ס"א. יא. רמב"ם פ"ג הי"ד, סימן שלט ס"ד. במקרים מסוימים מותר לקדש אשה בשבת כמב' במ"ב שם דק"ט. יב. רמב"ם פ"ג הי"ב-ה"ג, ויעוין סימן שז במ"ב ס"ק לד, דהאיסור הוא משום עובדא דחול. יג. סימן שז ס"ז. יד. רמב"ם פ"ג הי"ז, סימן שכב ס"ו. ובמ"ב סק"ד, והנה שם בבאור הלכה ד"ה כיון שמקפידין מבואר טעם נוסף דהיישיון שמא יבואו לירי מדידה ושקילה. טו. סימן שז ס"ז. טז. שם, במ"ב ס"ק כו. ויעו"ש במ"ב בהבנת המ"מ ברמב"ם שיש למנוע מלכתוב בשבת בחשבונות שעברו ואין כל צורך בהם מצד שיחה בטלה. שאין שיחה בטלה ראוי ליראי חטא, וגם בביאורי הש"ל כתב שאפילו בחול אינו ראוי כ"כ לת"ח, דהוי כמושכ לצים ומבטל בהן לימודו. וכן חשבונות של מצוה מותר ג"כ לעשות, שם במ"ב ס"ק כח. יז. רמב"ם פ"א הי"י, ויעין סימן שז ס"א ברמ"א, שהבא את דעת האור ורוע, שהכותב בכתב שלהם (שלא בכתב אשורי או יווני) אסור מדרבנן, והבית"ל ד"ה בכתב שלהם האריך לדחות שזה דעת יחידאה ואין לפסוק כך. (יש לבדוק אם אפשר לצרף דעת האו"ז במקום שבלא צירוף זה לא היינו מקילים. שבפשוט דעת האו"ז תמוהה, דמדוע ד"ו לא יהא לכה"פ הולדה, אלא במקום שיש כמה צירופים שמתחם ראוי להקל יש לצרף גם את האו"ז, וכן במקום של צירוף עדיף לכתוב בלועזית כדי למעט באיסור עכ"פ לדעת דו"ק. ובשר"י יביע אומר [ח"ג סימן

כתיבה המתקיימת היא:

- א. הדבר שכותבים עליו מתקיים, כגון נייר, קלף, וכדו', אבל כתיבה על דבר שאינו מתקיים, כגון על עלי ירקות - אסורה רק מדרבנן (יח).
- ב. הדבר שכותבים בו מתקיים, כגון: דיו, צבע. אבל כתיבה בדבר שאין רישומו מתקיים, כגון: משקים ומי פירות - אסורה רק מדרבנן (יט).
- ג. חכמים אסרו גם כתיבה שאינה מתקיימת, לפיכך צריך ליזהר שלא לכתוב ולא לצייר באצבע במשקים על השלחן, וכן לא לרשום אותיות או ציורים על חלון זכוכית שעלו בו אדים מן הקור (כ).

כתיבה שאינה ניכרת

- ד. איסור כתיבה חל דוקא אם הכתב ניכר ואפילו אינו מתקיים, אבל אם הכתב אינו ניכר - מותר. לכן מותר לכתוב אותיות באויר או בידים על שלחן נגוב, כיון שלא ניכר בהם שום כתב (כא).

כתיבה בימין

- ה. מן התורה אין חייבים אלא על כתיבה ביד ימין (כשאינו איטר), אבל כתיבה ביד שמאל, בגב היד (כלומר, אחוז את העט באצבעותיו והופך את ידו וכותב), ברגל, בפה או במרפק - אסורה מדברי סופרים בלבד, מפני שאין זו דרך כתיבה (כב).
- ו. איטר יד שכתב בידו השמאלית חייב, אבל אם כותב בידו הימנית אסור מדברי סופרים בלבד, מפני שהיא לו כיד שמאל של כל אדם (כג). השולט בשתי ידיו בשווה וכתב בימינו או בשמאלו - חייב (כד).

כתיבה במכונת כתיבה וצילום

- ז. כתיבה במכונת כתיבה - אסורה מן התורה משום "כותב" (כה).
- ח. אסור לצלם במצלמה (אפילו ללא מנגנון חשמלי) או במכונת צילום מסמכים וכדומה (כה*).

מקורות והערות

כגן צידד שבמקום שיש סניפים נוספים אפשר לצרף זה במקום הצורך להקל. יח. מ"ב סימן שמ ס"ק כב אות א'. יט. סימן שמ ס"ד, מ"ב סק"כ. כ. שם ואם כתב אותיות על דבר קרוש כגון דם וחלב שנקדש, כתב המ"ב בסק"כ שמוכא בתוספתא דחייב, ויעו"ש בשעה"צ סק"ב. כא. סימן שמ ס"ד. כב. מ"ב סימן שמ סק"כ אות ז'. כג. שם. כד. שם. כה. לדעת הט"ו (יורד סימן רעא סק"ח) כתיבה ברפוס נחשבת ככתיבה ממש, ואף לדעת הרמ"א שכתובה ברפוס פסולה בס"ת שבעינן שם כתיבה ממש, י"ל שיוורה לענין שבת שתייב. לענין כתיבה במכונת כתיבה ביד שמאל, נראה שחייב משום כותב, כפי שדוּשם חייב ביד שמאל. כתיבה במחשב לדעת הרב ואזנר שליט"א (שו"ת שבט הלוי ח"ו, לו). אסורה מן התורה משום כותב (וכן דין לאסור משום בונה), ויעו"ש מש"כ באריכות בענין זה. כה*. רבות דנו האחרונים אם צילום הוא איסור מה"ת, ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ת"ג סימן כ') שביאר באריכות בזה, ובמצלמה עם פלש (מבוק) יש גם איסור הבערה של סגירת מעגל תשמלי והבזק האור. כו. לענין פיתוח סרט צילם יעוין בירושלמי (פ"י"ב דשבת ה"ד בפני משה שם) שנראה שסבר שאסור

חיבור אותיות

ט. מותר לקרב אותיות כתובות זו לזו כדי ליצור מהן מלה שלימה, אבל אסור לחברן למלה שלימה, אפילו במחט או בסיכה (כו). לדוגמא: מותר לשחק במשחקי אותיות וציורים שבהם מניחים אותיות ומצרפים אותם למלה שלמה. אבל אסור לקבוע את המלה או את התמונה במסגרת (כח).

י. וכן אסור להרכיב תמונות וציורים (משחק פזל) שחלקיהם מתחברים ומתהדקים זה בזה (כט). (אם אין החלקים מתחברים ומתהדקים זה בזה - ראה להלן סעיף יב).

יא. משחק "חמש עשרה", העשוי מלוח שקבועים בו חמשה עשר מרובעים, המסומנים בספרות ומשולבים זה בזה, אבל ניתנים להזזה בתוך הלוח שקבועים בו - מותר לשחק בו בשבת (ל).

השלמת אותיות

יב. חמור דינה של יצירת אות מחלקים, מאשר יצירת מלה מאותיות מוכנות.

ובעוד שמותר ליצור מלה ע"י קירוב אותיות (ללא חיבורן), אסור ליצור אות אחת מכמה חלקים או ליצור מכמה חלקים ציור אחד, ע"י קירוב החלקים, אף שאינו מחברם (לא). אמנם, יש שהתירו יצירת אות או ציור ע"י קירוב החלקים ללא חיבור (לב). אך ראוי להמנע מכך (לד).

יג. ספר שבחודי דפיו כתובות אותיות, נחלקו הפוסקים האם מותר לפתחו ולסגרו בשבת. לפיכך אין לכתוב על חודי ספרים שום אותיות או ציורים.

יד. סברת האוסרים לפתוח או לסגור ספר כזה שכתוב על חודי דפיו היא,

מקורות והערות

מה"ח, שכתב שם על בני המזרח שהם חכמים, וכשאחד רוצה לשלוח לחברו דבר סתר, כותב במי מילין על נייר חלק וחבירו שופך על הנייר דיו שאין בו עפצים והוא נקלט במקום הכתב וניכר הכתב (ויעוין בפמ"ג סימן שמ משב"ז סק"ג, וע"ע בירושלמי גיטין פ"ב ה"ג ושו"ת אבני"ז או"ח סימן רג וע"ע). כז. סימן שמ מ"ב ס"ק כב אות ח. כת. שהרי ע"י חיבורם במסגרת הרי הוא כמחבר אותיות כבגד בסיכות ובמחטים. כט. שש"כ פס"ז סכ"ג בשם הגרש"ז איערבך זצ"ל, וע"ע מה שכתוב בספר שבתותי חשמורי עמ' קסט בענין זה. ל. שם סכ"ד. לא. ראה הערה לג. לב. שם. לג. בספר מגילה ספר עמ' קכח מבאר באריכות, שכאן יש יותר סכרא להחמיר מפתחת ספר אשר על חודי הדפים כתובות אותיות, משום שהספר עשוי להפתח ולהסגר תמיד והוי כדלת הנפתח ונסגר תדיר (שאין בו משום בנין וסתירה), משא"כ במשחקי אותיות שבהם מניחים חלקי אותיות ומצרפים אותם לאות שלמה י"ל שאסור ככה"ג. לענין עשית פזל בשבת (באופן שאין מהרקס בתווק, שהרי אם מהרקס בחזק כבד נתבאר בסעיף י שיש לאסור בזה) האריכו האחרונים בזה, בספר שלמי יהודה (פ"ה ס"ג) כתב בשם הגר"ש אלישיב להתמיד בזה, וכן כתב בשו"ת מחזה אליהו (סימן סט) לאסור. אמנם בשש"כ פרק טו סעיף כג התיר בשאלה זו. (ויש שהוכיחו שדעת האג"מ להתיר בזה, ויעוין בשו"ת אג"מ (ח"א סימן קלה) שדן רק בענין קירוב אותיות שלמות ולא בקירוב חצאי אותיות), ונראה שעכ"פ לילדים קטנים נראה שיש מקום להקל בזה.

שבסגירת הספר נוצרות אותיות שלמות מחלקים [=כותב] ואילו בפתיחתו מפורקת כל אות לחלקים [=מוחק] (דז).

סברת המתירים היא שהרי אין המשתמש בספר מתכוון כלל לכתיבה ומחיקה, וגם משום שהכתיבה או המחיקה נעשים כלאחר יד (דח).

לפיכך ראוי להחמיר לכתחלה שלא להשתמש בספר כזה, שכתוב או מצויר על חודי דפיו. אולם אם אין לו ספר אחר, יש לסמוך על המקילים (דו).

ב. מקח וממכר בשבת

א. אסור למכור, לקנות, לשכור או להשכיר בשבת, כיון שפעולות אלו מצריכות כתיבה בדרך כלל, ויש לחשוש שישכחו ויכתבו בשבת (דז). ויש אומרים שאיסור זה נלמד מהפסוק "ממצוא חפצך", שאסור לאדם להתעסק בשבת בצרכי חול (דח).

ב. מותר לקחת מבעל חנות בשבת, מאכל לצורך שבת, בתנאי שלא יזכירו לשון מכירה וקניה, אלא יאמרו "תן לי"... (דט).

ג. כמו כן לא יזכירו שם דמים (כלומר, אין לומר "תן לי פירות במחיר כך וכך") (מ) ולא יזכירו שם מידה (כלומר, אין לומר "תן לי ק"ג תפוחים"). (מא)

פתיחת חנות בשבת

ד. האיסור מדרבנן על מקח וממכר בשבת הוא כשעושה זאת באקראי, אולם הפותח חנותו בקביעות בשבת - אף שלא עשה מלאכה מן התורה - כתבו הפוסקים שמבטל הוא מצות עשה "וביום השביעי תשובת" (שמות כג, יב) (מב).

מתנה

ה. אסור לתת מתנה (משום שדומה הדבר למקח וממכר), אלא אם כן יש בה צורך שבת, כגון דבר מאכל או משתה, או צורך מצות היום. כגון הנותר

מקורות והערות

לד. לבוש סימן שמ אסור. וכפי שהסביר בשו"ע הרב ס"ד, ראף שאינו מתכוין לכך מ"ס פס"ד הוי ובי"ה באב"ג סימן ר"י וכברי השלחן אות ד' כתב דלהמתמירין יש להשמר אפילו בצידודים ולא דוקא באותיות. וכן מסקנת המג"א שם סק"ו. לה. דמ"א בתשובותיו סימן קיט, וכן נראה דעת שו"ע הרב בס"ד, ויעוין בסימן שמ כט"ו ס"ק ב' שביאר באריכות בזה. לו. סימן שמ מ"ב סק"ז. לז. רמב"ם פכ"ג הי"ב. לח. ביצה לו. ברש"י שם. לט. סימן שכג ס"א מ"ב סק"א. מ. שם מ"ב סק"ט. אמנם יש מקרים שמותר לומר סכום דמים: היכי שרוצה לציין לחנוני את המין שרוצה לקבל ממנו, ומבקש ממנו מצוך לפי המחיר המסוים (מ"ב ס"ק יז) אולם זה דוקא בדבר שמתירו ידוע וכפי משי"ב ברמ"א שם. מא. שם ס"ד, ויעוין שם שיש אופנים שמותר להזכיר מידה. מב. חת"ס בתשובות חו"מ סימן קצה, והביא ראיה לדבריו מדברי הרמב"ן (ויקרא כג, כד), שאיסור מקח וממכר בחנות כדרך חול הוא מן התורה. ומכאן הוסיפו, שמקח וממכר ארעי אסור בשבת (וע"ע רש"י ביצה כז: ודו"ק).

רכו _____ משנת השבת

אתרוג או לולב במתנה לחבירו ביום טוב ראשון של סוכות, כדי שהלה יוכל לקיים את המצוה בהם (מכ*).

ו. הרוצה לתת בשבת מתנה לחתן או לבר מצוה, יקנה לו אותה על ידי אחר מבעוד יום (מג). אופן ההקנאה: אדם זה מגביה את החפץ טפח (לפחות) ומתכוון לזכות בו עבור מקבל המתנה. ראוי לכתחילה שאדם זה לא יהיה מבני ביתו הסמוכים על שולחנו של נותן המתנה (מד).

המקבל מתנה בשבת, שלא הוקנתה לו מבעוד יום, יתכוון שלא לזכות בה עד לאחר צאת השבת (מה).

ג. איסור מדידה ומשקל

א. אסרו חכמים למדוד ולשקול בשבת, מפני שזוהי דרך מקח וממכר האסורים בשבת. טעם נוסף לאיסור המדידה הוא משום עובדין דחול (= נראה כמעשה חול) (מז).

ב. אסור לאדם להישקל או לשקול אחרים במאזנים (מז). וכן אסור לאדם למדוד את גובהו (מח).

ג. שקילה לצורך מצוה

מדידה או שקילה לצורך מצוה - מותרת, כגון:

א. מדידת כוס הקידוש, אם יש בה שיעור רביעית (מט).

ב. שקילת כזית של מצת מצוה שעליו לאכול בליל הסדר.

ג. מותר למדוד חום (במדחום רגיל - כספית) לחולה אף שאין בו סכנה, משום מצות "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" (דברים ד, טו) (ז).

מקורות והערות

מכ*. סימן שו במ"ב סקל"ג, סימן שכנ ס"ז מ"ב סקל"ד. מג. שש"כ פכ"ט סכ"ט. מד. סימן שסו ס"י. מה. שש"כ שם בשם שו"ת מהרי"א אסאד אר"ח סימן פג. מז. סימן שכנ ס"א, מ"ב סק"ר. מז. סימן שו ס"ז, שש"כ פי"ד סל"ז. מח. שם. מט. סימן שו ס"ז. ויעויין במגילת ספר (עמ' שצג) שמה שהתירו מדידה של מצוה הוא רק במדידות שלא שייך בהם גזירות מקח וממכר, כגון מדידת מקוה אם יש בו 40 סאה, אבל שקילת אוכל במאזנים או מדידה בכלי מדידה (שבונה יש איסור נוסף משום גזירה מו"מ) אסור אף במקום מצוה, וצ"ע. ג. שם, שש"כ פ"מ ס"ב הערה ב. מד חום "גלאי חום" שהוא רצועת פלסטיק הבלוע בו אותיות שאינם ניכרים, ובשעה שמניחים אותו על מצת החולה מתגלים האותיות המראים אם יש לחולה חום. יש סוברים שהוי כותב, וכשמסלקו מהמצח - הוא נחשב ל"כוחק" (ואף שאינו מחקיים יש איסור מדרבנן) - שו"ת מנח"י ח"ו סי' כב, אמנם יש הסוברים שכיון שהכתב מתגלה ע"י חום ואינו בר קיום, הוי תרי דרבנן, ויש להקל במקום חולי (כשאין לו מדחום רגיל או כשיש לו קושי להשתמש במדחום רגיל) - שו"ת צי"א ח"י"ד סי' ל, ויש כותבים שאם האותיות ניכרות לפני השימוש מותר להשתמש בו, וכן אם החום ניכר ע"י שינוי צבע בלבד ולא מופיעה כל צורת אות, ספרה

פרק לו - הכותב _____ רכז

ד. מותר לשקול תינוק בשבת, אם יש צורך לשקול אותו אחר כל ארוחה (נא).

מקורות והערות

או סימן אחר - מותר להשתמש בו (שש"כ פ"מ ס"ב). מד חום חשמלי (דגיטלי) יש לאסור את השימוש בו בשבת משום "כותב" והפעלת חשמל, ובמקום חולי - ישאל שאלת חכם. נא. שש"כ פל"ז סעיף ה.

פרק לז

מלאכה לג - המוחק

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. דיני המלאכה

א. מחיקת כתב כדי לכתוב במקומו. ב. מחיקה שהיא תיקון. ג. מחיקת כתב שאינו מתקיים. ד. מחיקה שלא לצורך כתיבה. ה. קריעת כתב. ו. גירוד שעה שעל גבי האותיות.

ב. מחיקה בדברי מאכל

א. חיתוך לחם במקום האותיות או שבירת ביצה במקום החותמת. ב. פתיחת שקיות מאכל ופחיות משקה במקום האותיות. ג-ד. חיתוך מאכלים שיש עליהם אותיות.

הקדמה

הגדרת המלאכה: מחיקת כתב כדי לכתוב במקום שנמחק (א).

במשכן: במשכן היו מוחקים אותיות, שנכתבו בטעות על הקרשים, כדי לכתוב במקומן אותיות אחרות (ב).

שיעורה: מחיקת כתב כדי לכתוב שתי אותיות במקומו (ג). (גם בפחות משיעור זה אסור מן התורה, אבל אין חייבים עליו חטאת).

האב:

מחיקת כתב המתקיים, כדי לכתוב שתי אותיות במקומו (ד).

מקורות והערות

א. רמב"ם פ"א ה"ט. ב. שבת ע"ה: וברא"ש שם. ג. רמב"ם שם. מן התורה חייב אם מהק שתי אותיות כדי לכתוב שתי אותיות במקומם, אכנס יעוץ בשו"ת אבני נור (או"ח סימן דט) ומגילה ספר וסימן יח) שיש סוברים שחייב מה"ת אף אם מוחק שתי אותיות כדי לכתוב אות אחת בלבד, כ"ז דברנו לענין חיוב אבל אסור מה"ת אף במוחק כדי לכתוב אות אחת מדין חצי שיעור האסור מה"ת, ואסור מה"ת אף אם תהיה הכתיבה ביום חול - פמ"ג סימן שם משב"ז סק"א. ד. שם.

תולדותיו:

- א. מחיקת ציור כדי לכתוב או לצייר במקומו (ה).
- ב. כתיבה בדיו שחור על דיו אדום - היו כתובות אותיות בדיו אדום, והעביר עליהם דיו שחור, עבר על תולדת מוחק, כי בפעולה זו מוחק את הכתב התחתון (ה*).

איסורים דרבנן:

- א. מחיקת כתב שאינו מתקיים אסורה מדרבנן (ו).
- ב. חז"ל אסרו למחוק אפילו שלא על מנת לכתוב במקום המוחק (ז).
- ג. אסור לקרוא בשטרי הדיוטות - כלומר אסור לקרוא שטרי חובות וחשבוניות וכדו', גזירה שמא ימחוק (ח), ויש סוברים, שטעם האיסור הוא משום "ממצוא חפצך" - התעסקות בצרכי חול אסורה בשבת (ח*).
- ד. חז"ל אסרו לקרוא ברשימת אורחים שהכין לסעודה המתקיימת בשבת, שכן יש לחוש, שיבוא להוסיף על הכתוב או למחוק מן הכתוב ברשימתו. כמו כן אסרו זאת חז"ל משום טעם נוסף, שמא יבוא לקרוא בשטרי הדיוטות (ט).

א. דיני המלאכה

מחיקה אסורה מן התורה

- א. אסור מן התורה למחוק בשבת כתב או טשטוש דיו וצבע כדי לכתוב במקום המוחק, אף אם הכתיבה תהיה ביום חול (י).
- ב. אסור למחוק שטר חוב שנפרע או אות מיותרת בספר תורה. מחיקה זו תיקון היא, ולכן חייב עליה, אעפ"י שמחק שלא כדי לכתוב (יא).

מחיקה אסורה מדרבנן

- ג. מדרבנן אסור למחוק כתב או צבע שנכתבו בדבר שאין רישומו

מקורות והערות

ה. רמב"ם פ"א ה"ז. ה*. רמב"ם שם ה"ז, וכן עובר ע"ז משום איסור "כוחב" כפי שנתבאר ברמב"ם שם. ו. סימן שמ"ב ס"ק כב. ז. סימן שמ"ב סק"ז. ח. סימן שז ס"ג, ס"ב ס"ק נא. ח*. הוא"ש בפסקיו (שבת פרק שואל סימן א) סובר שטעם האיסור הוא משום "ממצוא חפצך" (ישעיה נח, יג). ט. סימן שז מ"ב סקמ"ז. י. שבת עה, רמב"ם פ"א ה"ט, טוש"ע סימן שמ"ב ס"ק יג. יא. ביה"ל סימן ש"מ ס"ג ד"ה המוחק שהביא דעת הפמ"ג (אשל אברהם סימן ש"מ סק"ז) בזה והסכים שם ליבריו, ועיין בשו"ע הרב (שם ס"ד) שמשמע להדיא שאין חיוב אלא במחקן מקום לכתיבה. "אבל מוחק שלא ע"מ לכתוב לא היה במשכן ואין זה מעין מלאכה".

מתקיים, כגון במשקים ובמי פירות (יב), או על דבר, שאין הכתב מתקיים עליו, כגון כתב על עלי ירקות (יג).

ד. אסור מדרבנן למחוק כתב, גם אם אין בדעתו לכתוב במקום המחוק (יד).

קריעת כתב

ה. כשם שאסרו חכמים למחוק בשבת אותיות אפילו שלא על מנת לכתוב במקומן, כן אסרו לקרוע אותיות או ציורים, משום שהקריעה היא כמחיקה (טו).

ו. אסור לגרד שעוה, חלב, או כל דבר שנדבק על אותיות, שהרי זה כמחוק על מנת לכתוב, שכן בהסרתם ניכרים האותיות (טז*).

ב. מחיקה בדברי מאכל

א. החותך חלה שמודבקת עליה תווית ועליה שם המאפייה וכדו', יסיר את התווית בשלמותה (עם קצת מהחלה (טז)), כדי שלא יעבור על איסור מחיקה כשחותך את התווית (טז*).

כמו כן יש להזהר גם כשקולף ביצה שעליה חותמת, פירות שיש עליהם אותיות או נקניק שיש כתב על קליפתו.

ב. כאשר פותחים שקיות מאכל ופחיות משקה, (באופנים שנתבארו בפרק מב), צריך להזהר שלא לקרוע ולחתוך במקום האותיות (יז).

מאכלים שכתובים עליהם אותיות

ג. אסור לחתוך דברי מאכל במקום האותיות שעליהם כאשר האותיות עשויות מחומר אחר, כגון עוגה שכתבו עליה אותיות בקרם (יח), אבל מותר לאכול את העוגה, אף על פי שממילא נמחקות האותיות (יט), (ויש מחמירים בכך (כ)).

מקורות והערות

יב. סימן שמ מ"ב ס"ק כב. יג. שם. יד. סימן שמ מ"ב סק"ו. טו. סימן חק"ט מנ"א בשם מהרי"ל, מ"ב סק"א וע"ע בשש"כ פ"ט הערה מז. טז*. המ"כ בסימן שמ (סק"י) הצחיק את דברי הבי"ח שיש לזהר כשנופל דיו או שעוה על האותיות שלא למחוק את הטשטוט, כיון שע"י המחיקה ניכרים האותיות והיו כמחוק ע"מ לכתוב, ויעו"ש בביה"ל ר"ה שעל הקלף שביאר ענין זה באריכות. טז. ראה לעיל פרק י' סימן ט' סעיף ח'. טז*. קצוה"ש סימן קמד בבדה"ש סק"ג. יז. ט"סן ש"מ מ"ב סקמ"א, שש"כ פ"ט ס"ב, (אמנם בילקוט יוסף שכת ח"ב עמ' חק"ט מחיר לפתוח פקק שכתוב עליו אותיות ואינו חושש משום מוחק, מאחר ואינו מתכוין למחיקת האותיות, והמחיקה אסורה רק מדרבנן משום שאינה ע"מ לכתוב, ורבו הפוסקים להחיר פ"ר שלא נוחא ליה באיסור דרבנן, ויעו"ש, ועיין במלאכת קורע הערה יא שבארנו שם באריכות, שלדעת הרמ"א נראה שאסור אף כפ"ר שלא נוחא ליה באיסור דרבנן). יח. רמ"א סימן שמ ס"ג. יט. שם מ"ב ס"ק יז. כ. בדי השלחן סימן קמד סק"ג, וכן משמע בשו"ע הרב כס"ד שאף בפיו אסור (ויעוין בסימן שמג כס"י שנראה שם שאף

פרק לז - המוחק _____ רלא

ד. מותר לחתוך דברי מאכל כאשר האותיות עשויות מחומר המאכל עצמו, כגון אותיות וציורים החקוקים או מובלטים בחלות בביסקויטים, או בשוקולד וכד'. כי כאשר האותיות הן מגוף המאכל, אין זו כתיבה וממילא החיתוך איננו נחשב כמחיקה (כא).

יש מחמירים שאף אם האותיות הן מחומר המאכל, אין לשברם אלא אם עושה זאת דרך אכילה בפיו (כב).

מקורות והערות

ליחן לחוך פה התינוק אסור). כא. מ"כ שם סקט"ו. כב. בדי השלחן שם, ועיין בשו"ע הרב בסימן שם שלא הוזכר כלל היתר מחיקת אותיות שמחומר המאכל עצמו, (ונראה שהחמיר הרב אף בדרך אכילה), וע"ע בחזו"א סימן סא סק"א-ד.

פרק לח

מלאכה לד - הבונה

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. בנין המחובר לקרקע

א. בניית בנין. ב. הכשרת הקרקע לדיוור. ג-ד. תיקון הדירה. ה. פירוק דלת והחזרתה לבנין. ו. הוצאת ידיית דלת והחזרתה. ז. הדבקות מתלה פלסטי על קיר. ח-יא. טאטוא הבית. יב-יג. שטיפת הרצפה.

ב. בנין וסתירה בכלים

א-ב. החילוק שבין בנין בקרקע לכלים. ג. פירוק דלת כלי והחזרתו. ד. בנין גמור בכלים. ה-ו. חיבור כלי של פרקים. ז. תקיעה בחוזק גמור. ח-ט. חיבור בהידוק. י-יא. חיבור רפוי. יב. הברגת כלי העשוי מפרקים. יג. הברגת כיסויי כלים.

ג. עשיית אהל בשבת

הגדרת אהל קבע ואהל עראי. א-ב. עשיית אהל קבע. ג. תוספת עראי על אהל קבע.

ד. אהל עראי

א. עשיית אהל עראי. ב. חומרות חז"ל באהל העשוי לצל. ג. אהל העשוי לשימוש על גביו. ד. כסא טרסקל. ה. רהיט מתקפל. ו-ז. גג המחובר בצירים. ח. גגון עגלה. ט. שימוש במטריה בשבת.

ה. עשיית מחיצות

א. מחיצה קבועה. ב-ד. מחיצה עראית. ה. מחיצה המתרת.

הקדמה

הגדרת המלאכה: פעולה המשמשת להקמת בנין או חלק ממנו (א).

במשכן: הקימו את המשכן (א*).

מקורות והערות

א. אף עשיית כלי בשבת אסורה משום בנין כמב' בתולדות המלאכה. א* יעויין בערוך השלחן סימן שיג ס"א משיב מהירושלמי.

פרק לח - הבונה _____ **רלג**

שיעורה: הקמת חלק כל שהוא מבנין (ג).

האב:

- א. **בניית בנין קבוע** או הוספה לבנין קבוע (ב*).
- ב. **הכשרת הקרקע לדיוור** כגון יישור פני הקרקע והשוואת (-מילוי) גומות (ג).

תולדותיו:

- א. **הקמת אהל קבוע** (ד).
- ב. **הרכבת חלונות או דלתות על ציריהם** (ד*).
- ג. **נקיבת נקב בכותל** על מנת שישמש כפתח או כחלון (ה).
- ד. **עשיית כלי** (ו).
- ה. **גיבון גבינה**, כלומר שמקבץ גושי חלב שהחמיץ ונעשה גבינה, ומדבקם יחד עד שנעשים גוף אחד (ז).

איסורים דרבנן:

- א. **אסור חכמים לבנות בנין או אהל עראי** (ח), שמא יבוא לבנות בנין או אהל קבוע (ט).
- ב. **אסור חכמים לאשה לקלוע שערותיה** או לסתור הקליעה (י), מפני שדומה הדבר לבונה וסותר (יא).
- ג. **אסור לטאטא את קרקע הבית**, גזירה שמא ישווה גומות ויתחייב משום בונה (יב) (ראה להלן סימן אי סעיף ח-יא).
- ד. **אסור לשטוף את הקרקע** (יג) או לשחק באגוזים או בגולות על הקרקע (יג*), גזירה שמא יבוא להשוות גומות. (ראה להלן סימן אי סעיף יב).

א. בנין במחוזר לקרקע

- א. **אסור מהתורה לבנות כותל מאבנים או עצים וכדו' על גבי קרקע או**

מקורות והערות

ב. רמב"ם פ"י מהלכות שבת ה"ב. ב*. שם, סימן שטו במ"ב סק"ז. ג. רמב"ם פ"י ה"ב. ד. שם הי"ג. והנה בטעם הדבר שהקמת אהל קבוע חשיב רק תולדה. יעוין באור שמה ברמב"ם כאן שביאר שכונה הוא מחבר חלקים שנפרדים, ועל ידי טיט וכדומה מתברר לגוף אחד. משא"כ אהל אינו חיבור חלקים נפרדים לגוף אחד אלא מכיא נג ומכסה על מחיצותיו לכן נחשב ל"תולדה", וע"ע בספר ברכת השבת ריש סימן שטו. ד*. שם. ה. שם הי"ד. ו. שם הי"ג. ז. שם, ויעוין ברמב"ם פ"ו ה"ו ויעו"ש ששיעורו בכגורגרת וע"ע בפנ"י ביצה יב. ד"ה אבל וכישועות יעקב סימן שיד, ויעו"ע במג"א סימן שם סק"ז ובספר שבתותי תשמו"ו פרק בא סק"ה. ח. סימן שטו ס"ח, מ"ב שם סק"א. ט. רמב"ם פכ"ב ה"ז. י. סימן שג סכ"ו. יא. שבת צח, סימן שג במ"ב ס"ק פב, פג. יב. סימן שלז ס"ב. יג. שם במ"ב סק"ז. יג*. סימן שלה ס"ח, אולם מותר לשחק ע"ג קרקע מרוצף של הכית כפי שמבואר

רלד _____ משנת השבת

על גבי בנין המחובר לקרקע (יד), אבל הבונה על גבי כלים, כגון על גבי גלגלים - אסור רק מדברי סופרים (טו).

ב. אסור מהתורה להשוות את פני הקרקע בבית, בין על ידי הורדת גבשושיות ובין על ידי מלוי גומות בעפר (סו). (ואילו המשווה פני קרקע העומדת לזריעה אסור משום מלאכת "חורש" (יז).

תיקון הדירה

ג. אסור מהתורה לעשות חור בקרקע הבית לניקוז המים (יח). וכן אסור להוסיף על חור קיים ולהרחיבו (יט).

ד. אסור מהתורה לנקוב חור בכותל כדי לנעוץ שם בורג, וכן אסור לתקוע מסמר או בורג בכותל כדי לתלות עליו כלים וכדו' (כ).

ה. אסור להחזיר למקומם דלת או חלון שנתפרקו ממקום חיבורם (כא). וכן אסור לפרק דלת או חלון ממקום חיבורם משום איסור "סותר" (כב).

ו. אסור להחזיר למקומה ידית של דלת שנפלה (כג), אולם ידית שעשויה להכנסה ולהוצאה לפי הצורך - מותר להכניסה לדלת בשבת (כד).

ז. אסור להדביק על קיר, מתלה מגומי, או מפלסטיק, או להדקו לקיר בלחץ אויר (כה).

ניקוי הבית

ח. אסור לכבד (לטאטא) במטאטא קרקע שאינה מרוצפת, שמא יבוא להשוות בה גומות (כו).

ט. יש אוסרים לכבד גם מקום מרוצף, שמא יבוא לכבד מקום שאינו מרוצף ויבוא להשוות גומות (כז).

י. אולם במקום שרוב הבתים מרוצפים, מותר לכבד קרקע מרוצפת בשבת (כח), אבל יש להזהר שלא לטאטא אלא במטאטא רך ולא במטאטא

מקורות והערות

כשש"כ פט"ז ס"ה, ויעויין בכדי השלחן סימן קמו (עמ' קלא) מש"כ בענין זה. יד. רמב"ם פ"י ה"ב. טו. שם. טז. שם. יז. רמב"ם פ"ח ה"א. יח. סימן שי"ד מג"א סק"ג, וכמ"ב סק"ח. יט. שו"ע הרב שם ס"ד. כ. שם בס"ב, ויע"ע במ"ב סימן שיד סק"ח שכתב שחיוכו הוא משום מכה בפטיש. כא. שו"ע הרב סימן שיג ס"ז, סימן שח ס"ט מ"ב סק"ט. כב. שם, ובשו"ע הרב כתב שיש דיעות שהוא רק מדרבנן. כג. שש"כ פ"כ סמ"ג. כד. שש"כ פכ"ג סל"ב ופ"כ סמ"ג, וסברתו היא משום שנחשב כדבר העשוי להכניס ולהוציא שאין בו משום בנך וסתירה וכמו מפתח, ונראה שאם מוציאים אותו לעתים רחוקות כלבד (ולאחר ל' יום ודאי נחשב כעצים רחוקות, ובפחות מזה צ"ע), יש לאסור בזה. כה. שש"כ פכ"ג שם סל"ט, ומסתבר שהרבקה בלחץ אויר שמשותפתת לאחר זמן - אינה אלא איסור דרבנן, משום בנך שאינו מתקיים. כו. סימן של"ז ס"ב, ויעויין במ"ב סק"ז שם שזבאי אח דעת רש"י שהאיסור הוא משום שמשווה גומות בכיבודו (ולא רק חשש שמא יבוא להשוות). כז. שם כרמ"א. כח. שם בבה"ל ד"ה ויש ובקצה"ש ס"י קמו עמ' קיח.

פרק לח - הבונה _____ רלה

העשוי מקש, כי קרוב לודאי שישברו קשים אחדים והרי זה כסתירת כלי האסורה מדרבנן (כס).

יא. אבל אם רוב הבתים באותו מקום אינם מרוצפים (כגון במחנה אהלים) - אסור לטאטא גם במקום המרוצף (ל).

יב. אסור לשטוף את הרצפה, גזירה שמא יבוא להשוות גומות (לא). אבל מותר להתיז מעט מים על הקרקע, גם אם אינה מרוצפת, כדי שלא יעלה אבק (לב).

יג. מותר לגרור בעזרת מגב, נוזלים שנשפכו על הרצפה, אך לא ינגבם במטלית (לג). אם כמות הנוזל מועטה מותר לנגבה במטלית המיוחדת לכך, ויזהר שלא לסחוט את המטלית (לד).

ב. בנין וסתירה בכלים

א. יש איסור בנין וסתירה אף בכלים. אלא שאיסור בנין וסתירה בקרקע ובבנין הוא בכל אופן של חיבור ובנין, ואילו גבי כלים אינו חייב אלא בבנין גמור ובחיבור גמור כפי שיתבאר לקמן (לד*).

פירוק דלת הבית והחזרתה

ב. דוגמא להבדל בין בנין בקרקע לבנין בכלים היא פירוק הדלת - אסור מהתורה לפרק דלת או חלון של בית, או להחזיר דלת או חלון של בית שנתפרקו ממקום חיבורם (אף אם הם מחוברים לבנין בצירים), אבל מותר לפרק דלת כלי קטן שנפחו קטן מארבעים סאה שאינו מחובר לקרקע, אם אינה תקועה בכלי במסמרים או בברגים (לה).

ג. חכמים אסרו להחזיר דלת, אף של כלי קטן, גזירה שמא יחברנה על ידי חיבור חזק שחייבים עליו אף בכלים.

אם נפח הכלי גדול מארבעים סאה (במידות ימינו 48 X 48 X 144 ס"מ

מקורות והערות

כט. שם במ"ב סק"ד. ל. שם ברמ"א ס"ב ובש"כ פכ"ג ס"ב. וע"ש בהע' י' בשם הגרשוניא זצ"ל רבבצר מרוצפת אף אם אינה מקורה, אם רוב הבתים מרוצפים, וואים את החצר המרוצפת כהמשך להבית המרוצף ולא גזרין חצר מרוצפת אטו שאינה מרוצפת עכ"ל, וכנראה כוונתו דאף דרוב חצירות אינם מרוצפות עכ"ל לא גזרין, וע"ש. לא. שם ס"ג במ"ב סק"ד, והחילוק בין שטיפה לביכור הרצפה יע"ש במ"ב שבכבוד הותר יותר משום שהוא יותר נחוץ מהדחת הרצפה והוא ממניד משנה פכ"א ה"ג, וע"ש בבדי השלח סימן קמ"ו ס"ק נט. לב. שם ס"א במ"ב סק"ה, וע"י במגילת ספר ס"י י' אות ו' שהקשה על הש"כ, ומה שכתבנו "מעט" יעויין בש"כ פכ"ג הערה כ' וע"ש בש"כ פכ"ג ס"ז והע' כ"ו. לג. שש"כ שם ס"ו. לד. שם. לד*. חוס' פ"ב דשבת קכ: ד"ה האי מאן וכו' ודף עד: ד"ה חביתא, רא"ש פ"ג רעיוכין סימן ה', ב"י סימן שיר. לה. ס"י שח ס"ס מג"א שם סק"ב, שו"ע הרב סימן ש"ג ס"ו.

(לה"י), אסור מהתורה לפרק את זלתי (איסור "סותר") או להחזירה (איסור "בונה"), משום שכלי זה אינו מיטלטל ובכך הוא דומה לבנין (לז).

בנין גמור בכלים

ד. אולם הבונה בנין גמור חייב אף בכלים, ולכן העושה כלי חדש - חייב, וכן המכניס ידית בפטיש, בקרדום וכדו' חייב משום תולדת בונה (לז).

ה. המחבר דבר לקרקע ולבנין חייב בין בחיבור חזק ובין בחיבור רפוי (לח), אבל הבונה בכלים אינו חייב אלא במחבר חיבור חזק (לס).

ו. יש שלשה אופני הרכבה בכלים שדיניהם חלוקים זה מזה:

א. תקיעה בחוזק גמור - חייבים עליה מן התורה.

ב. בהידוק (שלא בחוזק גמור) - אסור מדרבנן.

ג. חיבור רפוי - מותר לכתחלה (ישנם אופנים שאסור מדרבנן לחברו כפי שיתבאר לקמן) (מ).

תקיעה בחוזק גמור

ז. כלי העשוי מפרקים שמחברים זה לזה כגון מיטה העשויה מפרקים, אם תוקע הפרקים זה בזה בחוזק, חייב משום "בונה" (מא).

לדוגמא: ידית של מטאטא שיצאה ממקומה, אסור מן התורה להחזירה למקומה בחוזק גמור (מב).

חיבור בהידוק

ח. כלי שלפעמים מחברים אותו ע"י תקיעה בחוזק, אלא שבדרך כלל

מקורות והערות

לה"י. 40 סאה הם נפח של אמה על אמה בגובה שלש אמות, נפח זה הוא הנפח החיצוני של הכלי (כולל הדלתות). לו. רמ"א סימן שיר ס"א, ובמג"א שם, שרי"ע הרב שם סי"ח. לו. רמב"ם פ"י הלי י"ג, והב"י ס"ס שיג העתיק סוף דברי הרמב"ם, וכן פסק בשו"ע ס"י שיג ס"ט התוקע עץ בעץ וכו' עד שנתאחר ה"ז תולדת בונה. והנה בטג"א שם ס"ק ס"ז מבואר שאף העושה כלי אינו חייב אלא בתקיעה, ובמג"א ס"י שיר ס"ק י' מבואר דאינו חייב בתקיעה אלא אם כן עושה ע"י כך כלי. אמנם בתוס' שבת ע"ד ב' כתב שהעושה כלי מתחילתו חייב ומשמע שחייב אף בלא תקיעה, וכן משמע קצת אף מלשון הרמב"ם שגבי עושה קרדום כתב התוקע (וע"ע ברמב"ן ברשב"א ובר"ן ר"פ הבונה שאף לשיטתם כל עושה כלי מתחילה חייב אף בלי תקיעה), וע"ע ט"ז ס"י רע"ט סק"ו ובמחלוקת הפמ"ג במ"ז סק"ו והלבנושי שרד כביאור דברי הט"ז, וע"ע בשו"ע הרב ס"י שיג ס"ט, שהעושה כלי מתחילתו ה"ז בנין גמור וחייב משום בונה. לח. חזו"א ס"ס נ' ד"ה ר"מ פ"י הי"ד. לט. שו"ע ס"י שיג ס"ז. מ. שם. מא. שבת מ"ז א, שו"ע ס"י שיג ס"ז וס"ס, וע"י בט"ז ס"ק י' שכתב שחייב התוקע הוא משום מכה בפטיש, ובמשנ"ב ס"ק מ"א כתב: שהתוקע חייב משום מכה בפטיש וי"א רכיון שעושה בזה כלי גמור חייב משום בונה עכ"ל. והג"מ אם חיוב תוקע משום בונה או משום מכב"ם הוא אם יש חיוב על המפרק כלי שחלקיו חקוצים זה בזה. ודברי הט"ז צ"ב, שהרי טעם איסור תוקע מפורש בשו"ע ס"ט שהעתיק את דברי הרמב"ם שהתוקע עץ בעץ בין שחקע במסמר בין שחקע כעץ עצמו עד שנתאחר ה"ז תולדת בונה. ועפ"ז כתב שם המג"א בס"ק ט"ז שכן המפרק עץ תקוע חייב משום סותר, ופסקו המשנ"ב בס"ק נד. מכ. וע"י

מחברים אותו ע"י הידוק בלבד, כלומר שחלקי הכלי מהודקים ואינם מתנועעים אך אפשר לפרקם בקלות - אסור מדרבנן להדקו (מג).

ט. כלי שאין דרך לחברו ע"י תקיעה בחוזק אלא להדקו בלבד, נחלקו הפוסקים אם מותר להדקו בשבת (מד).

לדוגמא: עגלת פלסטיק המיועדת להניח בה פירות וירקות, ועשויה מפרקים שמתהדקים זה בזה, נחלקו הפוסקים אם מותר להדקה.

חיבור רפוי

י. מותר לחבר כלי של פרקים שהתפרק, כשמתברר בחיבור רפוי (מה), כלומר בקלות בלא דוחק כלל (מז). עם זאת אין לחבר בפעם הראשונה כלי של פרקים שדרכו להיות רפוי, משום מתקן מנא (מח).

יא. במה דברים אמורים - בכלי שדרכו להיות רפוי. אבל כלי שדרכו להיות מחובר בחוזק, אסור לחברו אף בחיבור רפוי, גזירה שמא יתקע בחוזק (מח).

מקורות והערות

לעיל הערה לו שאם ע"י החיבור עושה כלי בתחילה חייב אף בלא תקיעה. מג. שרי"ע סי' ש"ג ס"ו, וטעם האיסור מבואר בר"ן גזירה שמא יתקע. אמנם ברמב"ם פכ"ב הלכה כו מבואר שהטעם הוא מפני שנראה כבונה. והנ"מ אם הטעם הוא משום שמא יתקע או משום מיחוי כבונה אם יש איסור לפרק כלי שחלקיו מחוברים בהידוק. ונראה שיש נפ"מ נוספת אם מותר להדק כלי שאין שייך לתקוע אלא להדק בלבד, שלטעם הרמב"ם שמיחוי כבונה אסור ולטעם שמא יתקע מותר בכה"ג משום שאין שייך לתקוע. מד. מהמשגיב ס"ק מ"ה משמע דאף באופן זה אסור לחבר בהידוק. ומקור דברי המשגיב הם בב"י ובט"ז. אמנם לדעת שו"ע הרב בסי' שיג סכ"א והחזו"א סי' נ' סק"י, נחלקו המהר"ם והטור בד"ץ זה. והנה שו"ע הרב שם כתב שאפשר עפ"י דברי הס"ז להחזיר רק לצורך גדול (ובחזו"א שם כתב דאפשר להקל נדעת הטור, ומשמע אף שלא לצורך שבת). והנה כבר ביארנו בהערה הקודמת שכל הסבור לזון להקל במהודק שאין דרכו כתקיעה אינה אלא אם טעם איסור מהודק הוא גזירה שמא יתקע, אך אם איסור מהודק הוא משום מיחוי כבונה יש לאסור לחבר בהידוק אף כלי שאין דרכו בתקיעה. ויש לעיין בדוגמא שהבאנו כעגלת פלסטיק שא"א להדקו בחוזק, האם גם צריך לאסור בכה"ג, ולפי הטעם של מיחוי כבונה אסור אף בכה"ג. אך להמ"ב שלא הביא טעם זה צ"ע מה דעתו בזה. (ושמא אף במדפי עגלת פלסטיק ניתן לחברם ע"י נייר בחוזק, ויש לאסור בזה), וצ"ע. מה. שו"ע סי' שיג ס"ו. מז. בגדר רפוי ע"י בביה"ל ד"ה דרכה להיות רפויה, שהביא דברי הכלבו בשם הראב"ד שהוא מתנועע בחורו, וכמשגיב ס"ק מג כתב דרפוי ואינו רפוי אסור. מז. תהל"ד סי' שיז סק"ה כתב שכלי של פרקים שדרכו להיות רפוי לעולם דמותר להתזויר היינו דוקא בישן אבל בפעם הראשונה אסור משום מתקן מנא, ומקור הך דינא הוא באיסור נתינת מוכין כבר בפעם הראשונה, המבואר בשו"ע סי' שמ ס"ח, ואיסור זה אינו משום בונה אלא משום מתקן מנא. מה. סי' שיג ס"ו כרמ"א. ואם מותר לחבר ברפיון דבר שדרכו לחברו בהידוק שלא בחוזק ע"י בב"י סי' שיג שכתב דאף כה"ג אסור, וכן פסק הרמ"א שם. ויע"ע בשע"צ סקל"ה. ובמשגיב ס"ק מה כתב עפ"י דברי הס"ז שדרכו זה נחלקו שתי הדעות בשו"ע גבי חיבור כוס של פרקים, ולכתחילה יש להחמיר, אך לצורך שבת יש לסמוך ולהחזיר (ועי"ש במשגיב ס"ק מה וכשע"צ אות לה), אמנם החזו"א סי' נ' סק"י (ד"ה ובב"י סי' שיג) כתב לחלוק על הב"י ולדעתו מותר לכו"ע להחזיר ולחבר ברפיון דבר שדרכו בהידוק, ואם דרכו להיות רפוי אצלו מותר להניחה רפויה כ"ד המ"א בסימן שח הו"ד במ"כ שם ס"ק עב. אבל בביה"ל (שם סט"ז ד"ה גם) חלק עליו וס"ל דאולינן בחר

הברגה

יב. כלי העשוי מפרקים המתברגים זה בזה - אסור לחברו או לפרקו, אפילו אם ההברגה רפויה, גזירה שמא יבוא להברגה בחוזק (טס).
לדוגמא: בורג של משקפים שיצא ממקומו - אסור להברגו למקומו אפילו ברפיון (ו). (יש אופנים שאסור לטלטל את המשקפיים משום "מוקצה" (נא)).

כיסוי כלים

יג. כיסוי כלי המתחבר לכלי על ידי הברגה, מותר להברגו לכלי ולפרקו ממנו בשבת, אף על פי שמברגו בחוזק (נב), לפי שאין הכיסוי עשוי לקיום, אלא לפותחו ולסוגרו תדיר, אין זה נחשב לבונה וסותר (נג).
לדוגמא: מותר לסגור פקק מתברג של בקבוק יין, תרמוס או מימיה, אע"פ שסוגרו בחוזק עד שקשה לפותחו (נד).

מקורות והערות

"דעלמא". מט. ט"ז ומג"א הובאו דבריהם במשני"ב סי' שיג ט"ק מה, ועיי' עוד בשעה"צ אות לב. והנה השעה"צ שם כתב שמדברי המג"א והט"ז עולה סחלוקת אם הידוק כחוזק ע"י ההברגה חשיב כחוקע, ועיי' מ"ש כשם המאמר מרדכי שאיסור הברגה אינו אלא איסור דרכנו בכל גזונא. אמנם נראה דאם צריך חוזק ואומנות לסגור או לפתוח בורג זה, לכוי' הוא דאורייתא ולא גרע מתוקע ע"י מסמר. נ. ט"ז ט"ק ו' ומג"א ט"ק י"ב והביאם המשני"ב בס"ק מה. גא. פשוט, ואף המשקפיים על כל חלקיהם מוקצה משום גזירה שמא יחברם ויתקע, כמבואר בסי' שח ט"ז. נב. סי' שיג מג"א סק"ב שוע"ה סכ"א מ"ב סק"ה. גג. שם. נד. שם והנה נחלקו האחרונים בביאור היתר כיסוי הכלים, ואם היתר זה נוהג אף בעושה גוף הכלי. בשו"ע הרב בסי' שיג ס"ב הביא היתר זה לגבי כל חיבור פרקים בחקיעה, עיי' שכתב ח"ל: ואפילו כלי של פרקים אם חקע פרקיו וכו' היו בנין גמור וחייב משום בונה אם עשוי להתקיים הרכה, ואם אינו עשוי להתקיים הרכה היו בנין עראי ואסור מדי' אא"כ אינו עשוי לקיום כלל, ע"כ. ועפ"ז ביאר בסכ"א היתר פתיחת כיסוי הכלים "לפי שאינן עשויין לקיום כלל רק לפתחן ולסגורן תדיר גם בשבת עצמה, ולא אסור בנין עראי וסתירתו אלא כשאינו עשוי ע"מ לסתור בשבת עצמה". אמנם לפי היתר זה רק בדבר שרגילים לפרקו ביומו. ועיין במגילת ספר סימן כא אות ג, ועי' בקצוה"ש סי' קיט סק"א וכתה"ל"ד כמה שהתקשו בדברי שו"ע הרב. והגרש"ז אויערבך זצ"ל כתב במנחת שלמה בעמ' ע' שאין ההיתר משום דהוי בנין עראי מחמת שהוא בנין לשעה. אלא כלי שדרך תשמישו הוא שרגילים לפרקו, או אין בהחזרתו משום מתקן, ואמרינן דגם בשעה שהכלי מפורק חשיב כשלם, והפירוק והתיכור אינם אלא דרך שימוש. אמנם החזו"א בסי' ג' סק"ט חלק על דבריהם וכתב להוכיח מהגמ' זו א' שמכאור גבי מיטה של טרטיים אם תקע חייב חטאת אף שמיטה זו עשויה פרקים ודרך לחברה ולפרקה תדיר, לכן כתב החזו"א שהיתר זה הוא רק בכיסוי הכלים. וטעם ההיתר הוא "לפי שאין סתימת הכלי בנין אלא שימוש, דכלי סתום אינו כלי, וכל ענין הכלי להיות פתוח ולהשתמש בו ולכסותו שלא בשעת שימוש. הלכך אין הכיסוי והכלי כחד אלא כשני גשמיים משתתפים בשימוש. אבל הרכבה הדורשה לשימוש כמו קנה של סידים ומטה של טרטיים, אף חיקון לשעה חשיב חיקון" עכ"ל. ויש לרון בדברי החזו"א האם עיקר ההיתר בכיסוי הכלים הוא משום שהכלי משמש בפני עצמו גם בלא הכיסוי, ולכן אין הכיסוי מתאחד להיות אחד עם הכלי, משא"כ במיטה של טרטיים כל פרק בפני עצמו אינו ראוי לכלום ורק ההרכבה נוחתת את אפשרות השימוש, ולכן יש לחייב אף שהחיקון הוא רק לשעה. וכן הביין הגרש"ז אויערבך זצ"ל בדעת החזו"א. ולפי"ז כתב שלרעת החזו"א אסור להברג את מכסה המלחיה או בקבוק התרמוס או את ראש בקבוק התינוק (מנחת שלמה סי' י"א אות ד'). אמנם י"ל שאף החזו"א לא נחבין לזאת אלא עיקר חילוקו הוא משום שבמיטה של טרטיים החיבור הוא צורת השימוש, והפירוק אינו שייך לעצם השימוש אלא הוא דבר צדדי אם רוצים לשאת את המיטה ממקום למקום, משא"כ בכיסוי הכלים שצורת השימוש

ג. עשיית אהל בשבת

הגדרות:

אהל - גג שנועד להאהיל על החלל שתחתיו, כגון מן השמש או הגשמים.
אהל קבע - אהל שיש בגגו טפח על טפח והוא עשוי להתקיים זמן מרובה (נה). (ויש סוברים שאם דעתו להשאירו שם שמונה ימים נחשב לאהל קבוע (11)).
אהל עראי - אהל שאינו עשוי להתקיים אלא לזמן מועט, או שאין בגגו טפח על טפח (12).

אהל קבע

א. אסור מהתורה לעשות אהל קבע בשבת (נח). איסור זה הוא אף אם אין לאהל מחיצות. כגון הפורש מחצלת על גבי עמודים כדי להאהיל על מה שתחתיו (נח).

ב. גם המוסיף תוספת קבע על אהל קבוע, חייב משום בונה (ס).
לדוגמא: היה גג פרוס על חצי אהל ופרס גג על חציו השני על מנת שיתקיים שם, חייב משום בונה.

תוספת עראי

ד. מותר להוסיף בשבת תוספת עראי לאהל קבע (סא). דהיינו, אם היה סוכך פרוס מבעוד יום ברוחב של טפח אחד לפחות, מותר להוסיף עליו ולפרוס את כולו (סב).

דוגמא מעשית: אסור לפרוס רשת או גגון על עגלת ילדים או על גבי מטה בשבת, אך אם פרס את הרשת מבעוד יום ברוחב טפח, מותר לפרוסה לגמרי

מקורות והערות

הוא ע"י פתיחת הכלי וסגירתו דומה זה לדלת שאין שום איסור בסגירתו ופתיחתו. ולפי"ז יצא שגם בקבוק תינוק מותר להברינו כיון שהפתיחה והסגירה היא חלק מהשימוש, כדי שיוכל למלא את סה שבתוכו, משא"כ בקנה של סידים שגם בלי פירוק והרכבה ראוי לשימוש הכלי בגובה מסויים (והוספת הפרקים היא רק בשביל להוסיף צורות נוספות של השימוש בכלי) ולכן אסור מדרבנן. וע"ע במגילת ספר עמי קי"א שביאר ענין זה באריכות. נה. סימן שטו ס"ח מ"ב ס"ק ל"ד, שו"ע הרב סט"ו ועין שעה"צ סק"ב. וע"ע פמ"ג משב"ז ס"ק ח' אם לדעת הרי"ף והרמב"ם יש אהל קבע כיש לו גג טפח אף בעשוי לזמן מועט. נז. שם פמ"ג א"א סק"א, שעה"צ סק"ד. נז. שם, וע"ע במ"ב סקל"ה. נח. סימן שטו מ"ב סק"א. נט. שם מ"ב סק"ב ושעה"צ סק"ב. ס. שם מ"ב סק"ז. סא. שם ס"ב, מ"ב סק"ד-ט"ז. סב. שם. יש סוברים שצריך לפרוס מן הצד שהחל בו מבעוד יום, כלומר אותו הצד שכבר קיים בו אהל של טפח (שש"כ פכ"ד ס"ו). אמנם אין הדבר ברור כ"כ לדינא, לכן לא העתקנו זאת בגוף הספר. ויש שרצו לומר שכל ההיתר של תוספת על אהל עראי הוא רק אם תחילת האהל נעשה מער"ש, אבל לא כשנעשה בשבת - אפילו אם נעשה בהיתר - חזו"א סימן נב סק"ה, ובקצות השלחן סימן קכ ברה"ש

בשבת (סג). (אם הגגון היה מחובר לעגלה מבעוד יום, מותר לפורסו אף אם לא היה פרוס כלל מבעוד יום כפי שיתבאר בסימן ד' סעיף ח' (סז)).

ד. אהל עראי

א. חז"ל אסרו לעשות אהל עראי בשבת, פן יבואו לבנות בנין או אהל קבוע (סה).

שני סוגי אהל עראי

- א. אהל העשוי לצל, דהיינו להגן מן החמה והגשמים וכדומה, וזהו עיקר אהל עראי שאסרו חכמים (סו).
- ב. אהל העשוי לשימוש על גביו, כגון מטה, שעשויה בעיקר לישון על גבה, אלא שממילא נעשה אהל תחתיה (סז).

אהל העשוי לצל

- ב. עיקר אהל עראי שאסרו חכמים הוא אהל העשוי לצל, דהיינו כדי להגן מן החמה או מן הגשמים וכדומה. לפיכך אסרו חכמים לעשותו בכל אופן:
 - א. אפילו כשעושה גג בלא מחיצות כלל (סח). לדוגמא: אסור לפרוס סדין או מחצלת על ארבעה עמודים כדי להגן מן החמה אפילו אם דעתו להסירה משם (סס).
 - ב. אף שאין טפח בגגו אלא האהל משופע (ס).
 - ג. יש אוסרים אף כשעושהו בשינוי (עא), היינו שעושה את הגג תחילה ואחר כך את המחיצות (עב).

אהל העשוי לשימוש על גביו

- ג. חכמים אסרו עשיית אהל אפילו כשעיקרו עשוי לשימוש על גביו אלא שממילא נעשה אהל תחתיו, כגון העמדת מטה שעיקרה עשויה לשכב עליה אלא שממילא נעשה אהל תחתיה (עג). אמנם מכיון שאין זה דומה כל כך לאהל לא אסרו אלא בהצטרפות כמה תנאים (עד). ואלה הם:

מקורות והערות

סק"א נסחפך בזה. סג. יעוין בהערה סב. סד. ויעוין בסימן ד ס"ח מש"כ בזה. סה. שם סק"א במ"ב. סז. שו"ע סיג ובמ"ב ס"ק י"ז-י"ח. סז. שם. סח. שו"ע הרב סי' שט"ו ס"א. סט. שם במ"ב סק"ב ובשעה"צ סק"א. ע. סימן שטו ס"ח-י"א, מ"ב סק"ה, וביה"ל ס"ח ד"ה כל אהל. ונחלקו הראשונים בזו. זה לדעת רש"י והרא"ש אהל עראי שאין בגגו טפח מותר לכתחילה. ולדעת הר"ף והרמב"ם אסור (מ"ב סק"ה). עא. דעת הגר"א הזבאה בביה"ל שם ס"ג ד"ה מיטות. אמנם החזו"א בסימן נ"ב סק"ב (שם דין י' ודין י"א) וכן דעת האבני"ז להקל בזה (וע"ע בדברי המ"ב סק"ז מה שנראה דעתו בענין זה). עב. יש האוסרים באהל העשוי לצל ואף בכסא טרסקל - היינו שכל החלקים מחוברים זה בזה ובשבת רק מסדרים החלקים, וכמבואר להלן בסעיף ד', וע"ע שם בסעיף ז"ח. עג. שם ס"ג, כ"ב סק"ז. עד. שם.

- א. מחיצות - אהל הנעשה לשימוש על גביו אינו נאסר אלא כשיש לו לפחות שתי מחיצות, שגובהן לפחות טפח (ע"ה), ומגיעות עד הקרקע (או עד שלשה טפחים סמוך לקרקע) (ע"ה).
- ב. מקים את המחיצות בשבת - אין עשיית האהל נאסרת אלא כשמקים את המחיצות בשבת (ע"ה). כגון שמביא שתי מחיצות ומסדרן ומניח את קרש המיטה עליהן (ע"ה). אבל אם היו המחיצות מוכנות מערב שבת מותר להניח עליהן את הגג (ע"ה).
- ג. עושה כסדר הבגין - אין עשיית האהל נאסרת אלא כשעושה כסדר הבגין, מחיצות תחילה ואחר כך גג. אבל כשעושהו בשינוי, דהיינו שאוחז את הגג תחילה ונותן מחיצות תחתיו - מותר (פ"ה).
- ד. צריך לאויר שתחתיו - אין אהל זה נאסר אלא אם צריך לאויר שתחתיו, כגון מטה שאע"פ שעיקר שמושה לשכב עליה, מ"מ רוצה להשתמש גם באויר שתחתיה כדי להניח נעליים וכדו'. אבל אם אין צריך להשתמש בשטח שמתחת לסוכך - מותר (פ"ה).
- אם יש לאהל ארבע מחיצות יש להחמיר אף שאין צריך לאויר שתחתיו (אם התקיימו שלשת התנאים האחרים שהוזכרו לעיל) (פ"ה), מכיון שראוי להשתמש במקום זה. (ויש שהקילו בדין זה וסוברים שכל זמן שאין משתמש באויר שתחתיו אין נאסר משום אהל (פ"ה)).

כסא טרסקל

- ד. כסא טרסקל - כסא מתקפל שכשרוצים לשבת עליו פותחים אותו והעור נמתח, וכשסוגרים אותו העור נכפל, מותר לפותחו ולסגרו בשבת, אעפ"י שיש לו מחיצות תחתיו וע"י פתיחת הכסא נעשה גג עם מחיצות. טעם ההיתר הוא: שהרי זהו כלי אחד שבו הגג עם המחיצות כבר עשויים מבעוד יום, ובשבת רק מסדרים אותם לישיבה (פ"ה).
- ה. לפיכך, מותר לפתוח כסא נוח, מטה מתקפלת, לול או שלחן מתקפל,

מקורות והערות

ע"ה. מ"ב סקכ"ב בשם הט"ז, והוכיח משר"ע ס"ו לענין הביות שכב' מחיצות אסור משום אהל, וגובהן מספיק שיהא טפח (כ"ה"ל ס"ג ד"ה דפין מאוברים). ע"ה. שם ב"ה"ל ד"ה דפין. ע"ה. שם ס"ג במחבר. ע"ה. אם המחיצות עשויות כמין מסגרת מוכנה (כמו בתיבה) והוא מטלטלה ומעבירה ממקום למקום בשבת, יש הסוברים שהעמדת המסגרת נחשבת כעשיית המחיצות בשבת ואסור לכסותה - מ"ב שם ס"ק כב, ויעוין בחזו"א כסימן נב סק"י שחלק על זה. ע"ה. ויעו"ש במ"ב ס"ק יח וס"ק כב. פ. שם ס"ג במחבר. פ"ה. שם מ"ב סקכ"ב, ודעת הרשב"א (הוב"ד בב"ה"ל ס"ג ד"ה מיטות) שאם צריך לאויר שתחתיו, אסור אף כלא מחיצות, ופסק שם בב"ה"ל להחמיר כמוהו אם לא בשעת הדחק, ובש"ע הרב לא הביא כלל את דעת הרשב"א בזה, וע"ע בשש"כ פכ"ד הערה סד. פ"ה. מ"ב שם בדברי הט"ז, ויעוין בב"ה"ל שם בס"ג ד"ה מיטה שכתב שגי מחיצות היו כדי מחיצות. פ"ה. מ"ב שם, ומבואר בשעה"צ סק"ל, וכן מבואר בחזו"א (ס"ו נב סק"ד) להקל בזה וכ"כ בש"ע הרב כסימן תקכ ס"ו. ויע"ע בש"ע הרב סימן שטר ס"ט. פ"ה. סימן שטר ס"ה, מ"ב סקכ"ו.

רמב"ם משנת השבת

אפילו יש מחיצות תחתיהם, כיון שאין מתקינים עכשיו את הגג והמחיצות, אלא פותחים אותם עכשיו כדי לישב עליהן, או להשתמש בהם (פח).

ו. גג המחובר בצירים לסוכה, ועשוי כדי להגן מן הגשמים, מותר לפותחו ולסגרו בשבת, כיון שמחובר בצירים לסוכה, הרי הוא כדלת העשויה להפתח ולהסגר תדיר שמותר לפותחה ולסגרה בשבת (פח).

ז. כמו כן, שמשית גינה שתקועה בקרקע מבעוד יום או סככה (מרקזה) שמעל גזוזטרה או מעל חלון ראוה וכדומה, מותר לפותחן ולקפלן (פח). ויש שהתירו לפתוח את השמשיה רק אם היתה כבר פתוחה טפח מבעוד יום (פח).

ח. מותר לפתוח גגון מתקפל של עגלת שכיבה של תינוק, אם היה מחובר לעגלה מבעוד יום (פח) אבל אם חיבר את הגגון לעגלה בשבת, אפילו בדרך המותרת, אסור לפתוח בשבת (צ). ויש שהתירו לפתוח את הגגון רק אם היה כבר פתוח טפח מבעוד יום (צא).

מטריה

ט. אסור לפתוח מטריה בשבת, שהרי זה בעשיית אהל עראי להגנה מהגשמים או מהחוס, וכן אין לסגור מטריה (סתירת אהל). אין להשתמש במטריה גם אם היתה פתוחה מבעוד יום, משום מראית-עין (צב).

מקורות והערות

פה. מ"ב שם ס"ק כ"ו-כ"ח, ויע"ש כבה"ל ד"ה לכתחילה מש"כ בענין מטה מתקפלת, ובכלל שלחן מתקפל גם שלחן שיש לו כעין כנפים מתקפלות, שע"י פתיחתן כופלים את רוחבו, ומותר לפותחו ולסגרו בשבת, ואף מותר להאריך שלחן כעזרת המדף העומד לכך, ומותר לתחוב את הפינים שבמרק זה לתוך הנקבים הנמצאים בשלחן לצורך זה - שש"כ פכ"ד סכ"ג. פו. סימן תרכ"ס ס"ג ברמ"א, ואף המחמירים לקמן בסימן ח' בסעיף ר' יודו כנגד שמותר לפתחו ולסגרו בשבת, כיון שדינו כדלת העשויה להפתח ולהסגר תדיר שמותר לפתחה בשבת - שו"ת מנח"י ח"י סי' כו. פו. שש"כ פכ"ד הערה נ"ה. פח. יש אוסרים לפתוח ולסגור גגון עגלה או שמשית גינה אף אם היתה קבועה מבעוד יום, וסוברים שאינו דומה לדלת הסובבת על צירה ולכסא טרסקל, ששם עיקר ההיתר משום שאינו מכויץ לעשיית אהל, אבל כאן שצריך כוונתו להאחיל ולהגן על התינוק - אסור, ורק אם היה פרוס מבעוד יום טפח מותר, (קצנה"ש סי' ק"כ ככדי השלחן סק"ח, שו"ת אג"מ ת"ד סימן ק"ה, וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"י סימן כ"ו שנסתפק בזה). פט. חזו"א סימן נב סק"ו. צ. שש"כ פכ"ד הערה מו, וע"ע בשו"ת או נדברו (ח"ג, כ"ד) שנוטה להקל בזה. צא. ראה לעיל בהערה פח. צב. בשו"ת גו"כ תניינא (או"ח ל) כתב שאם פותחה בשבת חוששני מאיסור סקילה ואם פותחה מע"ש אסור משום מראית העין וכפרט ברור היתוס הזה, ויעזין בבית"ל (סימן שטו ס"ח ד"ה טפח) שכתב שלא דמי לטרסקל, כיון שצריך לקשרו. ומ"מ נראה שכינונו שאין צורך לקשרו כלל, י"ל שידור הכיה"ל שדמי לטרסקל ומותר לפתחו, אמנם לדינא ודאי שיש לאסור השימוש

ה. עשיית מחיצות

מחיצה קבועה

א. אסור מן התורה להעמיד בשבת מחיצה קבועה (צג). ואפילו לתלות וילון שמהדקים אותו למסגרת קשוחה וכדו' בקצהו העליון והתחתון - אסור (צז).

מחיצה עראית

ב. מותר להעמיד בשבת מחיצה עראית (צה).

לדוגמא: מותר לתלות מחיצה עראית כדי להגן בפני השמש או הרוח (צו), או כדי לשמור על מנוחתו של חולה (צו*).

ג. יש המתירים לפרוס וילון אף כאשר בדעתו להשאירו שם בקביעות, אם מחברו רק בקצהו העליון (צז). ויש המחמירים בזה (צח), ולדעתם יש בזה חשש איסור תורה (צט).

ד. וכן מותר לפרוס בגד במקום שמשה שנופצה, כיון שאין הדרך להשאירו במקום כזה (ס). אך ודאי שאין להשתמש במסמרים, ואף לא בנעצים, כדי להדק את הוילון או את הבגד למקומו (קא).

מחיצה המתרת

ה. מחיצה מתרת, מכיון שנחשבת למחיצה כדי להתיר דבר שאי אפשר היה לעשות בלעדיה, גזרו חכמינו ז"ל שתהא נחשבת למחיצה גם לענין עשיית אהל עראי בשבת (קב).

מקורות והערות

כמטריה, דאף אם נימא דלא כהנוכחי, שחשש לחטאת, מ"מ כתב החזו"א (סימן נב סק"ו) לאסור השימוש במטריה משום עוברא דחול וגורם פירצה לחילול שבת, וזה חמור מאיסור פרטי ליחיד. צג. סימן שטו משב"ז סק"ח, מ"ב סק"ו סק"ט, שו"ע הרב ס"ו. צד. שם מ"ב סק"ו, שעה"צ סק"ה, יא, ושם מבואר שיש שתי סוגי מחיצות, מחיצה שעשויה לסתום פתח של בנין קבוע ודוגמת וילון העשוי לסתום פתח של בנין קבוע, ומחיצה שאינה עשויה לסתום בנין קבוע. וכשעה"צ סק"ו נכתבאר שאם עשויה המחיצה להפתח ולהסגר תדיר אין בעשייתה איסור מה"ת, ואף מדרבנן אין ברור כ"כ איסורה. ובסק"א מתרץ שני תירוצים: תירוצ' א' שמחיצה שעשויה רק לשעה אין איסור בעשייתה, ובתירוץ ב' כותב שמחיצה שעשויה לסתום פתח של בנין קבוע אסורה בכל אופן. ולכאורה נראה לפ"ו שוילון שמחובר לבית אסור לעשותו ולחברו מלמעלה ולמטה, אף אם עשוי לפי שעה. צה. סימן שטו ס"א. צו. שם ברמ"א. צו*. ששי"כ פכ"ד סכ"ז. וכן מותר להפריד בין גברים לנשים בזמן דרשה או שמחה. צז. שם ס"א ברמ"א, שו"ע הרב ס"ז, ובמ"ב סק"ו, וסברתו לפי שני שניע וגד ברוח מצויה ואינו מעכב לעזכרים ושבים הרי זה כמחיצת עראי (ויעיין כשעה"צ שם סק"ו טעם אחר בזה). גם לדעת המתירים, כאשר הוילון הוא גרול, לא יתלוה אדם אחד אלא יתלוהו שני בנ"א, מחשש שהוילון יתקפל ויעשה כעין אהל ונמצא עושה אהל בשבת. סימן שטו ס"ב, מ"ב סקמ"ה, שו"ע הרב ס"ו. צח. חזו"א סימן נב סק"ג. צט. שם, וסכרת החזו"א היא שהרי זה כמו דלת שנפתחת ונטגרת תדיר, ואפ"ה יש איסור תורה בקביעתה. ק. סימן שיג מ"ב סק"ג. קא. סימן שיד מ"ב סק"ח. קב. סימן שטו ס"א, מ"ב סק"ד.

רמד _____ משנת השבת

לדוגמא: סוכה שהיו לה שתי דפנות, ועשה מחיצת עראי לדופן השלישית,
אסרוה חכמים כעשיית אהל עראי, הואיל ועל ידה הוכשרה הסוכה (קג).

מקורות והערות _____

קג. שם.

פרק לט

מלאכה לה - הסותר

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדתו, איסורים דרבנן.

א. דיני המלאכה

א. סתירה האסורה בשבת. ב. סותר על מנת לבנות. ג. הסרת דלת מצריה.
ד. הסרת דלת מארון שאין בו ארבעים סאה. ה. סתירת אהל. ו. סתירת צמה קלועה.

ב. סתירה בכלים

א. סתירת כלים בשבת. ב. סתירת כלי העשוי ע"י הברגה. ג. סתירת חותלות של תמרים.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הריסת בנין או חלק ממנו, לשם בנייתם מחדש.

במשכן: בזמן שבני ישראל עברו ממקום למקום, פירקו את המשכן על מנת לבנותו במקום אחר.

שיעורה: סתירת חלק כל שהוא מבנין (א).

האב:

הסותר בנין או חלק ממנו (ב) - על מנת לתקן (ג).

תולדותיו:

כל דבר שחייבים על בנייתו משום תולדת בונה, חייבים על סתירתו משום תולדת סותר.

מקורות והערות

א. רמב"ם הלכות שבת פ"י ה"כ, וריני סותר שויס לבונה. ב. רמב"ם פ"י ה"טו. ג. שכת קכב.

דוגמאות לתולדת סותר: פירוק אוהל קבוע על מנת לבנות במקומו (ד), פירוק חלון מציריו, פירוק כלי או שבירתו על מנת לבנותו מחדש (ז*).

איסורים דרבנן:

- א. חכמינו ז"ל אסרו לסתור אהל עראי (ה).
- ב. אסור לכבד את הבית במטאטא העשוי מקש משום שעל ידי הטאטוא נשברים הקיסמים, ונחשב כסותר כלי (ו).
- ג. כל דבר שאסור לבנותו, אסור גם לסותרו, גם שלא על מנת לבנותו מחדש (ז).

א. דיני המלאכה

- א. אסור מן התורה לסתור בשבת דבר שבנייתו אסורה מן התורה. אם בנייתו אסורה מדרבנן, גם איסור הסתירה מדרבנן (ח).
- ב. במה דברים אמורים, כשסותרו על מנת לבנות במקומו אבל אם סתרו שלא על מנת לבנות במקומו, הרי זה בכלל מקלקל ופטור, אבל אסור מדברי סופרים (ט).
- ג. אסור להסיר בשבת חלון או דלת בנין מצריהם, אפילו אם אין צורך להסיר מסמרים או ברגים (י).
- ד. אסור להסיר בשבת דלת של ארון שנפחו יותר מארבעים סאה (יא), אבל מותר להסיר בשבת דלת מארון קטן (יב*) שנפחו פחות מארבעים סאה (יב), אם אין הסרת הדלת כרוכה בהוצאת מסמרים או ברגים (אך אסור להסיר דלת המחוברת במסמרים או בברגים לארון, שהרי זו סתירה גמורה ואסורה אף בכלים) (יג).
- ה. אסור לסתור אהל או מחיצות שאסור להקימם בשבת (יד).

מקורות והערות

ד. סימן שטו מ"ב סק"א, שו"ע הרב סט"ז. ד*. שו"ע הרב סימן שיג ס"ט, קצות השולחן בכדה"ש סי' קיט הערה ח'. ה. שם כסעף כא. ו. סימן שלו ס"ב, מ"ב שם סק"ז, וע"ע בכיה"ל שם ד"ה שלא ישתכרו מש"כ כשם הכית מאיר. ז. ככל המקלקלין בשבת שפטורים, אבל אסורים מדרבנן. ח. שבת קכב, ומשמע שם בנמי שבנין וסתירה תלויים זה בזה, וכדבר שיש בו איסור בונה יש גם איסור סותר. ט. שבת קר. הוסי' סר"ה חוץ, וע"ע בשו"ע הרב סימן שיג ס"ז. י. סימן שח ס"ט. יא. ויער' בשו"ע הרב סימן שיג סעף יח. יא*. שו"ע הרב סימן שיג סט"ז. יב. רמ"א סימן שיד ס"א, ושם מבואר שאם יש בהם ארבעים סאה נחשבים כאהל שיש בו בנין וסתירה. ארבעים סאה הם: נפח של אמה על אמה בגובה שלש אמות, שהם במידות ימינו 48 X 48 X 144 ס"מ - שיעורי תורה עמ' רנ. יג. סימן שיד ס"ז. יד. סתירה אהל קבע - רמב"ם פ"י הל' טו. סתירה אהל עראי - רמב"ם פכ"ב הכ"ו, סימן שטו מ"ב סק"א ובשו"ע הרב שם סט"ז וסכ"ז. תוספת אהל עראי, שהותר לעשותו בשבת, באופן שהיה פרוס מבעוד יום טפח, בשעה שמסירו לא יסתור הכל בבת אחת, אלא ישאיר טפח שהיה פרוס - שו"ע הרב סימן שטו סט"ז, שש"כ פכ"ד הערה לא, וכתב שם בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל

ו. אסור לסתור צמה קלועה בשבת, מפני שדומה הדבר ל"סותר" (סו.).

ב. סתירה בכלים

א. כשם שיש איסור בנין בעשיית כלי בשבת, כך יש איסור סתירה בסתירתו (יז). (אולם יש כלים שאין בסתירתם איסור כפי שיתבאר בפרק מב הלכות מכה בפטיש).

ב. כלי העשוי מפרקים המתחברים זה לזה על ידי הברגה אסור לסתור בשבת (יח). אמנם כיסוי כלי שמתחבר לכלי על ידי הברגה (כגון פקק הברגה) - מותר לפותחו בשבת, לפי שאין הכיסוי עשוי לקיום אלא לפותחו ולסגרו תדיר אין זה נחשב לסותר (יח). (פרטי דינים אלו נתבארו באריכות בפרק לח סימן ג').

ג. חותלות של תמרים - כלים עשויים כעין סלים מכפות תמרים ומניחים בתוכם תמרים להתבשל, אין להם דין כלי ומותר לחתוך את החותל בשבת, כי מאחר והם עשויים רק כדי שיתבשלו בהם התמרים, נחשבים הם כמו קליפות אגוזים שמותר לשברם, כדי לקחת את האגוז אשר בתוכם (יט).

דין פתיחת בקבוקים, שקיות חלב, קופסאות שימורים וכדו' יתבאר לקמן בפרק מב.

מקורות והערות

שני' שלאהר זמן בזהר לסחור את אותו הטפח. טו. שבה צדו רמב"ם פכ"ב ה"ו, שו"ע סימן טג סכ"ו. טז. רמב"ם פכ"ב ה"ו, סימן טג סכ"ו. יז. סימן שיג ס"ו, מג"א שם סק"ב. יח. שם. יט. כיהן שד ס"ח פ"ה א"א סק"ב, ויש שהבינו הסברים אחרים בהיהר של חותלות, יעוין בשו"ע הרב ז"ל, ויהי' בשו"ע אג"כ. י"א סימ' קכב ענף ט"ז.

פרק מ

מלאכה לו - המכבה

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה:

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן.

א. דיני כיבוי

א. כיבוי אש או הקטנתה. ב. כיבוי גחלת, כיבוי מכשירי חשמל. ג-ד. פתיחת דלת מול נר דלוק.

ב. כיבוי דליקה בשבת

א-ג. כיבוי דליקה. ג. חוטי חשמל שנפלו ברחוב. ד. כיבוי דליקה במקום שאין חשש סכנה. ה-ו. כיבוי דליקה ע"י נכרי.

ג. גרם כיבוי

א. גרימת כיבוי במקום הפסד. ב-ג. דוגמאות לכך. ד. כיבוי מפה דולקת. ה-ז. נייעור נר דולק או ניצוץ שנפל על המפה.

ד. הצלת דברים מן הדליקה

א. הוצאת חפצים מן הדליקה. ב-ד. הוצאת מזון שלש סעודות ומלבושים שצריך לאותה שבת. ה. הוצאה דרך מלבוש. ו. הוצאת כתבי הקודש.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הפסקת תהליך הבעירה או הקטנת הלהבה.

במשכן: כיבו את האש כדי לעשות בו פחמים (לצורך צירוף הזהב והכסף שהיו במשכן).

שיעורה: כל שהוא.

האב:

המכבה נר, עצים וכדו'.

תולדותיו:

- א. המסלק חומרי בעירה מן האש כגון שמוציא שמן או נפט מן המנורה או מן המדורה (א).
- ב. מתכת שחימומה באש עד שנעשית גחלת, אסור מן התורה להכניסה למים צוננים כדי לצרפה ולחזקה משום תולדת מכבה. ויש אומרים שאסור מדרבנן משום "מכה בפטיש" (א*).

איסורים דרבנן:

- א. אסור לכבות מתכת מלובנת (ב), (ובכלל זה כיבוי חשמל).
- ב. אסור לפתוח דלת כנגד האש אם יש חשש שהירות תכבה את האש (ב*).

א. דיני כיבוי

- א. כיבוי אש בשבת או הקטנתה אסור מן התורה. לכן אסור לכבות או להנמיך את להבת האש בכיריים של גז או נפט. (לדעת רוב הפוסקים שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, אינו חייב מן התורה אלא אם צריך לפחמים או להבהוב הפתילה (ז)).
- ב. המכבה בשבת גחלת של מתכת הרי הוא פטור מן התורה, משום שאינה בוערת ועם כבוייה אינה הופכת לפחם, אלא חוזרת להיות כפי שהיתה טרם שחממה (ד). ומכל מקום מדרבנן אסור אף כיבוי גחלת של מתכת (ה).
- אסור לכבות כיריים ותנור חשמליים, או להנמיך את עוצמת חומם על ידי סיבוב הכפתור המיוחד לכך, משום שיש בהם גופי חימום שדינם כגחלת של מתכת (ו). כמו כן אסור לכבות שום מנורה חשמלית או להנמיך את עוצמת אורה (ז).

פתיחת דלת וחלון כנגד הנר

- ג. אסור לפתוח בשבת דלת או חלון של חדר כנגד נר דולק, במקום

מקורות והערות

א. ביצה כב, ורא"ש שם, רמב"ם פ"ב ה"ב. א*. רמב"ם שם והרי תולדה רמכבה, והראב"ד חולק על זה וסובר שאין חייב משום מכבה ככה"ג אלא אסור מדרבנן משום מכה בפטיש. ב. שבת מב, רש"י שם ד"ה גחלת. ואף כיבוי חשמל אסור - שש"כ פ"ג ס"א. ב*. סימן רעז ס"א. ג. שבת לא: סימן שט"ז ס"ח. ודעת הרמב"ם פ"ב ס"ב הובא בסימן שלד מכ"ז שחייב בכל אופן. ויעויין בשו"ת מלמד להועיל (ת"א, ס) ובשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"י, ט) שדינו רבות אם יש איסור בבייז מה"ה בכיבוי גז, שאינו נעשה פחם. ד. שבת מב, רש"י ד"ה גחלת, [באופן שאין כוונתו לצירוף כדלעיל בהקדמה לפרק זה] רמב"ם פ"ב ה"ב. ה. שם, ולדעת החזו"א בסימן נ' סק"ט אסור מה"ה - משום סוחר. ו. ודינו כמכבה גחלת של מתכת שאסור מדרבנן. ז. יעויין בהערה ה'.

שהרוח מנשבת (ח), ואפילו אם אין הרוח נושבת ברגע זה אסור, שמא תתחיל לנשב ויכבו הנרות (ט) (ראה בהערות (י)).

ד. אבל אם הנר רחוק מהדלת או מהחלון באופן ששום רוח לא תכבהו מיד, מותר לפתוח את הדלת (יא) (יב).

ב. כיבוי דליקה בשבת

א. דליקה שפרצה בשבת במקום שיש בו חשש לפיקוח נפש, כגון דליקה שפרצה בבית משותף, אם יש לחוש שתתפשט לדירה שיש בה זקן, חולה, או תינוק שאי אפשר להוציאם משם מבעוד מועד - מותר לנתק את זרם החשמל בבנין ולכבות את הדליקה (יג).

ב. כמו כן מותר להזעיק את מכבי האש כדי שיבואו לכבות את הדליקה, ואין לחשוש שמא כבר טילפן אדם אחר (יד).

ג. חוטי החשמל שנפלו ברחוב ויש חשש שאדם יגע בהם, מותר לטלפן למכבי האש או לחברת החשמל, כדי שיבואו וינתקו את זרם החשמל (טו).

דליקה שפרצה במקום שאין חשש סכנה

ד. פרצה דליקה במקום שאין שום חשש סכנה, אף שיש שם הפסד ממון גדול, אסור לכבותה בשבת, ואף אסור לעבור על שום איסור דרבנן כדי להציל את ממוןנו (טז).

כיבוי הדליקה ע"י נכרי

ה. נכרי הבא מעצמו לכבות את הדליקה, אין חייבין למחות בידו, ואף מותר לקרוא לנכרי בשעת הדליקה ולומר לו: "כל המכבה אינו מפסיד" (יז). אבל אסור לומר לנכרי בפירוש שיכבה הדליקה (יח).

מקורות והערות

ח. סימן רע"א. ט. סימן רע"ב ס"ג. י. בשעת הצורך, כגון שחם מאוד בחדר, מותר לפתוח את הדלת בשעה שאין הרוח מנשבת, ויזהר לפתחה בנחת ולא במהירות, כי אם יפתחו את הדלת במהירות, פתחת הדלת יכולה לגרום לנשיכת הרוח - שם במ"ב ובבה"ל ר"ה הרוח. יא. שם מ"ב ס"ב. יב. בשש"כ פרק יג הערה ק"ח כותב בשם הגרש"ז אויערבך וצ"ל שאף אם הרוח גורמת לשינוי צורת הלהבה אין לחוש לזה ומותר לפתוח הדלת כנגדה. יג. סימן שכ"ט ס"א, שש"כ פמ"א ס"א. יד. שש"כ שם ואף אם יתברר אח"כ שעשרה בנ"א טלפנו כ"א בנפרד למכבי האש, יש להם שכר טוב מאת הקב"ה עבור מהשבתם הטובה סימן שכ"ט ס"ו, מ"ב ס"ק מב. טו. שש"כ פמ"א סכ"ב, וע"ע שם בהערה ס"ה שכתב ששמע מהגרש"ז אויערבך וצ"ל להתיר בזה ויש שנחביו שהתחמיר לעמוד שם לשמור שלא ינוק שום בנ"א הע"כ - שש"כ שם, ויעניין בהשגתו של הגר"ש עפשטיין וצ"ל על קונטרס הרפואה בסידור מנחת ירושלים הערה 12 שנוטה שם להתחמיר בזה. טז. סימן שלד סכ"ו ברמ"א, שש"כ פמ"א הערה ז-ח. יז. סימן שלד סכ"ו וטעם ההיתר מכאור במ"ב שם ס"ק סט, כדי שלא יבוא לכבות בעצמו את הדליקה (משום שבהול על ממוןנו), התרנו לו לומר לנוי כל המכבה אינו מפסיד, אבל לומר לו בפירוש לכבות - אסור. יח. שם מ"ב ס"ק סח.

ו. מותר לומר לנכרי שיכבה הדליקה אם יש שם ספרי קודש, ויש חשש שישרפו (יס).

ג. גרם כיבוי

א. אף על פי שאמרנו שאסור לכבות את הדליקה (כ), מותר לגרום (-פעולה לא ישירה) לכיבוי במקום שיש הפסד אם לא יכבה (כא).

ב. לפיכך אם אחזה אש בצידו האחד של הארון, מותר לשפוך מים על הצד שאינו בוער, או לכסותו בסמרטוטים רטובים, כדי שהאש תכבה כאשר תגיע לשם (כב). (אך אין להרטיב סמרטוטים במים וכדו' לצורך זה, משום איסור "מלבן", ורק מותר להרטיב במשקה צבעוני - ראה לעיל פרק י"ח סימן ו').

ג. וכן מותר להניח שקיות ניילון מלאות מים סמוך לאש כדי שתתבקענה מחוס האש, והמים שבתוכן יכבו את האש (כג).

ד. אחזה האש במפה שעל גבי השלחן, מותר לשפוך משקים במרחק מה מן האש, כדי שתכבה האש כשתגיע לשם, ולא תשרוף את המפה (כד). ואם המפה עשויה מחומר סופג כגון בד, אין לשפוך עליה מים משום "מלבן", אלא ישפוך משקה צבעוני כגון יין אדום וכדו' - ראה לעיל פרק יח סי' ו' (כה).

ה. נר דולק שנפל על המפה, אם אין נכרי במקום שיסיר את הנר מעל גבי המפה, ינער בעצמו את המפה בנחת, כלומר, שיקח את המפה עם הנר שעליה ויורידה סמוך לרצפה ואז ינערה, ומותר לעשות כן אם אין הדבר ברור שיכבה הנר כשיפול ארצה (כה*).

ו. כל הדינים המנויים לעיל אמורים כשאין חשש לפיקוח נפש, אבל כשקיים חשש לסכנת נפשות, הרי כלל הוא בדינו "פיקוח נפש דוחה שבת", ומותר, ואף מצוה לכבות את השריפה (כו).

ז. ניצוץ שנפל על המפה, מותר לנערו מן המפה כדי שלא תישרף (כו*).

ד. הצלת דברים מן הדליקה

א. נפלה דליקה בבית, אסור להציל חפצים מהבית ולהוציאם לחצר או לרחוב, אפילו אם יש עירוב במקום ומותר לטלטל, כיון שחששו חכמים, שמא מפני טרדת ההצלה ישכח ששבת היום ויבוא לכבות את הדליקה (כז).

מקורות והערות

יט. שם מ"ב ס"ק ח"ט ופ"ק סח. כ. שם סכ"ב. כא. סימן שלד סכ"ב ברמ"א ושם מבואר בביה"ל ד"ה דגם כיבוי יראה דוקא גרם כיבוי (דהוא מלאכה שאע"פ מותר במקום הפסד, אלא בכל המלאכות הדין כן שהותר גרמא במקום הפסד. כב. שם, שש"כ פמ"א כט"ו וכשאין לי משקה אחר, ויש חשש סנה, בודאי שמוזהר אף לשפוך מים על המפה. כג. שם. כד. סימן שלד סכ"ד. כה. שם, ועין סימן ש"כ ס"ק ט' ביה"ל ד"ה שיש. כה*. סימן רעו ס"ג, מ"ב סק"ד. כו. סימן שלד סכ"ב. כז. שש"כ שם ס"ה. כז. סימן שלד כ"א וס"א. יש איברים שהאיסור הוא רק להציל לחצר שאינה

ג. לפיכך גזרו שלא יציל אלא מזון שצריך לו לאותה שבת וכלים שצריך להשתמש בהם בשבת ובגדים שיכול ללבשם בשבת (נכח). (להחצלה מותרת ברוב המקרים רק למקומות שיש עירוב - ראה בהערות (כט).)

ג. כיצד מציל? אם פרצה הדליקה בליל שבת לפני שסעד את סעודת השבת, מותר לו להציל מזון שלש סעודות (ז), עבור כל נפש מאנשי ביתו, וגם כלי אוכל הנחוצים לו לסעודות אלו (זא). וכן מותר להציל מזון הדרוש לבהמותיו (זב).

אחר סעודת ליל שבת מותר לו להציל מזון שתי סעודות, ואחר סעודת הבוקר מותר לו להציל רק סעודה אחת (זג).

ד. כשם שמותר לבני הבית להציל לעצמם, מותר לאחרים להציל לעצמם מזון ובגדים בשיעור שמותר לבעה"ב, וכן מותר לבעה"ב לומר לאחרים שיצילו לעצמם (זד).

ה. מותר לבני הבית ולאחרים להציל ולהביא בידם מלבושים לפי צורכם לשבת זו. ואם אינם מוציאים בידם אלא דרך מלבוש - מותר ללבוש, אפילו כמה מלבושים זה על זה, כדי להצילם מן הדליקה. ואף התירו לפשוט את הבגדים בחוץ ולחזור ללבוש בגדים אחרים ולהוציאם (זה).

ו. מותר להוציא מדליקה את כל כתבי הקודש אפילו לחצר שאינה מעורבת (זז), אבל אסור להוציאם לכרמלית (ח).

מקורות והערות

מעורבת אבל להציל לבית אחר שעירב עמו או לחצר שלו מותר, ויש אומרים שאין חילוק, וכחכ שם במ"ב סק"ט שכיון שהוא איסור מדרבנן יש להקל בזה, ודעת שו"ע הרב בסי"א שיש לחוש לדברי האוסרים. כח. שם. כט. טלטול הותר רק למקום המותר בטלטול כמבואר בסימן שלר במ"ב ס"ק כה, אבל דרך מלבוש הותר טלטול לדעת הרמ"א אף לר"ה כמבואר שם. ל. שיעור סעודה הוא סעודה בינונית שרגילים בני אדם לסעוד בכל שבתות השנה, לרבות לחם משנה לכל אחד מהסעודות - סימן שלר ס"ה, מ"ב סק"ט ובביה"ל שם ד"ה ובשחרית. לא. שם ס"א וס"ז. כמו כן אם מציל בכלי אחר, מותר להציל בו מזון אפילו יותר משיעור ג"ס, ובלבד שלא יתן הרבה כלים קטנים לתוך הכלי הגדול - שם ס"ו ובמ"ב סק"ט. בתים הקרובים למקום הדליקה וחוששים שהדליקה תגיע אליהם - מותר להם להציל כל מה שירצו, ולא תששו שאם נתיר להם להוציא כל רכר, יבואו לכבות הדליקה, כי הם אינם בהולים כ"כ - סימן שלר ס"א ובמ"ב סוסק"ד. לב. סימן שלר ס"א, קצות השלחן סימן קמא בבדה"ש סק"ג-ד. לג. סימן של"ד ס"א. לד. כשם שמותר לבעה"ב להציל מזון ג' סעודות כך מותר לו לומר לאחרים להציל לעצמם כ"א מזון ג' סעודות, והרי הם של המציל זאינו חייב להחזיר את הרכוש המוצל לבעליו, סימן של"ד ס"ט, ועיין במ"ב סק"ד. לה. שם ס"ח. לו. סימן של"ד ס"ב. לו. שם ס"ז מ"ב ס"ק מ"ח.

פרק מא

מלאכה לז - המבעיר

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, גזירות חז"ל.

א. הבערת אש

א. הדלקת אש בשבת. ב. ליבוי האש והגדלתה. ג. הארכת זמן בעירת האש. ד. חימום ברזל או מתכת. ה-ו. פתיחת דלת או חלון כנגד המדורה. ו. פתיחת חלון בשעה שאין הרוח נושבת.

ב. גזירות חז"ל כדי שלא יבואו להבערה

א. דין ההדלקה בשמן שאינו נמשך יפה. ב. השתמשות באור הנר לדבר שצריך עיון. ג. האופנים המותרים בשימוש לאור הנר.

ג. מכשירי חשמל

א-ג. הדלקת מכשירי חשמל. ד-ה. שימוש במכשיר טלפון. ו-י. שימוש במקרר חשמלי. יא. דלת חשמלית. יב. מגבירי קול. יג. מכשירי שמיעה. יד-ט. שעון שבת.

ד. שימוש בחשמל

א-ג. שימוש והנאה מחשמל בשבת המיוצר ע"י יהודים. ד. דעת החזון איש להחמיר בשימוש בחשמל שמיוצר על ידי יהודים בשבת.

ה. רחיצה בשבת

א-ב. גזירת חכמים ברחיצת כל הגוף או רובו במים חמים. ג-ה. רחיצת פניו ידיו ורגליו. ו. רחיצת תינוק. ז-ט. רחיצת הגוף במים קרים.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הדלקת אש או הגדלתה.

במשכן: הבעירו אש לצורך יציקת כלי המשכן והאדנים, ולצורך בישול הסממנים.

שיעורה: המדליק אש בגודל כל שהוא, חייב משום מבעיר.

האב:

המדליק **אש** בכל אופן שהוא; הדלקה מאש קיימת, הדלקת גפרור, מצית וכדו'.

תולדותיו:

- א. **הוספת חומרי בעירה** לאש דולקת (א).
- ב. **חיתוי גחלים** בשבת (ב).
- ג. **ליבון מתכות באש** (לדעת הרמב"ם (ג)).

גזירות חז"ל:

- א. **חכמים אסרו לקרוא לאור הנר** (ג*) או להשתמש בו, גזירה שמא ישכח ויטה את הנר כדי לקרב את השמן אל הפתילה, על מנת שתדלק טוב יותר, ויתחייב משום מבעיר (ד).
- ב. **חכמים אסרו לפתוח דלת כנגד המדורה** במקום שהרוח עלולה להגביר את האש (ה).
- ג. **חכמים אסרו שהיית תבשיל בכירה שאינה גרופה וקטומה**, גזירה שמא יחתה בגחלים (ה*).
- ד. **חכמים אסרו הטמנה** (אפילו מערב שבת) בדבר המוסיף הבל, שמא יטמין ברמץ (אפר עם גחלים), ויבוא לחתות (להגדיל) את האש (ו).
- ה. **חכמים אסרו להדליק נרות שבת בשמן שאינו נמשך יפה** אחר הפתילה, וכן בפתילות שהאש אינה נאחזת בהן יפה, מפני שנרות אלה אינם מאירים יפה, ויש לחוש שיבואו להטות את השמן לצד הפתילה, כדי שיאירו יפה (ז).

א. הבערת אש

- א. **אסור מן התורה להבעיר אש בשבת בכל אופן שהוא**, בין להבעיר אש חדשה, בין להבעיר אש מאש אחרת שכבר דולקת.
- לפיכך, **אסור להדליק בשבת תנור או כירים המופעלים בגז, בבנזין, בסולר ובנפט**. (בסימן ג' יתבאר דין הדלקת מכשירי חשמל בשבת).

מקורות והערות

א. ביצה כב ע"א רמב"ם הלכות שבת פ"ב ה"ב. ב. כדלהיא ב ירושלמי פ"ב שבת ה"ה. ג. רמב"ם פ"ב ה"א, ודעת הראב"ד שם שאין בזה איסור מן התורה. ג"א. ד. כלשון חכמים, הוא כלי המכיל פתילה וחומר דלק כגון שמן או נפט וכדו'. ד. סימן ע"ה פ"א. ה. סימן ע"ז פ"ב. ו. סימן פ"א. ז. סימן רנ"ו פ"א, מ"ב סק"ה. ח. סימן רכ"ד פ"א וסי' ב"ס פ"א.

ב. אסור מן התורה לחתות גחלים בשבת, וכן אסור ללבות את האש או להגדיל את להבת הגז (ח).

ג. אסור להוסיף שמן לנר דולק, שכן פעולה זו מאריכה את זמן בעירת הנר, וחייב משום מבעיר (ס). מטעם זה אסור להטות את השמן שבנר לצד הפתילה (י).

ד. המחמם בשבת ברזל או מתכת, עד שהם מתלבנים, חייב משום מבעיר (יא), ויש אומרים, שאסור רק מדרבנן הואיל ואינו מכלה כלום מגופן, שהרי אינן נעשות פחם, ואחר שמצטננות חוזרות לקדמותן (יב).

איסור פתיחת דלת כנגד מדורה

ה. אסור לפתוח דלת או חלון כנגד מדורה הקרובה אליהן, כיון שהרוח מגבירה את הבעירה (יג).

איסור זה חל גם אם נושבת רוח חלשה בלבד (שאין בכוחה ללבות את המדורה), גזירה משום רוח חזקה שבכוחה ללבות את המדורה (יד).

ו. אבל בשעה שאין רוח נושבת, מותר לפתוח את הדלת או את החלון (טו). וכן מותר לפתוח דלת או חלון אם המדורה רחוקה, עד כי שום רוח שתכנס לא תלבה את האש (טז).

ב. גזירות חז"ל משום חשש איסור הבערה

א. אסרו חכמים להדליק נרות לשבת בשמנים שאינם נמשכים יפה אחר הפתילה. כמו כן אסרו להדליק בפתילות שהאש אינה נאחזת בהן יפה אלא נסרכת סביבה, מפני שיש לחוש שיבוא להטות את השמן לצד הפתילה, כדי שתאיר יפה, ויתחייב משום מבעיר (יז).

שימוש לאור הנר

ב. מפני החשש שמא יטה את הנר אסרו חכמים להשתמש באור הנר לדבר שצריך עיון רב. כגון: לקרוא בספר לאור הנר, או לבדוק לאורו כלים

מקורות והערות

ח. כריחות כ. ירושלמי פ"ב שבת ה"ה. ט. ביצה כב. ורא"ש שם. י. שם. יא. רמב"ם פ"ב ה"א, וע"ע בשו"ת אבני נזר (ח"א אורח סי' רכט) ובקצות השלחן (ח"ז סימן קלד צמ' לו) שנקטו בדעת הרמב"ם שרק המחמם את הברזל כדי לצרפו במים חייב משום מבעיר, אמנם דעת הרבה אחרונים שמי"ש הרמב"ם המחמם את הברזל כדי לצרפו במים הוא לאו דוקא, וה"ה אם מחממו לצורך אחר, יעוין במגיד משנה פרק יב הלכה א, שריח קרן לדוד סימן פ, וע"ע בחזו"א סימן נ סק"ט ובשו"ת מנחת שלמה סי' י"ב. ונראה שאין אסור לדעת הרמב"ם אלא באופן שהברזל מחליק וכמב' בשו"ע הרב (סימן תצה קו"א סק"ב) שהביא שם את דעת המ"ם בזה, וכן ביאר באריכות בשו"ת נשמת שבת סימן סב. יב. ראב"ד שם, יעוין בטעם הדבר בספר יראים סימן רעד. יג. שבת קכ. שו"ע סי' רעז ס"ב. יד. שם. טו. מ"ב שם סק"י. טז. פשוט לשון המחבר שם, וכן מפשטות לשון שו"ע הרב בס"ד שכתב: "אם הרוח מנשבת מבחור". יז. סימן רס"ד ס"א וס"ד.

ובגדים דומים שצריך להבחין ביניהם וכדו' (יח), מפני שיש לחוש, שיבוא להטות את השמן לצד הפתילה, כדי שתאיר יפה (יט).

ג. האופנים המותרים בשימוש לאור הנר הם:

א. אדם חשוב, שאינו רגיל להטות את הנר בעצמו כל ימי השבוע, מותר לו לקרוא לאור הנר (כ).

ב. שני אנשים שקוראים או לומדים ענין אחד בספר אחד, מותר להם לקרוא לאור הנר, כיון שאם אחד מהם יבוא להטות, יזכירו חברו (כא).

ג. מותר ליחיד לקרוא לאור הנר, אם אומר לחברו: תן דעתך עלי שלא אשכח ואטה את הנר (כב).

ד. גרות שיעוה ופרפין שלנו, מאירים יפה, ומותר לקרוא לאורן (כג).

ה. מותר לקרוא לאורה של מנורת חשמל, אפילו יש בה דרגות שונות של עוצמת האור (כד), ואין חוששים שמא ישנה את העוצמה (כה). (יש סוברים שטוב לכסות מבעוד יום את המתג המדליק את הנורה (כו)).

ג. מכשירי חשמל

הדלקת מכשירי חשמל

א. אסור להדליק בשבת שום מנורה בין שהיא דולקת בזרם חשמל רגיל ובין שהיא דולקת בסוללות חשמל (בטריות), שכן חוט המתכת שבמנורה מתלהט ונעשה גחלת, ולדעת רוב הפוסקים יש בזה משום איסור מבעיר מן התורה (כו). (כמו כן יש איסור הולדת זרם בחוטי החשמל, כפי שיתבאר בהמשך (כח)).

ב. וכן אסור להפעיל בשבת תנור אפיה או תנור חימום חשמלי, כירים חשמליות, או פלטה חשמלית, שכן יש בכלים הללו גופי חימום שמתלהטים בעת הפעלתם, ועובר על איסור "מבעיר" (כט).

ג. אסור להפעיל בשבת גם מכשיר חשמלי שאין בו גופי חימום, בין שהוא פועל בזרם חשמל רגיל ובין שהוא פועל בסוללות חשמל (בטריות). דבר זה אסור משום נולד, משום שבהפעלת המכשיר נולד זרם חדש בחוטי החשמל שבמכשיר (ז). ויש אומרים, שאסור להפעילו מן התורה משום בונה, מכיון שמעמידו על

מקורות והערות

יח. שבת יב. סי' ערה ס"א. יט. שם. כ. שו"ע שם ס"ד, מ"ב ס"ק יב. עיי"ש פרטי דין זה. כא. שו"ע שם ס"ב, ועיי' מ"ב שם סק"ו שכתב בשם המג"א שדווקא לענין קריאה שהוא דבר מצוה התירו בו, אבל לדבר הרשות לא התירו בכה"ג, וכתב שם שמדברי הט"ו משמע שהוא חולק ע"ז. כב. שם ס"ג, וכן הדין אם אומר זאת לאשתו - שם. כג. שם מ"ב סק"ד. כד. ששי"כ פרק י"ג סל"ב. כה. שם. כו. שם, ביה"ל שם ס"א ד"ה לאור הנר. כז. יעו"ץ בהערה יא-יב. כח. ראה בהערה ל'. כט. לדעת הרמב"ם שנתבאר לעיל בהערה יא. ל. שו"ת מנחת שלמה סי' ס מרחיב

תכונתו, שהיא זרימת חשמל בתמידות, ובכך דומה פעולה זו לעשיית כלי, שאסורה מן התורה בשבת (לא).

מכשיר טלפון

ד. אסור להרים שפופרת טלפון בשבת, מפני שהרמת השפופרת גורמת לחיבור מעגלים חשמליים, ואסורה משום מוליד זרם (ג). ואם במכשיר או במרכזית הטלפונים נדלקת נורה בעת הרמת השפופרת, כפי שמצוי במרכזיות מסוימות, יש בזה אף איסור מבעיר (ג).

ה. כמו כן אסור להחזיר בשבת את השפופרת למקומה, משום שבכך מנתקים מעגל חשמלי. (ובמקרים רבים אף נכבית מנורה במרכזית הטלפונים ע"י החזרת השפופרת למקומה ואסור משום "מכבה") (ד).

מקרר חשמלי

ו. יש לנתק (לנטרל) מערב שבת את הנורה שנדלקת בעת פתיחת דלת המקרר (ה).

ז. מותר לפתוח בשבת מקרר חשמלי, בשעה שהמנוע פועל, בתנאי שניתק מערב שבת את המנורה שנדלקת בעת פתיחת הדלת (ו).

ח. יש שהתירו לפתוח את המקרר אף בשעה שהמנוע אינו פועל (ז), ויש שאסרו, משום שפתיחת דלת המקרר, מאפשרת כניסת חום לתוכו, והתוצאה היא הקדמת פעולת המנוע המווסת ע"י תרמוסטט (זח).

ט. בשנים האחרונות מייצרים מתקן שניתן לחברו למערכת ויסות החום. מתקן זה מונע את פעולת התרמוסטט ומפעיל את המנוע לפרקי זמן קבועים.

מקורות והערות

כביאור טעם זה, לא. חזו"א א"ח סימן נ אות ט. לב. כפי שנתבאר בהערה ל, וכן אסור למקצת הפוסקים משום "כונה" כפי שנתבאר בהערה לא. לג. שו"ת צ"ח אליעזר ח"ח סימן ט"ו פ"ז סק"י. מיהו נראה שאין איסור מן התורה, כיון שאינו מתכיר, ולא נחשב כפ"ד ריחא ליה, כיון שאינו צריך לה כעת (מעשה חושב עמ' נה). שש"כ פרק לח הערה כ מביא את סברת הגרש"ז אויערבך זצ"ל בזה ונשאר בצ"ע. לד. שש"כ פ"כ סמ"ב, ובהערה קיב. אמנם מותר להחזיר את השפופרת למקומה כשמטלפן לצורך פיקוח נפש ויש חשש שמקבל השיחה (כיה"ח וכדו') יודקק לטלפן לצורך פיק"נ, אלא שכיום לאחר זמן מועט שמקבל השיחה סוגר את הטלפון מתנתקת השיחה באופן אוטומטי, וע"כ אולי אין היתר להחזיר את השפופרת למקומה. ויש לברר את המציאות והנפסק להלכה בזה. לה. וכן יש להפסיק גם את פעולת המאורר, המצוי בכמה מן המקרים החדשים (שש"כ פ"י סי"ד). לו. שו"ת אג"מ א"ח ח"ב סי"ח, שו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן טז, שו"ת הר צבי א"ח סימן קנא. לז. שו"ת מנחת שלמה שם, שו"ת צ"ח אליעזר ח"ח סי' י"ב, וע"ע באנציקלופדיה תלמודית (פרק יח ערך חשמל עמ' תרס"ד) שהביא את דעת ה"הוב"ש ש"א שאסור לפתוח בכל עת בגלל שמאריך הוא בפתיחתו את זמן פעולת המקרר. אמנם לדינא פסקינן שיותר לפותחו בשעה שהמנוע פועל, כיון שאין הוא עושה עכשיו איסור, אלא מונע את התרמוסטט מלהפסיק את פעולת המנוע, והרי הוא כסוגר חלון בפני רוח שלא תכנס לבית וחכמה את הגר, שבדאי אין חייב משום מבעיר. לח. אג"מ שם. וכנגדם סברת המחירים היא שאע"פ שכניסת החום גורמת בדרכי להפעלת המנוע, אין זה אלא איסור דרבנן וכגדמא יש להחזיר ככה"ג.

רנח _____ משנת השבת

מבלי שהדבר יושפע ע"י פתיחת דלת המקרר. מקרר שמותקנת בו מערכת זו מותר לפותחו בכל עת (דס).

י. שימוש במקרר ללא קרח (נו פרוסט). בתא הקפאה של מקרר זה יש מאוורר שתפקידו למנוע הצטברות שכבות קרח בתא ההקפאה. יש סוגים של מקרר "נו פרוסט", שבהם מופסקת פעולת המאוורר בשעת פתיחת דלת תא ההקפאה, וכשנסגרת דלת המקרר שוב מופעל המאוורר. מקרר זה אסור לפותחו או לסוגרו בשבת (מ). אבל אם ביטל בערב שבת את פעולת המאוורר, מותר לפתוח אותו באופנים שנתבארו בסעיפים ז-ט.

דלת חשמלית

יא. אסור לעבור בשבת דרך דלת הנפתחת אוטומטית באמצעות חשמל (תא פוטו אלקטרי), או דרך דלת הנפתחת בדריכה על משטח הסמוך לה, כיון שהנכנס והיוצא מפעיל זרם חשמל, בזמן שמתקרב לדלת (מא). כמו כן אסור לפתוח בשבת דלת שבפתיחתה נדלקת נורה חשמלית (מב).

מגביר קול

יב. אסור לדבר ברמקול בשבת, אפילו אם מופעל הרמקול כבר מערב שבת, משום איסור השמעת קול בכלי המיוחד לכך (מב*). כמו כן יש לחוש שמוליד זרם בקול דיבורו (מג).

מכשיר שמיעה

יג. מותר לכבד-שמיעה להשתמש במכשיר שמיעה המוצמד לאזנו, ובלבד שיפעיל אותו קודם כניסת השבת (מד). אבל בשבת אסור להפעילו, שהרי מחבר הוא מעגל חשמלי ומוליד זרם.

יש שהצריכו לעשות שינוי להיכר, כגון ליתן נייר דבק על הכפתור המפעיל ומנתק את המכשיר, כדי שלא יבוא להפסיק את פעולתו בשבת (מה).

שעון שבת

יד. מותר לכוון שעון שבת קודם כניסת השבת, כדי שיכבה את החשמל או ידליקו בשעה מסויימת.

טו. כמו כן מותר לחבר שעון שבת, קודם השבת, למכשירים חשמליים

_____ מקורות והערות

לט. שו"ת מנחת יצחק ח"ב טוף סימן טו, שש"כ פ"י ט"ב. מ. יעוין בספר החשמל בהלכה ח"ב עמ' 206. מא. שש"כ סכ"ג סי"ג. מב. אנציקלופדיה חלמודית ערך חשמל עמ' תרנח. מב*. איסור השמעת קול הוא משום גזירה שמא יתקן כלי שיר בשבת דאח בפרק סב סימן ג. מג. אינצקלופדיה חלמודית שם עמ' חשכט. מד. שו"ת אג"מ (ת"ד אריה סי' פ"ה), שו"ת מנחת יצחק ח"ג מ"א, וכן מצדד בשו"ת חלקת יעקב ח"ג סימן קפ"ו ויש שאסרו להשתמש בזה בשבת - שו"ת מנחת יצחק ח"ג סימן מא מבאר דעות אלו. מה. שו"ת מנחת יצחק שם, צ"ח אליעזר ח"ו סי"ו.

שונים, כגון: למאורר ולמקדר, כדי שינתק את זרם החשמל או יחברו למכשירים אלה בשעות מסוימות (מה*).

ז. אסור לכוון - בשבת - שעון שבת, שידליק את מנורת החשמל או את תנור האפיה ואת שאר המכשירים המחוברים לזרם החשמל (מ). דבר זה אסור מדברי סופרים, אע"פ שאינו מחבר את זרם החשמל מיד, אלא כעבור זמן מסוים, (ואין זה אסור תורה אלא גרמא). כמו כן אסור להכניס בשבת תקע של מכשיר חשמלי לשקע, אפילו בשעה שמנותק זרם החשמל ע"י שעון שבת, ועומד לחזור רק לאחר זמן (מ).

יז. אם היה השעון מכוון מבעוד יום להפסיק את זרם החשמל בשעה מסוימת, יש שהתירו לעשות בשבת את הדרוש כדי שיפסיק בשעה מאוחרת יותר (מח), ויש האוסרים לעשות זאת (מט). אבל אסור לכל הדעות להביא לידי כך שיפסיק את זרם החשמל בשעה מוקדמת יותר (י).

יח. וכן אם היה השעון מכוון לחבר את זרם החשמל בשעה מסוימת יש שהתירו לעשות בשבת את הדרוש כדי שיחבר את הזרם מאוחר יותר, אך לא כדי שיקדים חיבורו (נא).

יט. גם המתירים לעשות בשבת שינויים אלו במצב השעון דברו רק בשעון שבזמן ביצוע השינויים בו לא מתבטלת פעולתו, אבל אין לשנות בשבת את מצבם של שעונים שכאשר מכוונים אותם, מופסקת זמנית פעולתם (נב). (כמו בחלק מהדגמים הישנים).

מקורות והערות

מה*. שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קנז) חזו"א סימן לח אות ג. אמנם כשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס) מבואר שהתיר רק להפעיל את שעון השבת לצורך כיבוי והדלקת החשמל בשבת, שכבר נהגו בהרבה מקומות להתיר כזה, ובפרט שנהגו להתיר לצורך מצות סעודת שבת, אבל לדברים אחרים כגון מיוזג אויר וכדומה לא התירו, וכבר נהגו ברוב בתי ישראל להקל בזה שלא כדעת האג"מ. מו. גרמא אינו מותר אלא במקום הפסד, ובפסק הרמ"א סימן שלר סכ"ב שש"כ פ"ג הערה קג. מז. שם. מח. המתירים המה: שו"ת ארץ צבי (סימן ע"ב), ספר מנחת שלמה סי' י"ד, שש"כ פ"ג סכ"ה, שו"ת יביע אומר (ח"ג סי' י"ח) וסברתם היא שכפי שמוחר לנעול הדלת כנגד הנר, אע"פ שע"י סגירת הדלת גורם שלא תבונה הנרות, וידלקו הנרות יותר זמן, כן מותר להאריך את זמן ההבערה ואין זה דומה למוסיף שמן לנר, כיון שבנו"ד אינו מוסיף אש, אלא מרחיק את הדבר המונע המשך זרם החשמל. מט. שו"ת אג"מ (ח"ג מ"ג, ר) ויעיין בשו"ת באר משה (ח"ו קונטרס אלקטריק סימן ל"ז) שביאר שאינו דומה לסוגר דלת בפני הנר, שאין לדלת שום חיכוך עם הנר, משא"כ שעון שבת המחובר לחשמל, והוא כחלק ממנו, דומה להא דתנן (שבת כ"ה ע"ב) לא יקוב אדם שפופרת ביצה ויתנגה בצד הנר, שחשיב כעושה מעשה בגוף הנר וע"ע בשו"ת או נדברו (ח"ג סי' כ"ה, ח"ח סי' ל"ב) שדן לאסור זאת משום מוקצה. נ. שש"כ פ"ג סכ"ה. נא. דעות המתירים הובאו לעיל בהערה מח, ודעת האג"מ שם לאסור אף בכה"ג, אולם לסברת הבאר משה שם יש להתיר לכאורה כד"ן זה, כיון שאינו דומה למוסיף שמן לנר, אלא גורם שידלק מאוחר יותר. נב. שש"כ שם.

ד. שימוש בחשמל בשבת בארץ ישראל

א. הרבה משלומי בני ישראל נוהגים להקל ולהשתמש בשבת בזרם החשמל (אף שהוא מיוצר ע"י יהודים). מדליקים הם בערב שבת מנורות חשמל ומפעילים מכשירים חשמליים (מקרר, תנור, פלטה, מאורר וכדו') שימשיכו ויפעלו בשבת.

ב. בייצור החשמל עושים פעולות שונות הכרוכות בחילול שבת גמור. ואף על פי שאסור ליהנות בשבת ממלאכה שנעשתה בשבת, ובעוונותינו הרבים עובדים יהודים בשבת בתחנות הכוח שבארץ ישראל, מכל מקום לנוהגים להקל יש על מה שיסמוכו, כיון שהחשמל מיועד בהרבה מקרים לצורך פיקוח נפש, צרכי בית חולים, תחנות עזרה ראשונה, או צרכי חולים שיש בהם סכנה המצויים בבתיהם וזקוקים למכשירי חשמל שונים (ג).

כמו כן יש צורך בתאורה ברחובות משום פיקוח נפש (בפרט בשנים האחרונות שבהן הורע מצב הבטחון הפנימי, וסיכון גבוה הוא, להשאיר מקום ישוב בלי תאורה) (ד).

ג. כיון שפעולות הייצור מותרות משום פיקוח נפש, ואי אפשר ליצר חשמל רק עבור החולים ובתי החולים בלא הפעולות המייצרות את החשמל לכלל האוכלוסיה, ע"כ מותר גם לבריאים ליהנות מהחשמל שיוצר בשבת (כשם שמותר לבריא לאכול מבהמה שנשחטה בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה, והיה זקוק רק למעט בשר, משום שלצורך החולה היה בהכרח לשחוט את הבהמה כולה) (ה).

ד. דעת ה"חזון איש" היא, שאם מיוצר החשמל על ידי יהודים, אף אם הוא מיוצר באופן שמן הדין יש היתר בשימוש, אסור להשתמש בו משום חילול השם, כי הנהנה מחשמל שמיצר בשבת כאילו מעיד שאין לבו כואב על חילול השבת (ו).

מקורות והערות

נג. החשמל לאור ההלכה (סימן ב' פ"ק ב) בשם הגרש"ז ארעבך זצ"ל. אף לדעה שאסור להשתמש בחשמל בשבת, משום "מעשה שבת", יש מקילים להשתמש במקרר, משום שע"י המקרר לא נוסף שום שבת במאכלים, אלא שאינם מתקלקלים, ואין זו הנאה האסורה בשבת, וכפרט שאין זה כיוון שהמאכלים היו מתקלקלים - שרית הר צבי א"ח סימן קפא. חשמל שמיצר ע"י נכרים ובעיר גרים רוב יהודים לדעת האג"מ (א"ח סד) מותר להשתמש בחשמל, ובמגילת ספר (סימן כט הערה יא) תמה על דבריו. נד. אנציקלופדיה תלמודית עמ' תשמכ. נה. שם. נו. חזו"א א"ח לח ס"ס קר וז"ל: אף אם החשמל מיוצר באופן שמן הדין יש היתר בשימוש - אסור להשתמש בו משום חילול השם, כיון שדעה החשמל הוא "שירות ציבורי", והעוכרים בתחנת הכח עושים כן במרד, הנהנה ממעשיהם מעיד שאין לבו כואב על חילול שבת, וע"ע בשו"ת אגרות משה (ח"ד א"ח סימן קכ"ז) שכתב שאפשר להשיג גויים שיעבדו כיום השבת, ואם חוששים שהגויים לא יעשו את מלאכתם כראוי, יעמידו שומרים יהודים עליהם.

ה. רחיצה בשבת

א. אסרו חכמים לרחוץ בשבת את כל הגוף או את רובו (נו) במים חמים, ואפילו אין היד סולדת בהם (נח).

ב. הסיבה לגזירה זו היא מפני שהבלנים היו מתחממים את המים בשבת, וטוענים שחממו אותם מערב שבת, גזרו אפוא חכמים, שלא לרחוץ במים חמים כלל, אפילו חוממו מערב שבת, כדי שלא יבואו לחמם בשבת (נס).

רחיצת פניו ידיו ורגליו

ג. לא אסרו חכמים אלא רחיצת כל גופו, או רובו, בין אם רוחץ את כל גופו בבת אחת ובין אם רוחץ אבר אבר בזה אחר זה. אבל התירו לרחוץ את הפנים, את הידים ואת הרגלים, או את שאר האברים (כל שאינו רוחץ רוב גופו), במים שנתחממו מערב שבת (ס).

מים שחוממו בשבת

ד. היתר הרחיצה אינו אלא במים שנתחממו מערב שבת, אבל אסור לרחוץ אפילו אבר אחד, במים שנתחממו בשבת עצמה אפילו כשהתחממו בהיתר (סא). לדוגמא: אסור לרחוץ אפילו אבר אחד במים שנתחממו על ידי נכרי לצורך חולה, או במים שהפשירים יהודי בשבת בתום האש, אפילו העמידם במקום שאין היד סולדת בהם (שאין בזה משום בישול) (סב).

ה. אמנם יש שהתירו לרחוץ חלק מן הגוף (אך לא רובו) במים שנתחממו בשבת, באופן שלא נעשה בהם מעשה בשבת כלל (סג), כגון: מים שהעמיד אותם מבעוד יום על גבי האש ונתחממו בשבת, או מים שנתחממו בדוד שמש (סד), ויש אוסרים לרחוץ במים שנתחממו בשבת, אף אם לא נעשה בהם מעשה בשבת. (במקום הצורך יש להתיר) (סה).

מקורות והערות

נו. סימן שכו ס"א. נח. תהלה לדוד שם סק"ג, ועיין ששי"כ פי"ד הערה ג. בענין טבילה במקוה חם בשבת נחלקו הפוסקים, יעויין בסימן שכו מ"ב סק"ז ושע"צ סק"ה, ששי"כ פי"ד הערה ד, שו"ת אבני נור אר"ת סימן תקכ"ו קצות השלחן סימן קלג ס"ד ובברי השלחן סק"ה באריכות, וכתב בשו"ת באר משה (ח"י סי' קלא) שיש המביאים בשם הגאון מקוטנא שהעיד בשם מוהר"ש מבעלז זי"ע שנוהגים לטבול בשב"ק בחמין, וסיים הגאון הנ"ל שטוב שלא יהיה חם ביותר כי אין להורות דבר התמוה לרבים. נט. שבת מ ויעויין בשו"ע הרב (סימן שכו ס"א) שהביא את דברי הר"ן (שבת מ.) שלא נחשדו ישראל על השבתות לחלל בזדון, אלא שהיו נותנים עצים תחת המים מבע"י סמוך לחשכה והם מתבערים והולכים כל השבת, ודבר זה אסור משום גזירה - שמא ישכח ויחתה בנחלים משחשכה. ס. סימן שכו ס"א. סא. שם מ"ב סק"ה, טו, יז שו"ע הרב ס"ד. סב. שם וע"ע בששי"כ פי"ד ס"ב ובהערה י"א שם, לענין אם חימם נכרי לצורך עצמו. סג. דעק"א על המג"א סק"ד, ששי"כ פי"ד הערה יב. סד. יש שאסרו שימוש במים חמים מדוד שמש, מחשש בישול המים הקרים הנכנסים כפי שנתבאר בפרק יד סימן יז. ומבואר בששי"כ (פי"ד הערה יג) שלדעת המקילים בהוצאת מים מן הדוד שמש, נחשב כהתחממו המים בהיתר כלא שנעשה פעולה בהם, שהרי נעשה רק בדרך פ"ד וכלי כוונה, לא חשיב כנעשה בשבת וכן החיד בששי"כ שם להתרחץ במים שעורבבו בהם מים קרים בחמים (באופן המותר). סה. שו"ת שבט

רחיצת תינוק

ו. תינוק שרגילים לרוחצו בכל יום, הרי הוא כחולה שאין בו סכנה, ומותר לרחוץ את כל גופו במים חמים, שהוחמו מערב שבת (סו).

רחיצה במים קרים בשבת

ז. מן הדין מותר לרחוץ במים קרים את כל הגוף בשבת, אבל נהגו להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף בשבת (סו).

ח. טעם המנהג הוא שבשעת רחיצה עלול אדם להכשל בכמה איסורים, כגון סחיטת השערות ועוד איסורים אחרים (סח).

היתרים ברחיצת כל גופו

ט. אמנם במקום צער מותר לרחוץ אף את כל הגוף, כגון: ביום שרב, שבו אדם מצטער מפני הזיעה, מותר לרחוץ את כל גופו במים צוננים (סט).

מקורות והערות

הלוי ח"א סוס"י נח, ח"ג סי' ל"ג, ויעזין שם שהחמיר אף בהעמידוהו מע"ש על האש ונשאר בחמימותו בשבת. סו. סימן תקיא מ"ב ס"ק יח. כמ"כ המצטער הרבה, או חולה, מותר לרחוץ כל גופו בחמין שהוחמו מערב שבת (סימן שכו ביה"ל ד"ה במים, בשם הרעק"א), שש"כ פרק יד ס"א, ושם ב הערה ח. סז. סימן שכ"ו מ"ב ס"ק כא שו"ע הרב סי' ויש מעדות ספרד שנהגו להקל בזה, ומכ"מ צריכים לזהר שלא לרחוץ בסכנן או בליפה, וכן צריך לזהר שלא לסחוט את שערות הראש או הוֹקֵן מן המים - עולת שבת סימן שו סקט"ז, כף החיים ס"ק כח. סח. (1) איסור סחיטת השערות מבואר במג"א סימן שכו סק"ח בשם המהרי"ל, מ"ב סקכ"א. (2) חששו שיטבול בנהר ויטלטל המים אשר עליו ארבע אמות כנרמלית, מג"א סימן שכו סק"ח (3) חששו שמא ישוט (ישחה) במים בשבת, שאסור שמא יעשה תכית של שייטין בשבת, מג"א שם וכפי שנחבאר בסימן שלט ס"ב (4) חששו שמא ישיט דבר במים בשבת (שנכלל בכלל הגזירה שלא לשוט במים בשבת) מג"א שם. סט. קצות השלחן סימן קלג, ברה"ש סק"ח, שש"כ פי"ד ס"א.

פרק מב

מלאכה לח - מכה בפטיש

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, איסורים דרבנן, גזירות חז"ל.

א. דיני המלאכה

א. מהות המלאכה. ב. תיקון כלי מקולקל. ג. השחזות סבין.

ב. כינון שעון

א. כינון שעון שעומד מלכת. ב. כינון שעון שעדיין פועל. ג. כינון שעון לשעה מדויקת. ד. כינון פעמון של שעון. ה. הפסקת צלצול השעון. ו. צעצועי קפיץ.

ג. השמעת קול

א-ב. איסור השמעת קול בכלי. ג. כלים המיועדים להשמעת קול. ד. כלים שאינם מיועדים להשמעת קול. ה. מחיאת כפיים. ו. ריקוד. ז. שימוש בפעמון. ח. הקשה בדלת. ט. פעמון המשמיע קול עם פתיחת הדלת.

ד. כיפול בגדים

א. האופנים האסורים. ב-ג. האופנים המותרים. ד. החזרת שקע במגבעת.

ה. איסור שיט ושחיה

א. שחיה במים. ב. רחצה במים.

ו. השחלת שרוכים

א. מהות האיסור והאופנים המותרים. ב-ד. השחלת שרוכי נעליים. ה. חגורה המיוחדת לשמלה.

ז. הפרשת תרומות ומעשרות

א. האיסור וטעמו. ב. הפרשת חלה.

ח. מכה בפטיש בהכנת אוכלין

תיקון אוכל או משקה לצורך השבת.

ט. עשיית נקב בכלי

נקב העשוי להכניס ולהוציא, נקב העשוי להכניס או להוציא.

י. פתיחת קופסאות

הקדמה - א. אריזות שהדרך לזורקן. ב. אריזות שמשתמשים בהן עד סיום תכולתן.
ג. אריזות לשימוש חוזר.

יא. פתיחת פקקים

א. מגופת חבית. ב. פקקי כתר ושעם. ג. פקקי הברגה ד. פקקי פלסטיק. ה. פתיחת מכסים.

הקדמה

הגדרת המלאכה: כל פעולה הגומרת ומשלימה את הכלי אפילו אינה אלא הכאה אחת בלבד (א).

במשכן: היכו בפטיש על הכלים לסיום עיצובם.

שיעורה: כל שהוא (ב).

האב:

מכה בפטיש על כלי שנגמרה עשייתו כדי ליישרו מבליטות ועקמומיות שעדיין נותרו בו, או המכה על אבן בולטת שבבנין כדי להשוותה לשאר האבנים שבבנין (ג).

תולדותיו:

א. **כל פעולה שהיא גמר עשיית הכלי ותיקונו**, הרי זו תולדת מכה בפטיש. לפיכך, אסור מן התורה לעשות נקב בכלי כדי שישמש כפתח להכנסה ולהוצאה (ואסור אפילו לעשות נקב בפצע כדי שתצא הליחה ויכנס אויר) (ד).

ב. **אסור להוציא חוטי תפירה** שנשארו בבגד חדש או שאריות צמר שנותרו לאחר סריגת בגדי צמר, משום שבפעולה זו נגמר הבגד ונהיה ראוי לשימוש (ה).

ג. **אסור לתקן בשבת כלי מקולקל**. לפיכך אסור ליישר מחט שנתעקמה ואינה ראויה לשימוש (ו).

ד. **אסור לצור צורה בכלי כדי לנאותו** (ז).

_____ **מקורות והערות** _____

א. רמב"ם פ"י מהלכות שבת ה"יז. ב. שם. ג. מגיר משנה שם בשם ר"ח, ורש"י פירש אחרת ענין מכה בפטיש. ד. שבת קמז. ורש"י שם ד"ה ובלבד. עשיית נקב בפצע - שבת קז. רש"י ד"ה חייב. ה. סימן שב סיב. ו. סימן תקט סי"א, משנ"ב סק"א, ביצה כח: ובר"ן שם. ז. סימן שמ מג"א

איסורים דרבנן

- א. **תיקון כלי הראוי לשימוש:** חז"ל אסרו לתקן כלי גם אם הוא ראוי לשימוש בלי התיקון, כגון: יישור מחט שנתעקמה קצת (וראויה עדיין לשימוש), כי בפעולה זו מביא את הכלי לשלימותו (ח).
- ב. חז"ל אסרו **הפרשת תרומות ומעשרות**, משום שהמעשר פירות בשבת נראה כמתקנס (ט).
- ג. **הטבלת כלים חדשים** שנקנו מן הנכרים אסורה, מפני שנראה כמתקנס (י).
- ד. חז"ל אסרו **קיפול בגדים בשבת** (פרט לאופנים שיתבארו בסימן ד'), משום שנראה כמתקן כלים בשבת (יא).

גזירות דרבנן כדי שלא יבוא לתיקון כלי

- ה. חז"ל אסרו **השמעת קול בכלי**, גזירה שמא יתקן כלי שיר, שאסור מן התורה משום "מכה בפטיש" (יב).
- ו. חז"ל אסרו **לשוט על פני המים**, גזירה שמא יעשה בשבת כלי של שייטין כדי ללמוד לצוף או לשחות (יג).

א. דיני המלאכה

א. מהות מלאכת "מכה בפטיש" היא, פעולת גימור של דבר הבאה לאחר סיום המלאכה העיקרית בו. לדוגמא: כלי שנגמרה עשייתו, אבל יש בו בליטות ועקמומיות והאומן מכה עליו בפטיש, ומיישרו ומיפהו. וכן בגד חדש שנשארו בו חוטי התפירה, או בגד צמר שנותרו עליו שאריות צמר וצריך להסירן כדי שיהיה הבגד נאה וראוי ללבישה וכל כיוצא בזה - הרי זה אסור מן התורה משום "מכה בפטיש" (יד).

מקורות והערות

סקי"א, שו"ע הרב סימן שמ ס"ז, רמב"ם שם. ח. סימן תקט במ"ב סק"ז, ונראה שאם נתעקמה קצת וראויה עדיין לשימוש אין איסור מכה בפטיש מן התורה בתיקונה. ט. רמב"ם פ"ת הי"ד, שו"ע סימן שלט ס"ד מ"ב סק"ה. טעם נוסף לאיסור הוא משום שהדבר רומה למקדיש את הפירות שהפריש, שאיסורו הוא משום שדומה למקח וממכר, כפי שנתבאר שם. י. סימן שכג ס"ו, ויעויין שם שהביא המחבר ב' דעות בזה, ובבלי שנטמא בזמן שהקפידו על הטהרה לט"ז אסור להטביל כלים בשבת. וע"ע במ"ב שם סקל"ג שאם עבר והטביל כלים אלו עלתה לו הטבילה, וכתב הב"י שאף שמן הדין מותר להטביל כלי חדש, מ"מ ירא שמים יש לו להתמיר בזה, ויקנה את הכלי לגוי במתנה וישאל זאת אח"כ ממנו בתורה, כרי שלא יהיה חייב בטבילה, משום שבלי השאלו מגוי אינו חייב בטבילה, ולאחר השבת יחזור ויטבילנו (בלא ברכה). ואם הוא כלי שראוי למלאכה בו (וצריך לו בשבת), ימלאנו מים מן המקוה ועלתה לו טבילה, ואינו מברך על הטבילה. יא. סימן שב ס"ג, מ"ב סק"ד. יב. סימן שלח ס"א, מ"ב סק"א שו"ע הרב ס"א. יג. סימן שלש ס"ב, מ"ב סק"ב. יד. שבת עה: סימן שב ס"ב.

רסו _____ משנת השבת

ב. המתקן כלי מקולקל אפילו אינו צריך אומן לתקנו - אסור מן התורה משום "מכה בפטיש" (מ).

לפיכך אסור ליישר כל כלי שנתעקם כגון: מחט, כף, מזלג ומשקפיים שנתעקמו, משום שבזה מתקן הוא את הכלים (מ).

ג. אסור להשחית סכין בכל צורה שהיא, משום שבזה מתקן הוא את הסכין (י).

ב. כינון שעון בשבת

א. אסור לכונן (למלא קפיץ) שעון שעמד מלכת, מכיון שיש בכך משום תיקון כלי (יח).

ב. הפוסקים נחלקו אם מותר לכונן את השעון כשהוא עדיין פועל, ונהגו להחמיר בזה (יס). אך מותר לכונן את השעון, כשהוא עדיין פועל, לצורך חולה שיש להאכילו בזמנים מסוימים (אם קשה למצוא נכרי לצורך זה) (כ). ויש מתירים לעשות כן אף לצורך מצוה, כגון לדעת אימתי ללכת לבית הכנסת (כא). אך אסור לכונן שעון שאינו פועל אפילו לצרכים אלה (כב).

ג. מותר לכוון שעון מחוגים לשעה המדויקת, כלומר להסב את מחוגיו למקום הרצוי (כג). אבל שעון שמצלצל כאשר מסובבים את מחוגיו, כגון שעון קיר או שעון מעורר, מותר לכוונו רק אם לא יצלצל בזמן כיוונו (כד).

כינון פעמון של שעון

ד. אין לכונן בשבת את הקפיץ המפעיל את הפעמון בשעון מעורר מכני, כדי שיצלצל בשעה מסוימת בשבת (כה).

אם ברצונו להתעורר בשעה מסוימת לדבר מצוה, כגון לתורה או לתפלה: יכונן את השעון מבעוד יום ויסגור את נצרת הפעמון, ובשבת ישוב וישחררה.

מקורות והערות

טו. יעוין בהערה ו-ז, שכן משמע קצת בר"ן שם. טז. שש"כ פט"ז סע"ז. יז. סימן תקט ס"ב, מ"ב סק"י, ובסימן שכג כתב המ"ב בסק"מ הטעם משום שדומה למחוק, ועיין בשש"כ פ"ב הערה ע' שביאר בכוונתו רהיטו כשמשתחוץ במשחוח עץ שאין דרכו בכך. יח. סימן שלח מ"ב סקט"ז, ויש בזה איסור תורה להרכיב ריעות, ויע"ש בשעה"צ סקט"ז, שש"כ פכ"ח הערה מ"ב. יט. שם, דעת תורה סימן שלח ס"ג, ובח"א מסתפק אם אין בזה איסור תורה. כ. שם. כא. שש"כ שם הערה מו. כב. כפי שנתבאר לעיל בסעיף א'. כג. בשו"ת שואל ומשיב ח"ו סימן כג החיר בזה. ויעוין בספר דרכי חיים ושלום שנהג המהרש"ם להחיר בזה, ויע"ש בשו"ת או נדברו ח"ס סימן נב (דע"ת סימן שלח ס"ג) וכשש"כ שם הערה נב, ויעוין בכף החיים סימן שח ס"ק דפ, שהביא מנהג ירושלים להחמיר בזה, והחיר (בסימן שלח ס"ק כה) רק לצורך מצוה קצת (ואף המהרש"ם נשאר בצ"ע לדינא בזה). כד. מנחת שבת סימן פ' ס"ק רמג. כה. שש"כ פכ"ח סכ"ט ובהערה סד. ויעוין בשו"ת מנחת שלמה (עמ' צח) שהמפעיל שעון כדי שיצלצל וישמיע קול אסור רק משום השמעת קול ולא משום מתקן מנא, כיון שהעריכה ע"ס לצלצל לא דמיא לעריכת שעון שיש חשש איסור תורה להרבה פוסקים, דהחם רוצה בהילוכו תמיד, ולכן חשוב

כדי שיצלצל הפעמון בשעה הרצויה (כו) ומותר גם להפסיק את צלצול השעון בשבת (כז).

ה. אולם בשעון מעורר חשמלי - אסור לערוך את הפעמון או להפסיק את צלצולו בשבת, שכן הדבר כרוך בחיבור או בנייתו מעגל חשמלי (כח).

ו. צעצועים הממונעים על ידי קפיץ, כגון מכוניות ורובוטים למיניהם - אין למחות בילדים המשחקים בהם, אם אינם משמיעים קול ואין יוצאים מהם ניצוצי אש (כט).

ג. השמעת קול

א. אסרו חכמים להשמיע בשבת קול של שיר, בין בכלי נגינה ובין בכל כלי שהוא, ויש אופנים שאסרו אף ביד, גזירה שמא יתקן כלי שיר בשבת (ד).
ב. בדין איסור השמעת קול יש להבדיל בין כלים המיועדים להשמעת קול, כגון כלי נגינה, פעמונים לסוגיהם, צעצועים משמיעי קול, משרוקית וכדומה, לבין כלים שאינם מיועדים להשמעת קול.

השמעת קול בכלי נגינה

ג. כלים המיועדים להשמעת קול, אסור להשמיע בהם כל קול שהוא, אפילו שלא בדרך שירה, גזירה שמא יתקן כלי שיר בשבת (זא). לפיכך, אסור להשתמש בשבת במשרוקית, פעמונים לסוגיהם וכדו', ואסור לטלטלם משום מוקצה (זב).

ד. כלים שאינם מיועדים להשמעת קול, מותר להשמיע בהם קול שלא בדרך שיר, אולם בדרך שיר או לפי קצב - אסור (זג).

לכן מותר לדפוק על השלחן בכלי כדי לבקש שקט מן המסובים, וכן מותר לדפוק במפתח על הדלת, כדי שיפתחו לו (זד). אבל אין לעשות זאת לפי קצב מסוים, לדוגמא: אסור לדפוק על השלחן אפילו בידו, בקצב מסוים בשעת שירה (זה).

מקורות והערות

מתקן מנא, משא"כ הערכת הפעמון אינו תיקון כללי אלא השתמשות לשעה. כו. שש"כ שם הערה סה, אמנם בשו"ת שבט הלוי ח"ה סימן לו מחמיר בזה. כז. שש"כ פכ"ט סכ"ט ובהערה סו. כח. שש"כ שם הערה סח בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, וע"ע מש"כ בספר מאור השבת ח"ב במכתבים שבסוף הספר בדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל בזה. כט. שש"כ פט"ז סי"ד, ועיין בהערה לט החילוק לבין שעון, וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (עמ' עא הערה 6) שביאר שם דעת החזו"א בזה. ל. סימן שלח ס"א, מ"ב סק"א. לא. שם ברמ"א ובמ"ב סק"ד, שעה"צ סק"ד וסק"ו. לב. סימן שלח פד"ג א"א סק"ג הובא בבית"ל ד"ה אסור (ועי' שם שהסתפק בזה), שש"כ פט"ז ס"ב. אמנם לצורך גופם ומקומם מותר לטלטלם כדין כלי שמלאכתו לאיסור, ושם בהערה ח' הביא מהגרש"ז אויערבך זצ"ל רכלי נגינה שמקפידים שלא להשתמש בהם חשמיש אחר ה"ז מוקצה מחמת חסרון כיס. לג. מ"ב שם סק"ב, שעה"צ סק"ד. לד. שם במ"ב סק"ד. לה. סימן שלח ס"ג ובמ"ב סק"ט, בבית"ל ד"ה לספק וד"ה להקל.

מחיאת כפים

ה. אסור להשמיע קול בדרך שיר או לפי קצב אף בלי עזרת כלי, כגון על ידי מחיאת כפים (ד), אם לא בשמחה של מצוה, שיש להקל בזה (אך הנוהגים כדעת "מרון הבית יוסף" מחמירים אף בזה). אמנם מותר למחוא כפים בשינוי, כגון שמחה בכף ידו על גב היד האחרת (אפילו אם עושה כן בקצב מסוים בדרך שיר) (ז).

ריקוד

ו. אין לרקוד בשבת ויום טוב, אם לא בשמחה של מצוה (ח). (בני ספרד הנוהגים כדעת מרון הבית יוסף אין להם לרקוד אף בשמחה של מצוה, אלא בשמחת תורה לכבוד התורה (ח*)).

פעמון

ז. מאחר ואסור חכמים השמעת קול בשבת, אין להשתמש בשבת בכל פעמון, אף שאינו חשמלי, לפי שהוא כלי מיועד לכך (ט).

הקשה בדלת

ח. מדפק שבדלת, אשר כל ימות השבוע משתמשים בו במקום פעמון אל ידפוק בו בשבת ויום טוב, אלא ידפוק בידו, אך לא יעשה זאת לפי קצב מסוים (ט*).

ט. דלת אשר עם פתיחתה מצלצל פעמון, צריך להסיר ממנה את הפעמון מבעוד יום, ואם שכח ולא הסירו, מותר לפתוח את הדלת בשבת, אם הפעמון אינו מופעל על ידי חשמל (מ).

ד. קיפול בגדים בשבת

א. אסור לקפל בגדים בקיפולם הקודם, משום שע"י קיפולם מתפשטין קמטיהם היטב, והדבר דומה לתיקון כלי בשבת (מא). לפיכך, לא יקפל טליתו ואת מכנסיו בקפוליהם (מב).

מקורות והערות

לו. סימן שלט ס"ג. לו. שם. לח. סימן שלט מ"ב סק"י ושו"ע הרב ס"ב. לח*. שם במחבר ס"ג ובמ"ב סק"ח. לט. סימן שלט ס"א כרמ"א. לט*. שם. מ. מ"ב שם סק"ו, ועין ביה"ל ד"ה הואיל. פעמונים שעל ספר תורה, אע"פ שהם מיועדים להשמעת קול, אין למחור ביד הנוהגים היתר להניחם על הספר בשבת, מכיון שיש כזה משום צורך מצוה - שם במ"ב סק"י, ויע"ע בשש"ב פכ"ח הערה צד. מא. סימן שב ס"ג, מ"ב סק"ד. מב. שו"ע שם מ"ב סק"ג. אמנם מותר לקפל בגד אף בקיפול הקודם אם יתקיימו בו תמשת התנאים האלה: א. הקיפול יעשה ע"י אדם אחר בלבד. ב. הבגד יהא לכן ולא צבעוני. (וכתב בשש"כ פט"ו הערה קמו, שבקיפול שלנו לא ידוע שום הבדל בין בגד לבן לצבעוני) ג. הבגד יהא חדש שלא נתכבט עדיין. ד. הקיפול יהיה לצורך שימוש בבגד באותו היום. ה. אין

האופנים המותרים בקיפול בגדים

- ב. מותר לקפל כל בגד שלא בקיפולו הקודם, ויחזור ויקפלו אחר צאת השבת בקיפולו הרגיל (מג). (ויש מחמירים (מד)).
- ג. וכן מותר לקפל בגדים שאין קיפולם ניכר בהם, כגון בגדים מגומי, ניילון, או דברי סריגה (מה).
- ד. מותר להחזיר שקע של מגבעת שנתקמטה, וכן מותר ליישר צווארון של מעיל וכפל (מנג'ט) שבמכנסיים, ואין בזה איסור קיפול בגדים בשבת (מו).

ה. איסור שיט ושחיה בשבת

- א. חכמים אסרו לשוט בשבת על פני המים, כלומר לצוף או לשחות בים, בנהר או בבריכה, באופן שעוקר רגליו וידיו מן הארץ (מו). וכן אסור לשוט בסירה וכדו', גזירה שמא יבוא לתקן כלי של שייטין כדי ללמוד לצוף ולשוט על פני המים (מח).
- ב. נוהגים לא להתרחץ בשבת בים או בבריכה, אף מבלי לשחות שם (מט).

ו. השחלת שרוכים

- א. אסור להשחיל סרט, חוט או שרוך הקבועים בבגד בשבת, משום שנראה כמתקן את הבגד ע"י השחלה זו (נ).
- מותר להשחיל אם נתקיימו כל שלושת התנאים הבאים:
- א. הסרט או השרוך היו כבר בבגד לפני שבת (נא).
- ב. השחלת הסרט או השרוך היא בנקל וללא טורח (נב).

מקורות והערות

לו בגד אחר הראוי ללבושו בשבת - סימן שב ס"ג, מ"ב סק"ד וסק"ז. מג. סימן שב ס"ג. והעתיק בש"כ (פס"ו סמ"ו) את דעת המהרש"ם בדע"ת (סימן שב ס"ג) שצריך לקפל במוצ"ש בקיפול הרגיל, שאם אינו מקפל במוצ"ש אלא משאיר כך בקיפולו לשבת הבאה אסור. מד. משנ"כ ס"ק י"ט בשם מחצית השקל. מה. שש"כ פרק טו, ושם בהערה קנה. מו. שש"כ פס"ו סמ"ו ושם בהערה קנה, ובספר אורחות רבינו (הנהגות החזו"א) מביא בשם החזו"א והקהילות יעקב שאסרו לקפל מגבעת קשה שנחמטה משום חשש חיקון מנא, וע"י שינוי החיר הגר"י קניבסקי. מז. סימן שלט ס"ב, מ"ב סק"ב, שעה"צ סק"א. מח. שם ס"ז. מט. סימן שכו מ"א סק"ח, שו"ע הרב ס"ו, ושם נתבאר שנהגו לא לרחוץ בלל את כל הגוף בצונן. נ. מ"ב סימן שיו סק"ח, שו"ע הרב ס"ה. נא. סימן שיו מ"ב ס"ק י"ח והביא שם המ"ב את דעת האליה רבה, שדוקא אותן הרצועות (שנשמטו) מותר להחזיר, אבל רצועה חדשה שלא היתה שם מתחילה - אסור, וע"ע בקצה"ש סימן קמ"ו ס"ב ושם בבדי השלחן סק"ג כאריכות ודלא כהשש"כ הערה קצ"ט. נב. שם ס"ב ברמ"א, מ"ב סק"כ ועיין כיה"ל ר"ה ורוקא.

ג. שיהא זה סרט או שרוך שאין רגילים לתופרו או לקושרו בקשר של קיימא אתר ההשחלה (נג).

השחלת שרוך נעל בשבת

ב. לפיכך, שרוך שנשמט מן הנעל - מותר לחזור ולהשחילו, בתנאי שהנקבים בנעל יהיו רחבים במידה מספקת (או שיהיו בשרוך קצוות מתכת המקילים על השחלתו). אבל אם צריך להשחילו בדוחק אסור להשחילו (נד).

ג. שרוך חדש אסור להשחילו גם בנעל משומשת (נד*), אלא אם כן השרוך הוא בעל צבע שונה כל כך מצבע הנעל עד שאין הדרך להשחילו בנעל אלא בשעת הדחק ובודאי עתיד הוא להוציאו מן הנעל. היתר זה הוא רק אם יהא השרוך נשחל בנקל בנעל (נה).

ד. וכן מותר להשחיל, אפילו שרוך חדש בנעל, אם אמנם ישחילו בצורה כזאת שבודאי לא ישאירו כך. כגון שמשחילו רק בנקבים העליונים של הנעל (היתר זה הוא רק כשמשחילו בנקל, וכפי שנתבאר בסעיף הקודם).

ה. חגורה המיוחדת לשמלה מסויימת, דינה כדין שרוך שנתבאר בסעיפים הקודמים, (כיון שהכוונה לעשותה חלק מן השמלה ולהשאיר אותה במקומה). אבל מותר להשחיל חגורה רגילה בשמלה או במכנסיים, אפילו הם חדשים, שכן אין הדרך להשאיר אותה בבגד, ואין בכך משום תיקון כלי (נו).

ז. הפרשת תרומות ומעשרות

א. אסור להפריש בשבת תרומות ומעשרות, אפילו מפירות הנמכרים בשוק (שאינם טבל ודאי), מפני שהמעשר פירות בשבת נראה כמתקנם (נח).

ב. וכן אסור להפריש חלה מן הפת או לפדות מעשר שני ורבעי (נס).

ח. אין איסור מכה בפטיש באוכלין

מותר לתקן בשבת אוכל או משקה כדי שיהיה ראוי לאכילה או לשתייה,

מקורות והערות

נג. שם במ"ב. נד. שם, שש"כ פט"ו סעיף ס'. נד*. ראה לעיל בהערה נא את דעת הממיריס כזה. נה. קצות השלחן סימן קמו ברה"ש סק"ג. נו. שש"כ פט"ו סעיף ס'. נז. מ"ב שם סקט"ו. נח. סימן שלט ס"ד, סימן דסא מ"ב סק"ד, אם אינו יכול להפריש תרומה או חלה בע"ש או שחושש לקלקול הפרי, אם יחתוך ממנו לשם הפרשה מער"ש - יכול להתנות על ההפרשה בע"ש, כדי שיהא יכול להפרישם בשבת. על גוסס התנאי וביאור דעות הפוסקים בענין זה ראה בשש"כ פרק יא סעיפים יז - כח. וראוי לציין שכל ההפרשה על סמך תנאי מועילה רק למה שיאכל בשבת, אבל לא כדי להפריש בשבת על מה שירצה לאכול בימות החול, ובמוצאי שבת צריך לחזור ולהפרישם - שש"כ שם סכ"ז. נט. סימן שלט משנ"ב סקכ"ו, אמנם עיסה שנילושה ביי"ט, מותר להפריש ממנה חלה - סימן תקן ס"ג. אבל אסור לשרפה

אם בדעתו לאכלו או לשתותו בשבת, משום שאין איסור מכה בפטיש בתיקון אוכל ומשקה (ס).

לדוגמא: מותר להכין דייסה לתינוק (באופנים שפורטו לעיל בפרק יג סימן ז') על ידי ערבוב אבקת אורז וכדו' במים, אף שאבקת האורז אינה ראויה לאכילה בפני עצמה, וע"י ההמסה במים נעשית ראויה לאכילה.

ט. עשיית נקב בכלי

העושה נקב אפילו כל שהוא, המיועד להכניס ולהוציא דרכו בין בעץ, בין במתכת ובין בכלים - הרי זה אסור מן התורה משום מכה בפטיש (סא).

לדוגמא: העושה נקב בלול של תרנגולים, כדי להכניס את האור ולהוציא את ההבל - חייב משום מכה בפטיש. אבל אם הנקב מיועד להכניס בלבד או להוציא בלבד, אינו אסור אלא מדברי סופרים (סב).

י. פתיחת קופסאות שימורים ובקבוקים בשבת

הקדמה

א. בפתיחת קופסאות שימורים וכדו' ייתכנו שלשה איסורים:
א. איסור עשיית כלי (שאיסורו משום בונה או מכה בפטיש - רש"י ק"ז ע"א), משום שעשיית הפתח הופכת את הכלי (הקופסה) לכלי הראוי לשימוש.

ב. איסור מכה בפטיש - אם יעשה פתח יפה.
ג. איסור סתירה - אם הכלי לאחר שנפתח, אינו משמש עוד ככלי איחסון.

ב. פתיחת קופסת שימורים כשדעתו להשתמש בקופסה לאחר ריקונה שימוש חוזר - אסורה משום עשיית כלי (שאיסורו משום בונה או מכה בפטיש). פתיחת הקופסה אינה דומה להסרת מגופה, המותרת בשבת, לפי שהמגופה אינה חיבור לחבית, ואילו מכסה קופסת השימורים מולחם היטב לקופסה ונחשב לחיבור גמור, והפותח את הקופסה נחשב כעושה כלי בשבת (חזו"א סימן נא סק"א).

מקורות והערות

ביו"ט - שם. ס. סימן שיח ס"ד כיה"ל ד"ה והרתתן, וע"ע בספר יסודי ישרון עמ' 247 שהביא את ריעות הפוסקים שיש איסור מתקן מנא אף בתיקון אוכלין ועיין בקצוה"ש סימן קל בבדי השלחן עמ' כא והלאה שביאר דין זה באריכות. סא. רמב"ם פ"י הלכה טו, ופכ"ג ה"א. סב. שם, וראה בשעה"צ סימן שיד אות ט', שכתב שרק בכלים צריך שיהא הנקב עשוי להכנסה ולהוצאה, אבל בשאר דברים לא בעינן רק שיהיה דרכו של אותו דבר לעשות בו נקב לאותו חשמיש. ולפי"ז נראה שהעושה נקב בבגד כדי להשחיל שרוך, אצ"פ שעשוי רק להשחיל השרוך מ"מ כיון שכך דרכו וחשמישו חשיב לפתח גמור וחייב מן התורה, ויעיין בספר בנין שבת עמ' קכ"ד שביאר זאת באריכות.

ג. פתיחת קופסה שאין בדעתו לעשות בה שימוש חוזר - לדעת החז"א הדבר אסור גם אם יזרוק את הכלי מיד לאחר פתיחתו. לדעתו (שם) יש לחשוש לשני איסורים:

א. איסור בנין בכלים, כיון שע"י הפתיחה נוצר כלי הראוי לשימוש, על כן, אף שבשעת הפתיחה דעתו לזרוק את הקופסה מיד לאשפה, אין מתחשבים בכונתו, כיון שבסופו של דבר יש בזה יצירה חשובה שיוצר כלי מתחילה.

ב. איסור מכה בפטיש - יש לחשוש שמא יכוון שיהיה פתח יפה שאיסורו משום מכה בפטיש - חז"א שם.

אולם אין איסור "סתירת כלי" לדעת החזון איש בפתיחת קופסת שימורים, משום שגוף חלול מבפנים וסתום מכל צד אינו נחשב ככלי.

לדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל יש לחשוש לאיסור בנין רק אם משתמש בכלי לשימוש חוזר, אבל אם זורק את הכלי בגמר השימוש אין נחשב זה כבונה כלי, והרי זה דומה לשובר החבית כדי להוציא את הגרוגרת שבתוכו.

גם אין לחשוש שמא יכוון לפתח נאה, כיון שרוב העולם זורק את הכלי. גם לאיסור סתירת כלי אין לחשוש - לדעתו, לפי שכלי העומד לזריקה נחשב ככלי רעוע (מוסתקי) שאין בו איסור סתירה (שש"כ פ"ט הערה י).

לדעת התהלה לדוד יש בפתיחת הקופסה איסור סותר, שסותר הכלי ששמר על האוכלים שבתוכו (תהלה לדוד סימן שיד אות יב).

ד. אמנם שקיות שזורקן לאשפה מיד, מותר לפתחן גם לדעת החז"א כמבואר שם (נג). וכעת נבוא לבאר פרטי הדינים.

דין פתיחת קופסאות ושקיות נחלק לשלשה סוגי אריזות

א. אריזות שהדרך לזרוקן סמוך לפתיחתן כגון שקיות קטנות של סוכר (בבתי מלון וכדו').

ב. אריזות שמשתמשים בהן עד שמסיימים להוציא את תוכן, אך אין רגילים להשתמש בהן למלוי נוסף, כגון שקיות חלב וקופסאות סרדינים.

מקורות והערות

סג. חז"א סי' סא סק"ב ד"ה ובקריעת ד"ה שפופרת, והטעם שמוחר בזה, כיון שלא שיין דבר זה לעשיית כלי, כיון שאין זה כלי המתקיים כלל, וגם אין לחשוש שמא יעשה בהם פתח יפה, כיון שאינם מיועדים אלא לפותחם להח מה שבתוכם לכוס - מותר לפותחם כפי שמוחר לקרוע ב"ר העוסף דברי מאכל, כדי להוציא את המאכל מתוכו, וכן אין איסור סתירת כלי בכה"ג - להחז"א משום שגוף אטום אינו כלי וממילא אין בו איסור סתירה, ולהגרש"ז אויערבך זצ"ל משום שכלי זה נחשב למוסתקי ואין בו איסור "סותר".

ג. אריזות שמשתמשים בהן לאחר הרקת תוכנן, כגון קופסאות שימורים שמשתמשים בהן לאחר שנגמר תוכנן, לצורך בישול ביצים וכדומה.

א. אריזות שהדרך לזורקן עם פתיחתן

שקיות שרגילים להוציא את תוכנן סמוך לפתיחתן ולזורקן (כגון שקיות קטנות של סוכר) - מותר לפותחן בשבת, ויקפיד לפותחן שלא במקום האותיות (סג).

ב. אריזות שהדרך לזורקן עם סיום תכולתן

א. אריזות שמשתמשים בהם עד סיום תוכנן, אך לא לשימוש נוסף (כגון שקיות חלב) נחלקו פוסקי זמנינו האם מותר לפותחן בשבת. (ראה לעיל בהקדמה).

האוסרים סוברים שיש בעשיית פתח איסור "עשיית כלי" (סד), ואילו המתירים סוברים שאין זו עשיית כלי, כיון שאינו מיועד לשימוש נוסף, אך יש לפותחו בצורה שלא יתכוון לעשות פתח יפה לשימוש (סה).

כדי לצאת מן הספק נהגו רבים לפתוח את הקופסאות מערב שבת (סו).

ב. יש שהתירו לנקב את הקופסה מצידה האחד, כך שלא תהיה ראויה לשימוש, ושוב יוכל לפתוח את הקופסה מצידה השני (סז).

וכן התירו לפתוח שקית חלב לאורך השקית ולזרוק את תוכן החלב לכלי אחר, וכן בשקית סוכר וכד' (סח).

מקורות והערות

סד. חזו"א סי' נא סק"א בהסבר האיסור, וכתב שם שאסור משום בונה, לפי שגוף אטום אינו כלי, ובשפותחו יוצר כלי, וטעם נוסף כתב שאסור משום גזירה שמה יפתח וזהו דעתו להשתמש בקופסה, ועיין בתהליך סימן שיר סוס"ק יב, שלדעתו יש בזה איסור סותר. סה. כף התיים סימן שיר ס"ק לח, וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ד תשובה פב ושו"ת חלקת יעקב ח"ג סוס"י ח', ובטעם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שהובא בששי"כ פ"ט הערה י'. והנה המתירים באו לדון מכמה פנים, יש שהחזירו שטמכו בעיקר על שיטת הגר"א בתחלת סימן שיר שסובר להלכה כדעת הרשב"א שאין סתירה בכלים, ויש שדנו את קופסאות השימורים כ"מוסתקי" שמותר לסתרה בשבת (כפי שיכתבאר בס"י שיר ס"א), ובשו"ת אג"מ (ח"א, סימן קכב ענף ט') כתב להתיר, משום שרמי לחתלות שמותר לקרוע, וה"נ הקופסאות הינם כקליפות של אגוזים שמותר לפתחם בשבת, וכתב כספר בנין שבת (עמ' קכו) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאיסור עשיית פתח הוא רק באופן שע"כ מתכוין ליצור כלי שימושי, ולכן קופסאות שימורים שרוב האנשים זורקים את הקופסה ולא משתמשים בה שימוש חוזר, אנו רואים את הקופסה כעטיפת מאכל, ואין בפתיחתה משום עשיית כלי, ואפילו בקופסאות שמשאירים את המאכל בקופסה, והקופסה משמשת ככלי איחסון עד גמר המאכל, מ"מ אין זה נחשב ככלי איחסון, שהרי הקופסה היא כלי איחסון גזירי ואינה מיועדת לכך, אין נחשב הפותחה כעושה כלי בשבת. וכן אין כזה איסור קורע כמ"כ בששי"כ פרק ט' הערה יא. סו. ששי"כ פ"ט ענין א' ובהערה א. סז. ששי"כ פ"ט הערה טו. סח. שם, ובשו"ת קנה הערה יא. (להגרי"ם בראנדסארפאר שליט"א) סימן כב האריך לבאר שאסור לפתוח שקיות חלב אף בדרך השחתה, כיון שדרך פתיחתם בחול הוא ג"כ ע"י קריעה, א"כ כל שנשארה עדיין ראויה ליתן כתוכה איזה דבר יש בזה חשש קריעה של חיקון (שהוא איסור מה"ח), אמנם להגרש"ז אויערבך זצ"ל יש להחזיר מכמה טעמי ואין בזה

ג. אריזות המשמשות לשימוש נוסף

קופסאות שמשמשות בהן לשימוש נוסף לאחר סיום תוכן (כגון קופסאות שימורים, שמשמשות בהם לצורך בישול ביצים וכדו'), אסור לפותחן בשבת אפילו אם אינו מתכוון לעשות בהן שימוש נוסף, שהרי בפתחתן עושה פתח לכלי ואסור משום "מתקן מנא" (טז).

יש שהתירו לנקב את הקופסה בתחתיתה או בצידה, ושוב יוכל לפתוח את הקופסה מלמעלה, שהרי כבר אינה ראויה לשמש ככלי, אולם יש שאסרו פתיחת הקופסה אפילו בדרך זו, משום שניקוב הכלי נחשב לדעתם כסתירת כלי (ז).

יא. פתיחת פקקים

פתיחת מגופה

א. מותר לפתוח מגופה של חבית, אע"פ שהיא דבוקה לחבית, לפי שאין זה נחשב לחיבור, כי המגופה אינה חלק מן החבית, ומעת התקנתה היא מיועדת להינטל מן החבית (עא).

פקקי כתר ושעם

ב. מותר לפתוח בקבוק שסגור בפקק כתר, כגון בקבוק בירה, או בקבוק שסגור בפקק שעם (עב), אפילו בעזרת כלי המיוחד לבד (- פותחן, מחלץ וכדו'), ובלבד שיזהר לא למחוק את האותיות שעל גבי הפקק (עג).

פקקי הברגה

ג. לדעת הרבה פוסקים אסור לפתוח פקק הברגה המחובר לבקבוק ע"י טבעת הניתקת עם הפתיחה הראשונה. הסיבה לאיסור היא שעם הפתיחה נוצר כלי (הפקק), שהרי הפקק אינו ראוי לשימוש לפני שבירת הטבעת ואילו לאחר מכן הוא ראוי לשימוש חוזר (עד).

לדוגמא: אסור לדעתם להסיר פקק של בקבוק יין העשוי מפח אשר עם הסרת הטבעת ממנו ראוי לשימוש.

מקורות והערות

חשש של איסור "קורע" (שש"כ פ"ט הערה יא). סט. סימן שיד ס"א ומ"ב סק"ו, ואינו דומה להסרת מגופה שמוחר להסירה בשבת, לפי שסגירת קופסאות שימורים היא סגירה גמורה והוי כגוף הכלי (חזו"א סימן נא בס"ק יא). ע. שש"כ פ"ט הערה טז, והנה בשש"כ שם הערה כ מבאר שלהדעות הסוברים שיש על הקופסה שם כלי גם כשהיא סגורה, אין להתיר לסחור כלי זה אלא בקופסאות שנוזקות אחר גמר שימושן דה"ל כמסתקי, אבל אם הם עומדות לשימוש נוסף - אסור. וכתב בספר כרית עולם (עמ' 44) שאסור לפתוח קופסאות כרדינים אף בדרך קלקול. משום שנחשב כסוחר כלי שלם (תהלי"ד והובא במנחת שבת), וכן כיאר באריכות במגילה ספר עמ' קה. עא. סימן שיד במ"ב סק"ג. עב. חזו"א סימן כא ס"ק י"א. עג. סימן שם במ"ב סקמ"א. עד. שו"ת מנחת שלמה סימן צא, וסברתו היא,

איסור זה הוא אפילו אם בדעתו לזרוק את הפקק מיד (עוה). לכן, יש לפתוח לפני שבת את הבקבוקים שרוצה להשתמש בהם בשבת. ואם שכחו ולא פתחו לפני שבת, יש לנקוב חזר בפקק בסכין וכדו' (כך שלא יהיה ניתן להשתמש שוב בפקק זה), ואחר כך יהיה מותר לפתוח את הפקק (עו).

אמנם יש המתירים לפתוח פקקים אלו, גם אם אין בדעתו לזרוק מיד, (ובלבד שלא יתכוון בעת פתיחתו להשתמש בפקק לשימושים חוזרים) (עו).

פקקי פלסטיק

ד. יש מן הפוסקים שאסרו פתיחת פקקי פח, אך התירו לפתוח פקקי פלסטיק הנמצאים על בקבוקי משקאות, גם אם בפתיחתם נפרדת טבעת (עו).

ה. מותר לפתוח כוסות לבן, גבינה וכדו' הסגורות בכיסוי מנייר אלומיניום, לפי שהם כמגופת חבית, שמותר להוריד המגופה מן החבית (כפי שמבואר לעיל בסעיף א') (עו). אמנם יזהר שלא לקרוע האותיות שע"ג מכסה הלבן.

מקורות והערות

דכיון שלא נעשה פקק אלא ע"י שתתך הטבעת, וזה הוי חיקוק כלי. עוה. איסור זה הוא אף אם דעתו לזרוק את הפקק מיד. לפי שעדיין שייך בזה מתקן כלי ואין מתחשבים בכוונתו, וכן יש לגזור שמא יפתח ותהיה דעתו להשתמש בפקק, שהרי הרוב משתמשים בפקק, ויעדין בששייכ פ"ט הערה סא, שכתב בשם הגרש"ו אויערבך זצ"ל שיש לצדד להקל לפתוח הפקק ע"מ לזרוק מיד, וז"ל: כמו דשרינן לקסוף את הענבים מההדס בדאית ליה הושענא אחריתי כמכ' בגמ' (סוכה, לג) אע"ג דהוי פ"ד, הי"נ אם יש לו פקק אחר או גמר בדעתו לזרוק תיכף את הפקק, ולא להשתמש בו - מותר, ויע"ע בספר מאור השבת עמ' תפ ברעח הגרש"ו אויערבך בזה. ויע"ע בספר בנין שבת עמ' קמג המשיב לחמהים על פסקו של הגרש"ו אויערבך. עו. ששייכ פ"ט ס"ג. וטעם הדבר לפי שבעשיית החזר אין משום סתירה, כיון שעדיין אין שם כלי על הפקק, (ואף אם נשארים עד גמר השימוש בבקבוק - נחשבים למוסתקי [כלי רעוע] שאין בו איסור סתירה) ואח"כ כשפותחו שוב אינו יוצר כלי. ויעדין בספר מגילת ספר (סימן יד) שאסור לעשות נקב בפקק משום סתירה כלי. עו. יש שהתירו לפתוח פקקים אלו, וסברתם היא שאף שנעשה כלי, מ"מ כלי גרוע הוא ולא כלי גמור הוא. סברא נוספת כתבו להיתרא, כיון שהידוקו לטבעת היא חיבור גרוע ועשוי מראש בצורה כזאת שיכולים להפרידו בכל עת בצורה קלה, אין נחשב זה למכה בפטיש - שו"ת באר משה ח"ג ס"ז צ, ספר אבן ישראל (להגר"י פישר שליט"א) ח"ב טוף הלכות שחיטה פרק יד, שו"ת משנה הלכות (ח"ז ס"י מז) שו"ת דבר יהושע (הגר"מ אהרנברג זצ"ל) ח"ב ס"י מה. עת. יש הסוברים שבפקקי הפלסטיק, אף לשיטת האוסרים, אין לאסור בזה, כיון שהמציאות מוכיחה שאפשר לפתוח ולסגור פקקים אלו בלא שחפרד ותיקע מהם הטבעת, ע"י תחיבת קיסם ברזל וסיבוכו בין הבקבוק לפקק משתחרר מעט הפקק ואפשר לסובב את הפקק מעל הבקבוק בלי הפרדת הטבעת, וכן אם נוציא פקק כשלימותו, או ע"י שבירת הבקבוק, נוכל שוב להבריגו על בקבוק בלא שחפרד הטבעת, משא"כ בפקק מפה אין אפשרות להבריגו מעל הבקבוק בלא הפרדת הטבעת - פניני המאור ח"ב מכתב כג. עט: שו"ת אז נדברו ח"ד ס"י יז ובקצות השלחן ס"י קמה בברי השלחן סק"ד. ויש אוסרים בזה - שו"ת קנה בושם ח"ב ס"י יא.

פרק מג

מלאכה לט - המוציא מרשות לרשות

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

הגדרת המלאכה, המלאכה במשכן, שיעורה, האב ותולדותיו, גזירות תז"ל.

א. ארבע רשויות

סוגי הרשויות, תאור, הגדרה ודוגמאות:

- א. רשות היחיד (ארכה ורוחבה, מחיצותיה, עמוד ברה"י, בור ברה"י, תל או עמוד ברה"י, גובה).
- ב. רשות הרבים (ארבעה תנאים בהגדרתה: רבים, רוחב, ללא תקרה, ללא מחיצות; חפצים נמוכים, גובה).
- ג. כרמלית (הגדרתה, דוגמאות: ימים ומדברות, רחובות צרים או מקורים, מחיצות נמוכות; תל ברה"י, גובה כרמלית, איור כרמלית).
- ד. מקום פטור (הגדרתו, דוגמאות).

ב. דיני ארבע הרשויות

- א-ד. דיני רשות היחיד ורשות הרבים: הוצאה והכנסה, העברת חפץ ברה"י. ה. דיני כרמלית. ו. דיני מקום פטור. ז. העברה מרשות לרשות דרך מקום פטור. ח. עקירה והנחה. ט. עקירת גוף האדם והנחתו. י. עקירה ללא הנחה.

ג. עירובי חצירות

- א-ב. גזירת חכמים שלא להוציא חפצים מרה"י אחת לשניה אם אינן בבעלות אחת.
- ג-ד. תיקון עירובי חצירות, מהותו, חשיבותו. ה. אופן העירוב. ו. אופן הנחת העירוב (מקום וזמן הנחתו, נוסח הברכה). ז. זיכוי ע"י אחרים (אופן הזיכוי, נוסח עשייתו, ע"י מי מזכים). ח. שיעור העירוב. ט. עירוב לכל השנה. י. מקרים בהם אי אפשר להסתמך על העירוב.

ד. שיתופי מבואות

- הקדמה, תיאור המבוי וטעם האיסור. א. שיתוף מבואות במקום המוקף מחיצות.
- ב. שיתופי מבואות בערים. ג-ד. הפיכת העיר לרה"י אפשרית בשתי דרכים: בחומה או בצורת הפתח. ה. הקפת העיר בצורת הפתח. ו-ז. היתר מחיצות צורת הפתח בזמנינו. ח. הקפת הרשות בחומה. ט. עירוב בעיר גדולה. י. נקרעו חוטי העירוב.

ה. דיני הוצאה מרשות לרשות

א. הוצאה כדרך שמוציאים בימות החול. ב. הוצאה "שלא כדרך". ג-ה. דרך לבישה.
ו. הוצאת דבר שהוא תכשיט ונוי. ז. הוצאת דבר שהוא לצורך גוף האדם. ח. מי
שאינו יכול לצאת לרה"ר בלא מקלו. ט. הוצאת שעון זהב. י. הוצאת תכשיט שהוא
רפוי וישנה אפשרות שיפול בקלות. יא-יב. הוצאת ממחטה ומשקפיים. יג. הוצאת
מפתח. יד. נשיאת ילד ברה"ר.

ו. עירובי תחומין

א. תחום אלפיים אמה והאסמכתא לכך. ב. תחום י"ב מיל מן התורה. ג-ד. אופן
מדידת התחום. ה. תקנת עירובי תחומין. ו. אופן הנחת העירוב. ז. חישוב תחום
הערוב. ח. אבד העירוב.

הקדמה

הגדרת המלאכה: הוצאת חפץ מ"רשות היחיד" ל"רשות הרבים" או להיפך
ע"י נשיאתו, זריקתו, הושטתו, משיכתו או דחיפתו.

במשכן: בני ישראל הביאו את תרומת המשכן מביתם (רשות היחיד) אל
משה רבינו שהיה במחנה לוויה (רשות הרבים) (א). הבאה זו נקראת מלאכה
ככתוב: "איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא"
(שמות לו).

שיעור: שיעור הוצאה לענין חיוב הוא כל דבר כפי חשיבותו. כגון: מאכל
אדם כנורגרת, מאכל בהמה כמלוא פי הבהמה וכדומה (ב).

האב:

**המוציא מרשות היחיד לרשות הרבים או מכניס מרשות הרבים לרשות
היחיד (ג).**

תולדותיו:

- א. העברת חפץ ארבע אמות ברשות הרבים (ד).
- ב. הזרק או המושיט מרשות לרשות (ה).
- ג. המושיט מרשות היחיד לרשות היחיד, דרך רשות הרבים (ו), ובלבד

מקורות והערות

א. מחנה לוויה נחשב לרה"ר, כי כל העם היה מצוי אצל משה רבינו כמב' בנמי שבת צו: וברשי' ד"ה
מחנה לוויה. ב. רמב"ם הלכות שבת פ"ח. ג. רמב"ם פ"ח ה"ח, וע"ע בנמי שבת שם שמכואר
שהכנסה היא תולדה של הוצאה, ויעויין בראש יוסף שם, אג"ט אופה סימן א סק"ה, חת"ס שבת מט:
ד"ה אבות מלאכות. ד. רמב"ם פ"ח ה"ס, ר"ן פרק כלל גדול במשנה אבות מלאכות. ה. שבת צו:
רמב"ם שם ה"י. ו. שם.

ששתי רה"י הן מאותו צד של רה"ר, כגון שתי מרפסות בבתיים סמוכים (ז).

גזירות חז"ל:

- א. מן התורה אין המוציא חייב אלא אם עקר את החפץ מרשות אחת והניחו ברשות השניה. חכמים הוסיפו ואסרו גם עקירה מרשות אחת והעברה לרשות השניה ללא הנחה (כגון שחבירו נטל מידו) (ח).
- ב. חכמים אסרו להוציא מרשות היחיד או מרשות הרבים לכרמלית, או מכרמלית לאחת מרשויות אלו (ט). (הגדרת כרמלית תבואר לקמן בסימן א').
- ג. חכמים אסרו להעביר ארבע אמות בכרמלית (ט*).
- ד. חכמים אסרו להוציא מרה"י לרה"ר (או להיפך) דרך "מקום פטור" (ודוקא שהניחו במקום פטור אבל אם העביר את החפץ במקום פטור בלא שהחפץ נח שם - הרי הוא חייב) (י).

א. רשויות שבת

ארבע רשויות הן לשבת:

- א. רשות היחיד. ב. רשות הרבים. ג. כרמלית. ד. מקום פטור.

א. רשות היחיד

- א. מקום שיש בו לפחות ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, באורכו וברחבו (טפח - 8 ס"מ לדעת הגר"ח נאה, ולדעת החזו"א 9.6 ס"מ) (יא).
- ב. המקום מוקף מחיצות שגובהן לפחות עשרה טפחים (יב). (בענין מספר המחיצות ראה בהערה (יג)).

בכלל רשות היחיד

- א. כל דבר הנמצא ברשות היחיד נחשב כרשות היחיד אף אם מצד עצמו אין לו את המידות הדרושות לרשות היחיד. לדוגמא: עמוד חשמל

מקורות והערות

ז. שבת צו. אבל המושיט מרה"י לרה"י שכנגד דרך רה"ר אינו חייב מה"ח לפי שלא מצינו כן במשכן.
 ח. רמב"ם פ"ג ה"א, סימן שמו ס"א. ט. סימן שמו ס"א. ט". רמב"ם פ"ד ה"א שו"ע שם ס"ב.
 י. שבת ז, ח; רמב"ם פ"ד ה"ז, שו"ע שם ס"א, ויתבאר שם שאם לא נח החפץ במקום פטור - חייב.
 יא. סימן שמה ס"ב. על שיעור טפח במידות זמנינו ראה בספר שיעורי תורה עמ' רמט, וכתב החזו"א בקונטרס השיעורים אות טו כמהדורא כתרז לכל משיכ אינו אלא להחמיר, אבל במקום ששיעור רבותינו האחרונים ז"ל הוא לקולא בדאורייתא - ראוי להיות מיראי הוראה ולהחמיר. יב. סימן שמה ס"ב.
 יג. דעת רוב הפוסקים שמקום המוקף שלש מחיצות הוא רה"י מן התורה, ויש סוברים שיש צורך בארבע מחיצות - שם במ"כ ס"ק נה.

העומד ברה"י, נחשב רשות היחיד אף על פי ששטחו קטן מ 4 X 4 טפחים (יז).

ב. גודל ברשות הרבים שעומקו י' טפחים, ויש בו חלל ד' טפחים על ד' טפחים נחשבות דפנותיו כמחיצות ודינו כרשות היחיד. (יח).

ג. תל או עמוד ברשות הרבים שהם גבוהים עשרה טפחים ורחבם ארבעה על ארבעה טפחים נחשבים כרשות היחיד. אע"פ שאין להם מחיצות למעלה, כי הלכה למשה מסיני שאומרים "גוד אסיק מחיצתא". כלומר: כיון שיש להם מחיצות של עשרה טפחים מתחת לשטח שלהם, אנו רואים מחיצות אלו כאילו הן ממשיכות ועולות מעל למשטח העמוד או התל (יט).

ד. רשות היחיד בוקעת ועולה עד לרקיע, כלומר האויר שמעליה דינו כרשות היחיד (יז).

ב. רשות הרבים

דרושים ארבעה תנאים כדי שרשות תהיה רשות הרבים:

א. עוברים בה רבים (יח). ולפי דעה אחת: עוברים בה לא פחות משש מאות אלף איש ביום אחד (כמספר בני ישראל במדבר) (יט).

ב. רחבה, לפחות שש עשרה אמה (אמה - 48 ס"מ לדעת הגר"ח נאה, ולדעת החזו"א - 57.6 ס"מ) (יט).

ג. אינה מכוסה בתקרה.

ד. אינה מוקפת מחיצות (כ).

בכלל רשות הרבים נחשב כל דבר שמונח ברשות הרבים, אם אינו גבוה שלשה טפחים מן הקרקע, אפילו אין רבים הולכים עליו, כגון קוצים שאינם גבוהים שלשה טפחים מן הקרקע, וכן חפירה שאינה עמוקה ג' טפחים (כא).

אין דין רשות הרבים אלא עד גובה י' טפחים מן הקרקע (כב).

ג. כרמלית

כרמלית - שטח שאינו רה"י כי אינו מוקף מחיצות כרשות היחיד, אך אינו רה"ר כיון שלא מתקיימים בו כל התנאים הדרושים לרשות הרבים. נקרא כרמלית - מלשון הפסוק "יערו וכרמלו" (ישעיה י, יח) - פירושו "כרמלו" יער גבוה, שאינו מקום הילוך לרבים, ואינו משמש את היחיד.

מקורות והערות

יד. שם במ"ב סק"כ. טו. שם ט"א. טז. שם ס"ו. יז. שם ס"ה. יח. שם ס"ז. יט. שם. יט"א. ראה משי"ב בהערה יא. כ. שם במחבר "ואין להם חומה ואפילו אם יש להם חומה אם הם מפולשים מעבר לעבר" וכתב שם ברמ"א, אבל אם יש רלתות נעלות כלילה, אף ביום אין שם דין רה"ר, ויעויין במ"ב שם, ויע"ע בספר נתיבות שבת פ"ג הערה ד. כא. שם ס"י וס"א, ויעויין במ"ב ס"ק טז, וכן עמוד גבוה ט' טפחים הנמצא ברה"ר ורבים מכתפים עליו (פורקים עליו משאות) - דינו כרה"ר כמ"ב שם כס"י. כב. שם ס"ב.

דוגמאות:

א. ימים ומדברות, שדות וכדו' - שחסר להם מתנאי רה"ר, הואיל ואינם משמשים להילוך בני אדם, וגם חסר להם מתנאי רשות היחיד, שהרי אין להם מחיצות (כג).

ב. רחובות העיר שאינם רחבים ט"ז אמה או שאין עוברים בהם ששים רבוא (לפי הדעות שהובאו בסעיף ב') (כד).

ג. רחוב שיש עליו תקרה (כה).

ד. מקום ברשות הרבים המוקף מחיצות שגבהן לפחות שלשה טפחים, אך הן נמוכות מעשרה טפחים, ושטחו לפחות ד' טפחים על ד' טפחים נקרא "כרמלית" (אבל אם גובה המחיצות פחות משלשה טפחים נחשב המקום כרשות הרבים (כו)).

ה. תל ברשות הרבים שגובהו משלשה טפחים עד עשרה טפחים (ולא עד בכלל), ושטחו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים - דינו ככרמלית (כז).

אזכור כרמלית דינו ככרמלית עד גובה י' טפחים (כח), למעלה מ' טפחים דינו כמקום פטור (כט).

ד. מקום פטור

מקום פטור - מקום ברשות הרבים שגובהו מקרקעית רשות הרבים לפחות שלשה טפחים ושטחו קטן מד' על ד' טפחים (ל).

לדוגמא: עמוד ברה"ר שגובהו יותר מג' טפחים ואין בו ד' על ד' טפחים - הרי הוא מקום פטור, אבל אם גובהו פחות משלשה טפחים הרי הוא בטל לרשות הרבים ודינו כרשות הרבים (לא).

גם אזכור רשות הרבים למעלה מ' טפחים מהארץ הוא מקום פטור (לב).

ב. דיני ארבע הרשויות

רשות היחיד ורשות הרבים

א. אסור מן התורה להוציא חפץ מרשות היחיד לרשות הרבים ואסור להכניס מרשות הרבים לרשות היחיד.

ב. איסור ההוצאה הוא בין אם החפץ נמצא ביד האדם (או בכיסו) והוא עובר עם החפץ מרשות לרשות, ובין אם גוררו על הארץ, מושיטו, או זורקו מרשות לרשות (ג).

מקורות והערות

כג. שם סייד. כד. שם סייד ובמ"ב סק"ח. כה. שם. כו. שם סייד ובמ"ב ס"ק נב, וכן אם נבהה שלשה טפחים ונמוכה מעשרה טפחים, ושטחה פחות מד' על ד', נחשבת לרה"ר כמב' שם. כז. שם. כח. שם סייד. כט. שם סייד. ל. שם סייד. לא. שם סייד. לב. שם סייד. לג. סימן שמו

ג. איסור זה נלמד מהפסוק "ויצו משה ויעבירו קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא" (שמות לו, ו).
ד. כמו כן אסור להעביר חפץ ארבע אמות ברשות הרבים (וזאת "הלכה למשה מסיני") (לד).

כרמלית

ה. מן התורה אין הכרמלית מוגדרת כרשות ואין איסור להוציא ממנה, להכניס אליה או להעביר בה ד' אמות (לה).
אבל חכמינו ז"ל גזרו על כרמלית שתהיה כרשות נפרדת (לא כרה"י ולא כרה"ר), ואסור להוציא או להכניס ממנה לרה"ר או לרה"י, וכן אסור להעביר חפץ ארבע אמות בכרמלית (לו).

מקום פטור

ו. מותר להוציא מרה"י למקום פטור או להכניס ממקום פטור לרה"י וכן להוציא ממקום פטור לרה"ר, או להיפך. וכל שכן שמותר להוציא מכרמלית למקום פטור או להיפך (לז).

ז. אסור מן התורה להעביר חפץ מרה"ר לרה"י דרך מקום פטור - אם לא הניח את החפץ תוך כדי כך במקום פטור, וחכמים אסרו להעביר מרשות היחיד לרשות הרבים ומרשות הרבים לרה"י דרך מקום פטור אף כשהניחו בינתיים, כלומר אין להוציא חפץ מרה"י, להניחו במקום פטור, ושוב לקחת את החפץ ממקום פטור ולהניחו ברה"ר וכדומה, גזירה שמא יכניס באופן ישיר את החפץ מרה"י לרה"ר (לח).

עקירה והנחה

ח. מן התורה חייב המוציא רק אם עקר את החפץ מרשות אחת תוך כוונה להניחו ברשות אחרת והניח את החפץ ברשות האחרת, כלומר דרושות עקירה, הנחה וכוונה (לט). וכן המעביר ד' אמות ברה"ר חייב רק אם היתה עקירה בתחילת ד' והנחה לאחר הארבע אמות (מ).

ט. אף שמשמעות עקירה היא לעקור דבר ממקום שהוא מונח, נחשבת עקירת גופו של אדם ממקום עמידתו כעקירת החפץ שבידו. כלומר, אם החפץ מונח בידו של האדם והוא עוקר רגליו ומתחיל ללכת נחשב הדבר כעקירת החפץ. וכך אמרו חז"ל: "עקירת גופו כעקירת חפץ".

כאשר עומד מהליכתו נחשב הדבר להנחה כיון "שהנחת גופו כהנחת

מקורות והערות

ס"א. סימן שמו מ"ב סק"ב. לד. רמב"ם פ"ב ה"י, שו"ע סימן שמ"ו ס"ב, שו"ע ה"ב ס"ה. לה. סימן שמו ס"א. לו. שם סעיפים א-ב. לו. שם ס"א. לה. שם. לט. סימן שמו ס"א. מ. ס"י שמו ס"ב מ"ב סק"א, סימן שמו במ"ב סק"ט.

החפץ". ואין הנחה אלא כשעומד לנוח, אבל אם נעצר כדי לסדר את המשא שעל כתפיו, אין זו "עמידה" וממילא אין זו "הנחה" (מא).

י. אמנם חז"ל גזרו אף על העושה חלק משלבים אלו. לדוגמא: אם אחד עוקר ומוציא וחבירו לוקח ממנו את החפץ תוך כדי הליכה ועושה את ההנחה, או אם אחד עוקר את החפץ ע"מ להוציאו ונותנו לחבירו באותה רשות, והלה מוציאו לרשות השניה ומניחו - עובר כל אחד מהם על איסור דרבנן (מב).

ג. עירובי חצירות

א. מדין תורה חצר המוקפת מחיצות מכל רוחותיה, הינה רשות היחיד גמורה ומותר לטלטל בה, וממנה לבתים הפתוחים לה (או להיפך), בין אם החצר היא של אדם יחיד ובין אם היא של מספר אנשים (מג).

ב. אולם מאחר שהחצר משותפת לכמה בתים, והבית מיוחד לאדם יחיד, היו אנשים שסברו בטעות שכמו שמותר לטלטל מבית לחצר כך מותר לטלטל מרה"ר לרה"ר. לפיכך עמדו שלמה המלך ובית דינו וגזרו שלא יטלטלו מבית לחצר המשותפת לכמה בני אדם אלא ע"י עירוב והוא הנקרא "עירובי חצירות" (מד).

תיקון עירובי חצירות

ג. על חשיבותה של תקנה זו של שלמה המלך מסופר בתלמוד כי בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים, יצאה בת קול ואמרה "בני אדם חכם לבך ישמח לבי גם אני חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר (משלי כג טו, כז יא) (מה).

ד. עירוב חצירות מהותו הפיכת הבתים הנפרדים לרשות אחת. וכך כתב הרמב"ם: ענין העירוב הוא שיתערבו (- בני החצר שמניחים אותו מערב שבת), כלומר שכולנו מעורבים, ואוכל אחד לכולנו ואין כל אחד מאתנו חולק רשות מחבירו, אלא כשם שיד כולנו שוה במקום זה שנשאר לכולנו (- בחצר), כך יד כולנו שוה בכל מקום שאחז כל אחד לעצמו (- בבית), והרי כולנו רשות אחת, ובמעשה זה לא יבואו לטעות ולדמות שמותר להוציא ולהכניס מרה"ר לרה"ר (רמב"ם הלכות עירובין פ"א ה"ו).

אופן העירוב

ה. גובים לחם מכל בית ובית, ומניחים את הלחם בבית אחד השכנים, ומפני שדירתו של האדם במקום שפיתו (- לחמו) מצוי שם, הרי זה נחשב כאילו

מקורות והערות

מא. שם במ"ב סק"ג. מב. שם במ"ב סק"ד. מג. רמב"ם הלכות עירובין פ"א ה"א. מד. רמב"ם שם ה"ב, סמ"ג הלכות עירובין. מה. שכת יד.

כל אנשי הדירות דרים בדירה אשר הלחם המשותף מונח בה וכאילו יש בחצר זאת רק דירה אחת וכל שאר הבתים הם כאילו חדרים נוספים בדירה המשותפת.

1. אופן ההנחה

א. כיצד נעשה העירוב? גובים בערב שבת ככר לחם שלמה (מה"י), לחמניה או מצה שלמים, מכל משפחה ומשפחה שיש לה חלק בחצר המשותפת (מ).

ב. מניח את הכל בכלי אחד בבית אחד מבתי החצר (מ*) ועל ידי כך רואים כאילו כולם גרים בבית בו מונח העירוב (מ).

ג. זמן הנחת העירוב הוא לפני כניסת השבת (מ*). כשמקבץ את כל הככרות לכלי, מברך: בא"י אמ"ה "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מצות עירוב". ואומר "בהדין עירובא יהא שדא לנא לאפוקי ולעיולי (= בעירוב זה יהא מותר לנו להוציא ולהכניס) מבית לבית ומחצר לחצר, מגג לגג, מבתים לחצר, מחצר לבתים" (ממ).

ד. במקום בו קיים "שיתוף מבואות" (- ראה לקמן בסימן ד) אין צורך לעשות עירובי חצירות (ממ).

2. זיכוי ע"י אחרים

א. דרך נוספת היא שאדם אחד יזכה מלחמו לכל בני החצר. ובדרך זו אינו צריך לאסוף לחם מכל דייר בנפרד. כיצד יעשה? בערב שבת יבקש מחבירו שאינו סמוך על שולחנו, שיגביה את הלחם ספה אחד, ויאמר המזכה למגביה שבהגבהה זו יכוון לזכות בלחם עבור כל אחד מבני החצר (או הבית המשותף) (1).

ב. זיכוי זה מועיל מדין "שלוחו של אדם כמותו", כלומר - מי שמגביה את הלחם עבור בני החצר נחשב כשלוחם של בני החצר לזכות עבורם את הלחם, ואף שלא עשאוהו שליח, מכל מקום "זכין לאדם שלא בפניו", כלומר - דבר שהוא זכות לאדם, אפשר להיות שליח עבורו אף שלא בידיעתו (נא).

ג. בשעה שמזכה את הלחם לבני החצר מברך "אקב"ו על מצות עירוב" ויאמר: "הרי זה לכל בני החצר, להם ולכל מי שיתוסף להם מיום זה ואילך (נב). לאחר מכן אומר: "בהדין עירובא..." כמבואר בסעיף ו.

מקורות והערות

מה"י. סימן שסו ס"ו. מו. שם ס"א וכתב הר"י יהונתן בפרק חלקן ופירשו התו"ט שם (מ"ח) שהעיקר תלוי במתחייבים לתת חלק בעירוב והם בעת"כ בחצר ולא קמדין אנולגתא של בני הבית. מו"י. את העירוב יש להניח בבית הראוי לדירה, ולא בחצר או במרפסת - שם ס"ג, וצריך שיהא בבית ד' אמות על ד' אמות, וכתב הרמ"א שם שנהגו להניח את העירוב בבית הכנסת, וכתבו האחרונים הטעם לנתינת העירוב כביהכ"נ, כדי שיראו התינוקות. מו. שם. מו"י. סימן שצג ס"ב, ויעו"ש לענין עירוב בביה"ש, או אם כבר קבל עליו שבת. מח. שם סעיפים יד-טו. מט. סימן שפז ס"א וברמ"א שם, ומ"מ סוב לכוון בשעת הנחת העירוב שמניחו גם לשם שיתופי מבואות וגם לעירובי חצרות - מ"ב שם סק"כ. נ. סימן שסו ס"ט. גא. שם במ"ב סק"ג. נב. שם ס"ט, שש"כ פי"ז ס"ג.

ד. לכתחילה אין לזכות את העירוב לאחרים על ידי אשתו ובניו ובנותיו הגדולים אם הם סמוכים על שולחנו. בדיעבד אם זיכה על ידיהם - חל העירוב (ג).
אבל אם זיכה על ידי בניו ובנותיו הקטנים הסמוכים על שולחנו, אף בדיעבד לא חל העירוב (נד).

שיעור העירוב

ח. שיעור העירוב מותנה במספר הנפשות. כאשר יש פחות משמונה עשר "בעלי בתים" במקום, יש להניח לפחות שיעור כגורגרת לכל משפחה ומשפחה. ואם היו מרובים מזה - יש להניח מזון שתי סעודות, כלומר בסך הכל י"ח גורגרות לכל השותפים, אפילו כאשר השותפים בעירוב הם רבים מאוד (נה).

עירוב לכל השנה

ט. אפשר לעשות עירוב חצירות לפרקי זמן שונים: אפשר לעשות עירוב חצירות כל ערב שבת ולאכול באותה שבת, ואפשר להניח עירוב חצירות עבור תקופה ארוכה - ובלבד שישאר העירוב ראוי למאכל אדם ולא יתעפש (נו).
מטעם זה עדיף להשתמש במצות מאשר בלחם, כיון שהן נשמרות הרבה יותר זמן מאשר לחם.

מקרים בהם אי אפשר להסתמך על העירוב

- י. אם גר בחצר גוי, או יהודי שאינו מאמין בעירוב, הרי הם אוסרים על כל בני החצר לסלטל מביתם לחצר שהם שותפים בה (נז).
- כדי לערב במקרה כזה יש לשכור את רשותם של אנשים אלה באחד מן האופנים הבאים:
 - א. אם שוכרים בני החצר (או אחד מבני החצר) מן הגוי או מיהודי שאינו מאמין את רשותו, נחשב כאילו מסולק הגוי (או היהודי שאינו מאמין) מן החצר, ומועיל העירוב (נח).
 - ב. כמו כן אפשר לשכור את הרשות משלטון העיר, כלומר מאדם שיש לו רשות להכנס לבתי העיר, כגון מפקד הצבא או המשטרה (נט).

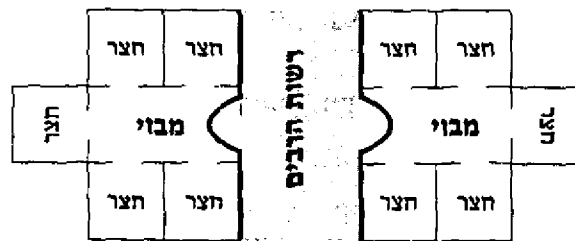
מקורות והערות

נג. שם ס"י. גר. שם. ואילו בכנו קטן שאינו סמוך נחלקו הפוסקים - שם. נה. סימן שסח ס"ג. לכתחילה ראוי להשאיר כשמונה ביצים ובדיעבד די כששה ביצים (סק"ב). שיעור שמונה ביצים הוא: 456 ס"ק. לצורך השיטת הגרי"ח נא. 800 ס"ק. לצורך לדעת החזון איש. נז. שם ס"ה. בט"ז שם סק"ה כתב שכשאין חשש שמא ישכחו לערב, טוב יותר להניח עירוב בכל ע"ש, לפי שרוב הפעמים המצה של העירוב מתקלקלת ואינה ראויה לאכילה, אבל כשיש חשש שכחה, כבר כתב הרמ"א שם שיותר טוב לערב כע"פ בחלת. מצה שאינה ממהרת להתעפש ויכולים לשמרה ולערב על כל השנה. נז. גוי - סימן שפב. יהודי שאינו מאמין - סימן שפה מ"ב סק"א. נח. סימן שפב ס"א. נט. סימן שצא ס"א. כיום המנהג ברוב המקומות לשכור את הרשות מן השלטונות.

ד. שיתופי מבואות

הקדמה

בזמן חז"ל היו הערים והעיירות מחולקים לרחובות (שהם רשות הרבים ואם אין בהם 16 אמה הרי הם כרמלית). מהרחובות הסתעפו מבואות (מבוי = סימטא סגורה משלושת צדדיה), כשכל מבוי מהווה מעבר לכמה חצרות הפתוחות אליו.

מדין תורה גם המבוי דינו כרשות היחיד משום שהוא סגור משלושת צידיו. (וגם בצד הרביעי יש לו צורת הפתח או שאר העצות שקבעו חז"ל [לחי או קורה].)

אולם חז"ל אסרו להוציא דברים מהחצרות למבוי אפילו אם בכל חצר וחצר בפני עצמה עשו עירובי חצרות. הסיבה לכך היא שהמבוי נראה קצת כרשות הרבים משום שהוא רשות לכל החצרות המסתעפות ממנו, ואם יהא מותר לטלטל בשבת מן החצר למבוי, יטעו לומר שאף הוצאה מרח"י לרה"י גמורה הותרה בשבת. לפיכך תיקנו שלא יטלטלו מן החצר למבוי אלא ע"י שיתוף מבואות, כלומר, גובים לחם מכל חצר וחצר ומניחים את הלחם שאספו באחת מחצרות המבוי. אותה חצר נחשבת כאילו כל אנשי החצירות גרים בה, והרי הם כשותפים בכל החצירות ובמבוי, ומותרים הם לטלטל בכל החצירות ובמבוי. בכך דומה שיתוף המבואות לעירוב חצירות שבו משתפים את כל בני החצר להיות כרשות אחת, ואז מותר לטלטל בשבת מזה לזה (ס).

כמו כן בעיר שיש הרבה מבואות (ועשו כל מבוי ומבוי שיתוף לעצמו) אסור להוציא ממבוי למבוי עד שיעשו שיתוף לכל העיר כולה (ראה לקמן בסעיף א') (סא). שיתוף זה נעשה ע"י גביית פת כמו בשיתוף של מבוי אחד.

מקורות והערות

ס. רמב"ם פ"א מהלכות עירובין הלכה ד-ה. סא. שם הלכה ז.

שיתוף מבואות במקום המוקף מחיצות

א. תיקון "שיתופי מבואות" אינו מועיל אלא במקום המוקף מחיצות, כי מן התורה דינו כרשות היחיד, אלא שחז"ל גזרו על הטלטול והתקינו "שיתופי מבואות". אבל אם אין המבני מוקף מחיצות אין מועיל תיקון "שיתופי מבואות" להתיר את הטלטול במבוי (סב).

שיתופי מבואות בערים

ב. כשם ששיתוף מבואות מתיר את כל החצרות המסתעפות מהמבוי, כמו כן אפשר לעשות שיתופי מבואות להתיר עיר שלמה. אמנם תיקון זה מועיל רק בעיר שמן התורה היא רשות היחיד, ובעיר כזאת התירו חכמים לטלטל ע"י "שיתוף מבואות" (סג).

הערה: במקום שיש שיתוף מבואות אין צורך לעשות עירובי חצרות (סג*).

אופן העירוב בעיר

- ג. כדי שיהיה מותר לטלטל בעיר דרושים שני תנאים:
 - א. שהעיר תהיה "רשות היחיד" מן התורה (כפי שיפורט לקמן).
 - ב. יש להניח שיתוף מבואות משותף לכל העיר.

נהוג שהרב מזכה לכל בני העיר פת בשיעור הראוי ומניחה במקום המשתמר (אופן הזיכוי מבואר לעיל בסימן ג' סעיף ז') (סד).
 - ד. הפיכת כל עיר לרשות היחיד מן התורה אפשרית בשתי דרכים:
 - א. הקפה בחומה; ב. הקפה ב"צורת הפתח".
 - א. חומה - עיר מוקפת חומה (או גדר), שגובהה לפחות עשרה טפחים - רשות היחיד היא מן התורה. אולם חכמים אסרו את הטלטול מהבתים לחצרות והמבואות, מחמת היות הרחובות, שדינם כמבואות, משותפים לבני העיר, והתירו את הטלטול רק לאחר התקנת "שיתוף מבואות" (סד*).
- שיתוף זה מועיל אפילו אם יש בתוך העיר רחובות שרחבם שש עשרה אמה ועוברים בהם שש מאות אלה איש ביום (סה), משום שבעיר מוקפת חומה אין רחובות אלה נחשבים רשות הרבים מדאורייתא אלא רק מדרבנן (סו).

מקורות והערות

סב. סימן שסד ס"א-ב. סג. שם. סג*. סימן שפו ס"א, וברמ"א שם, במקום שאין שיתוף מבואות או לדעת המחמירים (לקמן ס"ו), יש לעשות עירוב חצירות לכל בנין כדי שיהיה מותר לטלטל לחדר המדרגות וגדרו. סד. דיני שיתוף מבואות מבוארים בסימן שפו. השיחוף של המבואות א"צ שיהא מונח בבית רק שיהיה במקום המשתמר, ומ"מ צריך שיהא מונח בחצר שכל המבואות יכולים לטלטל שם מדין מחיצות - ביה"ל סימן שפו ס"א, ס"ב. סד*. רמב"ם עירובין א, א. סה. סימן שסד ס"ב, שרי"ע הרב סימן שצב ס"א. סו. שם.

ב. צורת הפתח - עיר שאין בה רשות הרבים דאורייתא, כגון שאין ברחובותיה רוחב שש עשרה אמה, או שאין עוברים בה ששים רבוא (לדעת הרבה פוסקים כפי שנתבאר לעיל), התירו חכמים להקיפה ב"מחיצה" המורכבת מ"צורת הפתח" (ראה להלן ביאור המושג) ולדונה בכך כמוקפת חומה שמותר לטלטל בה ע"י שיתוף מבואות. צורת הפתח = קנה זקוף מכאן וקנה זקוף מכאן וקנה שלישי על גביהם (סו).

הלכות התקנת העירוב, צורת הפתח וכו' הן מרובות וסבוכות וראוי להוועץ עם מורה הנראה בעת התקנתם.

הקפת העיר בצורת הפתח

ה. כדי להקיף את העיר בצורות הפתח, מעמידים הרבה עמודים בגובה עשרה טפחים (לפחות) מסביב לעיר ומותחים חוט מעמוד לעמוד עד שיקיפו העמודים והחוטים את כל העיר. (החוט יהיה מעל העמוד ולא בצדי העמוד) (סו).

מחיצות צורות הפתח בזמנינו

ו. רוב הערים בארץ ישראל הוקפו במחיצות "צורות הפתח" (עשויות עמודים וחוטים מתוחים על גביהם), ובכך הותר הטלטול בהם (סו).

ז. אין אפשרות לכלול בהיתר זה, רחוב שבו עוברים שש מאות אלף איש בכל יום, לפיכך בעיר בה קיים רחוב כזה, יש להקיף בנפרד את שני האיזורים שבשני צידיו של רחוב זה (ש).

לדעת המחמירים לעיל (ראה בסימן א) שרחובות הרחבים ט"ז אמה דינם כרשות הרבים אף אם אין שש מאות אלף איש עוברים בהם, אי אפשר להפוך את העיר לרה"י ע"י מחיצות צורות הפתח, ואין להתיר הטלטול בהם (עא).

ח. הדרך היחידה להפוך את רשות הרבים (עא*) לרשות היחיד ולהתיר שם טלטול היא להקיפה בחומה ולנעול את שעריה כלילה (עב).

מקורות והערות

סו. רמב"ם פט"ו מהל' שבת הי"ט, שו"ע סימן שסב ס"א. סח. שו"ע שם. סט. כפי שנתבאר בסעיף ג דין כ'. ע. שם. רבות דגו האחרונים בנושא זה, יעוין בביה"ל סימן שמה ס"ז ד"ה שאין, שו"ת אג"מ א"ח סימן שלס ענף ה, שו"ת דברי מלכאל ח"ג סי"ד. יש אחרונים שחידשו שאין מצטרפים לששים רבוא הנוסעים במכונית כרה"ר זו (שו"ת מהרש"ם ח"א סימן קסא, ח"ג סימן קסא, הובאו בשערים מצוינים בהלכה סימן פא סק"ח). עא. כתב במ"ב סימן שמה ס"ב ס"ק כג, שכל בעל נפש יחמיר ע"ע להחשיבו כרה"ר גמורה, וכן בשו"ע הרב ס"א כתב וכל ירא שמים יחמיר לעצמו, וע"ע כשש"כ פ"ז הערה כא. ויש מהספרדים שמחמירים כזה כדעת המחבר שפסק בסימן שמה ס"ז, שגם כזה"י יש לנו רה"ר, כי די ברוחב ט"ז אמה להקרא רה"ר, ואין צריך שיהיו עוברים שש ששים רבוא בכל יום, וע"ע בספר לית חן עמ' לו מש"כ בענין זה. עא*. שיש בה שש מאות אלף איש או לדעת המחמירים כשיש רוחב ט"ז אמה. עב. כפי שנתבאר בסעיף ג.

ט. נציין שאפילו בערים גדולות שיש בהן רשות הרבים דאורייתא, ניתן לעשות שיתופי מבואות או עירובי חצירות כדי לצרף כמה דירות בבית משותף, או כמה חצירות (או רחובות קטנים) - בתנאי שהמקום או האזור נחשב רה"י אחת ואין רשות הרבים עוברת בו.

י. אם נודע שנקרעו חוטי העירוב אפילו באמצע השבת - אסור לסלטל (עג).

ה. הוצאה מרשות לרשות במקום שאינו עירוב

א. מן התורה אין חייב המוציא חפץ מרשות לרשות (מרה"י לרה"ר או מרה"ר לרה"י או המעביר ד' אמות ברה"ר) אלא כשהוציאו ב"דרך הוצאה", כלומר באופן שמוציאים בימות החול (עד). כגון: כשהוציא חפץ בכיסו (עה), מאכל בפיו (עה), משא המונח על ראשו או על כתיפו (עה).

ב. אבל מדרבנן אסור להוציא חפץ מרשות לרשות, אף שלא כדרך הוצאתו, כגון להוציא חפץ בפיו (עה).

דרך לבישה

ג. כל בגד מותר להוציא דרך לבישתו, כלומר, מותר לאדם ללבוש כל בגד כדרך שרגיל ללבושו ולצאת בו לרשות הרבים (עט).

לדוגמא: מותר לצאת לרה"ר וכפפות על ידיו (פ) (ומן הראוי לחבר אותן למעיל באמצעות חוט, משום חשש שמא יפשוט אותן בטעות ברשות הרבים (פא)). וכן מותר ללבוש בגד מיוחד לכיסוי האזניים בזמן הקור (פב).

ד. אשה יוצאת לרה"ר ומטפחת (או פאה נכרית) על ראשה, ואף מותרת לתחוב בה סיכה כדי להחזיקה (פג).

ה. מותר ללבוש בגד, גם אם אינו משמש אלא להגן על יתר בגדיו מפני האבק או מפני הגשם. לדוגמא: מותר ללבוש מעיל גשם על מעיל חורף, גם אם אינו לובשו אלא כדי שלא יירטב מעיל החורף שלו (פד).

אבל דבר שאיננו דרך מלבוש, כגון לשים מטפחת על צווארון הבגד שלא יתלכלך - אסור (פה).

מקורות והערות

עג. סימן שעד ס"ב. עד. רמב"ם פ"ב הלכה יג, יד. עה. סימן רנב מ"ב ס"ק נב. עו. שבת קב. עז. רמב"ם פ"ב הי"ד. עה. סימן שא ס"ז בביה"ל ד"ה כל, שש"כ פ"ח ס"ב. עט. סימן שא סע"ף יד. פ. שם סל"ז. פא. שם. פב. שש"כ פ"ח ס"ד. פג. סימן שג ס"ט מ"ב ס"ק כד, ויע"ש לענין אם המחט או הסיכה עשויים לקישוט (שש"כ פ"ח ס"ז). פד. סימן שא ס"ד. פה. סימן שא ס"ד כרמ"א, ויע"ש במ"ב ס"ק ג. אבל מותר ליתן את המטפחת מתחת לצווארון, משום שהוי דרך

תכשיט

ו. נהגו להקל לצאת לרשות הרבים בכל דבר שהוא תכשיט ונוי, ובלבד שלא יטלטלנו בידיו (פ).⁽¹⁹⁾

מכל מקום ראוי לכתחילה שלא לסמוך על המנהג להקל בזה (פ).⁽²⁰⁾

ז. דבר שאינו מלבוש אך הוא לצורך גופו של האדם, נקרא בלשון חז"ל "תכשיט" ומותר לצאת בו לרה"ר, אם מוציאו כדרך שימוש, דהיינו כדרך שמוציאים אותו בימות החול (פח).⁽²¹⁾

ח. לפיכך מי שאי אפשר לו בשום אופן ללכת בלא מקל, מותר לו לצאת לרה"ר ומקלו בידו (פס). אבל מי שאפשר לו ללכת גם בלא מקל, אלא שפסיעתו בטוחה יותר כשמקלו בידו - אסור לו לצאת לרה"ר, או לכרמלית, ומקלו בידו (צ).⁽²²⁾

ט. יש מתירים למי שעונד שעון זהב, ואינו מסירו מידו אף כשהשעון אינו פועל, שנחשב שעון זה לתכשיט, ומותר לצאת בו לרה"ר (צא).⁽²³⁾

אבל שעון יד רגיל אין לצאת בו לרשות הרבים, או לכרמלית, מכיון שבדרך כלל מסירים שעון כזה מן היד כאשר איננו פועל, ואינו נחשב לתכשיט (צב).⁽²⁴⁾ (ויש המקילים גם בכך, ואין למחות בידם (צג).⁽²⁵⁾)

י. כל תכשיט שהוא רפוי שישנה אפשרות שיפול בקלות - אסור לצאת בו לרה"ר או לכרמלית. (צד).⁽²⁶⁾

ממחטה

יא. אסור להוציא ממחטה לרשות הרבים, בין אם מוציאה ביד ובין אם מוציאה בכיס (צה). כיצד יעשה? יכרוך אותה סביב לצוארו כדרך שכורכים צעיף (צ).⁽²⁷⁾

משקפיים

יב. ישנם כמה סוגים של משקפיים

א. משקפי קריאה - אסור לצאת בהם, משום שיש לחוש שיבוא להסירם ויטלטלם ארבע אמות ברשות הרבים (צז).⁽²⁸⁾

ב. משקפיים שמיועדות לראיה מרחוק - מותר לצאת בהם לרה"ר, כי אין חשש שיבוא להסירם ברה"ר (צח).⁽²⁹⁾

מקורות והערות

מלבוש, וכמב' בש"כ פי"ח הערה מט. פו. בסמ"ח שג סי"ח הביא המחבר כמה דיעות בזה, וכתב: והאידנא נהגו נשי רידן לצאת בכל תכשיטין. פז. ביה"ל שם ד"ה כי בזה. פח. סימן שא סכ"ב. פט. שם סי"ז. צ. שם, וע"ע שם במ"כ סי"ק סה. צא. שש"כ פי"ח סעיף כז. צב. שש"כ שם. צג. שם, בשש"כ הביא את דעת החלקת יעקב (ח"א, סז) שד"ת אג"מ (אור"ח סימן קיא), וכן את דעת הגרש"ז איערכך זצ"ל שהקילו בזה. שעון כיס המחובר לשרשרת, אפילו עשוי מזהב, אין לצאת בו לרה"ר, שכן אין זו הוצאה כדרך מלבוש - שש"כ שם הערה קיב. צד. סימן שא ס"ז. צה. שש"כ פי"ח סמ"ז. צו. סימן שא מ"ב ס"ק קלג. צז. שש"כ פי"ח סמ"ז. צח. שם.

רצ _____ משנות השבת

- ג. משקפיים משולבות ממשקפי ראייה וקריאה - מותר לצאת בהם, כי אין חשש שיבוא להסירם ברה"ר (צט).
ד. משקפי שמש (שמרכיבם להגן על עיניו מפגיעות קרני השמש) אין לצאת בהם לרה"ר, ובכלל זה גם משקפי-שמש שמרכיבים אותם על גבי משקפיים רגילים (ק).

מפתח

- יג. אסור להוציא מפתח לרשות הרבים, או לכרמלית, בידו או בכיסו (קא).
(וראה בהערה באיזה אופן ניתן להוציא את המפתח לרשות הרבים (קב)).

ילד

- יד. אסור להוציא ילד בעגלתו או לשאתו בידים ולהוציאו מרשות לרשות, או להעבירו כך ברה"ר או בכרמלית (קג).

ו. עירובי תחומין

תחום שבת

- א. "ויאמר ה' אל משה... ראו כי ה' נתן לכם השבת, על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים, שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו" (שמות טז, כט). בפסוק זה מבואר האיסור לצאת מחוץ לתחום של י"ב מיל (מיל = 2000 אמה), כשיעור מחנה ישראל במדבר (מקום חניית ישראל במדבר היה 12 X 12 מיל). (קד).

- ב. חכמינו ז"ל גזרו שמותר לצאת בשבת מחוץ לעיר רק עד אלפיים אמה (לדעת הגר"ח נאה 960 מטר, ולדעת החזון איש 1152 מטר), ומרחק זה נקרא בפי חז"ל "תחום שבת".

- אסמכתא למידה זו מצאו חז"ל בפסוק "אל יצא איש ממקומו" - אלו אלפיים אמה. ואכן מצינו בפרשת מסעי "ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה", וכן לכל הצדדים - "והעיר בתוך", רואים שמרחק אלפיים אמה נקרא "סביבות העיר", ועל שטח זה נאמר "אל יצא איש ממקומו", שהוא ממקום העיר ששבת בו (קד*).

מקורות והערות

צט. שם. ק. שם סי"ח. קא. סימן שא מ"ב ס"ק מה. קב. כדי להוציא את המפתח צריך לחברו בתגורה של המכנסים כך שהמפתח ישמש חלק מהאבזם המהדק את התגורה, ויעויין בש"כ פרק יח סמ"ח שמבאר באיזה אופנים מותר להוציא מפתח לרה"ר ומדבר לרה"י. קג. סימן שח מ"ב ס"ק קנד וביה"ל ד"ה שלא תגורו. קד. רמב"ם פכ"ז ה"א, שו"ע הרב ריש סימן שצו, מאידי עירובין לו בביאור השיטות, ויש אומרים שאין לתחומין עיקר מן התורה כלל וכל הרשות בענין תחומין אינן אלא אסמכתא (שיטת הרא"ש והטור) ולפי"ז אף יותר מ"ב מיל אינו אסור אלא מדרכנן (יעויין בשו"ע הרב שם שביאר זאת באריכות ובספר החינוך מצוה כד). קד*. שם.

ג. מקום שביתת האדם נחשב המקום שבו שהה האדם בתחילת השבת (בין השמשות) ונתכוין לקנות שביתה במקום זה.

לפיכך, אדם ההולך בדרך ובזמן בין השמשות לא נכנס עדיין לעיר, אף שאחר בין השמשות נכנס לעיר, אינו יכול ללכת אלפיים אמה לכל צד של העיר, אלא מהלך אלפיים אמה לכל צד מן המקום בו עמד בזמן בין השמשות (קח).

אולם אם בבין השמשות כבר היה בעיר (אפילו אינה מוקפת מחיצות) נחשבת כל העיר כד' אמות ויכול ללכת מקצה העיר אלפיים אמה לכל רוח, והוא הדין לכל מקום מוקף מחיצות לשם דירה (קו).

ד. מי ששבת בין השמשות בדרך או במדבר, מקום שאינו מוקף מחיצות (קו) - מודדים שיעור אלפיים אמה מחוץ לארבע אמות שלו, לפי שארבע אמות של אדם נחשבות כמקום שביתתו (קח).

עירובי תחומין

ה. חכמים התירו לאדם ללכת עד אלפיים אמה נוספות מעבר לאלפיים אמה המותרות לו, אם עשה "עירוב תחומין". כלומר, אם קבע מערב שבת את מקום שביתתו מחוץ לעיר (בתוך התחום), יוכל בשבת ללכת עוד אלפיים אמה ממקום שביתתו (קט).

אמנם אין לערב אלא לצורך מצוה, כגון שצריך ללכת לביקור חולים, לברית מילה, להתפלל במנין וכדו' (קו).

ו. עירוב תחומין אפשר לעשות בשני אופנים:

א. שהוא עצמו ילך לפניו בין השמשות של ערב שבת לסוף אלפיים אמה שמחוץ לעיר וישהה שם עד סוף בין השמשות, ובכך הוא קובע את מקום שביתתו לשבת זו במקום זה, ואף על פי שחוזר לעיר ולן בביתו, נחשב כאילו שבת במקום זה, ומותר לו ללכת למחרת ביום שבת ממקום עירובו אלפיים אמה לכל רוח (שאנו מחשיבים את ביתו ומקום שביתתו במקום עירובו בין השמשות).
וזהו עיקר מצות עירוב, כי כבר נתבאר ששביתת האדם נחשבת במקום בו שהה בבין השמשות (קיא).

מקורות והערות

קח. סימן שצו ס"א. קו. סימן שצו ס"א-ב. קו. שם. קח. גם זה נלמד מהפסוק "שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו", וד' אמות של אדם נקרא "תחתיו". (שו"ע הרב שצו ס"א). קט. סימן תח ס"א. קי. סימן תטו ס"א, ובמ"ב סק"ר, בערוך השלחן שם כתב שמה שנאמר שאין מערבין אלא לדבר מצוה, אין הכוונה למצוה גמורה, אלא אפילו כשיש בזה עתג שבת וי"ט, נקרא ג"כ מצוה, ויעו"ש דכדיעבד אם עירב לדבר הרשות הרי זה עירוב, ובמ"ב ס"ק א כתב, ש"א שאם מערב ברגליו מותר אף לדבר הרשות, כיון שיושב שם בעצמו וקונה שביתה, אף לדבר הרשות מותר. ויש שאינן מחלקים בכך. קיא. סימן תט ס"ז.

ב. כדי להקל על האדם שלא יצטרך ללכת בעצמו לסוף התחנה ולשבת שם, החירו חז"ל גם לערב בפת וכדו', והיינו שילך מבעוד יום לסוף אלפיים אמה, יניח שם מזון כשיעור ב' סעודות, יברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב (ק"ב), ויאמר: בזה העירוב אהיה מותר לילך למחר אלפיים אמה, ואע"פ שחוזר לעיר, נחשב כאילו שבת במקום שהניח בו מזון שתי סעודות, ומותר לו ללכת למחרת ביום שבת ממקום עירובו אלפיים אמה לכל צד (ק"ג).

ז. המניח עירוב מחוץ לעיר, הרי העירוב מתיר לו ללכת יותר מאלפיים אמה כשיעור המרחק בין סוף העיר למקום העירוב.

לדוגמא: אם הניח את העירוב מרחק אלף אמה מהעיר, יכול עתה לילך בשבת שלשת אלפים אמה מחוץ לעיר (כלומר, אלף אמות עד העירוב ומשם עוד אלפיים). הניח העירוב לסוף אלפיים אמה מן העיר, יכול לילך ארבעת אלפים אמה מחוץ לעיר (ק"ד). הניח את העירוב במרחק יותר מאלפיים אמה מהעיר אין זה עירוב כלל (ק"ה).

ח. צריך שהעירוב ישאר במקום הנחתו בזמן בין השמשות של כניסת השבת. אולם אם נאבד העירוב ולא היה שם בין השמשות לא קנה עירובו את מקום השביתה (ק"ו).

מקורות והערות

ק"ב. סימן תטו ס"ד, עירוב זה יכול לעשות ע"י שליח - שם ס"ה, ודוקא עירוב בפת אבל עירוב ברגלי אינו יכול לעשות ע"י שליח. ק"ב. סימן תט ס"ז, אבל המערב ברגליו אין צריך לברך וסגי בכוונה לחוד - מ"ב סימן תט"ו סקט"ו. ק"ד. סימן תח ס"א. פרטים ודינים רבים ישנם כדיני חישוב עירוב התחומים, ומבוארים בסימנים שצו-תיו. קטו. שם. קטז. סימן תט ס"ו, ויעוין בכיה"ל שם ס"א ר"ה י"ש.

טבלת ארבע הרשויות בשבת

שם הרשות	סוג הרשות	שטח מינימלי	גובהה ותיקף מחיצותיה	הדינים
רשות היחיד	כל שטח המוגדר בהתאם לשטחו וגובה מחיצותיו כרשות היחיד, כגון חצר המוקפת מחיצות, בור עמוק וכד'.	4 X 4 טפחים. ⁽¹⁾	מוקפת מחיצות שגובהן או עומקן לפחות 10 טפחים. ⁽²⁾	מותר להעביר בה חפצים ממקום למקום. מדרבנן אסור להוציא מרה"י אחת לשניה אם אינן בבעלות אחת. ⁽³⁾
רשות הרבים	שטח שאינו מקורה, ועוברים בו רבים, כגון: רחובות, שווקים וכדומה. ⁽⁴⁾	רחב 16 אמה. ⁽⁵⁾	אינה מוקפת במחיצות. ⁽⁶⁾ גובהה - עד 10 טפחים. הגובה שמעל עשדה טפחים הוא "מקום פטור". ⁽⁷⁾	אסור מן התורה להוציא חפץ מרה"י או לרה"ד או להיפך. ⁽⁸⁾ כמו כן אסור להעביר 4 אמות ברה"ר. ⁽⁹⁾
כרמלית (רשות שנוספה ע"י חז"ל)	שטח שאינו דומה בנתוניו לא לרשות היחיד ולא לרשות הרבים, כגון: דרך שאין רבים הולכים בה או שאינה רחבה 16 אמה. ⁽¹⁰⁾ וכן תל (תלוי בגבהו), בור ותעלה (תלוי בעומקם). ⁽¹¹⁾	4 X 4 טפחים. ⁽¹²⁾	גובהה עד 10 טפחים. הגובה שמעל זה הוא "מקום פטור". אם המדובר בבור הנמצא ברה"ר צריך להיות עומקו בין 3 ל-9 טפחים, כי בפחות מזה הוא מתבטל לרה"ר ואילו מ-10 טפחים ומעלה דינו כרה"ר. ⁽¹³⁾	אסור מדרבנן להעביר בכרמלית 4 אמות, או ממנה לרה"ר או לרה"ד, ולהיפך. ⁽¹⁴⁾
מקום פטור	כל שטח שאינו מסוג הרשויות שצויינו לעיל. מקום פטור נחשב רק אם הוא נמצא ברה"ר, כגון עמוד ברה"ר, אבל עמוד הנמצא בכרמלית או ברה"י - אינו נחשב כרשות בפני עצמה ודינו כמותם. ⁽¹⁵⁾	פחות מ-4 X 4 טפחים. ⁽¹⁶⁾	גובהו מ-3 טפחים ומעלה. אם המדובר בבור הנמצא ברה"ר צריך עומקו להיות יותר מ-3 טפחים. ⁽¹⁷⁾	מותר להעביר ממקום פטור לרה"י או לרה"ד. ⁽¹⁸⁾ ובלבד שלא יוציא מרה"י לרה"ר דרך מקום פטור. ⁽¹⁹⁾

הסברים לטבלה

1. סימן א ס"א.
2. שם.
3. סימן ג. פרטים רבים ישנם בדין זה, יעוין בסימן שסו.
4. סימן א' ס"ב, יש אומרים שעוברים בה שש מאות אלף איש, ויש אומרים אף בפחות מזה.
5. שם.
6. שו"ע סימן שמה ס"ז.
7. שו"ע סימן שמה ס"ב.
8. סימן ב ס"א, ס"ב.
9. שם.
10. שם.
11. סימן א' ס"ג.
12. שם.
13. שם.
14. סימן ב סעיף ג.
15. ברמ"א סימן שמה ס"ט הביא שני דיעות בדין מקום פטור הנמצא בכרמלית, וכתב המ"ב שם שדעת רוב הפוסקים כדעה א' שמקום פטור הנמצא בכרמלית דינו ככרמלית.
16. סימן א ס"ד.
17. סימן א ס"ד.
18. סימן ב ס"ה.
19. שם.

טפה - 8 ס"מ; ולדעת החזו"א 9.6 ס"מ לערך.

אמה - 48 ס"מ; ולדעת החזו"א 57.6 ס"מ.

פרק מד

מעשה שבת

תוכן מפורט של הפרק

הקדמה

א. דיני ההנאה מ"מעשה שבת"
א-ב. במלאכה מדאורייתא. ג. במלאכה דרבנן. ד. בשהיה, בחזרה ובהטמנה.
ה. במלאכה הנעשית במזיד באופן קבוע. ו. בדבר שלא ניכר בו הקנס שקנסוהו
חז"ל. ז. בדבר שאיסורו שנוי במחלוקת. ח. במלאכה שנעשתה בשבת בהיתר. ט. דין
הכלי. י. דמי המלאכה.

ב. הנאה ממעשה שבת של נכרי
א-ג. הנאה ממלאכה שעשה נכרי לצורך ישראל. ד-ה. הנאה ממלאכה שעשה נכרי
לצורך עצמו.

הקדמה

כדי להרחיק את האדם מעשיית מלאכה האסורה בשבת, אסרו חכמים
להנות מתוצאתה של מלאכה שנעשתה בשבת באיסור (א). תוצאת המלאכה
נקראת "מעשה שבת".

פרטי דין זה משתנים לפי אופן עשיית המלאכה (במזיד או בשוגג) (ב) ולפי
חומר האיסור שעבר (מן התורה או מדרבנן) (ג), וכן יש הבדל בין עושה המלאכה
לבין אחרים, כפי שיתבאר לקמן (ד).

א. דיני "מעשה שבת"

הנאה ממלאכה האסורה מדאורייתא

א. מי שעשה בשבת מלאכה האסורה מן התורה (כגון בישול), אם עשה
זאת במזיד - אסור לו להנות ממנה לעולם, ואילו לאחרים (אפילו לא נעשתה

מקורות והערות

א. כ"ק עא. טושי"ע סימן שיח ס"א. ב. שם. ג. שם מ"ב ס"ק ג. ביה"ל ד"ה המבשל. ד. שו"ע

המלאכה עבורם) אסור להנות ממנה עד צאת השבת (ה). (ובצאת השבת מותר לאחרים להנות ממנה אפילו נעשתה המלאכה עבורם (ו).

ב. אם עשה מלאכה זו בשוגג (דהיינו שלא ידע ששבת היום או לא ידע שמלאכה זו אסורה בשבת) - אסור לו ולאחרים להנות ממנה בשבת (ו) (במקום הצורך ישאל שאלת חכם (ז)), אבל במוצאי שבת מותר לכל להנות מהמלאכה, מיד עם צאת השבת (ס).

הנאה ממלאכה האסורה בשבת מדרבנן

ג. מי שעשה בשבת מלאכה האסורה מדרבנן, כגון בישול בתולדת חמה, אם עשה זאת במזיד - אסור לכל אדם להנות ממלאכה זו בשבת (י).

ואם עשה בשוגג - מותר להנות מהמלאכה גם ביום השבת (יא).

ד. אולם יש איסורים מדרבנן שאנשים הקילו בהם, ולכן החמירו חז"ל במעשה שבת שלהם יותר מבשאר איסורי דרבנן, ובפרטים מסויימים אף יותר מבאיסורי תורה.

מקורות והערות

שם. ה. שו"ע שם. ריש לעיין אם בני ביחו דינם כאחרים, או דינו כמו המבשל עצמו, ובשו"ע הרב סימן רנ"ג סכ"ד לענין תורה כתב דין כ"ב שזה לו כיון דהוחזר כשבילם. ויעוין בספר "מאור השבת" (עמי שלא) שביאר באריכות ענין זה. הוסיף בשבת מים קרים לתבשיל שעומד ע"ג האש, אם יש ששים כנגד מה שהוסיף מותר התבשיל - שו"ת מנחת שלמה (סימן ה', א). העושה מלאכה שלא נשתנה גוף הדבר ע"י המלאכה, כגון המוציא בשבת מרשות לרשות, נתבאר דינו בחיי אדם כלל ט סמ"ד ובביה"ל סימן שיח ס"א ד"ה אחת, וכן מבואר בענין זה באריכות בשו"ת מהרש"ג ח"ב סימן קמ"ח. ו. ס"י שית מ"ב סק"ה. וכתב המג"א בשם הרד"ך, וכ"ה בשו"ע הרב ס"ב שאף חכם שטעה בפסקיו מיקרי שוגג מי ששמע להיתרו (ויעוין בדעת תורה ס"י שית ס"א ד"ה ועתוס'). ז. שם בשו"ע ס"א, כדעת ר' יהודה בגמ'. ח. משנה ברורה סימן שית סק"ז וז"ל: הנה כגמי פליג בענין שוגג ומזיד ר"מ ור"י. דעת השו"ע הוא דעת ר"י, שכן הסכימו הר"ף והרמב"ם והגאונים, והג"א הסכים בביאורו לשיטת התוס' וסייעתם שפסקו כר"מ, שבמזיד אסור בין לו ובין לאחרים עד מוצ"ש, ובשוגג מותר גם לו מיד. וכמקום הצורך יש לסמוך על זה בבשול בשוגג עכ"ל. אמנם בשו"ע הרב לא חילק בין מקום הצורך ואינו מקום הצורך. בגור "מקום הצורך" יעוין בשו"ע הרב סימן שכה סעיף ט"ז (הביאו המ"ב בס"ק ס"ב) שכתב על מה שכתב הרמ"א שם, שאין למחות ביד המקלח לצורך שבת או בשעת הדחק, כתב בשו"ע הרב: מ"מ אין להקל אלא בשכר וכיו"ב מהדברים הצריכים לשבת שא"א להיות בשבת כלעזם אלא ברוחק קצת, אבל דברים שאין צורך ב"כ כגון פירות וכיו"ב אין להקל. ויעוין במאור השבת דף שם שוין בהגדרת צורך שבת. אמנם אין ליתן כללים בזה והכל לפי ראות עיני המורה. ט. שם. י. סימן שיח ס"א בביה"ל ד"ה המבשל, והביא שם את דעת הגר"א שבמלאכה דרבנן סבר ר"י כר"מ, ומשמע שם בין לענין שוגג ובין לענין מזיד, וכן משמע מהרמב"ם יעו"ש. והקשה הביה"ל שלפי דעת הרמב"ם היה צריך להיות אסור במזיד לעולם. ויעוין בפמ"ג בס"י שלט בא"א סק"ז שמשמע קצת כן דעתו. אמנם בתהלה לדוד (ס"י שית סק"ד) פשוט לו שברבנן הפמ"ג מורה שמוחזר במוצ"ש, וכן כתב בספר חיי אדם כלל ט ס"יא. וכן מבואר ברברי שו"ע הרב (סימן שלט ס"ז) שאסור רק עד מוצ"ש. יא. מ"ב שם סק"ג וביה"ל שם הביאו את דעת הח"א (כלל ט ס"יא) והגר"א שהחזירו בזה, וכן מדייק בקצות השלחן (סימן קנ"ד בברכה"ש סק"ג) ממה שכתב בשו"ע הרב כסימן שיח ס"א: וכן אם היה שוגג אסור בו ביום גם לאחרים, שכיון שעשה איסור של תורה החמירו להנות בו ביום כמו במזיד, וכן נראה מלשון שו"ע הרב סימן שלט. אמנם דעת הפמ"ג (סימן שית משכ"ז סק"א) שאף במלאכה דרבנן אסור בו ביום

איסורים אלה הם: שהיה, חזרה, והטמנה.

שהיה: מי שהשהה קדירתו על גבי האש מערב שבת באופן האסור (כפי שנתבאר בפרק טו סימן ב).

חזרה: מי שהחזיר את הקדירה על גבי האש בשבת באופן האסור (כפי שנתבאר בפרק טו סימן א).

הטמנה: מי שהטמין תבשילו באופן האסור (כפי שנתבאר בפרק טז).

בכל שלש דוגמאות אלה אסרו חז"ל יותר מבשאר איסורי דרבנן (יב), ובפרטים מסויימים אף יותר מבאיסורי תורה (יג).

הנאה ממלאכה הנעשית בשבת באופן קבוע לצורך אחרים

ה. אדם המחלל שבת באופן קבוע לצורך אחרים, כגון בעל מסעדה או בית מלון המבשל בקביעות בשבת במזיד - אסור גם לאחרים להנות מאותה המלאכה לעולם (יד), אף אם לא צוו אותו לבשל עבורם, כיון שהוא עושה כן במזיד בקביעות לצורך אחרים, דין האחרים כדין המבשל עצמו, וכשם שאסרו חכמים על המבשל עצמו לעולם כך אסרו לאחרים (טז).

הנאה ממלאכה שתוצאתה היא לאחר זמן

ו. אם עשה מלאכה שתוצאתה היא לאחר זמן, כלומר שאי אפשר להנות ממנה במוצאי שבת, כגון שנטע או שזרע בשבת, שהרי לא יצמחו פירות אלא לאחר זמן רב (ולא במוצאי שבת) - חייב לעקור את הנטיעה ואת הזריעה, כדי שיהיה ניכר הקנס שקנסו חז"ל (טז).

הנאה מאיסור השנוי במחלוקת

ז. העושה בשבת מלאכה שאיסורה שנוי במחלוקת - אף שנפסקה ההלכה

מקורות והערות

אפילו בשוגג, ובספר תהלה לדוד (סק"ד) השיג עליי שמוחר בשוגג בו כיום באיסור דרבנן. יב. לענין שהיה וחזרה עיין שם בשו"ע סי' רג ס"א, ולענין הטמנה יענין בסימן רנ"ו ס"א. יג. והתומרא בזה שאם עבר בשוגג על איסור חזרה, במקום הצורך, יש שהחירו בזה וכפי שנתבאר בהערה ח'. אמנם בשהיה החמירו יותר ואסור בכל ענין כמבואר בשעה"צ סימן רג ס"ק לג. גם חמור דינו לענין בכדי שיעשו, ועיין שו"ע הרב סימן ש"ח ס"א. יד. שו"ת כתב סופר (או"ח סימן נ) והביאו בכף החיים (סימן שיח אות יב) יענין בשו"ת שבט הלוי (חלק נ סימן נד), וסברת האוסרים היא, שההיתר לאחרים הוא דוקא במי שמבשל במקרה בשביל אחר, ולא חיישינן שמא יצוה לאחר, שהשני לא ישמע לו, אבל כנודיד שמבשל באופן קבוע לאחרים, בודאי קנסו חכמים גם לאלו שנחבשל בשבילם, דהא חזינן שיהודי זה מוכן לבשל ר"ל בשבת וחיישינן שיאמר לו לבשל עבורי שנית. (ויע"ע בספר מאור השבת ח"א עמ' ח"ג). טו. בשו"ת הר צבי (או"ח, סימן קפ) כתב שכל דברי הכתב סופר נאמרו רק למי שנעשה בדיעתו ובכוננו, אמנם יענין בילקוט יוסף (עמ' כג) שביאר באריכות שמרכיבי האחרונים לא נראה שסברי הכי בדבריו. טז. ביה"ל סימן שיח ס"א ד"ה אחת, שו"ת מנחת שלמה סימן ה' א"ג.

רחצ _____ משנת השבת

לחומרא, מכל מקום, בדיעבד אין לאסור הנאה ממנה אף בשבת עצמה (יז) (להרחבת הדברים ראה בהערה (יח)).

מלאכה שנעשתה בהיתר

ח. מלאכה שנעשתה בהיתר, מותר לכל אדם להנות ממנה. לדוגמא: הדליק אור בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה - מותר לכל אדם להנות מאור זה (יט). אולם יש להבחין בין שני סוגי מלאכות. יש מלאכות כגון הדלקת אור, בהן "נר לאחד נר למאה", ואין לחשוש שירבו באור לצורך הבריאים. לכן אם הודלק אור לצורך החולה מותר גם לבריאים להנות ממנו (כ).

אולם במלאכות שיש אפשרות להרבות ולהוסיף בהן לפי ריבוי הנהנין כגון בבישול, שברבות האוכלין מוסיפים בעבורם אוכל בקדירה - אסרו חז"ל לבריאים לאכול מתבשיל שהוכן לצורך חולה גזירה שמא ירבו בשבילם. אבל במוצאי שבת מותר גם לבריאים מיד (כא).

השימוש בכלי שנתבשל בו תבשיל באיסור שבת

ט. מאכל שנתבשל בשבת באיסור, דינו כשאר איסורי מאכל, האוסרים את הכלי בו נבלעו, ואסור הכלי בשימוש למבשל, עד שיכשירו כדינו (כב).

הנאה מדמי המלאכה

י. אף על פי שאסור להנות מהמלאכה שנעשתה בשבת במזיד, מכל מקום מותר להנות מדמי המלאכה, אם לא עשאה מלכתחלה כדי למכור לאחרים (כג). לדוגמא: אם בישל באיסור, מותר לו למכור את התבשיל ולהנות מדמיו. ויש הסוברים, שמותר למכור רק בשווי הדבר כפי שהיה קודם שנעשתה בו המלאכה האסורה (כד).

מקורות והערות

יז. מ"ב שם סק"ב. ומסיק שם שכעין זה כתב המג"א בסימן שכ"ג סק"א. ויעוין בספר מאור השבת סימן יח שדן רבות בענין זה. יח. בשו"ע הרב (סימן רנג בקו"א סק"ט) נוטה לומר שכלל זה אינו אמור אלא בדבר שגם לדעת האוסרים אינו אסור אלא מדרכנן, וסיים בצ"ע לדינא וכן כתב בקצות השלחן סימן קכ"ד כבדה"ש סק"ג. וכתב הטמ"ג בא"א סי' רנד סק"א שאין זה כלל בכל מחלוקת הפוסקים, אלא הימורה צריך לעיין בזה מי הם התולקים. יט. סימן שיה ס"ב. כ. סימן רצו ס"א ביה"ל ר"ה אין. כא. סימן שיה ס"ב, משני"ב ס"ק י"א אמנם מותר לטעום את התבשיל כדי לדעת אם טוב הוא בשביל החולה. כב. סימן שיה מג"א סק"א, ומוכיח מתשובות הרשב"א ח"א סימן קעא. והתפסק בספר מאור השבת האם איסור זה הוא רק בבשול כמויד או אף בשונג (יעו"ש בעמ' שלד), ונראה מרכזי המג"א (סימן שיה סק"א), שאיסור הקדירה למבשל עצמו הוא כמו התבשיל שאסור לו לעולם, אבל לאחרים אין איסור להשתמש בקדירה וכ"ה בדברי שו"ע הרב "אסורה לו לעולם". כג. סימן שיה מ"ב ס"ק ד שעה"צ ס"ק ו. ויעוין בקהילות יעקב (חלק ב' סי' ו) שהבין בדעת המשנ"ב, שמותר אף למכור ביוקר מתמח המלאכה. אבל אם עשהו מתחילה כדי למכור י"א שאסור, שלא הועיל הקנס כלום וכמ"ש הקה"י, וכ"כ הכתב סופר (שו"ת אורח סימן נ). כד. כף החיים סימן שיה סק"ח, שו"ת מנחת שלמה סי' ה

ב. מעשה שבת של נכרים

א. מלאכה שאסור לישראל לעשותה בשבת, אסרו חכמים לומר לנכרי לעשותה לצורך ישראל.

כדי לחזק את איסור "אמירה לנכרי", אסרו חכמים גם מעשה שבת של נכרי בתנאים מסוימים.

ב. נכרי שעשה מלאכה בשבת לצורך ישראל, אפילו שלא בציוויו של הישראל - אסור לכל אדם להנות ממנה עד מוצאי שבת, ועד "בכדי שיעשה". כלומר, גם עם צאת השבת עדיין אסור, עד שיעבור זמן שבו אפשר לעשות אותה מלאכה בהיתר (כה).

לדוגמא: נכרי שקטף פירות בשביל ישראל בשבת, והקטיפה מצריכה זמן של חצי שעה, אסור לאכול מן הפירות עד חצי שעה לאחר צאת השבת.

ג. איסור "בכדי שיעשה" קיים במעשה שבת של נכרי ואינו קיים במעשה שבת של ישראל. הסיבה לכך היא, כי בנכרי חששו, מכיון שבעיני העם קל איסור "אמירה לנכרי" עלולים לומר לנכרי לעשות מלאכה בשבת, כדי שתהיה מוכנה למוצאי שבת מיד, לכן אסרו את ההנאה מהמלאכה עד ב"כדי שיעשה". אך לגבי יהודים אין לחשוש שיאמרו להם לחלל שבת, וגם אם יאמרו - לא ישמעו לאומרים (כו).

ד. אם נכרי עשה מלאכה לצורכו, וקיים חשש שיוסיף במלאכה בשביל הישראל - כגון שהרתיח הנכרי מים בשביל עצמו - אסור לישראל להנות ממים אלו, גזירה שמא ירבה הנכרי מים בשבילו. אולם במוצאי שבת מותר להנות ממלאכה זו מיד. ברם אם הנכרי אכן הרבה עבור הישראל, אסור להנות עד "בכדי שיעשה" (כז).

ה. אך אם עשה הנכרי לצורכו, ואין במלאכה חשש שירבה עבור הישראל, כגון שהדליק נר להאיר את החדר - מותר לישראל להנות ממנו גם בשבת, שכן "נר לאחד נר למאה" (כח) (ראה לעיל בפרק זה סימן א' סעיף ח').

וכן אפילו עשה הנכרי לצורכו מלאכה שיש בה אפשרות של תוספת, אך אין הנכרי מכיר את הישראל הנהנה ממלאכתו - מותר להנות מאותה המלאכה, שלא נעשתה אלא בשביל הנכרי, ומכיון שאינו מכיר את היהודי, אין חשש שירבה בעבורו (כט).

רבים הם פרטי ההלכות בדיון זה, והובאו כאן רק עיקריהם (ל).

מקורות והערות

א"צ שמבאר באריכות ענין זה. כה. סימן שכה סעיף ו. כז. סימן שיח מ"ב סק"ה. כז. סימן שכה ס"ה מ"ב ס"ק כה. כח. שם בסעיפים י"א. כט. סימן שכה סעיף י"א. ל. יעוין בסימנים רצו, שז, שכה.

שפתח ערכים

1. ברוב הפעמים השמטנו את ה' הידיעה. הערך "צידת בעלי חיים" ימצא באות צ, לא באות ה' - "הצד".
2. סימן כוכבית * ליד ציון העמוד, מסמן שיש לעיין גם בהערות שבאותו עמוד.
3. הציון מתייחס לעמוד שבו נידון הערך בהרחבה. המעוניין במבט כולל על הערך, יעיין בכל הפרק. במקומות בהם ישנה התייחסות לאותו ערך במקומות שונים בספר, שאינם באותו פרק, צוינו במפורש שני המקומות.
4. ברוב הפעמים יבא הערך בלשון יחיד. ("משקה" ולא "משקים").

אגוזים	א
מבי - אכילת שקדים ואגוזים	אבוקדו - הנחת גרעיניו במים
נא - נשיבה עליהם להפריד פסלון	מריחתו על לחם
סט - פיצוחם	עירובו בלבן וכדומה
סט, מב, סט - קילוף בטנים שקדים ואגוזים	אבטוח
אגרטל	ע - התצאת גרעיניו
לא - טלטולו	אבנט
אהל	- ראה תגורה
רמ - אהל עראי	אבק
רלט - אהל קבע	- הסרתו מבגד
רלט, רמ - בנייתו	אבקת איפור
רמו - סתירתו	אבקת חלב
רמב - פרישת גג סוכה מתקפל	- הכנת ריסה לתינוק
רלט - פרישת מחצלת על עמודים לצל	אבקת מרק
רמא - פרישת רהיטים מתקפלים	- נתינת אבקת מרק בכלי שני
רלט - תוספת עראי	- שימוש בה
אוכל מתוך פסולת	אגר מרבק
- ראה גם פסולת מתוך אוכל	- שימוש בו
נט - לענין בורר	קפחי

שב _____ משנת השבת

רמו	הסרת דלתותיו	אובלין	ימכה בפטיש' באובלין
רנה	הגדלת להבתה	אש	חיתוכם כשעליהם אותיות או צורות
רלח	העברת קרידה עליה כשהאש מכוסה	רל	טחינתם
רמט	כבויה	פר	מערכתם
קבח	כסויה	פג	קילופן
		מא, סח	
	אשכולית	אופה	
מד	אכילתה בכפית	ראה בישול	
מדי	מיץ הנסחט באכילתה	אורז	
מגי	סחיטתה	שימוש במלחיה שאורז בתוכה	סד
		אזבסט	
	ב	כביסוי כיריים	קבחי
	בגד	אטריות	
קנה	הברשתו	ברירתם ממרק	נט
פזי	הסרת כתם דייסה וכדומה	חימומם	קד
רסר	הסרת שאריות חוטים ממנו	סינון מי בישולן	עו
קצב	הסרת תוית מבגד חדש	איסוף	
קנו	הרטבתו במים	פירות שנתפזרו	לו, לו
קפז	הרכבת בטנה בו ע"י רוכסן	איסטניס	
קפז	חיבור ע"י סרט נצמד (וולקרו)	סינון משקים עבורו	עה
קנו	טלטולו כשנרטב	איספלנית	
קנוי	טלטולו שהיה רטוב בין השמשות	הרכקתה והסרתה	קפח
רסט	ישור צוארון	איפור	
עב	מיונו	באבקה או במשחה	קסג
קנר	ניעורו מאבק וגשם	אמה	
קנג	ניקוי	שימוש באמה (סבון נחלי)	ריר
קנה	ניקוי מבוץ דייסה ובצק	אסבסט	
קנו	סחיטתו כשנרטב	כביסוי כיריים	קבחי
קנט	סינון יין או מים דרכו	אסלה	
קנו	עמידה בבגד רטוב מול האש	הדחתה וניקויה	קסה
קצא	פרימת מכפלת בגד	אפיוה	
רסחי	קיפולו	אפיוה לאחר בישול	קז
קצא	קריעתו	ארבע רשויות	
קנח	שריית בגד במים	ראה הוצאה מרשות לרשות	
קס	תלייתו ליבוש	הגדרתן	רעח
	בד	טבלת סיכום	רצג
	ראה חוט	ארוך	
בדיקת דם	רא	החזרת דלתותיו שנתפרקו	רלה
בהמה			
ראה גם חיה, בעל חיים			

[illegible]

נח	כשהמינים מעורבים בחלקם	מה	חיתוכו דק
נח	כשכל מין ניכר בפני עצמו	רח	מליחתו
נח, נה	כששני המינים אינם מעורבים	מא	קילופו
סו	לאלתר		בצק
גוי	מה נחשב לשני מינים	צג	עשייתו
סזי	ספרים		בקבוק
סב	עצמות מבשר ודגים	רלח	הברגת הפקק
סג	עצמות מעוף בשעת אכילה	ריטי	הסרת לשונית מפחית שתיה
נט	פסולת מתוך אוכל	רעד	פתיחת פקק הברגה ממתכת
סח	קילוף פירות וירקות	רעה	פתיחת פקק הברגה מפלסטיק
סח	קליפה הראויה למאכל	רעד	פתיחת פקק כתר
נח	תערובת - הגדרתה		בקבוק תינוק
נט	תערובת שכבות		ראה תינוק, דייסה
	בשר	קמג, קיג	חימום בקבוק תינוק במים
עא	כרירת עצמות ממנו		ברד
ריי	הרחתו		ראה גם שלג, קרח
קלי	השהית בשר חי	מח	הפשרתו
קד	חימומו	מח	ריסוקו
קד	חיתוך בשר חי דק דק		ברז
רי	מליחתו	קבג	שימוש בברז מסוג "מיקסר"
מד	מערכתו במזלג	עד	שימוש במסננת שעליו
קיח	נתינת מלח עליו		ברירה
	ג	סזי	"סמנוך לסעודה" הגדרתה
	גארטל	נו	אוכל מתוך פסולת
	ראה חגורה	סב	אופנים המותרים
	גבינה	סז	בבגרים
צו	עירובת בלבן וכדו'	נח	בדבר הניכר בתערובת
נד	עשייתה	נח	נדברים הסמוכים זה לזה
	גגון	נו	נדברים שאינם אוכל
רלט, רמב	פרישת גגון עגלת ילדים	נט	כדרך אכילה
	גוי	נט	ביד
רצט	הנאה מאמירה לנכרי באיסור	נט, סג	בכלי
	גולות	סג	בקף ומזלג
כו	משחק בהן ע"ג קרקע	נו	במין אחד
	גורל	סזי	בסכומים
רכב	הטלת גורל בשבת	סב	כפה
	גז	נה, נט, סב	ברירה מותרת - דרך עשייתה
	ראה כיריים	עג	בשעת הרחת כלים
		סא	הגדרת איסטניס
		נו	הגדרת שני מינים

מפתח ערכים

שה

גינה		דוד חשמלי
אכילה בה	כב	ראה דוד חימום
גלדי פצע		דוד שמש
הסרתם	קמט	ראה גם דוד חימום
גלילה		שימוש במימיו
ראה ספר תורה		שימוש במימיו לרחיצת הגוף
גלעינים		דיוסה
ראה גרעינים		הכנתה לתינוק
גרטל		הסרתה מבגד
ראה חגורה		חימום דיוסה לתינוק
גרעינים		חימום הבקבוק במים
הוצאת גרעיני אבטיח ומלון	ע	דישה
הוצאתם מפרי	סט	דליקה
הוצאתם מפרי בדרך המוחרת	ע	אמירה לגוי שיכבנה
הנחתם במים שיצמחו	כא	הזקקת כוחות הצלה
השלכתם על קרקע יבשה	כג	הנחת שקיות מים לצד האש
ד		הצלת דברי קודש
דבר גוש		הצלת חפצים
דבר יבש	קז	הצלת חפצים דרך מלבוש
נתינתו בכלי ראשון	קד	הצלת מזון של סעודות
דבר לח		כיבויה
נתינתו בכלי שני	קה	ניתוק זרם החשמל בשעת דליקה
דברי מאמה		דלת
אכילתם כשעליהם אותיות או צורות	רל	החזרת ידית שנשמטה
הסרת תיית מהם	סט	החזרתה למקומה כשנתפרקה
דבש		הסרת דלת ארון
עירובו בגבינה וכדו'	צו	הסרתה מצוריה
רדיית חלת דבש	ל	פירוקה ממקום חיבורה
דג		פתיחת דלת כנגד הנר
ברירת עצמות ממנו	עא	פתיחתה כנגד מדורה
דג ממולא - יתרונו	עב	דם
הסרת העור לצורך מילוח	רהי	ראה גם פצע
הסרת עור מדג מבושל	רהי	בריקת דם
משיית דג חי מהמים	ל	הוצאת דם
דוד חימום		הוצאת קץ כשחושש להרעלת דם
ראה גם דוד שמש		דפרפת
שימוש במימיו	קבב	תלישת רף ממנה
דריכה		דריכה
על גבי שלג	מט	

דרך אכילה		החזרה
לענין בורר	נט	החזרת קדירה לתוך התער
רשא		קלו
ישיבה עליו	לג	החזרת קדירה על גבי האש
פריסת שמיכה עליו	לג	תנאי היתר החזרת קדירה לאש
ה		הטמנה
הבערה		אוכל באוכל
ראת גם חשמל		קמב
הגדלת הלהבה בכיריים	דנה	במקצת
הוספת שמן לגר דולק	דנה	קמג
הטית הנר לקירוב השמן לפתילה	דנה	בתרמוס
הברכה		קמב
איסורה	כב	כלי באוכל
הגרלה		קמג
הטלת גורל בשבת	רכב	כשאין כתתו לכך
הדחת בשר	רי	כשהכיסוי אינו נוגע בקדרה
הדלקת אש	דנה	מצוה להטמין
הוצאה מרשות לרשות		קמו
ארבע רשויות - הגדרתם	רעח	עבר והטמין באיסור
דיני כרמלית	רפא	פשטודא בשקית בתוך חמין
דיני מקום פטור	רפא	תוספת כיסוי
הוצאה מזהיר וזהיר לכרמלית		
ולחיפך	רפא	הלואה
הוצאה מזהיר לרהיז ולחיפך	רפ	הלואת דברים המותרים בשבת
העברה ד' אמות בכרמלית	רפא	הליכה
העברה ד' אמות ברהיז	רפא	על גבי שלג
העברה ד' אמות ברהיז	רפא	מט
טלטול דרך לבישה	רפח	המוסה
יציאה לרהיז בכיסוי אוננים	רפה	סוכר בכוס משקה
יציאה לרהיז ככפפות	רפה	מט
יציאה לרהיז במטפת על צוארון		הנאה ממעשה שבת
הבגד	רפח	באיסור דאורייתא
יציאה לרהיז במטפת ראש	רפח	באיסור דרבנן
יציאה לרהיז בממחטה	רפט	העברה ד' אמות
יציאה לרהיז במקל הליכה	רפט	העברת ד' אמות בכרמלית
יציאה לרהיז במשקפי שמש	רצ	העברת ד' אמות ברהיז
יציאה לרהיז במשקפים	רפט	הפסקת חשמל
יציאה לרהיז בסיכת נוי	רפחי	שימוש בתבשילים לאחר תיקונה
יציאה לרהיז בתכשיט	רפט	קלט
הפרשת חלה		הפרשת חלה
הפרשת תרומות ומעשרות		ראה תרומות ומעשרות
הפרשת תרומות ומעשרות		הפרשתם
הפרשה		רע
הרחה		עשיית תנאי מערב שבת
הרחה		רעי
הרחה		כנגד האש
הרחה		קרח שלג וברד
הרחה		מח
הרחה		פרחים מתוברים לקרקע
הרחה		לד

מפתח ערכים

שז

הרכבת אילנות	חגורה
- איסורה..... כב	- השחלתה בבגד..... רע
השחזה	- התרת אבנט שהסתבך ונקשר..... קפר
- השחזות סכין..... רסו	- קשירת חגורת ספר תורה..... קפגי
השמעת קול	חוט
- ראה גם רמקול	- ראה גם קשר
- ככלי המיועד לכך..... רסז	- הרגאת חוטי התפירה הגשארים
- ככלי שאינו מיועד לכך..... רסז	בבגד..... רסד
- דפיקה על שלחן ודלת..... רסז	- הפרדת בד לחוטים..... קעה
השקאה	- ליפוף חוט ברזל..... קפד
- ראה השקיה	- מתיחת חוט להדק תפר..... קפו
השקיה..... כב	- סגירת שקית בחוט ברזל..... קפד
התכה	- קשירת חוט למפתח..... קפא
- התכת שעווה..... קא	- שחירת חוט ציצית שנפרד..... קסז
ו	חולצה
וולקרו	- החזרת תחבושת שנפלה..... רגי
- ראה סרט נצמר	- הנאה מחילול שבת עבור..... רצח
וילן	- חימום מאכל בשבילו..... קלג, קלגי
- תליתו..... רמג	- מדידת חום..... רכו
ז	- מדידת חום בגלאי חום..... רכוי
זכוב	- מדידת חום במדחום דיגיטלי..... רכזי
- הסרתו ממרק..... סב	- נטילת תרופה..... פב
- הסרתו ממשקה..... עו	- רחיצתו במים חמים..... רסבי
- צידתו..... קצו	חיסוי
זיתים	- ירקות ופירות..... עז
- סחיטתם..... פב	חיתוך
זמירה..... כב	- חיתוך אוכל לפי מידה לצורך תיקון..... ריטי
זרייה	- חיתוך לפי מידה..... ריט
- בדבר שאינו גדולי קרקע..... נא	חיתול
זריעה	- התנת חומר דוחה חרקים עליו..... קנחי
- בעציץ שאינו נקוב..... כא, כג	- טלטולו כשנרטב..... קנז
ח	- שרייתו במים..... קנח
חבל	חלב
- ראה חוט	- נתנתו בכלי שני..... קסו
	- סינונו..... עד
	- שנחלב בשבת..... מח
	חלה
	- ראה פת, תרומות ומעשרות

חלוק

חרקים

- הרצאתו מציריו והחזרתו רלר, רמו
- סגירתו כשציפור בבית קצו
- פתיחתו כנגד הנר רמט
- פתיחתו כנגד מדורה רנה
- פתיחתו נגד צמחים כד
- הסרתם ממשקה עו
- הרחקתם רג
- הריגת צרעה קצח
- סינונם ממשקה עו
- פרישת רשת יתושים על מיטה רלט
- צידתם קצו
- קטילתם רב
- ריסוס בחדר חולה או תינוק רג
- ריסוס עליהם רב
- שימוש בחומר דוחה חרקים רב

חליבה

- חליבה מז
- חליבה כשהחלב הולך לאיבוד מז
- חליבה על ידי גוי מז
- חליבה על ידי מכונה מז

חמאה

- מריחת חמאה ומרגרינה על לחם ריד
- מריחת חמאה ומרגרינה על שפתים
- סדוקות רטו
- נתינתה על תפוח אדמה חם קיז
- עשייתה גי

חמה

- ראה שמש

חמוצון

- שימוש בו סדי

חמי טבריה

- כישול בהם קב

חמין (טשולנט)

- הוספת מים להם קלחי
- הוספת מים להם מתרמוס קלב
- הרצאת תפוא מהרוטב סג
- החזרתו לאש כשיש בו עצמות קבא
- כיסוי סיר חמין כשיש בו עצמות קבא

חגוני

- לקיחת מצרכים ממנו רכה

חסה

- ברירת עליה הטובים מהמעופשים סט

חצר מרוצפת

- טאטוא בה כחי

חרוזים

- ראה מחרוזת

חרוסת

- הכנתה כשבת צו

חשובנות

- חישוב חשובנות מצוה רכב
- חישובם רכב
- קריאה בחשובנות ושטרי חוב רכט

חשמל

- הכנסת תקע לשקע שיפועל לאחר זמן רנט
- הפעלת מכשיר חשמלי רנו
- הפעלת עין אלקטרונית רנח
- מעבר דרך דלת חשמלית רנח
- קריאה לאור מעורת חשמל רנה
- שימוש בו אחר הפסקת חשמל קלט
- שימוש בו בארץ ישראל רס

ט

טאטוא

- חצר מרוצפת כחי, רלד
- מקום מרוצף כח
- מקום שאינו מרוצף כז, רלד

טבילה

- במקוה חם רטאי
- טבילת כלי חדש רסה

טוגנים

- חימום בבלי שני קח

טוויה

- איסורה קסו

טחינה

- בדבר שאינו גידולי קרקע פד

מפתח ערכים

שט

קס	— תליית בגד נילון לייבוש	מד	— בדבר שאינו ראוי לאכילה
	יין	פד	— בדברים שאינם אוכלים
קנס	— גרירת יין שנשפך על מפה	פד	— חיתוך ירקות ופירות רק דק
קסד	— נתינתו במים	פו	— טחינה אחר טחינה
קנט	— סינונו בבגד	פד	— טחינת מלח
עה	— סינונו משמרים	פו	— לצורך תיגוק
קסד	— עירוב יין לבן באדום	פה, פו	— עבור ילד או מתקשה באכילה
	ילד		טחינה (מאכל)
	— ראה גם תיגוק	צו	— הכנתה בשבת
רצ	— הוצאתו לרחיצה		טטלי
	ירקות		— ראה שקית תה
	— ראה גם פירות		טיטולים
מד	— חיתוכם	קפח	— שימוש בטיטולים
פה	— חיתוכם במקצץ ירקות		טלטול
עד	— יציקת שמן חומץ וכדוי עליהן		— ראה הוצאה מרשות לרשות
רח	— מליחתן	כד	— טלטול עצוץ
סג, סד	— קילופם		טלית
פגי	— ריסוקם כשהם מבושלים	רסחי	— קיפולה
	יתושים		טלפון
	— ראה חרקים, זבוב	רנ	— הזמנת מכבי אש
	כ	רנז	— הרמת השפופרת
	כבישת אוכלין	רנו	— ניתוקו
רט	— כבישת אוכלין		טרמוס
רט	— כבישת פירות בסוכר		— ראה תרמוס
מה	— סחיטתם		טשולנט
	כבסים		— ראה חמין
רסח	— קיפולם		
קס	— שהיו תלוים מערב שבת		
קס	— תלייתם לייבוש		יבלת
	כוורת	קמט	— הסרתה
ל	— רדיית חלת דבש ממנה		יד סולדת
	כוס	קד	— שיעורה
קיב	— ניגוב הכוס לפני הכנת כוס קפה		ידיית
רכב	— שימוש בכוס מידה	רלד	— החזרת ידיית דלת שנשמטה
	כיבוס	רלו	— החזרת ידיית בלי שנשמטה
	— ראה ניקוי		ייובש
	בינים	קסי	— חיתולים
רגי	— הריגתם	קס	— תליית בגד לייבוש

כיריים

כסא נוח

כסא נוח - פתיחתו..... רמא

כמפות

כמפות - יציאה בהם לרה"ר..... רפח

כרמלית

כרמלית - ראה הרצאה מרשות לרשות

כתיבה

כתיבה - במחשב..... רבגי

כתיבה - במכונת כתיבה..... רבג

כתיבה - במשקים שעל השלחן..... רבג

כתיבה - צירוף אותיות זו לזו..... רבד

כתיבה - רשימה באדים שעל החלון..... רבג

כחם

כחם - ניקיו..... קנג

ל

לאלתר

לאלתר - הגדרת לאלתר בגדרי בורר..... סוי

לבן

לבן - עירובו בגנינה וכדו'..... צו

לול

לול - פתיחת לול מתקפל..... רמא

לולב

לולב - עשיית עניבה ע"ג כיום טוב..... קפג

לחם

לחם - ראה פת

לחם - הסרת תית ממנו..... סט, רל

לחם - חימומו..... קי

לחם - תיתוך המדבקה שעל הלחם..... רל

לחם - נתינתו במים..... צג

לחם - נתינתו במרק חם..... קי

לחם - סחיטתו..... מה

לחם - פירורו..... טו

לימון

לימון - סחיטתו..... מדי

לימון - סחיטתו לתוך סוכר..... מו

לישה

לישה - בתתיבות גדולות שאינן נמסות..... צד

כיריים - דרכים המותרות להשהית מאכל

כיריים - עליהם..... קבח

כיריים - הגדלת הלהבה..... רנה

כיריים - הזזת תבשיל למקום חם יותר עליהם..... קלז

כיריים - החזרת קדירה עליה..... קלד

כיריים - החזרת קדירה שהוסרה מהם כטעות..... קלרי

כיריים - הקטנת להבתם..... רמט

כיריים - השהייה הראויה לכתחילה..... קלא

כיריים - השהיית בשר חי..... קלי

כיריים - השהיית מאכל מבושל..... קבט

כיריים - כבתה האש בשבת..... קלט, קמב

כיריים - כיסוי האש..... קבח, קכחי

כיריים - כיריים שכפתוריהם מודבקים..... קל

כיריים - כסוי כפתורי הכיריים..... קכחי

כיריים - נתינת תבשיל עליהם בשבת..... קלב

כיריים - תבשיל שהושהה או הוחזר..... קלא, קלז

כיריים - באיסור..... קלא, קלז

כלי כסף

כלי כסף - צחצוחם..... רג

כלי להשמעת קול

כלי להשמעת קול - שימוש בו..... רסז

כלי ראשון

כלי ראשון - חימום מאכל מטוגן בו..... קח

כלי ראשון - נתינת מאכל אפוי לתוכו..... קז

כלי ראשון - עירוי ממנו..... קיא

כלי שלישי

כלי שלישי - נתינת ביצה בו..... קחי

כלי שלישי - נתינת דברים בו..... קז

כלי שני

כלי שני - חימום מאכל מטוגן בו..... קח

כלי שני - נתינת דברים בו..... קיד

כלי שני - נתינת מאכל אפוי לתוכו..... קז

בלים

בלים - טבילת כלי חדש..... רסז

בלים - מיתם..... עב

בלים - ניגובם..... קנדי

בלים - פיתים מהשלחן..... עג

בלים - פירוקם והרכבתם..... רלה

בלים - תיקונם..... רסז

בלילה עבה, הכנתה והגדרתה.....	צגי	בסיר שעל האש.....	קכ
בלילה רכה, הכנתה והגדרתה.....	צגי	כשהוסר הסיר מהאש אך עדיין חם.....	קכא
בשני דברים יבשים.....	צד		
הוספת משקה לבלילה המוכנה.....			
מעריש.....	צח		
לישת חומר בלחות עצמו.....	צג		
לכה			
שימוש בה.....	קסג		
לכלוך			
ראה כתם, בגד, ניקוי			
לקח			
ראה לכה			
מ			
מאכל			
חימום מאכל יבש.....	קו	בגד שהיה רטוב בין השמשות.....	קנזי
חיתוכו כשבו אותיות מהמאכל עצמו.....	רלא	בקליפות אגוזים.....	קסי
יבש ונימוח.....	קו		
קריעת אריחתו.....	קצא		
מאכל בן דרוסאי			
שיעורו.....	קג, קכו, קכטי		
מברשת			
הברשת בגד מאבק.....	קגד, קנה		
הברשת לכלוך מבגד.....	קנג, קנד, קנה		
מבשל			
ראה כישול			
מגב			
גזירת נחלים שנשפכו.....	רלה		
מגבעת			
החזרת שקעה.....	רסטי		
מגבת			
ניגוב במגבת רטובה.....	קנזי		
ניגוב ידיים.....	קנט		
ניגוב כלים.....	קנזי		
ניגוב פניו מכתמי פירות.....	קסג		
מגיס			
במשקין.....	קכאי		
בנתבשל כל צרכו.....	קכא		
מדידה			
איסור מדידה.....	רכב		
לצורך מצוה.....	רכב, רכו		
מידת גובה אדם.....	רכו		
מידת חום.....	רכו		
מידת חום בגלאי חום.....	רכוי		
מידת חום במדחום דיגיטלי.....	רכזי		
מרפק			
שימוש בו.....	רסח		
מהדק ניירות			
הידוק ניירות בו.....	קפז		
מוקצה			
בגד שהיה רטוב בין השמשות.....	קנזי		
בקליפות אגוזים.....	קסי		
מורסה			
ראה פצע			
מזיקים			
הריגת צרעה ועקרב.....	קצח		
פעילות להסרתם מעץ.....	כא		
מוחברת			
חלישת דף ממנה.....	קצא		
מחט			
ראה סיכה, תפירה			
ישור מחט שנתעקמה.....	רסו		
מחיאת כף.....	רסח		
מחיצה			
העמדת מחיצת ארעי.....	רמג		
העמדת מחיצת קבע.....	רמג		
מחיצה מתרת - העמדתה ופירוקה.....	רמג		
מחיקה			
ביר שמאל.....	זי		
גירוד שיעור שנדבקה על כתב.....	רל		
מחית			
החלקת מחית תפוחי אדמה בצלחת.....	רטו		
מוחצלת			
פרישתה על עמודים.....	רמ		

שיב _____ משנת השבת

מחרוזת		מיטה	
- העשויה למשחק ילדים		- נתינת קרש המיטה על דפנות	
- השחלת תרומים		מילון (פרי)	
מטאטא		- ראה מלך	
- שימוש בו		מים	
- שימוש במטאטא רך		- גרירת מים בעזרת מגב	
- תיקונו		- גרירת מים שנשפכו על מפה	
מטה		- הוספת מים חמים לחמין	
- פרישת מטה מתקפלת		- הוצאתם מסיר שעל האש כשבר	
מטהר אויר		- רתחו	
- ראה תרסיס		- הוצאתם מסיר שעל האש כשעדיין לא	
מטהר מים		- רתחו	
- שימוש בו		- ניגובם במטלית	
- שימוש במטהר מים חשמלי		- נחיתן בכלי שני	
מטחנה		- סינונם	
- שימוש בה		- סינונם בפסח	
מטפחת		- שטיפת הרצפה	
- יציאה לרהיר בה		- שפיכתם על קרקע זרועה	
- יציאה לרהיר במטפחת על צוארון		מיץ	
- הבגד		- הוב מפירות	
מטפחת ראש		- הנסחט באכילת אשכולית	
- יציאה לרהיר בה		- סינון מיץ טבעי מגרעינים	
- קשירתה		- סינון מיץ טבעי מחלקיקי פרי	
מטריה		- סינון מיץ טבעי מתוכות פרי	
- פתיחת שמשית גינה		מכבי אש	
- פתיחתה וסגירתה		- הזעקתם	
מטרנה		מכונת חליבה	
- הכנתה בשבת		- ראה חלב	
מי מלח		מכירה	
- הכנתם		- מכירה או קניה בשבת	
מיון		מכסה	
- אוכלין ותפצים		- ראה פקק, שימורים	
- ספרים		- הברגתו בחחק	
- צעצועי ילדים		- הסרת רדיד אלומיניום שעל קופסא	
מיחם		- סינון בעזרת מכסה הסיר	
- הוצאת מים ממנו כשעדיין לא רתחו		- פתיחת מכסה כלי	
- שימוש בו		מכשיר שמיעה	
		- שימוש במכשיר שמיעה	

מכתב		מסנן מים	
– פתיחתו	קצא	– ראה מטהר מים	
מלון		מסננת	
– הוצאת גרעיניו	ע	– ראה גם מטהר מים	
מלח		סג	– ברירה בה
– איסופו ממשרפות	לו	עד	– החזרתה לברז כשנפלה
– הכנת מי מלח	רט	סה	– שככיר
– טחינתו	מרי, מוי	ער	– שעל הברז
– מליחת ביצה	רח	מסרק	
– מליחת בשר	רי	קנ	– מיוחד לשבת
– מליחת בשר מבושל	רח	קנ	– סירוק במברשת רכה
– מליחת ירקות	רח	קמט	– סירוק השערות בו
– מליחת פולין ועדשים (ארבעס)	רטי	מעטפה	
– נתינת מלח כמלחיה	סד	קצא	– פתיחתה
– נתינתו בכלי שני	קטו	מערכת אוכלין	
– נתינתו בסלט	רח	פג, פו	– מערכת פירות וירקות
– נתינתו על בשר חם	קיה	מעשה שבת	
מלכודת		רצח	– הנאה מאור שהודלק עבור חולה
– העמדתה	קצו	רצט	– הנאה מאמירה לנכרי באיסור
מלפפון		רצח	– הנאה מדמי המלאכה
– מליחתו	רח	רצח	– הנאה מחילול שבת עבור חולה
– טחינתו	מד	רצה	– הנאה ממנו
ממחטה			– הנאה ממעשה שבת באיסור
– ראה מטפחת		רצה	– דאורייתא
ממחטות לחות		רצו	– הנאה ממעשה שבת באיסור דרכנן
מז		רצה	– הנאה ממעשה שנעשה בהיתר
ממטרה		רצח	– שימוש בכלי שנתבשל בו בשבת
– סגירתה בשבת	כבי	מפצח אגוזים	
– פתיחתה בעריש	כב	סט	– פיצוח אגוזים בו
ממלחה		מפתח	
– שימוש בה	סד	רצ	– הוצאתו לרה"ר
ממתק		קפא	– קשירת חוט למפתח
– קריעת אריותו	קצא	מצה	
מנורה			– ראה פת
– הדלקתה	רנו	מצות	
– כיבוייה	רמט	סא	– ברירת שלימות מהן
– קריאה לאור מנורת חשמל	רנה	מציצה	
מסמר		מג	– מציצת זיתים וענבים
– תקיעתו בקיר	רלד		

שטן

- הוספת שמן לנר דולק.....רנה
- הטיית הנר לקירוב השמן לפתילה.....רנה
- נר דולק שנפל.....רנא
- שימוש לאור הנר.....רנה, רנו

– נר דולק שנפל..... רנא
– שימוש לאור הנר..... רנה, רנו

D

סכום

— שימוש בסכום מוצק ריד

— שימוש בסכום נחלי ריד

סדין
- קשירתו למיטה קעט

סוכה

- העמדת מחיצה להכשרתה..... רמז
- פרישת גג סוכה מתקפל..... רמב

סוכר

– המסתו בכוס משקה מט

—

- סחיטת לימון לחבו
- עירובו באבקת קנמון וכדו'
- עירוי מים חמים על סוכר

סחיטה

- אשכולית ותפוח מג*
- בגדים מז

—

- ירקות כבושים מה
 - לימון מג', מה'
 - לימון לתוך סוכר מו
 - לתוך אוכל מה
 - מיץ הזב כאכילת אשכולית מד'
 - פירות מב, מר
 - שיער מא'

סיכום

- הרצאת קרן בעזרת מחט רב
- שימוש בסיכה קפו
- שימוש בסיכת ביטחון קפו

— שימוש בסיכת ביטחון... קפו

סיבת בטחון
- שימוש בה קפוי

רחי	מליחתו	סינון	אטריות ממרק
טמובר	טמובר	עו	עו
ראה מיחם	ראה מיחם	עו	בכוס קש
טענס	טענס	עו	דרכים המותרות בסינון
ראה תה	ראה תה	עו	חלב
טפוג	טפוג	קנס	יין דרך בגד
שימוש בו	שימוש בו	עו	לאיסטניס
מו	מו	קנה	מים דרך בגד
ספר תורה	ספר תורה	סינר	קשירת שרוביו
כתר ס"ת ובו פעמונים	כתר ס"ת ובו פעמונים	קעט	קעט
קשירת חגורתו	קשירת חגורתו	סיקול	בא, כה
קפג, קפגי	קפג, קפגי	סילוק	אבנים משדה
ספריי	ספריי	כו	כו
ראה תרסיס	ראה תרסיס	סיר	ראה גם בישול, תבשיל, כיריים
ספרים	ספרים	הוספת כיסוי על מכסהו כשעומד ע"ג	הוספת כיסוי על מכסהו כשעומד ע"ג
ברירתם	ברירתם	האש	האש
נח, סזי	נח, סזי	קב	קב
החזרתם למדף	החזרתם למדף	הוצאת רבר מסיר שעל גבי האש	הוצאת רבר מסיר שעל גבי האש
עבי	עבי	קכאי	קכאי
הפודת דפיהם	הפודת דפיהם	הזזתו למקום חם יותר	הזזתו למקום חם יותר
קצב	קצב	קב, קלז	קב, קלז
הצלחת מדליקה	הצלחת מדליקה	קלד	קלד
רנב	רנב	החזרתו לאש	החזרתו לאש
מיונס	מיונס	החזרתו לאש בשהוסר ממנה בטעות	החזרתו לאש בשהוסר ממנה בטעות
עבי	עבי	קלדי	קלדי
פתיחתם כשאותיות על חורם	פתיחתם כשאותיות על חורם	החזרתו לחוך תנור	החזרתו לחוך תנור
סרט	סרט	קלו, קלוי	קלו, קלוי
חיבור ע"י סרט נצמד	חיבור ע"י סרט נצמד	הטמנה שלא בסיר שנתבשל בו	הטמנה שלא בסיר שנתבשל בו
קמז	קמז	קמג	קמג
קשירת סרט קישוט שעל הבגד	קשירת סרט קישוט שעל הבגד	הטמנתו כשהכיסוי אינו נוגע בו	הטמנתו כשהכיסוי אינו נוגע בו
קפג	קפג	קמג	קמג
סדיקת פאה נכרית	סדיקת פאה נכרית	השהיית מאכל על כיריים מעריש	השהיית מאכל על כיריים מעריש
קג	קג	קבז	קבז
סדיקת שערות	סדיקת שערות	כיסוי סיר שעל גבי האש	כיסוי סיר שעל גבי האש
קמט	קמט	קב	קב
		קמד	קמד
		נחיתתו על האש	נחיתתו על האש
		קלג	קלג
ע	ע	סכונים	סכונים
עגבניה	עגבניה	כיריה בעזרת כף ומזלג	כיריה בעזרת כף ומזלג
כבישתה	כבישתה	סג	סג
רטי	רטי	כיריתו	כיריתו
עגלה	עגלה	סזי	סזי
הוצאת ילד בעגלה לרה"י	הוצאת ילד בעגלה לרה"י	מיוני	מיוני
רצ	רצ	עב, עג	עב, עג
הסעתה בעפר	הסעתה בעפר	פינויו מהשלחן	פינויו מהשלחן
כז	כז	עג	עג
הרכבת עגלת ירקות	הרכבת עגלת ירקות	שימוש בכף מנוקבת	שימוש בכף מנוקבת
רלז	רלז	סד	סד
פתיחת גגונה	פתיחת גגונה	סכין	סכין
רלט, רמב	רלט, רמב	השתתותו	השתתותו
עוגה	עוגה	רסו	רסו
חיתוכה כשעליה אותיות	חיתוכה כשעליה אותיות	סכין פורס ביצים	סכין פורס ביצים
רל	רל	מה	מה
עוף	עוף	סל	סל
הסרת העור מעליו	הסרת העור מעליו	תליתו באילן	תליתו באילן
סאי	סאי	לב	לב
תלישת נצרות ממנו	תלישת נצרות ממנו	סלט	סלט
קמח	קמח	יציקת שמן חומץ וכדו' עליו	יציקת שמן חומץ וכדו' עליו
		צד	צד

עור

- הסרתו מעוף דג סא, רהי
- הפשטתו מבעל חיים בעודו חי רד
- הפשטתו מבעל חיים לאחר מיתה רה
- עיבודו רו
- תלישת רלדולי עור המצערם קמט

עיבוד

- עיבוד עור וריכוכו רז

עירבוב

- ראה גם לישא
- מים חמים וקרים קיג

עירובי חצרות

- ברכתם רפג
- ררך התקנתם רפב
- ררך התקנתם בעיר גדולה רפז
- זמן הנחתם רפג
- מקום הנחת פתם רפג
- מקרים בהם איא להסתמך עליהם רפד
- עירוב לכל השנה רפד
- שיעור פתם רפד

עירובי תחומין

- אופן עשייתם רצא
- שיעור אלפיים אמה רצ

עירוי

- מכלי ראשון קיא
- מכלי שני קטז
- מכלי שני על קלי הבישול קיז
- משקין חמים על קרים קיא
- על שיעור בוס קיב

עישון עץ

- בא

עלי תה

- ראה תה

ענבים

- מציצת מיצם מג
- סחיטתם על אוכלין מה
- סחיטתן מב

עניבה

- התרתה כשהפכה לקשר קפג
- עניבתה קפב

עץ

- ראה אילן, פרח, עצין
- הרכבת אילנות בב
- טיפוס עליו לב
- ישיבה על שורשיו לג
- גיעה בו לב
- קשירת חבל בו לב
- שימוש בו לא, לב
- שימוש בו למטה מג' טפחים לג
- שימוש בצידי אילן לב
- שימוש בצידי צדדיו לב
- תליית סל בענפיו לב
- תלישת עשבים לא
- תלישת פירות מענף תלש לא

עצוץ

- הגבחתו מן הקרקע לי
- זריעה בו כא, כג
- טיפול בו כג
- טלטולו כא, כד
- ניקתו ע"ג מרצפות לאי
- עצוץ חרס כג, לאי
- עצוץ עץ לאי
- עצוץ פלסטיק לאי
- שאינו נקוב, טלטולו כא
- שיעור נקב שיקרא עצוץ נקוב כג

עצמות

- ברירתם מדג ועוף סב, עא
- ברירתם מדג ועוף בשעת אכילה סג
- החזרת סיר חמין ובו עצמות לאש קכא

עקרב

- הריגתו קצח

פ

פאה נברית

- טריקתה קג
- קליעתה והתרתה קעג, קעה

פורינג

- הכנתו מאבקה צו

פומפיה

- שימוש בה פה

פטל	גתיתו במים	קסד	פטיק רישיה	סיון מים כו	עד
פיצוח	פיצוח אגוזים	סט	הגדרתו	ט	
מירות	איסופם	לו, לו	המופעל עם פתיחת הרלת	רסח	
	הוצאת גרעיניהם	ע	כתר סית וכו פעמונים	רסחי	
	החלקת מחית פירות בצלחת	רטו	שימוש בו	רסז	
	הרחת פרי מחובר	לד	פצע		
	חיתום	עז	גזית עור שעל מורסה	רא	
	חיתוך חלק רקוב שבפר	נת, ס	הוצאת מוגלה	רא	
	חיתוכם	פר	הסרת גלדו	קמט	
	מערכתם	מג	התקנת התקן (DRAIN) לפצע	רא	
	מצירת מוצם	מג	חבישתו	קסד	
	מריחת פירות מבושלים על לחם	מג	חיכוך פצע	רא	
	סחיטתם	מב, מז	מריחת חמאה על כויה	רטו	
	סחיטתם לתוך אוכלין	מה	מריחת משחה נוזלית	רזד	
	קילופם	סג, סד	מריחת משחה על תחבושת	ריג	
	רזיצתם	עז	נתינת משחה בו	ריג	
	ריסוקם	מג	פקק		
	שימורם בסוכר	רט	הברגתו בחזק	רלח	
	תלישחם מענף תלוש	לא	פתיחת פקק הברגה ממתכת	רעד	
פלטת חשמלית	החזרת תבשיל עליה	קלה	פתיחת פקק הברגה מפלסטיק	רעה	
	השהיית תבשיל עליה	קכטי	פתיחת פקק בחר	רעד	
	כיסוי סיר שעליה בשמיכה	קמד	פתיחתו	רמוז	
	שהפסיקה לפעול מחמת הפסקת		פרחים		
	חשמל	קלט	הוספת מים לכלי שהם בו	כג	
פנינים			החזרתם למים	כג	
	חריזתן	לו	החלפת מים	כג	
מסולת			הרחתם במחבר	לד	
	הגדרתה לענין בורר	נו, סא	טלטולם	לא	
מסולת מתוך אוכל			נתינתם במים	כג	
	ברירתה מתוך אוכל	נט	פתיחת חלון כנגדם	כד	
מסוקת	עשיית מסוקת (שביל)	קג	פשטירא		
מסח	הכנת מי מלח בפסח שחל בשבת	רט	חימומה בניר כסף ע"ג קדרה	קמהי	
			נתינתה בתוך שקית שבחמין	קמה	
			נתינתה על האש בשבת	קלב	
			פת		
			ראה לחם		

מפתח ערכים

שיט

צ	צמצפה
צ'ולנט	- צמצוף בה רסז
- ראה חמין	
צחצוח	
- כלי כסף ריג	
- נעלים ריג	
צידת בעלי חיים	
- בעלי חיים המזיקים קצח	
- העמדת מלכודת קצו	
- זבובים קצו	
- נחש ועקרב קצח	
- סגירת חלון כשציפור בבית קצו	
- צידת דגים לי	
צילום	
- פיתוח פילם רכגי	
- צילום במצלמה רכג	
- צילום מסמכים רכג	
ציפורניים	
- גיוזתן קמח	
- ציפורן שפירשה רובה קמט	
ציצית	
- הידוק הקשרים קפ	
- קשירתה קמא	
- שזירת חוט שנפרד קסז	
צמה	
- קליעתה והתרתה קנ, קפג, קעה, רמז	
צמח	
- השקייתו כב	
- פתיחת חלון או תריס לצרכו כד	
צמר	
- תלישתו מבהמה בחייה או אחר	
מותה קמח	
צמר גפן	
- קריעתו קעה	
צנזן	
- מליחתו רח	
צעצועים	
- משחק המונע עיי קפיץ רסז	
	ק
	קדירה
	- ראה סיר
	קוגעל
	- ראה פשטידה
	קול
	- השמעתו בעזרת כלי רסז
	קונפוטורה
	- מריחתה פג
	קופסאות שימורים
	- ראה שימורים
	- הסרת לשונית מפחית שתיה ריטי
	- הסרת רידד אלומיניום שעל קופסא רעה
	- פתיחתם רעא, רעב, רעג
	קוץ
	- הרצאתו מגוף הארס רכ
	קורנמלור
	- ראה דייסה
	קטניות
	- פירוקן משרביטן מ, מא
	קילוף
	- ראה גם אגחים
	- אוכלין מא
	- אוכלין במקלף סח
	- בקליפה הראויה למאכל סח
	קינז
	- כספוג מז
	קיפול
	- קיפול בגד רסח, רסחי
	קלי הבישול
	- עירוי מכלי שני קיז
	קליפה
	- ראה קילוף
	- איסור מוקצה בה סטי

קמח		ר	
-	גיבולו	צג	רוטב
-	לישתו והכנתו	צד	- נתינתו על דבר גוש
-	ניפיו	צז	- סינונו מחבשיל
קגון ותמחוי סג		רוכסן	
קגניה		-	חיבור בטנת מעיל בעזרת רוכסן
-	ראה מקח וממכר	-	סגירת רוכסן
קפה		רחיצה	
-	הכנת תמצית קפה מערב שבת	-	במים קרים
-	נתינת קפה נמס בכלי שלישי	-	במים שחוממו בשבת
-	נתינת קפה נמס בכלי שני	-	רחיצת כל הגוף במים חמים
-	נתינת קפה שחור בכלי שני ושלישי	-	רחיצת פירות
-	עירוב קפה שחור בנוזל	-	רחיצת פניו ידיו ורגליו במים חמים
-	עירוי מים חמים על קפה נמס	-	רחיצת תינוק במים חמים
-	עירוי מים חמים על קפה תורכי	-	סחיטתו
קקאו		ריסוק	
-	עירובו בנוזל	-	ירקות ופירות
קרח		-	קרח שלג וברד
-	הפשרתו	ריקוד רסת	
-	נתינתו בכוס מים	רכיבה	
-	ריסוקו	-	על בעלי חיים
-	שהופשר מאליו	רמקול	
קריעה		-	שימוש בו
-	דרך קלקול	רעל	
-	קריעת בגד	-	פיזור רעל להשמדת מזיקים
-	קריעת שקית	רפואה	
קשר		-	נטילת תרופה
-	הידוקו	רקיקה נא	
-	העשוי לזמן	רשות היחיד והרבים	
-	התרתו	-	ראה הוצאה מרשות לרשות
-	התרתו במקום צער	ש	
-	ועליו עניבה	שביל	
-	לצורך מצוה	-	עשיית פסוקת (שביל)
-	ניתוקו (קריעתו) כשהסתבר	שברי זכוכית	
-	על גבי קשר	-	סינונם ממשקה
-	קשרים האסורים והמותרים	ש	
-	של קיימא	ש	

מפתח ערכים

שכא

שרכן (כלי)		שלחן	
-	הידוק ניירות על ידי שרכן	-	הארכתו במדף
שהיית תבשילים		-	פרישת כנפיו
-	השהייה הראויה לכתחילה	-	פרישת שלחן מחקפל
-	השהייה על גבי פלטה חשמלית	שמיכה	
-	השהייה על כיריים שכפתוריהם	-	פרישתה על רשא
שחיקים		שמן	
-	השהיית בשר חי	-	ראה גם נר
-	השהיית מאכל מבושל על האש	-	יציקתו לסלט
-	השהיית מאכל על כיריים מערש	-	יציקתו על ירקות לפני מליחחם
-	השהיית מים רותחים על האש	-	נתינתו בביצה קצוצה
-	כיסוי האש	-	נתינתו בכלי שני
שזירה		שמונת	
-	איסורה	-	הפרדתה מחלב
שחיה		שמש	
-	שחיטת בעלי חיים	-	בישול ישירות בחומה
שטיפת רצפה		שמשיה	
-	שחיטת בעלי חיים	-	פחיחת שמשיה גינה
שטרות		שעור	
-	ראה חשבונות	-	התכנה
-	עיון בחשבונות	שעון	
שימורים		-	הפסקת צלצול שעון חשמלי
-	ראה קופסאות שימורים	-	הפסקת צלצול
שיעור		-	יציאה לרה"י בו
-	כיצה	-	יציאה לרה"י בשעון כיס
-	גדגרת	-	כיוון מחוגיו
-	טפח	-	כיוון פעמיו
-	יד סולדת בו	-	כיוון שעון מעורר שיצלצל
-	מאכל בן דרוסאי	-	כיוונו
שיער		-	מתיחת הקפיץ שלו
-	ראה שערות	שעון שבת	
שיתופי מבואות		-	הזזת וכיוון שעון שבת
-	דרך התקנתם	-	שימוש בו
-	מגבלתם	שערות	
שלג		-	גזירתם
-	הליכה על גביו	-	הסרת קשקשי הראש
-	הפשרתו במשקים	-	ניגובם במגבת
-	ריסוקו	-	סחיטתן
-		-	סירוקן

שכב _____ משנת השבת

קלדי	החזרתו לאש כשהוסר ממנה	קנ	עשיית פסוקת (שביל)
קלז	החזרתו לתוך תנור	קנז	קליעת צמה
קלח	העברתו מסיד לסיר	שפתון	
קלז	שהוזר באיסור	שימוש בו	קסג
קלא	שהושהה באיסור	שקדי מרק	
תבשיל שלא נתבשל כל צרכו		נתינתם במרק	קחי
קב	הוצאתו מהסיר	שקרים	
קבי	כיסויו אחר שהורד מהאש	ראה אגוזים	
קב	כיסויו בשעומד על האש	שקילת תינוק	רכז
קב	קידו בו לאש	שקיק תה	
תה		שימוש בו	קוח
סה	ברירת התמצית מהעלים	שקית	
סה, קוח	דרך הכנתו	פתיחת שקית סוכר וחלב	רעג
קחי	הכנת תמצית תה מערב שבת	פתיחתה על ידי קריעה	קצא
סה	מזיגתו	קשירת פתח שקית	קפ
מס	נתינת סוכר בו	שדוך	
קח	נתינת עלי תה למים חמים	ראה נעל	
קטו	נתינת תה נמס לכלי שני	שריזה	
קטו	נתינת תמצית תה לכלי שני	בשאר משקים שאינם מים	קנט
קטז	נתינת תמצית תה לכלי שני רותח	דרך לבלוך	קנט
קטז	נתינת תמצית תה למים קרים	שריפה	
קיטי	(צביעה)	ראה דליקה	
קז	נתינתו בכלי שלישי	ת	
מו	טחיטת לימון לחוכו	תאנים	
קח	עירוי מים חמים על תמצית תה	חריותן	לז
סה	שימוש בשקית תה	תבלין	
תונית		הגדרתו	קדי
סט	הסרתה מדברי מאפה	נתינתו בכלי ראשון שהוסר מהאש	קיא
תחבושת		נתינתו בכלי שלישי	קטו
קסד	חבישת פצע שותח דם	נתינתו בכלי שני	קדי
תינוק		נתינתו על דבר גוש חם	קז
קמג	החמת תבשילו	תבשיל	
צז	הכנת דייסה ומטרנה עבורו	ראה שהיית תבשילים, סיר, כיריים	
פז	טחינה עבורו	הוספת מים אליו	קלח
צה	לישת מזון עבורו	הוזתו למקום חם יותר	קלז
רזד	משיחתו במשחה	החזרתו לאש	קלד
רלט	פרישת רשת יתושים על מיטתו		
רסב	רחיצתו		
רג	ריסוס קוטל חרקים בחרו		
רכז	שקילתו		

שכג

פג	– ריטוקם	חבשית	
	תפילין	– יציאה לרה"ר בו	רפט
קעט	– עשיית קשר תפילין	תמצית תה	
קפא	– קשירתם	– ראה תה	
	תפירה	תנור	
	– ראה בגד	– החזרת סיר לתוכו	קלו, קלוי
	תרופה	תערובת	
	– ראה חולה	– הגדרתה לענין בורר	נז, נח
	תרכיז	תפור	
קסד	– נתינתו במים	– ראה תפוח אדמה	
	תרמוס	תפוז	
רלח	– הברגת מכסהו בחוזק	– סחיטתו	מגי
קלב	– הוספת מים ממנו לחמין	– סימון קו לצורך חיתוכו	ריז
קמב	– הטמנה בו	תפוח עץ	
רמז	– פתיחת מכסהו	– קילופו	סה
	תרסיס	תפוחי אדמה	
רג	– בחדר חולה או תינוק	– החלקת מחית תפוחי אדמה בצלחת	רטו
נאי	– ריטוס בושם	– נתינת מרק על הפויא מבושלים	צהי
רב	– ריטוס על חרקים	– נתינתו למרק שנצטנן	קיו

לוח ראשי תיבות

גו"מ - גופו ומקומו	ב	א
גו"ק - גרוף וקטום	בא"ב - בישול אחר בישול	א"א - אי אפשר, אשל
ג"כ - גם כן	בא"ד - באותו דיבור	אברום, אין אדם
ג"ס - ג' סעודות	באה"ט - באר היטב	אא"כ - אלא אם כן
ד	ב"כ - בני ביתו	אבנ"ז - אבני נזר
ד"א - ד' אמות, דבר אחר	בד"א - כמה דברים אמורים	אג"ט - אנלי טל
דגמ"ר - דגול מרכבה	בדה"ש - כדי השלחן	אג"מ - אגרות משה
ד"ה - דיבור המתחיל	בזה"ז - בזמן הזה	אה"נ - אין הכי נמי
ד"ט - ד' טפחים	ב"ח - בית חדש	או"א - אות א
דע"ד - ד' על ד'	ב"י - בית יוסף, בן יומו	או"ז - אור זרוע
ד"מ - דרכי משה	בי"ד - בית דין	או"ח - אורת חיים
דשא"מ - דבר שאינו מתכוין	ביהל"ל - ביאור הלכה	או"נ - אוכל נפש
דשיל"מ - דבר שיש לו מתירין	בי"ח - בית חולים	אוי"ק - אות קטן
ה	ביח"ד - בית חרושת	אוי"ש - אור שמח
ה' - הלכה	ביה"ש - בין השמשות	אח"ז - אחר זמן
הג"מ - הגהות מימוני	בכה"ג - בכהאי גוונא	אח"כ - אחר כך
ה"ד - הביא דבריו	בינ"א - בינת ארס	א"י - אינו יהודי, ארץ ישראל
ה"ה - הוא הדין, הרב המגיד	בכ"ז - בכל זאת	א"כ - אם כן
הו"א - הוא אמינא	בכ"ע - בכל ענין	אכמ"ל - אין כאן מקום להאריך
הו"ל - הוה ליה	בלא"ה - בלאו הכי	א"ל - אם לאו, אמר לו, אמר לי
ה"ט - האי טעמא, הלכה ט'	בי"מ - בית מאיר	אלי"ה - אי לאו הכי
היס"ב - היד סולדת בו	בנ"י - בני ישראל	אלי"כ - אם לא כן
ה"ל - הוה ליה	בעה"מ - בעל המאור	א"נ - אי נמי
ה"נ - הכי נמי	בע"כ - בעל כרחו	אע"ג - אף על גב
הפ"מ - הפסד מרובה	בע"נ - בעל נפש	אע"פ - אף על פי
הק' - הקשה	בפ"ע - בפני עצמו	אעפ"כ - אף על פי כן
הר"ז - הרי זה	ב"ק - בבא קמא	אפ"ה - אפילו הכי
ו	ב"ר - באר רחובות	אפ"י - אפילו
וה"ל - ואין לומר, ואמר לו	ברכ"י - ברכי יוסף	א"צ - אינו צריך
	ג	א"ר - אליה רבא
	גו"ק - גידולי קרקע	

ל"ד - לאו דוקא
ל"ח - לא חיישין
לכ"ה - לכל הפחות
לכו"ע - לכולי עלמא
ל"ל - למה לי
למ"ד - למאן דאמר
לפ"מ - לפי מה
לעו"ז - לעומת זה, לעומת
זאת
לפ"ז - לפי זה
לפ"מ - לפי מה
לק' - לקמן
ל"ש - לא שנה

מ

מ"א - מג"א - מגן אברהם
מאב"ד - מאכל בן דרוסאי
מאכ"א - מאכלות אסורות
מ"ב - משנה ברורה
מבעו"י - מבעוד יום
מג"א - מגן אברהם
מד"ס - מדברי סופרים
מהוד"י - מהדורא
מהדו"ב - מהדורא בתרא
מהדו"ת - מהדורא תנינא
מה"ט - מהאי טעמא
מה"ת - מן התורה, מהדורא
תנינא
מהיכ"ת - מהיכי תיתי
מה"ע - מראית העין
מו"מ - מקח וממכר
מוצ"ש - מוצאי שבת
מו"ק - מור וקציעה
מ"ז, משב"ז - משבצות זהב
מחז"ש - מחצית השקל
מ"ט - מאי טעמא
מ"מ - מגיד משנה, מכל מקום
ממ"נ - ממה נפשך
מנ"ח - מנחת חינוך
מנח"י - מנחת יצחק

נ

נ"א - יש אומרים
נבי"א - יביע אומר
נב"ס - יש בו סכנה
נר"ד - יורה דעה
נר"ס - יום טוב
נ"ל - יש לומר
נל"ע - יש לעיין
נ"מ - יש מפרשים
נסי"ב - יד סולדת בו
נעו"ש - יעוין שם
נר"ש - ירא שמים
נש"ש - ים של שלמה

כ

כ"א - כי אט
כ"ה - כן הוא
כ"ג - כהאי גוונא
כו"ע - כולי עלמא
כ"ז - כל זמן, כל זה
כיו"ב - כיוצא בזה
כ"כ - כל כן
כלאח"י - בלאחר יד
כ"מ - כן משמע
כמב' - כמבואר
כמו"ב - כמו כן
כמו"ש - כמו שכתב
כנ"ל - כן נראה לי, כנוכח
לעיל
כ"פ - כן פסק
כ"צ - כל צרכו
כ"ק - כדי קליפה
כ"ר - כלי ראשון
כ"ש - כל שכן, כלי שני
כשול"א - כלי שמלאכתו
לאיסור

ל

לאח"י - לאחר זמן
לבו"ש - לבושי שרד

וז"ל - חה לשוננו
זל"ע - ויש לעיין
זיעו"ש - ויעוין שם
זלפנ"ד - ולפי עניות דעתי

ז

זא"ז - זה אחר זה
ז"ל - זה לשוננו, זכרוננו לברכה
זכת"מ - זכרו תורת משה
זע"ז - זה על זה
זצ"ל - זכר צדיק לברכה

ח

ח' - חלק
ח"א - חלק א, חיי אדם, חכם
אחר
חאור"ח - חלק אורח חיים
ח"ב - חלק ב
חזו"ר - חוות רעות
חז"ל - חוץ לארץ
חושאיב"ס - חולה שאין בו
סכנה
חושוב"ס - חולה שיש בו סכנה
חזו"א - חזון איש
חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
ח"י - חידושי
חיו"ד - חלק יורה דעה
ח"כ - חסרון כיס
חבמ"א - חכמת אדם, חכם
אחר

ז

זכ"צ - חכם צבי
חלק"י - חלקת יעקב
ח"ס - חתם סופר
ח"ש - חצי שיעור
חת"ס - חתם סופר

ט

טוטו"ד - טוב טעם ודעת
טוש"ע - טור שלחן ערוך
ט"ז - טורי זהב
ט"ס - טעות סופר

מספּקִיל - מספּקא ליה
מ"ש, - מה שכתב, מאי שנא
מש"כ - מה שכתב
משא"כ - מה שאין כן
משאצ"ג - מלאכה שאינה
צריכה לגופה
משו"ה - משום הכי
משנ"ב - משנה ברורה

ג

ג"א - נשמת אדם
גדו"ד - גדון דידן
גו"ב - גודע ביהודה
גו"כ - גושאי כלים
גיד - גידון דידן
ניח"ל - נוחא ליה
ג"ל - נראה לי
גלפער - נראה לפי עניות
דעתי
ג"מ, נמק"מ - נפקא מינה
נקוה"כ - נקודות הכסף

ס

ס' - סעיף, סימן
ס"א - סעיף א
סה"ת - ספר התרומה
סוד"ה - סוף דיבור המתחיל
סוס"י - סוף סימן
סוס"ק - סוף סעיף קטן
סכור"ס - סכין כף ומזלג
ס"ל - סבירא ליה
סמ"ג - ספר מצות גדול
סמ"ע - ספר מאירת עינים
סמ"ק - ספר מצות קטן
ס"ס - ספק ספיקא
סע' - סעיף
סיק - סעיף קטן

ע

ע' - עיין
ע"ב - עמוד ב

ע"ג - על גבי
ע"ה - על התורה, עם הארץ
עו"ל - עוד יש לומר
ע"ז - על זה, עבודה זרה
ע"י - על ידי
עו"ט - ערב יום טוב
עו"ש - עיין שם
עב"ד - עד כאן דעתו
עכ"ל - עד כאן לשונו
עב"ס - עובד בוכבים ומזלות
עכ"פ - על כל פנים
ע"מ - על מנת
עמ' - עמוד
ע"ע - עיין עוד
עע"ב - עיין עוד בזה
ע"פ - על פי
עפ"ז - על פי זה
ערוה"ש - ערוך השלחן
ער"ש - ערב שבת
ע"ש - עיין שם, ערב שבת

פ

פיה"מ - פירוש המשניות
פיו"ד - פניו דידן ורגליו
פיק"נ - פ"נ - פיקוח נפש
פירש"י - פירוש רש"י
פ"מ - פמ"ג - פרי מגדים
פנ"י - פני יהושע
פר"ת - פרי תרש
פ"ת - פת"ש - פתחי תשובה

צ

צ"ב - צריך ביחור
צוה"פ - צורת הפתח
צו"א - ציץ אליעזר
צ"ל - צריך לומר
צ"ע - צריך עיון
צל"ג - צריכה לגופה
צעב"ח - צער בעלי חיים
צע"ג - צריך עיון גדול
צע"ק - צריך עיון קטן

ק

קו"א - קונטרס אחרון
קו"ח - קל וחומר
קו"ל - קיימא לן
קמ"ל - קא משמע לן
ק"ג - קרבן נתנאל
קס"ד - קא סלקא דעתך
קצוה"ש - קצות השלחן
קש"ע - קיצור שלחן ערוך
ק"ק - קצת קשה
קשאש"ק - קשר שאינו של
קיימא
קש"ק - קשר של קיימא

ר

ר"ח - רשות הרבים
רה"י - רשות היחיד
רי"ו - רבנו ירוחם
רו"ה - ר' זרחיה הלוי
ר"ח - רבנו חננאל
ר"י - רבי יהודה
ר"ל - רבנו לומר
רי"ס - ריש סימן
רי"מ - רבי מאיר
רע"א - רבי עקיבא אייגר
רע"ב - רבנו עובדיה ברטנורא
ר"פ - ריש פרק
ר"ת - רבנו תם

ש

שאיב"ס - שאין בו סכנה
ש"ד - שפתי דעת
שר"ח - שדי חמד
שו"מ - שואל ומשיב
שו"ע - שלחן ערוך
שו"ת - שאלות ותשובות
שיב"ס - שיש בו סכנה
ש"ך - שפתי כהן
שליט"א - שיחיה לאורך ימים
טובים אמן

משנת השבת

שכח

שמלי"א - שמלאכתו לאיסור	ש"ש - שביתת השבת	תודי"ה - תוספות דיבור המתחיל
שמלי"ה - שמלאכתו להיתר	ששי"ב - שמירת שבת כהלכתה	תויו"ט - תוספות יום טוב
שעה"מ - שער המלך	ת	תו"ש - תוספות שבת
שעה"צ - שער הציון	תה"ד - תרומת הורשן	תיפ"ל - תיפוק ליה
שע"ת - שערי תשובה	תהל"ד - תהילה לדוד	תעי"ב - תבוא עליו ברכה
שפי"א - שפת אמת	תוסי' - תוספות	תפא"י - תפארת ישראל
ש"ק - של קיימא, שבת קודש		

שמות מחברי הספרים שהובאו בספר

אשל אברהם על או"ח - רבי אברהם דוד ווארמאן
אב"ד בוטשאטש, נפטר תר"א.

באר היטב על שו"ע או"ח - רבי יהודה אשכנזי,
נדפס באמסטרדם בשנת תק"ב.

באר משה שו"ת - רבי משה שטרן, ברוקלין.

ביאור הגר"א על שו"ע - רבי אליהו, הגאון החסיד
מזילנא, נפטר תקנ"ח.

ביאור הלכה ביאורים ובירורי הלכות בשו"ע או"ח
- מבעל היחפץ חיים.

בירור הלכה בירורי הלכות - רבי אברהם זילבר.

בית חיים חיבור על הטור - רבי יואל סירקיש אב"ד
בריסק וקראקא, נפטר ת"י.

בית יוסף חיבור על הטור - מרן רבי יוסף קארו.
נפטר של"ה.

בית יצחק שו"ת ד"ח שו"ע - רבי יצחק יהודה
שמעלקיש, נדפס תרל"ה.

בכורי יעקב הלכות סוכה ולולב - רבי יעקב
עטלינגר, נדפס תר"ח, נפטר תרל"ב, חיבר גם:
ערוך לנר, ושו"ת בנין ציון.

בן איש חי פסקי דינים על סדר הפרשיות - רבי
יוסף חיים, נפטר תרס"ט, חיבר גם שו"ת רב
פעלים ועוד.

בנין ציון שו"ת - רבי יעקב עטלינגר - נפטר תרל"ב
חיבר גם: ערוך לנר ובכורי יעקב.

בצל החכמה שו"ת - רבי בצלאל שטרן, רב
במלבוך אוטרוליה, בוינה, באר"י וב"ש, נפטר תש"ט.

ברית עולם הלכות שבת - רבי בנימין זילבר.

ברכת השבת ביאורים להלכות שבת - רבי אליהו
פיישר, ברוקלין אר"י.

דבר יהושע שו"ת - רבי יהושע מנחם מנדל
אהרנברג, אב"ד בתיא, נפטר תשל"ו.

אבן עזרא פירוש עה"ת - רבינו אברהם בן עזרא
נפטר ד"א תתקכ"ז.

אבני נזר שו"ת ד"ח שו"ע - רבי אברהם בורנשטיין
ארמור מסוכטשוב, נפטר תר"ע.

אבן האזל על הרמב"ם - רבי איסר זלמן מלצר,
נפטר תשי"ד.

אגלי טל על ל"ט מלאכות - רבי אברהם בורנשטיין
ה"אבני נזר.

אגרות משה שו"ת - רבי משה פיינשטיין, נפטר
תשמ"ו.

אוצרות השבת אוצר פסקי דינים - רבי שמואל
קוריצ' תשנ"ז בני ברק.

אור זרוע פסקי הלכה - רבינו יצחק ב"ר משה
מוינה, נפטר ה"א כ"י.

אור לציון שו"ת - רבי בן ציון אבא שאול, נדפס
תשמ"ו.

אור שמח על הרמב"ם - רבי מאיר שמחה הכהן,
רב בדיוונסק, נפטר תרפ"ז.

אז נדברו שו"ת - רבי בנימין יהושע זילבר, ח"א
נדפס בתשל"ג.

איל משולש הלכות בורר - רבי מנחם אריה
שלזינגר, בני ברק.

אליה רבה ביאורים לשו"ע או"ח - רבי אליהו
שפירא, נפטר תע"ב.

אמרי בינה חידושי שו"ע ושו"ת - רבי מאיר אירבך
נדפס תרכ"ט-תרל"א.

אמרי יושר שו"ת - רבי מאיר אריק, אב"ד
בוטשאטש וטארנא, נפטר תרפ"ז.

אנציקלופדיה תלמודית יד הרב הרצוג -
ירושלים.

ארץ צבי שו"ת - רבי אריה צבי פרומר, אב"ד
קאונגלוב, ור"מ כשיבת חכמי לובלין, ותלמיד
בעל ה"אבני נזר", נעקד תשי"ג.

יד אפרים הגהות על שו"ע - רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד, נפטר תקפ"ח.

ים של שלמה על השי"ס - רבי שלמה לוריא הימ"הרש"ל חיבר גם חכמת שלמה ושו"ת מהרש"ל, נפטר של"ד.

ילקוט יוסף פסקי הלכות - רבי יצחק יוסף ירושלים. **יסודי ישורון** כירורי הלכה על או"ח - רבי גדליה פולד אה"כ.

יסודות הלכות שבת - רבי משה חיים שלנגר, ירושלים.

ישועות יעקב - חי' על ד"ח שו"ע - רבי יעקב משולם אורנשטיין אב"ד לבוב, נפטר תקצ"ט.

ישכיל עבדי שו"ת - רבי עובדיה הראי"ה, נדפס תרצ"א.

כף החיים על שו"ע - רבי יעקב חיים סופר, נדפס תרפ"ט, נפטר תרצ"ט.

כתב סופר שו"ת - רבי אברהם שמואל בנימין סופר (בן החת"ס), נפטר תרל"ב.

לבוש הלכות על סדר השו"ע - רבי מרדכי יפה אב"ד פחנא, נפטר שע"ב.

לבושי שרד על או"ח - רבי דוד שלמה אייבשיץ, נפטר תקע"ו, חיבר גם אשר הנחלים, שו"ת נאות דשא.

לחם משנה על הרמב"ם - רבי אברהם די בוטון.

מאור השבת הלכות שבת - רבי משה יאדלר, ירושלים.

מאירי ביאור על השי"ס - רבינו מנחם ב"ר שלמה המאירי.

מאמרי מרדכי על שו"ע או"ח - רבי מרדכי ב"ר אברהם כרמי, בזמן החי"א.

מגילת ספר על הלכות שבת - רבי אוריאל איזנשטל, ירושלים.

מגיד משנה על הרמב"ם - רבי וידאל די-טולושא, נפטר ק"י.

מגן אברהם על שו"ע או"ח - רבי אברהם אבלי גוטכיר, נפטר תמ"ג.

מהר"ם שיק שו"ת - רבי משה שיק אב"ד חוסט, מגדולי תלמידי החת"ס, נפטר תרל"ט.

רכרי חיים שו"ת - רבי חיים הלברשטאם מצאנז נפטר תרל"ו.

רכרי יואל שו"ת - רבי יואל טייטלבוים, אדמו"ר מסטמאר, נפטר תשל"ט.

רגול מרבבה על שו"ע - רבי יחזקאל הלוי לנדא ר"מ ואב"ד פראג, נפטר תקנ"ג, חיבר גם את הינדע ביהודה.

רוכב מישורים שו"ת - רבי רב בעריש ויידענפעלד אב"ד טשעבין, נפטר תשכ"ו.

דעת תורה על שו"ע או"ח - רבי שלום מרדכי הכהן שבורון מברעזן הימ"הרש"ס, חיבר גם משפט שלום על חו"מ, שו"ת ימ"הרש"ס.

דרכי משה פסקים על ספר הטור - רבי משה איסרליש מקרקא הירמ"א.

הגעלות כלים הלכות הגעלה - רבי צבי כהן ב"ב. **החשמל בהלכה** שו"ת - רבי לוי יצחק הלפרין, ירושלים.

הר צבי שו"ת - רבי צבי פסח פראנק, אב"ד ירושלים, נפטר תשכ"א.

חזון דעת תיכונים על שו"ע יור"ד - רבי יעקב לוברבוים מליסא, בעמ"ח נתיבות המשפט, נפטר תקצ"ב.

חזון איש חי' ובי' ברי"ח שו"ע ובסוגיות השי"ס - רבי אברהם ישעיה קארליץ, נולד תרל"ט נפטר בכ"ב תשי"ד.

חזי אדם קיצור ההלכות משו"ע או"ח - רבי אברהם דאנציג, נפטר תקפ"א.

חלקת יואב שו"ת - רבי יואב יהושע וינגרטן, נדפס תרס"ג.

חלקת יעקב שו"ת - רבי מרדכי יעקב ברייש רבה של ציריך, נדפס תשי"א.

חשב האפור שו"ת - רבי חנוך דוב פדווא לתדון, נדפס תשכ"ג.

חתם סופר שו"ת - רבי משה סופר אב"ד פרטבורג, נפטר ת"ר.

טורי זהב על שו"ע - רבי דוד הלוי סגל, חתן הבי"ח, נפטר תכ"ז.

יביע אומר שו"ת - רבי עובדיה יוסף, ראש"ל, נדפס תשי"ד-תשנ"ז, חיבר גם יחזה דעת ועוד.

מהרש"ג שו"ת - רבי שמעון גרינפלד, אב"ד סעמיה אלי, נפטר תר"ץ.

מחזה אליהו שו"ת - רבי פסח אליהו פאלק, גייטסהד.

מהרש"ם שו"ת - רבי שלום מרדכי הכהן שברון מברען.

מלאכת שבת - רבי יחיאל מיכל שטרן, ירושלים.

מנוחת אהבה על הלכות שבת - רבי משה לוי, בני ברק.

מנורה הטהורה על הלכות שבת - רבי עזריאל מייזלש, רב בריטשוואל, נפטר תקמ"ז.

מנחת יצחק שו"ת - רבי יצחק יעקב וויס, רב במנצסטור וראב"ד העדה החרדית, נפטר תשמ"ח.

מקראי קודש על הלכות המועדים - רבי צבי פסח פראנק, ירושלים.

משבצות זהב על הט"ז - רבי יוסף תאומים הי"ד מגדים.

משנה ברורה על שו"ע אורח - רבי ישראל מאיר הכהן מראדן, בעל היחפץ חיים, נפטר תרצ"ג.

משנה הלכות שו"ת - רבי מנשה קליין, ברוקלין.

משנה למלך על הרמב"ם, רבי יהודה רחאניס, נפטר תפ"ז, חיבר גם: דרך מצוותיך, פרשת וריכס.

נשמת שבת שו"ת ביח - רבי ישראל דוד הארפענס, ברוקלין ארה"ב.

נודע ביהודה שו"ת ר"ח שו"ע - רבי יחזקאל הלוי לנדא אב"ד ורי"מ בפראג, נפטר תקנ"ג.

סמ"ג (ספר מצוות גדול) - רבינו משה מקרני, תלמיד רבי יהודה החסיד ובעל התרומה.

סמ"ק (ספר מצוות קטן) - רבינו יצחק בן יוסף מקורביל, חתנו של רבינו יחיאל מפריז, נפטר ה'ל'.

ערוך השלחן על ד"ח שו"ע - רבי יחיאל מיכל עפשטיין, אב"ד נובהרדוק, נפטר תרס"ח.

פני יהושע על מסכתות בשים ושו"ת - רבי יעקב יושע, אב"ד לבוב, ברלין, מיץ ופפרים, נפטר תקט"ז.

פני שבת ביאורים וחדושים בה"ל שבת - רבי יוסף שלמה גליק, נדפס תרש"ם.

פסקי תשובות ליקוט תשובות מפוסקי דורינו על ה"ל שבת - רבי שמחה ב"צ, רבינוביץ, ירושלים.

פרי מגדים על שו"ע אורח ויוריד - רבי יוסף תאומים אב"ד פפד"א, נפטר תקנ"ב, חיבר גם:

גינת ורדים, מגידות ועוד.

פרישה על הטור - רבי יהושע פלק ב"ר אלכסנדר ב"ן, ראש ישיבה בלמברג, תלמיד הרמ"א ומהרש"ל, נולד שט"ז, נפטר שע"ד.

פתחי תשובה על שו"ע - רבי אברהם צבי אייזנשטאט, אב"ד איטייזק - רוסיה, נפטר תרכ"ח.

ציץ אליעזר שו"ת - רבי אליעזר יהודה ולדינברג, נדפס תשי"ד-תשנ"ז.

צמח צדק שו"ת - רבי מנחם מנדל שניאורסון, אדמו"ר ורב בלובביץ, נפטר תרכ"ז.

קיצור שלחן ערוך - רבי שלמה גנצפריד מאונגוור.

קיצור הלכות שבת קיצור הלכות - רבי יעקב יחזקאל פאזען, ארה"ב.

קנה בושם שו"ת - רבי מאיר ברנסדופר, מו"צ בירושלים, נדפס תש"ל.

קצות השלחן קיצור שו"ע הרב מלארי והוספות - רבי אברהם חיים גאה, נפטר תשי"ד.

קרבן נתנאל על הרא"ש - רבי נתנאל וייל, נפטר תקכ"ט.

קרן לדוד שו"ת - רבי אליעזר רוד גרינולד, מסטמאר.

רכבות אפרים שו"ת - רבי אפרים גרינבלט מעמפוס, ארה"ב, ח"א נדפס תשל"ה.

רדב"ז שו"ת - רבי דוד בן זמרא, רב במצרים, ירושלים וצפת, רבו של רבי בצלאל אשכנזי, נפטר בערך שלי"ב כבן ק"י.

רוקח - פסקי הלכות והנהגות - רבינו אלעזר מגרמיזא, תלמיד רבינו יהודה החסיד, נפטר תתקצ"ח.

רב פעלים שו"ת - רבי יוסף חיים, רב בבבל, נדפס תרס"א, נפטר תרס"ט, חיבר גם: בן איש חי ועוד.

רמב"ם הלכה - רבינו משה בן מימון.

רבי עקיבא איגר שו"ת - רבי עקיבא איגר, רב דפחא, נפטר תקצ"ח.

משנת השבת

שלב

הראשונים - רבינו צדקיהו הרופא מרומי, חי בסוף האלף הזה ובתחילת ה'.

שואל ומשיב שו"ת - רבי יוסף שאול נאטאנזאן, אב"ד ורימ בלבוב, נפטר תרל"ה.

שבתותי תשמורו ל"ט אבות מלאכות - רבי עזרא שרים, ירושלים.

שפת אמת על השי"ט - רבי יהורא אריה לייב מגור בעל ה"שפת אמת", נפטר תרפ"ה.

שמירת שבת כהלכתה על הלכות שבת - רבי יהושע גויברט, ירושלים.

שיעורי תורה מצות ושיעורי תורה - רבי אברהם חיים נאה - חיבר גם קצות השלחן ירושלים, נפטר תשי"ד.

שערים המצויינים בהלכה ליקוט פסקים - רבי שלמה זלמן ברין, ארה"ב.

רשב"א שו"ת וחידושי השי"ט - רבינו שלמה בן אורת, רב בכרצלונא, נפטר ה'א ע. חיבר חידושים לרוב השי"ט, תורת הבית ועוד.

רש"ש הגהות על השי"ט - רבי שמואל שטארשון מוילנא, נפטר תרל"ב.

שבות יצחק בירורי הלכות - רבי יצחק דרוז, ירושלים.

שבט הלוי שו"ת ט"ח - רבי שמואל הלוי וואזנר, רב ואב"ד זכרון מאיר בני ברק, נדפס תש"ל-תשנ"ו.

שבט הקהתי שו"ת - רבי שמאי הכהן גרוס ירושלים, נדפס תשמ"ז.

שביתת השבת גורי המלאכות - רבי יצחק מלצאן, מרבני ירושלים, נדפס תרע"ג.

שבלי הלקט לקוט מתשובות הגאונים וגדולי

שיח חינוכי

אגרות שנשלחו ודברים שנמסרו

על ידי

הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א

מנהל סמינר למורות וגנות

"בית יעקב"

לקראת שבת לכו ונלכה

בספרים הקדושים נאמר, שההכנה הנפשית משפרת את איכותה של מצווה, שעומד אדם לעשות, ונוסכת בה טעם ודעת. אף על פי כן לא צוותה אותנו התורה במפורש על ההכנה אלא במצוות השבת, שנאמר (שמות טו ה): "והיה ביום הששי, והכינו את אשר יביאו", ומכאן שההכנות לשבת חשובות כשלעצמן, וגם בהם יש להשקיע מחשבה וכוונה.

לא רק את צרכיה שבת יש להכין מראש. נתכונן גם אנו בעצמנו לקראת השבת, למען יערב עלינו טעמה, ונזכה לחוש בקדושתה, בחינת "והכינו את אשר יביאו, והיה משנה" (בשלח טז, ה). והסביר רבי מנחם מנדל מרימנוב: ההכנה היא התבוננות במעשים בכל ששת ימי החול. אם שלמים מעשים אלו — והיה משנה — זוכה אדם לנשמה יתירה בשבת ולהתעלות כפולה מימות החול "על אשר ילקטו יום יום".

והאדמו"ר בעל תדושי הדו"ם היה מסביר: "והיה ביום הששי, והכינו את אשר יביאו". "והיה" — לשון שמחה. השמחה ששמה אדם בערב שבת לקבל את פני שבת המלכה — היא גופא ההכנה לשבת.

נקיי הדעת היו מתנתקים מחיי החולין כבר ביום החמישי לפנות ערב, ומתוך התרגשות והתלהבות היו מתחילים בהכנה לשבת קדש כבר בשעות מוקדמות אלו, לקיים את הכתוב: "אך את שבתותי תשמורו", כדרך שהיה מסביר אותו בעל ה"שפת אמת" זצ"ל: על הפסוק "אך את הזהב ואת הכסף" (במדבר לא, כב) דרשו חכמינו: "אך — להעביר את החלודה" — כשבאים להכשיר כלי כסף וזהב, יש להעביר מהם את החלודה ואת הפסולת. כיוצא בזה מתכוונת התורה גם כאן בפסוק "אך את שבתותי תשמורו" — לפני שנכנסים לשבת, יש להסיר את החלודה ואת הפסולת, למען נכנס לשבת נקיים וזכים, ואז "את שבתותי תשמורו" — נוכל לשמור את קדושת השבת.

על ההכנות של התנאים הקדושים מספרת הגמרא: אמר רב יהודה, אמר רב: כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אילעי, ערב שבת מביאין לו

עדיבה מלאה חמין, ורוחץ פניו, ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצויצין ודומה למלאך ד' צבקותו" (שבת כה.)

בעידון הגוף מכוון יהודי לטהרת הנשמה, שהרי הגוף הוא בית-דירה לנשמה היתרה. המנקה עצמו מזוהמת העבירות, זוכה, שיאיר עליו אור השבת, ודומה הוא למלאך ה'. לפיכך יפשפש אדם במעשיו בכל ערב שבת ויתעורר בתשובה לתקן את כל אשר קלקל בששת ימי המעשה (קצ"ע עב, סו.).

ובמה מכבד יהודי את גופו לפני שבת? מלבישו בבגדי מלכות ככתוב: "וכבדתו" — (ישעי' נה יג) — שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול (שבת קיג.).

ואמר החיד"א: "הסירו הבגדים" — בגדי חול, "והלבש מחלצות" — (זכריה ג, ד) בגדי שבת. ואשריו למי שיש לו בגדים מיוחדים מכף רגל ועד ראש לשבת, ולא יעלה עליו שום בגד קטן וגדול שלובשו בחול, וכל אשר יעשה ביום ששי הן בצרכי שבת כן ברחיצה ומלבוש וכיוצא בזה, יאמר בפיו, שהוא עושה לכבוד שבת קודש".

לא רק היום הששי עומד בסימן ההכנות לשבת. קדושת השבת חופפת על כל מעשה חולין של יהודי. אם ימצא בשוק של יום חול מזון, שטעמו מיוחד, יניחנו לשבת, או אם יקנה ביום סן הימים בגד חדש, לא יחדשהו בסרם שבת. "אמרו עליו, על שמאי הזקן, שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה, מניח את השניה, ואוכל את הראשונה" (ביצה סו.).

נמצא, שששת ימי המעשה אינם אלא גשר מתוח בין שבת אחת לשבת הבאה אחריה. בעוד השבת הקודמת אוצלת ברכתה וקדושתה על ימי החול הראשונים בשבוע, כבר מתחיל הוא בהכנות לקראת השבת הבאה אחריה; והסביר רבי אהרן צבי מביאלא: "ושמרו בני ישראל" — שמירה זו היא הצפיה לשבת. "ושמרו" מלשון "ואביו שמר את הדבר", והיא עשיית השבת "לעשות את השבת", כי כפי שמצפה אדם ומתכוון לשבת, כן זוכה הוא להרגיש קדושת השבת".

וכך היה אומר רבי ברוך ממזבוז: "כל מקדש שבת כראוי לו — היום השביעי מקדש כל אדם מישראל "כראוי לו" — לפי מה שראוי לו אדם, לפי עבודתו והשגתו וכפי הכנותיו לשבת".

סוד השביתה מכל מלאכה ביום השביעי בשבוע הוא מתנה טובה, שקבלנו מבית הגנוזים של הקב"ה. לא נתנה ה' אלקינו לגוי הארצות, ולא הנחילה מלכנו לעובדי פסילים, כי במנוחתה לא ישכנו ערלים. לא ידעו משפחות האדמה סיבה של מנוחת נפש פנימית, כי מנוחה היא בעיניהם מרדף תענוגות משכר־חושים. לא יעמדו על סוד התיחדות האדם עם בוראו, כי פוחדים הם להתיחד עם עצמם, ולבל ישמעו את קולות המצפון העולים מחביוני הלב, בורחים הם אל משתאות הוללים ופוחזים.

לפי שאין לאומות העולם כל תפיסה שהיא בקדושת השבת, פסקו חכמים: "גוי ששבת חייב מיתה". והיה בעל "חידושי הרי"ם" אומר, כי מן האיסור של גוי לשבות בשבת צריכים אף אנו ללמוד מוסר השכל. אם גוי ששבת חייב מיתה, הרי צריך כל יהודי לפשפש במעשיו, בטרם כניסת השבת ולבער מקרבו כל שמץ של הגוי אשר בקרבנו. חטא באדם הוא ערלת־נפש, והיהודי חייב לשוב עליו בתשובה ולבערו מקרבו.

מימים ימימה היה היום השישי כולו חתום בחותם ההכנות לקראת בואה של שבת המלכה כי כן אמרו חז"ל: "מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת". יאכל — פשוטו כמשמעו, כי גדולה מעלתן של סעודות שבת, ואינה דומה סעודה של שבת לסעודה של יום חול. אף שלחנות של עניי ישראל נראים בליל שבת כשולחנות מלכים, גם אם דל ומועט המזון שהשיגה ידם לקנות. כל אמא יהודיה היתה דואגת להכין מפת שבת צחורה לשלחן השבת, ולא חסכה מעצמה כל יגע ללכת לרחוץ את המפה בנהר, למען תניח על שלחן השבת שלה מפת שבת לבנה. כמו אשת החיל שבספר "משלי" קימה אף היא "לחם עצלות לא תאכל". כמו יריה היתה לשה את הבצק, קולעת חלות וממלמלת ללא הרף: "לכבוד שבת קדש". שעות ארוכות היתה טורחת לתוך הלילה, בהכינה את מעדני השבת, מתוך תחושה שהיא עוסקת במלאכה קדושה.

משמסתיימות ההכנות לשבת ביום שישי, כבר ממשמשת השבת ובאה, ואמא מתכוננת להדלקת־הנרות.

"גם אשה תזהר ללבוש מלבושי־כבוד לכבוד שבת ובפרט בעת הדלקת הנרות... ועוד ראוי להזהיר... שלא ילבשו יותר מדי... כל שכן שימעטו בתכשיטי כסף וזהב... וכל אשה תתקשט בביתה, שנאמר: "כל כבודה בת מלך פנימה" (מתוך הסדור "אור זרוע לצדיק").

בהיותה לבושה בגדי שבת, תברך אמא על הנרות, ואז תכנס שבת המלכה לבית היהודי, תאיר כל פינה בו, ותשרה בו הרגשת אושר מתוקה, הממלא את הלב שמחה ותודה למי שנתן לנו את מתנת השבת מבית גנוז. כמו במגע של קסם שוככות דאגות החולץ ונדחקות תחושות הצער, שחש אדם בכל ששת ימי המעשה, והבית כולו נסוך שלווה ודוגע, שלא יסעם כמותם אדם בעולם, אלא אם כן שומר שבת הוא.

ליד הנרות תשא אמא תפילה נרגשת לקב"ה. לא על אוצרות ממון ולא על נכסים תבקש בתפילתה, אלא תשפוך תחינה לפני הקב"ה, כי יזכה אותה בדורות ישרים ההולכים בדרכי ה', אנשי מדות ובעלי מעשים, המקדשים שם שמים בכל הליכותיהם.

משעת הרלקת הנרות ואילך מתקדשת השבת בכל בית יהודי בעולם, וכמו היתה שבת המלכה פורסת על מיתרים שבלב, מתנגנת לה מקצה עולם ועד קצהו היפה שבשירות הכסופין: "לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה!"

מתנת השבת

מצוות השבת נתפרשה בתורה (בפרשת אמור) לפני כל שאר המועדות, כי "תחילה היא למקראי קדש" היא, והיה בעל "אהבת שלום" מבאר: הרוצה להתקדש לעבודת הבורא, "תחילה" — יתחיל בהתקדשות במצוות השבת.

היום השביעי בשבוע, שבו שבת קל מכל מלאכתו, הוא מבחן הקדושה הראשון, שעמד בו עולם ומלואו לאחר ששת ימי המעשה, ובמבחן זה נקרא אדם להתמודד כל שבוע ושבוע: האם יוכל להתגבר על הפתוי לגרוף עוד הון, "לשפר" את תנאי חייו בעבודה נוספת, "להתקדם" בסולם הכלכלי-חברתי, וידע לקדש יום שלם להתייחד בו עם אלקיו ועם חשבון-נפשו? ואם גם יהיה מסוגל להתגבר על עצמו ולעצור במרוץ-החיים השוטף — האם לא יהלך שומם ובטל ביום שבתו, עד כי יסחף דווקא לקלות דעת תלילה, כדרכם של יושבי קרנות והולכי רכיל?

"ששת ימים תעבוד, ועשית כל מלאכתך וביום השביעי שבת לך" אלקיך. ששה ימי-חולין טרוד אדם בדאגותיו. בבוקר הוא יוצא מביתו לקיים את גזרת "בזעת אפך תאכל לחם". עמל בשדהו, או מתיגע במסחרו, או דחוק באומנותו, עד כי תקצר נפשו מדאגה או מאכזבה. כל ימיו בהולים וטרודים, מטילים עליו נטל סבלם, מעמיסים עליו צוררות יגון ואנחה, וגדמים שוטפים וסוחפים אותו לתהומות עצב ומפח-נפש. והנה בבוא השבת הופך הוא להיות אדם אחר.

את תויהחולין בפניו תאיר הרגשת חרות, כי לפתע ישתחרר מכבלי דאגותיו, מעבודות חובותיו היומיומיים, ויהיה אדון לנפשו. לא עוד משועבד הוא לעבודת-הכפים ולתביעות-הכיס, אלא איש הספר הוא, הוגה בחכמה ולומד אותה בשקיקה ומתעלה מעל כל מצוקות השעה וקשיי הרגע. כי "שחורה אני ונאווה (שיר השירים א ה) — שחורה אני כל ימות השבוע, ונאווה אני בשבת" (שיר השירים רבא א).

אינה דומה שבתו של אדם השקוע בעסקיו ומכור לעבודתו, לשבתו של אדם, העושה תורתו עיקר ומסחרו ספל. מי ששקוע עד צואר בחיי

החולין שלו, בודאי מתקשה להתנתק מהם: המאון מעיק עליו; מצב השוק מדאיג אותו; הפסדים מאיימים עליו, ולמרות רצונו הכן להשכיח כל דאגה מלבו בשבת ולקיים דברי רבותינו "שבות כאילו מלאכתך עשויה", הרי טורדות אותו המחשבות וקשה לו לגרשן מלבו. לא כן אדם שרואה בעסקי החולין כורת חיים בלבד ומשתדל לצאת ידי חובתם בפעולות הכרחיות ביותר לקיומו, למען יקדיש את מיטב אונו ומרצו ללימוד-תורה ולעבודת האלקים. השבת היא לו יום של עונג רוחני נפלא. אין צל עננה מעיב על אושרו, וכל שעותיה היקרות קודש הן לד'.

בבקשם לעקור את אמונת היחוד מן הלב התנכלו כל שונאי ישראל לשבת-קודש של היהודי. כבר היוונים גזרו גזירות על שמירת השבת, ואחריהם עשו כן עוד רבים מצוררי ישראל. בגזרות על שמירת השבת בקשו אויבינו להמית את נפש העם, לעשותנו ככל גוי הארצות, הרדופים כל חייהם אחר סיפוק צרכים חמריים, וככל משפחות האדמה, כשמן כן הן, משועבדות לעבודת האדמה.

בעקירת השבת בקשו לעקור את סגולתו הרוחנית של יהודי, שאין כמותן בכל עם אחר בעולם: יכלתו להשתחרר לחלוטין מכבלי החומר ולהיות בן-מלך, איש-ספר, אדם המעלה. בסתר ליבם ידעו אומות העולם, כי השבת היא המשמחת את היהודי בגלותו, המאפשרת לו להמשיך להתקיים ואף לפרוח למדות תנאי חיי העלובים, ועל כן בקשו לחמוס ממנו את השבת.

אבל היהודי לא נכנע. במסירות נפש שמר מכל משמר על מתנת השבת. מימות עולם הגנו היהודים על מבצר השבת, ואף בתנאי אימים של גישאות ושל מחנות השמדה עשו כל מאמץ, ובלבד לא תופר הברית בינם לבין בורא העולם. החסידים פירשו, כי ה"שבת נתנה במדה" ללמדנו, כי אף אם מר לאדם, צריך הוא לשמור את השבת, ובגמול על כך שומרת השבת עליו.

בשביתתו מכל מלאכה בשבת משריש היהודי בעצמו ובבני-ביתו את מדת הבטחון באביו שבשמים. התחושה של היהודי בשבת, כאילו עשויה כל מלאכתו, מלמדת אותו ממילא, שלא הוא העושה ולא הוא הפועל, ואם מצליח הוא במשימה כלשהי, אין זה אלא משום שהאיר הקב"ה פניו אליו וסייע בידו.

כבר במדה, כאשר קבלו ישראל את השבת, למדו עקרון זה. בכל ימות השבוע היו צריכים לצאת ולאסוף איש איש את עומר המן שלו,

אבל בשבת נאמר "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" ואף על פי כן לא חסר להם מאומה. לא רעבו ללחם, כי "על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומיים".

לאחר שחטא אדם הראשון, שב בתשובה מיד בשבת הראשונה, ותשובתו נתקבלה, ואז החל לומר "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לד' — טוב להתוודות" (מדרש), ומאז ועד היום הפכה השבת לציון-דרך בקידומו הרוחני של האדם מישראל. גם אם שגה במרוצת ימי החול, באה השבת והזכירה לו, כי מבני אברהם יצחק ויעקב הוא, וכי גנאי לו להתגעל במעשים שאינם לרצון הבורא. מכאן ואילך יקבל על עצמו לתקן את מעשיו.

כבר לימד בעל "שפת אמת" (שבת תשובה תרנ"ח): השבת מסייע לתשובה... כדאיתא: תשובה קדמה לעולם, ושבת יש בה מאור שבעת הימים, מעין עולם הבא... לכן היא מסייעת לתשובה.

בשביתתו ממלאכת גוף וחומר בשבת, מתייחד היהודי עם הנשמה היתרה אשר בו, ודעתו קשובה לקולות הפנימיים, המזכירים לו תדיר את המקור האלקי אשר ממנו חוצב.

"והנה השבת נתנה להבין מעשי ה' ולהגות בתורתו, וככה כתוב: כי שמחתי ד' בפעלך" (תה' צב, ו). כל ימי השבע מתעסק בצרכיו, והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד ד'. ולא יתעסק לשוח אפילו בצרכיו, או מה יוועץ לעשות. וככה אמר הנביא: 'ממצוא חפצך ודבר דבר' (ישעיה נח יג). ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים, כמו: 'מדוע את הולכת אליו היום, לא חודש ולא שבת' (מלכים ב ד, כג) "רבי אברהם אבן עזרא, פר' יתרו כח).

"והטעם שתהא השביתה בעינינו, בעבור שהוא יום קדוש להתפנות בו מעסקי-המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ד', כמו שנאמר: "מדוע את הולכת אליו, לא חודש ולא שבת" וכו' (מלכים ב ד, כג), וזה טעם שביתת הבהמה, שלא תהיה בלבנו מחשבה עליה, ולכך אמרו חז"ל, שהשבת שקולה כנגד כל מצוות שבתורה". (רמב"ן, יתרו כח)

טועים הסבורים, שמצוות השבת מצמצמת ב"לא תעשה", היינו בהמנעות מכל מלאכה, כי כן אומר רבי שלמה אלקבץ בפיוטו "לכה דודי": "זכור ושמור בדיבור אחד, השמיענו קל המיוחד". "שמור" הריהו הכלל

הגדול, המצווה על שביתה ועל המנעות מכל מלאכה ביום השביעי, כדרך ששבת הקב"ה ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. "זכור" הוא הצווי המחייב אותנו למלא את היום הקדוש בתוכן רוחני.

בפרוש צוותה התורה: "זכור את יום השבת לקדשו" — הוסף קדושה בשבת, ואל תסתפק רק בשמירת-שבת ובאי-עשיית מלאכה, שהרי "לא תעשה כל מלאכה..." עבדך ואמתך ובהמתך". גם אלה שובתים ממלאכה בשבת, ואם תסתפק רק באי-עשיית מלאכה בשבת, מה יהיה יתרוןך עליהם? (אלשיך).

ואמנם בשבת ממלא יהודי את מאגרי הנפש שלו, ומהם הוא ניוון כל ששת ימיהחולין. לימוד פרשת השבוע ומפרשיה הקדושים, העיון בספרי מוסר וחסידות ושינון ההלכות ממלאים את אסמי הדעת אספקה רוחנית לששה ימי מעשה שיבואו. לא זו בלבד שאין יהודי מפסיד מאומה משמירת השבת, כפי שהעלו על דעתם קסניאמונה, אלא שכל ימות המעשה שלו יתברכו בחומר וברוח בזכות שמירת-השבת.

מעשה בצייר נודע, שלא מבני ברית, שחיפש מראה מיוחד לצייר אותו. הציגו לפניו נופים, הראו לו דמויות, הובילוהו לארמונות פאר ולהיכלי שיש, ועדיין לא נחה דעתו. "עדיין לא מצאתי את אשר אני מחפש", היה מפסיד תמיד. והנה סייל בליל שבת אחד ברובע היהודי בעירו, ובעד החלון הפתוח של אחד מבתי-העץ הפשוטים ראה שולחן-שבת מואר באור-נרות בזהקים, סביבו יושבים הודים רגועים, ולידם הילדים. ההורים משוחחים עם כל ילד וילד על תוכן-לימודיו בשבוע האחרון, והילד מרצה בדרך ארץ ובהכנעה דברי חכמה ומוסר, לאחר השיחה שרים בני המשפחה ברגש ובהשתפכות, ובינתיים מגישה האם מאכלים ערבים, ובנותיה עוזרות לידה ברצון ובזריזות. אף אחד אינו קם לעזוב את השולחן מתוך שעמום או שטמון. כולם יושבים לידו קודנים מאושר, ואוירת שמחה טבעית שורה בכל פינה בצריף הדל. עמד הצייר פעור-פה ליד החלון הפתוח ולא נעתקו רגליו מהמקום, עד שקמו כל בני הבית מהשולחן. בליל שבת של השבוע הבא שב הצייר לצריף היהודי וצייר את התמונה שחלם עליה כל ימיו.

אף בדורנו מעידים בעלי נסיון, כי הדרך הקצרה והמהירה ביותר להשבת לב בנים תועים אל אביהם שבשמים היא להזמיןם להתארח שבת אחת בבית יהודי כשר. את אשר לא תעשינה הרצאות שכנוע ולא יעשו הסברים הגיוניים, תעשה התמונה של שבת אחת ויחידה במחיצת משפחה

יהודיה. ואמנם מעידים בעלי תשובה, כי יותר מכל עוררה אותם לתשובה שבת אחת, שעשו במחיצת משפחה יהודיה-אלמונית.

בצאתנו לקראת כלה, פני שבת לקבלה, נשמע את קולה, הקורא לכנסת ישראל, בת בריתה: התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך, עמי, על יד בן ישי בית הלחמי קרבה אל נפשי גאלה! וכנסת ישראל תשיב בהתרגשות: "בואי בשלום, עסרת בעלה, גם ברנה ובצלה, תוך אמוני עם סגולה, בואי כלה, בואי כלה, שבת מלכתאז"

וקראת לשבת עונג

מסופר בגמרא: "אמר לו הקב"ה למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם. הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו" (שבת יז.). מה דאז הבורא להודיע לישראל את דבר המתנה החשובה שהוא עומד להעניק להם?

הסביר זאת האדמו"ר בעל ה"בית אברהם" מסלונים בסיפור: מעשה שהגיע עני אל ביתו של רבי שמעלקא מניקלשבורג וביקש נדבה. לא היה מאומה בידיו של הרבי. חיפש בבית ומצא טבעת יפה של הרבנית. לקחה ונתנה לעני. חזרה הרבנית והבחינה במעשה והתחילה זועקת: "הלא טבעת יקרה נתת לו, שווה היא לכל הפחות כ"ד זהובים!" שמע רבי שמעלקא את צעקותיה ויצא לרדוף אחר העני. כשהבחין הלה, שהרבי רץ אחריו, החיש את פסיעותיו, מחשש שמבקש הרבי לתבוע ממנו את הטבעת בחזרה. נזדרז הרבי והגביר את מרוצתו, עד שהשיגו ואמר לו: "דע לך, שהטבעת יקרה ושווה כ"ד זהובים, אל תמכרנה בפרוסותיך..."

"זהו שאמר הקב"ה למשה" — הטעים האדמו"ר מסלונים: "מתנה טובה יש לי... לך והודיעם", לך והודע להם מה יקרה מתנת השבת, שלא יבזבזו אותה על אכילה, על שיחה בטלה ועל דברי הבאי, כי קדוש היום לאדוננו.

הצצה אל הבית היהודי במשך כל שעותיה של שבת אחת אמנם מגלה, כמה זהירות וחיבה נוהגים יהודים בכל רגע מרגעי השבת, בכל מעשה אשר יעשו ביום הקדוש הזה, כי השבת היא המלכתא, והמלך הוא היהודי של שבת. הודות לשבת נעשה היהודי לבן מלך.

לאחר תפילת "קבלת שבת" חוזר האב מבית הכנסת, מוקף בילדיו, תינוקות של בית דבן, ומלאכי עליון מלווים אותם. בשירה נרגשת מקבלים בני המשפחה את מלאכי השדרה, והמלאכים משיבים להם במסבע של ברכה ושל שלום.

גדולי הקבלה תקנו לומר בשעה זו של התרוטמות הנפש את הפיוט "אשת חיל", שפרשוהו כמשל נשגב לשכינה, השורה בכל בית יהודי, בחינת "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

מכל מקום, בפשוטן של מילות המזמור רואה כל יהודי בסווי של הוקרה ושל תודה לאם הבית, אשת החיל, שסרחה בערב שבת על הכנת המעמד המרגש הזה.

לאחר קבלת השבת מקדש האב על היין אל מול הנרות הזוהרים באור־יקרות, וחופה של שלווה ושל קדושה סוככת על כל בני הבית. סביב נרות השבת יסבו כלם מתוך הרגשת רגיעה מתוקה שלא מעלמא הדין, ופניהם קודנות אושר ואהבה. הבית כולו בוחק נקיון וסודר, וניתוחות של מאכלי־שבת תלויים בחללו, כי מסוגלת היא השבת לקדש גם את המאכלים, כפי שהיה הבעל־שם־טוב מסביר בדרך משל: בן מלך נשלח בפקודת אביו לגור בכפר נידת, שגרו בו אנשי המון מגושמים. באחד הימים קיבל בן־המלך איגרת עידוד מאביו. שמח בן־המלך שמחה גדולה וביקש לחוג את המאורע הגדול, אך מה יעשה, ואנשי הכפר אינם מבינים את ערכו של מכתב המלך ואת משמעות דבריו? כיצד יוכל לחגוג, ומי ישתתף בשמחתו?

מה עשה בן המלך? הלך והאכיל את אנשי הכפר במעדנים ובמשקאות מובחרים טובים כדי לעורר בלבם שמחה גדולה, ושמח אף הוא עמם. שמחו הם על מאכלי־התפנוקים, ואילו הוא שמח בדבר־העידוד של המלך.

כמו המון העם כן גם הגוף שמח במאכלים, אבל הנשמה שבתוך הגוף שמחה בשבת עצמה, שהיא אות־ברית בין יהודי ובין אלקיו.

ובמה מקדש יהודי את סעודותיו? אומר דברי תורה על שלחנו, שר ומשבח לפני מי שקדשנו במצוותיו וזיכנו לטעום מנועם השבת.

וכך היה דורש רבי שלמה מרדומסק את דברי חז"ל בענין סעודת השבת: "אין קידוש אלא במקום סעודה". רמז עמוק רמזו כאן, שעיקר הקדושה אינה מתבסאת אלא במקום שיש בו סעודה. ועל כך הזהירונו חז"ל: "לא תהא אכילתך בשבת כבחול... שלא תתנהג בו מנהג קלות ראש".

זוהי סגולתה של השבת שהיא הופכת גם את הגשמי לרוחני, שהיא מעדנת ומזככת את שומריה, עד שגם אכילתם ושתייתם אינו אלא בסווי להתעלות רוחנית. וכבר אמרו חז"ל: שישראל אוכלין ושותין — מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות, אבל הגויים שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תיפלות (מגילה יב.).

כי אין יהודי שמח באכילה לשם אכילה בלבד, שכן כתב בעל "קדושת לוי": "ושמרתם את השבת, כי קודש היא לכם" (שמות לא, כ), ביום טוב מצינו את ההלכה הקובעת שיש לחלק את היום לחצאין: חציו "לה'"

וחציו "לכם". ואילו בשבת קדש נאמרה מעלה יתירה. בשבת גם "לכם" הוא קודש. אפילו האכילה והשתיה, המיועדות לצרכי הגוף, גם הן קדושות".

ומכל סעודות השבת מיוחד היא שעת סעודה שלישית בשעת בין השמשות של שבת, הקרויה שעת "דעוא דרעוין" ועליה אמרו: "אין כשעת הסעודה השלישית זמן יפה לתשובה ולחשבון נפש. האדמו"ר מקוצק היה אומר כי המשנה (אבות ד, כג) "יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא", מכוונת בעיקר לשעה המדוממת של סעודה שלישית של שבת.

גם ברכת המזון של שבת אינה דומה לזו של יום חול. בתורה על מאכלי השבת מזדמרת מהפה ברכה נרגשת ל"קל אשר שבת מכל המעשים".

כבר כתבו בספרי קדמונים: ברכת המזון בשבת שגבה ומחוללה על יתר הימים, ולכן יאמר אותה בצורה ברורה ובאימה וביראה ובכוונה גדולה יותר מבחול, כי כמו שהאכילה של שבת מעוגנת יותר מבחול, כן ברכת המזון, תענוג הנשמה, תהיה נכבדת משל חול. (יבר בעתו בשם הרמ"ע מפאנו).

וכדרך שנבדל יום השבת מיום חול בשולחנותיו ובסעודותיו, כן נבדל הוא בשאר עשיותיו. "וכבדתו מעשות דרכיך" (ישעיה נח, יג) — שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול. "ממצוא חפצך" (שם) — חפצך אסורים, חפצי שמים מותרים, "ודבר דבר" (שם) — שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול (שבת קא).

תמציתו של דבר: בכל הליכותיו, בכל תנועותיו ובכל דבוריו מקדש יהודי את היום השביעי.

"בעבור שענין שבת הוא השראת השכינה עלינו, על כן נקראה השבת בשם כלה ובשם מלכה, ולכן מקבלים שבת בשמחה גדולה ובשירים נאים ותשבחות ורננים. והוא עפ"י מה שאמרו חז"ל: אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה" (תפארת הקדש).

ואמר רבנו אברהם אבן עזרא: "לעולם אהבתי את השבת, ובטרם בואה הייתי יוצא לקראתה בכל לבי. גם בצאתה הייתי משלחה בזמרה ובשירים".

אבל גם כשמשלח יהודי את השבת, איננו נפרד ממנה. בשמותיהם של ימי החולין שלנו מבטאים אנו את ערגתנו לשבת ואת ההכנות שלנו לקראתה, שהרי אין לנו בלשוננו שמות פרטיים לימות השבוע, כמקובל אצל אומות העולם, ורק במספרים סדוריים מציגים אנו את ימי השבוע.

"מפני שבה נעיד על כל עקרי האמונה בחידוש ובהשגחה... שהגויים מונים ימי השבוע לשם הימים עצמם או על שמות המשרתים כנוצרים... וישראל מונים כל הימים לשם שבת: אחד בשבת וכו', כי זו מן המצוה שנצטוונו בה לזכרון תמיד בכל יום" (רמב"ן, יתרו כ, ה).

השביתה שלנו בשבת היא בסוי להכרתנו במלכות הקב"ה בעולם. לא מאליו נברא היקום הנפלא הפרוש שלפנינו, אדון הארץ הוא העמיד על תילה תבל וכל אשר בה, וביום שהועיד הקב"ה למנוחה, שובתים אנו כמצוותו.

עקרון זה מביעים אנו בתפילת ערבית של ליל שבת, באמרנו: "אתה קדשת את יום השביעי לשמך, תכלית מעשה שמים וארץ". כל השבוע נתון אדם במרוץ למלוי מאווייו האישיים, ביום השבת נקרא הוא לעצור במרוצו ולהתיחד עם אלקיו.

התכניות של ימי המעשה והתכנים של ימי השבת אף הם נקבעו לו מפי עליון, כי כן אומרים אנו בתפילת שחרית של שבת: "ישמח משה במתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו". יש בדברים אלו תזכורת למעמד הר סיני, שאף הוא ארע בשבת, ובו נמסרה לנו תכנית החיים של עם ישראל.

אלא שעד היום טרם זכו כל בני העם לשמות במתנת חלקו של משה רבנו. לא כולם מכירים במלכות הקל האחד, ולא כולם ממלאים רצונו יתברך. מתוך צפיה ליום, שבו יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי לאלקים תכרע כל ברך, קוראים אנו לפני הקב"ה בתפילת מנחה של שבת: "אתה אחד ושםך אחד, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". במלים אלה מבטאים אנו את אמונתנו, כי ימים יבואו, ובהם תעביר האנושות גלולים מן הארץ, והאלילים כרת יכרתון לתקן עולם במלכות שקי. אפילו המלים הטשותפות לתפילות יום חול ולתפילות השבת מקבלות ביום השביעי משמעות עמוקה ונעלה יותר. התפילה בשבת מבטאת צמאון-נפש וכסופין לה, כמו מסירה את המחיצות בין אדם ובין קונו.

לעת צאת השבת, בהבדילנו אותה מימי החולין, נפרדים אנו מן היום הקדוש במלים "הנה קל ישועתי אבסח ולא אפתד". לקראת ימי החולין הבאים עלינו לטובה מבקשים אנו: "המבדיל בין קודש לחול, חטאתינו הוא ימחול", בתקוה, כי אמנם תעמוד לנו שחרת הלב של שבת גם בנסיונות היומיום ומשבת עד שבת נזכה לחיות תחת רישומו הקדוש של היום השביעי.

קודש היא לכם

כתב הרמב"ן ז"ל בפירושו לריב"ז הרביעית מעשרת הדברות "זכור את יום השבת לקדשו" (ס"ט כ'): "...ועל דרך הפשט אמרו שזכור תמיד בכל יום את השבת... כי בזכרנו אותו תמיד, נזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה לנו באות היום, כמו שאמר: "כי אות הוא ביני וביניכם" — וזה עיקר גדול באמונת השם... "וטעם 'לקדשו' שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי השם, וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דבר ה', כמו שנאמר: "...מדוע את הולכת אליו (אל הנביא) היום, לא חודש ולא שבת" — שהיה דרכם כן, וכך אמרו חז"ל: "מכלל דבחודש ושבית בעי למיזל" (משמע שבראש חודש ובשבת צריכים ללכת להקביל פני הרב), ולכך אמרו ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, כמו שאמרו בעבודה זרה, מפני שבה נעיד כל עיקרי האמונה בחידוש (העולם) ובהשגחה והנבואה..."

כל יהודי נכסף לתחושה של קרבת אלקים, שואף לחוש בפועל את האמונה השלמה בבורא עולם ומנהיגו, "אשר הוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים". מי אשר חי את חיי המעשיים ביותר בהרגשה שהקב"ה עמו, לצידו בכל אשר ילך, בתוכו בכל עת ובכל שעה, הוא משתחרר מכל הדאגות ומכל הפחדים המטרידים את הנפש, שהרי "נכון לבו בשוח בה'", ואין בלבו אלא שמחה ושלוה. סגולה טמונה בשבת קודש להשרות תחושה, כי קרוב האלקים לנו, מאליה מאצילה השבת אמונה בחייעולמים.

וכך נרשם בכתבי החסידים מפיו של הגאון. הקדוש בעל "חידושי הרי"ם" זצ"ל: "מה שמתפללים בשבת 'וטהר לבנו לעבדך באמת', כי אין באפשרות לבוא אל מדת האמת רק על ידי שבת קודש, כי שבת קודש הוא אותו אמת אשר נתאמת ונתברר, וכולם מעידים שהשי"ת ברא שמים וארץ וכל צבאם... ובחול צריך האדם להכין עצמו לזה, וזה שאנו יוצאים לקראת שבת קודש, כי כמו שהאדם רוצה לקבלו כמו כן משיג האמת משבת קודש", (ליקוטי יהודה, פ' כי תשא).

הנה כי כן מעוררת שביתת השבת בלב את האמונה בבורא עולם ומנהיגו. ענין זה הסביר הרמב"ם בדרך פשוטה, ודבריו מצוטטים בספר החינוך (מצוה ל"ב): "כי כשישבתו בני אדם כולם יום אחד בשבוע, וישאל כל שואל: "מה עילת (סיבת) המנוחה"? — ויהיה המענה: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" — כל אחד יתחזק מתוך כך באמונה האמיתית".

זאף ואף זאת: לפי הכלל היסודי בספר החינוך: "אדם נפעל לפי פעולותיו", הרי מתעוררת מחשבת הלב מתוך הפעולה, וכלשונו (במצוה ל"א, קידוש שבת בדברים): "כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכור גדולת היום ונקבע בלבנו אמונת חידוש העולם כי ששת ימים וגו'... וכבר אמרתי לך, כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם".

הרי אלו הסברים על דרך הפשט, ורבותינו, אשר להם נתגלו רזי עולם, למדונו, כי השבת משפיעה על נפשות ישראל בדרכים בלתי מודעות, נעלות מתפיסת השכל האנושי, כשאך מזכירים אנו את יום השבת, נמשכת עלינו קדושה. עצם זכירת השבת בששת ימי המעשה — מצוה היא, ולפיכך קבעו להזכיר בכל יום לפני אמירת "שיר של יום" — "היום יום ראשון בשבת", או: "היום יום שני בשבת" — הזכרת השבת בתוך שעות החולין מקרינה עלינו מקדושת שבת גם בימי המעשה. (עייני בספר "באר מים חיים" פ' יתרו, שכתב בשם הר"ב).

במסכת שבת (דף י" ע"ב) אומרת הגמרא: "אמר לו הקב"ה למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם". אמר על כך הגאון הקדוש בעל ה"חידושי הרי"ם" זצ"ל: "לך והודיעם" הוא צווי לעתיד, גם לדורות העתידים לבוא, שבכל ערב שבת קודש, סמוך לשבת, הולך משה רבנו ע"ה בעצמו לכל איש מישראל להודיעו ששבת היום, ואפילו אם יהיה האיש סגור ומסוגר, ירגיש גם כך בכניסת שבת, שקדושת שבת נכנסת ובאה... (לפי מאיר עיני הגולה ה"ב).

דברים אלו מוחשיים הם אצל בעלי מדרגה בלבד. ואילו לגבינו — הם דברים שבאמונה, שהרי לא השתחררנו עדיין מחולשות אנושיות המסתירות את אור הקדושה בעדינו. אלא שמאמינים אנו בדברי רבותינו, כי בשבת שופעת קדושה מתוך בית גנזיו של הקב"ה, מחלחלת לתוך עמקי הנפש. גם אם לא זכינו לחוש זאת בפועל, הרי האמונה שבלב כי כן הוא, מסעימה אותנו בסעם קדושת השבת.

ואמנם הובסת, כי כל יהודי באשר הוא — יש לו חלק בקדושת השבת. וכן סיפר מרן ה"בית ישראל" זצוק"ל, שאביו זקנו בעל "חידושי הרי"ם" זצ"ל אמר פעם בדברי התורה בשולחן ליל שבת, כי כל אשר הוזחר ב"מחלליה מות יומת" נאמר בו גם "ישמחו במלכותך", כלומר כשם שמוזהר כל יהודי לבל יחלל את השבת, כן זוכה הוא לשמחה במלכות שמים, כשמשמר הוא שבת כהלכתה. וסיים מרן ה"בית ישראל" זצ"ל, שהחסידים ששמעו זאת דקדו כל אותו הלילה...

אכן, אין לתאר ואין לשער את הברכה הגנוזה בשבת קודש לשומריה. אלא שקדושת שבת דורשת הכנה. הכנת צרכי השבת היא עבודת קודש בפני עצמה, וכך כתוב בשולחן ערוך (סי' ר"ג, סעיף א'): "ישכים בבוקר ביום שישי להכין צרכי שבת, אפילו יש לו כמה עבדים לשמשו, ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו, כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק, ורבא ורב יוסף היו מבקעין עצים ור"ז היה מדליק האש ורב נחמן היה מתקן הבית ומכניס כלים הצריכים לשבת, ומפנה כלי החול, ומהם ילמד כל אדם ולא יאמר: לא אפגום בכבודי, כי זהו כבודו שמכבד השבת".

נמצאנו למדים, כי גדולי עולם, ראשי חכמי האמוראים השתדלו לטרוח בגופם כדי להכין צרכי שבת, ומכאן שיש לעשות את עבודת ההכנה בשמחה ובחפץ לב. בת העזרת לאמה מקיימת מצוה כפולה: כבוד שבת וכיבוד אב ואם. וכיון שעולה ערכה של מצוה, שנעשית מתוך כוונת הלב ומתוך שמחה בעשייתה, לכך יש לעורר את המחשבה להתבונן בגודל ערכה של המצוה בשעה שעוסקים בה. ואמר השל"ה הקדוש: "וכל מה שקונה ומכין ומבשל לשבת יאמר דבר זה אני קונה או מבשל לכבוד שבת ואז מתפשטת הקדושה... והכל לפי מה שהוא אדם וכפי שיעור מעשיו ומחשבתו ודביקותו". ומכאן, שעצם ההכנות לשבת מכניסות את האדם לאווירה של קדושת השבת.

לעתים גובר המתח בזמן הדחוק עד התקדש השבת המתקרבת. מצוה רבה היא איפוא לבצע את המלאכה בזריזות, כדי שלא יבואו ח"ו לידי חשש חילול שבת. עם זאת יש לשמור על רוח טובה, שלא לבוא לידי הקפדה שמכשילה את האדם בדיבורים בלתי שקולים ולא לפגוע בכבודו של אחד מבני הבית. חז"ל מספרים (במס' גיטין דף נ"ב ע"א) על שנים שהיה השטן מתגרה בהם, ובכל ערב שבת לפנות ערב היתה קטטה פורצת ביניהם. הזדמן לשם ר' מאיר, התעכב שם שלשה ערבי שבתות, עד

שהשכין שלום ביניהם. שמעו את קולו של השטן שהיה מקונן על עצמו ואומר: "וי לו לאותו האיש (לשטן) שהוציאו ר' מאיר מביתו".

מדבריהם למדים אנו, כי יצר המחלוקת מתגבר בערב שבת בין השמשות, והמריבות שפורצות בשעה זו אינן אלא מעשי שטן שבא לפגום בהכנה הנפשית לקראת קדושת השבת. על כן יש להשתדל להשרות אוירה של אהבה ושל כבוד הדדי גם בשעה זו, עת דוחק הזמן וכווערת העבודה מתחת הידים. ואמנם הודו לנו חז"ל, כי הדברים שמעידים לבני הבית בערב שבת עם חשכה צריך לאומדם בניתוחתא, כדי שיהיו מקובלים, (שבת דף ל"ד ע"א).

תכנון מוקדם של העבודה כוחו יפה להרפות את המתת. יודע כל אדם, כי אין להשאיר מראש עבודה רבה וממושכת לרגעים קצרים ועמוסים ממילא, מובן, כי במצבים כאלה רצוי להכין מראש את כל הניתן להכנה מוקדמת, כדי לחסוך תקלות ועגמת-נפש ולחשב כל ענין בדעה צלולה ומפוכחת. כלל זה כוחו יפה אף בהכנות לקראת השבת, במיוחד בתקופת החורף, שבה קצר כל-כך היום השישי.

אין להשאיר עומס עבודה מכביד לשעות האחרונות, הסמוכות לכניסת השבת. חלק ניכר מההכנות לשבת ניתן להשלים עוד בערב של היום החמישי, ואז יהיה היום השישי רגוע, לא בהול ולא דחוק, ונוכל להתכונן לקראת שבת מלכתא בישוב הדעת ובשמחה של מצוה. יודעים אנו כולנו מנסיוננו עד כמה נעימות השעות היפות שבין הערבים בין שישי לשבת, עת יורדת על האדם תחושה מתוקה של מנוחה ושל ניתוק מדאגות החולים. אלא שאם יורדות עלינו שעות אלו בחטף, עת דעתנו קצרה ובהולה, ואנו דרוכים להספיק עוד ענין זה או אחר, ניטל טעמן של השעות היפות ביותר, והריהן הופכות להיות שעות מכעיסות של מתיחות ושל פיזור-הנפש. מוטב איפוא להקדים עבודות שניתן להקדימן, ואז נוכל להתכונן לשבת מלכתא בישוב הדעת ובשמחה של מצוה.

ידוע מאמר חז"ל (שבת דף ק"ט ע"ב): "שני מלאכי השרת מלוים לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו... וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומסתו מוצעת, מלאך טוב אומר: "יהי רצון שתהא לשבת הבאה כך".

מן הראוי איפוא לתקן הכל לסעודה עוד בטרם שב אבא מביהכ"נ, ואף כל בני הבית יהיו שרויים בביתם, למען לא ישתהא אבא להמתין

להם. אם עדיין לא שבה הבת מבית חברתה, או לא הספיקה לסיים את תפילתה, והאב נאלץ להמתין לה באמירת ה"קידוש", הרי אין הברכה שלמה בבית, ועדיין אין הכל מתוקן לסעודה. יתירה מזו: אין הדבר תואם את יחס הכבוד שחייבת בו הבת כלפי אביה. לעתים גורם הדבר תרעומת, ונמצאת ח"ו שלות השבת מופרעת, והרי דווקא ביום זה חובה להשרות אורה ושמחה בכל נפש.

סעודת השבת עצמה היא מעמד קדוש, שנוכחים בו כל בני הבית. גם אם לא תמיד נפגשים כל בני המשפחה במרוצת ששת ימי המעשה בגלל העיסוקים השונים של כל אחד מהם, הרי בסעודת השבת מסובים כולם יחד סביב השולחן החגיגי. ואמרו בשם הר"מ מקוברין: כתיב (שמות ל"א): "ושמרתם את השבת, כי קודש היא לכם". רצה לומר, שגם בחינת "לכם" — הענינים הגופניים-הגשמיים — קודש היא בחיי היהודי.

דווקא שעת האכילה בשבת לכבודו של היום יכולה להיות לנו שעה מרגשת של התרוממות-הנפש, אם נדע לשבת ע"י השולחן בכבוד ובדרך ארץ. עובדה היא: כל תנועה יכולה להיות אצילית, מלכותית, ויכולה להיות חלילה גסה וזולה. ההתנהגות של כל פרט ופרט ע"י שולחן-השבת מעצבת את האווירה סביב השולחן כולו. ננצל שעות יקרות אלו לשיח של קודש על ענין מעניני היום, כגון פרשת השבוע. בל נשחית אותן על פטפוטי הבל ועל שיחות סרק. וכבר אמר ה"חדושי הרי"ם": אצל מעשר נאמר (דברים י"ד): "ואכלת לפני ה' אלקיך וכו'", למען תלמד ליראה. ומכאן, שאכילה בקדושה מביאה את האדם ליר"ש.

משהסתיימה סעודת השבת יש לברך ברכת-המזון במתינות, בכוונת המילות. אף מי שיודעת בע"פ את ברכת המזון — מן הראוי שתרגיל עצמה לברך מתוך הברכון דווקא, ותהיה תפילתה זו סדורה ומכוונת, ולא מעשה שטחי של שגרה בסוף סעודה. ולא רק בשבת אמור דבר זה, אף בכל ימות השבוע טוב נעשה, אם לא נסמוך על מלמול ברכת-המזון בע"פ, כלאחר-יד, אלא נחייב את עצמנו לומר ברכה זו, שהיא גם תפילה, מתוך הכתוב דווקא.

שבת קודש נועדה להשרות קדושה על כל ימי השבוע, ועל כן יש לנצלה בקדושה ובטהרה, למען ייחרתו רגשי-קודש בלב. חלילה לנו לבזבז את השעות היקרות ביום זה לדברי הבל וריק. ראוי, כי נקבע לנו סדר מיוחד ליום השבת: לימוד פרשת השבוע, חזרה על שיחה שהשמיעה המחנכת בשיעור יהדות, השתתפות פעילה במסגרת ה"בנות", המשלימה את